

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ
ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ

1934

Κατά τόν νόμον 2387 τοῦ 1919 περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευσις ἢ μετάφρασις τῶν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πεζῶν καὶ ἐμμέτρων δημοσιευμάτων καὶ ἡ ἀνατύπωσις τῶν ἐν αὐτῷ πρωτοτύπων εἰκόνων, σχημάτων καὶ κοσμημάτων, ἄνευ ἀδείας τοῦ ἐκδότου. Μετὰ παρέλευσιν διετίας, ἤτοι ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1936, τὰ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ ἐνυπογράφως δημοσιευόμενα ἐπανέρχονται εἰς τὴν κυριότητα τῶν συγγραφέων.

Πάντα τὰ δημοσιεύματα τοῦ Ἡμερολογίου εἶναι ἐντελῶς ἀνέκδοτα.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„ 6356

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ
ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ

1934

ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ, ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1922 - 1934

Γ. Ἀθάνας. — Θ. Ἀθάνας. — Κ. Ἀθανασιάδης. — Δ. Αἰγινήτης, — Αἴγλη Αἰγινήτου. — Ἀμίλκας Ἀλεβιζᾶτος. — Κ. Ἄμαντος. — Α. Ἀνδρεάδης. — Ν. Ἀνδριώτης. — Γερ. Χ. Ἄννινος. — Μπάμπης Ἄννινος. — Ἕλλη Χ. Ἀποστολίδου. — Γ. Ἀρβανιτάκης. — Μιχ. Ἀργυρόπουλος. — Π. Βακᾶς — Μ. Βαλάκης. — Ι. Βαχαβιόλος. — Θ. Βελλιανίτης. — Δ. Γρ. Βερναρδάκης. — Ι. Κ. Βογιατζίδης. — Δημοσθένης Βουτυρᾶς. — Π. Γιαννηλίας. — Φῶτος Γιοφύλλης. — Ρήγας Γκόλφης. — Γ. Γρατσιᾶτος. — Ι. Κ. Γρυπάρης. — Αἰμιλία Στ. Δάφνη. — Στέφανος Δάφνης. — Γ. Δελῆς. — Ἤβη Δελφός. — Μ. Δένδιας. — Ι. Δοανίδης. — Γεώργιος Δροσίνης. — Κ. Γ. Δροσίνης. — Δ. Ι. Δρόσος. — Καλλιρόη Ἐλεοπούλου — Μ. Σ. Εὐλάμπιος. — Δ. Ζακυθηνός. — Κ. Ζέγγελης. Λ. Ζώης. — Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος. — Σπ. Μ. Θεοτόκης. — Κ. Καιροφύλας. — Δ. Κακλαμᾶνος. — Θ. Κακριδῆς, — Ι. Θ. Κακριδῆς. — Δ. Γρ. Καμπούρογλους. — Α. Καράβας. — Α. Καρκαβίτσας. — Π. Καστριώτης. — Ἀντ. Κεραμόπουλος. — Παντ. Κοντογιάννης. — Γ. Δ. Κορομηλᾶς. — Σ. Β. Κουγέας. — Φ. Κουκουλὲς — Κ. Κουρουνιώτης. — Στίλ. Κυριακίδης. — Κ. Κωνσταντόπουλος. — Δ. Λαμπίκης. — Σ. Θ. Λάσκαρις. — Φωφὼ Π. Λογοθέτη. — Π. Λορεντζᾶτος. — Δ. Λουκόπουλος. — Ν. Δ. Λουκόπουλος. — Μ. Μαλακάσης. — Κλεαρέτη Δίπλα Μαλάμου. — Δ. Μάργαρης. — Ν. Μαρτίνης. — Γ. Μέγας. — Σ. Μενάρδος. — Δ. Σ. Μπαλᾶνος. — Ἰωάννα Γ. Μπουκουβάλα. — Παῦλος Νιρβάνας. — Στ. Ξανθουδίδης. — Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος. — Δημοσθ. Οἰκονομίδης. — Γ. Π. Οἰκονόμος. — Α. Ὀρλάνδος. — Κωστὴς Παλαμᾶς. — Δ. Ι. Πάλλας. — Σοφία Μαυροειδῆ Παπαδάκη. — Ἄνθ. Παπαδόπουλος. — Ἑλένη Θεοτόκη Παρασκευοπούλου. — Ν. Πετιμεζᾶς Λαύρας. — Ἰωάννης Πολέμης. — Ἀριστομ. Προβελέγγιος. — Ε. Ρόδη. — Κ. Ρωμαῖος. — Ι. Σβορῶνος. — Α. Σιγάλας. — Μ Σιγοῦρος. — Σ. Σκίπης. — Γερ. Σπαταλᾶς. — Μιχ. Στεφανίδης. — Α. Μιλᾶνος Στρατηγόπουλος. — Γ. Σωτηριάδης. — Γ. Σωτηρίου. — Π. Δ. Ταγκόπουλος. — Ἀθηνᾶ Ταρσούλη. — Ἀχ. Τζάρτζανος. — Μ. Τσιριμῶκος. Γ. Τσοκόπουλος. — Π. Φουρίκης. — Ζωὴ Σ. Φράγκου. — Ἐμ. Φωτιάδης. — Γ. Χατζιδάκις. — Ι. Χρυσάφης.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Σ. Βικᾶτος. — Δ. Γαλάνης — Κ. Δημητριάδης. — Λ. Δούκας. — Π. Ζωγράφος. — Ε. Θωμόπουλος. — Κ. Μαλέας. — Ἐλπὶς Δ. Μπισκίνη. — Δ. Μπισκίνης. — Σ. Παπαπαναγιώτου. — Κ. Παρθένης. — Προκοπίου. — Γ. Ροϊλός. — Π. Ροῦμπος. — Δ. Σῶχος. — Μ. Τόμπρος. — Χατζηκυριάκος Γκίκας.

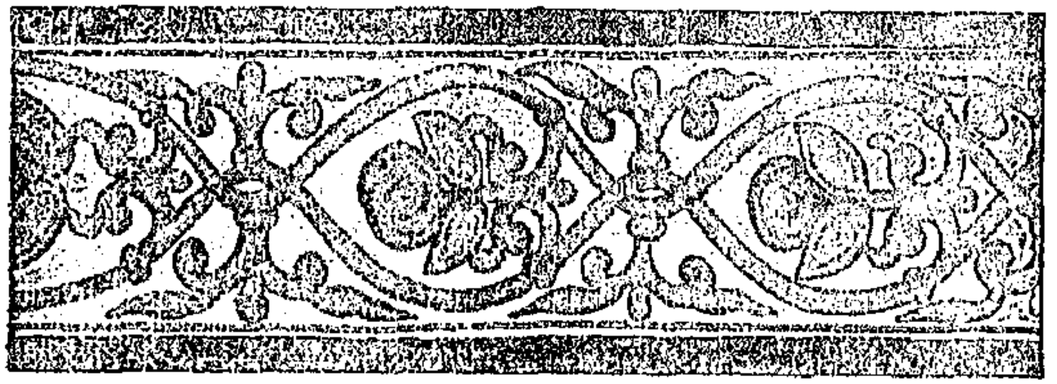

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελὶς
Περιεχόμενα	5
Χρονικαὶ ἀποστάσεις τοῦ ἔτους 1934	9
Πασχάλιον	11
Ἰανουάριος : Ἑορτολόγιον κλπ.	12
Φεβρουάριος : Ἑορτολόγιον κτλ.	14
Μάρτιος : Ἑορτολόγιον κλπ.	16
Ἀπρίλιος : Ἑορτολόγιον κλπ.	18
Μάϊος : Ἑορτολόγιον κλπ.	20
Ἰούνιος : Ἑορτολόγιον κλπ.	22
Ἰούλιος : Ἑορτολόγιον κλπ.	24
Αὔγουστος : Ἑορτολόγιον κλπ.	26
Σεπτέμβριος : Ἑορτολόγιον κλπ.	28
Ὀκτώβριος : Ἑορτολόγιον κλπ.	30
Νοέμβριος : Ἑορτολόγιον κλπ.	32
Δεκέμβριος : Ἑορτολόγιον κλπ.	34
Ἡ Ἰφιγένεια στὴν Αὐλίδα Ἀριστομένους Προβελεγγίου	35
Κ' ἦρθες ἐσύ . . ., ποίημα Γ. Δελῆ	44
Νῖκος Καμπᾶς Κωστῆ Παλαμᾶ	45
Ὁ φιλελληνισμὸς τῆς Μπεττίνας Σ. Β. Κουγέα	61
Θάνατος ποιητοῦ, ποίημα Αἰμιλίας Στ Δάφνη	75
Ἑλληνοσαλεντινὴ Ποίησις Δ. Λαμπίκη	77
Ἕνα ἀνέκδοτο δρᾶμα τοῦ Βερναρδάκη Δ. Γρ. Βερναρδάκη	81
Ἡ μεγάλη βιομηχανία τοῦ σιδήρου εἶναι δυνατὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ; Ι. Π. Δοανίδου	87
Ὁ περίπατος τῆς Ἀντιγόνης, διήγημα Κλεαρίτης Δίπλα Μαλάμου	107
Τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον, ἱστορία καὶ ὀργάνωσις Δημ. Δρόσου	113
Μπαλάντα, ποίημα Μάρκου Τσιριμώκου	128

Σελὶς

Ξηρόμερο καὶ Βάλτος Δ. Λουκοπούλου 129
Ο γυρισμὸς τοῦ Βασίλη, διήγημα Στεφ. Δάφνη 155
Ἑλληνικαὶ βιβλιοθῆκαι Μάρκου Τσιριμώκου 161
Πέρασαν... ποίημα Γεωργίου Δροσίνη 178
Η Λογαριαστικὴ τοῦ Γλυντζούνη Κ. Ἀμάντου 179
Η τριφυλιακὴ νῆσος Πρώτη Ν. Μαρτίνη 185
Η δόξα τοῦ πόνου, ποιήματα Μαρίνου Σιγούρου 201
Δυὸ στροφές, ποίημα Στεφ. Δάφνη 208
Οἱ πρόδρομοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν Κ. Καιροφύλα 209
Ο Λουκρήτιος Γ. Γρατσιάτου 237
Σαββατόβραδο, ποίημα Ρήγα Γκόλφη 260
Οἱ Ἀλβανοὶ εἰς τὰς Κυκλάδας Δ. Π. Πασχάλη 263
Ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν Ζωῆς Σ. Φράγκου 283
Τὸ τραγούδι τῆς Πρωτοχρονιᾶς, ποίημα Δ. Γρ. Βερναρδάκη 290
Συνήθειες ποὺ σβήνουν Π. Φουρίκη 291
Ἀλέγρα, διήγημα Ρήγα Γκόλφη 308
Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν περιοδικῶν: περιοδικὰ ἑπτανησιακά, τὰ πρῶτα ζακυθινὰ Δ. Μάργαρη 318
Βιλανέλα, ποίημα Μάρκου Τσιριμώκου 334
Η 25 Μαρτίου τοῦ 1841 Δ. Γρ. Καμπούρογλου 335
Μιὰ λέξη, διήγημα Ἰωάννας Γ. Μπουκουβάλα 351
Πῶς πρωτοαπολύθηκα Ι. Βαχαβιόλου 357
Αἱ περιπέτειαι τῆς Λοξάνδρας Σκαρλάτου Γ. Ἀρβανιτάκη . 377
Ἤθελα νά μουν ἡ ψυχή σου, ποίημα Γ. Ἀθάνα 383
Παρηγκωνισμένοι θεοὶ Κ. Ζέγγελη 385
Τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιᾶς, διήγημα Δημοσθ. Βουτυρᾶ 410
Ἔρρῖκος Τζώρτζ ὁ πρόμαχος τῆς φορολογίας ἐπὶ τῆς ἐγγείου ἀξίας Παύλου Β. Γιαννηλία 423
Τὸ τραγούδι τῆς ἄκληρης, ποίημα Ἰωάννας Γ. Μπουκουβάλα 448
Ο δρόμος τοῦ σταυροῦ, διήγημα Ε. Ρόδη 449
Πιὸ μακρινό..., ποίημα Γεωργίου Δροσίνη 458
Ἕνας Ἀθηναϊκὸς περίπατος: Ραφήνα-Κάρυστος Γ. Σωτηριάδου 459
Χιονοπωριάτικη θλίψη, ποίημα Η. Δελφοῦ 478
Πρωτοβρόχια, ποίημα Σοφίας Μαυροειδῆ-Παπαδάκη 480
Τὸ κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου Παύλου Βακᾶ 481
Ἑλληνικὴ φύσις Ἕλλης Ἀποστολίδη 511
Παλαιοχριστιανικὴ Ἔλευσις Κ. Κουρουνιώτη 519
Ἀντιφέγγισμα, διήγημα Φωφῶς Π. Λογοθέτη 531
Νεοελληνικὰ τοπικὰ ὀνόματα τῶν ἀνέμων Ν. Ἀνδριώτη . . 537
Τραγουδημένα χέρια δίστιχα Γεωργίου Δροσίνη 541
Ἐπανόρθωμα Δ. Λουκοπούλου 544

ΕΙΚΟΝΕΣ

(Ἐντὸς τοῦ κειμένου.)

Σελὶς

Νῖκος Καμπᾶς 47
Μπεττίνα 63
Γκαῖτε 65
Μπετόβεν 67
Αὐτόγραφον ποίημα τῆς Μπεττίνας 72
Δ. Βερναρδάκης 81
Τομὴ ὑψικαμίνου 93
Τὸ ὄπιον τοῦ Bessemer—τομή 94
Τὸ ὄπιον τοῦ Bessemer ἐν λειτουργίᾳ 95
Ἐγκατάστασις ὑψικαμίνου 96
Καραγκούνης 135
Η Λεπενοῦ 138
Η πλατεῖα τῆς Λεπενοῦς 140
Η Σφήνα 141
Χάνι τῆς Σφήνας 142
Βλάχικη καλύβα 147
Τὸ Λυγοβίτσι 149
Παλιὸ ἐκκλησάκι 151
Πρόσοψις τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης 164
Γραφεῖον τῶν Καταλόγων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης . . 165
Διαμέρισμα ἐντύπων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης 167
Γραφεῖον τοῦ Διευθυντοῦ 168
Κεντρικὸν Ἀναγνωστήριον 169
Η Τριφυλιακὴ νῆσος Πρώτη 185
Εἰκὼν 1 187
Εἰκὼν 2 189
Εἰκὼν 3 191
Εἰκὼν 4 195
Οἰκονομικαὶ συνέπειαι τῆς ἐκριζώσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα (πίναξ) 440-441
Χάρτης Ραφήνας-Καρύστου 461
Η Ὄχα 465

	Σελὶς
Ὁ λιμὴν τῆς Καρύστου	468
Ἀρχαία κατοικία	472
Βενετικὴ γέφυρα τοῦ χωρίου Λάλας	476
Κατὰ πλάτος τομὴ τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου	496
Ἡ Κάτοψις ἰσογείου	497
Ἡ πλαγία ὄψις	500
Ἡ κυρία ὄψις (σήμερον)	504
Ἡ κυρία ὄψις κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον	505
Τὸ ἐσωτερικὸν παλαιοῦ χριστιανικοῦ τάφου	520
Πήλινον ἀγγεῖον χριστιανικοῦ τάφου	521
Ἡ κολυμβήθρα τοῦ βαπτιστηρίου	522
Προτομὴ Ἀντωνίου μὲ ἐγχάρακτον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους	523
Σταυρὸς χαραγμένος ἐπὶ βαθμίδων	524
Μαρμαρίνη δὰς μὲ ἐγχάρακτον σταυρον	525
Ὁ ἐπὶ τῆς δαδὸς σταυρὸς	527
Τμῆμα τείχους	528

ΕΡΓΑ ΞΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

(Ἐκτὸς τοῦ κειμένου.)

	Σελὶς
Ἐπιτάφιος Σ. Βικάτου	97
Ὄνειρο καὶ προφήτεμα Δ. Μπισκίνη	209
Πάπιες Ε. Θωμοπούλου	241
Γεώργιος Ἰακωβίδης Σ. Βικάτου	305
Ὁ ἐφιάλτης τοῦ φονιᾶ Δ. Μπισκίνη	385
Ξεκούρασμα Ε. Θωμοπούλου	449

ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1934

ΑΠΟ

τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας	Ἔτη	3118;
τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν	»	3038;
τοῦ θανάτου τοῦ Κόδρου	»	3000;
τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου	»	2754
τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος	»	2710
τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος	»	2528
τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης	»	2424
τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης	»	2414
τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας	»	2414
τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης	»	2413
τῆς περατώσεως τοῦ Παρθενῶνος	»	2378
τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	»	2365
τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους	»	2363
τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου	»	2338
τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους	»	2333
τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμεινώνδα	»	2296
τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης	»	2272
τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	»	2270
τῆς ἐπὶ Γρανικῷ μάχης	»	2268
τῆς ἐν Γαυγαμήλοις μάχης	»	2265
τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	»	2257
τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων	»	2080
τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα	»	2020
τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως	»	1611
τῆς μεταθέσεως τοῦ θρόνου ἐκ Ρώμης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου	»	1604
τοῦ Ἰουστινιανείου κώδικος	»	1401

ΑΠΟ

τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ	Ἔτη	1392
τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου	»	1305
τῆς ὑποταγῆς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου	»	916
τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων	»	730
τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Λατίνων	»	673
τῆς ἱδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας	»	630
τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων	»	481
τῆς καταστροφῆς τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη	»	247
τοῦ θανάτου τοῦ ἐθνομάρτυρος Ρήγα	»	136
τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου	»	131
τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος	»	113
τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου	»	108
τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη	»	107
τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου	»	107
τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος	»	105
τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος	»	90
τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος	»	71
τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ Ν. Ἠπείρου	»	52
τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης, Ἠπείρου καὶ Δ. Μακεδονίας	»	22
τῆς προσαρτήσεως τῆς Α. Μακεδονίας καὶ Δ. Θράκης	»	15
τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας	»	10

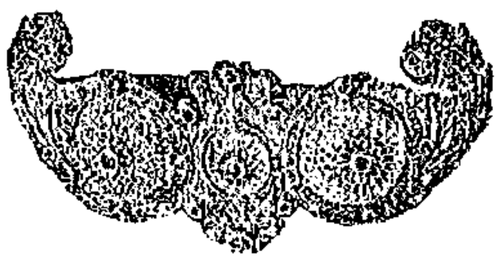

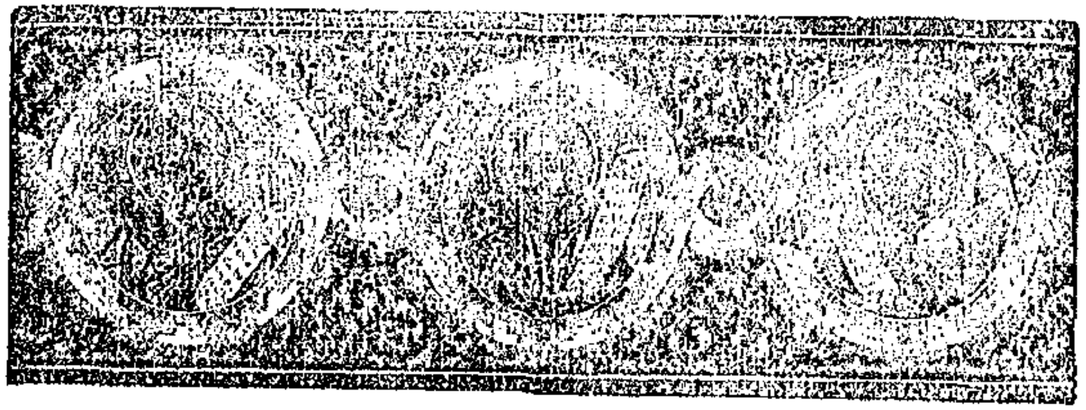

ΠΑΣΧΑΛΙΟΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ᾳφλδ' 1934[1]

Ἰνδικτιῶνος ιη'—18
Ἡλίου κύκλοι κβ'—22
Σελήνης κύκλοι ιη'—18
Σελήνης θεμέλιον κη'—28
Κρεοφαγία, ἡμέραι μη'—48
Τὸ Τριῴδιον ἄρχεται Ἰανουαρίου ιε' (Ἰανουαρίου 28)
Ἑωθινὸν α'. Ἦχος α'
Ἡ Ἀπόκρεως Ἰανουαρίου κθ' (Φεβρουαρίου 11)
Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῇ Κυριακῇ τῆς ε' ἑβδομάδος
Νομικὸν Φάσκα Μαρτίου κα' (Ἀπριλίου 3)
Λατίνων Πάσχα Μαρτίου ιθ' (Ἀπριλίου 1)
Τὸ Ἅγιον Πάσχα Μαρτίου κς' (Ἀπριλίου 8)
Ἡ Ἀνάληψις Μαΐου δ' (Μαΐου 17)
Ἡ Πεντηκοστὴ Μαΐου ιδ' (Μαΐου 27)
Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων Μαΐου κς' (Ἰουνίου 3)
Ἡ Νηστεία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἡμέραι 25
Ἡ μνήμη αὐτῶν ἡμέρᾳ Παρασκευῇ
Παραμονὴ Χριστουγέννων ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ.

ΕΚΛΕΙΨΕΙΣ ΗΛΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΛΗΝΗΣ ΤΟΥ 1934

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο θὰ γίνουν δύο ἐκλείψεις τοῦ Ἡλίου καὶ δύο τῆς Σελήνης. — Μερικὴ ἔκλειψις τῆς Σελήνης τὴν 30 Ἰανουαρίου ὁρατὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα — Αἱ λοιπαὶ ἐκλείψεις εἶναι ἀόρατοι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

1 Αἱ ἡμερομηνίαι σημειοῦνται διὰ γραμμάτων κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, αἱ δὲ ἐντὸς παρενθέσεως παρατιθέμεναι ἀριθμητικῶς κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ.

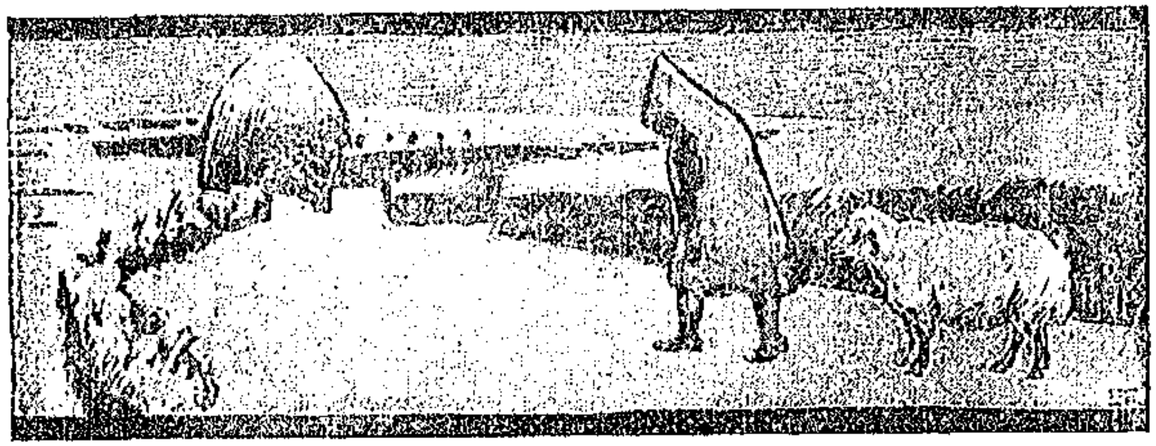

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

1	Δευτέρα	† Η ΠΕΡΙΤΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ *Βασιλείου τοῦ Μ.*
2	Τρίτη	Σιλβέστρου Πάπα Ρώμης καὶ Θεοδότης μάρτυρος
3	Τετάρτη	Μαλαχίου τοῦ προφήτου καὶ Γορδονίου μάρτυρος
4	Πέμπτη	Ἡ σύναξις τῶν Ο' Ἀποστόλων, Θεοκτίστου ὁσίου
5	Παρασκευή	Παραμονὴ Θεοφανείων, Θεοπέμπτου, Θεωνᾶ (νηστεία)
6	Σάββατον	† ΤΑ ΑΓΙΑ ΘΕΟΦΑΝΙΑ (ἁγίασμα, κατάλυσις πάντων)
7	Κυριακή	† *Ἡ σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου* ἁγίασμα
8	Δευτέρα	Δομνίκης τῆς ὁσίας, Γεωργίου τοῦ Χοζεβίτου
9	Τρίτη	Πολυεύκτου μάρτυρος, Εὐστρατίου τοῦ θαυματουρ.
10	Τετάρτη	Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης καὶ Δομετιανοῦ ὁσίου
11	Πέμπτη	Θεοδοσίου τοῦ κοινοβιάρχου, Ἀγαπίου ἀρχιμανδρ.
12	Παρασκευή	Τατιανῆς μάρτυρος
13	Σάββατον	Ἑρμύλου, Στρατονίκου καὶ Ἁγνῆς μαρτύρων
14	Κυριακή	Τῶν ἐν Σινᾷ καὶ Ραΐθῳ ἀναιρεθέντων πατέρων
15	Δευτέρα	Ἰωάννου Καλυβίτου, Παύλου Θηβαίου
16	Τρίτη	Ἡ προσκύνησις τῆς Ἁλύσεως Πέτρου ἀποστόλου
17	Τετάρτη	† *Ἀντωνίου τοῦ Μ.*, Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων
18	Πέμπτη	† *Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου* πατρ. Ἀλεξανδρείας
19	Παρασκευή	Μακαρίου τοῦ Ὁσίου καὶ Ἀρσενίου
20	Σάββατον	Εὐθυμίου τοῦ μεγάλου
21	Κυριακή	Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ, Νεοφύτου μάρτυρος
22	Δευτέρα	Τιμοθέου ἀπ., Ἀναστασίου Πέρσου
23	Τρίτη	Κλήμεντος Ἱερομάρτ. καὶ Ἀγαθαγγέλου μάρτ.
24	Τετάρτη	Ξένης τῆς ὁσίας, Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ
25	Πέμπτη	Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου
26	Παρασκευή	Ξενοφῶντος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
27	Σάββατον	Ἀνακομιδὴ λειψ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
28	Κυριακή	*Ἄρχεται τὸ Τριῴδιον. Τελώνου καὶ Φαρισαίου*
29	Δευτέρα	Ἡ Ἀνακομ. Λειψ. Ἰγνατίου Ἱερομ.
30	Τρίτη	† *Τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.*
31	Τετάρτη	Κύρου, Ἰωάννου τῶν Ἀναργύρων, Ἀθανασίου μάρτ.

ΓΑΜΗΛΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

21 Ἰανουαρίου — 19 Φεβρουαρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ὑδροχόον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 7.44	δύσ. 5.15		8	τελ. τέταρτον	11.36 μ.
5	» 7.44	» 5.19		15	Νέα Σελήνη	3.37 μ.
10	» 7.43	» 5.24		22	πρ. τέταρτον	1.50 μ.
15	» 7.42	» 5.27		30	*Πανσέληνος*	6.31 μ.
20	» 7.41	» 5.33				
25	» 7.37	» 5.38				
31	» 7.33	» 5.45			Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης	

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΓΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰανουαρίου: Γενάρης, Τρανὸς μῆνας, Κλαδευτής, Κυματίτης, Καλαντάρης, Μεγαλομηνάς, Μεσοχείμωνος.

Ρητὰ τοῦ Ἰανουαρίου:

— Γενάρη μῆνα κλάδευε, φεγγάρι μὴν ξετάζῃς.
— Ὁ Γενάρης κι' ἂν γενᾶται τοῦ καλοκαιριοῦ θυμᾶται.
— Τοῦ Γενάρη τὸ φεγγάρι ἥλιος τὰς ἡμέρας μοιάζει.
— Ὁ λαγὸς καὶ τὸ περδίκι κι' ὁ κακὸς ὁ νοικοκύρης
τὸ Γενάρη χαίρονται.

Δοξασίαι:

Τὴ μέρα τοῦ Ἁγιοβασιλιοῦ ὁ Ἁγιοβασίλης γυρίζει στὰ σπίτια κ' εὐλογεῖ ὅσα γίνονται γιὰ τὴ μνήμη του. Γι' αὐτὸ τὴν παραμονὴ δίνουν περισσὸ κριθάρι στὶς ὄρνιθες γιὰ νὰ ποῦν καλὸ γιὰ τὴν κυρά τους ὅταν τὶς ρωτήσῃ ὁ Ἁγιοβασίλης. *(Μοσχονήσια).*

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

1	Πέμπτη	Τρύφωνος μάρτυρος
2	Παρασκευή	† *Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*
3	Σάββατον	Συμεὼν τοῦ Θεοδόχ. καὶ Ἄννης προφήτιδος
4	Κυριακὴ	† *Τοῦ Ἀσώτου.* Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἰωσὴφ νεομ.
5	Δευτέρα	Ἀγαθῆς καὶ Παλυσύκτου
6	Τρίτη	Βουκόλου ἐπισκ.
7	Τετάρτη	Παρθενίου ἐπισκόπου καὶ Κοσμᾶ ὁσίου
8	Πέμπτη	Θεοδώρου Ζαχαρίου, Μάρθας, Μαρίας
9	Παρασκευὴ	Νικηφόρου μάρτυρος
10	Σάββατον	*Ψυχοσάββατον.* Χαραλάμπους ἱερομάρτυρος
11	Κυριακὴ	† *Τῆς Ἀπόκρεω.* Θεοδώρου Τήρωνος, Βλασίου ἱερ.
12	Δευτέρα	Μελετίου ἀρχιεπ. Ἀντιοχείας
13	Τρίτη	Μαρτινιανοῦ ὁσίου καὶ Εὐλογίου
14	Τετάρτη	Αὐξεντίου ὁσίου
15	Πέμπτη	Ὀνησίμου τοῦ ἀποστόλου
16	Παρασκευὴ	Παμφίλου μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
17	Σάββατον	Θεοδώρου μεγαλομάρτυρος
18	Κυριακὴ	† *Τῆς Τυροφάγου.* Λέοντος Πάπα Ῥώμης
19	Δευτέρα	*Ἄρχεται ἡ Μ. Τεσσαρακοστή.* Ἀρχίππου, Φιλήμονος
20	Τρίτη	Λέοντος ἐπισκόπου Κατάνης
21	Τετάρτη	Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας.
22	Πέμπτη	Ἀνθούσης μαρ.
23	Παρασκευὴ	Πολυκάρπου ἐπισκόπου
24	Σάββατον	Εὕρεσις τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου
25	Κυριακὴ	† *Τῆς Ὀρθοδοξίας.* Ταρασίου ἀρχιεπ. Κ/πόλεως
26	Δευτέρα	Πορφυρίου, Φωτεινῆς
27	Τρίτη	Προκοπίου Δεκαπολίτου
28	Τετάρτη	Βασιλείου ὁμολ. καὶ Νέστορος

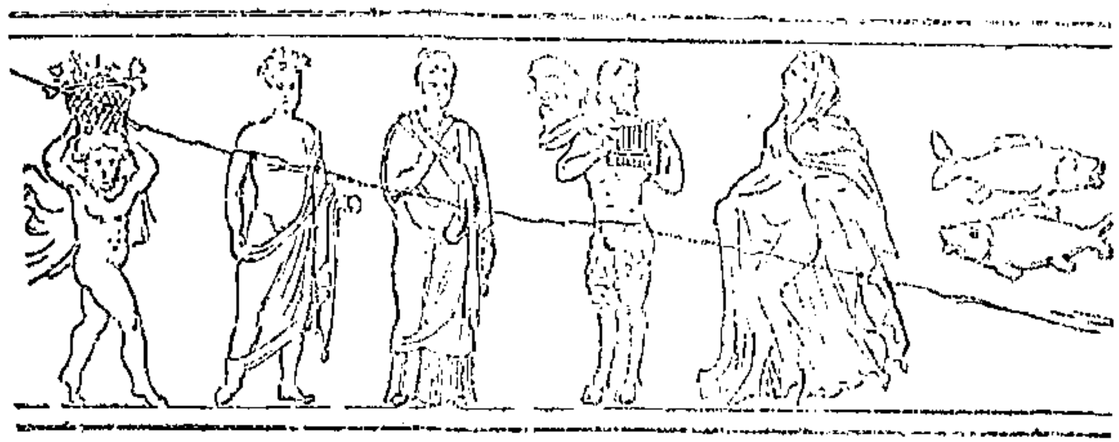

ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

20 Φεβρουαρίου — 20 Μαρτίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τοὺς Ἰχθῦς.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 7.32	δύσ.	5.46	7	τελ. τέταρτον	11.22 π.
5	» 7.28	»	5.51	14	Νέα Σελήνη	2.43 π.
10	» 7.23	»	5.56	21	πρ. τέταρτον	8.05 π.
15	» 7.17	»	6.2			
20	» 7.11	»	6.7			
25	» 7.5	»	6.12			
28	» 7.0	»	6.15			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Φεβρουαρίου:

Φλεβάρης, Μικρὸς μήνας, Κουτσός, Κουτσοφλέβαρος.

Ρητὰ τοῦ Φεβρουαρίου:

Ὁ Φλεβάρης κι' ἂν φλεβίζῃ τοῦ καλοκαιριοῦ μυρίζει,
εἰδεμὴ καὶ ξεφλεβίσῃ, σκύλινα θενὰ βρομίσῃ.

Δοξασίαι, συνήθειαι:

Τὴν τελευταία Ἀποκριὰ ὅποιος φτερνιστῇ ἀπάνω στὸ φαΐ, θὰ κάνῃ τὸ Πάσχα ἄσπρη φορεσιὰ *(Θράκη)*.

—Τὴν τελευταία κυριακὴ τῆς Ἀποκριᾶς βουλλώνουν τὸ στόμα μὲ αὐγὸ γιὰ νὰ τὸ ξεβουλλώσουν πάλι τὸ Πάσχα μὲ αὐγὸ *(Θράκη)*.

ΜΑΡΤΙΟΣ

1	Ἡμπτη	Εὐδοκίας ὁσίας
2	Παρασκευή	Τοῦ ἁγ. Ἡσυχίου, Εὐθαλίας μάρτ.
3	Σάββατον	Εὐτροπίου, Κλεονίκου καὶ Βασιλίσκομ μαρτύρων
4	Κυριακή	† *Β' τῶν Νηστειῶν.* Γερασίμου ὁσ. τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ
5	Δευτέρα	Κόνωνος μάρτυρος
6	Τρίτη	Τῶν ἐν Ἀμορίῳ 42 μαρτύρων
7	Τετάρτη	Καπίτωνος, Εὐγενίου μαρτύρων
8	Πέμπτη	Θεοφυλάκτου ἐπισκ. Νικομηδείας
9	Παρασκευή	Τῶν ἐν Σεβαστείᾳ 40 μαρτύρων
10	Σάββατον	Ἀναστασίας, Κοδράτου μ.
11	Κυριακή	† *Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.* Σωφρονίου ἀρχ. Ἱερ.
12	Δευτέρα	Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ
13	Τρίτη	Ἀνακομιδὴ λειψ. Νικηφόρου ἐπισκόπου καὶ Χριστίνης
14	Τετάρτη	Βενεδίκτου τοῦ ὁσίου
15	Πέμπτη	Ἀγαπίου μάρτυρος
16	Παρασκευή	Σαβίνου, Ἰουλιανοῦ τῶν ἐν Κιλικ.
17	Σάββατον	Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρώπου
18	Κυριακή	† *Δ' τῶν Νηστειῶν.* Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσ.
19	Δευτέρα	Χρυσάνθου καὶ Δαρείας
20	Τρίτη	Τῶν ἐν μονῇ Σάββα Πατέρων
21	Τετάρτη	*Μ. Κανόνος.* Ἰακώβου τοῦ ὁμολογητοῦ
22	Πέμπτη	Βασιλείου ἱερομάρτ.
23	Παρασκευή	*Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος.* Νίκωνος μάρτυρος
24	Σάββατον	Ζαχαρίου τοῦ ὁσίου.
25	Κυριακή	† **Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ**
26	Δευτέρα	Ἡ σύναξις ἀρχαγγέλ. Γαβριήλ
27	Τρίτη	Ματρώνης τῆς ὁσίας
28	Τετάρτη	Ἱλαρίωνος τοῦ νέου,
29	Πέμπτη	Μάρκου ἐπισκ. Ἀρεθουσίων
30	Παρασκευή	Ἰωάννου τοῦ συγγρ. τῆς Κλίμακ.
31	Σάββατον	† *Τοῦ Λαζάρου.* Ὑπατίου ἱερομάρτυρος.

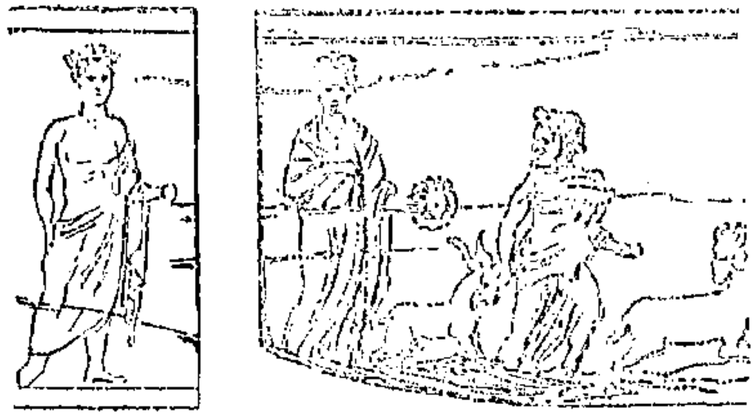

ΕΛΑΦΗΒΟΛΙΩΝ

Ἀττικὸς μήν

21 Μαρτίου — 19 Ἀπριλίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Κριόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις					*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν.	6.59	δύσ.	6.16	1	*Πανσέληνος*	12.26 μ.
5	»	6.54	»	6.20	8	τελ. τέταρτον	8.06 μ.
10	»	6.46	»	6.25	15	Νέα Σελήνη	2.08 μ.
15	»	6.39	»	6.30	23	πρ. τέταρτον	3.45 π.
20	»	6.31	»	6.35	31	*Πανσέληνος*	3.15 π.
25	»	6.24	»	6.40			
31	»	6.14	»	6.47			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Μαρτίου: Μάρτης, Γδάρτης, Παλουκοκάφτης, Κλαψομάρτης, Πεντάγνωμος, Ἀνοιξιάτης.

Ρητὰ τοῦ Μαρτίου:

— Κάλλια Μάρτης στὶς γοριὲς παρὰ Μάρτης στὶς αὐλές.
— Ἀπ' τὸ Μάρτη καλοκαίρι κι' ἀπ' τὸν Ἀΰγουστο χειμῶνας.
— Ἀπὸ Μαρτιοῦ πουκάμισο κι' ἀπ' Ἀΰγουστο σιγγοῦνι.
— Μάρτης ἄβροχος, μοῦστος ἄμετρος.
— Μάρτης βρέχει, ποτὲ μὴν πάψῃ.
— Ὅπῶχει κόρην ἀκριβὴ τοῦ Μάρτη ὁ ἥλιος μὴν τὴ δῇ.
— Λείπει ὁ Μάρτης ἀπ' τὴ σαρακοστή;

Συνήθειαι:

Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαρτιᾶς μάζευαν ὅπου κι' ἂν εἶχαν παλιοκούρουπα καὶ σπασμένα κανάτια, τὰ πετοῦσαν στὸ δρόμο κ' ἔλεγαν: Αὐτὰ παλιὰ κι' ἄλλα καινούργια *(Παλαιαὶ Ἀθῆναι).*

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

1	Κυριακή	† *Τῶν Βαΐων.* Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας
2	Δευτέρα	*Ἀρχεται ἡ Μ. Ἑβδομάς.* Τίτου ὁσίου θαυματουργοῦ
3	Τρίτη	Νικήτα ὁσ. Ἰωσὴφ ὑμνογράφου
4	Τετάρτη	Γεωργίου τοῦ ἐν Μαλεῴ
5	Πέμπτη	Κλαυδίου μάρτυρος
6	Παρασκευή	Εὐτυχίου ἀρχιεπ. Κ/πόλεως
7	Σάββατον	Γεωργίου ἐπ. Μυτιλήνης
8	Κυριακή	† ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ. Ἡρωδίωνος τοῦ ἀποστόλου
9	Δευτέρα	Εὐψυχίου μάρτυρος
10	Τρίτη	Τερεντίου μάρτυρος
11	Τετάρτη	Ἀντίπα ἱερομάρ. ἐπισκόπου Περγάμου
12	Πέμπτη	Βασιλείου ἐπισκόπου.
13	Παρασκευή	† *Ζωοδ. Πηγῆς.* Μαρτίνου Πάπα Ῥώμης
14	Σάββατον	Ἀριστάρχου ἐπισκόπου
15	Κυριακή	† *Τοῦ Θωμᾶ.* Κρήσκεντος μάρτυρος
16	Δευτέρα	Ἀγάπης, Εἰρήνης, Χιονίας μαρ.
17	Τρίτη	Μακαρίου, Συμεών
18	Τετάρτη	Ἰωάννου ὁσ. καὶ Ἰωάννου νεομ.
19	Πέμπτη	Παφνουτίου ἱερομάρτυρος
20	Παρασκευή	Θεοδώρου τοῦ Τριχινᾶ, Ζακχαίου
21	Σάββατον	Ἰανουαρίου καὶ Ἀλεξάνδρας μαρτ.
22	Κυριακή	† *Τῶν Μυροφόρων.* Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου
23	Δευτέρα	*Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος τοῦ τροπαιοφόρου*
24	Τρίτη	Ἐλισάβετ τῆς θαυ. Σάββα
25	Τετάρτη	Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
26	Πέμπτη	Βασιλέως ἐπισκόπ. Ἀμασείας
27	Παρασκευή	Ματρώνης ὁσίας, Συμεών ἱερομάρτυρος
28	Σάββατον	Τῶν ἐν Κυζίκῳ 9 μαρτύρων
29	Κυριακή	† *Τοῦ Παραλύτου.* Ἰωάννου καὶ Σωσιπάτρου ἀποστ.
30	Δευτέρα	Ἰακώβου ἀπ. ἀδελ. Ἰωάννου τοῦ Θεολ.

ΜΟΥΝΙΧΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

20 Ἀπριλίου — 16 Μαΐου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ταῦρον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 6.13	δύσ.	6.46	7	τελ. τέταρτον	2.49 π.
5	» 6.7	»	6.49	14	Νέα Σελήνη	1.57 π.
10	» 5.59	»	6.54	21	πρ. τέταρτον	11.20 μ.
15	» 5.52	»	6.58	29	*Πανσέληνος*	2.45 μ.
20	» 5.45	»	7.3			
25	» 5.39	»	7.8			
30	» 5.33	»	7.12			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἀπριλίου: Ἁγιώργης, Λαμπριάτης.

Ῥητὰ τοῦ Ἀπριλίου:

Ἂν βρέξῃ ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κι Ἀπρίλης πέντε δέκα,
νὰ ἰδῇς τὸν κοντοκάθουρο πῶς στρίβει τὸ μουστάκι,
νὰ ἰδῇς καὶ τὶς ἀρχόντισσες πῶς ψιλοκλισαρίζουν,
νὰ ἰδῇς καὶ τὴ φτωχολογιὰ πῶς ψιλοσοκυλάει.

Συνήθειαι:

Τὴ Μ. Παρασκευὴ ποὺ σταυρώθηκε ὁ Χριστὸς δὲν κρεμνοῦν πλυμένα ροῦχα σὲ σκοινιὰ καὶ κλαριά, ἀλλὰ τ' ἁπλώνουν κάτω *(Σύμη)*.

—Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν στὰ σπίτια τους πρὶν νὰ μποῦν χαιρετοῦν τὰ δέντρα τῆς αὐλῆς ἢ τοῦ κήπου τρεῖς φορὲς μὲ τὸν πασχαλινὸ χαιρετισμό: «Χριστὸς ἀνέστη, δέντρα μου», κ' ὕστερα χαιρετιῶνται συναμεταξύ τους *(Κύπρος)*.

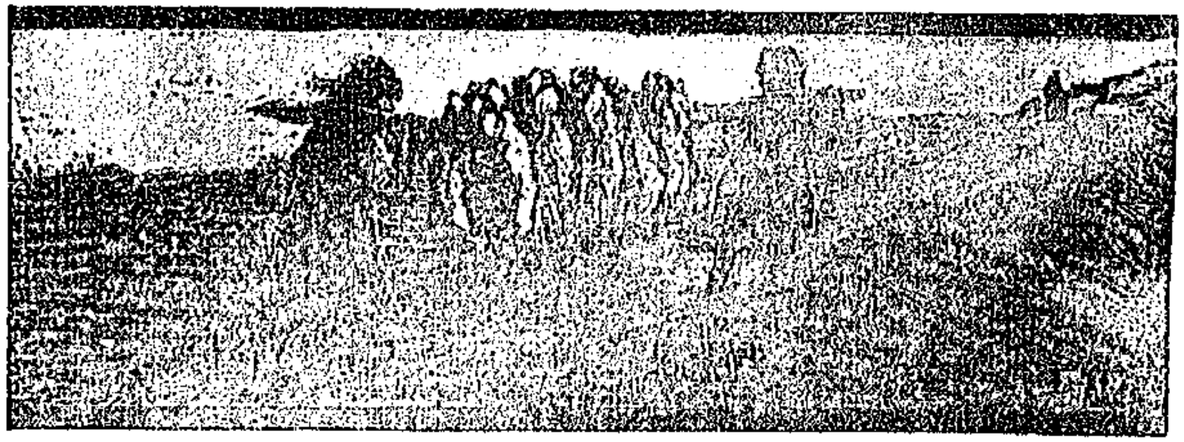

ΜΑΪΟΣ

1	Τρίτη	Ἱερεμίου προφ., Ναναρέτου ἐπ.
2	Τετάρτη	Ἀνακομιδὴ λειψ. Ἀθανασίου Μεγ.
3	Πέμπτη	Τιμοθέου καὶ Μαύρας μαρτύρων
4	Παρασκευὴ	Πελαγίας τῆς μάρτυρος
5	Σάββατον	Εἰρήνης τῆς μεγαλομάρτυρος
6	Κυριακὴ †	*Τῆς Σαμαρείτιδος.* Ἰὼβ τοῦ πολυάθλου, Σεραφεὶμ ὁσ.
7	Δευτέρα	Ἀνάμνησις ἐν οὐρ. φαν. σημ. Σταυροῦ
8	Τρίτη	Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
9	Τετάρτη	Ἡσαΐου τοῦ προφ., Χριστοφόρου μάρτ.
10	Πέμπτη	Σίμωνος ἀποστόλου τοῦ Ζηλωτοῦ
11	Παρασκευὴ	Μωκίου ἱερομάρτυρος
12	Σάββατον	Γερμανοῦ ἀρχ., Ἐπιφανίου ἐπ.
13	Κυριακὴ †	*Τοῦ Τυφλοῦ.* Γλυκερίας, Εὐθυμίου καὶ Σεργίου
14	Δευτέρα	Ἰσιδώρου μάρτ. τοῦ ἐν Χίῳ
15	Τρίτη	Παχωμίου τοῦ Μ. Ἀχιλλίου Λ.
16	Τετάρτη	Θεοδώρου τοῦ ἡγιασμένου
17	Πέμπτη †	ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ Ἀνδρονίκου καὶ Ἰουλίας ἀποστ.
18	Παρασκευὴ	Πέτρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
19	Σάββατον	Πατρικίου ἱερομάρτυρος
20	Κυριακὴ †	*Τῶν ἁγ. Θεοφ. Πατέρων.* Θαλλελαίου μάρτυρος
21	Δευτέρα †	*Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης*
22	Τρίτη	Βασιλίσκου μάρτυρος
23	Τετάρτη	Μιχαὴλ ἐπισκόπου Συνάδων
24	Πέμπτη	Συμεὼν τοῦ ἐν Θαυμαστῷ ὄρει
25	Παρασκευὴ	Ἡ Γ' εὑρ. τῆς κεφαλῆς Ἰωάν. Πρ.
26	Σάββατον	Κάρπου Ἀποστόλου
27	Κυριακὴ †	ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΣ Ἑλλαδίου μάρτυρος
28	Δευτέρα †	*Τῆς Ἁγίας Τριάδος.* Εὐτυχοῦς ἱερομ.
29	Τρίτη	Θεοδοσίας μάρτυρος
30	Τετάρτη	Ἰσαακίου ἐκ τῆς Μονῆς Δαλμάτων
31	Πέμπτη	Ἑρμείου μάρτυρος

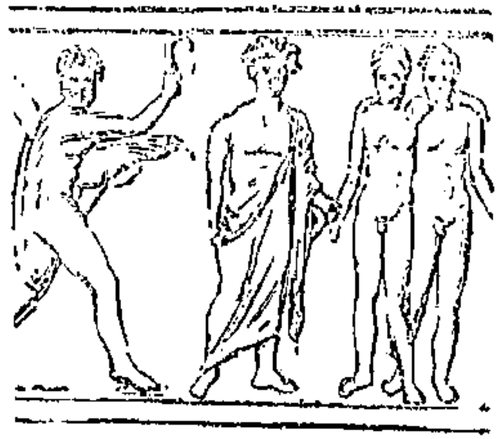

ΘΑΡΓΗΛΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

19 Μαΐου — 17 Ἰουνίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τοὺς Διδύμους.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 5.32	δύσ.	7.13	6	τελ. τέταρτον	8.41 π.
5	» 5.27	»	7.17	13	Νέα Σελήνη	2.30 μ.
10	» 5.22	»	7.21	21	πρ. τέταρτον	5.20 μ.
15	» 5.18	»	7.25	28	*Πανσέληνος*	11.41 μ.
20	» 5.13	»	7.30			
25	» 5.10	»	7.34			
31	» 5.7	»	7.38			

"Ωρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Μαΐου: Πράσινος, Λούλουδος, Τριανταφυλλάς, Καλομηνάς, Κερασάρης.

Ρητὰ τοῦ Μαΐου:

— Στὸν καταραμένο τάπο τὸ Μάη τὸ μῆνα βρέχει.
— Ὀντά πρεπε δὲν ἔβρεχε κι' ὁ Μάης χαλαζώνει.
— Μάης ἄβρεχος, τρυγητὴς χαρούμενος.
— Μὴ βγάλῃς μήτε μαλώμα πρὶν βγῇ ὁ Μάης ὁ μήνας.

Συνήθειαι:

Τῆς Πεντηκοστῆς παίρνουν στὴν ἐκκλησιὰ καρυδόφυλλα καὶ γονατίζουν ἀπάνω, κ' ὕστερα τὰ κρύβουν μέσα στὶς κασέλλες γιὰ προφύλαξη ἀπὸ ποντικοὺς κι' ἄλλα ζημιάρικα *(Θράκη)*.

—Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν κοιμοῦνται γιὰ νὰ μὴν κοιμᾶται τὸ πνεῦμά τους ὅλο τὸ χρόνο *(Θράκη)*.

ΙΟΥΝΙΟΣ

1	Παρασκευή	Ἰουστίνου μάρτυρος.
2	Σάββατον	Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητ.
3	Κυριακή	† *Τῶν Ἁγίων Πάντων.* Λουκιανοῦ μάρτυρος
4	Δευτέρα	Μητροφάνους ἀρχ. Κ/πόλεως
5	Τρίτη	Δωροθέου ἐπισκόπου.
6	Τετάρτη	Ἱλαρίωνος θαυματουργοῦ
7	Πέμπτη	Θεοδότου ἱερομονάχου
8	Παρασκευή	Ἀν. λ. Θεοδώρου στρ., Καλλιόπ.
9	Σάββατον	Κυρίλλου ἀρχ. Ἀλεξανδρείας
10	Κυριακή	Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντωνίνης
11	Δευτέρα	Βαρθολομαίου καὶ Βαρνάβα ἀπ.
12	Τρίτη	Ὀνουφρίου καὶ Πέτρου ἁγίων
13	Τετάρτη	Ἀκυλίνης μάρτυρος
14	Πέμπτη	Ἐλισσαίου προφήτου, Μεθοδίου Κ/λεως
15	Παρασκευή	Ἀμὼς τοῦ προφήτου.
16	Σάββατον	Τύχωνος ἐπισκόπου Ἀμαθοῦντος
17	Κυριακή	Ἰσαύρου, Μανουήλ, Σεβὲλ καὶ Ἰσμαὴλ μαρτύρων
18	Δευτέρα	Λεοντίου μάρτυρος καὶ Θεοδούλου
19	Τρίτη	Ἰούδα Ἀποστ., Παϊσίου Μεγάλ.
20	Τετάρτη	Μεθοδίου ἐπισκόπου Τατάρων
21	Πέμπτη	Ἰουλιανοῦ τοῦ Ταρσέως
22	Παρασκευή	Εὐσεβίου ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου Σαμοσάτων
23	Σάββατον	Ἀγριπίνης μάρτυρος. Ἀριστοκλέους
24	Κυριακή	† *Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ*
25	Δευτέρα	Φεβρωνίας ὁσιομάρτυρος
26	Τρίτη	Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ
27	Τετάρτη	Σαμψὼν τοῦ ξενοδόχου
28	Πέμπτη	Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων Κύρου καὶ Ἰωάννου
29	Παρασκευή	† *Τῶν κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου*
30	Σάββατον	† *Ἡ Σύναξις τῶν 12 Ἀποστόλων*

ΣΚΙΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ἀττικὸς μήν

18 Ἰουνίου — 16 Ἰουλίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Καρκῖνον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				
1	ἀν.	5.7	δύσ.	7.39
5	»	5.6	»	7.41
10	»	5.5	»	7.44
15	»	5.5	»	7.46
20	»	5.5	»	7.48
25	»	5.7	»	7.48
30	»	5.9	»	7.48

Σελήνης φάσεις		
4	τελ. τέταρτον	3.53 μ.
12	Νέα Σελήνη	4.12 π.
20	πρ. τέταρτον	8.37 π.
27	*Πανσέληνος*	7.08 π.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰουνίου: Θεριστής, Ἀϊγιάννης, Πρωτογιούνης.

Ρητὰ τοῦ Ἰουνίου:

Ἀπὸ τὸ θέρο ὡς τὶς ἐλιὲς
δὲν ἀπολείπουν οἱ δουλιές.

Προλήψεις, συνήθειαι:

Τὴ μέρα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τ' ***Ἁλιοτροπιοῦ***, καθὼς τὸν λένε, καλότυχος πού θὰ ἰδῇ, βγαίνοντας ὁ ἥλιος, τὸν ἥσκιό του μακρύ, κι' ἁλίμονό του πού τὸν δῇ κοντὸ καὶ χωρὶς κεφάλι. — Τὴ μέρα ἐκείνη κατεβαίνουν ὅλοι κι' ἀπ' τὰ πιὸ μεσόγεια μέρη στὴν ἀκροθαλασσιὰ καὶ κάνουν λουτρὸ πρὶν καλοχαράξῃ, γιατὶ ἅμα βγῇ ὁ ἥλιος πέφτει τὸ θεριὸ τοῦ Ἀϊγιάννη καὶ τρώει ὅποιον εὕρῃ μέσ' στὸ γιαλό ***(Β. Εὔβοια)***.

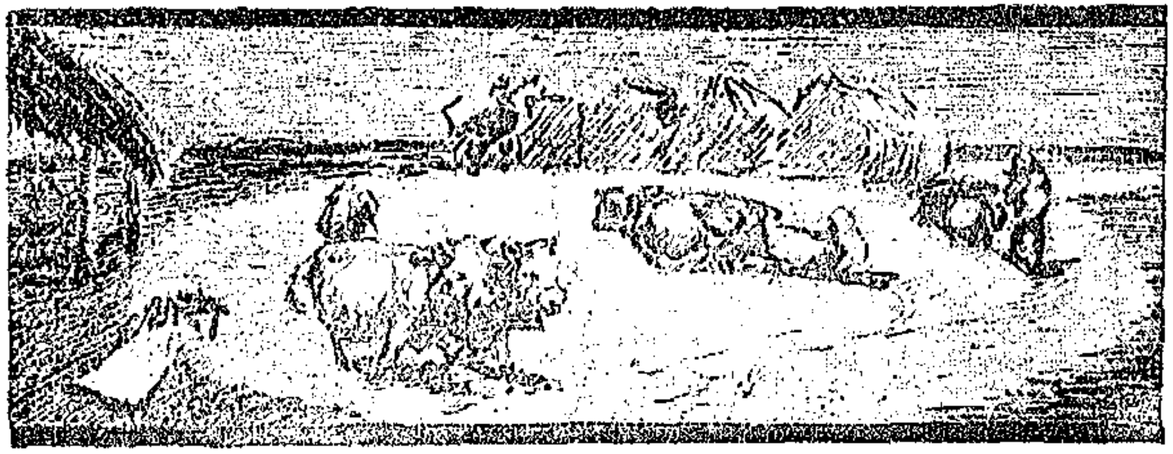

ΙΟΥΛΙΟΣ

1	Κυριακή	Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν θαυματουργῶν Ἀναργύρων
2	Δευτέρα	Ἡ ἐν Βλαχέρναις κατάθεσις ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου
3	Τρίτη	Ὑακίνθου μάρ. καὶ Ἀνατολίου ἀρχιεπ. Κ/πόλεως
4	Τετάρτη	Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου
5	Πέμπτη	Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ
6	Παρασκευή	Σισώη ὁσίου, Λευκίας μάρτυρος
7	Σάββατον	Κυριακῆς μεγαλομάρτυρος, Θωμᾶ τοῦ ἐν Μαλεῷ
8	Κυριακή	Προκοπίου μεγαλομάρτυρος
9	Δευτέρα	Παγκρατίου ἱερομάρτυρος ἐπισκ. Ταυρομενίας
10	Τρίτη	Τῶν ἐν Νικοπόλει 45 μαρτύρων
11	Τετάρτη	Εὐφημίας μεγαλομάρτυρος, ἁγίας Ὄλγας
12	Πέμπτη	Πρόκλου καὶ Ἱλαρίου μαρτύρων
13	Παρασκευή	Σύναξις Γαβριὴλ καὶ Στεφάνου τοῦ Σαββαΐτου
14	Σάββατον	Ἀκύλα τοῦ ἀποστόλου, Ἰωσὴφ Θεσσαλονίκης
15	Κυριακή	Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης μαρτύρων
16	Δευτέρα	Ἀθηνογένους ἱερομάρτυρος
17	Τρίτη	Μαρίνης μεγαλομάρτυρος
18	Τετάρτη	Αἱμιλιανοῦ μάρτυρος, Ἰωάννου Χαλκηδόνος
19	Πέμπτη	Δίου καὶ Μακρίνης τῶν ὁσίων
20	Παρασκευή †	*Ἡλιοῦ τοῦ Προφήτου*
21	Σάββατον	Συμεὼν τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ
22	Κυριακή	Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἁγίας Μαρκέλλης
23	Δευτέρα	Φωκᾶ ἱερομάρτυρος, Ἰεζεκιὴλ προφήτου
24	Τρίτη	Χριστίνης μεγαλομάρτυρος
25	Τετάρτη	Ἡ Κοίμησις τῆς ἁγίας Ἄννης
26	Πέμπτη	Ἑρμολάου ἱερομάρτυρος, Παρασκευῆς ὁσιομάρτ.
27	Παρασκευή †	*Παντελεήμονος μεγαλομάρτυρος καὶ ἰαματικοῦ*
28	Σάββατον	Προχώρου, Νικάνορος, Τίμωνος, Παρμενᾶ ἀποστ.
29	Κυριακή	Καλλινίκου καὶ Θεοδότης μαρτύρων
30	Δευτέρα	Σύλα, Σιλουανοῦ, Κρήσκετ., Ἐπαιν., Ἀνδρονίκ. ἀπ.
31	Τρίτη	Εὐβουλίου τοῦ Δικαίου, Ἰωσὴφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθ.

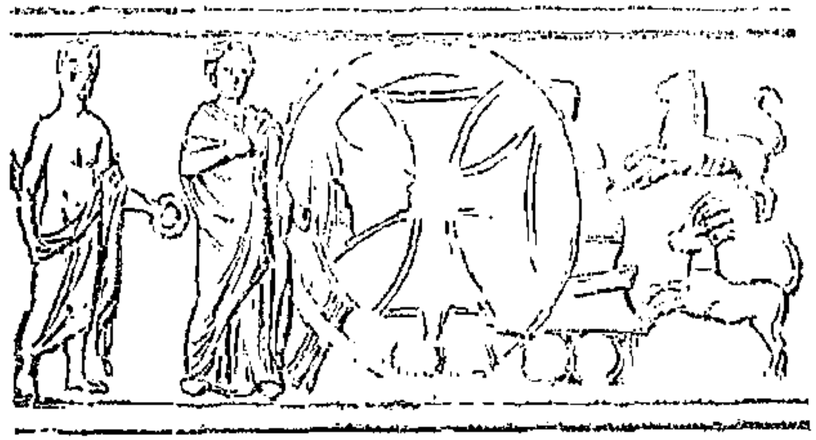

ΕΚΑΤΟΜΒΑΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

17 Ἰουλίου — 15 Αὐγούστου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Λέοντα.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις					*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν.	5.9	δύσ.	7.48	3	τελ. τέταρτον	10.28 μ.
5	»	5.11	»	7.47	11	Νέα Σελήνη	7.06 μ.
10	»	5.14	»	7.46	19	πρ. τέταρτον	8.53 μ.
15	»	5.18	»	7.43	26	*Πανσέληνος*	2.09 μ.
20	»	5.21	»	7.41			
25	»	5.25	»	7.37			
31	»	5.30	»	7.31			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ἰουλίου: Ἀλωνάρης, Ἀλωνιστής, Γιαλιστής, Χορτοκόπος, Λιοτρόπης, Δευτερογιούνης.

Ρητὰ τοῦ Ἰουλίου:

— Τὸν Ἀλωνάρη ἔβρεχε στὸν ποντισμένο τόπο.
— Τζίτζικας ἐλάλησε, μαῦρη ρόγα γυάλισε.
— Τῆς Ἁγιαμαρίνας αὔκο καὶ τοῦ Ἀϊλιᾶ σταφύλι
καὶ τ' Ἅγιου Παντελέημονα γεμᾶτο τὸ μαντίλι.

Συνήθειαι:

Τὴ μέρα ποὺ στρώνεται τὸ λιῶμα ατὸ ἁλώνι δὲ σαρώνεται τὸ σπίτι τοῦ νοικοκύρη, κι' ὅσες μέρες εἶναι στρωμένο δὲ δίνουν φωτιὰ ἀπ' τὸ φοῦρνο σὲ κανένα *(Β. Εὔβοια)*.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

1	Τετάρτη	*Ἀρχ. ἡ νηστ. Θεοτόκου.* Ἡ Πρόοδος τοῦ Σταυροῦ
2	Πέμπτη	Ἀνακομιδὴ λειψάνων Στεφάνου πρωτομάρτυρος
3	Παρασκευὴ	Ἰσαακίου, Δαλμάτου καὶ Φαύστου ὁσίων
4	Σάββατον	Τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἑπτὰ Παίδων
5	Κυριακὴ	Εὐσιγνίου μάρτυρος
6	Δευτέρα	† *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος*
7	Τρίτη	Δομετίου μάρτυρος
8	Τετάρτη	Αἰμιλιανοῦ ἐπισκόπου Κυζίκου
9	Πέμπτη	Ματθία τοῦ Ἀποστόλου
10	Παρασκευὴ	Λαυρεντίου τοῦ ἀρχιδιακόνου
11	Σάββατον	Εὔπλου τοῦ διακόνου καὶ μάρτυρος
12	Κυριακὴ	Φωτίου καὶ Ἀνικήτου μαρτύρων
13	Δευτέρα	Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ, Εὐδοκίας, Εἰρήνης
14	Τρίτη	Μιχαίου τοῦ προφήτου
15	Τετάρτη	† ***Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου***
16	Πέμπτη	Τοῦ ἁγίου Μανδηλίου καὶ Διομήδους μάρτυρος
17	Παρασκευὴ	Μύρωνος μάρτυρος
18	Σάββατον	Φλώρου καὶ Λαύρου μαρτύρων
19	Κυριακὴ	Ἀνδρέου μάρτυρος τοῦ στρατηλάτου
20	Δευτέρα	Σαμουὴλ τοῦ προφήτου
21	Τρίτη	Θαδδαίου τοῦ ἀποστόλου, Βάσσης μάρτυρος
22	Τετάρτη	Παναγίας Προυσιωτ. Ἀγαθονίκου μάρτυρος
23	Πέμπτη	Λούπου μάρτυρος
24	Παρασκευὴ	Εὐτυχοῦς ἱερομάρτυρος
25	Σάββατον	Βαρθολομαίου καὶ Τίτου τῶν ἀποστόλων
26	Κυριακὴ	Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας μαρτύρων
27	Δευτέρα	Φανουρίου μεγαλομάρτυρος. Ποιμένος τοῦ ὁσίου
28	Τρίτη	Μωϋσέως ὁσίου τοῦ Αἰθίοπος
29	Τετάρτη	† *Ἡ ἀποτομὴ κεφαλ. Ἰωάννου Προδρόμου* (νηστ.)
30	Πέμπτη	Ἀλεξάνδρου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως
31	Παρασκευὴ	Κατάθεσις τῆς τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου

ΜΕΤΑΓΕΙΤΝΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

16 Αὐγούστου — 14 Σεπτεμβρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὴν Παρθένον.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				*Σελήνης φάσεις*		
1	ἀν. 5.31	δύσ.	7.30	2	τελ. τέταρτον	8.27 π.
5	» 5.34	»	7.26	10	Νέα Σελήνη	10.46 π.
10	» 5.39	»	7.20	18	πρ. τέταρτον	6.33 π,
15	» 5.43	»	7.14	24	*Πανσέληνος*	9.37 μ.
20	» 5.47	»	7.8	31	τελ. τέταρτον	9.40 μ.
25	» 5.52	»	7.1			
31	» 5.57	»	6.52			

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Αὐγούστου: Συκολόγος, Δριμάρης.

Ρητὰ τοῦ Αὐγούστου:

Αὔγουστε, καλέ μου μῆνα,
νά σουν δυὰ φορὲς τὸ χρόνο.
—Μαύρη βάγια—μαύρη κάπα.

Συνήθειαι, προλήψεις.

Τοῦ Σωτῆρος φέρνουν τὰ πρῶτα σταφύλια στὴν ἐκκλησιὰ μέσα σὲ δίσκους, τὰ βάζουν μπροστὰ στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ τὰ εὐλογεῖ ὁ παπᾶς. ***(Κύπρος καὶ ἀλλοῦ).***

—Ἡ τελευταία μέρα τοῦ Αὐγούστου λέγεται *κλειδονοχρονιά*, γιατὶ τελειώνει ὁ χρόνος, κ' ἡ πρώτη τοῦ Σεπτεμβρίου λέγεται *ἀρχιχρονιά*. Τὰ μεσάνυχτα, ποὺ ἀλλάζει ὁ χρόνος, ἀνοίγουν γιὰ μιὰ στιγμὴ τὰ οὐράνια, κι' ὅ τι προφτάσῃ νὰ ζητήσῃ κανένας θὰ τοῦ γίνῃ. ***(Β. Εὔβοια).***

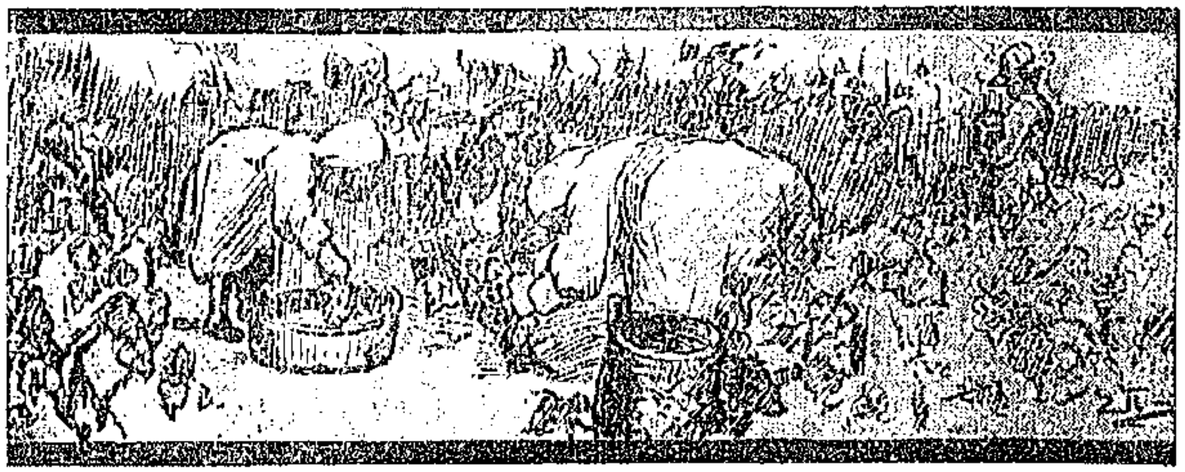

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

1	Σάββατον	Συμεών Στυλίτου. Μελετίου τοῦ ὁσίου
2	Κυριακή	Μάμαντος μάρτυρος καὶ Ἰωάννου νηστευτοῦ
3	Δευτέρα	Ἀνθίμου ἐπισκ. Νικομηδείας καὶ Θεοκτίστου
4	Τρίτη	Βαβύλα Ἀντιοχείας καὶ Μωϋσέως προφήτου
5	Τετάρτη	Ζαχαρίου τοῦ προφήτου
6	Πέμπτη	Ἡ ἀνάμνησ. τοῦ θαύμ. τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ
7	Παρασκευή	Σώζοντος μάρτυρος
8	Σάββατον	† *Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου*
9	Κυριακή	Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης Θεοπατέρων
10	Δευτέρα	Μηνοδώρας, Μητροδώρας, Νυμφοδώρας μαρτύρων
11	Τρίτη	Θεοδώρας τῆς ὁσίας, Εὐσταθίας μάρτυρος
12	Τετάρτη	Αὐτονόμου ἱερομάρτυρος
13	Πέμπτη	Τὰ ἐγκ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, Κορνηλίου ἑκατ.
14	Παρασκευή	† *Ἡ παγκόσμιος Ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ* (νηστ.)
15	Σάββατον	Νικήτα μάρτυρος, Φιλοθέου ὁσίου
16	Κυριακή	Εὐφημίας μεγαλομάρτυρος
17	Δευτέρα	Σοφίας καὶ τῶν θυγ. αὐτῆς Πίστεως, Ἐλπίδος, Ἀγάπης
18	Τρίτη	Εὐμενίου ἐπισκόπου Γορτύνης
19	Τετάρτη	Τροφίμου, Σαββατίου, Δορυμέδοντος μαρτύρων
20	Πέμπτη	Εὐσταθίου μεγαλομάρτυρος
21	Παρασκευή	Κοδράτου ἀποστόλου, Ἰωνᾶ προφήτου
22	Σάββατον	Φωκᾶ ἱερομάρτυρος ἐπισκόπου Σινώπης
23	Κυριακή	Ἡ σύλληψ. τοῦ τιμίου Προδρ. καὶ Βαπτ. Ἰωάννου
24	Δευτέρα	Θέκλης τῆς πρωτομάρτυρος
25	Τρίτη	Εὐφροσύνης τῆς ὁσίας
26	Τετάρτη	Ἡ μετάστασις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
27	Πέμπτη	Καλλιστράτου μάρτυρος
28	Παρασκευή	Χαριτωνος ὁμολογητοῦ, Βαρούχ προφήτου
29	Σάββατον	Κυριακοῦ τοῦ ἀναχωρητοῦ
30	Κυριακή	Γρηγορίου ἱερομάρτυρος τοῦ φωτιστικοῦ

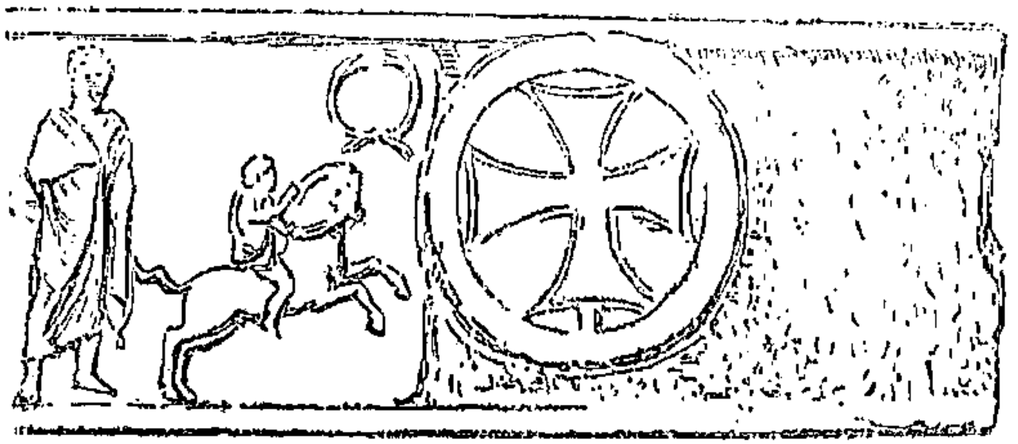

ΒΟΗΔΡΟΜΙΩΝ

Αττικὸς μὴν

15 Σεπτεμβρίου — 13 Ὀκτωβρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Ζυγόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				
1	ἀν.	5.58	δύσ.	6.51
5	»	6.1	»	6.45
10	»	6.6	»	6.37
15	»	6.9	»	6.29
20	»	6.14	»	6.22
25	»	6.18	»	6.14
30	»	6.23	»	6.6

Σελήνης φάσεις		
9	Νέα Σελήνη	2.20 π.
16	πρ. τέταρτον	2.26 μ.
23	*Πανσέληνος*	6.19 π.
30	τελ. τέταρτον	2.29 μ.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Σεπτεμβρίου: Τρυγητής, Σταυριάτης.

Ρητὸν τοῦ Σεπτεμβρίου:

Ἀνίσως βρέξῃ ὁ Τρυγητής,
χαρὰ στὸν τυροκόμο.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

1	Δευτέρα	Ἀνανίου τοῦ ἀποστόλου καὶ Ρωμανοῦ μελῳδοῦ
2	Τρίτη	Κυπριανοῦ ἱερομάρτυρος, Ἰουστίνης μάρτυρος
3	Τετάρτη	Διονυσίου ἱερομάρτυρος Ἀρεοπαγίτου
4	Πέμπτη	Ἱεροθέου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν
5	Παρασκευὴ	Χαριτίνης μάρτυρος
6	Σάββατον	Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου
7	Κυριακὴ	Σεργίου καὶ Βάκχου μαρτύρων
8	Δευτέρα	Πελαγίας τῆς ὁσίας
9	Τρίτη	Ἰακώβου Ἀλφαίου τοῦ ἀποστόλου
10	Τετάρτη	Θεοφάνους τοῦ γραπτοῦ, Φιλίππου ἀποστόλου
11	Πέμπτη	Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου μαρτύρων
12	Παρασκευὴ	Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας μαρτύρων
13	Σάββατον	Κάρπου, Παπύλου, Ἀγαθοδώρου, Ἀγαθονίκης
14	Κυριακὴ	*Τῶν ἁγίων 350 Πατέρων.* Ναζαρίου, Γερβασ. Κελσίου
15	Δευτέρα	Λουκιανοῦ ἱερομάρτυρος
16	Τρίτη	Λογγίνου μάρτυρος τοῦ ἑκατοντάρχου
17	Τετάρτη	Ὡσηὲ τοῦ προφήτου
18	Πέμπτη	Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
19	Παρασκευὴ	Ἰωὴλ προφήτου καὶ Οὐάρου μάρτυρος
20	Σάββατον	Γερασίμου τοῦ νέου, Ἀρτεμίου καὶ Ματρώνης
21	Κυριακὴ	Ἱλαρίωνος τοῦ Μεγάλου
22	Δευτέρα	Ἀβερκίου τοῦ θαυματουργοῦ
23	Τρίτη	Ἰακώβου ἀποστόλου τοῦ ἀδελφοθέου
24	Τετάρτη	Ἀρέθα μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
25	Πέμπτη	Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου μαρτύρων
26	Παρασκευὴ †	*Δημητρίου τοῦ μεγαλομάρτυρος Μυροβλήτου*
27	Σάββατον	Νέστορος μάρτυρος.
28	Κυριακὴ	Τερεντίου, Νεονίλης καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς
29	Δευτέρα	Ἀναστασίας ὁσιομάρτυρος καὶ Ἀβραμίου
30	Τρίτη	Ζηνοβίου καὶ Ζηνοβίας μαρτύρων
31	Τετάρτη	Στάχυος, Ἀπελοῦ, Ἀμπλίου, Οὐρβανοῦ, Ναρκισ. Ἀριστ.

ΠΥΑΝΟΨΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

14 Ὀκτωβρίου — 12 Νοεμβρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Σκορπιόν.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				
1	ἀν.	6.24	δύσ.	6.5
5	»	6.27	»	5.58
10	»	6.32	»	5.51
15	»	6.37	»	5.44
20	»	6.42	»	5.37
25	»	6.47	»	5.31
31	»	6.53	»	5.24

Σελήνης φάσεις		
8	Νέα Σελήνη	5.05 μ.
15	πρ. τέταρτον	9.29 μ.
22	*Πανσέληνος*	5.01 μ.
30	τελ. τέταρτον	10.22 π.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Ὀκτωβρίου :

Ἀϊδημήτρης, Σπαρτός, Μπουμάρης.

Ῥητὰ τοῦ Ὀκτωβρίου :

— Ὀχτώβρη καὶ δὲν ἔπεσες,
ὀχτὼ σωροὺς δὲν ἔκανες.
— Τοῦ Ἅγιου Λουκᾶ
σπεῖρε τὰ κουκιά.
— Ἀϊ Δημητράκη
μικρὸ καλοκαιράκι.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

1	Πέμπτη	Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων
2	Παρασκευὴ	Ἀκινδύνου μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
3	Σάββατον	Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσὴφ καὶ Ἀεἰθαλᾶ τῶν μαρτύρων
4	Κυριακὴ	Ἰωαννικίου τοῦ μεγάλου, Νικάνδρου ἱερομάρτυρος
5	Δευτέρα	Γαλακτίωνος καὶ Ἐπιστήμης μαρτύρων
6	Τρίτη	Παύλου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως θαυματουργοῦ
7	Τετάρτη	Τῶν ἐν Μελιτινῇ 38 μαρτύρων, Λαζάρου ὁσίου
8	Πέμπτη	† *Σύναξις ἀρχιστρατ. Μιχαὴλ καὶ λοιπῶν ἀσωμάτων*
9	Παρασκευὴ	Ματρώνης ὁσίας, Πορφυρίου μάρτυρος
10	Σάββατον	Ἐράστου, Ὀλυμπᾶ καὶ τῶν λοιπ. Ο' ἀπ. Ὀρέστου μ.
11	Κυριακὴ	Μηνᾶ, Βίκτωρος, Βικεντίου μαρτ. Θεοδώρου Στουδ.
12	Δευτέρα	Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος
13	Τρίτη	† *Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*
14	Τετάρτη	*Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου.* Κωνσταντίνου Ὑδραίου
15	Πέμπτη	Ἄρχεται νηστ. Χριστ. Γουρία, Σαμωνᾶ, Ἀβίβου μ.
16	Παρασκευὴ	Ματθαίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
17	Σάββατον	Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας
18	Κυριακὴ	Πλάτωνος καὶ Ρωμανοῦ μαρτύρων
19	Δευτέρα	Ἀββιοῦ τοῦ προφήτου, Βαρλαὰμ μάρτυρος
20	Τρίτη	Πρόκλου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως
21	Τετάρτη	† *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*
22	Πέμπτη	Φιλήμονος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, Καικιλίας μάρτυρος.
23	Παρασκευὴ	Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκραγαντίνων
24	Σάββατον	Κλήμεντος πάπα Ρώμης. Πέτρου Ἀλεξανδρείας
25	Κυριακὴ	† *Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος*, Μερκουρίου μάρτυρος.
26	Δευτέρα	Στυλιανοῦ Παφλαγόνος, Ἀλυπίου, Νίκωνος
27	Τρίτη	Ἰακώβου μεγαλομάρτυρος τοῦ Πέρσου
28	Τετάρτη	Στεφάνου ἱερομάρτυρος, Εἰρηνάρχου μάρτυρος
29	Πέμπτη	Παραμόνου καὶ Φιλουμένου μαρτύρων
30	Παρασκευὴ	† *Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου Ἀποστόλου*

ΜΑΙΜΑΚΤΗΡΙΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

13 Νοεμβρίου — 11 Δεκεμβρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Τοξότην.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις

1	ἀν.	6.54	δύπ.	5.23
5	»	6.58	»	5.19
10	»	7.4	»	5.15
15	»	7.9	»	5.11
20	»	7.14	»	5.8
25	»	7.20	»	5.5
30	»	7.24	»	5.4

Σελήνης φάσεις

7	Νέα Σελήνη	6.44 π.
14	πρ. τέταρτον	4.39 π.
21	*Πανσέληνος*	6.26 π.
29	τελ. τέταρτον	7.39 π.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Νοεμβρίου:

Σποριάς, Ἁγιαντριάς, Ταξιάρχης, Ἀϊφιλιππιάτης, Παχνιστής.

Ρητὰ τοῦ Νοεμβρίου:

Τὸ Νοέβρη καὶ Δεκέβρη φύτευε καταβολάδες.
—Ὁ φτωχὸς ὁ Φίλιππας
στὸ χωράφι ἀπόμενε.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1	Σάββατον	Ναούμ τοῦ προφήτου
2	Κυριακή	Ἀββακούμ τοῦ προφήτου
3	Δευτέρα	Σοφονίου τοῦ προφήτου
4	Τρίτη	† *Βαρβάρας μεγαλομάρτ.*, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ
5	Τετάρτη	† *Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου*
6	Πέμπτη	† *Νικολάου ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυμ.*
7	Παρασκευή	Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων
8	Σάββατον	Πατα̈πίου τοῦ ὁσίου
9	Κυριακή	† *Ἡ Σύλληψις τῆς ἁγίας Ἄννης*
10	Δευτέρα	Μηνᾶ, Ἑρμογένους, Εὐγράφου μαρτύρων
11	Τρίτη	Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου
12	Τετάρτη	† *Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ*
13	Πέμπτη	Εὐστρατίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτύρων
14	Παρασκευή	Θύρσου, Καλλινίκου καὶ Φιλήμονος μαρτύρων
15	Σάββατον	Ἐλευθερίου ἱερομάρτυρος
16	Κυριακή	Ἀγγαίου προφήτου καὶ Θεοφανοῦς βασιλίσσης
17	Δευτέρα	Δανιὴλ πρ. Ἀνανίου, Ἀζαρίου, Μισαὴλ, Διονυσίου Αἰγ.
18	Τρίτη	Σεβαστιανοῦ μάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ
19	Τετάρτη	Βονιφατίου μάρτυρος
20	Πέμπτη	Ἰγνατίου μάρτυρος
21	Παρασκευή	Ἰουλιανῆς μάρτυρος
22	Σάββατον	Ἀναστασίας τῆς φαρμακολυτρίας
23	Κυριακή	Τῶν Ἁγίων δέκα μαρτύρων
24	Δευτέρα	Παραμονὴ Χριστουγέννων. Εὐγενίας ὁσιομάρτυρος
25	Τρίτη	† Η ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
26	Τετάρτη	† *Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου*
27	Πέμπτη	Στεφάνου πρωτομάρτ., Θεοδώρου τοῦ γραπτοῦ
28	Παρασκευή	Τῶν ἐν Νικομηδείᾳ δισμυρίων μαρτύρων
29	Σάββατον	Τῶν ἐν Βηθλεὲμ 14 χιλ. νηπίων
30	Κυριακή	Ἀνυσίας τῆς ὁσιομάρτυρος
31	Δευτέρα	Μελάνης τῆς ὁσίας

ΠΟΣΕΙΔΕΩΝ

Ἀττικὸς μὴν

12 Δεκεμβρίου — 10 Ἰανουαρίου

Ὁ Ἥλιος εἰς τὸν Αἰγόκερων.

Ἡλίου ἀνατολὴ καὶ δύσις				
1	ἀν.	7.25	δύσ.	5.4
5	»	7.29	»	5.3
10	»	7.33	»	5.4
15	»	7.37	»	5.5
20	»	7.41	»	5.7
25	»	7.42	»	5.9
31	»	7.44	»	5.14

Σελήνης φάσεις		
6	Νέα Σελήνη	7.25 μ.
13	πρ. τέταρτον	0.52 μ.
20	*Πανσέληνος*	10.53 μ.
29	τελ. τέταρτον	4.58 π.

Ὥρα Ἀνατολικῆς Εὐρώπης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ὀνόματα τοῦ Δεκεμβρίου:

Χριστουγεννάς, Χριστουγεννάρης, Χριστιανάρης, Αἰνικόλας, Χαμένος.

Ρητὰ τοῦ Δεκεμβρίου:

—Γύρω γύρω τοῦ Χριστοῦ ἡ κορφὴ τοῦ χειμωνιοῦ.
—Ἂν πρωϊμίσῃ ἡ μυγδαλιὰ κι' ἀνθίσῃ τὸ Δεκέβρη,
βαρὺς Χειμῶνας κι' ὄψιμος θὰ νἄρθῃ νὰ μᾶς εὕρῃ.
—Χειμωνιάτικη γέννα, καλοκαιρινὴ χαρά.
—Βαρβάρα βαρβαρώνει,
Σάββας σαβανώνει,
Αἰνικόλας παραχώνει.

Η ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΥΛΙΔΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ[1]

Τὸ στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν.

Πλοῖα ἀραγμένα κατὰ μῆκος τῆς ἀμμουδιᾶς, ὅπου κάθονται μερικοὶ ὁπλῖται.

Ναύτης (τραγουδεῖ ἀπὸ τὴν πρύμνη πλοίου)

Πάψε, βοριά μου, πάψε πιά
νὰ κλαῖς στὰ ξάρτια, στὰ σκοινιά.
Μῆνες ἐδῶ μᾶς ἔκλεισες. Βραδιάζει, ξημερώνει,
βοριὰς φυσᾶ, βοριὰς βογγᾶ, βοριὰς τὸ κῦμα ὀγκώνει.
Πότε τ' ἀγέρι σιγανό,
πότε τὸ κῦμα γαλανὸ
θ' ἀφροκοπᾷ στὴν πλώρη μου, θὰ παίξῃ ὁλόγυρά μου
καὶ θ' ἀρμενίζω ὁλόχαρος στὴ χώρα τοῦ Πριάμου;
Ἐκεῖ παλάτια θενὰ βρῶ,
ποὺ κρύβουν μάγο θησαυρό.
Βασιλοπούλες κρύβουνε, ποὺ λάμπουν σὰν τ' ἀστέρια.
Σ' αὐτὸν ἐγὼ τὸ θησαυρό, σ' αὐτὸν θ' ἁπλώσω χέρια!

Α' ὁπλίτης (στὸ Ναύτη)

Ἔλα στὴ συντροφιά μας νὰ τὰ εἰποῦμε,
τὶς ὧρες τὶς στενόχωρες νὰ λησμονοῦμε.

[1] Τὸν πρόλογον αὐτὸν ἐπρόσθεσεν ὁ ποιητὴς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τριπράκτου τραγῳδίας του εἰς δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ ἔργον οὔτε ἀνεβιβάσθη ἀκόμη ἐπὶ σκηνῆς οὔτε ἐξεδόθη εἰς βιβλίον. *Σ. τ. Δ.*

Β' ὁπλίτης

Ἔλα, καὶ πάψε πιά, καλὸ παιδί
νὰ κλαῖς στὰ ξάρτια, στὰ σκοινιά.

Γ' ὁπλίτης

Ὄρεξι ποὺ τὴν ἔχει νὰ τὸ κελαδῇ!

Ναύτης (ποὺ στὸ μεταξὺ κατέβηκε καὶ τοὺς ἐπλησίασε)

Μὰ τραγουδεῖ κανεὶς κι' ἀπὸ χαρὰ καὶ θλίψη.

Γ' ὁπλίτης (δείχνει τὸ μέτωπό του)

Ἀλλὰ καὶ ὅταν τοῦ στρήψῃ.

Ναύτης

Δὲν σὲ ξεσυνερίζομαι.

Α' ὁπλίτης (στὸν Γ' [illegible]

Δὲν ἡσυχάζεις.
Ὅλο σ' ἀρέσει νὰ πειράζῃς.

Γ' ὁπλίτης

Καὶ ποιὰ ἄλλη διασκέδαση μᾶς μένει
σ' αὐτὴ τὴν ἀπραξία, ποὺ μᾶς μαραίνει;
Εἶναι κανεὶς νὰ σκάσῃ,
ἂν κάποτε δὲν χωρατέψῃ, δὲν γελάσῃ.

Δ' ὁπλίτης

Κλειστήκαμε σὲ φυλακὴ σωστή.

Β' ὁπλίτης

Κάποιος θεὸς μᾶς ἔχει βέβαια ὀργιστῇ.

Α' ὁπλίτης (δείχνει τέσσερα κορίτσια, ποὺ ἔρχονται)

Ἀλλὰ μᾶς ἔστειλε καὶ μιὰ παρηγοριά.

Γ' ὁπλίτης

Σὰν τὰ τρυγόνια πέσανε μὲ τὸ βοριά.

(Τὰ κορίτσια σταματοῦν ἔξαφνα σὰν νὰ διστάζουν νὰ προχωρήσουν).

Γ' ὁπλίτης

Γιατί σταθήκατε δειλές, ὡσὰν τ' ἀγρίμια;
Εἴμαστε παλληκάρια τίμια.

(Τὰ κορίτσια προχωροῦν).

Ἡ πρώτη

Τὸ ξέρουμε. Γι' αὐτὸ καὶ θαρρετὰ
τὸν στόλον ἤλθαμε νὰ ἰδοῦμε ἀπὸ κοντά.
Τοὺς ἥρωες νὰ θαυμάσωμε, ποὺ τ' ὄνομά των
ἀπὸ περάτων τῆς Ἑλλάδος ἕως περάτων
ἡ φήμη ἀκούραστη τὸ διαλαλεῖ.
Ἤλθαμ' ἀπ' τὴ Χαλκίδα.

Α΄ ὁπλίτης

Ἡ ὥρα ἡ καλή!
Θὲ νὰ σᾶς ὁδηγήσωμε νὰ ἰδῆτε
ὅ,τι μέσ' στὸ στρατόπεδο ἐπιθυμεῖτε.

Ἡ πρώτη

Ὦ, μᾶς ὑποχρεώνει ἡ τόση πρόθυμία!

Ἡ δεύτερη

Γι' αὐτὸ κ' ἐμεῖς θὰ προσευχώμαστε στὸν Δία
τροπαιοφόρους νὰ σᾶς εὐοδώσῃ πάλι
στ' ἀγαπημένο τῆς πατρίδος περιγιάλι.

Ἡ πρώτη

Γιατί, μὴ λησμονήσετε,
πὼς δὲν πηγαίνετε νὰ πολεμήσετε
γιὰ τὴ βασίλισσα τῆς Σπάρτης μοναχά,
μὰ καὶ γιὰ τὰ κορίτσια τῆς Ἑλλάδος τὰ φτωχά.
Τὸ ξίφος σας θὰ τιμωρήσῃ
τὸν βάρβαρο, ὥστε πιὰ νὰ μὴν τολμήσῃ,
στὰ εἰρηνικὰ λιμάνια μας ν' ἀράξῃ,
τάχα σὰν ἔμπορος, μὰ γιὰ σκοπὸ ν' ἁρπάξῃ
τὶς ὄμορφες κι' ἀνήξερες παρθένες,
σκλάβες νὰ τὶς πουλῇ σὲ χῶρες ξένες.

Α΄ ὁπλίτης

Τὸ ξίφος τοῦ πολεμιστῆ
ἀδιακρίτα θὰ ὑπερασπιστῇ
καὶ τὴ βασίλισσά του τὴ θεογενῆ
καὶ κάθε κόρη, ὅσο κι' ἂν εἶναι ταπεινή.

Ἡ τρίτη

Κ' εἶν' ἡ βασίλισσα τόσ' ὄμορφη, ὡς ἀκοῦμ' ἐδῶ;

Α΄ ὁπλίτης

Δὲν ἤμουν τυχερὸς νὰ τὴν ἰδῶ.
Ὅσοι τὴν εἶδαν διαλαλοῦν, πὼς τέτοια κάλλη
γυναῖκα δὲν ἐστόλισαν στὸν κόσμον ἄλλη.

Ἡ τρίτη

Θέλοντας ἀκολούθησε τὸν Πάρι,
ἢ μὲ τὴ βία τὴν ἔχει πάρῃ
ὁ ἀσεβὴς καὶ δόλιος Ἀσιάτης;

Γ΄ ὁπλίτης

Αὐτὸ τὸ ξέρει μόνον ἡ καρδιά της.

Ἡ τέταρτη

Ἢ θέλοντας τὸν ἀκολούθησε, εἴτε μή,
πάντα εἶναι τῆς γυναίκας ἡ τιμὴ
καθὼς τὸ κρίνο τὸ ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι,
ποὺ τ' ἀβρότερο ἄγγιγμα τὸ κηλιδώνει.
Τέτοια βασίλισσα! —Τί κρίμα!

Β΄ ὁπλίτης

Τέτοια ὁμορφιὰ σπανίως μένει κτῆμα
ἑνὸς θνητοῦ μονάχα. Εἶναι πλασμένη
τὸν κόσμο νὰ μαγεύῃ, νὰ τρελλαίνῃ.
Εἶναι ὕπουλο καὶ πλάνο δῶρο,
ἄνθος, ποὺ ἔχει τὸ μύρο του θανατηφόρο.

Ἡ τέταρτη

Μαῦρα τὰ χρώματα τῆς ζωγραφιᾶς σου.

Γ΄ ὁπλίτης (στὸν Β΄)

Κάποια σκληρὴ θὰ σοῦχη κάψῃ τὴν καρδιά σου.

Δ΄ ὁπλίτης

Βρῆκ' εὐκαιρία τὸ φαρμάκι του νὰ στάξῃ.

Πέμπτος ὁπλίτης

Καὶ τὰ κορίτσια ἐδῶ νὰ τὰ τρομάξῃ.

Ἡ πρώτη

Δὲν μᾶς ζωγράφισες τὴν ὁμορφιὰ τὴν οὐρανία,
Ἀλλὰ μιὰν ἀγριόμορφη Ἐρινύα.

Β' ὁπλίτης

Κάθε ὁμορφιά, κι' ἂν εἶναι κι' οὐρανία
μεταμορφώνετ' ἔξαφνα καὶ σ' Ἐρινύα.

Γ' ὁπλίτης

Ποῦ τὴν ἐψούνσιες τὴ γνώση
καὶ τὴν σοφία σου τὴν τόση;

Δ' ὁπλίτης

Βέβαια δὲν τὴν κατεβάζει τὸ μυαλό σου;

Γ' ὁπλίτης

Δὲν θὰ μᾶς πῆς ποιὸς εἶν' ὁ δάσκαλός σου;

Β' ὁπλίτης

Ἔχω πατέρα μάντη καὶ ἱερέα
στὴν πόλη τῆς Ἐφύρης τὴν ὡραία.

Γ' ὁπλίτης

Ἱερομάντη εἶσαι παιδί; Τότε συχώρα!
Εἶν' ὅλα ἐξηγημένα τώρα.

Β' ὁπλίτης

Εἶναι τ' ἀστεῖα σου πολὺ τριμμένα.
Ν' ἀκοῦς αὐτούς, ποὺ ξέρουν πιότερ' ἀπὸ σένα.

Α' ὁπλίτης

Καλὰ σοῦ λέει. Αὐτὸς δὲν εἶναι τρόπος.
Παῦσε, ν' ἀκούσωμε τί εἶπεν ὁ οἰωνοσκόπος.

Β' ὁπλίτης

Τὸν ἄκουσα νὰ λέῃ, νὰ χρησμολογῇ
πολλὰ γιὰ τῆς βασίλισσας τὴν ἁρπαγὴ
καὶ γιὰ τὴν ὁμορφιά της, ποὖν' αἰτία
γι' αὐτὴ τὴν Παναχαϊκὴ μας ἐκστρατεία.
Κ' ἔλεγε: ἡ ὁμορφιὰ εἶναι σὰν τὴν ἀστραπή,
ποὺ λάμπει καὶ φωτίζει χαρωπή,
ἀλλὰ μέσα στὴ λάμψη της μᾶς κρύβει
τὸν κεραυνό, ποὺ καίει καὶ συντρίβει.
Ἄλλοι στὸν πρῶτο, ποὺ θενὰ τὴν ἀποκτήσῃ,
κι' ἄλλοι στὸν ἄλλο, ποὺ θὰ τὴν ἀποπλανήσῃ!
Ἕνα βασίλειο γι' αὐτὴν θ' ἀφανισθῇ,
κι' ἄλλο βασίλειο θ' ἀποδεκατισθῇ.

Δ' ὁπλίτης

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ γέρου εἶναι, θαρρῶ, σωστά.

Γ' ὁπλίτης

Ἀλλ' ὄχι δὰ καὶ νέα. Στὸν κόσμο εἶναι γνωστὰ
ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Ἰαπετοῦ τοῦ μακαρίτη.
Γυναῖκα ὡραία, σὰν τὴν Ἀφροδίτη,
ποιὸς δὲν τὸ ξέρει δά, πὼς μὲ τὴν ὁμορφιά της,
λίγο πολύ, ἔχει τὰ θύματά της;

Ε' ὁπλίτης

Κι' ὁ κάθε πόλεμος, κι' ὂν ἤθελες νικήσῃ,
παντ' ἀκριβὰ θὰ σοῦ στοιχίσῃ.

Α' ὁπλίτης

Ἀλλὰ κ' ἡ δόξα, ποὺ τὴ νίκη θὰ στολίζῃ
κάθε θυσία δὲν ἀξίζει;

Β' ὁπλίτης

Ἀκούσετέ με, μιὰν ἐξήγηση ὀφείλω.
Μ' ὅσα σᾶς εἶπα ἐδῶ δὲν ἤθελα τὸ ζῆλο
καὶ τὴν ὁρμή σας νὰ ψυχράνω.
Γιὰ τὴν Ἑλένη πρόθυμος θενὰ πεθάνω.
Βασίλισσά μας εἶναι, εἶν' Ἑλληνίδα!
Τοῦ αἵματός μου τὴ στερνὴ ρανίδα
πρῶτος θὰ χύσω γιὰ τὸ λυτρωμό της.

Α' ὁπλίτης

Τώρα μιλᾶς, σὰν τῆς πατρίδας στρατιώτης.
Τώρα μ' ἀρέσεις — δόσε μου τὸ χέρι.
(Τοῦ σφίγγει τὸ χέρι καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι).
Ἂς ἔχουν τὴ σοφία των οἱ γέροι!
Ἔχομε ἐμεῖς οἱ νέοι τὸν ἐνθουσιασμό,
ἐλεύθερο μὲ δίχως ὑπολογισμό.
Γιὰ τὴν πατρίδα τὴ ζωὴ δὲν τὴ λογιάζω.
Γι' αὐτήν, γιὰ τὴ βασίλισσα τὴ θυσιάζω.

Γ' ὁπλίτης

Μιᾶς μάννας — τῆς Ἑλλάδος — εἴμεθα παιδιά.
μὲ φρόνημα ἕνα, μιὰ καρδιά.

Δ' ὁπλίτης

Ὁ θάνατός μου εἶναι ζωὴ της.

Πέμπτος ὁπλίτης

Ὁ θάνατός μου εἶναι τιμή της.

Α΄ ὁπλίτης

Καὶ τώρα, φίλοι μου, μὴ λησμονῆτε
τῆς ὁμορφές μας ξένες.

(Στις νέες)

Θ' ἀνυπομονῆτε
τὸ μέγα μας στρατόπεδο νὰ ἰδῆτε.

Ἡ πρώτη

Περήφανη θενὰ διηγοῦμαι στὴ Χαλκίδα
ὅσ' ἄκουσα δῶ πέρα καὶ εἶδα

Α΄ ὁπλίτης

Καὶ τί εἴδατε; καὶ τί λοιπὸν θὰ εἰπῆτε,
ὅταν ἐμπρός σας ἔξαφνα θὰ ἰδῆτε
τῶν φοβερῶν ἡρώων μας τὸ μεγαλεῖο;
Τὸν Ἀχιλλέα τὸν ἀσύγκριτο τὸν θεῖο,
ποὺ λάμπει ἡ δόξα του, καθὼς τὴν ὁμορφιά του;
Τὸν Αἴαντα, ποὺ μὲ τὸ μέγ' ἀνάστημά του,
σὰν πύργος ξεχωρίζει μέσα στὸ στρατό;
Τὸν μεγαλόπρεπο καὶ θαυμαστὸ
τὸν Ἀγαμέμνονα, ποὺ λὲς πὼς ἐγεννήθη
νὰ κυβερνᾷ στρατῶν καὶ στόλων πλήθη;
Τὸν κοσμογυρισμένον Ὀδυσσέα,
τὸν πολυμήχανο; Καὶ τὸν Ἰδομενέα
ἀπ' τὴν πολύχρυση Κνωσὸ τῆς Κρήτης,
ποὺ ὁ πολιτισμός κ' ἡ δύναμί της
θὰ τὴν δοξάσουν στὸν αἰῶνα;
Τὸν Μενεσθέα, τὸν μεγάθυμο ἡγεμόνα
ἀπὸ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πόλη τὴν ἱερή,
τὴ μαρμαρόκτιστη, τὴ φωτερὴ
ἀπ' τῶν μαρμάρων τὴν λευκότητα,
ἀπ' τοὐρανοῦ της τὴ λαμπρότητα;
Τὸν ἀπροσμάχητο κι' ὁρμητικὸ Τυδείδη;
Τὸν Τεῦκρο, ποὺ ἄσφαλτα μέσ' ἀπὸ δακτυλίδι
περνᾷ τὸ βέλος του μ' ἀσάλευτο τὸ χέρι;
Τὸν Αἴαντα τὸν ἄλλο, τὸ γοργὸ ξαφτέρι,
τὸν ἄπιαστο στὸ δρόμο, ποὺ ὅταν τρέχῃ
θαρρεῖς στὰ πόδια του φτερὰ πὼς ἔχει;
Καὶ ποιούς ἀκόμη ν' ἀναφέρω, ποιούς ν' ἀφήσω;

Ἡ πρώτη

Μόνον μὲ τὴν ἰδέα, πὼς θεν' ἀντικρύσω
τοὺς θείους ἥρωας, ἡ καρδιά μου σπαρταρᾷ
ἀπὸ ἀνθουσιασμὸ κι' ἀπὸ χαρά.

Ἡ τρίτη

Τῆς διηγήσεώς σου ἡ γοητεία,
τ' ἀγέρωχα καὶ γιγαντένια πλοῖα,
τῶν ὁπλιτῶν τὰ λάμποντα τὰ πλήθη!
Θαρρῶ, πῶς ζῶ σὲ μαγεμένο παραμύθι.

Ἡ τετάρτη

Ἡ μέρα τούτη ἀξέχαστη θὰ μείνῃ.
Ἡ ἐνθύμησή της τὴ ζωή μου θὰ λαμπρύνῃ.

Ἡ δεύτερη

Μεγάλη ἡ χάρις ἦτανε κάποιου θεοῦ
σ' ἐμέ, τὴν ταπεινὴ τὴν κόρη τοῦ λαοῦ,
ποὺ μ' ἔφερε νὰ ἰδῶ, ν' ἀντιληφθῶ
ὅ,τι θ' ἀδυνατοῦσα νὰ τ' ὀνειρευθῶ.

Α΄ ὁπλίτης

Πηγαίνωμε, Θενὰ σᾶς ὁδηγήσω.
Πολλὰ ἔχω νὰ σᾶς δείξω, νὰ σᾶς ἐξηγήσω.

(Φεύγουν).

Β΄ ὁπλίτης

Μὰ τὴν ἀλήθεια, εἶν' ὄμορφες, χαριτωμένες
αὐτὲς οἱ Χαλκιδιώτισσες παρθένες.

Δ΄ ὁπλίτης

Ἀπ' ὅλες προτιμῶ τὴν πρώτη.

(Στὸν Ναύτη)

Κ' ἐσένα πιὰ σ' ἀρέσει, πατριώτη;

Γ΄ ὁπλίτης

Αὐτός; Δὲν τὸν ἀφήνεις, νὰ κουρεύεται!
Μόνον βασιλοπούλες ὀνειρεύεται.

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

ΑΠΟ Τ' "ΑΛΛΟΤΙΝΑ ΚΙ ΑΛΛΟΚΟΣΜΑ„

ΚΙ ΗΡΘΕΣ ΕΣΥ..

Ἄλλοτινὸς κι ἐγὼ στὴ χώρα σου καὶ ξένος
κι ἀπὸ καιρὸ στοῦ ὀνείρου παραστρατισμένος
τοὺς *στέρφους τόπους,*
κάποιας αὐγῆς ἔπλαθα ἀλλόκοσμης τὴν ὥρα,
μακριὰ κι ἀπὸ τοῦ χτὲς τοὺς ἴσκιους καὶ τοῦ τώρα
τοὺς χαροκόπους.

Κι ἦρθες ἐσὺ τοῦ ὀνείρου μου ὄρθρισμα καὶ ἡμέρα,
κι ἦρθες στὴ νύχτα μου σὰ μήνυμα ἀπὸ πέρα:
ξένος κι ἐδῶ θὰ μείνεις,
ξένος παντοῦ καὶ πάντα κι ὅποια Ἠλύσια ἂν πλάθεις,
στὸν ὀρφικό σου ὅσο τὸ δρόμο δὲν ξεμάθεις
φράχτη τὸν ἴσκιο σου νὰ στήνεις.

Γ. ΔΕΛΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑΣ

(1857–1932).

Τὰ «Παναιγύπτια», ἀλεξανδρινὸ φύλλο, τῆς 4 Ἰουνίου τοῦ 1932, ἔγραφαν: «Ὄχι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αἴγυπτος, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐθνικὴ οἰκογένεια ἔχασε πολύτιμον μέλος, ἓν ἀγλάϊσμά της μὲ τὸν θάνατον τοῦ ***Νικολάου Καμπᾶ***. Καίτοι πρὸ ἐτῶν ὁ Καμπᾶς εἶχεν ἀποσυρθῆ τοῦ ἐνεργοῦ βίου, καταληφθεὶς ἀπὸ τὸ ὅριον τῆς ἡλικίας, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις δρῶν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς διὰ τῶν συμβουλῶν ἃς παρεῖχεν εἰς πάντας ἐκείνους οἵτινες ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ διαφωτισθοῦν ἀπὸ τὴν σοφὴν *σκέψιν* του καὶ ἀπὸ τὴν ἀλάνθαστον γνώμην του. Καὶ οἱ προστρέχοντες εἰς αὐτὸν δὲν ἦσαν μόνον Ἕλληνες. Ἡ μικτὴ δικαιοσύνη, ἣν ἐξύψωσε κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προεδρικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, προσέτρεχε πάντοτε εἰς ὅλας τὰς δυσκόλους περι*πτώσεις εἰς αὐτόν, αἱ δὲ γνωμοδοτήσεις του, ὡς ἀπόρροια* τῆς βαθείας καὶ ἰσορροπημένης σκέψεως, ἦσαν ἀπαράβατοι νόμοι διὰ τοὺς συμβουλευομένους αὐτόν. Παρ' ὅλην τὴν θλῖψιν της ἡ Ἑλληνικὴ Ἀλεξάνδρεια ἠσθάνθη ἑαυτὴν ὑπερήφανον κατὰ τὴν ὥραν τῆς κηδείας, ἀκούουσα τοὺς ἐκφωνηθέντας ὑπὸ τῶν ξένων, πρώην συναδέλφων του λόγους, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην στιγμὴν ἡ ὑπερτάτη ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας καὶ τῶν ἔργων τοῦ ἐν εὐθανασίᾳ ἐγκαταλείψαντος τὴν ζωὴν Ἕλληνος Νικολάου Καμπᾶ.»

Ἀκόμα κατὰ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1926, στὴν πεντηκον-

ταετηρίδα τῶν Μικτῶν Δικαστηρίων ποὺ ἦταν πρόεδρός των ὁ Καμπᾶς, διαπρεπὴς ξένος νομικὸς ὁ Albéric Le Moine, πρώην πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου τῶν Μικτῶν Δικαστηρίων, ἔγραφε, στὸ Libre d'Or des Juridictions Mixtes : «Μόνον ἀπὸ τὸ Δικηγορικὸν Σῶμα θὰ ἀναφέρω τὸ ὄνομα τοῦ δεκάνου Καμπᾶ, ὅστις ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὑπῆρξε διαπρεπὴς ἡμῶν συνάδελφος καὶ μέλος.....Κύριε Πρόεδρε, εἶσθε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ δικαστικοῦ σώματος τῶν μικτῶν. Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἀξίωμα σᾶς ἀνετέθη ἕνεκα τῆς νομικῆς σας μορφώσεως καὶ τῆς ἀγάπης σας πρὸς τὴν δικαιοσύνην. Εἶνε μεγάλη τιμὴ διὰ σᾶς, μεγαλυτέρα ἀκόμη, εἰ δυνατόν, διὰ τὸ Σῶμα εἰς τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀνήκατε καὶ τοῦ ὁποίου ὑπήρξατε τέως ὁ Ἀρχηγὸς ὁ παρὰ πάντων ἀγαπώμενος.» [1]

*
* *

Τ' ἀνωτέρω δείχνουν πῶς καὶ πόσο ὁ Νικόλαος, ὁ *Νῖκος* Καμπᾶς ἀπὸ τὸ 1880 ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, δικηγόρος νεώτατος, λίγο λίγο διακρίθηκε στὸ ἐπάγγελμα καὶ μαζὶ στὴ μελέτη τῆς Νομικῆς, ὅσο ποὺ ξεχώρισε, ὑπέροχος. Μέλος καὶ πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου τῶν Μικτῶν Δικαστηρίων, ἐφέτης τῶν Μικτῶν τὴν 31 Ἰανουαρίου 1912, ἀντιπρόεδρος τοῦ Μικτοῦ Ἐφετείου (6 Νοεμβρίου 1922) καὶ πρόεδρος (1 Νοεμβρίου 1924). Τὸν ἔφτασε τὸ ὅριον τῆς ἡλικίας, ἔγινε συνταξιοῦχος ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1927. Πράγματα ποὺ δὲν ἐνδιαφέρουν οὔτ' ἐμὲ μήτε ὅσους θὰ προσμένουν ν' ἀκούσουν κάτι ἄλλο ἀπὸ μέ. Γιατὶ ὅλως διόλου ἀναρμόδιος καὶ ἀκατάλληλος εἶμαι καὶ ἁπλῶς ἀκόμη νὰ ἀναφέρω γιὰ νομικοὺς καὶ γιὰ νομικά. Τὸ μόνο ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ γιὰ τὴ βιογραφία ἑνὸς θεμιστοπόλου τῆς περιωπῆς τοῦ Καμπᾶ εἶναι τοῦτο· στὰ νέα του χρόνια ὁ Καμπᾶς ἀγάπησε καὶ πίστεψε, καὶ ἀνάθρεψε τὴν ποίηση. Σ' ἕνα του

[1] Ἀθανασίου Γ. Πολίτου «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος» Τομ. Β' Ἀλεξάνδρεια 1930.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑΣ

θημα, μὰ μὲ τὸν καιρὸ θὰ πήγαινε πολὺ ἀπάνου καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ὄνειρά του. Νομίζω ἄξια νὰ ἀναγνωρισθοῦν καὶ νὰ ξεχωρίσουν μέσ' ἀπ' ὅλα τὰ ποιήματα τῶν «Στίχων» ἡ «Κυριακή» ποὺ ἡ παρασχική της περιπάθεια δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὸ ρωμαντικὸ παροξυσμό, μὰ ρυθμίζεται μ' εὐλάβεια παρθενικὴ καὶ μὲ ἁπλότητα.

Κοντεύ' ἡ μέρα ποὺ ἡ χαρὰ θὰ μὲ μεθύσῃ πάλι,
ἡ Κυριακὴ ποὺ θὰ βρεθῶ σὰν πάντοτε σιμά της.
Δειλὰ θ' ἀνέβω, γελαστὴ ἐκείνη θὰ προβάλῃ,
ἡ ἀτολμή μου ἡ ματιὰ τὴ φλογερὴ ματιά της
θὰ ἀπαντήσῃ, τ' ἀπαλὸ θὰ μοῦ ἁπλώσῃ χέρι,
θὲ νὰ γελάσῃ ντροπαλά, γλυκὰ θὰ μοῦ μιλήσῃ
καὶ τὴν ψυχή μου φτερωτὴ στὸν οὐρανὸ θὰ φέρῃ.
Ἄχ! γλήγορα ἡ Κυριακή, Θεέ μου, ἂς γυρίσῃ.

Μὰ ἄλλη ἂν τὴν ἄφησα καὶ τὴν ξανάβρω ἄλλη;
Σὰν ἀπ' τὸ θρόνο βασιλιᾶ, ἀνίσως ἔχει βγάλει
τὸ γέλιο ἀπὸ τὸ στόμο της ὁλόπικρη εἰρωνεία;
Ὤ! ἂς ἀργίσῃ ἡ Κυριακή· ἐμπρὸς στὴν Παναγία
γιὰ νὰ μπορῶ μέρες πολλὲς γονατιστὸς νὰ μείνω.
Ποιὸς ξέρει; Θὰ συγκινηθῇ ἀπ' τὸν πικρό μου θρῆνο
καὶ στ' ὄνειρο στὴ Ρόζα μου γιὰ μένα θὰ μιλήσῃ.
Ἄχ! ἂς ἀργήσῃ ἡ Κυριακή, Χριστέ μου, ἂς ἀργήσῃ:

Ὄχι! ἂς ἔρθῃ γρήγορα. Τὴν ὕστερη βδομάδα
μὲ τόση μοῦ ἐμίλησε καρδιά, τόση γλυκάδα
ποὺ ἔγινα καλός, πολὺ καλὸς ἀπ' τὴ χαρά μου
κ' ἐλέησα κάθε φτωχὸ ποὺ βρέθηκε μπροστά μου.
Αὔριο ἔτσι τοὺς φτωχοὺς θὰ ἐλεήσω πάλι,
ἐκείνη ἂν μὲ ἀγαπᾷ, ἂν δὲν τὴν εὕρω ἄλλη.
Γιὰ χάρη τους ἡ Παναγιὰ ν' ἀλλάξῃ δὲ θ' ἀφήσῃ.
Ἄχ! γρήγορα ἡ Κυριακή, Θεέ μου, ἂς γυρίσῃ.

Καὶ ἡ «Λεσβία» ποὺ τὸ νεοκλασικὸ «φάσμα τῆς ποιητρίας» φέρνει στὴν ὅραση τοῦ κριτικοῦ, χωρὶς καμιὰ φυσιο-

λογικὴ συγγένεια, τὸν κλασικὸ θάνατο τῆς Σαπφῶς μέσα στὴ «Μαρία Δοξαπατρῆ» τοῦ Βερναρδάκη:

— Μεῖνον, μή μας φεύγῃς, χρυσαλλίς, ὦ μή!
καὶ τὴν γῆν μας ῥόδα δὲν κοσμοῦν καὶ ἴα;
Μεῖνον, σὲ ποθοῦσι τόσοι ὀφθαλμοί,
ἤ, ἂν φύγῃς, κόρη, κἂν εἰπέ μας ποία
εἶναι ἡ πατρίς σου.

— Ὅπου πάντα κάλλος, ἔαρ καὶ ζωή,
ὅπου μειδιῶντα οὐρανὸν εὑρίσκει
ἱκετεῦον βλέμμα, ὅπου ἡ πνοὴ
τοῦ ζεφύρου ὅλη ἄρωμα μεθύσκει
εἶναι ἡ πατρίς μου.

Ὅπου γλυκυτέρα ψαλλ' ἡ ἀηδὼν
κ' ἐμμελῶς τὸ κῦμα ὁ ἀὴρ σαλεύει
ὅπου ἡ γῆ πᾶσα ἄπειρος ῥοδών,
ὅπου πᾶς ὁ βλέπων εἰς θεὸν πιστεύει
εἶναι ἡ πατρίς μου.

Ὅπου ὅλ' ἡ πλάσις ἔρωτας τελεῖ
κ' εἰς ἀγάπης θεῖον συνενοῦται ἆσμα,
ὅπου διαχέον θρῆνον ἐμμελῆ
φέρεται τὴν νύκτα ποιητρίας φάσμα
εἶναι ἡ πατρίς μου.

— Ὦ χαρά! μαντεύω, ὅπου καὶ ἐμοῦ
ἵπτανται οἱ πόθοι ὅλοι τῆς ψυχῆς σου.
Ἀδελφὴ γλυκεῖα, φύγωμεν ὁμοῦ,
τῆς Σαπφοῦς τὸ λίκνον, ἡ καλὴ πατρίς σου
εἶναι καὶ πατρίς μου

Ἡ βραχυλογία ποὺ γεννᾷ τὴν κατάνυξην εἰκονική, μιὰ εὑρετικὴ παρομοίωση· ἡ λιτότατη ἐμφάνισή της προσθέτει καὶ τονίζει τὴ χάρη της:

Ὦ εἰμαρμένης ἐπαράτου!
Ζῇ τῶν δαιμόνων ἡ ἀγέλη,
κ' εἷς ἄγγελος ἀπεμαράνθη.
Ἡ ἀνθοδέσμη τοῦ θανάτου,
ὡς πᾶσα ἀνθοδέσμη θέλει
ὀλίγα ῥύλλα πολλὰ ἄνθη.

Τὸ δακρυοστάλαχτο παράπονο συχνὰ παραμερίζει στὴν παιχνιδιστὴν εὐτραπελία:

Ναί, πεισμωμένη μ' εἶπε, τὴν κλωστὴ
κόφτω μ' ἐσένα·
Καὶ νὰ τῆς δώσω πίσω μοῦ ζητεῖ
τὰ χαρισμένα.

—Τὰ γράμματά σου νὰ καὶ τὰ μαλλιά·
ποῦ φεύγεις; στάσου,
στάσου νὰ πάρῃς, ἄσπρη μυγδαλιά,
καὶ τὰ φιλιά σου.

Οἱ ἀντίθετοι στὴ νέα μας πρωτοπορεία βρίσκανε συχνὰ νὰ ξεθυμάνουν μὲ τὸ στίχο τοῦ Καμπᾶ, ἀνάξια γιὰ τὴν προσοχή, παιδαριώδη ἀφέλεια· τοῦ ἀρνοῦνταν ἀκόμη καὶ τὴν ἀγαστὴ συντομία του· «Βέβαια, οἱ στίχοι σήμερα εἶναι μετρημένοι· κρίμα νὰ μὴν εἶναι ἀμέτρητοι ὅπως τοῦ Ἀντωνιάδου!» Μοῦ ἔγραφε σ' ἕνα γράμμα του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (Δεκέμβριος 1880). «Ὁ στιχουργικὸς πυρετός του δὲν περιωρίστηκε, φυσικά, στὸ βιβλίο τῶν Στίχων» τὸν ἔκαιε καὶ κεῖθε πέρα μὲ τὴν προσοχή του στὴ ἀστόλιστην ἐκφραστικὴ ποὺ προχωροῦσε ζωηρότερη στὴν παραγωγή του γιὰ λίγο καιρὸ στὴν ἔξορία του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὶν τοῦ βάλῃ τὸ μαχαίρι στὸ λαιμὸ τὸ πρόβλημ' ἀποκλειστικὸ τῆς Νομικῆς. Σ' ἕνα του ποίημα «Τί χαρὰ - Ποῦ - χαρὰ» τὸ αἴσθημα τῆς ταχυλογίας στυλώθηκε θριαμβευτικό· ἡ ποίηση δὲν ηὗρε ν' ἀφήσῃ τὸ μάγεμά της παρὰ σὲ δυὸ μονοσύλλαβα· σ' ἕνα *τί* καὶ σ' ἕνα *ποῦ!* Καὶ οὔτε οἱ πολλοὶ οὔτε

κι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς δὲν τὴν αἰσθάνθηκαν τὴν ἀλήθεια ποὺ ἔκανε καὶ ποὺ κάνει τὴν καθαρεύουσα καὶ στὸ στίχο καὶ στὸν πεζὸ λόγο νὰ κρατιέται μὲ τὴν ἐπίφαση τῆς ζωῆς: μὲ τὸ δημοτικὸ στοιχεῖο ποὺ εἶναι τὰ *τί* καὶ τὰ *ποῦ*, τὰ *θὰ* καὶ τὰ *νὰ* καὶ τὰ μύρια τέτοια, ἴσα μὲ σήμερα:

Ἂν ἔθαπτον ὑπὸ τὴν λήθην
τὸ παρελθόν μου, τί χαρά!
Ὅτι ποτὲ δὲν ἠγαπήθην
θὰ ἐλησμόνουν, ὦ σκληρά!
Ἂν ἔθαπτον ὑπὸ τὴν λήθην
τὸ παρελθόν μου, τί χαρά!

Ἂν ἔθαπτον ἐντὸς τῆς λήθης
τὸ παρελθόν μου, ποῦ χαρά:
Πόσον ἐνθέρμως ἠγαπήθης
θὰ λησμόνουν, ὦ σκληρά:
Ἂν ἔθαπτον ἐντὸς τῆς λήθης
τὸ παρελθόν μου, ποῦ χαρά;

Τὸ παραγέμισμα ποὺ εἶναι περισσότερο ἀπ' ὅλα ἡ καταφυγὴ τῆς μετριότητος καὶ τῆς νερόβραστης κοινοτοπίας τὴν κατάλαβ' ἐξ ἀρχῆς καὶ τὴν ξέγραψεν ἡ ποιητικὴ τῶν νέων, καὶ πρὶν ἀκόμη αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τῆς δημοτικῆς μέσα στὸ στίχο· πρῶτος ἀπ' ὅλους ἐκατάλαβε τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ὁ Καμπᾶς· τὴν ἀνάγκη τοῦ νὰ διαφέρῃ ὁ ποιητικὸς λόγος ἀπὸ τὸν πεζὸ στὴ σαφήνεια κρατημένος πάντα στὴν ὡραία του λυρικὴ ἀσάφεια. «Αἴ, νὰ μὴν ἐβαρυνόμην (μοῦ ἔγραφε στὸ γράμμα του 24 Δεκεμβρίου 1880), θὰ σοῦ ἀντέγραφον ἐκ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Γκαῖτε σχετικά τινα περὶ ἀσαφείας καὶ περὶ μυστηριώδους ὕφους ἐν τῇ ποιήσει... Εὑρίσκεις ἴσως ὅτι ἡ παλαιὰ μετριοφροσύνη μ' ἐγκατέλιπε. Ὄχι, εἶμαι ὅτι ἤμην, ἀλλὰ πεισμώνω ὅταν ἀκούω πράγματα φανερὰ ὡς ὁ

ἥλιος νὰ συζητοῦνται ἀκόμη. Στὸ θεό σου, διάβασε Γκαῖτε».

Κάποιαν ἐσωτερικὴ φιλοκαλία τοῦ στίχου ποὺ κάνει τὴν οὐσιώδη του διαφορὰ ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο τὴν ἔβλεπε σὲ πολλὰ ὁ ποιητὴς τῶν «Στίχων». Ὅμως ἀκόμη τοῦ ξέφευγεν ἡ πλαστικὴ τοῦ στίχου ποὺ τόσο τὸν κάνει οὐσιαστικὸ παρ' ὅλη του τὴν ἐξωτερικότητα νὰ διαφέρῃ στὴ δημοτικὴ ὁ στίχος ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποὺ γράφονταν τότε στὴν Ἀθήνα. Ἀλλὰ ἡ ἐντέλεια γίνεται λίγο λίγο, μὲ καιρὸ καὶ μὲ κόπο, καὶ εἶναι πιὸ πολὺ τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἐργαστηρίου, παρὰ ἑνός, ὅσο κι ἂν ὁ ἕνας εἶναι ἡ ἀρχὴ κάθε προκοπῆς· ὁ Καμπᾶς ἀδύνατος νὰ ξεχωρίσῃ τὴν ὑπέρτατη δεξιοτεχνία τοῦ στίχου στὸν καμπύλο του κυματισμό, σὰ στήθους ποὺ ὀγκώνεται καὶ ποὺ σαλεύει, ποὺ ἀναπνέει καὶ ἐμπνέει, ποὺ πλάθεται κι ἀπὸ αἰθέρα κι ἀπὸ μάρμαρο. Τὴ γλῶσσα τὴ δημοτική μας, παρ' ὅλη της τὴν πρωτογένεια τότε, τὴν ἔλεγε σὲ κάποια του γράμματα, μὲ κάποιαν εἰρωνεία, πὼς δὲν ἀνήκει στὸ παρόν, πὼς εἶναι τοῦ μέλλοντος. Ἀπὸ μιὰν ἄποψη, καὶ γι' αὐτὸ προφήτευε. Ἐκεῖ ποὺ ὠνειροπολοῦσε καὶ μιὰ καθαρεύουσα γιὰ τὴν ποίηση ποὺ δὲν εἶχεν ἀκόμη γραφῇ καὶ ποὺ τὴν κρατοῦσε—μοῦ ἔγραφε—στὴ σκέψη του!

*
* *

Δὲ χρειάζονται οὔτε Γκαῖτε, οὔτε συζητήσεις γιὰ νὰ ἐννοηθοῦν καὶ ν' ἀγαπηθοῦν ὕστερ' ἀπὸ πενήντα χρόνων πάροδο, οἱ στίχοι του:

Ἀπόψε σβύνουνε μαζῆ ὁ ἥλιος κ' ἡ χαρά μου.
Ἄχ! μάθε ἀπὸ τὰ μάτια μου πὼς νὰ μὴν κλαῖς, καρδιά μου!
Ὁ ἥλιος βασιλεύει νά! καὶ φεύγουμε στὰ ξένα.
Ἔχετε γειά, χρόνια τρελλά, ἀγάπες, περασμένα,
Ἀθῆνες μου, νύχτες ξανθές, ξανθή μου, ὄνειρά μου.
Ἀπόψε σβύνουνε μαζῆ ὁ ἥλιος κ' ἡ χαρά μου.

Σήμερα δίχως κύματα ἡ θάλασσα σαλεύει.
Ξέρω μιὰ κόρη ποὺ κρυφὰ ἀγκάθια δὲν πιστεύει,
Ξέρω δυὸ χείλια ὁλόδροσα, δυὸ χείλια ὁποὺ λένε;
Ὅσοι ἀγαποῦν καὶ φεύγουνε μακρυὰ στὰ ξένα κλαῖνε.
Καλό· στὰ μάτια τῆς καρδιᾶς τὸν πόνο ἂς γυρεύῃ.
Σήμερα δίχως κύματα ἡ θάλασσα σαλεύει.

Νὰ πέθανε, καὶ νὰ φορῇ τὴ φορεσιά της ἄλλη:
Λύπη γι' αὐτὸν ποὺ ἀγάπησε δὲν εἶναι πιὸ μεγάλη.
Τὸ γαλανό μας οὐρανὸ σὰν ἔφευγα νὰ κλαίω,
κ' ἐδῶ τὸν ἴδιον οὐρανὸ νὰ ἔχω βρῇ· ὡραῖο,
καθάριον, ὁλογάλανο κ' ἔτσι ἀσημένιο πάλι.
Νὰ πέθανε, καὶ νὰ φορῇ τὴν φορεσιά της ἄλλη!

Ἡ πατριωτικὴ καθιερωμένη στὸ στίχο φωνασκία τοῦ καιροῦ, ηὗρε, χωρὶς κανένα κίνημα κοινοβουλευτικῆς ἢ ἐπιτάφιας ρητορείας, ηὗρε τὴν πρέπουσα σεμνότητά της στοὺς «Λέσβιους στίχους» τοῦ Καμπᾶ:

Νιώθω σὲ κάθε βῆμα μου χαρᾶς ἢ λύπης χτύπο.
Πολλά, πολλὰ ἀλλάξανε ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ λείπω.
Γιὰ ὅσους γνώρισα ρωτῶ μοῦ δείχνουνε τὸ χῶμα.
Ἄχ! μιὰ μονάχα, τὴ σκλαβιὰ βρῆκα νὰ ζῇ ἀκόμα.
Πολλὲς γεννήθηκαν, πολλὰ καινούρια ρόδα εἶδα,
μονάχα σὺ δὲ γέννησες καρδιές, φτωχὴ πατρίδα!

Τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1880 στὴν Ἀλεξάνδρεια παρ' ὅλη του τὴ δικηγορικὴ ἐντριβὴ θερμαίνοταν ὁ ποιητής. Ἔγραφε: «Τὸ πρωῒ μέχρι τῆς 9 μελέτη τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Κώδικος, ἔπειτα μέχρι τῆς μεσημβρίας δικαστήριον ἢ γραφεῖον Λιμπρίτη. Ἀκολούθως γεῦμα, ἀνάγνωσις τοῦ Figaro ἢ τῶν Debats, μελέτη πάλιν τοῦ Formulaire, δηλαδὴ βιβλίου περιέχοντος ὑποδείγματα γαλλιστὶ ἀγωγῶν, κλήσεων, συμβιβασμῶν ἐφέσεων καὶ ἄλλων ἀηδιῶν, δεῖπνον ἀπὸ τῆς ἕκτης, μὴ ὑπάρχοντος περιπάτου, ὕπνος εἰς τὸ καφενεῖον μέχρι τῆς ὀγδόης μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμούς, ἀφύπνισις εἰς τὸ δωμάτιόν

μου καὶ μελέτη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ἰδοὺ ἡ ζωή μου». Μολαταῦτα ἡ ζωή του ἐξεγείρεται καθὼς δείχνεται στὸ ἴδιο γράμμα ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ μιᾶς διατριβῆς ἐναντίον τῶν νέων ποιητῶν ποὺ διάβασε σὲ κάποιο ἡμερολόγιο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ποῦ ἀναφέρει καταφρονετικὰ τὰ «παιδαρέλια». «Θὰ γράψω στίχους νὰ μὲ πάρῃ ὁ διάβολος διὰ τὸν παράγραφον αὐτόν. Σὰν νὰ μυρίζῃ Μωραϊτίδην. Τὰ ***παιδαρέλια*** θὰ γίνουν ἄνδρες, θὰ λογαριασθῇ τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθόν, οἱ σύγχρονοι χρόνοι μὲ τοὺς θρηνουμένους, καὶ θὰ ἴδωμεν τίς θὰ νικήσῃ; Rira bien qui rira le dernier». Καὶ στὸ γράμμα του πρὸς τὸ Βλάση Γαβριηλίδη (12/26 Ἰανουαρίου 1881) ποὺ τὸ ἀνάφερα καὶ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα καὶ τὰ σημαντικώτερά του, προφητικὰ ἐπανέρχεται στὸ ζήτημα: «Οὐδὲ εἶναι δίκαιον — γράφει — νὰ παραβάλλεται τὸ ἄλλοτε αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔζησε πλέον καὶ ἔκαμε ὅ τι εἶχε νὰ κάμῃ καὶ εἶπεν ὅ τι εἶχεν ἢ μᾶλλον ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, μὲ τὸ σήμερον, τὸ ὁποῖον μόλις ἀνέτειλε καὶ τοῦ ὁποίου ἀντιπρόσωποι εἶναι πράγματι ***παιδαρέλια***. Ἂς τοὺς ἀφήσουν νὰ γίνουν ἄνδρες καὶ τότε ἂς τοὺς συγκρίνουν μὲ τοὺς προγενεστέρους». Ὅμως τὰ «παιδαρέλια» αὐτὰ ποὺ τὸν ἄναβαν, ἤθραν μιὰ γωνιὰ γιὰ ἕνα θριαμβευτικὸ σύμπλεγμα στὸ «μετρημένο» πάντα στίχο του. Ἔγιναν τὰ ***Παιδιά***.

Λίγη ἀγάπη, ἕνας φίλος, ἕνα ὄνειρο, δυὸ στίχοι,
κάποτε κανένα δάκρυ, γέλια καθημερινά,
ἔρωτας γιὰ τὴν πατρίδα, πίστη ἀμέτρητη στὴν τύχη,
ἡ ζωή μας ὅλη νά!

Ἄχ! εἶστε παιδιὰ μᾶς λένε καὶ γελοῦνε οἱ μεγάλοι.
Ὅσο θέλετε γελᾶτε, τὴν τρελλή τους τὴν καρδιὰ
μὲ τὸ φρόνιμο μυαλό σας, τὸ σοφό σας τὸ κεφάλι
δὲν ἀλλάζουν τὰ παιδιά.

Ἡ ζωή μας μὲ δυὸ στίχους, μ' ἕνα φίλο, λίγη ἐλπίδα,
κάποτε κανένα δάκρυ, γέλια καθημερινά,
μὲ λατρεία σὲ δυὸ μάτια κ' ἔρωτα γιὰ τὴν πατρίδα
πέρασε καὶ θὰ περνᾷ.

Ἀλλὰ ἡ πίστις πρὸς τὸ μέλλον, ἡ συμπάθεια πρὸς τὴ συναδελφικὴ νεότητα, ἡ θρησκευτικὴ ἀφωσίωση πρὸς τὴ Μοῦσα, ὅσο περνοῦσε ὁ καιρός, λιγόστευε καὶ ἀτονοῦσε, ὅσο ποὺ θάσβυνε. Ἡ ἀπογοήτευσή του ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ γράμμα του τὸ ἀναφερμένο στὸ Γαβριηλίδη, ὅση κι ἂν ἦταν ἡ χαρά του γιατὶ τὸν θυμηθήκαμε, ὅσο κι ἂν εὕρισκε λόγια θερμὰ καὶ περισσότερο ἀπὸ αἰσθηματικά, λόγια διαισθητικά, ἐνοραματικὰ νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ Δροσίνη ποὺ δὲν τοῦ γνώριζε ἄλλους του στίχους ἀπὸ τὰ δοκιμαστικὰ πρωταρχικὰ παιγνίδια του τῶν «Ἱστῶν Ἀράχνης». Τοῦ ἦτον ἀδύνατο νὰ φαντασθῇ τὸ κανονικὸ τοῦ Δροσίνη ἀνέβασμ' ἀπὸ σκαλοπάτι σὲ σκαλοπάτι, στὸ κεφαλόσκαλο. Ὅμως γράφει»: «Ἔχει πολλάκις χαριεστάτην φρασεολογίαν, ὅλως ἰδικήν του, ὅλως πρωτότυπον. Ἐν τοῦ λείπει, ἡ ἀληθὴς συγκίνησις, τὸ αἴσθημα. Τὰ φαιδρά του ποιήματα τὰ ἔγραψε προφανῶς γελῶν, ἐνῶ ἐγὼ τοὐλάχιστον τὰ ἔγραψα πονῶν καὶ δακρύων... Ἄφες τον νὰ ἐνθουσιασθῇ, νὰ δακρύσῃ, νὰ πονέσῃ, νὰ συγκινηθῇ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, νὰ ἀπογοητευθῇ διὰ τὴν προδοσίαν ἑνὸς φίλου, νὰ κλαύσῃ μίαν ἀδελφήν, καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι ἔχων εὐχέρειαν στιχουργικὴν καὶ κομψότητα ἐκφράσεων, κάτι θὰ γίνῃ!» Καὶ πάλι στὸ ἴδιο γράμμα: «Ζῶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἶμαι μόνος καὶ ἔρημος φίλων, φυλλομετρῶν Πανδέκτας καὶ Κώδικας καὶ συντάσσων ἀγωγάς· καὶ ἔχω τόσην νοσταλγίαν, τόσην ἀπογοήτευσιν, ὥστε δὲν αἰσθάνομαι τὴν δύναμιν νὰ μελανώσω καὶ ἓν φύλλον χάρτου... Μόλις ἤρχισα νὰ ἔχω ὑποθέσεις, νὰ γίνομαι δικηγόρος καὶ ἔπαυσα νὰ εἶμαι ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἤμην, ***ἄνθρωπος, παιδίον***. Ὢ ἂς ἠδυνάμην νὰ πετάξω εἰς τὸν δρόμον Κώδικας καὶ Πανδέκτας, νὰ καύσω καὶ τὸ ἔσχατον νομικὸν βιβλίον, νὰ θραύσω τὰς ἁλύσεις μου καὶ νὰ ἔλθω νὰ ζήσω εἰς τὰς Ἀθήνας». Ὅμως οἱ πρῶτες του ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρειαν δὲν ἔδειχναν ἐπαναστατικὲς διαθέσεις καὶ καταστάσεις μιᾶς ψυχολογίας ἀσθενισμένης ἐκνευριστικῆς. Ὁ ποιητὴς καὶ στὴν ἀναγκαστικὴ ἐξορία του εὑρίσκει τὸ στήριγμα στὸ γνώριμο καὶ τὸ ἀγαπημένο του ***ἐγώ***! Γράμμα τῆς 24 Δεκεμβρίου 1880 πρὸς ἐμένα:

«Μέχρι τῆς στιγμῆς δὲν εἶμαι ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ὅμως ἔχω σταθερωτάτην ἀπόφασιν νὰ νικήσω τὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν νοσταλγίαν μου καὶ νὰ ἐργασθῶ πάσῃ δυνάμει μανιωδῶς, κτηνωδῶς... Θὰ πέσω μὲ τὰ μοῦτρα εἰς φιλολογικὰς μελέτας. Ἔχω εὐρύτατα σχέδια καὶ τολμηρὰ ὄνειρα. Ἴδωμεν τί θὰ πραγματοποιηθῇ ἐξ αὐτῶν. Κρατῶ σημειώσεις καθ' ἑκάστην τῶν ἐντυπώσεών μου, διότι ἓν τῶν μεγάλων μου ὀνείρων εἶναι νὰ περιγράψω τὴν Ἀλεξάνδρειαν». Στὸ 1883 σὲ δυὸ τρία του γράμματα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Μιτυλήνη, γράφει (22/4 Ὀκτωβρίου). «Ἠρχόμην ἐδῶ ἀποφασισμένος νὰ γράψω σειρὰν ποιημάτων· δὲν ἔγραψα ἕνα κἂν στίχον. Ἀπό τινος καιροῦ ἡ ἰδέα μόνον ὅτι θὰ γράψω μὲ τρομάζει. Βλέπω τόσας δυσκολίας, τόσα πράγματα τὰ ὁποῖα ἀγνοῶ. Πόσα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ μελετήσω προηγουμένως καὶ ἐπειδὴ εἴτε ἐξ ὀκνηρίας εἴτε συνεπείᾳ ἀσχολήσεων δὲν μελετῶ, *ἀναβάλλω ἐπ' ἀόριστον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλολογικῶν μου σχεδίων...*» Καὶ καταλήγει ζητώντας πληροφορίες: «Γράψε μου περὶ σοῦ, περὶ τοῦ Δροσίνη, περὶ τῶν ἄλλων. Ὁ Κόκκος ἔπαυσε νὰ γελᾷ;» Καὶ μιὰ γιὰ μένα φωτεινότατη, ἀλήθεια, νουθεσία: «Ἔδωκες ἐξετάσεις; Θὰ δώσῃς; Ἂν *ἀκούῃς τὰς συμβουλάς μου*, μὴ δώσῃς». Τὸ γράμμα του τῆς 13/25 Δεκεμβρίου 1883 ὁρμητικὰ τόνε σπρώχνει στὸ μοιραῖο, στὸ ἀπροχώρητο: «Μόνον διὰ τῆς λύπης εἶμαι εἰσέτι ποιητής. Ὅλοι οἱ ἄλλοι παράγοντες ἐξέλιπον. Αὐτὴ ἡ Ἀλεξάνδρεια μ' ἔκαμε κτῆνος. Tranchons le mot». Στὸ γράμμα ὅμως τῆς 20/1 Σεπτεμβρίου 1884 μοῦ στέλνει στίχους γιὰ νὰ φροντίσω νὰ δημοσιευθοῦν στὴν «Ἑστία». «Ἐγὼ ὁ διὰ λόγους γνωστοὺς παραιτηθεὶς πάσης φιλολογικῆς ἐργασίας, ὁ θέσας ἀρχὴν ἢ κάτι ἢ τίποτε, ὁ ἐργατικὸς δικηγόρος νὰ δημοσιεύω στίχους!» Καὶ σὲ μιά του ὑποσημείωση: «Φρόντισον νὰ μὴ παρεισφρύσουν τυπογραφικὰ λάθη. Μὲ δαιμονίζουν». Πάντα καὶ στὴ φροντίδ' αὐτὴ ὁ ποιητής. Εἶναι οἱ τελευταῖοι στίχοι ποὺ ἐδημοσίευσε:

Ἔρως πλανηθείς.

(Τῇ Κα Π. Α. Λ. Ἐπὶ τῇ γεννήσει τῆς μικρᾶς της).

Ἡ Κύπρος ἡ φιλομειδής, ἡ Κύπρος ἡ γλυκεῖα
Προχθὲς κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν ν' ἀνάψῃ δᾷδας γάμου.
Καὶ τῶν Ἐρώτων μετ' αὐτῆς κατέπτη ἡ χορεία,
Νὰ ράνῃ μ' ἄνθη τὸν οὐδὸν τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου.

Καὶ εἷς ὁ χαριέστατος ἁπάντων ἐδῶ κάτω
Ἐλησμονήθη· καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπλανᾶτο,
Σὲ εἶδεν, ἐκ τῆς γλυκερᾶς μορφῆς σου ἡπατήθη,
Σ' ἐνόμισε μητέρα του, καὶ σ' ἔπεσ' εἰς τὰ στήθη.

Ἀφήνω κατὰ μέρος τόσα του ἄλλα γράμματα ποὺ θίγονται ἀξιανάγνωστα καὶ συζητήσιμα προβλήματα γιὰ ποίηση, γιὰ τέχνη, γιὰ γλῶσσα, καθαρεύουσα καὶ δημοτική ποὺ βλέπεις πῶς ὁ νομικὸς ὅσο πλασμένος κι' ἂν ἦταν ὁ νοῦς του γιὰ τέχνη καὶ γιὰ ποίηση κάτι τοῦ ἔλειπε, κάτι τὸν ἐμπόδιζε γιὰ νὰ κινηθῇ στὸ ρυθμικὸ χορὸ τῶν ἐλεύθερων πιὰ στὴ σκέψη του, καὶ στὴ δημιουργία του, ποιητῶν. Ἀλλὰ πάντα παράστεκεν ὁ συνετὸς καὶ δραματικός, ὁ διανοητικώτατος Καμπᾶς. Μοῦ ἔγραφε θετικὰ καὶ πάντα συγκινητικά: (Γράμμα τῆς 17]29 Δεκεμβρίου τοῦ 1885) : «Ἂν εἶχες *δώσει ἐξετάσεις καὶ ἂν ἦσο τακτικὸς ὡς ἔμπορος εἰς τὰς ἐπιστολάς σου*, ἴσως δὲν θὰ ἔγραφες στίχους, καὶ σὲ προτιμῶ γράφοντα μᾶλλον στίχους δι' ὅλους ἢ ἐπιστολὰς δι' ἐμέ. *Ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι καὶ τὰ δύο συμβιβάζονται.* Τὸ ζήτημα εἶναι πολύπλοκον καὶ δύσλυτον, οὐδ' ἐπιχειρῶ ἐγὼ νὰ τὸ λύσω, τοῦτο μόνον γνωρίζω, ὅτι ζητήσας *νὰ συμβιβάσω τὰς ποιητικάς μου τάσεις* μὲ τὴν δικηγορικήν, κατέπνιξα τὰς πρώτας. Ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ θὰ

σοὶ ἀναπτύξω τὰς περιέργους μεταβολὰς τοῦ χαρακτῆρος, *ὧν μελετῶν ἐμαυτὸν ἔλαβον συνείδησιν.*» Στὶς 18 Αὐγούστου 1885 ἔγιναν οἱ γάμοι του στὴ Μιτυλήνη. Τὸ στεφάνωμα ὅμως βρίσκεται στὸ Δεκεμβριανὸ γράμμα τοῦ 1885 ποὺ ἀνάφερα παραπάνου. «Ἡ μεγάλη μου εὐτυχία εἶναι ἡ γυναίκα μου. Φρόνιμος, οἰκονόμος, ἀφωσιωμένη, ἀδελφὴ καὶ σύζυγος καὶ μήτηρ συνάμα. Ἔχω τὸ γραφεῖον μου ἐντὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν οἰκίαν μου εἰς τὴν ἐξοχήν, ὅπου περνῶ ἡσύχους, ἀλλὰ γλυκυτάτας τὰς ἑσπέρας μου.» Τὴν τελευταία του ἐπιστολὴ τὴν ἔλαβα στὶς 23]4 Μαΐου 1889. Μ' εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν ἀποστολὴ μαζὶ τοῦ «Ὕμνου τῆς Ἀθηνᾶς» καὶ γιὰ τὴ *δάφνη* ποὺ εἶχα πάρη. «Ἄλλοτε δὲν ἤμουν δικηγόρος, ἐνόμιζον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν ἐμοὶ σπέρμα ποιητοῦ. Τώρα εἶμαι πατήρ, τρέφων τέκνα καὶ τρεφόμενος ὑπὸ πελατῶν, ἀντὶ νὰ τρέφωμαι μὲ ὄνειρα καὶ νὰ γεννῶ στίχους.» Καὶ οἱ γραμμές, οἱ τελευταῖες του πρὸς ἐμένα ἐπιστολογραφικὲς ποὺ μαζὶ διαλαλοῦν καὶ τὸ λυρικό μου τὸν ἔπαινο πολύτιμο ἀπὸ τέτοιο φίλο, καὶ μαζὶ ὁμολογοῦν ἕνα του κριτικὸ κλονισμὸ μὲ ὑπολείμματα ποὺ δὲν ἔπαυαν νὰ ἐνδιαφέρουν ἀκόμη τὸ συντηρητικό του δισταγμό, νομίζω πὼς ἀξίζει στὸ τέλος ἐδῶ νὰ σημειωθοῦν : «Ἔπειτα καὶ τί νὰ σοῦ γράψω ἐγὼ ὁ εἷς τῶν πολλῶν; Ὅτι σ' ἐθεώρουν τὸν μᾶλλον ἐμπνευσμένον πάντων τῶν συναγωνιζομένων σήμερον ἐν τῇ ποιήσει γνωρίζεις πρὸ πολλοῦ. Ἐν ἐνὶ πάντοτε διεφώνουν ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλώσσης. Ὁμολογῶ ὅμως εἰλικρινῶς ὅτι ὁ «Ὕμνος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν» ἂν μὴ μετήλλαξεν ἐντελῶς, διέσεισεν ὅμως σφοδρότατα καὶ ἐκ βάθρων τὰς ἀρχαίας μου πεποιθήσεις.»

1 Νοεμβρίου 1933.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

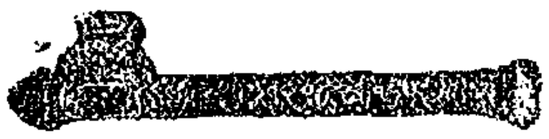

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΠΕΤΤΙΝΑΣ

Τὸ 1932 ὠνομάσθη εἰς τὴν Γερμανίαν «*Ἔτος τοῦ Γκαῖτε*» ἀπὸ τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἀλλὰ ἀπὸ ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον ἑωρτάσθη ὡς τὸ μεγαλύτερον πνευματικὸν γεγονὸς τῶν τελευταίων χρόνων. Μέσα εἰς τὰ ἀναρίθμητα ἄρθρα, εἰς τὰς ὁμιλίας, εἰς τὰ μεγαλύτερα ἢ μικρότερα δημοσιεύματα ποὺ ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ ἐμφανίζωνται, ἐξετάζεται ἀπὸ ὅλας της τὰς πλευρὰς ἡ μεγάλη καὶ πολυμερὴς τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ φυσιογνωμία, προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸ ἔργον του τὸ γιγαντῶδες ἐρευνῶνται καὶ φωτίζονται, πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ γεγονότα ποῦ ἤλθαν ὁπωσδήποτε εἰς σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δημιουργίαν του ξαναέρχονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον μελέτης.

Ἕν ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀπασχόλησαν ἐξαιρετικὰ καὶ τὴν παλαιοτέραν καὶ τὴν νεωτέραν γκαιτικὴν φιλολογίαν εἶναι ἡ Ἐλισάβετ φὸν Ἄρνιμ, ἡ περίφημος τοῦ ποιητοῦ *φίλη **Μπεττίνα***. *Δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ σκιαγραφήσω τὴν πολυκύμαντον καὶ περιπετειώδη ζωὴν τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς ὑπάρξεως, ἡ ὁποία προικισμένη μὲ σπάνιον συγγραφικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν τάλαντον κατέχει μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφόν της Κλήμεντα Μπρεντάνο καὶ τὸν σύζυγόν της Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ, καὶ τοὺς δύο ἐπιφανεῖς ποιητάς, ζηλευτὴν θέσιν εἰς

τὸν γερμανικὸν Παρνασσόν, ὅπου ἔχει χαρακτηρισθῆ «ἡ Σίβυλλα τῆς ρωμαντικῆς γραμματειακῆς περιόδου». Περὶ τῆς ἐκλεκτῆς αὐτῆς γυναικός, τὴν ὁποίαν ἐρωτεύθη εἰς πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἕνας Γκαῖτε, ἡ ὁποία ἔκαμε νὰ σκιρτήσῃ ἀπὸ παλμοὺς ἀγάπης ἡ ψυχρὰ καὶ πονεμένη καρδιὰ ἑνὸς Μπετόβεν καὶ εἰς τῆς ὁποίας τὸ ἀντίκρυσμα ἐξιππάσθη ὁ Μέγας Ναπολέων, ἔχουν γραφῆ πολλά. Ἐσχάτως δὲ ὁ Bergemann δημοσιεύσας ἀνέκδοτα τῆς *Μπεττίνας* γράμματα ἔγραψε καὶ λαμπρὰν αὐτῆς βιογραφίαν. Ἐν τούτοις, ὅπως γράφει ὁ Romain Rolland εἰς τὸ βιβλίον του «***Γκαῖτε καὶ Μπετόβεν***» (Παρίσι 1930), εἰς τὸ ὁποῖον ἀφιερώνει ξεχωριστὸν ἀξιόλογον διὰ τὴν Μπεττίναν κεφάλαιον, ἡ ζωὴ τῆς περιπαθοῦς αὐτῆς γυναικὸς πολὺ ἀπέχει ἀκόμη ἀπὸ τὸ νὰ ἔχῃ περιγραφῆ, ἐπειδὴ αἱ σχέσεις της μὲ τὸν Γκαῖτε ἀπερρόφησαν ἕως τώρα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ *βλέμμα τῆς ἱστορίας*.

Θὰ παρουσιάσω ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων κειμένων τὰ ἄγνωστα ἕως τώρα φιλελληνικὰ αἰσθήματα τῆς ὑπερόχου γυναικός, περὶ τῆς ὁποίας ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσω χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Η. τ. Μ. Ε. ὀλίγας καὶ συντόμους βιογραφικὰς εἰδήσεις.

Ἡ Μπεττίνα ἐγεννήθη εἰς τὴν Φραγκφούρτην τὸ 1785 ἀπὸ πατέρα ἰταλικῆς καταγωγῆς, τὸν ἔμπορον Brentano, καὶ μητέρα ἐκ γαλλικοῦ γένους τοῦ *Ρήνου*, τὴν *ὡραιοτάτην* Μαξιμιλιανὴν La Roche, τὴν ὁποίαν κόρην δεκαὲξ χρόνων εἶχεν ἀγαπήσει παραφόρως εἰκοσαετὴς τότε ὁ Γκαῖτε. Ἡ κακὴ μοῖρα ποὺ ἔρριξεν ἐνωρὶς στὸν κόσμο παιδὶ δισάρφανο τὴν Μπεττίνα, τὴν ἀνάγκασε νὰ ἀνατραφῇ σὲ μοναστήρι καὶ ἔπειτα νὰ ζήσῃ πλησίον συγγενῶν εἰς Βιέννην, Βοεμίαν καὶ Landshut, ἡ δὲ ἀνώμαλη αὐτὴ ζωὴ συνετέλεσεν εἰς τὸν μελαγχολικὸν καὶ ἰδιότροπον χαρακτῆρά της. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1806 ἡ Μπεττίνα ἀναδιφῶντας μερικὰ *παληὰ οἰκογενειακὰ χαρτιὰ* εὗρῆκε 84 γράμματα τοῦ Γκαῖτε πρὸς τὴν μάμμην της Σοφίαν La Roche γεμάτα ἀπὸ φλογερὸν ἔρωτα τοῦ νεαροῦ δικηγόρου διὰ τὴν Μαξιμιλιανὴν La Roche, τὴν μητέρα της. Ἡ Μπεττίνα μένει κατάπληκτη ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ὅπως ἦτο

ΜΠΕΤΤΙΝΑ

φύσις ρωμαντικὴ καὶ φαντασιόπληκτη, φαντάζεται ὅτι εἰς τὸ πρόσωπόν της παρουσιάζεται ἡ ἔνσάρκωσις, ἡ κληρονομία καὶ τὸ ξαναζωντάνεμα τῆς πεθαμένης αὐτῆς ἀγάπης καὶ ἐρωτεύεται ἡ ἰδία τὸν ποιητήν, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ πρωτύτερα νὰ αἰσθάνεται κλίσιν καὶ θαυμασμόν. Μὲ τὴν ἀχαλίνωτη καὶ ἀρρωστημένη φαντασία της ἡ Μπεττίνα πηγαίνει καὶ παραπέρα. Φαντάζεται ὅτι ἡ ἰδία ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὡς καρπὸς τοῦ ἔρωτος τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς μητέρας της. Τὰ ἀλλόκοτα καὶ παράξενα αὐτὰ αἰσθήματα ἐκμυστηρεύεται πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Γκαῖτε ποὺ μένει καὶ αὐτὴ στὴ Φραγκφούρτη, ἡ ὁποία τὴν ἀκούει μὲ ἀγάπην καὶ καλωσύνην, τὴν παρηγορεῖ, τὴν ἐνθαρρύνει καὶ τὴν περιβάλλει μὲ μητρικὴν στοργήν.

Ὕστερ' ἀπὸ λίγους μῆνας ἡ Μπεττίνα, ἐπειδὴ ἡ τρομοκρατία τῶν Ναπολεοντείων πολέμων εἶχε καταστήσει ἐπικίνδυνα τὰ ταξίδια εἰς τὴν Γερμανίαν, μεταμφιεσμένη ἀνδρικὰ ἔρχεται εἰς τὴν Βαϊμάρην καὶ ἐπισκέπτεται διὰ πρώτην φορὰν τὸν Γκαῖτε συστημένη ἀπὸ τὸν Βίλανδ ὡς «κόρη καὶ ἐγγονὴ ἀγαπημένων νεκρῶν φίλων». Εἶναι ἱστορικὴ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Γκαῖτε ἡ ὑπέροχος σκηνὴ τῆς δραματικῆς αὐτῆς συναντήσεως. Ἡ Μπεττίνα κουρασμένη ἀποκοιμίζεται στὰ γόνατα τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐκστατικὸς καὶ συγκινημένος, πιστεύει καὶ αὐτὸς γιὰ μιὰ στιγμὴ ὅτι στὸ πρόσωπο τῆς νέας βλέπει καὶ κρατεῖ στὴν ἀγκαλιά του ξαναζωντανεμμένη τὴν ἀγάπην τῶν παλαιῶν του νεανικῶν ὀνείρων. Ἡ γυναῖκα τοῦ Γκαῖτε, ἡ Χριστιάνα, ἀνοίγοντας τὴν θύραν εὑρίσκεται ἐμπρὸς εἰς τὴν σκηνὴν αὐτήν. Ὁ ποιητὴς τὴν ἀπομακρύνει μὲ ἕνα νεῦμα καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς μοναδικῆς ἐκείνης στιγμῆς περνᾷ στὸ χέρι τῆς ἀποκοιμισμένης Μπεττίνας ἕνα δαχτυλίδι, ποὺ γι' αὐτὴν γίνεται ὕστερα τὸ σύμβολον ἑνὸς μυστικοῦ ἀρραβῶνος. Ἡ ὀνειρώδης αὐτὴ στιγμή, «ὁ παραδεισιακὸς αὐτὸς ὕπνος», μένει τὸ λαμπρότατον σημεῖον εἰς τὴν ζωὴν τῆς Μπεττίνας, ἡ ὁποία ἐπιστρέψασα εἰς τὴν Φραγκφούρτην γίνεται ὁ ἀχώριστος σύντροφος καὶ ὁ παρήγορος ἄγγελος εἰς τὰ γηρατεῖα τῆς μητέρας τοῦ Γκαῖτε. Διψᾷ νὰ μαθαίνῃ καὶ νὰ ἀκούῃ

ΓΚΑΙΤΕ

ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μάνας εἰδήσεις γιὰ τὴν νεότητα τοῦ ἐνδόξου γυιοῦ καὶ αἱ σημειώσεις ποὺ κρατεῖ ἀπὸ τὰς μητρικὰς διηγήσεις ἑλκύουν ὑστερώτερα μέγα τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἰδίου τοῦ Γκαῖτε. Γράφει συχνὰ φλογερὰ γράμματα εἰς τὸν ποιητήν, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀντιλαμβανόμενος τὸ ἐπικίνδυνον ἑνὸς τοιούτου ἔρωτος δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς αὐτὸν καὶ τὸν πολεμεῖ μὲ τὸ τρομερὸν ὅπλον τῆς σιωπῆς. Τὸν Νοέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους 1807 ἡ Μπεττίνα ἐπισκέπτεται πάλιν τὸν Γκαῖτε εἰς τὴν Βαϊμάρην, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν εἶναι μόνη. Τὴν συνοδεύουν ἡ ἀδελφή της καὶ ὁ γαμβρός της Savigny, ὁ περίφημος νομοδιδάσκαλος, ὁ ἀδελφός της Κλήμης Μπρεντάνο καὶ ὁ φίλος του Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ ποὺ ἔμελλεν ἀργότερα νὰ γίνῃ σύζυγός της. Εἰς δὲ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Γκαῖτε ἡ ἑβδομαδιαία αὐτὴ συντροφιὰ (4—10 Νοεμβρίου) σημειώνεται ὡς ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸν ποιητήν.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1810 ἡ Μπεττίνα συναντᾷ εἰς τὴν Βιέννην διὰ πρώτην φορὰν τὸν Μπετόβεν, τοῦ ὁποίου ἀπέσπασε ζωηρὰν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν μὲ τὴν χάριν της καὶ τὴν μουσικήν της ἰδιοφυΐαν. Καὶ ἡ συνάντησις αὐτὴ εἶναι ἐπίσης θρυλική. Ἡ Μπεττίνα, ἐνθουσιασμένη μέχρις ἀλλοφροσύνης εἰς τὸ ἄκουσμα μιᾶς σονάτας τοῦ Μπετόβεν, θέλει νὰ ἴδῃ τὸν μουσουργόν, ὁ ὁποῖος ὅμως εἶναι ἀθέατος καὶ ἀπρόσιτος. Ἀλλ' ἡ τολμηρὰ νέα παραμερίζει ὅλας τὰς δυσκολίας. Εὑρίσκει τὴν κατοικίαν του, εἰσέρχεται χωρὶς ν' ἀναγγελθῇ, καὶ καθισμένον εἰς τὸ πιάνο τὸν πλησιάζει καὶ τοῦ λέγει εἰς τὸ αὐτί. «*Ὀνομάζομαι Μπρεντάνο!*». Τὸ σκυθρωπὸν πρόσωπον τοῦ μουσουργοῦ στρέφεται ἀπότομον καὶ ἀγριωπόν, ἀλλὰ μόλις ἀντικρύζει τὴν ὡραίαν κόρην μὲ τὰ φοβισμένα μάτια, ἡμερώνει. Ἡ Μπεττίνα διηγουμένη τρεῖς μῆνας ὑστερώτερα εἰς τὸν Γκαῖτε κατὰ τὴν εἰς τὰ λουτρὰ τοῦ Τρέπλιτς συνάντησίν των «παλαιὰς καὶ νέας περιπετείας» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ, ἠμποροῦσε δικαίως νὰ καυχηθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν νέων περιπετειῶν της ἦτο καὶ ἡ κατάκτησις τοῦ Μπετόβεν.

Ὑπανδρευθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς

ΜΠΕΤΟΒΕΝ

τὸν φίλον τοῦ Γκαῖτε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ, ἐπισκέπτεται τὸν Αὔγουστον τοῦ 1811 μὲ τὸν σύζυγόν της τὴν Βαϊμάρην, ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψις ἐκείνη ἔφερε καὶ τὴν ρῆξιν μεταξὺ Μπεττίνας καὶ Γκαῖτε, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσεν ἡ ἀντιζηλία καὶ ὁ καυγᾶς μὲ τὴν ἁπλοϊκὴν γυναῖκα τοῦ ποιητοῦ Χριστιάναν. Ἔκτοτε εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Γκαῖτε βλέπομεν νὰ σημειώνωνται ἐπισκέψεις μόνον τοῦ Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ χωρὶς τὴν σύζυγόν του. Ἀργότερα ὅμως αἱ σχέσεις Μπεττίνας καὶ Γκαῖτε ἀποκατεστάθησαν. Ὁ ποιητὴς συγκινημένος ἀπὸ τὴν ἀκλόνητον πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς παραγκωνισμένης φίλης καὶ εὐγνώμων διὰ τὴν ἀφοσίωσιν μὲ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιδοθῆ ἐκείνη εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἀνδριάντος του εἰς τὴν Φραγκφούρτην, τῆς ἔγραψε, καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1824 βλέπομεν εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ ποιητοῦ σημειουμένην ἐπίσκεψιν τῆς Μπεττίνας, ἥτις ὅμως πάλιν δὲν γίνεται δεκτὴ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1830. Ἀλλὰ τὴν 10 Μαρτίου 1832, δώδεκα δηλαδὴ ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Γκαῖτε δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τῆς Μπεττίνας Σιγμούνδου φὸν Ἄρνιμ, νέου 18 ἐτῶν, ὁ ὁποῖος ἐγχειρίζει πρὸς τὸν ποιητὴν γράμμα τῆς μητέρας του, ὅπου μεταξὺ ἄλλων τοῦ ἔγραφε: «*Φίλησέ με μιὰ ἀκόμη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ παιδί*». Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ τελευταῖοι στίχοι ποὺ ἔγραψεν ὁ ἀθάνατος ποιητής, εἶναι τὸ ἑξάστιχον τὸ γραφὲν εἰς τὸ Λεύκωμα τοῦ Σιγμούνδου, τοῦ γιοῦ τῆς Μπεττίνας.

Εἰς τὸ διάστημα τῶν ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1830 καλῶν καὶ φιλικῶν σχέσεων καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνάγεται καὶ ἕνα γράμμα τῆς Μπεττίνας πρὸς τὸν Γκαῖτε, εἰς τὸ ὁποῖον παρουσιάζονται τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα τῆς ὑπερόχου γυναικός. Ἐγράφη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825 καὶ ἐδόθη ὡς συστατικὸν τοῦ Κωσταντίνου Σχινᾶ πρὸς τὸν ποιητήν. Ὁ Σχινᾶς ἐσπούδαζε τότε εἰς Γερμανίαν καὶ ἦτο μαθητὴς τοῦ ἐπιφανοῦς Savigny, συζύγου τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς τῆς Μπεττίνας. Ὕστερα ἔγινεν ὁ Σχινᾶς καὶ γαμβρὸς τοῦ περιφήμου νομοδιδασκάλου νυμφευθεὶς τὴν κόρην τοῦ Savigny Μπεττίναν, ἥτις, φέ-

ρουσα τὸ ὄνομα τῆς προσφιλοῦς θείας, ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1835. Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, φίλος οἰκογενειακὸς τοῦ Σχινᾶ, διηγεῖται εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ἐκλεκτῆς τοῦ Σχινᾶ συζύγου καὶ τὴν λύπην ποὺ ἐπροξένησεν ὁ θάνατός της εἰς τοὺς κύκλους τῆς τότε ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Μία ὡραία Ἀττικὴ στήλη ἀπὸ λευκὸν μάρμαρον τῆς Πεντέλης, μεταφερθεῖσα ἀπὸ τὸ παλαιὸν παριλίσσειον νεκροταφεῖον τῶν ξένων, δεικνύει ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὸ προτεσταντικὸν τμῆμα τοῦ κεντρικοῦ νεκροταφείου τὸν τάφον της μὲ τὴν ἑξῆς ἁπλῆν ἐπιγραφήν: «*Ἐλισάβετ Σχινᾶ, θυγάτηρ Σαβιγνῆ, γεννηθεῖσα ἐν Παρισίοις τῇ ια Ἀπριλίου ἁωε, ἀποθανοῦσα ἐν Ἀθήναις τῇ ιγ Αὐγούστου ἁωλε*», ἐπαναλαμβανομένην καὶ γερμανιστί: «*Bettina Schinas* κ.τ.λ.».

Ἰδοὺ μεταφρασμένον τὸ διὰ τὸν Σχινᾶν συστατικὸν γράμμα τῆς Μπεττίνας πρὸς τὸν Γκαῖτε [1].

«*Εὔχομαι οἱ γραμμὲς αὐτὲς νὰ Σὲ εὕρουν μὲ ὑγείαν καὶ τὸ πνεῦμα Σου σὲ καλόκαρδη στιγμὴ καὶ εἴθε νὰ διευκολύνουν εἰς ὑψηλότερες ἀπολαύσεις τὸν κομιστήν, ὁ ὁποῖος εἶναι εὐγενέστατος καὶ στὴν καταγωγὴ καὶ στὸ φρόνημα. Κατάγεται ἀπὸ οἰκογένειαν ποὺ εἶναι ἀπὸ τὶς πρώτες τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὄνομά του εἶναι Σχινᾶς, Μαυροκορδάτος καὶ Ὑψηλάντης εἶναι συγγενεῖς του. Ἐνωρὶς ἐδείχθη καλὸς κολυμβητὴς στὸ τρικυμιῶδες πέλαγος τῆς Μοίρας. Μὲ ἀταραξίαν εἶδε νὰ καταποντίζωνται πλούτη καὶ ἀξιώματα, μὲ γενναιότητα ἀντιμετώπισε τὴν σημαντικὴν ἀπώλειαν πατρὸς καὶ φίλων καὶ μὲ ἀξιοπρέπειαν εἰργάσθη μέσα στὶς στενόχωρες περιστάσεις. Μὲ ἀσυνήθη εὐφυΐαν, ἡ ὁποία ἐγγίζει σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν πανουργίαν, ἔγινε κάτοχος εἰς ὀλίγον*

[1] Τὸ γράμμα ἐπρωτοδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Bergemann στὸ βιβλίο του: «*Ἡ ζωὴ τῆς Μπεττίνας καὶ ἡ ἀλληλογραφία της μὲ τὸν Γκαῖτε*» ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1927 καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Κάρολον Δίτριχ στὸ βιβλίο του: «*Ἀπὸ γράμματα καὶ ἡμερολόγια τοῦ Γερμανικοῦ Φιλελληνισμοῦ*» (1928) ἀριθ. 81.

καιρὸν τῆς γερμανικῆς γλώσσης. Ἔχει ἐξαιρετικὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ θὰ εἶναι κατὰ τὴν συνομιλίαν του εἰς κάθε διανοούμενον ἄνθρωπον ἐνδιαφέρων. Πρᾶος, φιλόφρων καὶ σεμνὸς πρὸς ὅλους, κατέκτησε τὶς καρδιὲς ὅλων . . .

Εἰς αὐτὲς τὶς τελευταίες γραμμὲς ἐπανέρχομαι ἀκόμη μιὰ φορὰ στοὺς Ἕλληνάς μου. Εἶναι εἰς θέσιν νὰ σοῦ διηγηθῇ γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα πράγματα καὶ κατὰ τὸν μᾶλλον ἐνδιαφέροντα τρόπον. Μόνον εὐχάριστος μπορεῖ νὰ Σοῦ εἶναι γιατὶ εἶναι σπουδαῖος, λαμπρὸς καὶ πολὺ καλός. Σύστησέ τον καὶ στὴν ἀγαπητὴ θυγατέρα Σου».

Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Σχινᾶ σημειώνει καὶ ὁ Γκαῖτε εἰς τὸ Ἡμερολόγιόν του ὅτι ἔγινε τὴν 1 καὶ 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 1825, παρατίθεται δὲ ἐκεῖ καὶ ἀπόσπασμα τῆς συστατικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τῆς Μπεττίνας.

«Θυγατέρα» ἐννοεῖ ἡ Μπεττίνα τὴν σύζυγον τοῦ υἱοῦ τοῦ Γκαῖτε Αὐγούστου Ὀττιλίαν. Ἡ χαριτωμένη αὐτὴ γυναίκα, ἡ ὁποία ἀπελάμβανε ἐξαιρετικὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην εἰς τοὺς κύκλους τοῦ λατρεύοντος αὐτὴν πεθεροῦ της, αἰσθάνετο μεγάλην συμπάθειαν εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους διὰ τὴν ἐλευθερίαν των Ἕλληνας, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐγνώριζε βέβαια ἡ συνιστῶσα τὸν Σχινᾶν Μπεττίνα. Τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα τῆς Ὀττιλίας Γκαῖτε ἦσαν φαίνεται πατροπαράδοτα. Ἡ μητέρα της, Ἐρριέττα Ὀττιλία φὸν Pogwisch, κυρία τῆς τιμῆς τῆς Μ. Δουκίσσης τῆς Βαϊμάρης, ἐδάνειζεν εἰς τὸν Ὀλύμπιον ποιητὴν βιβλία διὰ τὴν νέαν Ἑλλάδα, ὅπως π.χ. τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρίζου Νερουλοῦ. Ὁ ἴδιος δὲ ποιητὴς ἀναγγέλλει τὴν 11 Ἰουλίου 1824 εἰς τὴν νύφην του τὴν ἐμφάνισιν τῆς Συλλογῆς τῶν Νεοελληνικῶν τραγουδιῶν τοῦ Γάλλου Φωριὲλ μὲ ἐνθουσιώδες γράμμα, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν σαφεῖς ὑπαινιγμοὺς τοῦ φιλελληνισμοῦ τῆς Ὀττιλίας [1].

[1] Ἴδε ἄρθρον μου: «*Ὁ Γκαῖτε καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς*» εἰς τὴν «*Νέαν Ἑστίαν*» τοῦ 1932 σελ. 621 κ.ἑ.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ φράσις «ἐπανέρχομαι ἀκόμη μιὰ φορὰ στοὺς Ἕλληνάς μου», ἡ ὁποία δείχνει ὅτι ἡ Μπεττίνα δὲν ὡμίλει πρώτην φορὰν εἰς τὸν ποιητὴν διὰ τοὺς «Ἕλληνάς της». Εὔκολα μαντεύομεν ὅτι διανουμένη καὶ πνευματώδης γυναίκα, ὅπως ἡ Μπεττίνα, ζῶσα μέσα εἰς τοὺς ἀνθρωπιστικοὺς κύκλους τῶν Savigny, Niebuhr, Grimm, Humbold κλπ. δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὰ φλογερὰ αἰσθήματα ποὺ αἰσθάνθησαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες διὰ τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας. Ἡ ἰδία ἄλλωστε εἶχε σπανίαν διὰ γυναῖκα τῶν καιρῶν ἐκείνων πολιτικὴν δρᾶσιν καὶ εἰς τὰς δυσμὰς τῆς ζωῆς της ἀνεδείχθη κῆρυξ τῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ προστάτις τῶν καταδυναστευομένων καὶ ἐπαναστατούντων διὰ τὴν ἐλευθερίαν των λαῶν. Τὸ 1846 ὑπερασπίζει δημοσίᾳ τὸν Πολωνὸν ἐπαναστάτην Mieroslawski καὶ τὸ 1849 τὸν Γερμανὸν Kinkel, ἐνῷ εἰς τὸ μεταξὺ ἐπίθεσίς της κατὰ τῆς δημαρχίας τοῦ Βερολίνου τῆς ἐκόστισε κατηγορίαν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ δίμηνον φυλάκισιν. Παρέμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς της (ἀπέθανε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1859) δημοκρατικὴ καὶ φιλελευθέρα (Freiheitsbegeisterte). Ὅταν δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πρίγκηπες τῆς Πρωσσίας ἠθέλησαν νὰ δείξουν πρὸς τὴν Μπεττίναν εὔνοιαν καὶ ἐκτίμησιν ἐνδιαφερθέντες διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὑπὲρ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Γκαῖτε πρωτοβουλίας της, ἐκείνη ποὺ δὲν εἶχε πατήσει ποτὲ τὸ κατῶφλι τῶν ἀνακτόρων, ἀπέκρουσε τὴν βασιλικὴν προσφορὰν μὲ τὴν φράσιν «Ὁ Γκαῖτε μόνον ἀπὸ τὸν Γερμανικὸν λαὸν ἠμπορεῖ νὰ δεχθῇ μνημεῖον» (weil Göthe nur vom deutchen Volk ein Denkmal erhalten könne).

Δεύτερον ἀξιόλογον τεκμήριον τοῦ φιλελληνισμοῦ τῆς Μπεττίνας ἀποτελοῦν ἀνέκδοτοι καὶ αὐτόγραφοι αὐτῆς στίχοι γραμμένοι εἰς τὸ Λεύκωμα τοῦ περιφήμου νομικοῦ Λεωνίδα Σγούτα. Περὶ τοῦ πολυτίμου τούτου Λευκώματος ἔκαμα ἄλλοτε λόγον, θὰ κάμω δὲ μακρὸν καὶ λεπτομερῆ προσεχῶς εἰς τὴν ἔκδοσίν του. Ὁ Σγούτας, σπουδάζων μεταξὺ τοῦ 1840 καὶ 1845 εἰς Γερμανίαν καὶ μαθητεύων

εἰς τὸν Savigny, ἔγινεν ὄχι μόνον τούτου φίλος καὶ οἰκεῖος, ἀλλὰ ἐγνώρισε πολλὰς μεγάλας καὶ ἐπιφανεῖς προσωπικότητας τοῦ τότε ἐπιστημονικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου τῆς Γερμανίας καὶ τῆς ἄλλης Εὐρώπης, τῶν ὁποίων ἐνθυμήσεις ἰδιοχείρους ἀπεθησαύρισεν εἰς τὸ περιελθὸν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Λεύκωμά του. Μία ἐκ τῶν ἐνθυμήσεων αὐτῶν εἶναι καὶ τῆς Μπεττίνας, δημοσιευομένη διὰ πρώτην φορὰν ἐδῶ πανομοιοτύπως, ἐν ἀντιγράφῳ καὶ εἰς χωρὶς λογοτεχνικὰς ἀξιώσεις νεοελληνικὴν μετάφρασιν:

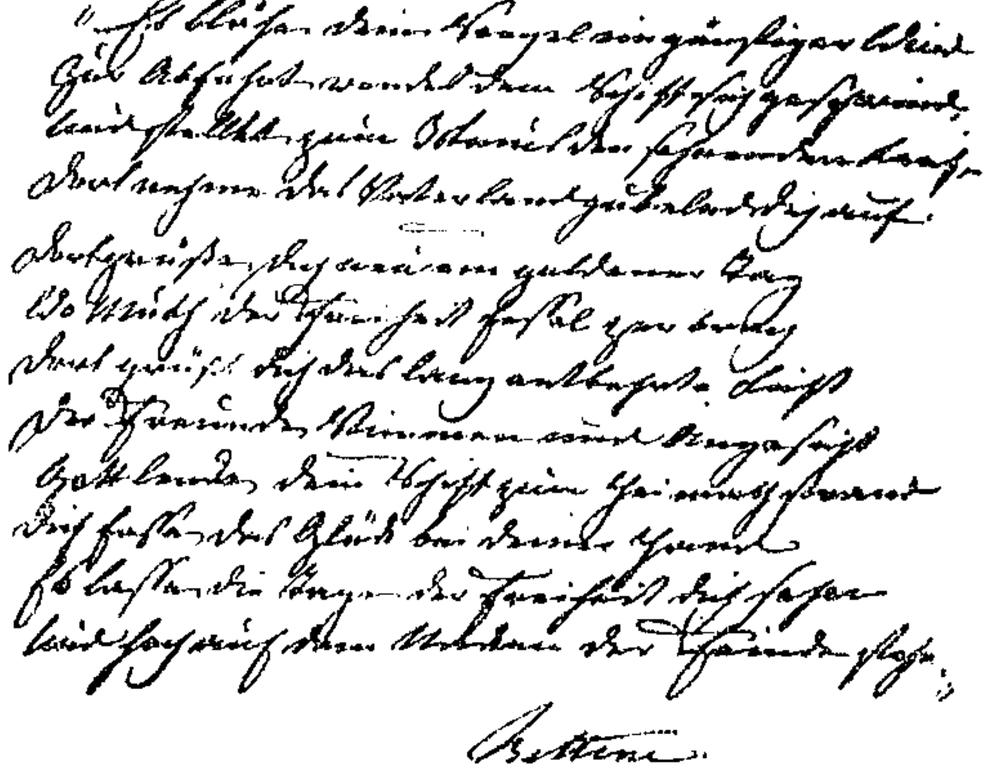

«Es blähe dein Seegel ein günstiger Wind
Zur Abfahrt wendet dein Schiff sich geschwind,
Und stellht (?) zum Istmus den sehnenden Lauf,
Dort nehme das Vaterland jubelnd dich auf.

Dort grüsse dich neu ein goldener Tag
Wo Muth der Freiheit Fessel zerbrach
Dort grüsst dich das langentbehrte Licht
Der Freunde Stimmen und Angesicht.

Gott lenke dein Schiff zum Heimathstrand
Dich fasse das Glück bei deiner Hand
Es lasse die Tage der Freiheit dich sehen
Und hoch auf dem Nacken der Feinde stehn».

Bettine

«Ἂς φουσκώνῃ τὸ πανί σου πρίμος ἀέρας
Γιὰ μισεμὸ τὸ καράβι σου γοργὰ ξεκινάει,
Καὶ μὲ λαχτάρα γιὰ τὸν Ἰσθμὸ βάζει πλώρη.
Ἐκεῖ μὲ ἀλαλαγμοὺς ἂς σὲ δεχτῇ ἡ πατρίδα.

Ἂς σὲ ξαναχαιρετήσῃ μιὰ ὁλόχρυση μέρα ἐκεῖ
Ποὺ ἡ παλληκαριὰ ἔσπασε γιὰ τὴ λευτεριὰ ἁλυσίδες,
Ἐκεῖ σὲ χαιρετάει τὸ φῶς ποὖχες καιρὸ ποθήσει
Τῶν φίλων ἡ λαλιὰ καὶ ἡ ὄψη.

Ὁ θεὸς ἂς ὁδηγάει τὸ καράβι σου στάκρογιάλια τῆς πατρίδας.
Κρατῶντάς σε ἀπὸ τὸ χέρι ἡ καλὴ τύχη
Ἂς δώσῃ νὰ χαρῇς τῆς λευτεριᾶς τὶς μέρες
Κι' ὁλόρθος στοῦ ὀχτροῦ τὸν τράχηλο νὰ στέκῃς».

Οἱ στίχοι δὲν ἔχουν χρονολογίαν. Ἀλλ' ἂν συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰς χρονολογημένας, ἐμμέτρους ἐπίσης καὶ φιλελληνικωνάτας ἐνθυμήσεις τῶν παιδιῶν τῆς Μπεττίνας, τοῦ Max καὶ τῆς Armgart, καθὼς καὶ τῶν Savigny, ποὺ ἀκολουθοῦν ἀμέσως τὴν ἐνθύμησιν τῆς Μπεττίνας, ἠμποροῦμεν ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ αὐτόγραφοι αὐτοὶ στίχοι τῆς Μπεττίνας ἐγράφησαν εἰς τὸ Λεύκωμα τοῦ Σγούτα κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου τοῦ 1843 εἰς τὸ Βερολῖνον. Αἱ ἐνθυμήσεις τῶν οἰκογενειῶν Savigny καὶ v. Arnim, δεικνύουν πλὴν τοῦ θερμοτάτου φιλελληνισμοῦ καὶ ἰδιαιτέραν πρὸς τὸν Σγούταν οἰκειότητα καὶ ἀγάπην. Τοῦ δὲ Max v. Arnim οἱ στίχοι δὲν στεροῦνται καὶ ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, ὡς θὰ δείξῃ ἡ προσεχὴς δημοσίευσίς των. Ἂς σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι ἡ Μπεττίνα εἶχε τέσσαρας υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Armgart ἐθαυμάσθη διὰ τὸ πλούσιον μουσικόν της τάλαντον καὶ ἡ Gisela εὐδοκίμησεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, μάλιστα τὴν δραματικήν.

Ἡ ἀλληλογραφία, τὰ σχεδιάσματα καὶ ἐν γένει τὰ κατάλοιπα χειρόγραφα τῆς Μπεττίνας ἄρχισαν ἀπὸ πενταετίας νὰ ἔρχωνται εἰς φῶς. Ὁλόκληρον τὸ οἰκογενειακὸν ἀρχεῖον τῶν φὸν Ἄρνιμ, ὅπου εὑρίσκοντο καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς Μπεττίνας, ἐκρατεῖτο κλειστὸν καὶ ἀπρόσιτον εἰς χεῖρας τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τῆς Μπεττίνας Σιγμούνδου, ὅστις ἦτο συμμαθητὴς καὶ παιδικὸς φίλος τοῦ Βίσμαρκ καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὸ Λεύκωμα ἔγραψε, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, τοὺς τελευταίους στίχους του ὁ Γκαῖτε. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐμελετήθησαν τὰ χειρόγραφα τῆς Μπεττίνας ἀπὸ μερικοὺς εὐτυχεῖς ἐρευνητάς, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἐπρόσεξαν μόνον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις Μπεττίνας καὶ Γκαῖτε ἔγγραφα. Τὰ ἄλλα τὰ παρέτρεξαν μὲ ἀδιαφορίαν καὶ πωληθέντα τὸ 1929 διεσκορπίσθησαν εἰς τοὺς πέντε ἀνέμους, ἀναφαίνονται δ' ἔκτοτε μερικὰ ἐξ αὐτῶν εἰς διάφορα παλαιοβιβλιοπωλεῖα. Δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον μεταξὺ τῶν διασκορπισθέντων αὐτῶν ἐγγράφων τῆς Μπεττίνας νὰ εὑρεθοῦν μερικά, (π. χ. τῆς ἀλληλογραφίας μὲ τὸν Σχινᾶν καὶ τὴν ἐδῶ ἀποθανοῦσαν ἀνεψιάν της) ποὺ θὰ περιέχουν νέα καὶ ἀφθονώτερα τεκμήρια τοῦ φιλελληνισμοῦ τῆς ὑπερόχου γυναικός.

Ἀλλὰ καὶ ὁ σύζυγος τῆς Μπεττίνας Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ δὲν ὑστεροῦσεν εἰς φιλελληνικὰ αἰσθήματα. Ἕνα γράμμα του πρὸς τὸν περίφημον Γκαῖτες, χρονολογούμενον ἀπὸ 25 Νοεμβρίου 1828, ποὺ εἶναι συστατικὸν τοῦ Σταμάτη Κλεάνθη, δὲν δείχνει μόνον τὸ ἐνδιαφέρον ἀποστολέως καὶ ἀποδέκτου δι' ἑλληνικὰ πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀλλὰ δίδει καὶ σπουδαιοτάτας εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ πρώτου καὶ καλυτέρου ἀρχιτέκτονος τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Τὸ γράμμα τοῦ Ἄχιμ φὸν Ἄρνιμ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὰ Ἔργα τοῦ Γκαῖτες εἰς τὸ ἀξιόλογον βιβλίον τοῦ Δίτριχ ποὺ ἀνεφέραμεν παραπάνω μὲ ἀριθμὸν 169.

Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

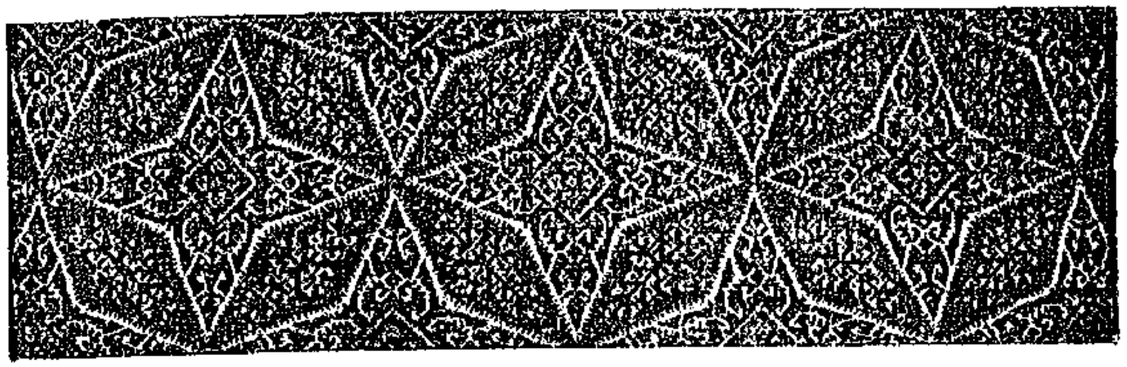

ΘΑΝΑΤΟΣ ΠΟΙΗΤΟΥ

Μιὰ μέρα ἦταν ἡλιόχαρη τοῦ Ἀπρίλη
ποὺ ἐφάνηκε τὸ θλιβερό σου ξόδι
στῆς ἔξοχῆς τὸ φῶς. Βαριὰ πατώντας
τέσσεροι σὲ πηγαίνανε μὲ ἀργὸ τὸ πόδι.

Τόσο χλωμὴ τὴν ὄψη σου εἶχες τώρα,
τόσο σφιχτὰ τὰ χείλη εἶχες σφαλίση,
σὰ νἄχες ἀρνηθῇ στὴν Ὕστερη Ὥρα
τὴ Νιότη σου στὸ στόμα νὰ φιλήσῃ.

Δεξὰ-ζερβὰ κι ὁλόρθα σ' ἀκλουθοῦσαν
σὰν τὰ ξαφτέρυγα τοῦ δρόμου οἱ στύλοι,
κι ὅθε περνοῦσες, πίσω σου ξετρέχαν
κι ὀσμίζουνταν βαθιὰ τὸ χῶμα οἱ σκύλοι.

Βελάσματα στὸν πρᾶον αἰθέρα,
σὰ θρῆνος μακρινὸς νὰ σὲ προβόδα,
ἐστέλνανε τὸ χαῖρε στὴν ἡμέρα
φιλώντας τοῦ μετώπου σου τὰ ρόδα.

Κι ἄχ, τώρα ἡ μάνα σου καὶ ἡ νέα σου ἡ χήρα
στῆς λύπης περπατοῦν τὸ μαῦρον τάπη,
κι ἐσὺ τὶς ἀκλουθᾶς μὲ τὰ μεγάλα
σου μάτια ἀνήσυχα, ὅλο φῶς κι ἀγάπη.

*

Κι ἐγώ, ποὺ ἤμουν γιὰ σένανε μιὰ ξένη,
κ' ἤμουν μιὰ μακρινή σου γνωριμιά,
κλαίω καὶ κλαίω γιὰ τὸ χαμό σου.
Τὰ μάτια μου τὸ βράδι στρέφω
στὴν ἀστροκέντητη νυχτιὰ
γιὰ νἄβρω τὸν πικρόν ἀστερισμό σου.

Καὶ σταματῶ στὴ Λύρα καὶ σὲ βλέπω
γερτὸ τοὺς στίχους σου νὰ λές,
τοὺς στίχους σου, ποὺ ζοῦν ἀγνοημένοι
πέρ' ἀπ' τῶν ἄστρων τὶς αὐγές.

Ἀπ' τὰ κλειστά σου βλέφαρα κυλοῦνε
πικρὰ τοῦ νόστου δάκρυα, καὶ βογγοῦνε
θρῆνοι οἱ χορδὲς στὰ δάχτυλά σου
γιὰ τ' ὄνειρο ποὺ ἐσβύστηκε ἄθελά σου.

Κι ἕνας θεὸς στὴ λύρα του πεθαίνει
κι ἄγνωστος πάσχει. Ἀσάλευτη ἡ σιγὴ
τῆς νύχτας, ποὺ ὁλοσκότεινη πληθαίνει,
τὰ πένθη της κρεμᾶ πάνω ἀπ' τὴ γῆ.

ΑΙΜΙΛΙΑ ΣΤΕΦ. ΔΑΦΝΗ

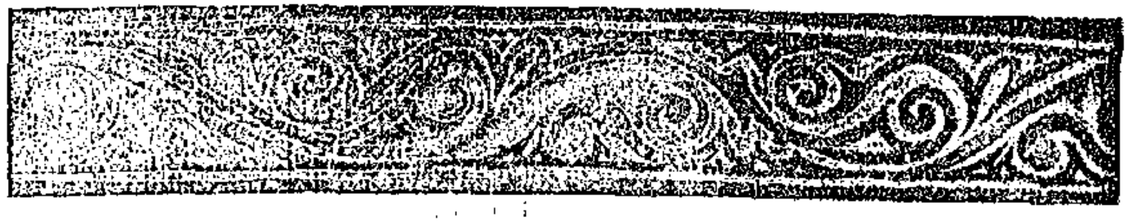

ΕΛΛΗΝΟΣΑΛΕΝΤΙΝΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἕνας λησμονημένος ἑλληνικὸς κόσμος, ποὺ ζῇ μὲ τὶς παλιές του παραδόσεις σὲ κάποια ἄκρη τῆς Ἰταλίας, ἀξίζει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μιὰ φορὰ ἀκόμη μὲ τὴν πνευματικήν του κίνησιν. Πρόκειται περὶ τῆς ποιήσεως τῶν ἑλληνοφώνων χωριῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας, τῶν ὁποίων ἡ περιοχὴ λέγεται ***Σαλέντο***. Στὴ σχετικὴ ἐργασία μου — ἀπὸ πολλὰ ἐκεῖ ταξίδια μου — ἀναφέρω μαζὶ μὲ τὰ τοπικὰ τραγούδια στὴν περεφθαρμένη ἑλληνικὴ διάλεκτο τοῦ τόπου καὶ τοὺς ποιητὰς καὶ λογίους τοὺς καταγομένους ἐκεῖθεν, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν στὴν ἴδια παρεφθαρμένη διάλεκτο, τὴν Ἑλληνοσαλεντινὴ λεγομένη.

Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Βίτο Παλοῦμπο καὶ ὁ Πασκουάλε Λεφόνς εἶχαν ἐπισκεφθῇ πρὸ ἐτῶν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγνωρίσθησαν μὲ τοὺς λογίους καὶ τοὺς ποιητάς μας. Ὁ Λεφόνς μάλιστα, ποὺ ἦτο καθηγητὴς στὴ Φλωρεντία καὶ εἶχεν ἔλθη στὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ 1912 γιὰ τὸ Συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν, εἶναι ὁ μόνος σχεδόν, γιὰ τότε, Ἰταλὸς ποὺ παρὰ τὰς μελέτας του ἐπὶ τῆς τοπικῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τῆς γενετείρας του ἔκαμε εἰδικὴν μεταφραστικὴν ἐργασίαν εἰς τὴν Ἰταλικήν, ἐκλεκτῶν νεοελληνικῶν ἔργων.

Εἰς τὸ οἰκογενειακό του σπίτι εἰς τὸ χωρίον του—αὐτὸς ἀπέθανε στὰ 1926 — στὴν Πούλια, ὅπου ἔκαμα πολλὰς ἐπισκέψεις, εὗρῆκα μαζὶ μὲ ἄλλα, ἀποσπάσματα κατὰ τὸ πλεῖστον, πολλὰ ἔργα τοῦ Δροσίνη μεταφρασμένα ὑπὸ τοῦ Λεφόνς. Ἄλλα βγαλμένα εἰς βιβλία καὶ ἄλλα ἀκόμη ἀνέκδοτα. Ἀναφέρω μερικά.

Πρῶτο - πρῶτο «Τὸ Βοτάνι τῆς Ἀγάπης». L' ERBA D' AMORE, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν οἶκον Roccocarabla

στὸ Λαντσιάνο. Ἕνα μέρος τῶν «Ἀγροτικῶν Ἐπιστολῶν» «LETTERE RURALI». Τὸ ποίημα «Ἡ θάλασσα καὶ τὰ Ποτάμια». «IL MARE E LE FIUMI». Τὸ παραμύθι. «Ἡ ἄσχημη κόρη» «LA RAGAZZA BRUTTA». Καὶ ἄλλα. Ὁ Λεφόνς εἶχε κάμει μιᾶς ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐργασία γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καταρτίσας καὶ τὸ ἀξιόλογον «Ἑλληνοσαλεντινὸν Λεξικὸν» του, τὸ ὁποῖον ἄρχισε ἐκδίδων τώρα ὁ ἐν Ρώμῃ σοφὸς φίλος κ. Giuseppe Gabrieli, ὁ ὁποῖος καὶ μοῦ ἔστειλεν ἐσχάτως τὸ πρῶτον τεῦχος.

Ἀλλά, προκειμένου ἰδιαιτέρως περὶ Ἑλληνοσαλεντινῆς διαλέκτου ἐξαιρετικὴ τιμὴ ὀφείλεται καὶ εἰς ἕνα ἄλλον ἐξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενον ποιητήν, τὸν Μίμην Τόντην, τὸν ὁποῖον—ὡς καὶ τὸ ἔργον του—κατέστησα ἤδη γνωστὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Τόντη ἔχει κάμει ἐκτὸς τῆς πρωτοτύπου ποιητικῆς του ἐργασίας στὴν μητρικήν του γλῶσσαν, τοῦ χωριοῦ του, τὴν παρεφθαρμένην ἑλληνικὴν ὅπως τὴν ὁμιλοῦν ἐκεῖ, καὶ μεταφράσεις ἀξιολόγους. Παραθέτω τὰς μεταφράσεις του ἀπὸ μερικὰ ποιήματα τοῦ Δροσίνη καὶ τοῦ Ἀγγέλου. Βλάχου.

Μεταφράζει ὁ Τόντη πρῶτα τὸ ποίημα τοῦ Δροσίνη. «Ἡ Θάλασσα καὶ τὰ Ποτάμια, (αὐτὸ ποὺ μετάφρασε στὸ Ἰταλικὸ ὁ Λεφόνς).

Πῆγαν τὰ ποτάμια παραπονεμένα
κ' εἶπαν τῆς Θαλάσσης «—Φέρνομε σὲ σένα
ὅλα μας τὰ πλούτη, ὅλη τὴ χαρά μας,
ὅλη τὴ ζωή μας, ὅλα τὰ νερά μας.
Καὶ στὶς τόσες χάρες σὺ τί μᾶς χαρίζεις;
Παίρνεις τὰ νερά μας καὶ μᾶς τ' ἁρμυρίζεις.
. . . . . .

* * *

Μετάφρασις:

Πῆρταν τὰ φιουμάρια[1] ὅλα πονημένα
τσ' εἴπανε τῆς τάλασσα—φέρουμε σὲ σένα

[1] φιουμάρι (fiume)=ποτάμι, ποτάμια.

ὅλα τὰ ρουκάλλια μας, ὅλη τὴ χαρά
ὅλη τὴ ζωή μας, ὅλα τὰ νερά
Τσαὶ γιὰ τόσαι χάρε, Σού[1] τί μᾶς χαρίζει;
Παίρνει οἱ νερά μας τσαὶ τὰ σαλαστίζει[2]

Ἕνα ἄλλο δεῖγμα τῆς μεταφραστικῆς του ἐργασίας εἶναι καὶ ἡ ἀπόδοσις στὴν κοινὴν τοῦ χωριοῦ του διάλεκτο τοῦ ποιήματος τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου «Ὁ χειμὼν» (στὰ δύο πρῶτα του τετράστιχα.)

Παρῆλθον τοῦ ἔαρος τ' ἄνθη
πενθοῦσιν οἱ κῆποι γυμνοί,
ἡ χλόη τῆς γῆς ἐμαράνθη,
σιγᾷ τῶν πτηνῶν ἡ φωνή,

Ψυχρὸς ὁ βορέας συρίζει
ψυχρὰ καταπίπτ' ἡ βροχή,
τὸ πῦρ πανταχοῦ σπινθηρίζει,
πλὴν τρέμουν γυμνοὶ οἱ πτωχοί

Μετάφρασις.

(Λ) πῆρταν οἱ φιοῦροι[3] τοῦ καλοτσαιρίου
λυπήοντα οἱ τσῆποι γυννοί[4]
ξέρωσε[5] ὁ χλωρό του χορτάρι
τσαὶ τὰ πουλάτσα χάσαν τὴ φωνή.

Φσυχρὴ φυσᾶ τσαὶ ζάφει[6] ἡ Τραμουτάνα,
φσυχρὸ βρέχοντα πέρτει τὸ νερό,
βγάζει σπίταις[7] ἡ φωτία ἐς πα καντούνα[8],
μὰ τρεμάσει γυννοί οἱ φτεχοί

Ἀλλ' ἡ μεταφραστικὴ αὐτὴ ἐργασία δὲν σταματᾷ εἰς τὰ παλαιότερα ἔργα τῶν ποιητῶν μας τὰ περιλαμβανόμενα εἰς Ἀναγνωστικὰ ἢ Χρηστομαθείας (ὅπως τοῦ Μπριγκέντι καὶ ἄλλων). Ὁ Τόντη μετέφρασε καὶ μερικὰ τετράστιχα ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ Δροσίνη «Κάποια νύχτα» ποὺ περιλαμβάνεται στὸν τόμο του «Φωτερὰ Σκοτάδια».

[1] Σού=σύ [2] σαλαστίζω (sale = ἅλμη) ἁρμυρίζω
[3] fiori = ἄνθη [4] γυννός=γυμνὸς
[5] ξέρωσε=ξεράθη
[6] ζάφω,=σφυρίζω, κροτῶ
[7] σπίτα=σπίθα
[8] εἰς πτὰ κατούνα=παντοῦ

Τὰ σχετικὰ μέρη τοῦ ποιήματος εἶναι:

Κάποια νύχτα, ποὺ κοιμήθηκα
στῆς ψαρόβαρκας τὴν πλώρη,
τοῦ γιαλοῦ ἡ νεράϊδα ἀνέβηκεν
ἀπ' τ' ἀπάνεμα νερά.

Τὰ χλωρὰ τὰ φύκια εὐώδιαζαν
τοῦ κορμιοῦ τὴν ἄϋλη σάρκα,
τὸ λαιμὸ κοχύλια στόλιζαν
καὶ κοράλλια τὰ μαλλιά.

Κῦμα ἀνάλαφρο τὸ χέρι της
ἀργοσάλευε τὴ βάρκα
μὲ νανούρισμα γλυκόφωνο
σὰν τοῦ φλοίσβου τὴ λαλιά

Μετάφρασις τοῦ Τόντη στὴν Ἑλληνοσαλεντινὴ διάλεκτο:

Μίαν νύφτα ποὺ μοῦ κλείστηκαν
τὰ μάτια στὴν προύα μέσ' στὴ βάρκα
ἀνέβη τῆς τάλασσης ἡ Νεράϊδα
ἀφ' τοῦ μάνσα τὰ νερά.

Μύριζε ἀψὲ ταλάσσινα
φύντα τσ' ἀέρινο σῶμα
κοράλλου τσαὶ κοκίλιες
ἐπάνω της βαστᾶ.

Σὰν τὸ νερὸ ἡ λαφρή χέρα τη
ἤσειε ἀρεὸ τὴ βάρκα
τσαὶ νανούριζε μέ γλυτσέα φωνὴ
ποὖν σὰν μούρμουρο ἀφ τὰ νερά.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ Ἑλληνοσαλεντινὴ διάλεκτος —λείψανον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς— ἐκτὸς τοῦ ὅτι σήμερα εἶναι πτωχή, πολὺ πτωχὴ εἰς περιεχόμενον, ἔχει μέσα της φυσικὰ καὶ πολλὲς ἰταλικὲς λέξεις, ἄλλες ἀχέραιες καὶ ἀμετάβλητες καὶ ἄλλες κάπως ἐξελληνισμένες.

Ἀπὸ τὰς παραπάνω μεταφράσεις ἔχει κανεὶς μιὰ ἰδέα —ὅπως ἀναπτύσσω καὶ εἰς τὸ ἔργον μου περὶ «Ἑλληνισμοῦ τῆς Νοτίου Ἰταλίας» — περὶ τοῦ πῶς ἐπάνω κάτω μιλεῖ ὁ λαὸς τῶν ἑλληνοφώνων ἐκεῖ χωριῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ποὺ ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς μακρινοὺς κοινοὺς προγόνους μας.

ΔΗΜ. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Δ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
1834 - 1934
(Ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς γεννήσεώς του).

Σ. ΒΙΚΑΤΟΥ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΔΡΑΜΑ

ΤΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

Ἡ ὑπόθεση τῆς «Ἀντιόπης» τοῦ Βερναρδάκη βασίζεται στὸν ἀρχαῖο μῦθο. Μονάχα ποὺ ὁ ποιητὴς τὸν διάπλασε, σύμφωνα μὲ τὴ δική του τὴν ἔμπνευση.

Ὁ μῦθος εἶνε ἁπλός:

Ὁ Δίας ἀγάπησε τὴν πεντάμορφη Ἀντιόπη, τὴ θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βοιωτίας Νυκτέα, κ' ἔκανε μαζί της δίδυμα ἀγόρια. Αὐτὰ γεννηθήκανε στὶς Ἐλευθερὲς καὶ τἄφήσανε στὸν Κιθαιρώνα, γιὰ νὰ πεθάνουν. Ἐκεῖ τὰ *βρῆκε ὁ ἀγελαδάρης ὁ Ὀρδίωνας καὶ τἀνάθρεψε σὰ δικά* του παιδιά. Ζῆθος καὶ Ἀμφίονας εἴτανε τὰ ὀνόματα, ποὺ τοὺς ἔδωκε ὁ θετὸς πατέρας τους. Ἡ Ἀντιόπη, τρέμοντας τὸν ὀργισμένο Νυκτέα, ἔφυγε τότες στὴ Σικυώνα κ' ἐκεῖ παντρεύτηκε τὸν Ἐπώπέα.

Τὰ παιδιὰ μεγάλωναν. Ὁ Ζῆθος ἔγινε ἀγελαδάρης, κι ὁ Ἀμφίονας τραγουδοῦσε μὲ κιθάρα κ' ἔπαιζε τὴ λύρα, ποὺ τοῦ χάρισε ὁ Ἑρμῆς.

Ὁ Νυκτέας, πεθαίνοντας, ἔδωκε τὴν κατάρα του στὴν Ἀντιόπη καὶ ξόρκισε τὸν ἀδελφό του τὸ Λύκο, ποὺ τὸν ἔκανε καὶ διάδοχό του, νὰ μὴν ἀφήσῃ ἀτιμώρητους τὸν Ἐπωπέα καὶ τὴ γυναίκα του. Ὁ Λύκος ὅρμησε τότες στὴ Σικυώνα. Ἐκεῖ σκότωσε τὸν Ἐπωπέα, τὸν ἄντρα τῆς Ἀντιόπης, κι αὐτὴ τὴν πῆρε αἰχμάλωτη καὶ τὴν ἔκλεισε στὴ φυλακή. Ὁ Λύκος, θαμπωμένος ἀπὸ τὴν ὀμορφιὰ τῆς Ἀντιόπης, προσπάθησε νὰ τὴν κάνῃ ἐρωμένη του, μὰ δὲν *τὰ κατάφερε.* Καὶ ἡ γυναίκα τοῦ Λύκου, ἡ Δίρκη, ἀπὸ τὴ ζήλια της βασάνιζε τὴν Ἀντιόπη στὴ φυλακή.

Ξάφνου μιὰ μέρα λυθήκανε μονάχα τους τὰ σκοινιά, ποὺ τὴν εἴχανε δεμένη τὴν Ἀντιόπη, κ' ἔτσι λεύτερη, χωρὶς νὰ τὴν προσέξουν, ἔφυγε κ' ἦρθε στὰ παιδιά της. Μὰ φαίνεται πὼς αὐτὰ δὲν τὴ γνωρίσανε στὴν ἀρχή. Ἡ Δίρκη, μόλις ἔμαθε τὴ δραπέτευση τῆς Ἀντιόπης, τὴν καταδίωξε μαζὶ μὲ Βάκχες μαινάδες ὡς τὸ ναὸ τοῦ Διονύσου, ποὺ πῆγε αὐτὴ σὰν ἱκέτιδα, γιὰ νὰ σωθῇ. Ἡ Δίρκη λυσσασμένη ὁρμᾷ καὶ μὲ τὴ βία τὴν ξεκολνᾷ ἀπὸ τὸ βωμό, γιὰ νὰ τὴ σκοτώσῃ. Τότες ὁ Ὀρδίωνας φανερώνει στὰ παιδιά, πὼς ἡ Ἀντιόπη εἶνε ἡ μητέρα τους. Ὁ Ζῆθος κι ὁ Ἀμφίονας τρέχουνε μὲ μιᾶς καὶ τὴ λευτερώνουνε. Καὶ χωρὶς νὰ χάσουνε καιρὸ πιάνουνε καὶ δένουνε τὴ Δίρκη ἀπὸ τὰ κέρατα ἑνὸς ἀγριόταυρου τοῦ Κιθαιρώνα. Ὁ ταῦρος μανιασμένος τὴν ἔσερνε μὲς ἀπὸ βράχους καὶ δάση, ὥσπου τὴν ἀποτέλειωσε. Τὸ καταματωμένο τὸ κορμί της τὄρριξαν ὕστερα στὰ νερὰ κάπιας πηγῆς τοῦ Κιθαιρώνα, ποὺ ἀπὸ τότες πῆρε τὄνομα Δίρκη. Τὸ Λύκο δὲν τοὺς ἀφῆκε ὁ Ἑρμῆς νὰ τὸν σκοτώσουνε, μὰ τοῦ παράγγειλε νὰ παραδώσῃ τὸ βασίλειο στὸν Ἀμφίονα [1].

Ὁ Εὐριπίδης δραματοποίησε τὸν ἀρχαῖο μῦθο. [2] Ἀπὸ τὴν «Ἀντιόπη» του ὅμως δὲ σωθήκανε παρὰ μερικὰ μονάχα κομμάτια, ποὺ τὰ μάζωξε ὁ Nauck [3].

Τὸν ἴδιο μῦθο τὸν διάπλασε κι ὁ Βερναρδάκης στὴν

[1] Βλ. Σχολ. Ὁμ. Ὀδ. λ 260.— Probus in Verg. Ecl. 2, 25. σ. 7, 11: Edit. Keil.—Ἰωάννης Μαλάλας σ. 49, Ἔκδ. Βόννης (Πρβ. Γεώργιο Κεδρηνό. Τόμ. 1 σ. 44; Ἔκδ. Bekker).— Hyginus fad. 8: Edit. Bunte.—Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθ. 3, 5, 5: Ἔκδ. Jördens (Πρβ. Σχολ. Ἀπολλων. Ροδ. 4, 1090 καὶ Κεφαλίωνα: Fragm. Histor. Graec. III σ. 628 κ. π.).

[2] Βλ. Σχολ. Ἀριστοφάνη Βάτραχ. 53.— Σχολ. Εὐριπίδη Ἱππόλ. 58—Cicer. de fin. 1, 2, 4 (Πρβ. Cicer. de inv. 1, 50, 94).—Wecklein: Sitzungsb. der philos.-philol. und histor. Cl. der. K. B. Akademie der Wissensch. zu München. 1878. Vol. II σ. 170-186.— Ern. Graf: Die Antiopesage bis auf Euripidis (Halis 1884) σ. 29 κ. π.

[3] Nauck: Tragicorum Graecorum Fragmenta. Editio secunda. Lipsiae. In aedibus B. G. Teubneri. 1889) σ. 410-426.

«Ἀντιόπη» του. Τὸ δρᾶμα του δὲ δημοσιεύτηκε, παραστάθηκε ὅμως στὸ Βασιλικὸ θέατρο κατὰ τὰ 1896, στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες.

Μὰ εἴτανε ἀποτυχημένη κείνη ἡ παράσταση, γιατὶ ἔλειπε κ' ἡ μουσικὴ καὶ τὸ μπαλλέτο.

Ὅποιος εὐτύχησε νὰ διαβάσῃ τὸ δρᾶμα, αὐτὸς μονάχα μπορεῖ νὰ νιώσῃ τὴ δημιουργικὴ πνοή του: Ὁ ἀρχαῖος κόσμος μὲ τὶς ἱεροτελεστίες του, μὲ τὶς Διονυσιακὲς γιορτές του, μὲ τὶς Βάκχες καὶ τὰ ὄργια τους καὶ μὲ τὰ λατρεία τοῦ θεοῦ τοῦ κρασιοῦ, περνᾷ πανοραματικὰ μπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη.

Μὲ πολλὴ τέχνη ὁ ποιητὴς μᾶς περιγράφει τὴν εὐτυχισμένη ζωὴ ποὺ περνοῦσε ἡ Ἀντιόπη, προτοῦ νὰ μπλεχτῇ στὰ ἐρωτικὰ δίχτια τοῦ Δία. Ὕστερα τὴ βρῆκαν οἱ συφορές: ἔχασε τὰ παιδιά της καὶ τὴν κλείσανε στὴ φυλακὴ εἴκοσι ὁλάκερα χρόνια. Κι αὐτὸ δὲν ἔγινε, οὔτε γιατὶ θελήσανε νὰ τιμωρήσουνε τὸ παραστράτημά της, οὔτε γιατὶ τὴ βάραιναν οἱ πατρικὲς κατάρες. Ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ συχωρνοῦσε ὁ θειός της ὁ Λύκος, ὁ καινούργιος βασιλιὰς τῆς Θήβας, φτάνει μονάχα νὰ δεχότανε ἡ Ἀντιόπη νὰ γίνῃ ἐρωμένη του:

> «... Καθ' ὅλον τοῦτον (λέει ἡ Ἀντιόπη) τὸν μακρὸν
> χρόνον δὲν ἔζων. Ἔτρεμα καὶ ἔκλαια,
> ἔκλαια τῆς μητρός μου, φεῦ! τὸν θάνατον,
> τὸν σύζυγόν μου καὶ τὰ τόσα πάθη μου,
> ἔτρεμα τὰς φρικώδεις τοῦ πατρὸς ἀράς,
> τὸ πάθος τὸ ἀνόσιον καὶ βδελυρὸν
> τοῦ Λύκου· καὶ τῆς Δίρκης τὴν ζηλότυπον
> μανίαν...»

Μὲ τέχνη μᾶς φανερώνει ὁ ποιητής, πῶς σωθήκανε τὰ δίδυμα ταγώρια της ἀπὸ τὸν ἀγελαδάρη Ὀρδίωνα, ποὺ τἀνάθρεψε ἡ γυναίκα του ἡ Χλόη, σὰ δικά της παιδιά. Καὶ μὲ μεγάλη ἔμπνευση ζωγραφίζει τὸ Ζῆθο καὶ τὸν Ἀμφίονα, ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ξεχωρίζανε, καὶ δείξανε τὴ θεϊκὴ γενιά τους μὲ τὶς ὑπέροχες χάρες τους.

Ὕστερα ἔρχεται ἡ σειρὰ τῆς κακούργας Δίρκης, ποὺ κυνήγησε τὴν Ἀντιόπη καὶ τὴν ἅρπαξε ἀπὸ τὸ βωμὸ τοῦ Διονύσου, γιὰ νὰ τὴ σκοτώσῃ. Κι ἀκόμα προσπάθησε νὰ φαρμακώσῃ καὶ τὸν Ἀμφίονα, τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ. Ὅταν ἡ Δίρκη εἶδε πιά, πὼς δὲν τὰ κατάφερνε καὶ σώθηκε ἡ Ἀντιόπη, μὲ μιᾶς ἄλλαξε σχέδιο:

. . . . . ἡ λεοντῆ (λέει)
ἐδοκιμάσθη ἤδη καὶ ἀπέτυχεν·
ἂς ἐνδυθῶμεν τώρα τὴν ἀλωπεκῆν».

Ἐκεῖ πού, λίγες στιγμὲς πρωτίτερα, κυνηγοῦσε μὲ τὶς Βάκχες, σὰ λυσσασμένη, τὴν ἀνιψιά της κ' ἤθελε νὰ πιῇ τὸ αἷμα της, τώρα τῆς δείχνει τάχα ὅλη της τὴ συμπάθεια, κι ἀπὸ τὴ γλῶσσα της «. . . μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή[1]». Ὅλ' αὐτὰ συντροφεμένα μὲ βαρὺ ὅρκο, κάνουνε τὴν Ἀντιόπη ν' ἀφήσῃ τὸ βωμό. Ἡ Δίρκη δίνει τὴν ὑπόσχεση νὰ φανερώσῃ τὰ δίδυμα παιδιά της, φτάνει μονάχα νὰ δεχότανε νὰ τὴν ἀνακηρύξουνε νύμφη τοῦ ταυρόμορφου θεοῦ Διονύσου. Ἡ Ἀντιόπη ξέφυγε κι ἀπ' αὐτὴ τὴν παγίδα, ποὺ τῆς εἶχε στήσει ἡ Δίρκη. Καὶ μάλιστα γίνηκε τὸ ἐναντίο.

Ὁ Ζῆθος, μὲ τὴ διαταγὴ τῆς βασίλισσας, ἔφερε στὴ Διονυσιακὴ γιορτὴ τὸν περίφημο μυθολογικὸ ἀγριόταυρο τοῦ Κιθαιρώνα, τὸν Κεραλκῆ, ποὺ μονάχα αὐτὸς μποροῦσε νὰ τὸν δαμάσῃ, καὶ τὸν παρουσίασε τάχα γιὰ ταυρόμορφο Διόνυσο. Ὁ σκοπὸς τῆς Δίρκης εἶτανε νὰ δέσῃ ἀπὸ τὰ κέρατα τοῦ ταύρου τὴ δυστυχισμένη κι ἀνύποπτη Ἀντιόπη, ἀφοῦ μιὰ φορὰ δέχτηκε τὴν ἀνακήρυξή της σὲ νύμφη τοῦ Διονύσου. Μὰ ὁ Ζῆθος ἀρνιέται, λέγοντας:

«. . . . . διὰ τὸ θῦμά σου, βασίλισσα,
χρειάζεται κακοῦργος. Τοῦ Ὀρδίωνος
πλὴν ὁ υἱὸς δὲν εἶνε οὔτε δήμιος
οὔτε κακοῦργος . . . . . »

Στὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμὴ γίνεται ἡ ἀναγνώριση τῆς

[1] Ὁμ. Ἰλ. Α 249.

Ἀντιόπης μὲ τὰ δίδυμα παιδιά της, τὸν ἀντρειωμένο τὸ Ζῆθο, ποὺ τὸν προστάτευε ἡ Ἄρτεμη, καὶ τὸ σοφὸ ποιητὴ καὶ μουσουργὸ τὸν Ἀμφίονα, τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ, ποὺ σώθηκε ἀπὸ τὸ φαρμάκεμα τῆς Δίρκης, μὲ τὸ ἀντιφάρμακο ποὺ τὸν πότισε, μισοπεθαμένο, ἡ μητέρα του.

Τὴν κακούργα τὴ Δίρκη τὴ θανατώσανε τότες, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ζήτησε αὐτὴ νὰ σκοτώσῃ τὴ μητέρα τους[1]. Στὸ τέλος ὁ Ζῆθος κ' ὁ Ἀμφίονας γίνουνται βασιλιάδες τῆς Θήβας, ἀφοῦ ὁ Λύκος σκοτώθηκε στὸ μεταξύ, πολεμώντας μὲ τοὺς Ἀργίτες. Ὁ Βερναρδάκης, τελειώνοντας τὸ δρᾶμα του, βάζει στὸ στόμα τῆς Ἀντιόπης, τοῦτα τὰ ταιριασμένα λόγια:

«Ὦ Ζεῦ, ἂν αἱ ὁδοί σου εἶνε σκολιαὶ
καὶ ἀκανθώδεις, ἐπὶ τέλους ἄγουσιν
εἰς δίκαιόν τι τέρμα καὶ σωτήριον».

Ὁ Ἀμφίονας καὶ οἱ ὀργιάζουσες μαινάδες Βάκχες, μὲ τοὺς ὕμνους τους, κ' ὕστερα οἱ ἴδιες μὲ τὸ μπαλλέτο τους, δυσκολεύανε πολύ, τοὐλάχιστο κείνη τὴν ἐποχή, τὴν παράσταση τῆς «Ἀντιόπης» στὸ Ἑλληνικὸ θέατρο. Γι' αὐτὸ καὶ γίνηκε προσπάθεια νὰ παιχτῇ τὸ δρᾶμα στὴ Γερμανία: Βερολίνο, ἀνάλαβε νὰ κάνῃ τὴ σχετικὴ πρόταση. Ὁ Βερναρδάκης, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρό, μετάφρασε μονάχος του στὰ γερμανικὰ τὸ δρᾶμα του, σὲ στίχους. Ἡ μετάφραση φαίνεται πὼς εἴτανε πετυχημένη, ἀφοῦ ἕνας Γερμανὸς φιλόλογος, εἰδικὸς σ' αὐτὴ τὴ δουλιά, δὲ δίστασε νὰ πῇ, πὼς ἅμα δὲν τοῦ φανέρωναν, «ὅτι ὁ συντάκτης τῶν στίχων εἶνε

Ὁ διαλεχτὸς λόγιος, ὁ Ἄγγελος Βλάχος (στενὸς φίλος τοῦ Βερναρδάκη), ἀντιπροσωπεύοντας τότες τὴν Ἑλλάδα στὸ

[1] Δυὸ φημισμένοι ἀγαλματοποιοὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ὁ Ταυρίσκος, ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο μῦθο, φτιάξανε τὸ ξακουσμένο ἄγαλμα, ποὺ φέρνει τόνομα: «Φαρνεσίου ταῦρος». Εἰκονίζει τὸ σκοτωμὸ τῆς Δίρκης ἀπὸ τὸν ἀγριόταυρο τοῦ Κιθαιρώνα. Τὸ πρωτότυπο βρίσκεται στὴ Νεάπολη, κ' εἶνε ἕνα ἀπὸ τὰ ξεχωριστὰ στολίδια τοῦ Μουσείου της. Στὴν Ἑλλάδα ἔχουμε τὸ γύψινο ἐκμαγεῖο του.

ξένος, αὐτὸς δὲν θὰ τὸ ἔβλεπε. Μόνον κακομέτρους εὗρε στίχους τινάς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐσημείωσε καὶ τοὺς ὁποίους ἐγὼ διώρθωσα». Αὐτὰ ἔγραφε ὁ Βερναρδάκης στὸν πατέρα μου, ἀπὸ τὴ Λειψία (11-8-1890). Μὰ σὲ δεύτερο γράμμα του (10-10-1890) τὸν πληροφοροῦσε, πὼς ὁ Βλάχος δὲν κατάφερε νὰ παιχτῇ τὸ ἔργο στὸ Γερμανικὸ θέατρο.

Ὕστερα στὴ Βιέννα ὁ φίλος τοῦ ποιητῆ, ὁ Λουδ. Λιμπρίτης, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1893, σχετίστηκε μὲ πρόσωπα ἐπίσημα, ποὺ δεχτήκανε νὰ κάνουνε τὴν πρόταση, γιὰ νὰ παιχτῇ τὸ δρᾶμα στὸ Αὐτοκρατορικὸ θέατρο. Ζητήσανε μονάχα τὴ μετάφραση τῆς «Ἀντιόπης». Κι ὁ Βερναρδάκης ἔστειλε στὴ Βιέννα τὴ μετάφρασή του, ποὺ τῆς εἶχε δώσει πιὰ τὴν τελειωτικὴ μορφή. Ὁ Λιμπρίτης ἔφυγε στὴν Αἴγυπτο. Ἐκεῖ τοῦ γράψανε ἀπὸ τὴ Βιέννα πὼς τὸ δρᾶμα εἶνε πολὺ καλό, ἡ μετάφραση στὰ γερμανικὰ εἶνε περίφημη, ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ θεάτρου δὲν μποροῦσε νὰ συστήσῃ τὴν παράστασή του, γιατὶ ἔπρεπε πρωτίτερα νὰ τονισθοῦν οἱ ὕμνοι καὶ τὰ τραγούδια, καθὼς καὶ τὰ χορικά.

Τὴ μετάφραση δὲν τὴ γυρίσανε. Μὰ βρίσκουνται ἀκόμα δυὸ ἀντίγραφά της μὲς στὰ χειρόγραφα τοῦ ποιητῆ, στὴ Μυτιλήνη.

Στὶς 3-10-1893, ἔγραφε ὁ Βερναρδάκης ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ φίλο του τὸ Λιμπρίτη στὴν Αἴγυπτο, ἀμφιβάλλοντας πὼς θἄρεσε τὸ δρᾶμα του στὴ Βιέννα:

«... λέγω ἀμφίβολον, διότι ἡ ἰδική μου δραματοποιΐα ἓν γένει διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἐπικρατούσης σήμερον ἐν Εὐρώπῃ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ δὴ καὶ ἐν Βιέννῃ. Ἐν Εὐρώπῃ σήμερον βασιλεύει, ὡς καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, ὁ réalisme, ἐνῷ ἐγὼ εἶμαι ἐν πᾶσιν ἰδανιστής, οὕτως εἰπεῖν, καὶ κατ' ἴδιόν τινα τρόπον κλασσικὸς ἢ κλασσικιστής, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τοὺς καινοὺς μὲν ἀλλ' ἐν χρήσει τούτους ὅρους».

Κ' ἔτσι ξεχάστηκε ἡ «Ἀντιόπη».

ΔΗΜ. ΓΡ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;

Περὶ ἐγκαταστάσεως τῆς μεταλλουργίας τοῦ σιδήρου παρ' ἡμῖν, ἐπανειλημμένως ἔχει γίνει λόγος ἕως τώρα καὶ τὸ ζήτημα ἐμελετήθη ἀπὸ ὅλας του τὰς πλευράς. Πρῶται ὕλαι εἰς τὸν τόπον δὲν λείπουν· ἔχομεν σιδηρομεταλλεύματα πολλὰ καὶ ἀρίστης ποιότητος, περιζήτητα εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἔχομεν ὅμως καὶ κατανάλωσιν ἱκανοποιητικήν; Μήπως προκύψῃ ἡ ἀνάγκη ἐξαγωγῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ διεθνοῦς συναγωνισμοῦ; καὶ ἓν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι καὶ ἐμπορικῶς δυνατὴ ἡ ἐργασία; Ἐγείρεται ἀκόμη τὸ ζήτημα τοῦ καταλλήλου καυσίμου, τοῦ ὁποίου ἐν Ἑλλάδι στερούμεθα. Ἀλλὰ καὶ συγκινεῖ, εὐλόγως, ἡ ἀντίληψις, ὅτι πρόκειται περὶ βιομηχανίας μεγάλης καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐθνικῆς, συνδεομένης δὲ καὶ μὲ ζητήματα ἀμύνης τῆς χώρας!

Αἱ ἔρευναι καὶ συζητήσεις δὲν ἔφθασαν εἰς κανὲν ἀποτέλεσμα, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν πρὸ ἑξήντα περίπου ἐτῶν ἀφελῆ ἐκείνην ἀπόπειραν τῆς Κύμης, τὴν ὁποίαν θ' ἀναφέρω καὶ εἰς τὰ ἑπόμενα. Ἐβεβαίωσαν ἐν τούτοις τὸ κολοσσιαῖον ἐνδιαφέρον ὅπου ἔχει τὸ ζήτημα, ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον γίνεται φανερόν, ὅταν σκεφθῶμεν, ὅτι ζῶμεν εἰς τὸν «*αἰῶνα τοῦ σιδήρου*» κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ πᾶν διὰ τὴν ζωὴν εἶναι τὸ μέταλλον αὐτό, τὸ κοινὸν μὲν ἀλλὰ πραγματικῶς πολύτιμον. Κάθε παραγωγικὴ ἐργασία εἰς αὐτὸ στηρίζεται· καὶ ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς βιομηχανίας ἑνὸς τόπου χωρὶς αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατή.

Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ περὶ τὸ θέμα συζήτησις ἐπανέρχεται συχνὰ εἰς τοὺς ἁρμοδίους κύκλους, ἀφ' ἧς μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶδε τὴν ἔκτασίν του διπλασιαζομένην καὶ τὰς ἀνάγκας του πολλαπλασιαζομένας. Ἰδοὺ ἀκόμη ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον νομίζω, ὅτι μοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀπασχολήσω μὲ τὸ παρὸν τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

Διὰ νὰ γίνω σαφέστερος, θὰ ἐκθέσω πρῶτα εἰσαγωγικῶς τί εἶναι ὁ σίδηρος καὶ πῶς παράγεται.

Α΄

Τὸ μέταλλον ὅπου δίδει ἡ κατεργασία τῶν ὀρυκτῶν τοῦ σιδήρου, δὲν εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιον. Ἀνάλογα μὲ τὴν καμινευτικὴν μέθοδον ὅπου ἐφαρμόζομεν, λαμβάνομεν μέταλλον σκληρὸν καὶ εὔθραυστον, ἢ στερεὸν καὶ πλαστικόν· μεταξὺ δὲ τῶν ἀκραίων δύο τύπων, τοῦ εὐθραύστου καὶ πλαστικοῦ, ὑπάρχουν ὅλαι αἱ δυναταὶ διαβαθμίσεις. Τὸ σκληρὸν καὶ εὔθραυστον μέταλλον τήκεται εὔκολα καὶ χύνεται εἰς τύπους· εἶναι ὁ ***χυτοσίδηρος***· τὸ στερεὸν καὶ δύστηκτον, εἶναι ὅ,τι ὀνομάζομεν ἁπλῶς ***σίδηρον***. Εἰς δὲ τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ποιότητας εὑρίσκεται ὁ ***χάλυψ***.

Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν γεννῶνται αἱ διάφοροι αὐταὶ ποιότητες;

Κυριώτατος παράγων, προκαλῶν τὰς διαφορὰς, ἐντείνων ἢ ἐξασθενῶν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην χρηστὴν ἢ ἐπιβλαβῆ ἰδιότητα τοῦ διὰ τῆς καμινείας τῶν σιδηρομεταλλευμάτων ἀποκτωμένου μετάλλου, εἶναι ἡ ἐν αὐτῷ συγκράτησις, εἰς μικρὰ ἔστω ποσά, ξένων οὐσιῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἄνθρακος. Καὶ ἄλλα στοιχεῖα διαχύνονται μέσα εἰς τὸ μέταλλον κατὰ τὴν ἐν ὑψηλῇ θερμοκρασίᾳ χώνευσίν του, ὡς π. χ. τὸ πυρίτιον, τὸ θεῖον, τὸ ἀρσενικόν, ὁ φωσφόρος ἢ ἀκόμη καὶ εἰσάγονται ἀπὸ σκοποῦ, ὡς τὸ χρώμιον, τὸ μαγγάνιον, τὸ

νικέλιον κλπ. κλπ. Ἀλλὰ τὴν κυριωτάτην σημασίαν ἔχει ὁ ἄνθραξ καὶ δὴ ὄχι μόνον κατὰ λόγον τῆς ποσότητος, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ κατὰ λόγον τῆς μορφῆς ὅπου λαμβάνει οὗτος ἀπορροφώμενος ἀπὸ τὸν σίδηρον.

Οὕτω σίδηρος περιέχων ἄνθρακα πλέον ἢ 2, 5% (συνήθως 3 - 4%) εἶναι εὔτηκτος καὶ σκληρός, ἀλλὰ καὶ εὔθραυστος καὶ ἀνεπίδεκτος σφυρηλασίας, καὶ συγκολλήσεως—εἶναι ὁ ***χυτοσίδηρος***—σίδηρος περιέχων μέχρι 2% ἄνθρακα, εἶναι ὁ ἐλαστικὸς καὶ εὐκατέργαστος ***χάλυψ*** καὶ ***σίδηρος*** ἐν τῇ κυρίᾳ ἐννοίᾳ, εἶναι ὁ καθαρὸς μὲ 0,05% ἄνθρακα τὸ πολύ, μὲ τὰς ἰδιότητὰς τὰς χαρακτηριστικὰς τοῦ καθαροῦ μετάλλου καὶ τὸ μειονέκτημα τῆς δυσχερεστάτης τήξεως.

Τὰ τρία κύρια εἴδη ἠμποροῦμεν νὰ τὰ λάβωμεν σχεδὸν καθαρὰ ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα τοῦ σιδήρου ἀπ' εὐθείας, ὑποβάλλοντες αὐτὰ εἰς τὴν ἐνδεικνυομένην κατάλληλον χώνευσιν, μὲ ἄνθρακα πολὺν ἢ ὀλίγον, μὲ προσφύσησιν ἀέρος ζωηρὰν ἢ μὴ κλπ. κλπ. Καλὸς τεχνίτης ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ὅ,τι θέλει, ὅταν μάλιστα δὲν τὸν ἐπηρεάζει ὁ παράγων τοῦ κόστους. Αὐτὸ δὲ καὶ ἔκαμεν ἀνέκαθεν ὁ ἄνθρωπος, κατασκευάζων τὰ ὅπλα του καὶ τὰ ἄλλα διὰ τὴν ζωήν του ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Αὐτὸ δὲ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ κάμνῃ καὶ σήμερον εἰς ὀλίγα τινα μέρη, ποὺ εὑρίσκονται ὅλως διόλου μακρὰν τῶν πολιτισμένων τόπων καὶ ἔξω ἀπὸ τὰς ὁδοὺς ἐπικοινωνίας, ὡς π. χ. εἰς τὰ ἐσώτατα τῶν μεγάλων ἠπείρων, τῆς Ἀσίας κλπ.

Ἀλλὰ βιομηχανικῶς ἡ ἐργασία σήμερον ἀκολουθεῖ ἄλλον δρόμον, τὸν ἑξῆς: Ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα, χωνευόμενα εἰς εἰδικὰς μεγάλας καμίνους, ἐν ἀναμίξει μὲ ἄνθρακα καὶ ἄλλας βοηθητικὰς τῆς τήξεως ὕλας, παράγεται ὁ πλούσιος εἰς ἄνθρακα χυτοσίδηρος· κατόπιν δὲ ἀπὸ αὐτὸν ὡς βάσιν καὶ μὲ κατεργασίαν ἀποσκοποῦσαν τὴν κατάκαυσιν, τὴν ὀξείδωσιν καὶ σκωριοποίησιν μέρους ἢ καὶ ὅλου τοῦ ἄνθρακος καὶ τῶν ἄλλων ξένων προσμίξεων ὅπου ἐγκλείει, παρασκευάζεται ὁ χάλυψ ἢ ὁ χυτὸς σίδηρος.

Ἡ ἐργασία, ἁπλῆ εἰς τὰς γενικάς της γραμμὰς καὶ

ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ τὴν παρουσιάσωμεν θεωρητικῶς, γίνεται μία ἀπὸ τὰς δυσκολωτέρας εἰς τὴν πρᾶξιν, ὅπως καλὰ γνωρίζουν ὅσοι ἦλθαν ὁπωσδήποτε εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτήν. Ἐγκαταστάσεις κολοσσιαῖαι καὶ πολυδάπανοι, τολμήματα πραγματικὰ τῆς σημερινῆς τεχνολογίας, εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ὑπὸ συμφέροντας ὅρους διεκπεραίωσιν τῶν σχετικῶν κατεργασιῶν· ὅπως ἀκόμη εἶναι ἀπαραίτητον καὶ προσωπικὸν τεχνικόν, ἐξειδικευμένον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν μεθόδων ἐπιστημονικῶν ἀπὸ τὰς λεπτοτέρας καὶ δυσκολωτέρας.

Διότι πρόκειται μὲν βέβαια περὶ τοῦ μετάλλου τοῦ κοινοτάτου καὶ εὐθηνοτέρου ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. Ἐν τούτοις, ἀκριβῶς δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἡ παραγωγή του γίνεται τότε μόνον εὐθηνὴ καὶ συνεπῶς συμφέρουσα, ὅταν ἐπιχειρεῖται εἰς ποσὰ μεγάλα, μὲ ἀναλόγως μεγάλας τὰς ἀναλώσεις πρώτων ὑλῶν, καυσίμου ὕλης κλπ. κλπ.· ἡ δὲ ἐξοικονόμησις καὶ τοῦ ἐλαχίστου ποσοστοῦ ἐξόδων εἰς κάθε κεφάλαιον δαπάνης ἀποκτᾷ κυριώδη σημασίαν καὶ δικαιολογεῖ, ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει τὰς πλέον μεγάλας ἐγκαταστάσεις. Ὡς ἕνα παράδειγμα μεταξὺ πολλῶν, ἀναφέρω, ὅτι οἰκονομικαὶ κρίνονται αἱ κάμινοι τήξεως τοῦ μεταλλεύματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον εἶναι μεγαλύτεραι· ὡς ἔσχατον δὲ ὅριον τίθεται κάμινος δίδουσα 100 τόννους χυτοσιδήρου τὸ εἰκοσιτετράωρον, ὃ ἐστὶ 30000 τόννους τὸ ἔτος· μικρότεραι κάμινοι ἐξοδεύουν περισσοτέραν καύσιμον ὕλην κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀποκτωμένου μετάλλου καὶ εἶναι βιομηχανικῶς ἐπιζήμιοι! Τοιαύτης δὲ ἱκανότητος κάμινοι ἔχουν κατὰ φυσικὸν λόγον μεγάλας διαστάσεις, μεγάλον ὕψος, 25 μ. καὶ ἄνω, ἐξ οὗ καὶ ὀνομασία των ***ὑψικάμινοι*** (Hauts fourneaux-Hochhöfen).

Ἐξ ἄλλου ἡ περιεκτικότης τοῦ προϊόντος τῶν διαφόρων κατεργασιῶν, ἐπηρεάζεται καταπληκτικῶς ἀπὸ τὰς διακυμάνσεις τῶν ξένων, ἐκτὸς σιδήρου οὐσιῶν καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ποσοστά των· αἱ δὲ οὐσίαι αὐταὶ εἶναι πολλαὶ καὶ εἰσέτι ἀκαθόριστοι· διότι δὲν εἶναι μόνα τὰ στοιχεῖα, ἄνθραξ, πυρίτιον, φωσφόρος κλπ. ἐν καθαρᾷ καταστάσει, ἀλλὰ καὶ αἱ διάφοροι αὐτῶν μορφαί, κρυσταλλικαὶ ἢ μή, διαλύσεις ἢ μίγματα, ἑνώσεις μεταξύ των καὶ μὲ τὸν σίδηρον κλπ. κλπ. Καὶ διὰ νὰ ἀναφέρω μόνον τὸν ἄνθρακα: ἠμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς κρυστάλλους αὐτοτελεῖς ***γραφίτου***, ἢ ὡς διάλυσις ἐντὸς σιδήρου, ὁ λεγόμενος μαρτενσίτης, ἢ ὡς ἕνωσις τοῦ τύπου Fe_3C ὁ σεμεντίτης κλ. κλ. Διεγνώσθησαν ἄλλως τε καὶ τοῦ καθαροῦ σιδήρου πολλαὶ μορφαί, μὲ ἄλλας ἑκάστη ἰδιότητας. Πολλὰ στοιχεῖα, τὰ πλεῖστα, παρουσιάζουν αὐτὴν τὴν ἰδιότητα, νὰ λαμβάνουν διαιρόρους μορφάς, ὑπὸ μεταβαλλομένας συνθήκας γενέσεως ἢ θερμότητος, πιέσεως κ.τ.λ. (ἀλλοτροπία). Διὰ τὸν σίδηρον διακρίνομεν τὰς παραλλάγας τὰς ὀνομαζομένας σίδηρος α, σίδηρος β, σίδηρος γ,. Ἑκάστη τούτων ἀναμιγνυομένη μὲ τὰς ἄλλας, ἢ τὰς ἑνώσεις τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἀνέφερα, ὑπὸ μορφὴν μιγμάτων ἢ διαλύσεων ἢ καὶ νέων ἑνώσεων, δίδει μέταλλον διαφόρου ποιότητος!

Καθεμία ἀπὸ αὐτὰς τὰς μορφάς, αὐτὰ τὰ εἴδη καὶ ὅσα ἄλλα καὶ σπουδαῖα, δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀναφέρω ἐδῶ, περιεχόμενα εἰς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἀναλογίαν, εἰς ποσὰ ἔστω ἐλάχιστα, αὐξάνουν ἢ ἐλαττώνουν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην χρηστὴν ἰδιότητα τοῦ μετάλλου, τὸ εὔτηκτον, τὸ ἐλαστικόν, τὴν ἱκανότητα τῆς συγκολλήσεως, τὸ ὄλκιμον ἢ ἐλατόν, τὸ εὐηλεκτραγωγόν, τὴν μαγνητικότητα κλπ. Ὁ μεταλλουργὸς ὀφείλει νὰ δίδῃ συνεχῆ τὴν προσοχήν του εἰς ὅλα αὐτά, νὰ τὰ παρακολουθῇ καὶ τὰ ἐλέγχῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ κατευθύνῃ καὶ ἐπηρεάζει κατὰ τὸ σκοπιμώτερον. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ ἐπικουρία εἰδικῶν ἐργαστηρίων χημικῶν διὰ τὰς ἀναλύσεις, μηχανολογικῶν διὰ τὴν ἔρευναν τῶν μηχανικῶν ἰδιοτήτων, σκληρότητος, ἐλαστικότητος κ.τ.τ., μεταλλογραφικῶν διὰ τὴν μικροσκοπικὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐσωτάτης ὑφῆς κλπ. κλπ. ὅλα σύμφωνα πρὸς τὰς νεωτάτας προόδους τῆς χημείας, τῆς φυσικοχημείας καὶ τῶν ἄλλων συναφῶν ἐπιστημῶν.

Γενικὴν ἐποπτικὴν εἰκόνα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δώσω διὰ τῶν ἑπομένων.

Τὰ σιδηρομεταλλεύματα ἀνάμικτα μὲ κὸκ φέρονται εἰς τὰς καμίνους, ἀφοῦ προστεθοῦν εἰς αὐτὰ οὐσίαι βοηθητικαὶ τῆς τήξεως, τὰ λεγόμενα ***συλλιπάσματα*** (fondants). Τὸ κὸκ καταναλίσκεται βεβαίως μὲν διὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴν θερμοκρασίαν ὅπου εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν χώνευσιν τῶν πρώτων ὑλῶν, ἐπίσης ὅμως καὶ διὰ τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ὀξυγόνου τῶν ὀξειδίων τοῦ σιδήρου, τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τὰ σιδηρομεταλλεύματα. Φέρεται οὕτω ὁ σίδηρος εἰς τὴν μεταλλικὴν κατάστασιν, γίνεται δηλαδὴ ἡ ***ἀναγωγή*** του, ὅπως λέγομεν εἰς τὴν χημικοτεχνικὴν γλῶσσαν. Προτιμᾶται δὲ τὸ κόκ, ὄχι μόνον διότι εἶναι θερμαντικώτερον, ἀλλὰ κυρίως διότι εἶναι καθαρώτερον τοῦ γεάνθρακος· ἡ ἀπόσταξις, τῆς ὁποίας εἶναι κατάλοιπον, ἀπομακρύνει ἀπὸ αὐτὸ τὸ πλεῖστον τῶν ἀκαθαρσιῶν τῆς πρώτης ὕλης.

Αἱ ξέναι οὐσίαι συντήκονται εἰς μίαν σκωρίαν, περικλείουσαν τὰ ἐκτὸς σιδήρου συστατικὰ τῆς πρώτης ὕλης. Ἡ τῆξις μετάλλου καὶ σκωρίας ἀπαιτεῖ θερμοκρασίαν ὑψηλήν· καὶ αὐτὴν τὴν δίδει ἡ καῦσις τοῦ κὸκ εἰς ρεῦμα ἀέρος, προσφυσημένου μέσῳ εἰδικῶν μηχανικῶν φυσητήρων. Διὰ νὰ ἐπιτυγχάνεται δὲ θερμοκρασία ὑψηλή, ἐνδείκνυται νὰ προθερμαίνεται ὁ πρὸς καῦσιν προσφυσώμενος ἀήρ· καὶ τοῦτο γίνεται εἰς εἰδικοὺς προθερμαντῆρας, λαμβάνοντας τὴν θερμότητα ἀπὸ τὰ πυριφλεγῆ ἀέρια ποὺ ἐκφεύγουν ἀπὸ τὸ στόμιον τῶν ὑψικαμίνων. Καὶ ἂς προσθέσω, ὅτι διὰ τὴν προθέρμανσιν αὐτὴν καταναλίσκεται μέρος μόνον τῶν ἀερίων τῶν ὑψικαμίνων· τὸ ὑπόλοιπον καίεται εἰς εἰδικὰς ἀεριομηχανὰς καὶ δίδει τὴν κίνησιν, τὴν ἀναγκαίαν διὰ τοὺς φυσητῆρας καὶ τὰ ἄλλα μηχανήματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐργασίαν, ἀνυψωτῆρας κλπ. κλπ.

Χωνεύονται οὕτω τὰ μεταλλεύματα καὶ δίδουν σκωρίαν καὶ μέταλλον, τὸν χυτοσίδηρον. Ἀπὸ αὐτὸν δὲ ὡς πρώτην ὕλην καὶ διὰ καταλλήλων ἐπεξεργασιῶν, λαμβάνονται ὁ *χάλυψ* καὶ ὁ *σίδηρος διὰ κατακαύσεως τοῦ ἄνθρακος* καὶ τῶν ἄλλων ξένων οὐσιῶν ὅπου περιέχει τὸ ἀρχικὸν τῆγμα.

Πρὸς τοῦτο ὁ χυτοσίδηρος φέρεται εἰς εἰδικὰς καμίνους, ***φλογοβόλους*** λεγομένας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ θέρμανσις ἐπι-

τυγχάνεται διὰ τῶν φλογῶν γεανθράκων, καιομένων χωριστὰ ἀπὸ τὸ πρὸς ἐπεξεργασίαν μέταλλον· ἐπέρχεται τῆξις τοῦ χυτοσιδήρου, μετὰ τὴν ὁποίαν, διὰ καταλλήλου προσφυσήσεως θερμοῦ ἀέρος εἰς περίσσειαν, προκαλεῖται ἡ ὀξείδωσις τῶν ξένων *συστατικῶν* καὶ *μέρους τοῦ σιδήρου*,

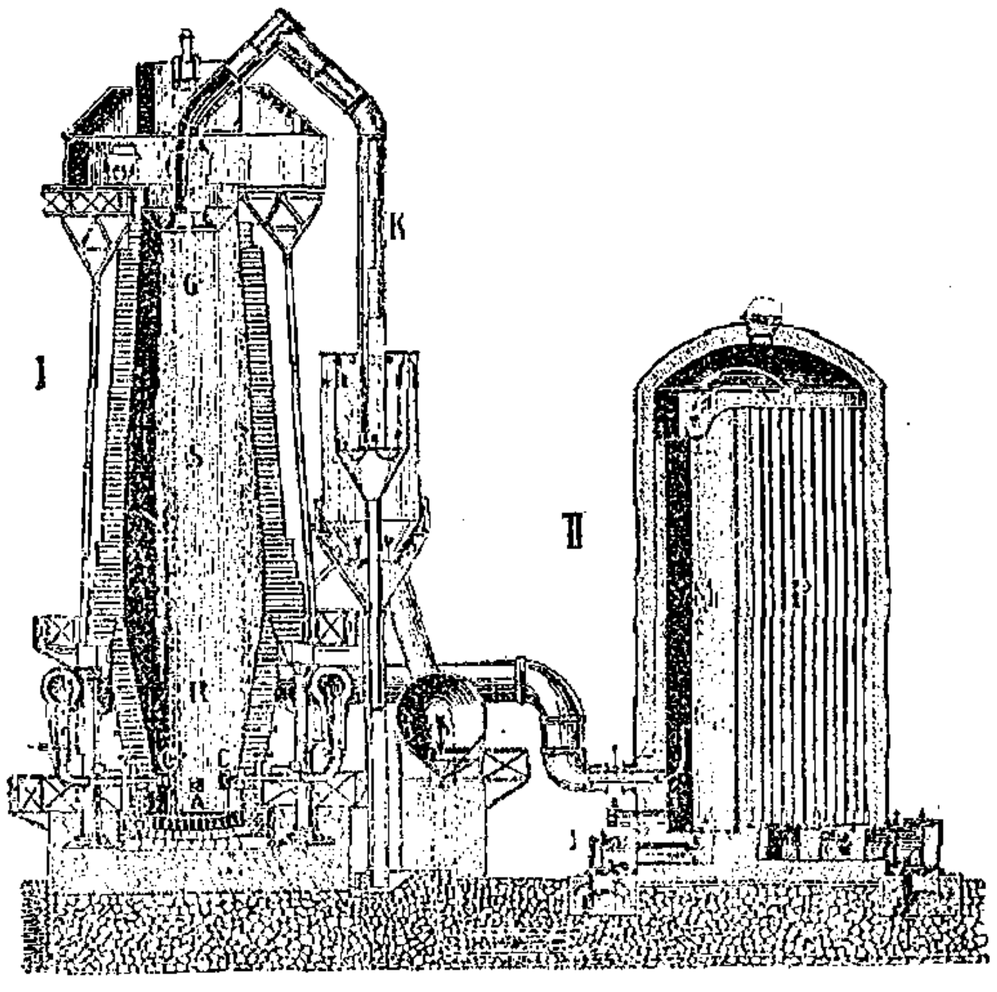

Τομὴ ὑψικαμίνου· δεξιὰ ὁ προθερμαντὴρ τοῦ ἀέρος.

φυσικὰ δὲ σχηματίζεται σκωρία καὶ ὑπολείπεται μέταλλον καθαρόν, ἢ πάντως καθαρώτερον τοῦ ἀρχικοῦ.

Ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὰ ξένα σώματα ἀπομακρύνονται, τὸ μέταλλον ὅπου μένει γίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δύσηκτον, παχύρρευστον, πολτῶδες καὶ τὸ προϊὸν δυσκόλως

ἀπολαμβάνεται τετηγμένον καὶ εἶναι ὁ λεγόμενος *ρευστοπαγὴς* σίδηρος ἢ χάλυψ· διότι προκύπτει μᾶλλον μία σπογγώδης μᾶζα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διὰ ζωηρᾶς σφυροκρουσίας μὲ ἀτμοσφύρας μεγάλου βάρους (puddlage) λαμβάνεται μέταλλον *πολτοπαγές*. Σημειωτέον ὅτι ἐνῶ ὁ χυτοσίδηρος τήκεται εἰς τοὺς 1000-1100 βαθμούς, ὁ χάλυψ ἀπαιτεῖ θερμοκρασίαν 1300 1400 καὶ ὁ σίδηρος ἀνωτέραν τῶν 1500.

Τὸ 1856 ὁ ἄγγλος Bessemer ἐπενόησε μέθοδον ἐξανθρακώσεως τοῦ χυτοσιδήρου, εὐφυεστάτην καὶ ἀποτελεσματικήν,

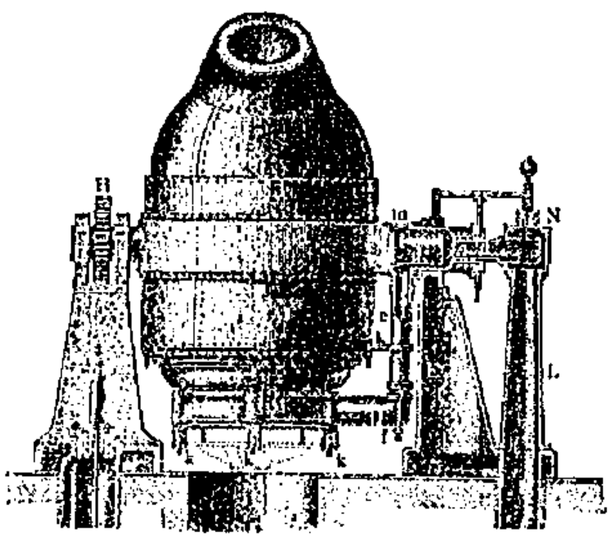

Τὸ ἄπιον τοῦ Bessemer ἐξωτερικὴ ὄψις

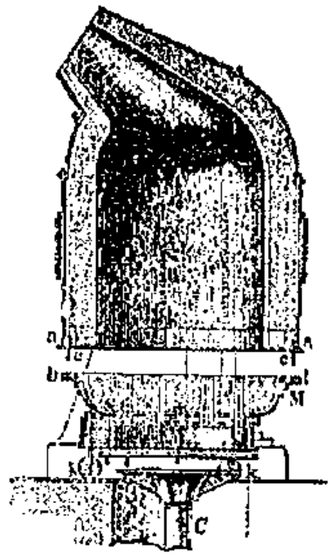

Τομή.

τὴν μέθοδον ἥτις φέρει τὸ ὄνομά του, ἐφαρμόζεται δὲ ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς μεγίστην κλίμακα, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς: Ὁ χυτοσίδηρος, τετηγμένος ὅπως ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ὑψικάμινον, φέρεται εἰς ἕνα σιδηροῦν εἰδικὸν δοχεῖον, χωρητικότητος 10μ³ περίπου, φέρον ὡς ἐκ τοῦ σχήματός του τὸ ὄνομα *ἄπιον τοῦ* **Bessemer** καὶ ἐπενδεδυμένον μὲ πυρίμαχα ὑλικά, στηρίζεται δὲ κατὰ τὸ μέσον του, ἐπάνω εἰς δύο στήλας, εἰς τρόπον ὅπου εἶναι δυνατόν, νὰ στραφῇ περὶ τὸν ἄξονά του. Τὸ δοχεῖον κατακλίνεται ὥστε τὸ στόμιόν του φθάνει τὸ σημεῖον ἐκροῆς τοῦ χυτοσιδήρου ἐκ τῆς

ὑψικαμίνου· οὕτω παραλαμβάνει ὡρισμένον ποσὸν ἐξ αὐτοῦ· ἀνεγείρεται ἔπειτα καὶ δι' εἰδικῆς σωληνώσεως λαμβάνει ὑπὸ πίεσιν ἀέρα ἀτμοσφαιρικὸν ὑπέρθερμον, διασχίζοντα τὴν ὑγρὰν μᾶζαν τοῦ τετηγμένου χυτοσιδήρου ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω· ὁ ἄνθραξ καὶ τὰ ξένα στοιχεῖα καὶ μικρὸν μέρος τοῦ σιδήρου ὀξειδοῦνται καὶ κατακαίονται — παράγοντα φλόγας χαρακτηριστικάς — ἀναπτύσσουν δὲ θερμοκρασίαν ἱκανὴν νὰ διατηρῇ τὸ μέταλλον ἐν ὑγρᾷ καταστάσει. Ὅταν ἡ κατάκαυσις φθάσῃ τὸ ἐπιθυμητὸν ὅριον, ἡ προσφύσησις διακόπτεται, τὸ δοχεῖον ἀναστρέφεται πάλιν πρὸς τὴν κάμινον καὶ νέον ποσὸν χυτοσιδήρου εἰσάγεται, τόσον ὥστε νὰ σχηματίζῃ μὲ τὸ ἀρχικόν, μῖγμα μὲ ποσο-

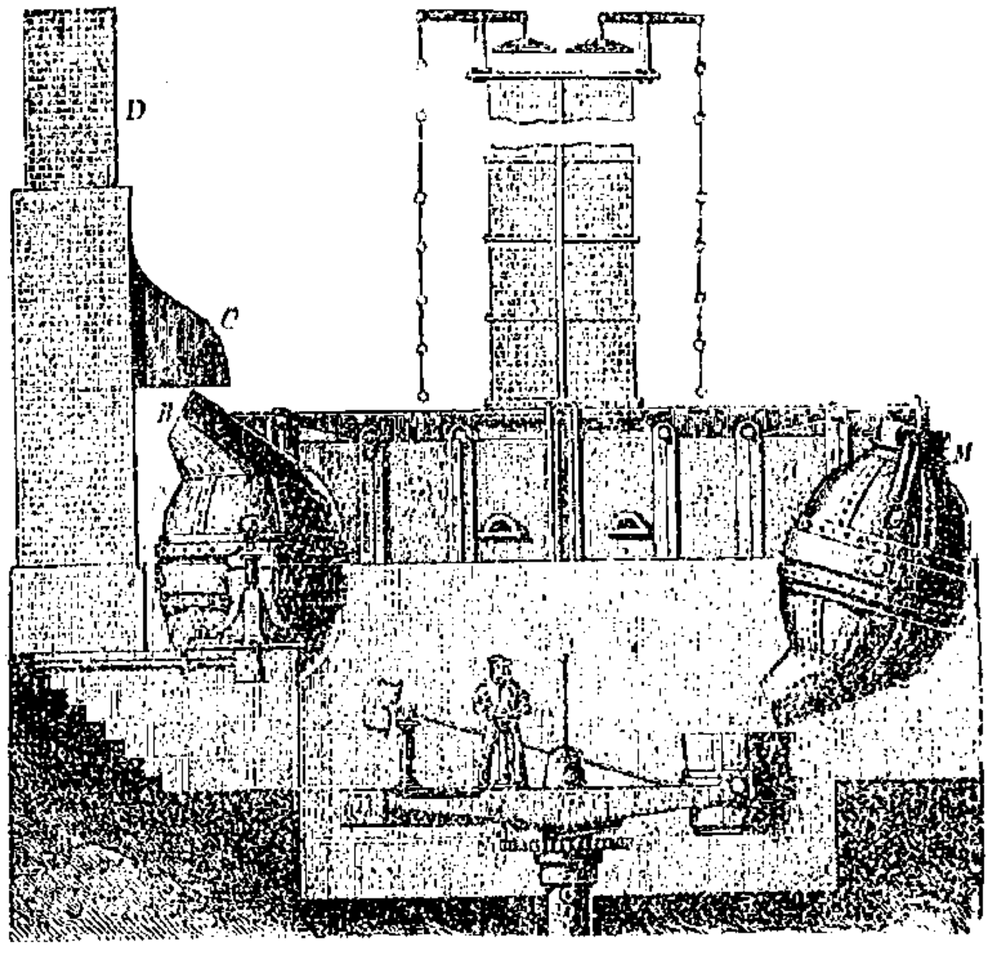

Τὸ ἄπιον τοῦ Bessemer ἐν λειτουργίᾳ.

στὸν ἄνθρακος καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων, ὅσον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος χάλυβος ἢ σιδήρου· μετὰ δὲ σύντομον νέαν ἀνατάραξιν, πρὸς ἐπίτευξιν πλήρους ὁμοιομορφίας, τὸ δοχεῖον ἀναστρέφεται καταλλήλως καὶ τὸ μέταλλον χύνεται εἰς τύπους εἰδικούς. Οὕτω ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας 12 τόννοι χυτοσιδήρου μετατρέπονται εἰς χάλυβα καὶ δὴ ἐγγίζοντα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν καθαρὸν σίδηρον! Καὶ δὲν παρασκευάζονται μὲν διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τὰ καλύτερα εἴδη τοῦ σιδήρου ἢ ἀκόμη τοῦ χάλυβος· ἀλλὰ τὰ διὰ τὰς συνήθεις χρήσεις προωρισμένα, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὰ περισσότερα, ἀπολαμβάνονται εἰς τιμὰς πολὺ εὐθηνάς.

Γενικῶς ἡ μέθοδος Bessemer ἐφαρμόζεται διὰ τὰ κοινῆς ποιότητος εἴδη· ἄλλως προτιμᾶται ἡ ἐργασία τῶν φλογοβόλων καμίνων, ὅταν μάλιστα πρόκειται διὰ παραγωγὴν καθαροῦ σιδήρου (μέθοδος Martin καὶ Siemens). Ἐν τῷ μεταξὺ διάφοροι ἄλλαι κατηγορίαι ποιοτήτων δημιουργοῦνται, διὰ σκοπίμου ἀναμίξεως χρησίμων συστατικῶν, ὡς εἶναι τὸ χρώμιον, μαγγάνιον, βανάδιον, μολυβδαίνιον κλπ. κλπ., ἢ καὶ δι' εἰδικῶν ἀνατήξεων καὶ μηχανικῶν κατεργασιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποσκοποῦν εἴτε τὴν ὁμοφυΐαν τοῦ μετάλλου, τὴν ἀπαλλαγήν του ἀπὸ φυσαλίδας ἢ τυχὸν ἐγκλείσματα σκωρίας κλπ. κλπ., ἢ ἀντιθέτως τὸν ἐπιφανειακὸν ἐπηρεασμόν των ἀπὸ ἄνθρακα (cementation) κλπ.

Πάντως δὲν τελειώνει ἐδῶ ἡ μεταλλουργία τοῦ σιδήρου. Διότι ἐκτὸς τῶν ὁπωσδήποτε σπανίων περιπτώσεων, ὅπου παράγονται τεμάχια χυτά, ἔχοντα ἀπ' εὐθείας τὴν τελικὴν μορφήν των, τὰ ἀπολαμβανόμενα προϊόντα εἶναι συνήθως ὄγκοι μεγάλοι ἢ μικροί, οἱ ὁποῖοι διὰ νέων κατεργασιῶν μετατρέπονται εἰς τὰ ἐμπορεύσιμα εἴδη, εἰς ἐλάσματα παχέα ἢ λεπτά, εἰς ράβδους διαφόρων διατομῶν, εἰς γωνιοσίδηρα ἢ τάφρ σιδηροτροχιὰς κλπ. κλπ. Χρησιμοποιοῦνται δὲ διὰ τὰς μετατροπὰς ταύτας, εἰδικὰ μηχανήματα **τὰ ἔλασ-τρα** (laminoirs), ἀλλὰ καὶ κάμινοι εἰδικαί, εἰς τὰς ὁποίας προθερμαίνεται τὸ μέταλλον· διότι μόνον ἐν θερμῷ εἶναι

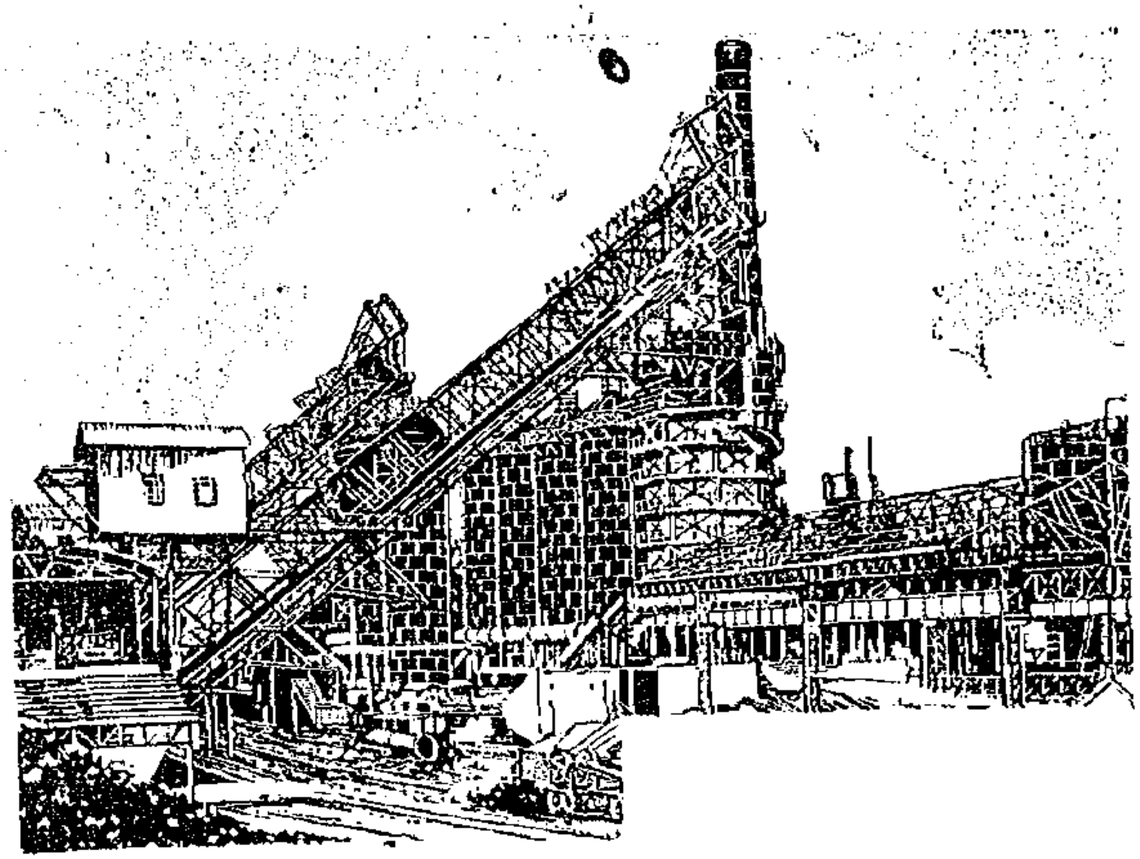

Ἐγκατάστασις Ὑψικαμίνου.

δυνατὴ ἡ μεταβολὴ τοῦ σχήματος. Παρεντίθενται δὲ καὶ ἄλλα σχετικὰ ὄργανα, μηχανικαὶ σφῦραι, βάρους μέχρις 100 τόννων καὶ ἄνω, ὑδραυλικὰ πιεστήρια, ψαλίδες κλπ. κλπ., ἐνῷ παρομαρτοῦν κινητήριοι μηχαναὶ χιλιάδων ἵππων δυνάμεως, ἀνυψωτῆρες καὶ ποικίλα βοηθητικὰ ἐργαλεῖα, ὅλα μαζὶ ἀπαρτίζοντα ὅ,τι εἰδικώτερα ὀνομάζομεν ***χαλυβδουργεῖον*** (acierie).

Ἂς προσθέσω ὅτι, ἀφ' ἧς ἡ παραγωγὴ τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας ἔγινε εὔκολος καὶ εὐθηνή, μάλιστα διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς δυνάμεως τῶν ὑδατοπτώσεων, ὑπάρχει καὶ ἡ ἠλεκτρομεταλλουργία τοῦ σιδήρου, προαγομένη καθ' ἡμέραν καὶ δίδουσα προϊόντα ἀρίστης ποιότητος. Ὁμοίως ἀρίστης ποιότητος προϊόντα λαμβάνονται διὰ τῆς χρήσεως ξυλάνθρακος ἀντὶ κόκ· διότι ὁ ξυλάνθραξ εἶναι ὁλοσχερῶς ἀπηλλαγμένος ἀκαθαρσιῶν καὶ μάλιστα τοῦ βλαπτικοῦ διὰ τὸν σίδηρον θείου. Τὸ τοιοῦτο εἶναι δυνατὸν ὅπου μεγάλα δάση, ὡς εἰς τὴν Σκανδιναυΐαν, παρέχουν πολὺ εὐθηνὸν τὸν ξυλάνθρακα.

Καὶ ἐδῶ προσήκει νὰ προσθέσω στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν παγκόσμιον παραγωγὴν τοῦ σιδήρου. (Ἐκ τῆς Encyclopädie der technischen Chemie τοῦ Ullmann τόμ. IV).

Παραγωγὴ Σιδηρομεταλλεύματος.

Ἔτος	1900	Τόννοι	90.104.000
	1910		143.948.000
	1913		172.994.000
	1920		120.091.000
	1925		152.500.000
	1926		154.500.000

Κατανέμεται δὲ ἡ παραγωγὴ αὕτη ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν *κυριωτέρων Κρατῶν (εἰς χιλιάδας τόννων):*

Ἔτος	Ἀγγλία	Γαλλία	Γερμανία	U. S. A.
1900	14.253	5.448	12.793	27.994
1910	15.470	14.606	22.447	57.927
1913	16.250	21.918	28.608	62.972
1920	12.910	13.846	6.362	68.686
1925	10.305	35.318	5.923	62.898
1926	4.160	29.228	4.793	68.776
1927	11.360	45.690	6.625	62.766

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μεγάλου Πολέμου γίνεται φανερὰ διὰ τῶν ἀριθμῶν τούτων καὶ ἐξηγεῖται δι' αὐτῶν ἡ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Γερμανίας διαφορά, πρὸ καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωρραίνης, ὅπως ἐξηγεῖται ἐπίσης ἡ σημασία τῆς γειτονικῆς γεανθρακοφόρου λεκάνης τοῦ Ruhr.

Παραγωγὴ Χυτοσιδήρου.

Ἔτος	1870	Τόννοι	12.150.000
	1880		18.550.000
	1890		27.630.000
	1900		41.000.000
	1910		66.350.000
	1913		79.906.000
	1920		63.900.000
	1921		38.350.000
	1922		55.600.000
	1923		69.990.000
	1924		68.412.000
	1925		77 000.000
	1926		78.900.000
	1927		85.500.000
	1928		86.500.000

Ἡ παραγωγὴ αὕτη κατανέμεται ὡς ἑξῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων Κρατῶν:

Ἔτος	Ἀγγλία	Γαλλία	Γερμανία	U. S. A.
1880	7.800	1.720	2.730	3.890
1900	9.050	2.710	8.350	14.090
1910	10.170	4.040	14.790	27.740
1920	8.163	3.433	7.044	37.517
1928	6.700	10.000	11.700	38.700

Ἐξ αὐτῶν τὰ 85 % περίπου μετατρέπονται εἰς χυτοχάλυβας.

Οἱ ὡς ἄνω ἀριθμοὶ καθιστοῦν φανερὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Μεγάλου Πολέμου, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Γερμανίας ἀντιστροφὴ τῶν ὅρων πρὸ καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωρραίνης· καθίσταται ἀκόμη φανερὰ καὶ ἡ σημασία τῆς γειτονικῆς γεανθρακοφόρου λεκάνης τοῦ Ρούρ. Τώρα οἱ γερμανοὶ προσπαθοῦν νὰ ἀνακτήσουν τὴν πρὸ τοῦ πολέμου θέσιν των εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ χυτοσιδήρου καὶ χάλυβος, ἀγοράζοντες ξένα μεταλλεύματα. Καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἑλληνικῶν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν κατευθύνεται.

Β΄

Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μεγάλην αὐτὴν καὶ ἐπιβλητικὴν βιομηχανίαν, χρειαζόμεθα βεβαίως μὲν τὴν πρώτην ὕλην, ὅ ἐστι τὰ μεταλλεύματα τοῦ σιδήρου· ἔπειτα τὴν καύσιμον ὕλην καὶ ἀκολούθως τὰ ἔργα τὰ σχετικά, καμίνους, ἔλαστρα, βαρείας σφύρας καὶ ὅλην τὴν σειρὰν τῶν βοηθητικῶν εἰδικῶν μηχανημάτων καὶ ἐργαλείων· χρειαζόμεθα μὲ ἄλλας λέξεις κεφάλαια μεγάλα· οὔτε πρέπει νὰ παραλείψωμεν τὸν πνευματικὸν παράγοντα τῶν εἰδικῶν τεχνικῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι, ὅσον εἶναι καὶ σπάνιοι καὶ δυσεύρετοι. Πρωταρχικὴ δὲ ἀνάγκη εἶναι νὰ ἔχωμεν ἐξησφαλισμένην τὴν κατανάλωσιν τῶν ἀπολαμβανομένων προϊόντων.

Εἶναι εὐνοϊκοὶ διὰ τὴν χώραν μας ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες; Ἂς ἴδωμεν.

Καὶ δι' ὅ,τι μὲν πρῶτον ἀφορᾷ τὰ μεταλλεύματα, ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπολύτως καταφατική· ἡ ἑλληνικὴ γῆ μᾶς παρέχει τὴν πρώτην ὕλην εἰς ποσὰ ἐγγυώμενα τὴν ἀδιατάρακτον τροφοδότησιν τῆς εἰδικῆς ἐγκαταστάσεως τοὐλάχιστον μέχρι τῆς πλήρους ἀποσβέσεώς της. Ἔχομεν σιδηρομεταλλεύματα εἰς τὴν Σέριφον καὶ τὴν Λοκρίδα, εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην, τὴν Χαλκιδικήν, εἰς πολλὰς νήσους τῶν Κυκλάδων, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ Λαύριον, μὴ ἐξηντλημένον εἰσέτι. Ἡ ἐξαγωγή των ἀνῆλθε τὸ 1931 εἰς 194.212 τόννους ἀξίας 19.614.000 δρχ. σταθεροπ. (68 χιλ. τόννοι ἀπὸ τὴν Σέριφον, 97 ἀπὸ τὴν Λοκρίδα καὶ 23 ἀπὸ τὰ Βάτικα). Προπολεμικῶς ἡ ἐξαγωγὴ ἦτο διπλασία, τὸ 1910 ἀνῆλθεν εἰς τόννους 535.482.

Διαθέτομεν ὅμως καὶ τὴν καύσιμον ὕλην, τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν ἐκκαμίνευσιν καὶ τὰς συναφεῖς κατεργασίας; Καὶ ἐδῶ ἡ ἀπάντησις εἶναι κατηγορηματική, ἀλλ' ἀτυχῶς ἀρνητική. Εἶναι εἰς ὅλους γνωστόν, ὅτι γεάνθρακας εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχομεν. Ἡ φύσις μᾶς ἐπροίκισε μὲ ἀξιόλογα ποσὰ λιγνιτῶν, ἱκανοποιητικῆς ποιότητος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ὀρυκτάνθρακος, δὲν εἶναι κατάλληλον διὰ τὴν μεταλλουργίαν, ἐνῷ καὶ γενικώτερα, ἡ ἐκμετάλλευσίς του, τεχνικὴ καὶ ἐμπορική, παρουσιάζει ἀτελείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐκτενῶς ὡμίλησα πέρυσι ἀπὸ τὰς σελίδας τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ἴσως μὲ τὸν καιρόν, ὅταν αἱ πρόοδοι τῆς ἠλεκτρομεταλλουργίας καταστήσουν συχνοτέρας τὰς ἐφαρμογάς της, ἐφ' ὅσον δὲ ἐκ παραλλήλου γίνῃ δυνατή, μία ἄφθονος καὶ εὐθηνὴ παραγωγή, θὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ χώνευσις τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου παρὰ τὰ ὀρυχεῖα τοῦ λιγνίτου, μετατρεπομένου ἐπὶ τόπου εἰς ἠλεκτρικὴν ἐνέργειαν. Καὶ μία καλὴ χρησιμοποίησις τῶν ὑδατοπτώσεων ἐπίσης δὲν ἀποκλείεται νὰ φέρῃ ποτὲ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτήν. Πάντως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ στηρίζωμεν ἐπ' αὐτῶν σήμερον καμμίαν σκέψιν. Καὶ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὡς δεδομένον, ὅτι μόνον διὰ ξένου καυσίμου εἶναι δυνατὴ ἡ καμινεία τοῦ σιδήρου εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Χώρας.

Εἶναι αὐτὴ συμφέρουσα;

Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ καταναλώσεως τῶν προϊόντων της ἐπὶ τόπου, ἡ ἀπάντησις εἶναι καταφατική· διότι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς διὰ τὴν παραγωγὴν ἑνὸς τόννου χυτοσιδήρου, ἀπαιτεῖται περίπου ἕνας τόννος ἄνθρακος· δὲν ὑπάρχει συνεπῶς ἐπιβάρυνσις ἐκ τῆς μεταφορᾶς· μένει μάλιστα εἰς κέρδος ὁ ναῦλος ἐξαγωγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ σιδηρομεταλλεύματος, καλύπτων τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς τοῦ ἐπὶ πλέον καυσίμου διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ χαλυβδουργείου. Ἀλλ' ἂν προβλέπεται ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων, ὁ ὑπολογισμὸς ἀναστρέφεται καὶ μένει μόνον ὁπωσδήποτε εὐνοϊκὸς διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι καμινείαν, ὁ παράγων τῆς εὐθηνῆς θαλασσίας μεταφορᾶς, ἡ ὁποία φέρει τὴν τιμὴν τοῦ τόννου ὄχι αἰσθητῶς ἀνωτέραν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι εἰς μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ μὴ παράλια.

Δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ κεφάλαια, ἠμποροῦμεν νὰ εἴμεθα αἰσιόδοξοι. Μολονότι πρόκειται περὶ ἑκατοντάδος ἑκατομμυρίων χρυσῶν δραχμῶν περίπου, δὲν ἀποκλείεται νὰ εὑρεθοῦν χρηματοδόται μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ξένων, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἡ βεβαιότης, ὅτι θὰ εἶναι ἐξασφαλισμένον τὸ δίκαιον κέρδος τοῦ κεφαλαίου. Ἔπειτα καὶ τὸ Κράτος ἔχει τὸ καθῆκον νὰ ἐνισχύσῃ μίαν βιομηχανίαν, ἡ ὁποία εἶναι βεβαίως προωρισμένη νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ ἀνάγκας τοῦ στρατεύματος· ὄχι δὲ ὀλιγώτερον, ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐπιβάλλεται νὰ συντρέξουν καὶ οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ τραπεζικοὶ ὀργανισμοί, ἴσως ἀκόμη καὶ τὰ κοινωφελῆ ταμιευτικὰ ἱδρύματα.

Ἠμποροῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ἀκόμη, ὅτι καὶ τὸ ἔμψυχον ὑλικὸν θὰ εὑρεθῇ, ἂν ἐπιμελῶς ἀναζητηθῇ καὶ καλῶς ἀμειφθῇ.

Καὶ ἐρχόμεθα εἰς τὸν τελευταῖον συντελεστήν, τὴν κατανάλωσιν· θίγομεν δὲ μὲ αὐτὸν τὸ εὐαισθητότερον σημεῖον τοῦ ζητήματος.

Διὰ νὰ εἶναι οἰκονομικὴ ἡ παραγωγὴ μιᾶς καμίνου πρέπει, ὅπως εἶπα ἤδη, νὰ δίδῃ τοὐλάχιστον 100 τόννους χυτοσιδήρου καθ' ἑκάστην, ἄρα 30.000 τόννων κατ' ἔτος. Ἐξ αὐτῶν θὰ προκύψῃ 25.000 τόννων σίδηρος καὶ χάλυψ

περίπου. Ποία εἶναι ἡ ἐτησία κατανάλωσις τοῦ τόπου μας εἰς τὰ εἴδη αὐτά;

Κατὰ τὰς ἐπισήμους στατιστικὰς τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας εἰσήχθησαν (ἴδ. Ἡ Ἑλληνικὴ Βιομηχανία. Ἐκθέσεις καὶ Πορίσματα 1931).

		1926	1927	1928
Χυτοσίδηρος	Τόννοι	2 564	3.612	4.430
Σίδηρος	»	23.670	27.073	43 130
Χάλυψ	»	340	522	348
Σιδηρόφυλλα	»	7.236	10.818	9.935
Σιδηρογωνίαι	»	1.232	1.667	2.881
Ἦλοι λεβητοπ.	»	299	147	208
Σύρματα	»	5.318	5.096	6.665
Ἄξονες	»	778	691	73
Σύνολον	»	41.437	49.227	67.670

Ὑπάρχει ἄρα ἡ κατανάλωσις, ἡ ἱκανὴ ν' ἀπορροφήσῃ τὴν παραγωγὴν μιᾶς ὑψικαμίνου, τελούσης ὑπὸ τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας προηγουμένως ἀνέφερα. Ἄρα καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἡ ἀπάντησις εἶναι εὐνοϊκὴ διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐγκατάστασιν τῆς μεταλλουργίας τοῦ σιδήρου.

Ἐν τούτοις ὡρισμέναι ἀπόψεις εἶναι ἱκαναὶ νὰ κλονίσουν τὸ ἐκ τῶν ξηρῶν ἀριθμῶν προκύπτον συμπέρασμα τοῦτο.

Εἰς τὴν εἰσαγωγήν, ὡς ἀνωτέρω σημειώνεται, περιλαμβάνονται εἴδη ποικιλίας ἀτελευτήτου· τόσης δὲ ποικιλίας εἴδη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγῃ ἕν μόνον χαλυβδουργεῖον. Ἔξω, εἰς τοὺς τόπους ὅπου εὐδοκιμεῖ ἡ μεταλλουργία τοῦ σιδήρου, τὰ ἐργοστάσια εἰδικεύονται εἰς τὰ διάφορα εἴδη, σιδηρόφυλλα, σωλῆνας, ἄξονας, σύρματα, ῥάβδους, κλπ. κλπ. Καὶ ἡ εἰδίκευσις ἀκριβῶς αὐτὴ καθιστᾷ τὴν παραγωγήν των εὐθηνήν, εἰς τιμὰς πολὺ χαμηλάς. Ἐπὶ πλέον εἰς τὰ ὡς ἄνω διάφορα εἴδη ἀντιστοιχοῦν καὶ ποιότητες μετάλλου διάφοροι, προερχόμεναι ἀπὸ τὴν τῆξιν ἰδίων μεταλλευμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξιν εἰδικῶν προσθεμάτων. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχῃ ἕνα καὶ μόνον μεταλλουργεῖον τὴν

ἱκανότητα τῆς παραγωγῆς τῶν πολλῶν ποιοτήτων ὅσαι εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ δὴ ὑπὸ ὅρους ἐγγυωμένους τιμὰς συναγωνισμοῦ.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἡ ἑλληνικὴ ἐπιχείρησις θὰ εἶναι ἠναγκασμένη νὰ περιορισθῇ εἰς ὀλίγα εἴδη, ἡ κατανάλωσις δυνατὸν ν' ἀποβῇ προβληματική, παρ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἀριθμοὺς εἰσαγωγῆς ὅπου δίδει ὁ προηγηθεὶς πίναξ.

Θὰ ὑπάρξῃ ἐν τούτοις ἡ δυνατότης ἐξαγωγῆς εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολήν· ἀλλ' εἰς αὐτὴν ὁ συναγωνισμὸς πρὸς τοὺς μεγάλους παραγωγοὺς θὰ εἶναι ἀγριώτατος. Οὔτε θὰ ἔχῃ ἐκεῖ ὁ Ἕλλην βιομήχανος τὴν ἐπικουρίαν ταῦ εἰσαγωγικοῦ δασμοῦ, ἡ ὁποία ὁπωσδήποτε ὑφίσταται εἰς τὸν τόπον μας. Οἱ ξένοι, ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν εἶναι καὶ ἰσχυροί, πάντοτε μὲ δυσφορίαν βλέπουν τὸν ἀνταγωνιστήν, τὸν προωρισμένον νὰ περιορίσῃ ὁπωσδήποτε τὴν πελατείαν των· καὶ δὲν παραλείπουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὰ τραχύτερα μέσα διὰ τὸν ἔγκαιρον στραγγαλισμὸν τοῦ ἀναφαινομένου ἐχθροῦ, πρωτοῦ ἀκόμη ἀνδρωθῇ. Ἡ μόνη ἐνίσχυσις ἐν προκειμένῳ θὰ ἦτο ἡ παρὰ τοῦ Κράτους χορήγησις ἀποζημιώσεως (prime) κατὰ τόννον ἐξαγόμενον.

Δι' ὅσον ἀφορᾷ τὸν προστατευτικὸν δασμόν, ὑπάρχει τοιοῦτος παρ' ἡμῖν μιᾶς μέχρι δύο μεταλλικῶν δραχμῶν κατὰ τόννον. Καὶ τόσος δασμὸς βέβαια δὲν εἶναι ἀπαγορευτικὸς τῆς εἰσαγωγῆς ἀλλ' εἶναι πάντοτε ἕνα ἀξιόλογον στήριγμα διὰ τὴν ἐντοπίαν παραγωγὴν καὶ ἕνας φραγμὸς εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ξένων. Πάντως εἰς αὔξησίν του δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωμεν, διότι θὰ ἐπροκάλει αὕτη τὴν εὔλογον διαμαρτυρίαν ὅλου τοῦ βιομηχανικοῦ μας κόσμου, εἰς βάρος τοῦ ὁποίου θὰ ἐδημιουργεῖτο.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς, οἱ περισσότεροι τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς μεγάλης σιδηροβιομηχανίας ἐν Ἑλλάδι, θεωροῦν ὅτι λογικωτέρα εἶναι μία μέση λύσις, ἡ ἀκόλουθος:

Νὰ γίνῃ πρῶτα τὸ χαλυβδουργεῖον (acierie) καὶ αὐτὸ

μικρὸν καὶ περιωρισμένον εἰς τὴν παραγωγὴν ὀλίγων εἰδῶν, ἐκείνων ποὺ παρουσιάζουν τὰς ὀλιγωτέρας τεχνικὰς δυσκολίας καὶ ἔχουν ἐξησφαλισμένην τὴν κατανάλωσιν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ σίδηρα τοῦ beton armé, γωνιοσίδηρα, σύρματα, χαλυβδόφυλλα, ὅλα τῶν συνηθεστέρων διαστάσεων, αὐτῶν ὅπου ἐξοδεύουν τὰ μηχανουργεῖα ἐπισκευῶν ἐν Πειραιεῖ κλπ. Ἡ μελέτη καὶ ἐγκατάστασις νὰ γίνῃ ἀπ' ἀρχῆς μὲ τὴν ἄποψιν τῆς μελλοντικῆς ἀναπτύξεως.

Ὡς πρώτη ὕλη νὰ εἶναι κυρίως τὰ παλαιὰ ὑλικά, ὅσα ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ ἀχρηστεύσεως μηχανημάτων πλοίων κλπ. ἔχομεν εἰς τὸν τόπον· ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἄλλα εἰσαγόμενα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ παλαιὰ μέταλλα, παλαιοσίδηρα τῆς Ἀνατολῆς, ἢ καὶ νέα, ὀλίγον κατειργασμένα.

Νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκ παραλλήλου καὶ χυτήριον χάλυβος. Καὶ ὁλονὲν νὰ συμπληρώνεται καὶ πλατύνεται ἡ ἐγκατάστασις ἕως ὅτου γίνῃ ἀξία τῆς ὁλοκληρώσεώς της, διὰ τῆς προσθήκης ὑψικαμίνου.

Εἶναι κατάδηλον ὅτι ὁ δρόμος αὐτὸς ὁ συντηρητικὸς εἶναι ὁ πλέον ἀσφαλής. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰ μικρά, θὰ εἶναι ἀσφαλεστέρα ἡ ἐπιτυχία εἰς τὰ μεγάλα, συναρτήσει μάλιστα τῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξανομένων ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Ἐκ παραλλήλου θὰ δημιουργῆται τὸ σχετικὸν περιβάλλον, ἡ τεχνικὴ ἀντίληψις, ἡ τεχνικὴ συνείδησις, ἡ ἀναγκαία διὰ τὴν εὐδοκίμησιν ἑνὸς τόσον περιπλόκου καὶ δυσχεροῦς ἔργου, ὡς εἶναι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος. Χωρὶς τὸ περιβάλλον αὐτό, καθυστερημένοι τεχνολογικῶς ὅπως εἴμεθα σήμερον, μὲ ἐργατικὸν προσωπικὸν ὄχι τὸ τελειώτερον εἰς πειθαρχίαν καὶ προσοχὴν καὶ μὲ ξένον καύσιμον, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ καταλήξωμεν εἰς ἀποτελέσματα ἀντίθετα τῶν ἐπιδιωκομένων.

Ἂς σημειώσωμεν ἐπὶ τούτοις, ὅτι νῦν ἐξάγονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα 2000-3000 τόννοι παλαιῶν σιδήρων κατ' ἔτος. Οἱ ἀγορασταὶ τὰ ἀναχωνεύουν καὶ πραγματοποιοῦν σημαντικὸν κέρδος ἀπὸ τὴν κατεργασίαν των. Χωριστὰ τὰ παλαιὰ ἀτμόπλοια ὅσα αὐτούσια παραδίδονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν.

Κατὰ τὸ 1900 ἐμελετήθη ἡ καμινεία τῶν σιδηρομεταλλευμάτων ἀπὸ τὰς δύο ἐν Λαυρίῳ μεταλλευτικὰς - μεταλλουργικὰς Ἑταιρίας, τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Γαλλικήν. Καὶ ἡ πιθανότης τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σχεδίου, ἐφάνη πρὸς στιγμὴν πολὺ μεγάλη· διότι ἡ σχετικὴ ἔρευνα, γενομένη μὲ ὅλην τὴν ἐπιβαλλομένην σοβαρότητα ἀπό τε ἡμεδαπούς καὶ ξένους, ὡς πρός τε τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας καὶ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, κατέληγεν εἰς συμπεράσματα εὐνοϊκά.

Ἡ ἐργασία τότε ἐθεμελιώνετο ἐπάνω εἰς δύο ἐξαιρετικῶς εὐμενεῖς συντελεστάς· ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ σιδηρομαγγανιοῦχα μεταλλεύματα τῶν βορείων διαμερισμάτων τῆς Λαυρεωτικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν κινητήριον δύναμιν δύο χιλιάδων ἵππων, τὴν ὁποίαν κατηγάλισκον αἱ δύο μεγάλαι Λαυρεωτικαὶ ἐπιχειρήσεις. Ἐνισχυτικὴ δὲ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ τότε πρόσφατος ἐμφάνισις τῶν γεανθράκων Ποντοηρακλείας εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἡ ἐξ αὐτῶν παρασκευὴ τοῦ κόκ, παρουσιάζετο ἐξαιρετικῶς συμφέρουσα.

Τὰ μαγγανιοῦχα μὲ περιεκτικότητα 35 % σιδήρου καὶ 15 % μαγγανίου, καθίστων δυνατὴν τὴν παραγωγὴν εἰδικοῦ χυτοσιδήρου μὲ 30 % μαγγανίου (Spiegel) καταλλήλου δι' εἰδικὰς χρήσεις καὶ ἀπολαύοντος ὑψηλῆς τιμῆς. Ἡ κινητήριος δύναμις ἐξ ἄλλου παρήγετο τότε εἰς τὸ Λαύριον ἀπὸ ἐγκαταστάσεις πεπαλαιωμένας καὶ ἐστοίχιζε πολὺ πλέον τοῦ ὅσον ἐπέτρεπον αἱ τεχνολογικαὶ πρόοδοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ διότι ἀπὸ κάθε ὑψικάμινον ἡμερησίας παραγωγῆς ἑκατὸν τόννων χυτοσιδήρου ἀναδίδονται ἀέρια καύσιμα, ἱκανὰ νὰ δώσουν καιόμενα εἰς εἰδικὰς ἀεριομηχάνας δύναμιν 2500 ἵππων, ἐξ ὧν μόνον τοὺς 500 ἀπορροφοῦν τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑψικάμινον ἐργαλεῖα (ἀνεμιστῆρες κλπ.), προεβλέπετο περίσσευμα 2000 ἵππων, τὸ ὁποῖον θὰ εὕρισκε προθύμους ἀγοραστὰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Γαλλικὴν Ἑταιρίαν, ἐξασφαλίζον εἰς τὸν σιδηρομεταλλουργὸν ἕνα πρόσθετον κέρδος, ἴσης ἂν μὴ μεγαλυτέρας ἀξίας ἀπὸ τὸ ἐκ τῆς χωνεύσεως τοῦ μεταλλεύματος κέρδος.

Ἀτυχῶς ἡ μελέτη παρετάθη πολύ, ἡ οἰκονομικὴ ὀργά-

νωσις ἀπήτησε χρόνον πολύν. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Ἑταιρίαι, ἔχουσαι πεπαλαιωμένας ἐγκαταστάσεις κινητηρίου δυνάμεως, προέβησαν εἰς τὴν ἀνακαίνισίν των· καὶ ἡ πελατεία των ἐχάθη. Ταυτοχρόνως ἡ παραγωγὴ τῶν μεταλλευμάτων τοῦ μαγγανίου εἰς τὸν Καύκασον ἐφάνη κλονίζουσα καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν Λαυρεωτικῶν σιδηρομαγγανιούχων στηριζομένους ὑπολογισμούς· καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἐματαιώθη.

Δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ὁλοσχερῶς ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν ἐκκαμινεύσεως τῶν ἑλληνικῶν σιδηρομεταλλευμάτων διὰ τοῦ λυγνίτου Κύμης, τὴν ὁποίαν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἀνέφερα, ἀξίζει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἀνέλαβε τὸ 1871 μὲ ἀξιέπαινον καὶ αὐτὸ τοῦτο συγκινητικὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀσυγχωρήτως ἀφελεῖς τεχνικὰς ἀντιλήψεις, ἡ ἐν ἔτει 1869 μὲ εὐρὺ πρόγραμμα ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ὀρυκτοῦ πλούτου τῆς χώρας ἱδρυθεῖσα Ἑλληνικὴ Μεταλλευτικὴ Ἑταιρία. Διοικοῦντες αὐτὴν ἦσαν ἄνδρες περιωπῆς, ὁποῖοι ὁ Πρόεδρος Μ. Ρενιέρης, ὁ Δόσιος ὁ Μουρούζης, ὁ Νέγρης, ὁ Τομπάζης, ὁ Δεληγεώργης· τὴν δὲ ἐπίτιμον Προεδρείαν εἶχεν αὐτὸς οὗτος ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ὅστις ἀποβλέπων εἰς τὴν Ἐθνικὴν δράσιν τῆς Ἑταιρίας εἶχε δεχθῆ νὰ εἶναι καὶ μέτοχος αὐτῆς, μὲ 30 μετοχὰς ἀξίας 30.000 δρχ. ἐπὶ κεφαλαίου της 500.000, διπλασιασθέντος μετ' ὀλίγον. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἴσως ἄλλοτε.

Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι αἱ σύγχρονοι προσπάθειαι θὰ μᾶς φέρουν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ τοσάκις μελετηθέντος ἔργου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μεγάλον θὰ εἶναι τὸ ὄφελος δι' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν βιομηχανίαν, τὴν Πολιτείαν, τὸ Ἔθνος.

Ι. Π. ΔΟΑΝΙΔΗΣ
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ

Ο ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

χω τὴν καρδιὰ τόσο βαρειά! Πρέπει νὰ πάω νὰ πάρω λίγον ἀέρα.

Καὶ τά πε τὰ λόγια αὐτὰ στὸν ἑαυτό της, σὰ νὰ μιλοῦσε σ' ἕνα ἄλλο πρόσωπο, σὰ νὰ συμβούλευε κάποιον ἄρρωστό της. Μὴ δὲν ἦτανε ἀλήθεια σὰν ἄρρωστη ἡ Ἀντιγόνη ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ ἀγαπημένος της τὴν παράτησε; Ὁ ἄντρας της τὴ ρωτοῦσε μὲ στοργή:

— Μὰ τί ἔχεις, παιδί μου; ὑποφέρεις τίποτε;

Κ' ἡ νέα γυναίκα ἀποκρίνονταν εἰλικρινά:

— Δὲν ξέρω τί ἔχω, εἶμαι σὰν ἄρρωστη.

Ἀπὸ κάμποσον καιρὸ τώρα ξημερώνονταν μὲ τὸν ὀξὺ τὸν πόνο τῆς ψυχῆς, ἄγρυπνον μέσα της. Πόσο ὑπόφερνε! Μὰ σήμερα εἶχε ξυπνήσει παράξενα ἀλλοιώτικη. Ὅταν ἄνοιξε τὰ μάτια τὸ πρωΐ, ἀντίκρυσε δίχως κανένα παλμό, ἴδια νεκρή, τὸ φῶς τῆς μέρας. Δὲν πονοῦσε σήμερα. Δὲν πονοῦσε μὰ οὔτε καὶ χαίροντων. Τῆς φαίνονταν μάλιστα πὼς δὲ ζοῦσε. Ὁ ἀέρας ἤτανε γι' αὐτὴν ἀνύπαρκτος. Τίποτε δὲν τὴν ἐνδιέφερνε γιατὶ ἡ καρδιά της ἔμοιαζε μ' ἕνα κούφιο, ἕνα ἀδειασμένο ντουλάπι. Θαρρεῖς κι' ἀπὸ κεῖνο τὸ ντουλάπι ξεκινοῦσαν ὡς χτὲς ὅλες οἱ μαγικὲς κλωστὲς ποὺ τὴ δένανε μὲ τὸν ὄξω κόσμο. Καὶ μιὰ μέρα, νά, ὅπως ἡ σημερινή, οἱ κλωστὲς αὐτὲς φάνηκαν σὰν κομμένες. Ἡ Ἀντιγόνη, ξεκουρδισμένη μηχανή, γύριζε ὑστερώτερα μέσα στὸ σπίτι της ζαλισμένη. Κάποια στιγμὴ μάλιστα συλλογίστηκε: «Καλύτερα ἔτσι, εἶμαι καλύτερα».

Μὰ ἡ νεκρὴ αὐτὴ κατάσταση ποὺ τὴν ξεγελοῦσε δὲ βάσταξε. Ὅσο ἡ μέρα προχωροῦσε, ἡ Ἀντιγόνη ἄρχισε πάλι νὰ νοιώθη νὰ τὴν κυκλώνη ἕνα πρᾶμα γνώριμο, ὁλοένα καὶ πιὸ βαρύ, ὁλοένα καὶ πιὸ σπαραχτικό, τὴν ψυχικὴ ἐρημιά της.

Ἀνίδεοι οἱ ἄνθρωποι γύρω της, σκρποῦσαν τὸ θόρυβο τῆς ζωῆς μέσα στὴν κάμαρα τοῦ θανάτου.

— Κυρία, ρωτοῦσε ἄξαφνα ἡ ὑπηρέτρια, πῶς θὰ τὸ φτιάσουμε τὸ ψαγητό;

Κ' ἡ Ἀντιγόνη ἔβανε τὸν μηχανικὸν ἑαυτό της ν' ἀπαντήσῃ.

— Ἀντιγόνη, παραπονιοῦνταν ἡ ἡλικιωμένη ἡ μητέρα της, κάθισε κοντά μου, πές μας τίποτε, μὴ μ' ἀφήνης μοναχή.

Κ' ἡ Ἀντιγόνη ἄκουε τὸν ἑαυτό της νὰ μιλῆ, μὲ μιὰ φωνὴ θαμπή, δίχως παλμό.

Εἶχε ἀνθρώπους γύρω της, ποὺ εἶχανε τὴν ἀνάγκη της μὰ καὶ ποὺ τὴν κοίταζαν στὰ μάτια σὰ χαρά τους. Κι' ὅμως, ἀπὸ τότε ποὺ ζοῦσε δίχως τὴν ἀγάπη Ἐκείνου νοιώθονταν ὁλότελα μοναχή. Κι' ὅσο εἶναι γλυκὸ καμμιὰ φορὰ νὰ βρίσκεσαι μέσα στὸν κόσμο καὶ νὰ ξεμοναχιάζεσαι σὰ βράχος μέσ' στὰ κύματα, ἄλλο τόσο ἄλλες φορὲς εἶναι πικρὸ κι' ἀβάσταχτο.

Ἔτσι, μέσα στὴ μοναξιά της, σὰ νὰ τῆς ἔλειπε ὁ ἀέρας τῆς Ἀντιγόνης. Φορὲς φορὲς μάλιστο, ὅπως σήμερα, θαροῦσε πὼς κάτι θὰ πάθη. Ἔβλεπε νὰ γέρνη ἡ μέρα, κ' ἡ ὥρα αὐτὴ ποὺ πλήθαινε μέσα στὸ σπίτι τοὺς ἴσκιους τοῦ δειλινοῦ, ἔννοιωθε νὰ τὴν κυκλώνη σὰν τάφος. Ὢ! ἂν ἔμενε μέσα, σίγουρα θὰ τρελλαίνονταν.

— Πρέπει νὰ πάω νὰ πάρω λίγον ἀέρα, εἶπε ἡ Ἀντιγόνη.

Συγυρίστηκε καὶ κατέβηκε. Ὄξω στὸ δρόμο, ἤρθε πάλι ἕνα κομμάτι ξένης ζωῆς νὰ τὴν ἀνταμώση. Στάθηκε λοιπὸν καὶ χάϊδεψε ἕνα γνώριμό της παιδάκι ποὺ ἔτρεξε ἀπάνω της, καλησπέρισε μιὰ γειτόνισσα ποὺ κάθονταν στὸ μπαλκόνι, ρώτησε μιὰν ἄλλη γιὰ τὴν ἄρρωστη κόρη της. Ὅλα αὐτὰ περνοῦσαν ἀπάνω ἀπὸ τὴν ψυχή της σὰν ὁ ἀφρὸς

ἀπάνω ἀπ' τὸ βυθὸ τῆς θάλασσας. Ὕστερα τράβηξε. Ποῦ θὰ πάη; Καιροὺς τώρα τὸ περπάτημά της δὲν τὸ φτέρωνε πιὰ ἡ προσδοκία. Καιροὺς τὴν καρδιά της δὲν τὴ ζέσταινε ὁ σκοπός.

Ὁ φίλος της δὲν τὴν καρτεροῦσε πουθενά, εἶχε χαθῆ. Ἡ Ἀντιγόνη δὲν τὸ περίμενε αὐτὸ τὸ κακό. Ὅμως καὶ ποιὸς προφητεύει στὸν καιρό τους τὶς ὧρες τὶς μοιραῖες; Ἔτσι ἀνεπάντεχα δὲν ἀνταμώθηκαν μιὰ μέρα οἱ δυό τους; Αὐτή, ποὺ ἔννοιωθε τὴ ζωή της ἀνυπόφορα ἀδειανή, ἐκεῖνος δυσαρεστημένος ἀπὸ τὸ γάμο του.

Ἕνα φῶς γλυκὸ εἶχε χαράξη τότε στὴ θαμπὴ ζωὴ τῆς γυναίκας. Νόμισε πὼς βρῆκε αὐτό ποὺ τῆς ἔλειπε: τὴ ζεστασιά, τὸν ἔρωτα. Καὶ τότε κανένα χρέος δὲ στάθηκε ἱκανὸ νὰ τοὺς σταματήση στὸ δρόμο τῆς ἀγάπης.

Τί ρόλο ἀλήθεια φτωχὸ ποὺ παίζουν οἱ κοινωνικὲς ψευτιὲς σὰν ἔρχονται πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς φύσης!

Καὶ σὲ λίγο, δέθηκαν οἱ δυό τους σὰ νάτανε γνώριμοι ἀπὸ πολὺν καιρό. Ἔτσι ἁπλὰ κάνει τὰ πράματα ἡ ἀγάπη...

Ὕστερα ὅμως; Ὕστερα κάποιος θὰ βρεθῆ νὰ φύγη πρῶτος. Κ' ἐκεῖνος ἔκαμε τὴν ἀρχή. Τότε μέσα στὴν καρδιὰ τῆς γυναίκας σταμάτησε κάθε ζωντανὸς παλμός. Κανένας πιὰ καὶ τίποτε δὲν τὴν ἐνδιέφερνε. Καὶ πορεύονταν στὴ ζωὴ μὲ τὸ θάνατο μέσα της.

Ἔτσι, ὅπως περπατοῦσε σήμερα, ἔπαιρνε γιὰ συντροφιά της τὰ περασμένα. Τὰ θυμοῦνταν ἕνα πρὸς ἕνα τὰ περασμένα αὐτά, ποὺ δὲν ἤτανε ὡστόσο καὶ πολὺ μακρυά.

Ἤτανε πέρσι:

Καταμεσήμερα στὸ Φάληρο. Μιὰ βαρκούλα στὴ θάλασσα καὶ οἱ δύο τους μέσα. Ὁ βαρκάρης τοὺς γύριζε διακριτικὰ τὴ ράχη. Αὐτὴ φοροῦσε ἕνα φόρεμα ρόζ, χαρωπὸ σὰν τὸ τριανταφυλλὶ πρόσωπό της, γελαστὸ σὰν τὴ γιορτὴ τῆς καρδιᾶς της. Ἐκεῖνος εἶχε μέσα στὰ γλυκά του μάτια ὅλες τὶς χρυσὲς λεπίδες ποὺ παιχνίδιζαν στὴ θάλασσα. Ἡ βάρκα τοὺς πήγαινε, κι' αὐτοὶ χεροπιασμένοι κοιτάζονταν στὰ μάτια καὶ δὲ χορταίνανε.

Ἦτανε πέρσι :

Ξαπλωμένος ἀκόμα ἐκεῖνος ἀπάνω στὸ ντιβάνι, ἀνασηκώθηκε στὸν ἀγκῶνα καὶ τὴν κοίταζε τρυφερά. Τὴν κοίταζε τρυφερά, κ' ἡ μουσικὴ φωνή του ποὺ ἔσταζε σὰ μέλι καὶ σὰ δάκρυ, τῆς εἶπε: Μὰ πόσο σ' ἀγαπῶ! πάντα πάντα θὰ σ' ἀγαπῶ!

Κ' ἡ Ἀντιγόνη, ὅπως ἦταν γερμένη στὰ μαξιλάρια, ἔννοιωσε τὴν καρδιά της ξέχειλη ἀπὸ εὐτυχία. Καὶ τότε κατάλαβε πὼς τὰ καστανὰ τὰ μάτια της ἀστράψανε, σὰ νὰ καθρέφτισαν ἄξαφνα μέσα τους φλογερὲς πεταλοῦδες,—τὰ λόγια ἐκεῖνα τῆς ἀγάπης: Πάντα! πάντα!

Ἦτανε πέρσι:

Καθὼς περπατούσανε στὸ δρόμο, καμάρωνε πλάϊ της τὴν ψηλὴ κορμοστασιά του. Μὰ ἐκεῖνος φαίνονταν κακόκεφος. Κάμποσον καιρὸ τώρα ἦταν ὅλο συλλογή. Ἡ Ἀντιγόνη ἀνήσυχη τὸν ρώτησε :

—Μὰ τί ἔχεις ἀπόψε; κάτι ἔχεις ἐσύ.

—Δὲ μπορῶ, εἶπ' ἐκεῖνος, ὑποφέρω. Ὑποφέρω ποὺ μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ σ' ἔχω ὅλον τὸν καιρὸ δικιά μου. Ἡ ἀγάπη σου μ' ἔχει κάνει ἀλλοιώτικον. Δὲ μὲ χωρεῖ πιὰ τὸ σπίτι μου. Τὴ γυναῖκα μου δίκια ἢ ἄδικα δὲν τὴν ἀνέχομαι πιά. Θέλω νὰ φύγω, νὰ φύγω! Θέλω ν' ἀλλάξω ζωή. Μένοντας ἐκεῖ μέσα ὅλο παράπονα ἀκούω: «Δὲ μιλᾶς! Μιλᾶς θυμωμένα! Δὲν ἐνδιαφέρεσαι πιὰ γιὰ τὸ σπίτι σου. Ποῦ πᾶς; ποῦ ἤσουνα; ποιὰ σὲ ξεμυάλισε;»

Ἔλεγε ἀκόμα αὐτὸς κ' ἡ Ἀντιγόνη τὸν κοίταζε σιωπηλή. Τί χαλάστρα ἀλήθεια ποὺ ἔφερε στὸ ξένο σπίτι ἡ ἀγάπη της. Δὲ μετάνοιωνε ὅμως, ὄχι. Ἴσως νὰ συμπονοῦσε μὲ τὴ λογική της καμμιὰ φορά. Ἀληθινὰ ὅμως μέσα της χαίρονταν. Χαίρονταν πλατειά, εἰλικρινά, κ' ἡ ἐγωϊστικὴ κραυγὴ τῆς καρδιᾶς της, ἤτανε ὑπέροχη: «Εἶναι δικός μου!»

Ὅλα αὐτὰ ἤτανε πέρσι.

Μὰ τώρα; Ἡ Ἀντιγόνη περπατοῦσε μοναχὴ καὶ θλιβερή. Ἔσφιγγε ἀπάνω της τὸ ζακετάκι της, κρύωνε. Κρύωνε κι' ἂς ἦταν ἄνοιξη.

Μὰ εἶναι φοβερό, νά σαι νιάς, νά σαι γερὸς καὶ νὰ πορεύεσαι ἔτσι μοναχὸς στὴ ζωὴ δίχως ἀγάπη.

Κι' ὅπως τώρα περπατοῦσε ἄσκοπα, ὅλοι οἱ δρόμοι τὴν καλούσανε κι' αὐτὴ πήγαινε σὰν παραδαρμένη. Μὰ ποιὸς ὑποψιάστηκε ποτέ, κοιτάζοντας μιὰ δροσερὴ γυναικούλα στὸ δρόμο, μὴν κρύβη μέσα της ἄλλο τίποτε ἀπὸ χαρά;

Σὰν ποὺ τώρα ἡ Ἀντιγόνη εἶχε κουραστῆ, ἤθελε νὰ μποροῦσε ν' ἀκουμπήση κάπου τὸν ἑαυτό της. Νὰ τὸν ἀφήση ἥσυχον, νὰ μὴν ἐνοχληθῆ ἀπὸ κανένα.

Ἔτσι, ἕνας κινηματογράφος τὴν τράβηξε. Μπῆκε στὴ σάλα του καὶ βουτήχτηκε σὰ σὲ λουτρὸ στὴ σκοτεινιά. Θαμποχώριζαν τὰ σχήματα τῶν θεατῶν, καὶ σιγὰ σιγὰ φεγγίζανε τὰ προσεχτικὰ τὰ πρόσωπα. Χιλιάδες μάτια καρφωμένα ἀπάνω στὰ φαντάσματα τῆς ταινίας, κ' ἡ καρδιὰ κρυμμένη ἔσταινε καρτέρι στὸ χαμόγελο τῆς ἐλπίδας, στὴ στάλα τῆς χαρᾶς, στὸ τάξιμο τῆς λησμονιᾶς—στὸ ξεγέλασμα.

Ἡ νέα γυναῖκα κάθισε κι' αὐτή, κ' ὕστερα βούλιαξε στὴν ὑπόθεση τῆς ταινίας, σὰ μέσα σὲ τάφο. Τύλιξε τὸν ξένον ἥρωα μὲ τὸν καϋμὸ τῆς πικρῆς καρδιᾶς της καὶ νόμισε πὼς ἔτσι ξεχνοῦσε τὸν ἑαυτό της...

Ἦτανε μιὰ ὡραία ταινία αὐτὴ ποὺ ἔβλεπε. Ὡραία καὶ θλιβερή: «Ὁ Δὸν Κιχώτης».

Ἡ Ἀντιγόνη ἔπασχε μαζὶ μὲ τὸν ἥρωα, κι' ὅστόσο πίσω ἀπ' αὐτήν, μιὰ συντροφιὰ ξεκαρδίζονταν στὰ γέλια μ' ἐκεῖνα ποὺ βλέπανε. Ἐ! ἔτσι εἶναι: Ὁ καθένας μὲ τὸ μυαλὸ τὸ δικό του καὶ μὲ τὴν ὄρεξή του κοιτάζει τὰ πράματα.

Κι' ὁ δὸν Κιχώτης, (ὁ περίφημος τραγούδιστὴς Σαλιαπὶν παράσταινε), ξεκινοῦσε γιὰ τ' ἄπιαστα ἰδανικά του ποὺ τραφήκανε μὲ τῆς καρδιᾶς του τὸ αἷμα καὶ μὲ τῶν βιβλίων τὶς χίμαιρες. Ξεκινοῦσε ὡραῖος καὶ φλογερός. Τὰ κυνηγοῦσε ἔξαλλος κ' ἔπεφτε καὶ τσακίζονταν. Τὰ ξανακυνηγοῦσε ἀβάρετος καὶ ξανατσακίζονταν.

Ἡ εὔθυμη συντροφιά, ξεκαρδισμένη στὰ γέλια. Μὰ ἡ Ἀντιγόνη ὑπόφερνε.

Τώρα ὁ ἥρωας πέθαινε ἀπάνω στὴν ταινία. Ἐκεῖνοι ποὺ μάχονταν τὰ ὄνειρά του,—κ' ἦτανε οἱ δικοί του οἱ ἄν-

θρωποι αὐτοὶ—βάλανε φωτιὰ γιὰ νὰ κάψουν τὰ χαρτιά του, τὰ βιβλία του. Αὐτὰ τὰ βιβλία ποὺ δίνανε τροφὴ στὸν ἀνειροπαρμένο ἱππότη. Σωρὸς τὰ χαρτιά, κι' ὁλόγυρά τους οἱ κόκκινες γλῶσσες. Ροκανισμένα σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὶς φλόγες, μαυρίζανε, σταχτιάνανε καὶ χάνονταν τώρα μπροστὰ στὰ περίλυπα μάτια τοῦ ἑτοιμοθάνατου.

Κ' ἡ 'Αντιγόνη, σὰ νὰ βρίσκονταν σ' ἀληθινὴ συφορά, σὲ κηδεία πραγματικὴ ποὺ τὴν ἴδια τὴ θανάτωνε, ἔκλαιε, ἔκλαιε κρυφά, μ' ἕνα κλᾶμα, ποὺ τῆς ξερρίζωνε ἀπὸ μέσα της κάθε ἐλπίδα. Κι' ὅπως ἔβγανε τὸ μαντιλάκι καὶ σκουπίζονταν, ὁ κόσμος γύρω τὴν κοίταζε πότε πότε μὲ ἀπορία.

Κάποιος δημοσιογραφᾶκος μάλιστα τὸ σημείωσε στὸ καρνέ του μὲ ἀκρίβεια παρατηρητῆ. Θὰ τὸ γράψη αὔριο στὰ πεταχτὰ τῆς ἐφημερίδας του: «Ὁ Δὸν Κιχώτης χθὲς στὸ Μοντιὰλ μὲ τὸν περίφημον Σαλιαπὶν συνεκέντρωσε κόσμον πολύν. Εἶναι μία ἐπιτυχὴς ταινία κωμική. Καὶ ὅπως συμβαίνει ἐνίοτε τὰ γέλια ἔφεραν ἕως τοὺς λυγμοὺς μερικὰς ὑστερικὰς κυρίας».

ΚΛΕΑΡΕΤΗ ΔΙΠΛΑ ΜΑΛΑΜΟΥ

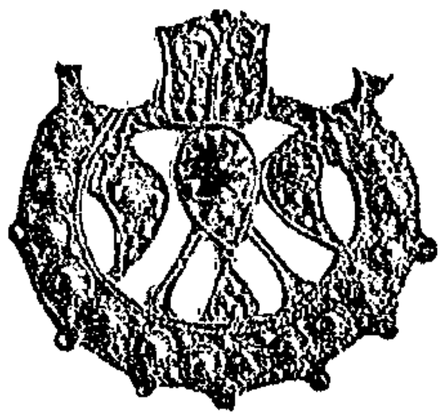

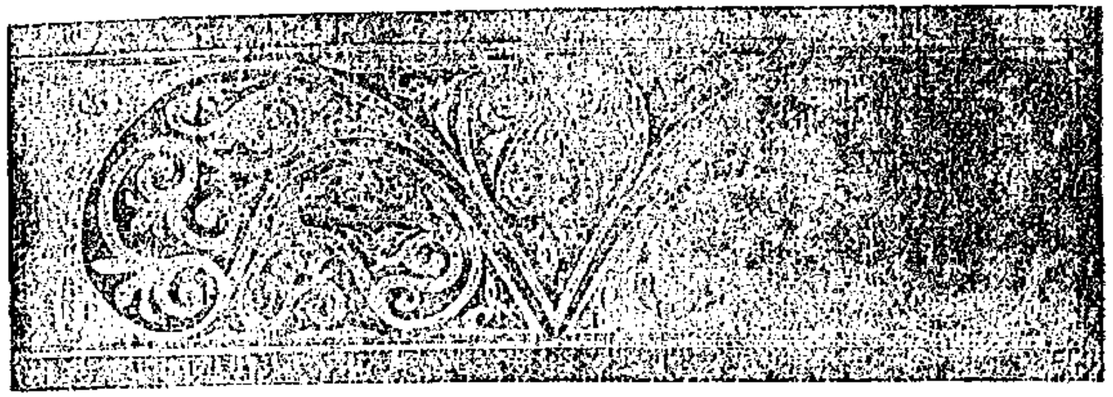

ΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Α'

Καστον Κράτος κυρίαρχον ἐσωτερικῶς καὶ ἀνεξάρτητον ἐξωτερικῶς κέκτηται Ὑπουργεῖον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν τῷ Κράτει τὴν κεντρικὴν ἀνωτάτην ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία κέκληται ὅπως διευθύνῃ καὶ κανονίζῃ τὰς ἐπισήμους διεθνεῖς σχέσεις τοῦ Κράτους τούτου μετὰ τῶν λοιπῶν ξένων Κρατῶν, μελῶν τῆς καλουμένης διεθνοῦς κοινωνίας.

Ὅταν τὰ διάφορα Κράτη τῆς Εὐρώπης ἤρχισαν, ἀποβάλλοντα τὴν πολιτικὴν τῆς ἐγωϊστικῆς ἀποκλειστικότητος καὶ τῆς ὑπερηφάνου μονώσεως, τὴν ὁποίαν ζηλοτύπως ἐτήρουν ἕως τότε, ν' ἀναπτύσσωσι τὰς μεταξὺ αὐτῶν πολιτικάς, οἰκονομικάς, ἐμπορικὰς ἢ ἄλλας διαφόρους σχέσεις καὶ νὰ κατανοῶσι τὸ μέγα ἠθικὸν καὶ ὑλικὸν συμφέρον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκέκτηντο ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναπτύξεως τῶν μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς σχέσεων, παρέστη ἄμεσος ἀνάγκη ὅπως ἱδρυθῇ ἴδιος κεντρικὸς ὀργανισμὸς εἰς ἕκαστον Κράτος. Τούτου κύριος σκοπὸς καὶ περαιτέρω ἀποστολὴ θὰ ἦτο ἡ προσεκτικὴ καὶ ἐπιμελὴς παρακολούθησις τῶν σχέσεων τούτων, ἡ διατήρησις καὶ καλλιέργεια τούτων εἰς τὰς ποικίλας αὐτῶν ἐκδη-

λώσεις ἐν τῇ διεθνεῖ πρακτικῇ καὶ ἡ ἔντονος προσπάθεια πρὸς κατεύθυνσιν ἑκάστοτε τούτων ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνέκυψαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον αἱ κληθεῖσαι Γραμματεῖαι τοῦ Κράτους ἢ Γραμματεῖαι τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ τῆς διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας.

Ἡ πρώτη λίαν μετριόφρων, ὡς ἦτο βεβαίως ἐπόμενον καὶ φυσικόν, ἐμφάνισις τῶν τοιούτων Γραμματειῶν ἐν τῇ πρακτικῇ τῶν Κρατῶν, ἂν καὶ ὑπὸ διάφορον ἑκάστοτε ὀνομασίαν, τύπον, ὀργάνωσιν καὶ δὴ ἔκτασιν ἁρμοδιότητος, φαίνεται ὅτι ἀνέρχεται ἐν γένει εἰς τὸν ιε΄ αἰῶνα. Ἐν Γαλλίᾳ, ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Φραγκίσκου τοῦ Α΄ (1494-1547), μυστική τις εἰδικὴ ἐπιτροπή, συνερχομένη παρ' αὐτῷ, ἐνησχολεῖτο ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προβλήματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους, συνεξήτει καὶ ἐξήταζε ταῦτα καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὰ τὰς καταλλήλους κατευθύνσεις. Ἐν Ρωσσίᾳ, ἐπὶ Ἰβὰν τοῦ Γ΄ (1462-1505) τὸ κληθὲν Τμῆμα τῶν Πρεσβειῶν μόνον προορισμὸν εἶχεν ὅπως μελετᾷ καὶ κατευθύνῃ δεόντως τὰ ἀναφυόμενα μετὰ τῶν λοιπῶν Κρατῶν ζητήματα διεθνοῦς πολιτικῆς. Ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς διαφόρους ἰσχυρὰς Δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας εἶχον συσταθῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ ιδ΄ αἰῶνος κεντρικοί τινες ὀργανισμοί, περισσότερον τελειοποιημένοι ἐν τῇ ὀργανώσει των καὶ τῇ λειτουργίᾳ, πρὸς προσεκτικὴν παρακολούθησιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων καὶ καθορισμὸν τῆς ἑκάστοτε τηρητέας διεθνοῦς πολιτικῆς.

Ἐν Γαλλίᾳ, αἱ βραδύτερον συσταθεῖσαι καὶ ἐν αὐτῇ παρεμφερεῖς ὑπηρεσίαι δὲν ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἀνεξάρτητοι κρατικαὶ ὑπηρεσίαι, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μονάρχου, τῆς ὁποίας καὶ ἀπετέλουν ἐν γένει ἰδιαίτερον τμῆμα, καὶ διηυθύνοντο ὑπὸ προσωπικοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς οἱ ἰδιαίτεροι γραμματεῖς τοῦ Μονάρχου, ὅστις ἄλλως τε καὶ διηύθυνε μόνος του τὰ πάντα ἐν τῷ Κράτει κατὰ τὰ τότε σχετικῶς κρατοῦντα. Οἱ ἰδιαίτεροι οὗτοι γραμματεῖς ἀτεκλήθησαν μετὰ ταῦτα Γραμματεῖς τοῦ Κράτους καὶ ἐξετέλουν τὰ ὑπηρεσιακὰ αὐτῶν καθήκοντα οὐχὶ μόνοι ἐν

ἑκάστῃ ὑπηρεσίᾳ, ἀλλὰ ἐν κοινῇ μετ' ἄλλων συνεργασίᾳ, τοῦθ' ὅπερ ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἴσως πρὸς ἀμοιβαῖον ἔλεγχον τῶν ἐνεργειῶν των καὶ ἐπωφελεστέραν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεκπεραίωσιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους. Οὕτω, τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων τμῆμα ἐκέκτητο συγχρόνως τέσσαρας ἐν ὅλῳ Γραμματεῖς, ἡ δὲ ἀπαιτουμένη ἑνότης τῶν διαφόρων ὑπηρεσιακῶν ἐνεργειῶν ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐπεμβάσεως εἴτε προσωπικῶς αὐτοῦ τούτου τοῦ Μονάρχου, ὁ ὁποῖος ἐπέλυεν ἰδίῳ δικαίῳ πάσας τὰς μεταξὺ τῶν Γραμματέων τοῦ αὐτοῦ τμήματος ἀναφυομένας συγκρούσεις ἀντιλήψεων καὶ ἐνεργειῶν, εἴτε τοῦ ἀνωτάτου τιτλούχου τῆς Αὐλῆς, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐξετέλει ὑπό τινα ἔποψιν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ σημερινοῦ Πρωθυπουργοῦ. Τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀπετέλει τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, διηρεῖτο περαιτέρω εἰς τέσσαρα ἴδια Γραφεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀπησχολεῖτο μὲ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀνατολήν, τὸ δεύτερον μὲ τὴν Δανίαν, Σουηδίαν καὶ Πολωνίαν, τὸ τρίτον μὲ τὴν Ἱσπανίαν, Πορτογαλλίαν, Κάτω-Χώρας, Ἀγγλίαν καὶ Σκωτίαν καὶ τὸ τέταρτον μὲ τὴν Γερμανίαν καὶ Ἑλβετίαν. Ὁ Ἑρρῖκος Γ΄ (1551-1589) ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν τῷ 1588 ὅπως ἀπολύσῃ πάντας ἐν γένει τοὺς ὑπάρχοντας Γραμματεῖς τοῦ Κράτους, ἀντικατέστησε δὲ μόνον δύο ἐξ αὐτῶν καὶ παρεχώρησεν εἰς μὲν τὸν ἕνα τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους, εἰς δὲ τὸν ἕτερον τὴν τῶν ἐξωτερικῶν.

Ἔκτοτε θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι χρονολογεῖται ἐν γένει ἡ ὕπαρξις τοῦ νῦν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου τῆς Γαλλίας, τοῦ ὁποίου δὲ καὶ προΐστατο εἰς τοὺς ἑρεξῆς χρόνους εἷς καὶ μόνον Γραμματεύς, ἐκτὸς τῶν ἐτῶν 1624-1626, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο διευθύνετο ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τριῶν Γραμματέων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὃς πρῶτος μόνος Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρξεν ὁ Λουδοβῖκος ντὲ Ρεβόλ, ὑπηρετήσας ἀπὸ τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1588 μέχρι τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1594. Βρα-

δύτερον, ὁ Λουδοβῖκος ΙΓ' (1601 - 1643) συνεκέντρωσε διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου 1626 Διατάγματος αὐτοῦ ἀριθμόν τινα συναφῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ κατήρτισεν οὕτως ἐξ αὐτῶν τέσσαρα ἰδιαίτερα Ὑπουργεῖα: Τὸ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, τὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ τοῦ Πολέμου καὶ τὸ τῶν Ναυτικῶν. Τὰ Ὑπουργεῖα ταῦτα ἐξηκολούθουν νὰ διευθύνωνται ὑπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργοῦ πάντοτε, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἐξουσία δὲν ἦτο ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, τοὐτέστιν οὗτος ἐνήργει ἑκάστοτε ὡς ἁπλοῦς ἐν τούτῳ ἐντολοδόχος τοῦ Βασιλέως.

Εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἡ διεύθυνσις τῶν Ὑπουργείων ἀνετέθη εἰς εἰδικὰ συμβούλια, συγκείμενα ἐκ 10 ἐν ὅλῳ μελῶν κύρους καὶ περιωπῆς. Ἡ διοικητικὴ ὅμως αὕτη μεταρρύθμισις δὲν ἐπέτυχε. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἀπεφασίσθη τῷ 1718 ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ πρῴην καθεστὼς τοῦ μόνου Ὑπουργοῦ. Ἡ ἐπελθοῦσα ἐν Γαλλίᾳ ἐπανάστασις ἐπέφερεν οὐσιώδεις μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ ἕως τότε κρατοῦν σύστημα. Ἤδη ἀπὸ τῆς 21 Ἰουνίου 1793 οἱ Ὑπουργοὶ ἀπεκαλοῦντο ἁπλῶς Ἐπίτροποι, τὸ Διευθυντήριον ὅμως ἀπεκατέστησε τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀρχικῶς κληθέν: Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν σχέσεων, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἀπεκλήθη: Ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ὡς ἀποκαλεῖται ἔτι καὶ νῦν.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ νῦν ἐκεῖ ὑφιστάμενον Foreign Office συνέστη τῷ 1782, ἀντικατασταθὲν τὸ ἕως τότε λειτουργοῦν Northern Department. Ἡ σπουδαία αὕτη διοικητικὴ μεταρρύθμισις ἐγένετο ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ μαρκησίου Rockingham (1730 - 1782), ὅστις διὰ τρίτην φορὰν διωρίσθη Πρωθυπουργὸς ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν 27 Μαρτίου 1782. Ἐν παίῃ περιπτώσει, πρῶτος Γραμματεὺς τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ἐγένετο τῷ 1782 ὁ πολὺς Charles James Fox (1749 - 1806). Νῦν δὲ ἐκτὸς τοῦ Γραμματέως ἢ Ὑπουργοῦ ὑπηρετοῦσιν ἐν τῷ Foreign Office τρεῖς Ὑφυπουργοί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος μόνιμος καὶ ὁ δεύτερος κοινοβουλευτικός, μὴ μόνιμος, ὡς καὶ δύο βοηθοὶ Ὑφυπουργοί, μόνιμοι.

Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτε-

ρικῶν, ἀποτελοῦν μόνιμον ἀνωτάτην ὑπηρεσίαν καὶ συνεπῶς δυναμένην νὰ διαφυλάξῃ ἀμειώτους τὰς παραδόσεις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς βλέψεις αὐτῆς καὶ τοὺς σκοποὺς ἔστω καὶ ἐν εὐρυτάτῳ ἀκόμη περιθωρίῳ χρόνου, κέκτηται ὑψίστην σπουδαιότητα. Ὡς ἐκ τῆς παρατηρουμένης νῦν ἐντατικῆς διεθνοῦς ἐπιμιξίας μεταξὺ τῶν Κρατῶν καὶ τῶν λαῶν αὐτῶν ἀναφύονται πλεῖστα ὅσα ζητήματα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἰκός, παρέχουσιν εἰς τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου ἄρθονον ὕλην εἴτε πρὸς διαπραγμάτευσιν εἴτε πρὸς διευθέτησιν. Ἀναμφιβόλως, οὐδεὶς ἕτερος κλάδος τῆς διοικήσεως ἐν τῷ Κράτει κέκτηται τὴν σπουδαιότητα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ὡς καὶ τὰ λεπτά, δυσχερῆ καὶ πολύπλοκα ζητήματα τοῦ Ὑπουργείου τούτου, τοὐτέστι τὰ ζητήματα τῶν ἀντικρουομένων δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τῶν Κρατῶν, τὰ ὁποῖα τοῦτο ἔχει ἀποστολὴν ὅπως κανονίσῃ καὶ διευθετήσῃ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Κράτους. Πρὸς ἀπόδειξιν ἄλλως τε τῆς μεγάλης σημασίας τοῦ Ὑπουργείου τούτου ἀρκεῖ μόνον, φρονοῦμεν, τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τοῦτο ἔχει ἀνατεθῇ ἡ διεύθυνσις καὶ καθοδήγησις τῆς ὅλης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους καὶ διὰ μέσου τούτου τὸ Κράτος ἔρχεται εἰς διπλωματικὴν ἐπαφὴν καὶ εἰς διεθνεῖς σχέσεις ἢ διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν λοιπῶν Κρατῶν, μελῶν τῆς καλουμένης διεθνοῦς κοινωνίας.

Συγκείμενον ἐξ ὑπαλλήλων εἰδικῶς κατηρτισμένων καὶ μορφωμένων εἰς τὰ διάφορα ζητήματα, τὰ ὁποῖα κέκληται ὅπως διαχειρισθῇ, τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον ἔχει εὐρυτάτην ἀκτῖνα δικαιοδοσίας, τὰ δὲ διάφορα καθήκοντα αὐτοῦ, γενικὰ καὶ εἰδικά, καθορίζονται λεπτομερῶς καὶ ἐπακριβῶς ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου ἑκάστου Κράτους. Τὰ καθήκοντα ταῦτα εἶναι τῷ ὄντι πλεῖστα ὅσα, ἐκτάκτως δὲ δυσχερῆ ἐν τῇ ἐπιτυχεῖ ἐπιδιώξει των διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀναφέρονται εἰς ζητήματα οὐ μόνον Διεθνοῦς Δικαίου, ἀλλὰ καὶ διεθνοῦς πολιτικῆς ἔτι, ὡς καὶ προστασίας ἀποτελεσματικῆς τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διαμενόντων ἡμεδαπῶν πολιτῶν. Διὰ τὴν διαπραγμάτευσιν καὶ κατ' εὐχὴν

διευθέτησιν τῶν πολυπλόκων τούτων ζητημάτων ἀπαιτεῖται οὐ μόνον ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, ἀλλὰ καὶ τεχνικὴ ἱκανότης ἐν τῷ τρόπῳ καθ' ὃν ταῦτα θὰ παρουσιάζοντο πρὸς διπλωματικὴν συζήτησιν. Ἡ διπλωματία ὀρθότατα λοιπὸν ἐλέχθη ὅτι δέον νὰ συνενώνῃ ἐπιτυχῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην. Ἂν στερεῖται τῶν δύο τούτων ἀπαραιτήτων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων, ἡ διπλωματία θὰ καταλήξῃ κατ' ἀνάγκην εἰς οἰκτρὰν ἀποτυχίαν, ἧς ὁποίας τὸν ἀντίκτυπον βαρὺν θὰ ἠσθάνετο τὸ Κράτος ὡς τοιοῦτον. Πράγματι, ἐνέργειά τις ἄστοχος καὶ ἄκαιρος ἢ ἐσπευσμένη, πολιτικὸς συνδυασμὸς μὴ στηριχθεὶς ἐπὶ ἑδραίων δεδομένων, διάβημά τι μὴ συνετὸν καὶ ἐσκεμμένον, δήλωσίς τις προφορικὴ κατ' ἔξοχὴν ἐπιπολαία ἢ τολμηρά, πάντα ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ ριψοκινδυνεύσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Κράτους, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν οὐσιώδη ἠθικὰ στοιχεῖα τῆς νομικῆς αὐτοῦ προσωπικότητος, καὶ διακυβεύσωσι τὰ δικαιώματα ὡς καὶ τὰ ζωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα.

Διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω λόγους, ὁ προϊστάμενος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος κατ' ἀνάγκην δίδει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τούτου διαχειριζόμενα ζητήματα τὴν σφραγῖδα τῆς ἱκανότητός του καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐξαιρετικῆς προσωπικότητος, πρέπει νὰ ἐκλέγεται πάντοτε μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ νὰ κέκτηται ἐξαιρετικὰ ὅλως προοόντα μορφώσεως, πείρας, φρονήσεως, εὐστροφίας καὶ ἀποφασιστικότητος. Πάντες οἱ Ὑπουργοὶ δέον νὰ ἐκλέγωνται μετ' ἐπιμελείας, διότι οὕτω καὶ μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετηθῶσι δεόντως τὰ πολλαπλᾶ συμφέροντα τοῦ Κράτους, τὰ ὁποῖα ὑπευθύνως διαχειρίζονται. Προφανῶς ὅμως ἡ ἐκλογὴ ἰδίᾳ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικὴν ὅλως ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν καὶ τοῦτο διότι τὰ τυχὸν σφάλματα, τὰ ὁποῖα θὰ διέπραττεν ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἐλπὶς ὅτι θὰ ἠδύναντο βραδύτερον νὰ ἐπανορθωθῶσι καὶ δὴ μεθ' ὅσης εὐκολίας ἐπανορθώνονται τὰ σφάλματα καὶ τὰ ὀλισθήματα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν

Ἐξωτερικῶν ἐνεργεῖ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου καὶ εἶναι οὕτω τὸ ἀνώτατον κεντρικὸν ἐκτελεστικὸν ὄργανον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπισήμους διεθνεῖς σχέσεις τοῦ Κράτους μετὰ τῶν λοιπῶν ξένων Κρατῶν. Τὰς σχέσεις ταύτας διευθύνει ὑπευθύνως ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Μόνος ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἀντιπροσωπεύει τοῦτο ἰδίῳ δικαίῳ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς ἐν τῇ ἰδιότητί του ταύτῃ καὶ μόνον δὲν ἀντιπροσωπεύει ἰδίῳ δικαίῳ τὸ Κράτος διεθνῶς, ἀλλὰ δεῖται ἑκάστοτε πρὸς τοῦτο εἰδικῆς πληρεξουσιότητος ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς ἐκτελεῖ τὰ ὑπηρεσιακὰ αὐτοῦ καθήκοντα εἴτε μόνος καὶ ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ μέσου τῶν πρεσβευτικῶν ἢ προξενικῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, αἵτινες ἀρχαὶ παρίστανται ὡς τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῶν διαταγῶν του. Ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἔχει ἐν τῷ Ὑπουργείῳ διαφόρους εἰδικοὺς ὑπαλλήλους, ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους, κεκτημένους δὲ ὡρισμένους βαθμοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσιακῇ ἱεραρχίᾳ καὶ ἀποτελοῦντας τὸ προσωπικὸν τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας.

Β΄.

Ἕκαστον Κράτος διοργανώνει τὰ κατὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν καθ' ὃν ἐγκρίνει τρόπον, ὁ ὁποῖος εἶναι πάντοτε ἀνάλογος πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συμφέροντα αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς χρηματικοὺς αὐτοῦ πόρους. Τί ἰσχύει σχετικῶς παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Ἑλλάδι; Ἤδη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μακροῦ καὶ ἱεροῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων εἶχε συσταθῇ ἐκ τῶν ἐνόντων κεντρική τις ἀρχή, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀνατεθῇ καθήκοντα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν.

Οὕτως, ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῶν Καλτεζῶν συνέλευσις ἐξέδωκε τὴν 26 Μαΐου 1821 πρᾶξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐξελέγη ἐξαμελὴς ἐπιτροπή, ἥτις μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη θὰ συνεσκέπτετο, θὰ προέβλεπε καὶ θὰ

διήρχει πάσας τὰς ὑποθέσεις καὶ πᾶν ὅ,τι θὰ συνέτεινεν, ὡς ἀνεφέρετο, εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονομίαν καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, θὰ εἶχε δὲ πρὸς τοῦτο πᾶσαν πληρεξουσιότητα καὶ οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιτείνῃ εἰς τὰς διαταγάς της ἢ νὰ παρακούσῃ ταύτας. Ἡ συνέλευσις τῆς κληθείσης Δυτικῆς Χέρσου τῆς Ἑλλάδος ἐξέδωκε τὴν 9 Νοεμβρίου 1821 ψήφισμα περὶ συστάσεως προσωρινῆς Διοικήσεως, τῆς ὁποίας καὶ συνέταξε τὸν ὀργανισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου δὲ συνιστᾶτο ἡ Γερουσία, ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις θὰ διεπραγματεύετο καὶ συνῆπτε τὰς συνθήκας μετὰ τῶν ἐν τῇ Πατρίδι εὑρισκομένων εἰσέτι ἐχθρῶν. Μετὰ τὴν σύστασιν ὅμως τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς αἱ συνομολογούμεναι συνθῆκαι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικυροῦνται ὑπ' αὐτῆς (ἄρθ. 15). Ἡ ἀπὸ 15 Νοεμβρίου 1821 νομικὴ διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου τῆς Ἑλλάδος ἐγκαθίδρυσεν Ἐθνικὴν Βουλήν, ἡ ὁποία θὰ συνεκροτεῖτο ἀπὸ παραστάτας τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἦτο ἁρμοδία ὅπως συνάπτῃ εἰρήνην, συνθήκας καὶ διορίζῃ ἢ δέχηται Πρεσβευτάς (τμ. β΄. κεφ. α΄. ἄρθ. Δ΄.).

Προϊόντος τοῦ χρόνου, τὰ πράγματα ἐσυστηματοποιοῦντο. Ἡ § κβ΄. τίτλου β΄. τμήματος γ΄. τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Πεδιάδι, τὸ ὁποῖον μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 15 νόμου τῆς 9 Μαΐου 1822 ἀπεκλήθη Νέα Ἐπίδαυρος, συγκληθεῖσαν Α΄. Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν ὁρίζει ῥητῶς ὅτι τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα θὰ ἐξέλεγεν ὀκτὼ Ὑπουργούς, πρῶτος μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, ἔχων συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιστασίαν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων. Συμφώνως πρὸς τὴν § ρι΄. τοῦ πολιτεύματος, ὁ Πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος Α. Μαυροκορδάτος ἐδημοσίευσε τοῦτο ἐν Κορίνθῳ διὰ τῆς ἀπὸ 25 Φεβρουαρίου 1822 πράξεως, ἐν τῷ ἄρθ. 4 τῆς ὁποίας λέγεται ὅτι ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ Μινίστρος τῶν Ἐξωτερικῶν θὰ ἐκτελέσῃ τὴν παροῦσαν διαταγήν. Ὡς τοιοῦτος ὑπογράφεται ὁ Θ. Νέγρης, ὅστις καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργός. Οὗτος ὡς καὶ οἱ λοιποὶ

ἑπτὰ Ὑπουργοὶ διωρίσθησαν διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 πράξεως τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος, ἐκδοθείσης ἐν Ἐπιδαύρῳ. Δι' ἑτέρας δὲ διακηρύξεως αὐτοῦ ἀπὸ 16 τοῦ αὐτοῦ μηνός, τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα ἀνεκοίνου πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας τὴν ἵδρυσιν τῶν ὀκτὼ Ὑπουργείων, πρὸς τὰ ὁποῖα οὗτοι ἀναλόγως τῆς ἁρμοδιότητός των θὰ ἠδύναντο ν' ἀπευθύνωνται πρὸς διεκπεραίωσιν τῶν ὑποθέσεών των. Τὴν 8 Μαΐου 1822 διὰ πράξεως τοῦ βουλευτικοῦ σώματος διωρίζοντο ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν εἷς Γεν. Γραμματεὺς μετὰ μισθοῦ ἐκ γροσίων 350 κατὰ μῆνα καὶ εἷς ἕτερος Γραμματεύς, λαμβάνων μισθὸν 150 γρόσια μηνιαίως, «ἐπειδὴ ὁ Λαὸς καταβοᾷ διὰ τὰ μεγάλα ἔξοδα τῶν Γραφείων τῆς Διοικήσεως».

Ἡ § κε΄. τμ. Γ΄. κεφ. Γ΄. τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Β΄. ἐν Ἄστρει Ἐθνικὴν Συνέλευσιν (29 Μαρτίου - 18 Ἀπριλίου 1823) ὁρίζει ὅτι τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα ἐκλέγει ἑπτὰ Ὑπουργοὺς ὡς καὶ ἕνα Γενικὸν Γραμματέα, εἰς τὸν ὁποῖον διευθύνονται αἱ ἐξωτερικαὶ ὑποθέσεις. Κατὰ τὰς διατάξεις τῶν §§ νγ΄. καὶ νδ΄., τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα διορίζει πάντας τοὺς διπλωματικοὺς Ὑπουργοὺς τῆς Διοικήσεως παρὰ ταῖς Ξέναις Αὐλαῖς καὶ ἔχει δικαίωμα ν' ἀλληλογραφῇ μετὰ τῶν Αὐλῶν τούτων. Ἡ Γ΄. ἐν Ἐπιδαύρῳ κατ' ἀρχὰς συνελθοῦσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις (6 - 16 Ἀπριλίου 1826) ἐξέδωκε ψήφισμα τὴν 12 Ἀπριλίου, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ὁποίου ἡ ὅλη διεύθυνσις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων θ' ἀνετίθετο εἰς ἑνδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν προσωρινῶς, ἥτις ἐκλήθη Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ διετέλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Α. Ζαΐμη.

Ἡ Γ΄. αὕτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις συνέχισε τὰς ἐργασίας της βραδύτερον πρῶτον ἐν Ἑρμιόνῃ καὶ ἔπειτα ἐν Τροιζῆνι (18 Ἰαν.-5 Μαΐου 1827). Αὕτη ἐπεξειργάσθη ἐπιμελῶς τὸ κληθὲν πολιτικὸν σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου τὰ ἄρθ. 126 - 132 πραγματεύονται περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποκληθέντων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, τῶν καθηκόντων των καὶ τῶν εὐθυνῶν. Τὸ ἄρθ. 126 ῥητῶς λέγει ὅτι «ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία ἔχει Γραμματεῖς: α΄. τὸν ἐπὶ τῶν

Ἐξωτερικῶν». Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας θὰ ἦσαν ἓξ ἐν ὅλῳ κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου αἱ καθ' ἑκάστην διατάξεις παρουσιάζουσι πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον λόγῳ τοῦ ἀρκετὰ *φιλελευθέρου αὐτῶν πνεύματος. Τέλος, τὸ* ἄρθ. 252 τοῦ συντάγματος τῆς Δ΄ ἐν Ἄργει κατ' ἀρχὰς (11 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου 1829) καὶ ἔπειτα ἐν Ναυπλίῳ συνελεύσεως ῥητῶς ὡσαύτως ὁρίζει: «Οἱ Ὑπουργοὶ Γραμματεῖς εἶναι ἐπτὰ τὸ πολύ: α΄ ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν».

Ἐν τούτοις, κανονικῶς τοὐλάχιστον, τὸ παρ' ἡμῖν νῦν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν συνέστη διὰ τοῦ 3 ἀπὸ Ἀπριλίου 1833 Διατάγματος περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν τοῦ Κράτους ἐκδοθέντος ἐν Ναυπλίῳ. Συμφώνως πρὸς τὸ 1 ἄρθ., θὰ ὑπῆρχον ἑπτὰ Γραμματεῖαι, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Δι' ἑτέρου ὑπὸ ἰδίαν ἡμερομηνίαν Διατάγματος καθωρίζετο ἡ ἁρμοδιότης τῆς ὡς ἄνω Γραμματείας, ἧς ὁποίας τὸ προσωπικὸν θ' ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς συμβούλου, τριῶν γραμματέων, ἑνὸς γραφέως καὶ ἑνὸς κλητῆρος (ἄρθ. 1). Αὔξησις τοῦ προσωπικοῦ τούτου δὲν θὰ ἐπετρέπετο παρὰ μόνον ἂν ἀπῄτει ταύτην ἀναπόφευκτος καὶ κατεπείγουσα ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας. Τὸ ἄρθ. 3 διέγραφε λεπτομερῶς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς Γραμματείας. Οἱ πρῶτοι Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἦσαν τέσσαρες ἐν ὅλῳ: Σπ. Τρικούπης Πρόεδρος, Α. Μαυροκορδάτος, Γ. Πραΐδης καὶ Ἰω. Κωλέτης. Γραμματεὺς ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν διωρίσθη τότε ὁ Σπ. Τρικούπης, ὁ ὁποῖος βραδύτερον, τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1833, ἐγένετο Πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίνῳ. Τὰ ἄρθ. 20, 24, 80-85 τοῦ ἀπὸ 18 Μαρτίου 1844 συντάγματος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἠργησαν τὸν ὅρον: Γραμματεία, ἀντ' αὐτοῦ δὲ εἰσήγαγον τὸν ἕτερον ὅρον: Ὑπουργεῖον, Ὑπουργός. Ὁ ἀπὸ 3 Ἰουνίου 1846 νόμος ΛΓ΄ περὶ ὀργανώσεως τῶν Ὑπουργείων ὁρίζει ἐν ἄρθ. 1 ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὑπουργείων ἐν τῷ Κράτει προσδιορίζεται ὡς ἑξῆς: α΄ Τὸ ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον. Κατὰ τὸ 8 ἄρθ. τοῦ ἀνωτέρω νόμου, τὸ προσωπικὸν τοῦ Ὑπουργείου θ' ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν τμηματαρχῶν, τριῶν γραμματέων α΄ καὶ β΄ τάξεως, τριῶν ἀκολούθων καὶ δύο κλητήρων. Οἱ ἐν αὐτῷ ἀκόλουθοι θὰ ὑπηρέτουν ἀμισθὶ ἐπὶ ἓξ μῆνας, ἂν δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα δὲν ἔδιδον δείγματα ἱκανότητος, θὰ ἀπελύοντο τῆς ὑπηρεσίας, ἀντικαθιστάμενοι ὑπὸ ἄλλων (ἄρθ. 7). Ἡ ἀντιμισθία τῶν κρινομένων ὡς ἱκανῶν δὲν θὰ ἦτο μηνιαίως ἀνωτέρα τῶν 60 δραχμῶν (ἄρθ. 16). Εἰς τὸν μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει ὅρον: Ὑπουργεῖον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπέφερε τροποποίησιν τὸ ἀπὸ 4 Φεβρουαρίου 1863 ψήφισμα Ζ΄ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως περὶ καταρτισμοῦ καὶ καθηκόντων τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, δημοσιευθὲν τὴν 12 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ καταργῆσαν τὸ διακριτικόν: ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου. Πράγματι, τὸ ἄρθ. 4 τοῦ ψηφίσματος διαλαμβάνει: «Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὑπουργείων ὁρίζεται εἰς *ἑπτὰ ἐν ὅλῳ . . . . δ) Τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν».* Τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην φέρει ἔκτοτε ἔτι καὶ νῦν τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο.

Ὡς εἰκός, καθ' ὅλην τὴν μακρὰν σταδιοδρομίαν του τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον μετέβαλεν ἐπανειλημμένως τὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ. Νῦν δὲ διέπεται ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. *4952 (1931) νόμου, ὁ ὁποῖος ἐκωδικοποιήθη διὰ τοῦ ἀπὸ* 18 Ἰουλίου 1931 Διατάγματος, συγκειμένου ἐξ ἄρθ. 235 ἐν ὅλῳ. Τὸ ἄρθ. 1 ὁρίζει ὅτι τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον *περιλαμβάνει τρεῖς ὑπηρεσίας, τὴν κεντρικήν, πρεσβευτικὴν καὶ προξενικήν, τῶν ὑπαλλήλων δυναμένων ἀδιαφόρως νὰ μετατεθῶσιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς ἄλλας.* Τὸ ἄρθ. 1 § 2 ἀναγράφει ἐκτενῶς τὰ θέματα ἁρμοδιότητος τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου. Ἔνιοι διατάξεις τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου ἐτροποποιήθησαν διὰ δύο ἀπὸ 12 Δεκεμβρίου 1932 Διαταγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὰς διατάξεις τῆς προξενικῆς διατιμήσεως, τὸ δὲ δεύτερον εἰς κατάργησιν, ἀναστολὴν ἰσχύος διατάξεών τινων καὶ μειώσεως ἀποζημιώσεων. Διὰ τοῦ ἀπὸ 5 Μαΐου 1931 Διατάγματος, ἄρθ. 1, ὡρίσθη ὅτι ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου ἀπαρτίζεται ἔκ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως, ἐκ τῆς Α΄ Πολιτικῆς Διευθύνσεως (εἰς ἣν ὑπάγονται: α΄ τὸ

Τμῆμα Βαλκανικῆς καὶ β' τὸ τῆς Εὐρώπης), ἐκ τῆς Β' Πολιτικῆς Διευθύνσεως (εἰς ἣν ὑπάγονται: α' τὸ Τμῆμα Τουρκίας, β' τὸ τῆς Ρωσσίας καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης χωρῶν καὶ γ' τὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ κληροδοτημάτων), ἐκ τῆς Διευθύνσεως Τύπου καὶ ἐκ τῶν ἀκολούθων ὀκτὼ τμημάτων: Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, Προσωπικοῦ, Ἐπιθεωρήσεως προξενικῶν ἀρχῶν, Ἐθιμοτυπίας, Νομικοῦ τμήματος, Συμβάσεων, Διοικητικοῦ καὶ Δικαστικοῦ, Ἐκκαθαρίσεως δαπανῶν. Ἐν τῷ Ὑπουργείῳ ὑφίσταται ὡσαύτως καὶ τὸ ἰδιαίτερον Γραφεῖον τοῦ Ὑπουργοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγονται ἡ παραλαβὴ τῶν ἐγγράφων καὶ τηλεγραφημάτων ὡς καὶ ἡ κρυπτογραφικὴ ὑπηρεσία (ἄρθ. 13).

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία καὶ ἡ ὀργάνωσις τοῦ παρ' ἡμῖν Ὑπουργείου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἤδη ἐρωτᾶται· αἱ γυναῖκες θὰ ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν; Κατά τινας θὰ ἠδύναντο, κατ' ἄλλους οὐχί, οὐ μόνον διότι δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἀξιοπρεπὲς δι' ἓν Κράτος ν' ἀντιπροσωπεύηται ἐπισήμως ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπὸ γυναικός, ἀλλὰ καὶ διότι πολλάκις πέριξ τοῦ προσώπου αὐτῆς θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῶσι αἰσθήματα, πάθη καὶ ῥαδιουργίαι, δυνάμεναι νὰ παράσχωσιν εἰς τινας περιστάσεις σοβαρὰ πράγματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς παρ' αὐτῆς ἀναληφθείσης διπλωματικῆς ἀποστολῆς. Ἕτεροι συγγραφεῖς διακρίνουσι μεταξὺ μονίμων διπλωματικῶν ἀποστολῶν, τὰς ὁποίας ἀρνοῦνται εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ ἐκτάκτων τοιούτων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο ἐνίοτε διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἀποχρῶντα λόγον ν' ἀνατεθῶσιν καὶ εἰς γυναῖκας ὑπὸ ὡρισμένας πάντως προϋποθέσεις.

Ἂν θελήσωμεν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς παρωχημένους χρόνους, θέλομεν ἴδῃ ὅτι τῷ ὄντι εἶχον ἐνίοτε ἀνατεθῇ ἐπίσημοι διπλωματικαὶ ἀποστολαὶ εἰς γυναῖκας. Οὕτως, ἡ πριγκίπισσα Ἑρριέττα, σύζυγος τοῦ Φιλίππου τοῦ Α' τῆς Ὀρλεάνης (1640-1701) διεπραγματεύθη τῷ 1670 ἐν Δούβρῳ τὴν συμμαχίαν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Ἡ σύζυγος τοῦ στρατάρχου κόμητος ντὲ Γκεμπριὰν εἶχεν ἐπισήμως ἐπιφορτισθῇ ὅπως συνοδεύσῃ εἰς Πολωνίαν τὴν

πριγκίπισσαν Μαρίαν-Λουΐζαν ντὲ Γκονζάγ (1612-1667), τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλέξῃ ὡς σύζυγόν του ὁ Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Βλαδίσλαους ὁ Ζ'. Κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, ἡ λαίδη Μαίρη Μόνταγκ διεπραγματεύθη διάφορα πολιτικὰ ζητήματα ἐνδιαφέροντα τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὅμως, ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ὁ ΙΒ' (1682-1718) δὲν ἔστερξεν ὅπως δεχθῇ τὴν κόμησσαν Μαρίαν ντὲ Καϊνιγσμαρκ, εὐνουμένην τοῦ Βασιλέως τῆς Πολωνίας Αὐγούστου τοῦ Β', τὴν ὁποίαν ὁ τελευταῖος οὗτος θἠέλησε ν' ἀποστείλῃ ἐπὶ ἐπισήμῳ διπλωματικῇ ἀποστολῇ εἰς Στοκχόλμην. Ἐκ τῶν μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Πολωνίας σχέσεων αὐτῆς ἡ κόμησσα εἶχεν ἀποκτήσῃ καὶ ἕνα υἱόν, τὸν μετέπειτα διάσημον στρατάρχην τῆς Γαλλίας κόμητα Μαυρίκιον ντὲ Σὰξ (1696-1750). Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τῆς Οὐραγουάης διώρισε, τῷ 1912, τὴν δεσποινίδα Κλοτίλδην Λουΐζι, διδάκτορα τῆς Νομικῆς, ὡς Γραμματέα τῆς ἐν Βρυξέλλαις Πρεσβείας τῆς Δημοκρατίας. Ἡ Νορβηγικὴ Κυβέρνησις διώρισε, τῷ 1914, τὴν δεσποινίδα Ἑρριέτταν Χαὶγ ὡς Γραμματέα τῆς ἐν Μεξικῷ Πρεσβείας. Τῷ 1922, ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις διώρισεν ὡς πρώτην Γραμματέα παρὰ τῇ ἐν Οὐάσιγκτων Πρεσβείᾳ τὴν δεσποινίδα Νάντια Στάντσεφ. Τῷ 1924 δέ, ἡ σοβιετικὴ Ῥωσσία διεπίστευσε τὴν κυρίαν Ἀλ. Κολλοντάϊ ἐν Νορβηγίᾳ ὡς πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπον τῶν σοβιὲτ καὶ δὴ μὲ τὸν βαθμὸν διπλωματικοῦ ἀπεσταλμένου β' τάξεως. Τὴν 12 Μαΐου 1926, ἡ Νατάλια Ῥόσλαβετς διωρίσθη πρώτη Γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις σοβιετικῆς Πρεσβείας. Παρέμεινε δ' αὕτη ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὴν θέσιν της ταύτην, τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1927 μάλιστα ἀνέλαβε καὶ τὴν διεύθυνσιν ἔτι τῆς Πρεσβείας ὡς Ἐπιτεραμμένη ad interim, λόγῳ ἀπουσίας τοῦ Ἀλ. Οὐστίνωφ, πληρεξουσίου ἀντιπροσώπου τῶν σοβιέτ.

Τί ἰσχύει σχετικῶς παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι; Θὰ ἦτο δυνατὸν ἡ Ἑλλάς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρ' αὐτῇ νῦν κειμένων νόμων, νὰ δεχθῇ γυναῖκα ὡς ὑπάλληλον τῶν γενικῶν θέσεων εἰς τὰς τρεῖς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξω-

τερικῶν, τὴν κεντρικήν, πρεσβευτικὴν καὶ προξενικήν; Περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ζητήματος θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀναφέρῃ τὴν ἀκόλουθον περίπτωσιν καὶ τὴν εἰς αὐτὴν δοθεῖσαν λύσιν. Τὴν 19 Δεκ. 1927, ἡ δεσποινὶς Ἀναστασία Α. Κοντογιάννη, πτυχιοῦχος τῆς Νομικῆς, ὑπέβαλεν αἴτησιν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, δι' ἧς ἐζήτει *νὰ πληροφορηθῇ ἂν θὰ ἐπετρέπετο εἰς αὐτήν*, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κειμένης ἑλληνικῆς νομοθεσίας, νὰ μετάσχῃ εἰς διαγωνισμὸν διπλωματικῶν ἀκολούθων. Τὸ Ὑπουργεῖον ἀπήντησεν ἀρνητικῶς στηριζόμενον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 228 καὶ ἀπὸ 9 Ἰανουαρίου 1928 γνωμοδότησιν τοῦ παρ' αὐτῷ Νομικοῦ Συμβούλου, καθ' ἣν ἐκ τοῦ ἄρθ. 3 τοῦ ἀπὸ 31 Αὐγ. 1926 ἐν ἰσχύϊ τότε ὀργανισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἐξάγεται ὅτι εἰς τὰς γενικὰς θέσεις, τουτέστι τὰς ἀποτελούσας τὸν κυρίως κλάδον τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους, διορίζονται μόνον οἱ τοῦ ἄρρενος φύλου. Εἰδικώτερον, ἐκ τοῦ ἐδαφ. 2 τοῦ ἄρθ. 3 ὁρίζοντος: «προκειμένου περὶ εἰδικῶν θέσεων δύνανται νὰ διορισθῶσιν ὑπάλληλοι ἀδιακρίτως φύλου . . . . » συνάγεται ἀσφαλῶς, κατὰ τὸ ἐξ ἀντιδιαστολῆς ἐπιχείρημα, ὅτι τὸ θῆλυ φύλον ἀποκλείεται ἐκ τῶν γενικῶν θέσεων τοῦ κλάδου, *διότι ἄλλως ἡ ἀνωτέρω ἔκφρασις θ' ἀπέβαινε προφανῶς περιττή*. Τὸ ἀπὸ 3 Ἰουνίου 1927 σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, δημοσιευθὲν μεταγενεστέρως, δὲν κατήργησε τὸ ἀνωτέρω 3 ἄρθρον. Διότι ἡ ἔκφρασις «πολῖται Ἕλληνες», ἥτις εὑρηται ἐν τῷ ἄρθ. 6 ἐδάφ. α΄ τοῦ συντάγματος, κεῖται μόνον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς πολίτας. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται βεβαίως ὅτι διὰ νόμου δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ γυναῖκες ἐξ ὡρισμένων θέσεων δημοσίων. Νόμος τοιοῦτος δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἀντισυνταγματικός, καθόσον τὸ πνεῦμα τοῦ συντάγματος εἶναι ὅτι, κατ' ἀρχὴν βεβαίως, τὸ θῆλυ φύλον δὲν ἀποκλείεται *ἐκ τῶν δημοσίων θέσεων ἐν τῷ Κράτει, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅτι* δὲν θὰ ἠδύνατο, δι' ὡρισμένας δημοσίας θέσεις, ν' ἀπαιτηθῇ ὡς προσὸν τὸ ν' ἀνήκῃ ὁ διορισθησόμενος ὑπάλληλος εἰς τὸ ἄρρεν γένος, ὅπως ἄλλως τε, ὅλως ἀντιθέτως, θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ τὸ ἄρρεν φῦλον ν' ἀποκλεισθῇ διὰ νόμου ἐξ ὡρισμένων δημοσίων θέσεων.

ΔΗΜ. ΔΡΟΣΟΣ
Διευθυντὴς Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν

ΜΠΑΛΑΝΤΑ

Καθάριο λάδι καὶ φυτίλι
σιγόκαρτο, ποὺ δὲν τελειώνει,
στ᾽ ἄχνὸ κι ἀνέσπερο καντήλι
τὰ φέρνουν οἱ καιροὶ κ᾽ οἱ χρόνοι.
Καὶ θαμποβλέποντας φτερώνει
καὶ ξεκινάει ὁ νοῦς ταχὺς
κι ὅλο πρὸς τ᾽ ἄγνωστο ζυγώνει,
μὲ τὴ λαχτάρα τῆς ψυχῆς.

Κ᾽ ἐκεῖ πρὸς τ᾽ οὐρανοῦ τὴν Πύλη,
π᾽ ἀνοίγει γιὰ τὴν πίστη, μόνη,
φτάνουν τὰ παραμύθια, οἱ θρύλοι,
τοὺς φέρνουν οἱ καιροὶ κ᾽ οἱ χρόνοι,
κ᾽ ἔρχεται ὁ νοῦς, κ᾽ ἔρχονται οἱ πόνοι,
κ᾽ ἡ ἀγκούσα, θάλασσας ρηχῆς
τὰ σκληρὰ κύματα, σηκώνει
μὲ τὴ λαχτάρα της ψυχῆς.

Κι ἄστρα, στ᾽ ἄχρωμο χάος ἥλιοι,
τὴ νύχτα φῶς καθέν᾽ ἁπλώνει,
προτοῦ κ᾽ ἡ γνώση ν᾽ ἀνατείλει,
τὴ *φέρνουν οἱ καιροὶ κ᾽ οἱ χρόνοι*,
σὰ μέρας φῶς, ποὺ μᾶς λυτρώνει
ἀπ᾽ τ᾽ ὄνειρο μιᾶς ταραχῆς
τοῦ κόσμου, ἡ γνώση π᾽ ἀνταμώνει
μὲ τὴ λαχτάρα τῆς ψυχῆς.

Ἄνθρωπε! τὴν καρδιὰ ἀνηφώνει
τ᾽ ἄχραντο φῶς τῆς προσευχῆς,
τὸ φέρνουν οἱ καιροὶ κ᾽ οἱ χρόνοι
μὲ τὴ λαχτάρα τῆς ψυχῆς.

ΞΗΡΟΜΕΡΟ ΚΑΙ ΒΑΛΤΟΣ

Συνηθίσαμε νὰ λέμε «λεβεντογέννα» τὴ Ρούμελη καὶ πολὺ σωστά, γιατὶ ἦταν πάντα τέτοια· μὰ τὰ πρωτεῖα στὴ λεβεντιά της τὰ κρατοῦν τὰ θρυλικὰ Ἄγραφα πρῶτα, καὶ κατὰ δεύτερο λόγο τὸ μπαρουτομυρισμένο Ξηρόμερο κι ὁ Βάλτος στὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση χρόνια.

Ἐκεῖ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πὼς ξεφύτρωσε ὁ νεώτερος ἐπικὸς θρύλος ποὺ ἔδωκε τὴ ζωντάνια καὶ τὸν ἡρωϊσμὸ στὴ γενιὰ τοῦ μεγάλου σηκωμοῦ μας στὰ 1821.

Κάτω στὸ Βάλτο στὰ χωριά,
Ἄγραφα καὶ Ξηρόμερο,
ἔκεῖ 'ν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί,
ὅλοι ντυμένοι στὸ φλωρί.
Κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν
καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.

Τέτοιοι τόποι ἡρωϊκοὶ ἄθελα σὲ τραβοῦν, τὸ ἴδιο ὅπως κι ἡ γενέτειρά σου. Σοῦ γεννιέται ὁ πόθος νὰ τοὺς ἐπισκεφτῆς. Γι᾽ αὐτὸ κι ἐγὼ δυὸ φορὲς ὡς τώρα ταξίδεψα στ᾽ Ἄγραφα καὶ χάρηκα τὴ θρυλικὴ καὶ φυσικὴ ὁμορφιά τους. Καημὸ τὸ εἶχα ὅμως νὰ ἰδῶ μιὰ φορὰ καὶ τὸ Ξηρόμερο καὶ Βάλτο. Πόσο χαίρομαι ποὺ ξεπλήρωσα τὴν ἐπιθυμία μου! καὶ πιὸ πολὺ ποὺ βρίσκω τὴν εὐκαιρία ὅσα εἶδα κι ἔμαθα ἐκεῖ ποὺ πῆγα νὰ τὰ ρίξω στὸ χαρτί.

Στὰ 1931 τὸν Αὔγουστο, ἔτυχε νὰ βρίσκουμαι στὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας γιὰ ξεκαλοκαίριασμα. 18 εἶχε ὁ μῆνας ποὺ τὸ πῆρα ἀπόφαση γιὰ ταξίδι καὶ κατέβηκα στὸ Ἀγρίνιο. Πῆρα τὸ πρῶτο αὐτοκίνητο ποὺ ἦταν γιὰ τὴν

Ἀμφιλοχία κι ὕστερα ἀπὸ μία ὥρα περνοῦσα τὸν Ἀχελῶο κοντὰ στὴ Σπολάϊτα πάνω στὸ σιδερένιο γεφύρι ποὺ ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ μακαρίτη Τρικούπη εἶναι φτειασμένο, ἔργο τῆς μηχανικῆς περίφημο.

Στὸ πέρα κεφαλάρι τοῦ γεφυριοῦ εἶναι στρατιωτικὸς σταθμὸς ἀπὸ παλιὰ χρόνια. Ἀπ' αὐτὸν παραπέρα ἀρχίζουν σπίτια, πενηνταριὰ τὸ ὅλο, πανώστρατα ἀπ' τὸν ἁμαξόδρομο χτισμένα. Τὸ *Ματσούκι* ἐδῶ, συνοικισμὸς προσφυγικὸς ἀπὸ Ποντίους ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Χαλδίας τῆς δύσμοιρης χώρας τοῦ Πόντου. Ὅλοι τους καταγίνονται στὴν καπνοκαλλιέργεια καὶ γι' αὐτὸ ὄξω ἀπ' τὰ σπίτια τους δὲ βλέπεις ἄλλο ἔξὸν ἀπὸ καπνά· τἄχουν κρεμασμένα στὶς λιάστρες γιὰ νὰ ξεραθοῦν.

Τὸ αὐτοκίνητο περνώντας τὴ γέφυρα κυλάει τὶς ρόδες του στοῦ Βάλτου τὸ μέρος πιά, κι ἔτσι ἀκολουθοῦμε τὸν ἁμαξόδρομο ὅπως ξετυλίγεται στὴν ἀκροποταμιά. Σὲ λίγο φτάσαμε σὲ κάτι ἀρχαῖα. Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ παλιὰ ἀκαρνανικὴ πόλη Στράτος, κι αὐτὰ εἶναι τὰ τείχη της (ἰσόδομα) ποὺ κατεβαίνουν ἀπὸ ψηλά· συναντοῦν τὸ δρόμο μας ποὺ τὰ κόβει, προχωροῦν λίγο παρακάτω καὶ τελειώνουν στὴν ἄκρη στὸ ποτάμι.

Πιὸ πάνω ἀπὸ μᾶς τὸ τεῖχος καβαλάει τὰ κοντοραχάκια, ὅπως ἀκολουθοῦν τὸ ἕνα παραπάνω ἀπ' τ' ἄλλο, ὡσπού φτάνει πολὺ ψηλὰ σ' ἕνα βουναλάκι, τὸ ψηλότερο ἀπ' τ' ἄλλα, ποὺ εἶναι μισὴ ὥρα μακριὰ ἀπ' τὸ ποτάμι. Ἡ κορφή του μοιάζει ἀκρόπολη τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πόλης, κι εἶναι. Ἐκεῖ τὰ τείχη κάνουν τὴ βόλτα τους. Παίρνουν κατήφορο κατὰ τὸ ἄλλο μέρος, κι ἐκεῖθε ὅλο κατεβαίνουν ἀπὸ ράχη σὲ ράχη κι ἀπὸ φρύδι σὲ φρύδι· παίρνουν κι ἄλλη βόλτα στὸ βουναλάκι ποὺ κρατεῖ τὸ ναὸ τοῦ Διός, γυρίζουν πάλι δῶθε καὶ σὲ λίγο σμίγουν μὲ τὸ τεῖχος ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὸ ποτάμι.

Τὸ βρήκαμε λοιπὸν κι ἄλλη φορὰ τὸ τεῖχος καθὼς πᾶμε, καὶ τ' ἀφήσαμε δεξιά μας. Μιὰ «πύλη» του στέκεται ὁλόρθη ἀκόμα. Ὁ χρόνος δὲ μπόρεσε νὰ ταράξη ἀπ' τὴ θέση τους τοὺς τεράστιους ὀγκόλιθους ποὺ εἶχαν βαλμένους γιὰ νὰ τὴ στήσουν.

Σὲ λίγο τὸ αὐτοκίνητο θὰ ἔπαιρνε τὸν κάμπο, μὰ ἐγὼ δὲν τὸ εἶχα γιὰ τὴν Ἀμφιλοχία καὶ τ' ἄφησα· πῆρα τὸ δρόμο ποὺ πάει στὸ Σοροβίγλι. Πέρασα τὸ παλιὸ τεῖχος ἐκεῖ ποὺ εἶναι πεσμένο καὶ περνάει ὁ δρόμος, τ' ἄφησα πίσω μου καὶ μπῆκα στὸ χωριό.

Ἀπάντησα ἕνα μαγαζάκι στὴν ἄκρη του καὶ δυὸ τρεῖς Καραγκούνηδες. Τοὺς ρώτησα ποῦ εἶναι τὸ σπίτι τοῦ δασκάλου καὶ μοῦ τὸ ἔδειξαν. Τὸ σχολεῖο τους ἦταν ἐκεῖ. Βρῆκα τὴ γυναῖκα του· αὐτὸς ἔλειπε στὰ λουτρὰ τοῦ Μουστιάνου ποὺ εἶναι στὴν ἀκρολιμνιὰ τῆς Λυσιμαχίας, στὸν αἰτωλικὸν κάμπο.

Ζήτησα λοιπὸν ἀπ' ἀνάγκη τοῦ παπᾶ τὸ σπίτι. Ξένος εἶναι κι αὐτὸς ὅπως κι ὁ δάσκαλος, μὰ ποῦ ἄλλοῦ νὰ πάω, ἀφοῦ ὁ τσέλιγγας τοῦ χωριοῦ ἔλειπε! Κι ὁ παπὰς εἶναι ἔξυπνος κι ἀρκετὰ μορφωμένος ἄνθρωπος. Τὸν βρῆκα νὰ τρώη. Ἅμα τελείωσε ἀπὸ τὸ φαγί του, ἔδειξε ὅλη τὴν προθυμία του νὰ μὲ συνοδεύση ὅπου θέλω.

Ἤρθε μαζί μου στὴν ἐκκλησιά του, καὶ κοίταξα τὰ βιβλία της μὴν τύχη καὶ βρῶ καμμιὰ σημείωση παλιά. Τίποτα. Κοίταξα εἰκόνες, μὴν ἔχουν ἐπιγραφὲς παλιές, ἄδικα.

Καλὰ ποὺ εἶναι σὲ ψήλωμα ὡστόσο ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ Σοροβιγλιοῦ, κι ἀπὸ κεῖ μπορεῖ νὰ ἰδῆς ὅλον τὸν χῶρο ποὺ εἶχε πιασμένον ἡ ἀρχαία ἡ πόλη. Βορεινὰ κι ἀντίκρυα της, φαίνεται ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Διὸς στὴ Στράτο. Μεσημβρινὰ σὲ γούβα μέσα διακρίνεται, ἂς εἶν' καὶ μακριά, τὸ ἀρχαῖο θέατρο.

Προχώρησα μὲ τὸν παπὰ τὴ ράχη-ράχη κοιτάζοντας ἀπὸ δῶ κι ἀποκεῖ κι ἐρευνώντας τὰ ἐμπρός μου. Ὅπου κι ἂν πᾶς κι ὅπου κι ἂν γυρίσης, θὰ ἰδῆς καὶ κάποιο ἀρχαῖο. Πολὺ σωστὰ ἄλλως. Γιατὶ στὴ Στράτο εἶχε συμμαζευτῆ τὴν ἀρχαία ἐκείνη ἐποχὴ ἕνας μεγάλος πληθυσμὸς ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀκαρνανίας. Εἶχαν κάμει καὶ πρωτεύουσά τους οἱ Ἀκαρνᾶνες τὴν πόλη αὐτή, κοντὰ στὸ νοῦ λοιπὸν πῶς ἐκεῖ εἶχαν χτίσει λογιῶν λογιῶν χτίρια. Κι ἀπ' ὁλόγυρα τὴν ἔκλεισαν μ' ἕνα τέτοιο κολοσσιαῖο τεῖχος γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλισμένη ἀπὸ κάθε ξαφνικὴ ἐπιδρομὴ τῶν γειτόνων

τους τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ φόβος τῆς προσβολῆς, βλέπεις, δὲν τοὺς ἔλειπε γιατὶ ποτὲ δὲν τὰ εἶχαν μαζί τους καλά. Ἀφήνω δὰ καὶ τ' ἄλλο, πὼς ἡ Αἰτωλία ἦταν μπρὸς στὰ μάτια τους, καὶ δὲν τὴ χώριζε ἀπ' τὴ μεγάλη πρωτεύουσά τους ἄλλο σύνορο ἐξόν ἀπ' τὸ ποτάμι. Φαντάσου λοιπὸν ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχη τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας ἔχοντας τόσο κοντὰ τὸν ἐχθρό του.

Ἀπ' τὸν ἀπέραντο χῶρο ποὺ περιέκλειαν τὰ παλιὰ χρόνια τὰ τείχη της—(γιὰ νὰ τὰ τριγυρίσης, θέλεις μιὰ ὥρα)—μόνο ἐλάχιστο μέρος πιάνει σήμερα τὸ χωριουδάκι Σοροβίγλι, ποὺ τὸ μετωνόμασαν πολὺ σωστὰ Στράτο.

Τὸ χωριὸ δὲν εἶναι πολὺ παλιό. Δὲ θὰ πέρασαν περισσότερα ἀπὸ πενήντα χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ τὸ ἔχτισαν οἱ Καραγκούνηδες. Πολλοὶ γερόντοι θυμοῦνται τὴν ἐποχὴ μὰ κι οἱ νεώτεροι ἀκουστὰ ἔχουν ἀπ' τοὺς γονιούς τους πὼς μόνο τὸ χειμῶνα κατοικοῦσαν οἱ Βλάχοι αὐτοῦ ποὺ εἶναι τὸ χωριὸ τώρα. Κι ἀντὶς γιὰ σπίτια εἶχαν τὶς τσοπάνικες καλύβες τότε. Περνώντας ὁ χειμῶνας τὶς ἄφηναν ἔρημες, ἔπαιρναν τὰ πρόβατα καὶ τραβοῦσαν γιὰ ξεκαλοκαιριὸ στὰ βουνά. Ἄλλους τοὺς ἄκουες στ' Ἄγραφα, ἄλλους στὰ Τζουμέρκα· κάμποσοι καταντοῦσαν καὶ στὸν Πίνδο κοντὰ στὰ Ζαγοροχώρια. Ἡ ζωή τους ἦταν σκηνιτική. Καλοκαίρι στὸ βουνό, τὸ χειμῶνα στὸ Λεπενιώτικον τὸν κάμπο. Εἶδος Σαρακατσαναῖοι κι αὐτοί, μὰ ἄλλης ράτσας κι ἄλλης γλώσσας τσοπαναραῖοι. Μιλοῦσαν καὶ μιλοῦν κι ὡς σήμερα ἀκόμα τὰ κουτσοβλάχικα. Τὸ ξέρουν κιόλας καὶ τὸ λένε πὼς εἶναι Βλάχοι καθαροί, ἀδέρφια μὲ τοὺς Κουτσόβλαχους ποὺ κατοικοῦν στὸν Πίνδο.

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς («Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων», ἔκδ. 1905, ἐν Ἀθήν. σ. 35) τοὺς θέλει Ἀρβανιτόβλαχους, μὰ δὲν παραδέχομαι τὴ γνώμη του, γιατὶ οἱ Καραγκούνηδες, τοῦτοι τοῦ Συροβιγλιοῦ τοὐλάχιστον γρῦ ἀπὸ ἀρβανίτικα δὲν ξέρουν· ἐνῶ οἱ καθαντὸ Ἀρβανιτόβλαχοι μιλοῦν καὶ τὰ βλάχικα καὶ τ' ἀρβανίτικα. Οἱ δικοί μας οἱ Καραγκούνηδες ὅμως κοντὰ στὰ βλάχικα τους πολὺ καλὰ μόνο μιλοῦν καὶ τὰ ἑλληνικά· τὸ καλύτερο λοιπὸν εἶναι νὰ τοὺς παρα-

δεχόμαστε γιὰ Ἑλληνόβλαχους. Ὅσο γιὰ τ' ἄλλο ποὺ γράφει, πὼς πῆραν τὸ ὄνομα ἀπ' τὴ μαύρη γκούνα (=κάππα) ποὺ φοροῦσαν, ἴσως νὰ ἔχη δίκιο, γιατὶ τὸ μαῦρο χρῶμα τῆς κάππας φαντάζει πολὺ στὸ ἄσπρο τῆς σεγγούνας τους. Ἐτοῦτοι ἐδῶ πέρα, βλέπεις, φοροῦν ἄσπρη τὴν πτυχωτὴ σεγγούνα, κι ὄχι γαλάζια, ὅπως οἱ ἄλλοι, τ' ἀδέρφια τους οἱ Κουτσόβλαχοι τοῦ Πίνδου.

Ὅποιος μπερδεύεται, μὲ τέτοιες ἐτυμολογίες μπορεῖ νὰ πέση κι ὄξω, μὰ ἐδῶ ἡ γνώμη τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔχει κάτι τὸ πιθανό. Καραγκούνηδες στὴ Θεσσαλία λένε καὶ τοὺς καμπίσιους, ἀλλὰ οἱ καμπίσιοι ἐκεῖ εἶναι ἑλληνόφωνοι. Τί τὸ παράξενο ἀπ' τὴν κάππα νὰ πῆραν κι ἐκεῖνοι τὸ ὄνομα, κι ἔτσι νὰ ἔχουμε μιὰ τυχαία σύμπτωση!

Σὰν τὸ Σοροβίγλι κι ἄλλα ἓξ χωριὰ Καραγκούνικα χτίστηκαν στὴν Ἀκαρνανία: Τὰ *Ὄχτια* κοντὰ στὸν Ἄσπρο, ἡ ***Γουριώτισσα*** παρακάτω λίγο, ἡ ***Παλιομάνινα***, κι αὐτὴ κοντὰ στὸν Ἄσπρο, τὸ ***Καλέντζι***, τὸ Ἀγράμπελο καὶ τὸ Στουρνάρι (μὲ πολὺ λίγα σπίτια). Χειμαδοτόπια τῶν Καραγκούνηδων στὸ πρῶτο, ὕστερώτερα καὶ μόνιμη κατοικία τους αὐτὰ τὰ χωριά.

* * *

Δὲν εἶναι περασμένα πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἕνας διεύθυνε τὴν κάθε Καραγκούνικη ὁμάδα, τὸ χωριό του, ὁ ***τσέλιγγας***. Ἄρχοντας αὐτός, καὶ τὸ ἀξίωμά του περνοῦσε ἀπὸ πρῶτο σὲ πρῶτο ἀρσενικὸ παιδὶ κληρονομικά. Στὸ Σοροβίγλι ἂς ποῦμε, τσελιγγάδες ἀπὸ ἀνέκαθε εἶναι οἱ Γιάγκηδες. Στὰ Ὄχτια τὸ τσελιγγάτο τὸ ἔχει τοῦ Πάγγιου ἡ γενιά, στὴν Παλιομάνινα τοῦ Κουτσομπίνα, στὸ Ἀγράμπελο τοῦ Νταγιάντα.

Εἶδος βασιλιὰς ἦταν γιὰ τὴν ὁμάδα του ὁ τσέλιγγας. Στὰ κοινὰ μόνο αὐτὸς εἶχε τὸ λόγο, οἱ Καραγκούνηδες ἦταν μηδὲν μπροστὰ σ' αὐτόν. «Ἐδῶ θὰ ψηφίσουμε», ἔλεε ὁ τσέλιγγας, ἐδῶ ψήφιζαν, «ἐκεῖ», ἐκεῖ. «Σ' αὐτὸ τὸ

βουνὸ θὰ πᾶμε νὰ ξεκαλοκαιριάσουμε φέτος», σ' αὐτὸ πήγαιναν οἱ Καραγκούνηδες, «στ' ἄλλο», στ' ἄλλο.

Αὐτὸς ἐξ ἄλλου εἶχε ὅλα τὰ βάρητα τῆς ὁμάδας. Ξένος ἂν ἐρχόταν στὸ χωριό, στοῦ τσέλιγγα τὸ σπίτι ἔπρεπε νὰ κονέψῃ· εἰσπράχτορας, χωροφύλακας, ἀξιωματικός, ὁποιοσδήποτε ἄλλος, μόνο στὸν τσέλιγγα εἶχε ἐλπίδα πὼς θὰ φάῃ καὶ θὰ κοιμηθῇ, ὅταν τύχαινε σὲ Καραγκουνοχώρι. Ὁ τσέλιγγας ἦταν τὸ μέντιουμ τῶν Καραγκούνηδων σὲ ὅλα τους. Ἀφοῦ καὶ τοὺς φόρους τους ἀκόμα αὐτὸς τοὺς πλήρωνε, καὶ μ' αὐτὸν ἔκαναν καλὰ οἱ Καραγκούνηδες ἔπειτα.

Σιγὰ σιγὰ ὅμως καὶ μὲ τὸν καιρὸ τὸ ἄξίωμα τῶν τσελιγγάδων ἔπεσε. Σήμερα λιγοστὴ αἴγλη μόνο τοὺς ἀπόμεινε ἀπὸ κεῖνο τὸ παλιὸ ἀριστοκρατικὸ μεγαλεῖο ποὺ εἶχαν ἄλλοτε. Κανεὶς δὲν τοὺς ρωτάει τί θὰ κάμῃ, δὲν τοὺς λαγαριάζει ἂν ζοῦν ἢ πεθαίνουν. Αὐτοὶ μολαταῦτα κρατοῦν τὴν παλιὰ ἀρχοντιά τους καὶ μὲ τὰ δόντια ἀκόμα, ποὺ λέει ὁ λόγος. Ξένος, ἂν περάσῃ ἀπ' τὸ σπίτι τους, θὰ τὴν καταλάβῃ ἀπ' ὅλα τὰ φερσίματά τους. Φαίνεται ἡ εὐγένεια, δὲν κρύβεται.

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τσοπάνηδες ἦταν ὅλοι οἱ Καραγκούνηδες, κι ὁ τσέλιγγας τσοπάνης, ἀλλὰ ἀρχιτσοπάνης αὐτός. Σήμερα ὅμως λίγους βρίσκεις ποὺ νὰ ἔχουν πρόβατα κι αὐτοὶ τὰ διατηροῦν χρονικῆς στὸν κάμπο ἐπιτόπου. Βουνὸ καὶ ξεκαλοκαίριασμα δὲν ἔχει πιὰ σὰν τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τώρα. Οἱ περισσότεροι Καραγκούνηδες ἔγιναν κι αὐτοὶ καπνοφύτες, ὅπως οἱ γύρω τους χωριάτες, ἐξὸν ἀπὸ λίγους ποὺ κάνουν τὸν κυρατζὴ (=ἀγωγιάτη). Στὰ παλιοτερα χρόνια γιὰ μοναδικό τους ἐπάγγελμα τὸ εἶχαν κάμποσοι Καραγκούνηδες νά κουβαλοῦν μὲ τὰ καραβάνια τους ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα. Τὸ αὐτοκίνητο ὅμως τοὺς ἔβαλε σὲ παντοτεινὴ ἀργία, ἢ τοὺς ἀνάγκασε ν' ἀλλάξουν δουλειά. Ἔπαθαν κι αὐτοὶ σὰν τοὺς καρροτσέρηδες μὲ τὰ κάρρα καὶ τοὺς ἁμαξάδες μὲ τὶς ἅμαξες,μὲ τὴ διαφορὰ πὼς οἱ καημένοι οἱ Καραγκούνηδες δὲ ζήτησαν ἀποζημίωση ἀπ' τὸ Κράτος.

Νὰ παραξενεύεται εἶναι κανένας πὼς ἐνῶ εἶναι τόσο λίγοι οἱ Καραγκούνηδες, καὶ τὸ χειρότερο ἐνῶ εἶναι σκορπισμένοι σὰν τὰ νησάκια στὸν ἑλληνικὸν ὠκεανὸ μέσα, μπόρεσαν νὰ κρατήσουν τὰ ἔθιμα, τὴ γλῶσσα καὶ τὸ σπουδαιότερο τὴ συνείδηση πὼς εἶναι Βλάχοι.

Λίγο ἂν τοὺς συναναστραφῆς, πολλὰ θὰ μάθῃς. Τὸ

Εἰκὼν 1.— Καραγκούνης.

σπουδαιότερο, θὰ καταλάβῃς πὼς εἶναι πολὺ εἰρηνικοὶ ἄνθρωποι οἱ Καραγκούνηδες, καὶ πὼς κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν ἔμφυτη ἡμεράδα τους κρύβουν τὸν ξυπνὸ ἄνθρωπο ποὺ ὅλα τὰ καταλαβαίνει, ἀλλὰ κάνει τὸν κουτό, γιατὶ δὲν ἔχει ἀκόμα πάρει τὸ θάρρος νὰ τὰ βάζῃ μὲ τοὺς γύρω του

ἑλληνόφωνους ποὺ ἔχουν τὴν κακὴ συνήθεια πάντα νὰ τὸν πειράζουν. Κάνουν πολλὰ πειρακτικὰ ἀστειολογήματα πάνω στὰ ἔθιμά τους ποὺ κάποτε διαφέρουν ἀπ᾽ τὰ ἑλληνικά, κι ὅμως τὰ δέχονται δίχως καὶ νὰ τοὺς ἀντιπειράζουν κάν. Τέτοιοι ἄνθρωποι εἶναι οἱ Καραγκούνηδες.

Τ᾽ ἀπόγευμα στὶς 18 Αὐγούστου ἔφυγα ἀπ᾽ τὸ Σοροβίγλι καὶ πῆγα στὸ γειτονικὸ Καραγκούνικο χωριό, τὰ *Ὄχτια*. Μιὰ ὥρα δρόμος τὸ χωρίζει ἀπ᾽ τ᾽ ἄλλο Καραγκουνοχώρι, καὶ τὸν ἔκαμα πεζός. Ἐκεῖ βρῆκα φιλοξενία ὁλοπρόθυμη στὸ σπίτι τοῦ τσέλιγγα Πάγγιου ποὺ ἔχει καὶ παιδὶ φοιτητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας· σπουδάζει τὴν ἰατρική. Τώρα ὅμως τὸ καλοκαίρι μένει στὸ χωριό ὁ φοιτητὴς καὶ χάρη στὴν καλωσύνη του εἶχα τὴν εὐκολία νὰ ἐξετάσω καὶ νὰ μάθω πολλὰ ἀπ᾽ τὰ Καραγκούνικα τὰ ἔθιμα. Ἡ τύχη τὸ ἔφερε νὰ μάθω κι ἕνα ποὺ εἶναι ἀπ᾽ τὰ πολὺ σπάνια κι ἀξιοπερίεργα. Ἐνῶ μιλοῦσα μὲ τὸ γιατρὸ στὴν κάμαρά του, ξάφνου ἀκούονται δυὸ τρεῖς πυροβολισμοὶ στὸ γειτονικὸ σπίτι. Ὁ νοῦς μου πῆγε σὲ κακό· κάποιος φόνος θάγινε, εἶπα μέσα μου· καὶ τὴν ὑποψία μου αὐτὴ τὴν ἔκαμε πιὸ πιθανὴ τοῦ γιατροῦ ἡ βιασύνη. Δίχως νὰ πῇ τίποτε μ᾽ ἄφησε ἀπότομα καὶ πετάχτηκε ὄξω. Ἔμεινα λοιπόν, στὸ μυστήριο κάποιου ἀφάνταστου κακοῦ, ὡσπού γύρισε.

—Τίποτα, τίποτα, εἶπε στὸ γυρισμό. Σπασμοὶ ἀπὸ κακοήθη ἐλονοσία ἔπιασαν ἕνα παιδάκι ἐδῶ στὴ γειτονιά μας καὶ πῆγα νὰ τοῦ κάμω μιὰ ἔνεση κινίνο. Τὸ καημένο εἶναι σὲ κίντυνο κι ἔχω μεγάλη λύπη, γιατὶ τὄχω καὶ βαφτιστικό. Ἂν γλιτώση, γλίτωσε!

—Κι οἱ τουφεκιές!

—Ἄ! εἶπε γελώντας, ἔθιμο τοῦ τόπου αὐτό. Ὅταν ἰδοῦν πὼς χαροπαλεύει ἄνθρωπος, ρίχνουν δυὸ τρεῖς τουφεκιὲς γιὰ νὰ φοβηθῆ ὁ Χάρος καὶ φύγη. Φαντάζονται πὼς ὁ βρόντος τοῦ τουφεκιοῦ τὸν τρομάζει.

* * *

Τὸ σούρουπο πῆρε, ὅταν βγήκαμε μὲ τὸ γιατράκο καὶ στὸ μοναδικὸ μαγαζάκι τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ ἰδῶ καὶ κανέναν ἄνθρωπο. Μαζεμένοι ἦταν ἐκεῖ πολλοὶ Καραγκούνηδες καὶ μιλοῦσαν ἥσυχα ἥσυχα δίχως φωνὲς καὶ θυμοὺς ὅπως σ᾽ ἄλλα χωριὰ γίνεται. Φυσικὰ δὲν καταλάβαινα τί λένε, γιατὶ τὰ μιλοῦν στὴ γλῶσσα τους.

Ὁ μπακάλης, Καραγκούνης κι αὐτός, ἔβαλε στὸ γραμμόφωνό του μιὰ πλάκα κι ἔπαιζε τὸ «Σήκω, Διαμάντω μ᾽..», ἕνα ρουμελιώτικο σκοπὸ τσάμικου χοροῦ. Οἱ νέοι ὅσοι ἔτυχαν στὸ μαγαζὶ κείνη τὴ στιγμὴ σηκώθηκαν καὶ χόρεψαν, μὲ τὴ σειρά του ὁ καθένας σέρνοντας μπρὸς τὸ χορό. Τοὺς ξεπέρασε ὅλους ἕνα Καραγκουνόπουλο ὄχι παραπάνω ἀπὸ 12 χρονῶν, μαθητὴς στὸ Δημ. σχολεῖο, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ γιατρός. Ὁ χορός του ἦταν τέτοιος ποὺ μεράκωσε κι ἕνα Λευκαδίτη ἐργάτη ποὺ ἔτυχε νὰ βρίσκεται ατὸ μαγαζὶ αὐτὴν τὴν ὥρα. — Οἱ Λευκαδίτες δὲν ἀπολείπουν ἀπ᾽ τὴν Ἀκαρνανία. Ἔρχονται γιὰ θέρους γιὰ καπνοδουλειὲς καὶ γι᾽ ἄλλες ἐργασίες. Τοὺς ξεχωρίζεις ἀπ᾽ τοὺς ντόπιους, γιατὶ φοροῦν ἕνα κόκκινο ζωνάρι στὴ μέση τους. — Πάνω στὸ μεράκι του λοιπὸν πετάχτηκε ὀρθὸς καὶ πιάστηκε μπροστὰ στὸ χορό. Μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτὸ ἐμείναμε ὅλοι ἐκεῖ μέσα, τόσο καλὰ χόρεψε! Τὰ πόδια του, ποὺ λὲς καὶ πετοῦσαν, μοῦ θύμισαν τὸ στίχο τῆς Ὀδύσσειας: «αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς μαρμαρυγὰς θηεῖτο ποδῶν, θαύμαζε δὲ θυμῷ». Ἀλήθεια «ἐθεώμην μαρμαρυγὰς ποδῶν καὶ θαύμαζα θυμῷ» κι ἐγὼ κείνη τὴ στιγμή.

Κι αὐτὸ νὰ γίνεται κάθε βράδυ στὸ μαγαζί, ὅπως μὲ πληροφόρησε ὁ φίλος ὁ Πάγγιος. Χοροδιδασκαλεῖο τοῦ χωριοῦ ἔχει καταντήσει τὸ μπακαλάκι, χάρη στὸ μπακάλη ποὺ ἀγόρασε αὐτὴν τὴν πλάκα γιὰ νὰ προκαλῆ τὴ συγκέντρωση, νὰ ἐξοδεύη κανένα πιοτὸ καὶ νὰ μαζεύη λίγους παράδες.

* * *

Τὴν ἄλλη μέρα (19 Αὐγ.) τὸ πρωῒ κατάμονος ἔφυγα ἀπ᾽ τὰ *Ὄχτια* καὶ πῆρα στὸν κάμπο τὸν ἀνήφορο, ἐκεῖ ποὺ

ἀκόμα τὸ λέν: «στὸ Στρατόπεδο», πράγματι στρατόπεδο τὸν καιρὸ ποὺ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας ἦταν στὸ Μακρυνόρος. Διασταύρωσα τὸν ἁμαξόδρομο ποὺ πάει στὴν Ἀμφιλοχία καὶ τὸ Ἀγρίνιο· πῆρα τὸ παρακλάδι του ποὺ τραβάει γιὰ τὴ Λεπενοὺ καὶ σὲ λίγο ἤμουν ἐκεῖ.

«Πατήσανε τὴ Λεπενοὺ καὶ τὴ μεγάλη χώρα».

Ἄθελα ἦρθε στὸ νοῦ μου ὁ στίχος τῆς χιλιοτραγουδημένης Λεπενοῦς μὲ τὸ Κατσαντωνέϊκο αὐτὸ τραγούδι ποὺ

Εἰκὼν 2.— Ἡ Λεπενού.

ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ τραγουδοῦν καὶ χορεύουν τσάμικο στὰ Ρουμελιωτοχώρια ὅλα.

Μ' ἀλήθεια μοιάζει σὰ μεγάλη χώρα ἡ Λεπενού· ἔτσι φαντάζουν ἀποκάτω ἀπ' τὸν κάμπο τὰ τρακόσια της σπίτια ποὺ σκόρπια ὅπως εἶναι μιὰ ὁλόκληρη πετρωτὴ κάτασπρη ἀπ' τ' ἀσβεστολίθαρο ράχη πιάνουν ἐκεῖ ψηλά.

Τὸ παλιό τους χωριό, λένε οἱ Λεπενιῶτες, ἦταν στὸν Παλιόφουρνο, ἐκεῖ παραπάνω στὸ βουνό. Κι ἐδῶ ποὺ τώρα κατοικοῦν μόνο μιὰ γυναῖκα ποὺ τὴν ἔλεγαν Λέπου εἶχε τὸ σπίτι της. Σὰν εἶδαν ὅμως οἱ Παλιοφουρνιῶτες πὼς τὸ μέρος αὐτὸ εἶχε καλὸν ἀέρα, ἦρθαν ἕνας ἕνας κι ἔχτισαν

σπίτι. Στὸ τέλος, τὸ παλιὸ χωριὸ ρήμωσε καὶ τὸ καινούριο πῆρε τὸ ὄνομα τῆς Λέπους, Λεπενού.

Κι ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸ χωριὸ τοῦτο ἦταν κεφαλοχώρι. Ἀρχόντοι πολλοὶ τὸ κατοικοῦσαν, γι' αὐτὸ καὶ τὰ Τούρκικα ἀποσπάσματα πήγαιναν κι ἐρχόντανε. Μὲ τὸ δίκιο τους, γιατὶ ποῦ ἀλλοῦ θάβρισκαν καλύτερη περιποίηση! Ἐδῶ ἦταν οἱ νοικοκυραῖοι τῆς ἐποχῆς.

Ἐδῶ ζοῦσε κι ἡ κουτσαμπασίνα ἡ Νικολάκαινα ποὺ λέει τὸ Κατσαντωνέϊκο τραγούδι. Σὰ γυναῖκα τοῦ κουτσάμπαση αὐτὴ μὲ τὸ ἔτσι τὸ θέλω ἔστειλε κάτω στὸν κάμπο ἀνθρώπους της νὰ πάρουν τὰ τραγιὰ τῶν Κατσαντωναίων κάποτε. — Μακρυγιαναίους τοὺς ἔλεγαν τότε τοὺς Κατσαντωναίους.— Οἱ πιστικοί τους παρακάλεσαν τοὺς στελμένους της νὰ μὴν πάρουν τὰ τραγιὰ ποὺ θὰ ἦταν μεγάλη ἡ ζημιά, παρὰ τὶς γίδες ἀπ' τὸ κοπάδι. Αὐτοὶ δὲν παραδέχτηκαν. Ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὸ θέλημα τῆς κουτσαμπασίνας μαθές. Ἐπέμειναν καὶ πῆραν τὰ τραγιά, καὶ τὰ καλύτερα μάλιστα. Αὐτὴ ἡ αὐθαιρεσία τῆς κουτσαμπασίνας δαιμόνισε τὸν Κατσαντώνη καὶ τὸν ἔκαμε νὰ πάῃ κλέφτης γιὰ νὰ τὴν ἐκδικηθῇ· —ἔτσι θέλουν νὰ ποῦν τοὐλάχιστο—. Μιὰ μέρα λοιπὸν ρίχτηκε μεσ' στὸ χωριὸ ὁ Κατσαντώνης μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ τὸ χάλασε.

Πῆραν ἄσπρα, πῆραν φλουριά, πῆραν μαργαριτάρια,
πῆραν τὴ Νικολάκαινα, πρώτη Κουτσαμπασίνα.
Μπροστὰ τὴν πᾶν, δὲν πήγαινε, πίσω κοντανεμένει.
—«Περπάτα, Νικολάκαινα, καὶ μὴν κοντανεμένης!»

Ὁ θρύλος αὐτὸς ἀποθανάτισε τὴ Λεπενού.

Ἡ θέα ἀπ' τὸ χωριὸ εἶναι ὑπέροχη. Ὅταν εἶσαι ἐκεῖ ψηλά, τὸν αἰτωλικὸν κι ἀκαρνανικὸν κάμπο τοὺς ἔχεις σὰν ταψὶ ἀποκάτω σου. Διαμαντένια καθρέφτια του θαρρεῖς κι εἶναι οἱ τρεῖς μεγάλες λίμνες τους ποὺ ἡ φύση τοὺς χάρισε γιὰ νὰ καθρεφτίζουν τὸ στεφάνι τῶν γύρω αἰτωλικῶν κι ἀκαρνανικῶν βουνῶν. Καὶ πέρα ἐκεῖ κοντὰ σὰν ἀμφιθεάτρο ἔχεις μπροστά σου τὸ Σοροβίγλι μὲ τὰ ἀρχαῖα του.

Ὅ,τι μπορεῖ νὰ ὀνομάσῃς φυσικὴ μεγαλοπρέπεια, τὸ ἔχεις μπρὸς στὰ μάτια σου ὅλο.

Πρὶν φτάσω στὴ Λεπενού, εἶχα σκοπὸ νὰ πάω καὶ παραμέσα στὸ Βάλτο, μὰ ὅταν βρέθηκα ἐκεῖ, φρόνιμο δὲ μοῦ φάνηκε νὰ κάμω ταξίδι κουραστικό, ἴσως καὶ λίγο ἐπίφοβο. Γύρισα λοιπὸν πίσω. Πῆρα ἄλλο δρόμο καὶ βγῆκα στὴ *Σφήνα*, ἕναν προσφυγικὸ συνοικισμὸ ἀπὸ Ποντίους κοντὰ στὸν ἁμαξόδρομο. Ἀπ' τὴν Κερασοῦντα κατάγονται ὅσοι κατοικοῦν ἐκεῖ πέρα καὶ καταγίνονται μὲ τὰ καπνά·

Εἰκὼν 3.— Ἡ πλατεῖα τῆς Λεπενοῦς.

τὸ κάθε σπίτι ὅμως θρέφει καὶ τὴ γελάδα του γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ γάλα. Καλοὶ ἄνθρωποι οἱ Πόντιοι μὲ ἀνώτερον πολιτισμὸ ἀπὸ κεῖνον τῶν ντόπιων, ἀλλὰ τί τὰ θέλεις δὲ βρίσκονται σὲ καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς Λεπενιῶτες. Τοὺς κατηγοροῦν γιὰ κλέφτες καὶ κακοποιούς, μὰ κι ἐκεῖνοι δὲ λὲν λιγώτερα γιὰ τοὺς πρόσφυγες. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ δίκιο εἶναι μὲ τοὺς ξένους, γιατὶ φυσικὰ οἱ ντόπιοι δὲν τοὺς χωνεύουν· φαντάζονται πὼς ἦρθαν καὶ πῆραν τόπο ποὺ σ' αὐτοὺς ἀνῆκε, ἂς ἦταν καὶ δημόσιος. Αἰτία λοιπὸν τῆς γκρίνιας αὐτῆς εἶναι μόνο ὁ φθόνος καὶ τίποτε παρα-

πάνω. Τ' ἄλλα, ποὺ λὲν οἱ Λεπενιῶτες: «Μᾶς περιώρισαν τὴν περιφέρεια καὶ δὲν ἔχει ποῦ νὰ γυρίσῃ τὸ ζωντανό μας πρᾶμα», εἶναι παραμύθια, γιατὶ αὐτοὶ ἔχουν τόση ὅση τοὺς χρειάζεται καὶ περίσσια ἀκόμα περιφέρεια.

Οἱ κακόμοιροι οἱ Πόντιοι τὶ τραβοῦν ἀπ' τοὺς Βαλτινούς! Ἐγὼ τοὺς συμπαθῶ. Γιατὶ καὶ μ' ὅλα αὐτὰ μένουν εὐχαριστημένοι ἀπ' τὴν πατρίδα· «τοὺς πόνεσε», λέει, «φρόντισε γι' αὐτοὺς ὅσο τῆς ἐπέτρεψαν τὰ οἰκονομικὰ μέσα». Δὲν εἶναι σὰν ἄλλους πρόσφυγες αὐτοὶ ποὺ ἀπ' τὸ

Εἰκὼν 4.— Ἡ Σφήνα.

στόμα τους δὲν ἀκοῦς τίποτε ἄλλο παρὰ παράπονα καὶ μόνο παράπονα.

Σφήνα λεγόταν τὸ μέρος ἐδῶ καὶ πρὶν νὰ τὸ κατοικήσουν οἱ Πόντιοι, καὶ νὰ γιατί, ὅπως οἱ Μαχαλιῶτες τὸ θέλουν: «Στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς κάποιος Τοῦρκος σκοτώθηκε σὲ τούτην τὴν περιφέρεια. Ποιὸς καὶ γιατὶ τὸν σκότωσε, κανένας δὲν τὸ ἔμαθε ποτέ. Μὰ σὰν νὰ μὴν ἔφτανε πὼς χάθηκε μιὰ ζωή, ὁ φονιὰς γιὰ ἐκδίκηση — ποιὸς ξέρει τί μαράζι εἶχε μέσα του! — ἔμπηξε καὶ μιὰ σφήνα στὸν κ.... τοῦ νεκροῦ. Συνηθισμένα τὰ τέτοια ἀνατριχιαστικὰ πράματα τότε. Κι οἱ Τοῦρκοι τὰ ἔκαναν στοὺς Ρωμαίους

κι οἱ Ρωμαῖοι στοὺς Τούρκους. Ἀπ' αὐτὴν τὴν αἰτία λοιπὸν τὸ μέρος τοῦτο πῆρε τὸ ὄνομα «Σφήνα»· καὶ πρὶν φέρουν ἐκεῖ τοὺς πρόσφυγες, ἔβοσκαν τὰ ζωντανὰ τῆς Λεπενοῦς μέσα.

Πρὶν ἀπ' τὸ φόνο τὸν τόπο τὸν εἶχαν οἱ Μαχαλιῶτες. Ἀλλὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο μιᾶς καὶ τύχαινε νὰ σκοτωθῆ Τοῦρκος σὲ περιφέρεια χωριοῦ, οἱ χωριανοὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀποζημιώσουν τὴν οἰκογένεια τοῦ φονεμένου. Δὲν τὄκαναν αὐτοί, κι ἄλλο χωριὸ γειτονικὸ ἀναλάβαινε ν' ἀποζημώση, ἀποχτοῦσε κεῖνο τὸ δικαίωμα νὰ πάρη κατὰ τὴ

Εἰκὼν 5.— Χάνι τῆς Σφήνας.

δική του περιφέρεια τὸ μέρος ποὺ ἔγινε ὁ φόνος. Ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὴ Σφήνα. Οἱ Μαχαλιῶτες ἀρνήθηκαν νὰ δώσουν ἀποζημίωση γιὰ τὸ φόνο πὄγινε στὸν τόπο τους. Φάνηκαν πρόθυμοι ὅμως καὶ τὴν πλήρωσαν οἱ γείτονες οἱ Λεπενιῶτες. Ἀπὸ τότε κι ὕστερα πῆραν καὶ τὸν τόπο κατὰ τὴ δική τους περιφέρεια».

Παραπέρα λίγο ἀπ' τὴ Σφήνα, κατὰ τοῦ Σοροβιγλιοῦ τὸ μέρος, εἶναι δυὸ χάνια, λεπενιώτικα καὶ τὰ δύο, τὸ ἕνα πανώδρομα καὶ τ' ἄλλο κατώδρομα ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, καὶ τὰ λένε: «Χάνια τῆς Σφήνας». Σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ ξεμε-

σημέριασα στὶς 20 τ' Αὐγούστου· καὶ τ' ἀπομεσήμερο πῆρα τὸ ταχυδρομικὸ αὐτοκίνητο ποὺ διάβαινε γιὰ τὸν Ἀστακὸ καὶ πάω στὸ Μαχαλὰ τοῦ Ξηρομέρου.

Προχωρήσαμε κάμποσο στὸν ἁμαξόδρομο ποὺ πάει γιὰ τὴν Ἀμφιλοχία· ὕστερώτερα τὸν ἀφήσαμε ἐκεῖ ποὺ διχάζεται κι ἀρχίζει ἄλλος δρόμος γιὰ νὰ πάρη ἀνήφορο ἀριστερὰ μεριά.

Γιὰ νὰ τὸν βγάλη τὸ αὐτοκίνητο, παίρνει βόλτα πέρα, βόλτα δῶθε, ὅλο βόλτες σὰν κορδέλα· ἔτσι ἔχουν φτειασμένον τὸ δρόμο, ἀλλιῶς ἦταν ἀδύνατο ν' ἀνεβῆ τέτοια ἀνηφοριὰ ὁ,τιδήποτε τροχοφόρο.

Ἐκεῖ ποὺ τελειώνει αὐτὸς ὁ ἀνήφορος κι ἀρχίζει μεγάλο ὀροπέδιο, εἶναι κι ὁ Μαχαλάς, ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα χωριὰ τοῦ Ξηρομέρου. Τὸ πρῶτο αὐτὸ στὸ ὀροπέδιο· δεξιώτερά του βρίσκεται τοῦ Παπαδάτου, ἄλλο χωριό. Παρακάτω ἀπ' αὐτὸ στὴ σειρὰ εἶναι ἡ Μπαμπίνη, τοῦ Μαχαιρᾶ κι ἡ Χρυσοβίτσα. Ἀντίκρυα τους κι ἀριστερὰ κατὰ σειρὰ πάλι εἶναι τὰ χωριὰ Σκορτοῦ καὶ Πρόδρομος.

Τὰ πρῶτα τὰ χωριὰ φόντο τους ἔχουν τὰ Ξηρομερίτικα τὰ βουνά, κι αὐτὰ σὰν ἀπὸ τεχνίτη χέρι εἶναι στὴ σειρὰ ὅπου βρίσκονται βαλμένα. Ἄκουσε τὰ ὀνόματά τους: Πεταλὰς (τ' Ἀστακοῦ αὐτός), Βιλούτσα, Βίκι, Γκουμός, Βλυζιανά, Καλοβούνι, Ντουβρά (πάνω ἀπ' τὴ Μπαμπίνη), Παλιανικόλα (τελειώνει σὲ τσουγκρὶ ὅπου ἀρχαῖο φρούριο, ὁ Ἐχίνος). Στὰ ριζά του βρίσκεται τὸ παλιὸ χωριὸ Ἀετός, μεγάλο πολύ, ἀφοῦ κι ἐπίσκοπος εἶχε ἄλλοτε τὴν ἕδρα του ἐκεῖ. «Χίλια ἕνα γυννιὰ εἶχε τὸ χωριό», λέει ὁ λαὸς γιὰ νὰ παραστήση τὸ παλιὸ του μεγαλεῖο.

Παραπάνω ἀπ' τὸ χωριὸ δείχνει τὴν κορφή του τὸ ψηλότερο ξερομερίτικο βουνό, ὁ Μπούμιστος — («τί σὰ Μπούμιστος στέκεσαι μπροστά μου!». Παρμ.) — γυμνὸς ἀπὸ δέντρα. Μόνο πέντε ἕξη ἔλατα ἀντιπροσωπεύουν πιλιότερο ἴσως δάσος ποὺ χαλάστηκε, ποιὸς ξέρει πότε. Γι' αὐτὰ λένε τὴν ὅμορφη παράδοση: «Κλαρὶ δὲν εἶχε στὴν πλαγιά του ὁ Μπούμιστος, μὰ κάποια χρονιὰ σπόροι ἀπὸ ἔλατα κόλλησαν στὰ τσαρούχια τῶν Κατσαντωναίων ὅταν ξεκίνησαν ἀπ' τ' Ἄγραφα γιὰ νὰ κατεβοῦν στὰ χειμα-

διά τους. Ἤρθαν στὸ Ξερόμερο, πῆγαν κι ἀπάνω στὸ Μπούμιστο. Οἱ σπόροι ξεκόλλησαν, ἔπεσαν κάτω καὶ φύτρωσαν. Τὰ πέντε ἕξη ἔλατα λοιπὸν ποὺ ἔχει ὁ Μπούμιστος εἶναι ἀπὸ κείνους τοὺς σπόρους ποὺ οἱ κλέφτες δίχως νὰ τὸ ξέρουν ἔφεραν ἀπ᾽ τὰ ψηλὰ βουνά μὲ τὰ τσαρούχια τους».

Στὸ πλάϊ τοῦ Μπούμιστου εἶναι τὸ μεγαλύτερο χωριὸ στὸ Ξηρόμερο, ἡ Κατούνα, τὸ μόνο ποὺ ἔχει τώρα βρυσικὸ νερό. Τὸ φεραν μὲ ὑδραγωγεῖο ἀπὸ πολὺ μακριά, πάνω ἀπ᾽ τὸ βουνό.

Στ᾽ ἄλλα τὰ χωριὰ πηγὴ φυσικιὰ πουθενὰ δὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ νερό τους οἱ ἄνθρωποι τὸ παίρνουν ἀπὸ τὴ στέρνα ποὺ κάθε χωριὸ ἔχει ἀπὸ ἀνέκαθε φτειασμένη σὲ λακκιά ἐκεῖ κοντά, τὶς περισσότερες φορὲς ὅμως κι ὥρα μακριά του. Αὐτὸ εἶναι κεῖνο ποὺ κάνει τὸν κάθε νοικοκύρη νὰ θρέφη κι ἕνα γαϊδουράκι στὸ σπίτι του στὰ μέρη τοῦτα. Βράδυ καὶ πρωΐ, βλέπεις, εἶναι ἀναγκασμένη ἡ γυναῖκα του νὰ φορτώνη τὰ νεροβάρελα στὸ ζῶ καὶ νὰ πηγαίνη τόσο μακριά, στὸ «*Πηάδι*» γιὰ νὰ φέρη τὸ νερὸ ποὺ πίνουν, ζυμώνουν καὶ μαγειρεύουν.

Αὐτὸ τοὺς κάνει κιόλας ὅποιος ἔχει τὰ μέσα, νὰ φτειάνη στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ του τὴ δική του στέρνα. Θὰ μοῦ πῆς κοστίζει! ναί, ἀλλὰ ἀποφεύγει τὸν κόπο νὰ κουβαλάη ἀπὸ τόσο μακριὰ τὸ νερό. Τὰ βρόχινα νερὰ ποὺ πέφτουν ἀπ᾽ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ τὸ χειμῶνα ἐκεῖ συμμαζεύονται. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη βρυσικοῦ νεροῦ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ὠνόμασαν καὶ τὸ μέρος «Ξερόμερο».

Πίσω ἀπ᾽ τὸ Μπούμιστο ὅμως σ᾽ ἄλλο βουνό, τὰ Πυργαντιὰ ὑπάρχει βγαλτικὸ νερὸ καὶ πολὺ μάλιστα. Τὸ «Πυργαντιά» μοῦ τὸ ἐτυμολόγησε ἕνας χωριάτης Ξηρομερίτης ἀπὸ τὸ «πύργος». «Ἔχει πολλὲς κορφὲς ποὺ μοιάζουν σὰν πύργοι αὐτὸ τὸ βουνό». Διόλου παράξενο. Ἀλήθεια ἔχει πολλὲς τὶς κορφές· δὲ μπορῶ ὅμως νὰ τὸ βεβαιώσω ἂν μοιάζουν καὶ σὰν πύργοι, γιατὶ ἀπὸ πολὺ μακριὰ εἶδα τὸ βουνό.

Ὁ Μαχαλὰς εἶναι μεγάλο χωριό, (1618 κάτοικ. τὴν τελευταία ἀπογραφή), ἔχει πολλὰ μαγαζιά, ἐκκλησιὰ μεγάλη καὶ

καλοχτισμένη στὸ καλύτερο μέρος τοῦ χωριοῦ, σχολεῖο τριτάξιο καὶ τηλεγραφεῖο.

Ἐξὸν ἀπ᾽ αὐτὰ ἔχει πλοῦτο τὸ χωριὸ τὸ καπνά του. Κι ὄχι μόνο ὁ Μαχαλὰς εἶναι πλούσιο χωριὸ παρὰ καὶ ὅλα τ᾽ ἄλλα γύρω. Ἂς ἔχουν χάρη στὸν καπνὸ ποὺ ζητιέται πολὺ κι εἶναι εὐκολοπούλητος, γιατὶ ἡ ποιότητα του εἶναι ἐξαιρετική. Βελαώρα ὁ τόπος ἐκεῖ, καὶ τὰ καπνὰ παίρνουν χρῶμα καὶ γεύση καλή. Στὰ 1931 ποὺ πῆγα ἐγώ, οἱ Κατουνιῶτες πῆραν τρία ἑκατομμύρια δραχμὲς ἀπὸ τσιμπέλια καπνὰ μονάχα. Ἀλλὰ τὸ Ξηρόμερο δὲ βγάζει μόνο τσιμπέλι, παρὰ καὶ μυρωδάτα, ποὺ ἔχουν ξόδεψη στὸ ἐξωτερικό.

Ἐξὸν ἀπ᾽ τὰ καπνὰ παράγει καὶ σιτάρια πολὺ καλά· ἐπίσης καὶ τὰ καλαμπόκια, ἂν τύχη καὶ τὰ πάρη βροχὴ στὸν καιρό τους γίνονται ἐξαίρετα. Καὶ μήπως ἀπ᾽ αὐτὰ μόνο παίρνουν οἱ Ξερομερίτες!! Ὅλα τὰ χωριὰ τους ὁλόγυρα ἔχουν λόγγους ἀπὸ βελανιδιές· κι οἱ λόγγοι αὐτοὶ δίνουν τὸ φύλλο τους γιὰ τὰ πρόβατα καὶ γιὰ τὰ γίδια, δίνουν καὶ τὸ βελανίδι κάθε δεύτερη χρονιά. Πηγαίνουν τότε οἱ χωριάτες καὶ τὸ μαζεύουν καὶ τὸ πωλοῦν στοὺς ἐμπόρους· μ᾽ αὐτὸ ἀργάζουν δέρματα οἱ ταμπάκηδες.

Χαρὰ στὴν οἰκογένεια πόχει πολλὰ χέρια τὴ χρονιὰ ποὺ γίνεται τὸ βελανίδι! Κανεὶς δὲ σ᾽ ἐμποδίζει νὰ μαζέψης ὅσο θέλεις καὶ νὰ κερδίσης, γιατὶ ὁ λόγγος εἶναι ἀνταμικός. Τὴν τύχη τους κάνουν τότε κι οἱ γουρναραῖοι, ὅπως λένε κείνους ποὺ θρέφουν γουρούνια. Γιατὶ στὸ Ξηρόμερο θρέφουν κοπάδια γουρούνια, κι ὅπως κοντὰ στὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια πάει ἕνας τσοπάνης, ἔτσι καὶ στὰ γουρούνια πάει ὁ γουρνάρης. Λοιπὸν τὴ φλούδα μόνο παίρνουν ὅσοι μαζεύουν βελανίδι, τὸ βελάνι τ᾽ ἀφήνουν ἐπιτόπου. Φαντάσου τότε πόσο ἄφθονη βρίσκουν τὴν τροφὴ τὰ γουρούνια! Καὶ βάζουν τὸ περισσότερο πάχος τὴ χρονιὰ ποὺ οἱ βελανιδιὲς εἶναι εὐτυχισμένες.

Τὴ μέρα ποὺ πῆγα στὸ Μαχολά, ἔκαιαν τὰ καπνά. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ὅπου τὸ κράτος ἀγόρασε σὲ μικρὴ τιμὴ τὰ σκάρτα τῶν παραγωγῶν γιὰ νὰ δημιουργήση τεχνητὴ ὑπερτίμηση στὸν καλὸ καπνό. Ὁ κάθε παραγωγὸς ὑποχρεώθηκε νὰ

παραδώση τὸ σκάρτο στὴν ντόπια ἐξουσία κι ἐκείνη διατάχτηκε νὰ τὸ καίη. Ἀστυνομικοί, δασκάλοι, παπάδες ἦταν σ' ἐνέργεια αὐτὲς τῆς μέρες. Παραλαβαίνουν μὲ τὸ ζύγι τὰ καπνά, δίνουν ἀπόδειξη στοὺς παραγωγοὺς γιὰ νὰ πᾶνε στὸ ταμεῖο νὰ πληρωθοῦν, καὶ τὰ καίουν. Τὸ τὶ γίνεται στὴν ἄκρη στὸ χωριὸ δὲ λέγεται. Ὁ καπνὸς ἀνεβαίνει σὰ σύννεφο στὸν οὐρανὸ ἀπ' τὸ κάψιμο. Εἶχα βγῆ στ' ἀγνάντιο καὶ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου.

Πῆγα σὲ μιὰ ράχη ἔπειτα λίγο παραπέρα γιὰ νὰ ἰδῶ ἀπ' ἀντίκρυα τοῦ Παπαδάτου. Τὸ μάτι ξανοίγει σὰ σὲ πανόραμα ἀπὸ κεῖ. Κάτω ἕνας στενὸς κάμπος στριμωγμένος ἀποδῶ κι ἀποκεῖ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ προχωρεῖ πολὺ πέρα ὥσπου τελειώνει στὴ θάλασσα, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ πόλη Ἀμφιλοχία. Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη του σὰ μιὰ λωρίδα καθρέφτης φαίνεται ἡ λίμνη, τὸ Ρίβιο ὅπως λέει ὁ λαὸς τὴν Ἀμπρακία. Καταμεσῆς τὴν κόβει στὰ δύο ἕνας ἰσθμός, τὸ ***Σαμάρι***, ὅπως λένε οἱ ντόπιοι. Δεξιὰ ὄχθη της προχωρεῖ ὁ ἄμαξωτὸς δρόμος ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τ' Ἀγρίνιο, περνάει τὸ Σαμάρι καὶ γυρίζει ἔπειτα κατὰ τὴν ἀριστερή της ὄχθη· καὶ προχωρεῖ-προχωρεῖ ὥσπου φτάνει στὴ θάλασσα, τὸν Ἀμπρακικὸ ἐκεῖ κάτω. Τὴν πέρα μεριὰ τῆς λίμνης ἀπέραντη ράχη, ὁ Πεταλὰς τοῦ Βάλτου ἀπὸ θάλασσα σὲ ποτάμι (τὸν Ἄσπρο) τεντώνεται. Πίσω του σειρὲς ἀμέτρητες τὰ ἄλλα Βαλτινὰ βουνὰ μόλις ξεμυτίζουν καὶ χάνονται στὴν ἄχνα τῆς καταχνιᾶς· καὶ πολὺ μακριά, μόλις ξεχωρίζουν οἱ σχηματισμοὶ τῶν ψηλῶν βουνῶν τῆς Ἠπείρου. Τσουμέρκα, Ξεροβούνι, Σούλι σὰ σκιτσαρισμένα φαντάσματα μακριὰ πέρα στὸν ὁρίζοντα μόλις διακρίνονται.

Πίσω μου, στὴν κορφὴ σ' ἕνα βουναλάκι, αὐτὸ ποὺ κρύβει τὸ Μαχαλά, τὸ χωριό, φαντάζει ἕνας παλιὸς ἀνεμόμυλος. Τὰ τοίχια του μόνον τοῦ ἄφησε ὁ χρόνος, κι' αὐτὰ γιὰ νὰ ἀγναντεύουν ἀπὸ ψηλὰ τὸ θέαμα ποὺ ξανοίγεται κάτω κι ἐμπρός τους.

—Αὐτοῦ ἄλεθαν οἱ παλιοί, μοῦ εἶπε ἕνας χωριάτης.

—Ποιὰ ἐποχὴ ὅμως, νὰ σοῦ τὸ πῶ δὲ μπορῶ. Τοῦτο μονάχα ξέρω. Ὁ παππούλης μου ποὺ ἔζησε 115 χρόνια δὲ θυμήθηκε ν' ἀλέθη ὁ ἀνεμόμυλος. Οὔτε κι ἄκουσε ἀπ' τοὺς παλιοτέρους νὰ λὲν πὼς ἄλεθε. Ντουβάρι τὸν εἶδε, ντουβάρι τὸν ἄφησε, ὅπως τὸν βλέπεις σήμερα, τὸ ἴδιο κι οἱ παλιοί.

Οἱ Ξηρομερίτες στὰ δικά μας τὰ χρόνια ἀλέθουν σὲ μύλους ποὺ κινοῦνται μὲ πετρέλαιο μιᾶς καὶ λείπει τὸ νερό.

***

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῒ πῆρα κι ἕναν καλὸ χωριάτη μαζί μου γιὰ ὁδηγὸ καὶ σύντροφο, κι ἔφυγα ἀπὸ τὸ Μαχαλά. Γράβηξα πεζὸς γιὰ τὸ παλιὸ μοναστήρι τὸ ***Λυγοβίτσι***. Πήραμε

Εἰκὼν 6.— Βλάχικη καλύβα.

δρόμο μονοπάτι ποὺ μᾶς πάει ἀνάμεσα ἀπὸ βελανιδιές. Ἄνθρωπο πουθενὰ δὲ συναντήσαμε παρὰ ἕνα παιδάκι μπρὸς σὲ βλάχικες καλύβες. Πέσαμε ὕστερα σ' ἕναν καμπάκη καὶ βρήκαμε δυὸ λιθοσωρούς. Σὲ ἀναθέματα πῆγε ὁ νοῦς μου, μόλις τοὺς εἶδα.

—Ἀλήθεια ἀναθέματα εἶναι, λέει ὁ σύντροφός μου, γιὰ τοὺς δυὸ φόνους ποὺ ἔκαμε ὁ Κατσίκας ἐδῶ πέρα. Παιδὶ 15 χρονῶν ἦταν κι ἐρχόταν ἀπ' τὸ χωριό του τὴ Σκορτοῦ γιὰ νὰ πάη στὸ Μαχαλά. Ἐδῶ σὲ τοῦτο τὸ μέρος εἶχαν ἔρθει δυὸ μαστορόπουλα γιὰ νὰ πάρουν πέτρες γιὰ ἕνα

σπίτι ποὺ ἔχτιζαν στὸ Μαχαλά. Φόρτωσαν τὰ δυὸ μουλάρια τους καὶ τραβοῦσαν γιὰ τὸ χωριό. Ἔφτασε κι ὁ Κατσίκας, χαιρέτησε τὰ μαστορόπουλα καὶ τοὺς εἶπε νὰ ξεφορτώσουν τὸ ἕνα μουλάρι γιὰ νὰ μπῆ αὐτὸς καβάλλα. Προσπάθησαν τὰ παιδιὰ νὰ τοῦ παραστήσουν πὼς ζητάει παράλογα καὶ τότε ὁ Κατσίκας δὲ χάνει καιρό, βγάζει τὸν ξυλοσουγιά του καὶ τάσφαξε σὰν κατσίκια. Ταράχτηκε ὅλο τὸ Ξηρόμερο κι ὅλος ὁ νομὸς ἀπ᾽ αὐτοὺς τοὺς φόνους. Οἱ χωριάτες ἀπὸ

Εἰκὼν 7.— Τὸ Λυγοβίτσι.

γύρω μαζεύτηκαν κι ἔκαμαν τὸ ἕνα ἀνάθεμα γιὰ τὸν ἕναν καὶ τ᾽ ἄλλο γιὰ τὸν ἄλλο φόνο. Θὰ βρίσκουνται στὸν αἰῶνα γιὰ νὰ θυμίζουν τὸ ἀνατριχιαστικὸ αὐτὸ κακούργημα.

* * *

Τὸ Λυγοβίτσι εἶναι διαλυμένο μοναστήρι σήμερα. Θὰ τὸ βρῆς ἐκεῖ κοντὰ ὅπου κόβεται τὸ ὀροπέδιο καὶ παίρνει ὁ κατήφορος ποὺ τελειώνει στὴ λίμνη τὸ Νεζερὸ (Ὀζυρός), στὸ Λεπενιώτικον κάμπο. Ἀποπάνω του στέκεται βράχος χωμένος στὶς βελανιδιὲς μέσα καὶ περιτριγυρισμένος ἀπὸ παλιὸ κάστρο. Κάποια παλιὰ ἀκαρνανικὴ πόλη περιέκλειαν

τὰ τείχη του. Τὸ Λυγοβίτσι, ὅπως ὅλα τὰ παλιὰ μοναστήρια, εἶναι περικλεισμένο ἀπὸ τὰ κελλιά του σὰν κάστρο. Ἀπ᾽ αὐτὰ ἄλλα ἔχουν τὴ στέγη τους ἀκόμα, μὰ καὶ μερικὰ εἶναι ρειπιωμένα. Μπαίνεις μέσα ἀπὸ μιὰ μεγάλη αὐλόπορτα ποὺ κοιτάζει κατὰ τὸ Νοτιά· εἶναι ἡ ἴδια ἡ παλιὰ πόρτα ποὺ εἶχε τὸ μοναστήρι στὴν ἀκμή του.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴ ἄκρα τοῦ περίβολου ὅπου ἀρχίζει κι ὁ βράχος εἶναι ἡ ἐκκλησία. Στὸ Ἱερό της διάβασα: «Διὰ δαπάνης τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Κυρίου Ἀνθίμου 1741». Λοιπὸν στὰ μέσα πάνω κάτω τοῦ 18 αἰῶνα πρέπει νὰ χτίστηκε τὸ μοναστήρι. Στὸ πίσω μέρος τῆς ἐκκλησιᾶς, βορεινά, ὑπάρχει ἀκόμα ἡ παλιὰ θολωτὴ στέρνα τοῦ μοναστηριοῦ ἀπ᾽ ὅπου ἔπαιρναν νερὸ οἱ καλογέροι. Στὴν πόρτα της εἶναι χαραμένο: «1738, ἐπῆρε ὁ Δῆμος τά . . .» Παραπέρα ἀπ᾽ τὴ στέρνα εἶναι μιὰ παλιὰ ἀποθήκη· στὴν πόρτα της εἶναι γραμμένο: «1760» κι ἀπόξω σὲ μιὰ κόχη ὅπου εἶναι σκαλισμένος σταυρὸς: «1737 - 1763», παρακάτω ἡ τελευταία τούτη ἀπ᾽ τὴν πρώτη.

Στὴ «λειψανοθήκη» [1] εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «τὸ παρὸν κιβώτιον τῆς Περαγίας Θεοτόκου Λυγοβίτσι μοναστήριον ἡ ἐπιλία (;) τοῦ μοναχοῦ Λιόλη. Κατασκευὴ Ἀθανάση Δουγουροπούλου. Καλαρρύται Φεβρ. 1896». Ἄλλο τίποτε ἱστορικὸ δὲν ὑπάρχει στὸ μοναστήρι γιὰ νὰ μᾶς ρίξη λίγο φῶς στὸ σκοτεινὸ πίσω του. Μὰ οὔτε καὶ καμμιὰ προφορικὴ παράδοση ἄκουσα ἀπ᾽ τοὺς δυὸ γέρους ποὺ καλογερεύουν ἐκεῖ σήμερα γιὰ νὰ περάσουν τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τους.

Ὡστόσο τὰ γύρω χωριὰ τὸ σέβονται. Τὸ μυστήριο ποὺ τὸ σκεπάζει τραβάει κάθε ψυχὴ φιλόθρησκη. Οἱ δυὸ γέροι λαϊκοὶ καλόγεροι ζοῦν ἀπ᾽ τὰ τάματα ποὺ φέρνουν οἱ χωριάτες κι ἀπ᾽ τὸ εἰσόδημα τῶν γιδιῶν τοῦ μοναστηριοῦ. Κι ἔχει ἕνα κοπάδι ἑκατό, ὅλα-ὅλα ἡ Παναγία· τῆς τάφεραν ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος, καὶ τὰ φυλάει ἕνας

[1] Ἡ λάρνακα ποὺ βάζουν τ᾽ ἅγια λείψανα μέσα.

Ἀγραφιώτης τσοπάνος ποὺ μένει μὲ τὴ γυναῖκα καὶ τὸ παιδί του στὰ κελλιὰ τοῦ μοναστηριοῦ.

Στὶς 15 Αὐγούστου, μνήμη τῆς Παναγίας, ἔρχονται ἐδῶ καὶ πανηγυρίζουν ὅλα τὰ γύρω χωριά. Πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο γινόταν καὶ παζάρι στὶς 25 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὅλο τὸ Ξηρόμερο κι ἕνα μέρος τοῦ Βάλτου ἐδῶ εἶχαν τὴ συγκέντρωσή τους. Πουλοῦσαν ὅ,τι εἶχε ὁ καθένας, κι ἀγόραζε τὰ ἐμπορεύματα ποὺ τοῦ χρειάζονταν γιὰ τὸ σπίτι του. Γι' αὐτὸ οἱ ἔμποροι τοῦ νομοῦ στὸ πρόγραμμα τῶν παζαριῶν ποὺ θὰ ἐπισκέπτονταν, ἔβαζαν καὶ τὸ παζάρι τοῦ Λυγοβιτσιοῦ τότε.

Ὕσιερα ἀπ' τὸν πόλεμο ὅμως τὸ παζάρι αὐτὸ δίχως ἀφορμὴ κι αἰτία διαλύθηκε. Οἱ χωριάτες τὴ διάλυσή του τὴν ἀποδίδουν στὴν ἔλλειψη τοῦ νεροῦ, μὰ ἐγώ, φαντάζομαι πὼς ἡ ἔλλειψη συγκοινωνίας εἶναι ἡ πρώτη καὶ κύρια ἀφορμή. Ὅπου τὸ αὐτοκίνητο δὲν πατάει, λόγο δὲν ἔχει ἕνα παζάρι σήμερα. Μὲ ποιὸ μέσο θὰ μεταφέρουν ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα μιᾶς κι ἔλειψαν τὰ καραβάνια!

Τὸ μεσημέρι τὸ πέρασα στὸ μοναστήρι μὲ τὰ δυὸ αὐγὰ ποὺ μοὺ τηγάνισε ἡ γυναῖκα τοῦ γιδοβοσκοῦ. Ἂν ἦταν τρόπος γιὰ νὰ μείνω καὶ τὸ βράδυ, δὲ θὰ τὸ κουνοῦσα, γιατὶ ἡ θέα ἀπὸ τὴ θέση τούτη εἶναι ἀπὸ τὶς σπάνιες στὸν κόσμο. Ἀλλὰ ἔλα ποὺ σοῦ λείπει καὶ τὸ προσκέφαλο ἀκόμα! ποῦ θὰ πέση νὰ κοιμηθῆ κανείς;

Παίρνοντας λοιπὸν τ' ἀπόσκια ἔφυγα γιὰ τὴ Σκορτού. Ὁ δρόμος περνάει ἀνάμεσα ἀπὸ βελανεδόλογγο καὶ δὲ διακρίνεται τόσο καλά, γιατὶ τὸν ἔχουν χωμένον οἱ θάμνοι κι οἱ ἀσφάκες. Δύσκολα τὸν περνᾷς κιόλας, γιατὶ δὲ σ' ἀφήνουν οἱ πολλὲς πέτρες. Ὡστόσο τὸ ἕνα τοπεῖο ἀφήνεις τ' ἄλλο παίρνεις· ὁμορφιὰ φυσικὴ ἀπ' τὶς σπάνιες βλέπεις ὅσο προχωρεῖς, κι ἐδῶ ἐκεῖ συναντᾶς ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ κανένα ἐκκλησάκι. Ἄλλα ὀρθὰ εἶν' ἀκόμα κι ἄλλα ρειπιωμένα. Τὸ πλῆθος τους μοῦ κάνει ἐντύπωση, ἀλλὰ ὁ σύντροφος μοῦ δίνει τὴν ἐξήγηση καὶ παύω νὰ παραξενεύωμαι: «Καὶ σήμερα, λέει, ἀκόμα συνηθίζουν στὸ χωριό μου, ὅποιος ἔχει τὸν τρόπο νὰ χτίζη σὲ χωράφι του ἢ ὅπου ἀλλοῦ θέλει δικό του ἐξωκλησάκι. Παίρνει τὸν παπὰ καὶ πάει καὶ λειτουργιέται ὅποτε θέλει». Κι ἐγὼ εἶδα κάπου στὸ Μαχαλὰ τέτοια, μὰ κεῖνα εἶναι καινούρια. Τοῦτα ὅμως ἐδῶ ἐξάπαντος πρέπει νὰ χτίστηκαν στὴ βυζαντινὴ ἢ μεταβυζαντινὴ ἐποχή. Φαίνονται πὼς εἶναι παλιά.

* * *

Ὅταν ὁ κατήφορος τελειώση κι ἰσιάση ἡ στράτα γιὰ τὴ Σκορτού, δεξιὰ μεριά της ὑψώνεται ἕνα βουναλάκι περι-

Εἰκὼν 8.— Παλιὸ ἐκκλησάκι.

τριγυρισμένο ἀπὸ ἀρχαῖα τείχη. Κάποια *παλιὰ* ἀκαρνανικὴ πόλη πρέπει νὰ ἦταν κλεισμένη ἐκεῖ πάνω. Στο πίσω ρίζωμα τοῦ βουνοῦ σώζονται δυὸ ἀρχαῖα «πηάδια». Στὰ «*βίδ'μα*» λὲν οἱ χωριάτες. Τί τὸ παράξενο νὰ πρόκειται γιὰ *δίδυμα* πηγάδια! Ἀπ' αὐτὰ παίρνουν καὶ σήμερα νερὸ οἱ Σκουρτιῶτες, γιατὶ τὸ χωριό τους βρίσκεται ἐκεῖ ποὺ τελειώνει τὸ βουναλάκι κι ἀρχίζει νὰ ξανοίγη πάλι τὸ ὀροπέδιο. Μεγάλο δὲν εἶναι, ἀλλὰ πλούσιο. Τὸ δείχνουν τὰ δίπατά σπίτια του τὰ περιποιημένα ἀπομέσα κι ἀπέξω.

Κι ἐδῶ μὲ τὸ κάψιμο τῶν καπνῶν ἔχουν νὰ κάμουν, γι' αὐτὸ καὶ δὲν πολυπρόσεξαν στὸ δικό μου ἐρχομό.

Τ' ἄλλο τὸ πρωΐ (22 Αὐγούστου) ἄφησα τὴ Σκορτοὺ καὶ πάω γιὰ τὸν Πρόδρομο. Ὁ δρόμος οὔτε ἀνηφορίζει οὔτε κατηφορίζει· ὁλόϊσια σχεδὸν μᾶς πάει ἀνάμεσα ἀπὸ βελανιδιὲς καὶ καπνοχώραφα. Περάσαμε καὶ μιὰ ξερολιμνούλα, ποὺ τὸ ὅλο της τώρα τὸ καλοκαίρι ἔχει περιοριστῆ σ' ἕνα βοῦρκο καταμεσῆς της. Τὸ χειμῶνα, λέει ὁ σύντροφός μου, ἔχει πολὺ νερὸ καὶ πὼς κάποτε μπῆκαν δυὸ ἄλογα καὶ κολυμποῦσαν μέσ' στὴ λίμνη, τὸ νερό της ὅμως τὰ ρουφοῦσε καὶ γιὰ νὰ βγοῦν πάλι δὲ μποροῦσαν. Ἀναγκάστηκαν λοιπὸν νὰ φέρουν κολυμπητάδες ἀπ' ἀλλοῦ κι αὐτοὶ μὲ πολλὰ βάσανα κατάφεραν νὰ τὰ βγάλουν.

Ὁ Πρόδρομος εἶναι ἀπ' τὰ καλύτερα χωριὰ στὸ Ξηρόμερο· σὲ καλὸ μέρος χτισμένο (ἀπάνω σὲ ράχη) μὲ δίπατα καὶ τρίπατα σπίτια, μὲ μαγαζιά, καφενεῖα καὶ κρεοπωλεῖα, ὅλα γύρω ἀπὸ μιὰ ὡραία πλατεῖα· στὴν ἄκρη της εἶναι κι ἐκκλησιά του, ὁ Ἅϊ Γιάννης ὁ Πρόδρομος, ἀπ' αὐτὴ ποὺ πῆρε τ' ὄνομα τὸ χωριό.

Πῆγα ἴσια ἐκεῖ καὶ ξεφύλλισα τὰ βιβλία του τὰ παλιά. Στὸ περιθώριο ἑνὸς Εὐαγγελίου διάβασα: «1822, Μαΐου 18. Τὸ παρὸν βιβλίο καὶ Εὐαγγέλιον ἀφιερώθη παρὰ τῶν ἀδελφῶν Γερασίμου Ἀλιμέριος (;) Κωνσταντίνου καὶ Παναγῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀναλήψεως στὸ Μισερό... ἐξ ἰδίων καὶ τῶν γονέων τους. Ὅποιος δὲ ἀποξενώση αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐκκλησίαν νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς αἰῶνας, Χαράλαμπος ἱερεύς, ὁ Καραβίας ἔγραψα»

Ποῦ εἶναι ἡ «ἐκκλησία τῆς Ἀναλήψεως στὸ Μισερὸ» δὲ μπόρεσα νὰ τὸ μάθω.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Προδρόμου ἔχει χτιστῆ στὰ 1807. Τὸ λέει ἡ χρονολογία ποὺ εἶναι γραμμένη σὲ κόχη πάνω ἀπ' τὴν ἐξώπορτα.

Καὶ στὸν Πρόδρομο μὲ τὰ καπνὰ ἔχουν νὰ κάμουν. Ἐξὸν ἀπ' αὐτὸ ὅμως τὴ μέρα τούτη εἶχε ἔρθει ἀπ' τὸν Ἀστακὸ κι ὁ μηχανικὸς νὰ παραλάβη τὸ τμῆμα τοῦ ἁμαξόδρομου ποὺ ἔφτειασε ἡ κοινότητα ἀπ' τὴ Χρυσοβίτσα ὡς ἐδῶ. Δυὸ χιλιόμετρα δρόμο ἄνοιξαν οἱ Προδρομίτες καὶ ξόδεψαν παραπάνω ἀπὸ ἑκατομμύριο. Μὴ σᾶς φαίνεται ὅμως καὶ παράξενο. Τὸ Ξηρόμερο εἶναι πλούσιο μέρος. Αὐτὸ ποὺ ἔκαμε σήμερα ὁ Πρόδρομος, τὸ ἔχουν κάμει πρωτύτερα κι ἄλλα χωριά· σκέπτονται νὰ τὸ κάμουν κι ὅσα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἁμαξόδρομο, καὶ θὰ ρθῆ μέρα ποὺ σ' ὅλα τοῦ Ξηρομέρου τὰ χωριὰ θὰ πηγαίνης μὲ αὐτοκίνητο. Ναὶ μὲν ἔχουν πόρους πολλοὺς οἱ κοινότητες καὶ τὸ κάνουν ἀλλὰ ὑπάρχει κι ὁ ζῆλος στοὺς ἀνθρώπους, τὸ περισσότερο κιόλας ἡ μίμηση ἔφερε τὸ καλὸ τῆς συγκοινωνίας.

***

Τὸ γεῦμα μὲ φιλοξένησε στὸ σπίτι του κάποιος Χρ. Λαϊνάς, πολὺ ἔξυπνος καὶ κοσμαγάπητος χωριάτης. Ξένος δὲν πέρασε ποὺ νὰ μὴ φιλοξενηθῆ στὸ σπίτι του, ὅπως ἔμαθα. Πιὸ πολὺ ὅμως περιποιεῖται τοὺς ἀρχαιολόγους ὁ Λαϊνάς, γιατι ἀγαπάει τ' ἀρχαῖα. Μοῦ ἔδειξε κιόλας μιὰ δαχτυλιδόπετρα μὲ παράσταση μεγάλης τέχνης ὅπως συμπεραίνω.

Εἶναι κάμποσοι στὸ Ξηρόμερο ποὺ κάνουν τὸ ἀρχαιοκάπηλο, καὶ μὲ τὸ δίκιο τους, γιατὶ ὁ τόπος τους ἔχει πολλὰ ἀρχαῖα πράματα. Βῆμα δὲν κάνεις ποὺ νὰ μὴ συναντήσης καὶ κάποιο ἀρχαῖο, εἴτε κάστρο, εἴτε τάφο, εἴτε ἄλλο τίποτα. Νά, ὄχι μακριὰ ἀπ' τὸν Πρόδρομο, ἀριστερὰ καθὼς πᾶμε στὴ Χρυσοβίτσα ὑψώνεται ἕνα βελανιδοσκέπαστο βουναλάκι. Περιτριγυρισμένο κι αὐτὸ τὸ βλέπεις ἀπὸ τείχη ἀρχαῖα καὶ μάλιστα ψηλὰ ἄλλοῦ δυό, ἀλλοῦ τρία ἴσως καὶ περισσότερα μέτρα. Ἀπὸ κάτω τους μακριὰ περνάει ὁ δρόμος, καὶ μολοντοῦτο φαίνονται. Φαίνεται πολὺ καλὰ κι ἡ ἀρχαία πύλη τῆς πόλης. Εἶναι τὰ Κόροντα ἐδῶ, ὅπως τὸ βεβαίωσαν πολλοὶ ἀρχαιολόγοι (Κοϊταξ. Θουκ. II. 102. 1). Εἶδα κι αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα, γιατὶ τ' ἀπόγεμα πῆρα τὸν ἁμαξόδρομο καὶ πῆγα στὴ Χρυσοβίτσα.

Καλὸ χωριὸ κι ἐδῶ μὲ μαγαζιὰ καὶ καφενεῖα. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἔφτασα εἶχαν ἔρθει κι αὐτοκίνητα ἀπ' τὸν Ἀστακὸ κι εἶδα μιὰ κίνηση ποὺ θυμίζει πόλη. Τί τὰ θέλεις ὅμως ἐξωτερικὰ σημάδια πολιτισμοῦ εἶναι αὐτά. Μοῦ εἶπαν πὼς

τὴν περασμένη Κυριακὴ καταμεσῆς στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ σκοτώθηκε ἕνας νιός, παλικάρι. Οὔτε κατάλαβαν ποιὸς τὸν σκότωσε Ἔγινε, λέει, κάποιος καβγὰς ἀπ' τοὺς συνηθισμένους στὸ Ξηρόμερο. Ἀπάνω στὸν καβγὰ κάποιος ἔρριξε πέτρα στὸ κεφάλι του καὶ τοῦ τἄκαμε πατσά. Τέτοιοι, εἶναι οἱ Ξηρομερίτες. Εἶδες τώρα ἕνα φόνο, περίμενε κι ἄλλους ἀπὸ ἐκδίκηση. Θὰ σκοτώσουν τὸν ἴδιο τὸ φονιὰ ἢ κανένα συγγενῆ του οἱ συγγενεῖς τοῦ φονεμένου. Μανιάτικη βεντέτα κι ἐδῶ πέρα γιὰ πέρα. Ἔχυσες αἷμα ἀπὸ τὸ συγγένειο μου, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τὸ πάρω πίσω, χύνοντας κι ἐγὼ αἷμα ἀπ' τὸ δικό σου συγγένειο. Νόμος ἡ ἐκδίκηση, γι' αὐτὸ κι' οἱ φόνοι δὲν παύουν ποτὲ ἐκεῖ πέρα.

*
* *

Μοῦ εἶπαν κι ἕνα περίεργο στὴ Χρυσοβίτσα: πῶς τάχα τῶν σφαχτῶν τὰ δόντια γίνονται χρυσά, γιατὶ τρῶνε ἕνα χορτάρι ποὺ μόνο στὸν τόπο τους φυτρώνει. Σωστὸ ἢ ψέμματα εἶναι, δὲ μπορῶ νὰ τὸ βεβαιώσω. Ἔχουν, λέει, ἀκουστὰ ἀπ' τοὺς *παλιοὺς πάλι, πὼς ἡ Χρυσοβίτσα (ἄλλο χωριὸ) ποὺ* εἶναι στὸ Ἀπόκουρο τῆς Αἰτωλίας ἀπὸ Χρυσοβιτσάνους Ξηρομερίτες χτίστηκε. Ἔφυγαν τάχα δυὸ τρεῖς οἰκογένειες ἀπὸ δῶ καὶ πῆγαν ἐκεῖ καὶ κατοίκησαν. Αὐτοὶ ἔδωκαν τὸ ὄνομα «Χρυσοβίτσα» καὶ σὲ κεῖνο τὸ χωριό.

Τὸ πρωῒ στὶς 23 Αὐγούστου ἔφυγα ἀπ' τὴ Χρυσοβίτσα μὲ σκοπὸ νὰ προχωρήσω κατὰ τὸν Ἀετό, μὰ στὸ δρόμο ἄλλαξα γνώμη. Μ' ἔκαμε ἡ ζέστη. Τὸ Ξηρόμερο εἶναι ξεχειμαδιὸ κι ἐγὼ δὲν τὄξερα. Μοῦ φάνηκε πολὺ ζεστὸ μέρος τὸ καλοκαίρι. Λειώνεις, ὅταν πεζοπορῆς. Τὸ δοκίμασα τώρα καὶ δυὸ μέρες. Σκέφτηκα λοιπὸν πὼς πρέπει νὰ μὴν πάω ἄλλο πέρα, παρὰ ν' ἀφήσω τὴ περιοδεία γιὰ ἄλλη ἐποχὴ κατάλληλη γιὰ νὰ ταξιδεύῃ κανεὶς σὲ τέτοια μέρη.

Στοῦ Μαχαιρᾶ σταμάτησα. Περίμενα ὥσπου πέρασε τὸ ταχυδρομικὸ αὐτοκίνητο τοῦ Ἀστακοῦ.

Μπῆκα μέσα καὶ στὶς 12 τὸ μεσημέρι ἤμουν καὶ πάλι στὸ Ἀγρίνιο.

ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ἀντρόγενο οἱ Κατσαμπαῖοι γυρίζαν ἀπὸ τὸ χωράφι. Ὁ Γιάννης εἶχε στὸν ὦμο του μιὰ τσάπα μικρή, μὲ κοντὸ στηλιάρι, κ' ἡ Γασιὰ λίγες πατάτες σ' ἕνα σακκί, ποὺ τὶς εἶχαν βγάλει πρωτολούδια ἀπὸ τὸ χῶμα.

Ἦταν βασίλεμα ἡλιοῦ, Μάης μῆνας, ἡ πρώτη χρονιὰ τοῦ πολέμου... Οἱ δυὸ γέροι δὲ μιλοῦσαν, μόνο πήγαιναν ἀργά, κουρασμένοι ἀπὸ τὸ μεροδούλι, καὶ τὸ μυαλό τους ἔτρεχε στὸν πόλεμο ποὺ εἶχε ἀλλάξει τὸν τροχὸ τῆς ζωῆς τους. Γιατί τὰ παλληκάρια βρίσκονταν ὅλα στὸ Μέτωπο. Στὸ χωριὸ δὲν εἶχαν ἀπομείνει παρὰ οἱ γυναῖκες, οἱ λιγοστοὶ γερόντοι καὶ τὰ παιδιά. Αὐτοὶ πιὰ κρατούσανε τώρα τὴ δούλεψη τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς γῆς. Οἱ γερόντοι βάλανε τὰ δυνατά τους, ζώσανε τὰ *νεφρά τους, ποὺ λέει ὁ λόγος*, γιὰ νὰ φτουρήσουνε στὴν περίσταση, οἱ γυναῖκες ἀνασκουμπωθήκανε, τὰ παιδιὰ παράτησαν τὰ παιχνίδια καὶ δούλευαν κι αὐτὰ στὰ χωράφια. Σύψυχο τὸ χωριὸ καμάτευε, ἔσπερνε κλάδευε τ' ἀμπέλια, βωλοκοποῦσε.

— Δύναμις! φώναζε ὁ παπᾶς κάθε Κυριακὴ ἀπὸ τὸ Ἱερό.

Κ' ἦταν σὰ νἄθελε νὰ πῇ:

«Δύναμις, ὡς ποὺ νὰ περάσῃ ἡ μπόρα καὶ νὰ γυρίσουν τὰ παλληκάρια μας μὲ τὸ καλό!..»

Ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου πλανιόταν πάνω ἀπὸ τὸ γόνιμο κάμπο, κι' ἂς λείπανε τ' ἀντρίκια μπράτσα. Καρπερὰ κυμάτιζαν τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια, σὰ χρυσοπράσινη θάλασσα, ὅσο ζύγωνε ὁ καιρὸς τοῦ θερισμοῦ. Τὰ καλαμπόκια εἶχαν

κιόλας ξεπετάξει τὶς φοῦντες τους, σὰ λοφία, ποὺ σαλεύανε θριαμβευτικὰ στὸ ἀνοιξάτικο ἀεράκι. Τὰ κουκιά, οἱ βῖγκοι, τὰ λαθούρια, μεστώνανε ὁλοένα κάτω ἀπὸ τὴν πύρα τοῦ ἥλιου. Στὸν ἀέρα, ἔνοιωθε κανείς, χυμένη ἀνάκατα τὴ μυρουδιὰ τοῦ χορταριοῦ μὲ τὴ γλυκόπικρη τῆς ἀνθισμένης ἐλιᾶς καὶ τοῦ φασκόμηλου.

Τ' ἀντρόγενο οἱ Κατσαμπαῖοι πηγαίνανε λοιπὸν σιωπηλοὶ καὶ συλλογισμένοι. Εἴχανε κι' αὐτοὶ τοὺς δικούς τους στὸν πόλεμο. Τὸ γυιό τους τὸν Ἀγγελῆ καὶ τοὺς δυὸ γαμπρούς τους: τὸν ἄντρα τῆς Μαριὼς καὶ τὸν ἄντρα τῆς Ρήνας. Γ' ἄλλα παιδιά τους ἦταν καὶ κεῖνα κορίτσια: ἡ Κρινιὼ ποὺ παντρεύτηκε καὶ χήρεψε, καὶ μιὰ τσούπρα ἡ Βαρσαμή, ποὺ ἔστεκε στὸ σπίτι, καρτερώντας κι' αὐτὴ τὴν τύχη της. Καὶ τοὺς τρεῖς τοὺς συλλογιζόνταν οἱ γέροι, μιὰ πιὸ πολύ, ἄχ! τὸ γυιό τους, τὸ στερνοπούλι τους, ποὺ σχεδὸν ἀμούστακο ἀκόμη τοὺς τὸν πῆρε ἡ μπόρα τοῦ πολέμου... Μὰ ἡ Ρήνα εἶχε λάβει γράμμα ἀπὸ τὸν ἄντρα της καὶ τῆς ἔγραφε πὼς θὰ τοὔδιναν ἄδεια νἀρθῇ ξώλαμπρα στὸ χωριό, ἔλεγε, νὰ ξεγερέψῃ ἀπὸ μιὰ λαβωματιά, ποὺ τὴν πῆρε στὴν τελευταία μάχη «ἀπὸ θράβσμα ὀβήδα» καὶ λίγο ἔλειψε νὰ τόνε στείλῃ στὸν ἄλλο κόσμο... Μὰ ὡς τόσο ὁ καιρὸς περνοῦσε κι' ὁ Βασίλης δὲ φαινότανε.

***

Τὸ σπίτι τῆς Ρήνας ἦταν στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στὴ δημοσιά, ἄσπρο, καινούριο.

Βράδιαζε πιὰ σὰ φτάσανε κεῖ. Ἡ Τασιὰ εἶπε:

— Γιάννη, περνᾶμ' ἀπὸ τὴ Ρήνα νὰ τῆς ποῦμε μιὰ καλησπέρα;

— Περνᾶμε, παραδέχτηκε ὁ γέρος πάντα καλόβουλος.

— Νὰ τῆς ἀφήκουμε καὶ λίγες πατάτες;

— Νὰ τῆς ἀφήκουμε.

Βρήκαν τὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ γιομάτη κόσμο. Ὅλο τὸ συγγενολόϊ τους, συμπεθέρες, κουμπάροι, κι' ἄλλοι χωριανοί, μπαίνανε, βγαίνανε.

— Ἤρθε ὁ Βασίλης! τοὺς εἶπαν, καλῶς τόνε δεχτήκατε!

Καὶ γινότανε, μέσα κι' ἔξω, φωνοκόπι, σαματᾶς, σούρτα-φέρτα... Ὁ Βασίλης εἶχε κεῖνη τὴν ὥρα φτάσει κ' ἔφερε γράμματα, μηνύματα, ποὺ τὰ μοίραζε χαρούμενη ἡ γυναίκα του. Καὶ σ' ἄλλους κερνοῦσε κρασί, καὶ στὰ παιδιὰ ἔδινε μύγδαλα καὶ σταφίδες γιὰ τὰ καλωσορίσματα. Ἅμα εἶδε τοὺς γονιούς της, ἔβαλε μιὰ φωνή:

— Μάνα, ἦρθ' ὁ Βασίλης! Ὁ Βασίλης!

— Ποῦντος; ρώτησε συγκινημένη ἡ Τασιά.

— Μέσα καὶ τρώει.

Βρήκανε τὸ γαμπρό τους στρογγυλοκαθισμένο μπροστὰ στὸ σοφᾶ κ' ἔτρωγε.

Ἦταν ἀξούριστος, γενᾶτος, μὲ τὸ πρόσωπο ψημένο ἀπὸ τὸν ἥλιο, μὲ τὴ στολὴ μπαλωμένη, λερωμένη, ὅμως γιομᾶτος ὑγειά. Ποτὲ δὲ θἄλεγες πὼς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχε περάσει κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τοῦ Χάρου... Μπροστά του εἶχε μιὰ σκουτέλα μὲ ψημένα λουκάνικα, δυὸ κρεμμύδια, τυρί, μυτζήθρα, κ' ἔτρωγε. Μ' ἕναν ἐγγλέζικο σουγιᾶ, ποὺ τὸν εἶχε φέρει ἀπὸ τὸ Μέτωπο, τραβοῦσε ἀπὸ ἕνα καρβέλι φέτες ψωμί, μαῦρο, σταρένιο, ἄρπαζε τὰ λουκάνικα καὶ τὰ κατέβαζε μεγάλες μπουκιές, γλήγορα, λαίμαργα...

Γύρω του, παραστέκανε οἱ ἄλλοι ὀρθοὶ καὶ τὸν κοιτάζανε σὰν κανένα παράξενο ζῶο κι' ὅλο τόνε ρωτούσανε, γιατί ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ γύριζε ἀπὸ τὸ Μέτωπο. Ὁ Βασίλης, πότε ἔδινε μιὰ σύντομη ἀπάντηση, πότε δὲν ἔλεγε τίποτα, μόνο μασσουλοῦσε καὶ κατάπινε...

Ἔτσι μπουκωμένος, δέχτηκε καὶ τὰ πεθερικά του. Ἡ Τασιὰ ἔσκυψε καὶ τόνε φίλησε στὸ κούτελο, ὁ Γιάννης τοῦ χάϊδεψε τὸ κεφάλι.

Καθήσαν ἀντικρύ του, στὸ μεντέρι καὶ βάλθηκαν κι αὐτοὶ νὰ τόνε ρωτοῦν. Τότε ὁ Βασίλης ἔχασε πιὰ τὴν ὑπομονή του.

— Νὰ φάω πρῶτα! νὰ φάω! μούγγρισε. Ὕστερις λέω.

— Τὸν Ἀγγελῆ μας τὸν εἶδες; ἐπέμενε ἡ μάνα λαχταρισμένη.

—"Οχι, βρίσκεται σ' ἄλλο σύνταγμα αὐτοῦνος . . . Τρεῖς μέρες ἀλάργα . . . "Αστε με νὰ φάω! . . .

Γίνηκε σιωπή. Ὁ ἔφεδρος πῆρε ἕνα μεγάλο κρεμμύδι, τὸ κοπάνισε μὲ τὴ γροθιὰ καὶ ξακολούθησε τὸ μάσσημα.

—Ρήνα, κρασί!

Ἡ γυναίκα τοῦ παρουσίασε τὴν πλόσκα, γιομάτη κοκκινέλι. Ὁ Βασίλης κόλλησε τὰ χείλη του κ' ἔπινε, ἔπινε, καὶ τὸ κρασὶ ἔσταζε ἀπὸ τὰ μουστάκια του, ἀπὸ τὰ γένεια.

Τέλος, σφουγγίχτηκε, ἔβγαλε μιὰν ἀναπνιὰ εὐχαρίστησης καὶ εἶπε:

—"Ετσι εἶναι καλά . . . Χόρτασα.

"Αρχισε τώρα νὰ τοὺς γνωρίζῃ ὅλους, νὰ λέῃ. Μιλοῦσε δυνατά, λεύτερα, γελοῦσε, ἔλεγε ἀστεῖα τοῦ λόχου, φαντάρίστικες κουβέντες, διηγότανε ἐπεισόδια. Καμμιὰ φορά, ξανάρχιζε τὸ μάσσημα, ἀλλὰ μὲ τέμπο τώρα, σιγὰ-σιγά. "Επερνε μὲ τὰ δάχτυλα κανένα μεζέ, τραβοῦσε μιὰ ρουφηξιὰ κρασί.

—Ὁ πόλεμος, χμ, δὲν εἶναι παιγνιδάκια. Νὰ σᾶς λέω γὼ καὶ νὰ τρέμῃ τὸ πετσί σας . . . Εἴδανε τοῦτα τὰ μάτια, εἴδανε . . . καὶ τί δὲν εἴδανε . . .

—"Αχ, γιὰ τὸν Ἄγγελῆ μας μολόγα μου, Βασίλη, ἔκλαψε ἡ μάνα. Δὲν ἄκουσες καμμιὰ κουβέντα, μαθές; δὲν ἄκουσες τίποτις;

—Δὲν ἄκουσα . . . Εἶναι στὰ Μεχανικὰ αὐτοῦνος . . . Τί ξέρω γώ;

Γύρισε πάλι τὸ λόγο στοὺς ἄλλους:

—Τὸ λοιπόν, ἀκοῦστε νὰ σᾶς στορίσω κ' ἕν' ἄλλο πιὸ γουστόζικο.

Καὶ διηγήθηκε τὴν τελευταία ἐπίθεση κ' ἕνα ἐπεισόδιό του στὶς προφυλακές.

Τὸ ἐπεισόδιο γίνηκε ἕνα πρωΐ, τὴν ὥρα ποὺ μαζὶ μὲ ἄλλους φαντάρους ξεμπουκάριζαν ἀπὸ τὸ λόγγο. Μακριὰ βροντοῦσε τὸ κανόνι . . . Βρεθήκανε μπροστὰ σὲ μιὰ τούρκικη περιπολία, κατάφατσα. Ρωμιοὶ καὶ Τοῦρκοι ἁρπαχτήκανε. Αὐτός, στὸ μερτικό του, σούβλισε δύο: "Ενα χοντρό, γαλονᾶ, ποὺ βρέθηκε στὸ δρόμο του, κ' ἕνα νέο, πολὺ

ἀχαμνό, ποὺ τόχε βάλει στὰ πόδια κ' ἔτρεχε μὲ τὰ τέσσερα. Ὁ χοντρὸς ἔπεσε σὰ σακκὶ πάφ! καὶ ὁ Βασίλης τὸν ἄκουσε πίσω του νὰ μουγγρίζῃ. Ὁ νέος τρύπωσε στὸ λόγγο καὶ θὰ τὴ γλύτωνε, ἂν δὲν εἶχε τὴν κακορροιζικιὰ νὰ σκοντάψῃ σὲ κάτι θαμνόκλαδα καὶ νὰ ξαπλωθῇ μπρούμυτα. Ὁ Βασίλης τὸν ἔφτασε, καὶ πέφτοντας ἀπάνου του σὰν κεραυνὸς τοῦ κάρφωσε τὴν ξιφολόχη ἀνάμεσα στὶ δυὸ πλάτες.

—Καὶ τότες, ποὺ λέτε, σὰν ἔκανα νὰ τραβήξω τὴν ξιφολόχη μου, δὲν ἔβγαινε. Εἶχε καρφωθεῖ στὴ γῆς, στὰ κόκκαλα, ποιὸς ξέρει . . . Ἀναγκάστηκα νὰ βάλω ὅλη μου τὴ δύναμη, στηρίζοντας τὸ δεξί μου τὸ ποδάρι στὰ νεφρὰ τοῦ Τούρκου . . . Κεῖνος δὲν ἔβγαλε ἄχνα, δὲ μπόραγε νὰ μιλήσῃ. Θαρρῶ πὼς τοὔχα τσακίσει τὴ φλογέρα. Μονάχα γύρισε τὸ κεφάλι του σὲ μένα, μὲ τὸ στόμ' ἀνοιχτὸ καὶ τὰ μάτια γκουρλωμένα, σὰν τρελλός, νὰ ἔτσι γιά! . . . Καὶ τότες μονάχα εἶδα πὼς ἤτανε νιός, παλληκάρι . . .

Καὶ ὁ Βασίλης, κοιτάζοντας τὴν πεθερά του, ἐπρόστεσε:

—"Εμοιαζε λιγάκι μὲ τὸν Ἄγγελῆ . . . "Ετσι μοῦ φάνηκε. Καί, μὰ τὸ Θεό, μάνα, κείνη τὴ στιγμὴ ἀνατρίχιασα! . . .

Εἶχε πέσει βαθειὰ βουβαμάρα μέσα στὴν κάμαρα, κ' ὅλοι κοιτάζανε τὸ Βασίλη σὰν τρομαγμένοι. Κεῖνος, σὰ νὰ ζητοῦσε συχώρεση, εἶπε:

—"Ετσι εἶναι στὸν πόλεμο: Σὰν ἀρχινάει, ἔχει κανεὶς μαλακιὰ τὴν καρδιά. Μὰ τώρα . . .

Καὶ γελώντας σατανικά, ἄμπωξε μὲ τόνα χέρι τὸ σοφρᾶ, καὶ μὲ τ' ἄλλο, τ' ὡπλισμένο μὲ τὸν ἐγγλέζικο σουγιᾶ, ἔκανε μιὰ φονικιὰ χειρονομία:

—Τώρα, νά!

Ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶχε φανερωθεῖ στὸ κατώφλι κι' ἄκουγε, κούνησε τὸ κεφάλι του, οἱ γυναῖκες μουρμούρισαν κάτι, καὶ τὰ παιδάκια στέκαν ἥσυχα, κοιτάζοντας τὸ Βασίλη, μὲ τὸ δάχτυλο στὸ στόμα . . . Ἡ Τασιά, κατάχλωμη, ἐκοίταζε πότε τὰ μάτια τοῦ γαμπροῦ της, πότε τὰ χέρια του, ποὺ ἦταν τόσο δυνατὰ κ' ἤξεραν νὰ σκοτώνουν . . .

Σὲ κάμποση ὥρα, τὸ ἀντρόγενο οἱ Κατσαμπαῖοι σηκώθηκαν νὰ φύγουν. Ὁ γέρος φορτώθηκε ξανὰ τὴν τσάπα, ἡ γριὰ τὶς ἀποδέλοιπες πατάτες, καληνύχτισαν καὶ βγήκανε στὸ δρόμο.

Τὸ σπίτι τους ἤτανε στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στὰ Καμίνια.

Εἶχε σκοτεινιάσει πιὰ καὶ τὰ πρῶτα ἀστέρια τρεμολαμπίζανε στὸν ἀνοιξιάτικο οὐρανό. Μιὰ γλύκα ἤτανε παντοῦ χυμένη. Μὰ οἱ δυὸ γέροι πηγαίνανε σιωπηλοὶ μέσα στὴ νύχτα, μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτη ἀγωνία... Τὸ μυαλό τους ἔτρεχε μακριά, πολὺ μακριά, ἐκεῖ ποὺ βροντοῦσε τὸ κανόνι κ' οἱ ἄνθρωποι σουβλίζουνε τοὺς ἀνθρώπους σὰν κοτόπουλα.

Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα οἱ γέροι συλλογιζόντουσαν τὸ γυιό τους, τὸ στερνοπούλι τους, ποὺ ἤτανε τόσο νέος, σχεδὸν παιδὶ ἀκόμα, ποὺ ἤταν λιανὸς κ' εἶχε καρδιὰ τρυφερὴ σὰ μπουμπούκι... Πατέρας καὶ μάνα βλέπαν ἕνα ὅραμα, τὸ ἴδιο, ποὺ δὲ μπορούσανε νὰ τ' ἀποδιώξουν ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ νοῦ τους. Βλέπανε τὸν Ἄγγελῆ τους καρφωμένο στὴ γῆς, νὰ στρηφογυρίζῃ μὲ ἀπελπισμένη προσπάθεια, μὲ τὸ στόμα ὁλάνοιχτο, τὰ μάτια τρελλά... Κι' ἄθελα τὸ μυαλό τοὺς πήγαινε καὶ στοὺς δυὸ Τούρκους γονιούς, ποὺ μπορεῖ νἆταν καὶ κεῖνοι δυὸ γέροι χωριάτες, σὰν αὐτούς, σὰν τὸν ἔρημο τὸ Γιάννη καὶ σὰν τὴ δόλια τὴν Τασιά. Ἄχ!...

Ἡ μάνα ἔνοιωθε μέσα στὸ στῆθος της τὴν καρδιά της νὰ παγώνῃ. Δάκρυα τῆς γιόμιζαν τὰ μάτια· καὶ ἀφοῦ κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ τὰ δῇ, ἡ Τασιὰ τ' ἄφηνε νὰ τρέχουν. Πλάγι της περπατοῦσε ὁ Γιάννης βαρύς, σέρνοντας τὰ πόδια του, μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, καμπουριασμένος. Πότε-πότε ἀναστέναζε.

Ὅταν φτάσανε σπίτι, βρήκανε τὴν κόρη τους τὴ Βασαμὴ νἄχῃ ἀναμμένο τὸ καντήλι καὶ νὰ θυμιατίζῃ τὰ κονίσματα.

ΣΤΕΦ. ΔΑΦΝΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ

Σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ Μοναστήρια τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν βιβλιοθῆκαι, ποὺ κυρίως ἐχρησίμευαν διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν μοναχῶν, ἀποτελούμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ χρονογράφους καὶ ἐκδόσεις Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων.

Ὁ Ἑλληνισμός, ὅμως, τὸν 18ον αἰῶνα καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου, εἶχεν ἀποκτήσει καὶ ἄλλας μικράς, ἢ καὶ σημαντικὰς βιβλιοθήκας, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τὸ διδάσκον καὶ τὸ διδασκόμενον προσωπικὸν τῶν περιφήμων Σχολῶν, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἶναι γνωστόν, εἶχαν ἱδρυθῆ σὲ πόλεις καὶ κωμοπόλεις ὑπὸ τὰς ἐπωνυμίας Σχολή, Γυμνάσιον, Ἀκαδημία, Σχολεῖον. Οἱ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ποὺ ἐδίδασκον εἰς τὰς Σχολάς, ἐφρόντιζαν νὰ καταρτίζουν τὰς βιβλιοθήκας ἐπικαλούμενοι γιὰ τὸν πλουτισμό τους καὶ τὴν γενναιοδωρίαν εὐπόρων ὁμογενῶν.

Εἰς τὰ μέρη, ποὺ σήμερον ἀποτελοῦν τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, αἱ περισσότερον ὀνομασταὶ βιβλιοθῆκαι ἦταν ἡ τῆς Δημητσάνης, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τῆς Ζαγορᾶς, τῶν Μηλεῶν κ. ἄ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως αἱ Σχολαί, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, ἔκλεισαν· καὶ μαζί τους ἐξέλιπαν αἱ βιβλιοθῆκαι. Ἀπὸ μερικάς, ὅπως τῆς Ζαγορᾶς, τῶν Μηλεῶν καὶ ἄλλων, διεσώθησαν τόμοι, ποὺ τοὺς διαφυλάττουν αἱ κοινότητες ὡς ἱστορικὰ κειμήλια.

Ἄλλαι, ὅπως ἡ τῆς Δημητσάινης, ἡ τῆς Βυτίνης κ.λ.π. ἐπροικίσθησαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν μὲ νέας δωρεὰς καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη ὡς δημόσιαι ἢ δημοτικαί.

Τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι μετὰ τὸν Ἀγῶνα εἰς τὸ τότε Ἑλληνικὸν Κράτος, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας ὀλίγων Μονῶν, δὲν ὑπῆρχε καμμία ἄλλη, οὔτε καὶ οἱ ἰδιῶται εἶχον βιβλία. Διὰ τοῦτο ὁ Κυβερνήτης Ἰ. Καποδίστριας ἀπὸ τὸ ἔτος 1828 ἐφρόντισε νὰ ἱδρύσῃ Βιβλιοθήκην· καὶ εἰς τὸ νεόκτιστον καὶ εὐρύχωρον Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης, ὅπου ἐστεγάσθησαν τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ἐγκατέστησε μετὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Α. Μουστοξύδη Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὀρφανοτροφείου.

Τὰ πρῶτα βήματα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τῆς Βιβλιοθήκης ἦταν πολὺ δύσκολα. Μέχρι τοῦ 1832 εἶχεν ἀποκτήσει ἀπὸ ἀγορὰς καὶ δωρεὰς 1844 ἐν ὅλῳ τόμους καὶ 24 Χειρόγραφα. Ταυτοχρόνως ὅμως ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη βιβλίων προοριζομένων διὰ τὴν διδασκαλίαν. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἀπεστέλλοντο ἀπὸ Ὁμογενεῖς — τοὺς Ζωσιμάδας καὶ ἄλλους — ὅπως διανεμηθοῦν εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν ἱδρυομένων τότε ἀπὸ τὸ Κράτος Σχολείων. Τὴν διανομὴν ἐνεργοῦσεν ἡ Βιβλιοθήκη.

Εἰς τὰ 1832 ἡ νεαρὰ Βιβλιοθήκη ἔλαβε τὸν τίτλον «Δημοσία Βιβλιοθήκη» καὶ ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Διωρίσθη δὲ Ἐπιστάτης αὐτῆς ὁ Διδάσκαλος Γεώργιος Γεννάδιος.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη τὸ ἔτος 1834 μετεφέρθη εἰς τὴν νέαν Πρωτεύουσαν τοῦ Βασιλείου, τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν παλαιὰν Μητρόπολιν, τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου.

Ἐκεῖ εἰς τὴν μικρὰν Ἐκκλησίαν ἡ Βιβλιοθήκη ἤρχισε νὰ ὀργανώνεται πλουτιζομένη μὲ βιβλία, ποὺ τὰ περισσότερα προήρχοντο ἀπὸ δωρεάς. Ἐξηκολούθει ὅμως πάντοτε νὰ ἐνεργῇ τὴν διανομὴν βιβλίων πρὸς τὰ ἱδρυόμενα Γυ-

μνάσια καὶ Σχολεῖα, πρὸς ἄλλας Κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πρὸς ἰδιώτας ἀκόμη φιλομαθεῖς.

Παρέμεινεν ἡ Βιβλιοθήκη λειτουργοῦσα εἰς τὸν Ναὸν μέχρι τοῦ ἔτους 1842. Εἰς τὸ διάστημα τῶν ὀκτὼ αὐτῶν ἐτῶν ἐδέχθη δωρεάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας σπουδαιοτάτη ἡ τῆς βιβλιοθήκης τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀδελφῶν Χρ. καὶ Σ. Σακελλαρίου ἐκ 5400 τόμων. Κατετέθησαν δὲ τότε εἰς τὴν Βιβλιοθήκην καὶ 1886 τόμοι ἀπὸ τὸν ἐκ Μακεδονίας Κ. Μπέλιον. Καὶ τέλος ἀπέκτησε στὰ 1837 τὴν πολυτιμοτάτην συλλογὴν ἀπὸ 1995 τόμους ἀρχέτυπα καὶ πρώτας ἐκδόσεις Ἑλλήνων Συγγραφέων, τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσει ὁ ἐν Βιέννῃ παραμένων φιλόβιβλος Δημ. Ποστολάκας, ὁ ὁποῖος τὴν παρεχώρησεν εἰς τὸ Δημόσιον ἀντὶ τεμαχίου γῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1837 ἱδρύθη τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, ποὺ ἐστεγάσθη προσωρινῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλεάνθους. Ἀμέσως δὲ ἤρχισε νὰ σχηματίζεται ἀπὸ ἀγορὰς βιβλίων καὶ ἀπὸ δωρεὰς ἡ Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡ Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη τὸ 1842 περιεῖχε 15 χιλιάδας περίπου τόμους.

Τὸ Πανεπιστήμιον ἐγκατεστάθη εἰς τὸ νεότευκτον κτίριόν του τὸ ἔτος 1842. Εἰς αὐτὸ ἐγκατεστάθησαν τὸ αὐτὸ ἔτος, ἡνωμέναι διοικητικῶς καὶ τοπικῶς, αἱ δύο βιβλιοθῆκαι ἡ Δημοσία καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου, ποὺ ἀπετέλεσαν διὰ Διατάγματος μίαν βιβλιοθήκην τὴν Ἐθνικήν. Ἔφορος διωρίσθη ὁ Γ. Κ. Τυπάλδος. Περιεῖχε δὲ ἡ Ἐθνικὴ τότε 35 περίπου χιλιάδες τόμους.

Μέχρι τοῦ 1903 ἐξηκολούθησε νὰ στεγάζεται καὶ νὰ λειτουργῇ ἡ Ἐθνικὴ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἑξήκοντα ἐτῶν δὲν ἔπαυσε πλουτιζομένη μὲ βιβλία προερχόμενα ἀπὸ δωρεὰς Ἑλλήνων, Φιλελλήνων καὶ ξένων Ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴν κατάθεσιν δύο ἀντιτύπων τῶν ἐντύπων, ποὺ ἐκτυπώνονται ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Συστηματικώτερον ἐπλουτίσθη ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ κατ' ἔτος ἠγόραζε. Ὁλονὲν δὲ τελειότερον ὀργανουμένη κατώρθωσε νὰ ἐκδώσῃ τὴν δεκα-

ετίαν 1886-1896 τοὺς ἐντύπους καταλόγους τῶν ἐν αὐτῇ βιβλίων τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας, τῆς Θεολογίας, τῆς Ἀρχαιολογίας, τῆς Γλωσσολογίας, καθὼς καὶ κατάλογον τῶν Χειρογράφων.

Ἐντὸς τῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν

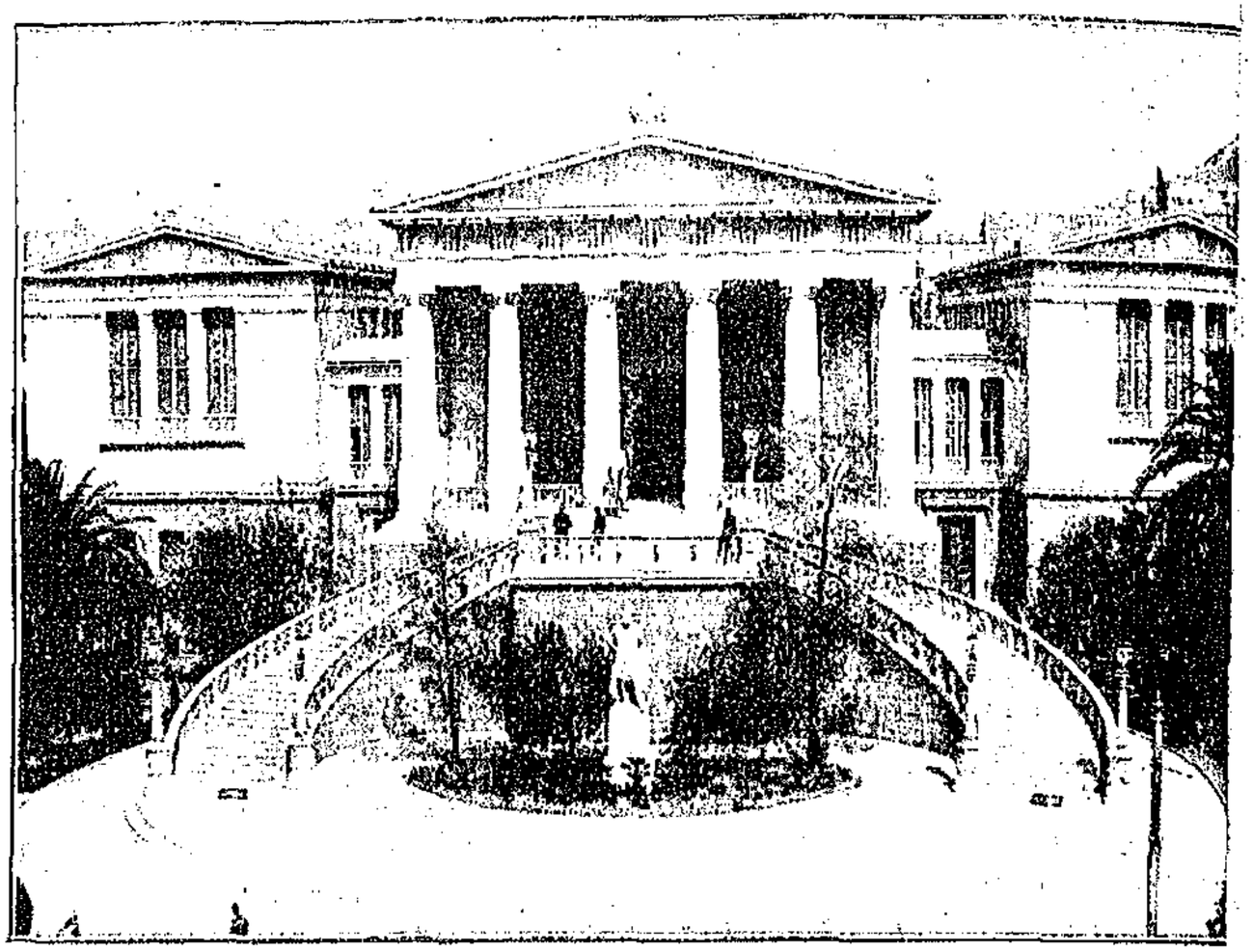

Εἰκὼν 1.— Πρόσοψις τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

ἐλειτούργησε τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον ἀπὸ τοῦ 1844 μέχρι τοῦ 1894, ὅπόταν μετεφέρθη εἰς τὸ Μέγαρον τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας, ὅπου ἔκτοτε λειτουργεῖ ὑπὸ ἰδίαν Διεύθυνσιν, ἡ ὁποία παρέλαβε ἐκ τῆς Ἐθνικῆς καὶ τὰ εἰς τὴν *Νομισματολογίαν ἀναφερόμενα συγγράμματα*, καταρτίσασα ἐντὸς τοῦ Μουσείου εἰδικὴν βιβλιοθήκην.

Εἰς τὸ παραπλεύρως τοῦ Πανεπιστημίου ἀνεγερθὲν μεγαλοπρεπὲς κτίριον, δαπάναις τῶν ἀδελφῶν Βαλλιάνων ἐπὶ σχεδίου τοῦ Δανοῦ ἀρχιτέκτονος Χάνσεν τοῦ νεωτέρου, μετεφέρθη καὶ ἐγκατεστάθη ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τὸ ἔτος 1904. Ἡ εἰς κατάλληλον κτίριον ἐγκατάστασίς της καὶ ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος γενομένη μικρὰ αὔξησις τοῦ προσωπικοῦ της ἐπέτρεψαν τὴν ἄνετον, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς βιβλιο-

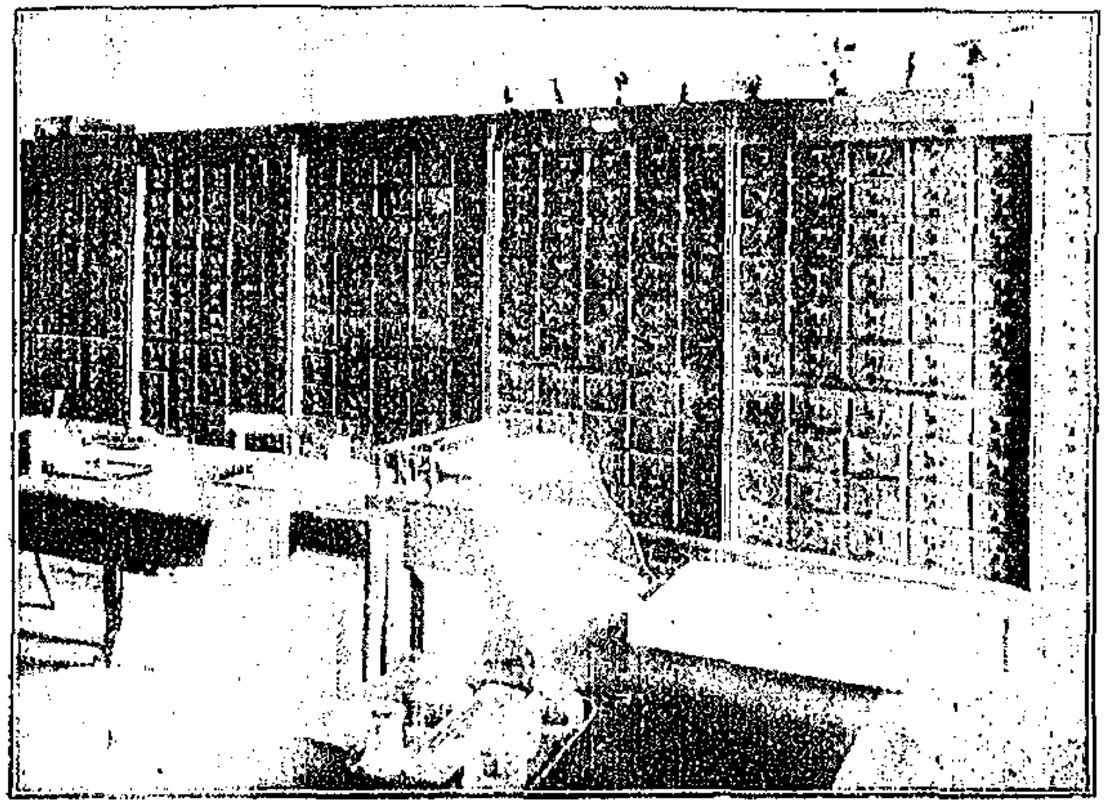

Εἰκὼν 2.— Γραφεῖον τῶν Καταλόγων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

θηκονομίας, τοποθέτησιν τῶν βιβλίων καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας συντάξεως καὶ ἀνασυντάξεως τῶν δελτίων Γενικοῦ Ἀλφαβητικοῦ Καταλόγου, τῶν Συστηματικῶν κατ' Ἐπιστήμας Καταλόγων, τῶν τοποθετικῶν καὶ τῶν κατὰ τμῆμα βοηθητικῶν.

Τῶν καταλόγων αὐτῶν ἡ ἀνασύνταξις καὶ σύνταξις ἐξακολουθεῖ.

Σήμερον ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθμοῦσα βίον περίπου ἑκατὸν ἐτῶν, περιέχει περὶ τοὺς 500.000 τόμους, διατριβὰς καὶ φυλλάδια. Ἔχει 130 ἀρχέτυπα (ἐκδόσεις ἀπὸ τὸ ἔτος 1450-1500). Καὶ ὑπερβαίνουν τοὺς 2500 τόμους αἱ παλαιαὶ ἐκδόσεις τῶν τυπογραφείων Ἄλδου, Γιούντα, Φρόβεν, Ἐρ. Στεφάνου, Ἐλζεβὶρ κ.τ.λ.

Ἐπὶ πλέον ἔχει συλλογὰς ἀπὸ πολύτιμα λευκώματα Καλ-

Εἰκὼν 3 — Διαμέρισμα ἐντύπων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

λιτεχνικά, Ἱστορικὰ καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Καὶ εἶναι ἀξιόλογοι αἱ σειραί της ἀπὸ σπάνια συγγράμματα εἴτε νεοελληνικά, εἴτε καὶ περιηγητῶν ποὺ ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἑλλάδα τὸν 16ον, ἢ τὸν 17ον, ἢ τὸν 18ον αἰῶνα, ἢ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ἢ καὶ ὀλίγον πρό, ἢ μετά.

Εἰς τὸ Τμῆμα τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης φυλάσσονται καταλογογραφημένα 4 χιλιάδες περίπου

χειρόγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ εἶναι πολυτιμότατα. Ἀξία δὲ λόγου εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ τῶν Χρυσοβούλλων, Συγιλλίων καὶ Εἱλιταρίων.

Τὰ περισσότερα χειρόγραφα προέρχονται ἀπὸ μονάς. Πολλὰ ἡ Βιβλιοθήκη τὰ ἠγόρασε, ἄλλα δὲ τ' ἀπέκτησεν ἐκ δωρεῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ γενομένη ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Συγγρόν.

Εἰς τὸ αὐτὸ τμῆμα εὑρίσκονται 200 χιλιάδες ἔγγραφα ἀναγόμενα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ἐπίσης αὐτόγραφα μεγάλων Ἑλλήνων ἢ Φιλελλήνων. Καὶ τέλος εὑρίσκονται κατατεθειμένα καὶ οἰκογενειακὰ ἀρχεῖα, ὅπως τοῦ Ι. Φιλήμονος, Αἰνιᾶνος, Μακρῆ κ.τ.λ. καὶ μέρος τοῦ Ὑψηλαντικοῦ καὶ τοῦ Διον. Ρώμα.

Τέλος ἡ Ἐθνικὴ Βιβαιοθήκη κέκτηται συλλογὰς Χαλκογραφιῶν, Ξυλογραφιῶν, Λιθογραφιῶν. Σπουδαιοτάτη δὲ εἶναι ἡ σειρὰ φύλλων χαρακτῶν δωρηθεῖσα ἀπὸ τὸν Ι. Γεννάδιον. Κατέχουσα τοὺς θησαυροὺς αὐτοὺς ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος ἴσως νὰ εἶναι σήμερον ἀπὸ τὰς Βιβλιοθήκας, ποὺ ὑπάρχουν στὰ Βαλκάνια, ἡ πλουσιωτέρα.

Ἀπὸ τὰς κληροδοτηθείσας ἢ δωρηθείσας εἰς αὐτὴν ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας αἱ σημαντικώτεραι καὶ ἄξιαι ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, τοῦ Τ. Νερούτσου, τοῦ Βελουδίου, τοῦ Θ. Ἠπίτη, τοῦ Π. Γενναδίου κ.τ.λ. Ἀπὸ δὲ τὰς ἀγορασθείσας ἡ τοῦ Δημ. Ποστολάκα, ἡ τοῦ Θειρσίου ἐκ 12 χιλ. τόμων, ἡ τοῦ Φιλήμονος, ἡ τοῦ Κ. Σάθα καὶ ἡ ἐξ 26 χιλ. τόμων τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α'. Πολυτιμότατον δ' ἀπόκτημα εἶναι τὰ βιβλία τὰ κατατεθέντα εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην ἀπὸ τὴν ἀγορασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κράτους βιβλιοθήκην τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου καὶ Γεωργίου Μπαλτατζῆ.

Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τὸ ἔτος 1920 διὰ Νόμου κατέστη Νομικὸν Πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου. Διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων. Οἱ ὑπάλληλοί της θεωροῦνται δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ πιστώσεις διὰ τὴν μισθοδοσίαν των ἀναγράφονται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Τὰ ἔξοδά της

δι' ἀγορὰν βιβλίων, βιβλιοδεσίαν κ.τ.λ. καταβάλλονται ἐπὶ τῇ βάσει ἐτησίου τοῦ ἱδρύματος προϋπολογισμοῦ. Τὰ ἔσοδα εἶναι ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐτήσιον ἐπίδομα τοῦ Κράτους ἐκ δρχ. 300.000 καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ τόκοι καὶ τὰ μερίσματα τῆς ἰδιαιτέρας περιουσίας τῆς Βιβλιοθήκης, ποὺ δὲν ὑπερβαίνουν τὰς 70 χιλιάδας. Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῆς ἐν τῇ Ἐθνικῇ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης φροντίζει τὸ Πανεπιστήμιον,

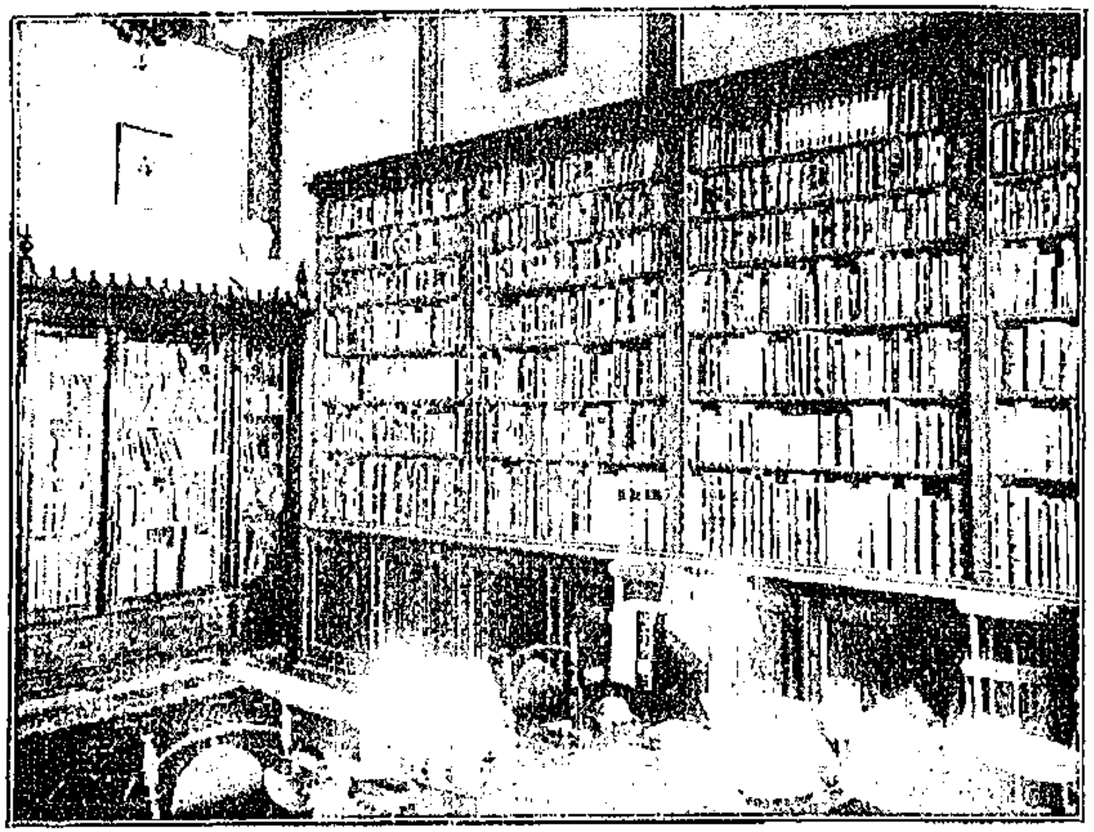

Εἰκὼν 4.— Γραφεῖον τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

τὸ ὁποῖον ἀναγράφει κατ' ἔτος εἰς τὸν προϋπολογισμόν του τὴν ἀναγκαιοῦσαν πίστωσιν. Ἡ ἰδιαιτέρα περιουσία τῆς Βιβλιοθήκης συνίσταται ἀπὸ 17 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ δέκα ἐδωρήθησαν τὸ ἔτος 1845 ὑπὸ τῶν ἐν Λονδίνῳ ὁμογενῶν ἀδελφῶν Ἰωνιδῶν.

Τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην διοικεῖ ὁ Διευθυντής της.

Ἐφορευτικὸν Συμβούλιον, ἀποτελούμενον ἀπὸ τρεῖς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἀνωτάτων Ὁμοτίμων Σχολῶν καὶ ἀπὸ δύο ἄλλα μέλη, ἐκπροσωποῦντα τὴν Ἐκπαίδευσιν, τὴν Λογοτεχνίαν καὶ τὰς Καλὰς Τέχνας, ἐποπτεύει γενικῶς τὸ ἵδρυμα καὶ ἐνεργεῖ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας του.

Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην λειτουργοῦν τρία ἀναγνωστήρια

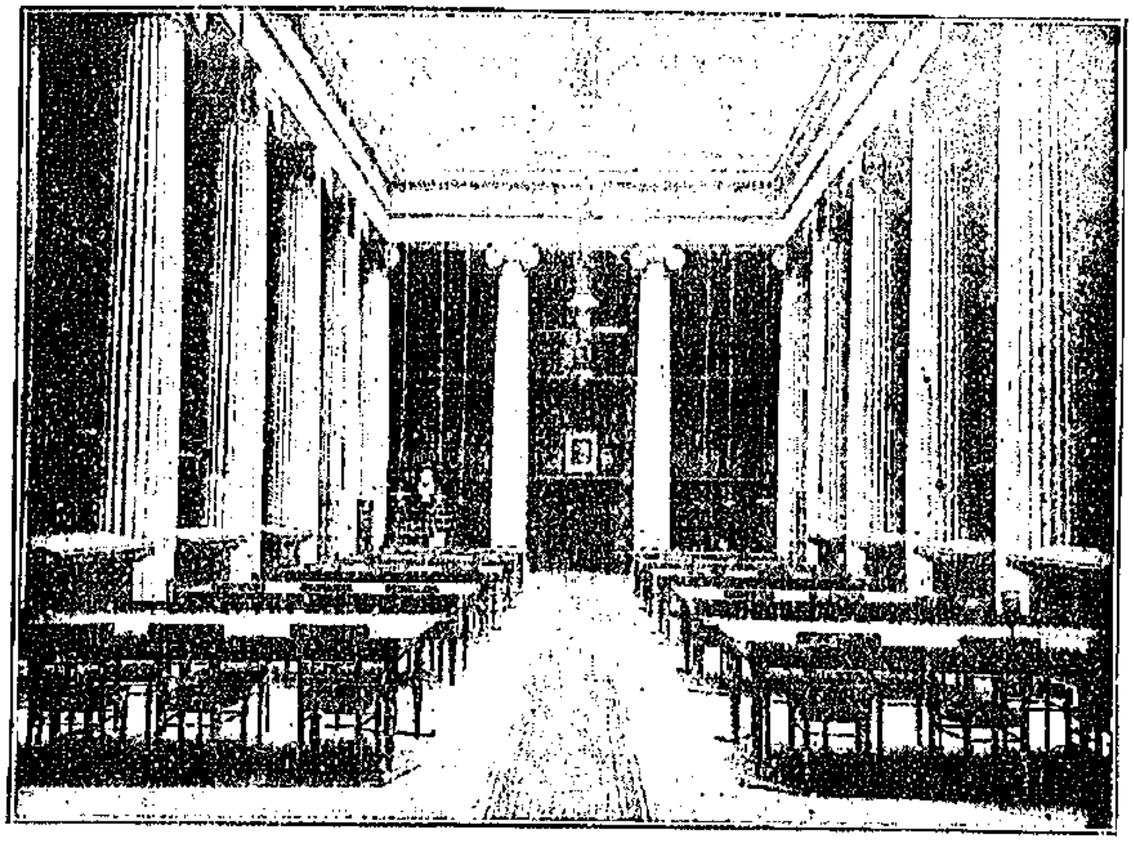

Εἰκὼν 5.— Κεντρικὸν Ἀναγνωστήριον τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

Τὸ Κεντρικὸν ὅπου δίδονται πρὸς μελέτην τὰ βιβλία. Τὸ τῶν Χειρογράφων καὶ τὸ τῶν Περιοδικῶν. Ἐντὸς τοῦ Κεντρικοῦ κατηρτίσθη Πρόχειρος Βιβλιοθήκη ποὺ διευκολύνει πολὺ τοὺς ἀναγνώστας.

Ἡ Βιβλιοθήκη δανείζει πρὸς μελέτην κατ' οἶκον βιβλία εἰς πρόσωπα γνωστὰ εἰς τὴν Διεύθυνσιν, ποὺ παραμένουν εἰς Ἀθήνας καὶ τηροῦν τοὺς ὅρους τοῦ δανεισμοῦ τοὺς

προβλεπομένους ἀπὸ τὸν Κανονισμόν. Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τὰ τελευταῖα ἔτη ἐνεργεῖ ἡμιεπισήμως τὰς Διεθνεῖς Ἀνταλλαγὰς βιβλίων.

***

Καὶ δευτέρα μεγάλη Δημοσία Βιβλιοθήκη, ἡ τῆς Βουλῆς, ἀνεπτύχθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ ἀπὸ 1845 μέχρι τῆς σήμερον διάστημα.

Τὰ βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ πρώτου Βουλευτηρίου ἐκάησαν. Μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἐλειτούργησεν εἰς ἰδιωτικὴν οἰκίαν, ἀλλ' ἡ πρόοδός της ἔβαινε βραδυτάτη. Ἀφότου ὅμως ἐγκατεστάθη εἰς τὸ νέον κτίριον τῆς Βουλῆς καὶ κατὰ τὴν δεκαετίαν 1877-1887, ποὺ διετέλεσεν ἔφορος αὐτῆς ὁ βουλευτὴς Τιμ. Φιλήμων, ὁ ὁποῖος ἀφωσιώθη εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναπτύξεώς της, ἡ Βιβλιοθήκη τυχύτατα ἐπρόκοψεν. Ἡ ἐργατικότης δὲ καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ μακαρίτου Παν. Καλογεροπούλου, ποὺ διηύθυνε 50 χρόνια τὴν Βιβλιοθήκην, συνετέλεσε νὰ ὀργανωθῇ καὶ νὰ καταρτισθῇ ὁ κατάλογός της, ὥστε νὰ προσφέρῃ καλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν τῆς πρωτευούσης.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς πλουτιζομένη διὰ δωρεῶν, δι' ἀγορῶν καὶ δι' εἰσφορᾶς ἑνὸς ἀντιτύπου παντὸς ἐντύπου ἐκτυπουμένου ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, περιέχει σήμερον περὶ τοὺς 350.000 τόμους. Τὰ ἔξοδα τῆς μισθοδοσίας τοῦ προσωπικοῦ ὡς καὶ τὰ διὰ τὴν ἀγορὰν βιβλίων κ. τ. λ. παρέχονται ἀπὸ πιστώσεις τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Βουλῆς. Τὰ ἔντυπα εἶναι διηρημένα εἰς 19 τμήματα. Ἡ συλλογή της τῶν Ἑλληνικῶν Ἐφημερίδων εἶναι σπουδαιοτάτη. Ἔχει καὶ περὶ τὰ 350 Χειρόγραφα. Ἀπὸ τοῦ 1912 ἀπέκτησε κατάλληλον κτίριον παρὰ τὸ Βουλευτήριον. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1926 ἐκτίσθη καὶ νέον περίπτερον δαπάναις τοῦ Ἐμμ. Μπενάκη, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτοποθετήθησαν τὰ βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ι. Ψυχάρι, ἡ ὁποία ἠγοράσθη πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Μπενάκην. Οὕτω ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς ἀπέκτησε καὶ πλείονα ἀναγνωστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῶν βουλευτῶν μελετοῦν ἐπιστήμονες, σπουδασταὶ καὶ φιλαναγνῶσται.

Πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν, καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταφορᾶς τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τὸ Βαλλιάνειον Κτίριον, αἱ σχολαὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς μερίμνῃ τοῦ ἑκάστοτε κοσμήτορος κατήρτισαν μικρὰς εἰδικὰς βιβλιοθήκας, χρησιμοποιουμένας ὑπὸ τῶν Καθηγητῶν κατὰ τὴν Φροντιστηριακὴν διδασκαλίαν. Πρὸς τὰς βιβλιοθήκας αὐτὰς ἐγένοντο ἐν τῷ μεταξὺ κληροδοτήματα βιβλιοθηκῶν ὁλοκλήρων ἐκ μέρους παλαιῶν καθηγητῶν. Οὕτω τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, παρὰ τὴν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Πανεπιστημιακὴν Βιβλιοθήκην, ἔχει καὶ εἰδικὰς φροντιστηριακὰς βιβλιοθήκας τῶν Σχολῶν (Φιλοσοφικῆς, Ἰατρικῆς, Θεολογικῆς, Νομικῆς, Φυσικῶν Ἐπιστημῶν). Ἑκάστη ἀπαρτίζεται ἀπὸ 10-20 χιλ. τόμους καὶ πλουτίζεται κατ' ἔτος δι' ἀγορῶν. Ἐπίσης τὸ Χημεῖον ἀπέκτησεν βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας ὡς βάσις ἐχρησίμευσαν τὰ διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου Σμύρνης ἀγορασθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1919-1921 βιβλία.

Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ Ἐπιστημονικὰ Ἱδρύματα κατήρτισαν εἰδικὰς ἀξιολόγους Βιβλιοθήκας. Ἡ τοῦ Πολυτεχνείου ἐξ ἑπτὰ χιλιάδων περίπου τόμων ἐδημοσίευσε καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν κατάλογόν της. Ἡ τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς Σχολῆς διακρίνεται διὰ τὸν συγχρονισμένον πλουτισμόν της. Ἡ τοῦ Ἀστεροσκοπείου, ἡ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, ἡ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου προσφέρουν εἰς τοὺς εἰδικοὺς καλὰς ὑπηρεσίας. Καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Πιναθήκην ἐσχηματίσθη μικρὰ βιβλιοθήκη διὰ τῶν κληροδοτηθέντων εἰς αὐτὴν βιβλίων τοῦ φιλοτέχνου Σούτσου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς Δημοσίας καὶ ἀπὸ τὰς τῶν Δημοσίων Ἐπιστημονικῶν Ἱδρυμάτων Βιβλιοθήκας, αἱ ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικαὶ Ἑταιρίαι, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας ὀγδοηκονταετίας, κατήρτισαν χρησίμους εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ φιλαναγνώστας τῆς πόλεώς μας βιβλιοθήκας. Τοιαῦται εἶναι ἡ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἡ τῆς Ἱστορικῆς.

καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας, τῆς Ἰατρικῆς Ἑταιρίας, τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ 20 χιλ. τόμους καὶ ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἐκ τῶν φιλολόγων Ἀρχαιολόγους εἰς τὰς μελέτας των. Τὰς αὐτὰς μελέτας ἐξυπηρετοῦν καὶ αἱ βιβλιοθῆκαι τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν. Ἐξ αὐτῶν ἡ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ἱδρυθεῖσα τὸ ἔτος 1846 περιέχει 40 χιλ. περίπου τόμους. Ἡ τῆς Γερμανικῆς ἱδρυθεῖσα μετὰ τῆς Σχολῆς τὸ 1874 περιέχει καὶ εἰδικῶς συγγράμματα περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Ἑλλάδος τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ τῆς Νομισματολογίας. Ἡ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἐπλουτίσθη ἰδιαιτέρως μὲ τὴν συλλογὴν τῶν βιβλίων τοῦ ἱστοριογράφου Φίνλεϋ. Ἀξιόλογοι ἐπίσης εἶναι ἡ τῆς Ἰταλικῆς Σχολῆς, τῆς Αὐστριακῆς, καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Εἰς τὴν κατοχὴν τῆς τελευταίας ταύτης, ἐφόσον θὰ ὑφίσταται εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπάγεται ἡ βιβλιοθήκη Γ. Γενναδίου, ἱδρυθεῖσα διὰ τῆς δωρεᾶς τῆς πολυτίμου συλλογῆς βιβλίων τοῦ Ἰωάννου Γενναδίου καὶ ἐγκατασταθεῖσα εἰς ἴδιον κτίριον, ἀνεγερθὲν ἀπέναντι τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἑταιρίας Carnegie Corporation of America. Ἡ Βιβλιοθήκη Γενναδίου λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1927. Τὰ βιβλία της εὑρίσκονται γενικῶς εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ ἔχουν πολλάκις πολυτελέστατα δεσίματα. Ἐκτὸς τῶν ἀρχετύπων ἐκδόσεων καὶ ἄλλων βιβλιοφιλικῆς ἀξίας ἔργων, σπουδαῖαι εἶναι αἱ συλλογαὶ κλασσικῶν πεζογράφων καὶ ποιητῶν, ἡ τῶν περιηγητῶν καὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ Βιβλιοθήκη ἐξ 25 χιλ. τόμων ἀποτελουμένη, ὠργανωμένη τελείως, δύναται νὰ προσφέρῃ πολυτίμους ἐκδουλεύσεις εἰς τοὺς μελετητὰς τῶν ἀμέσως μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν χρόνων, εἶναι δὲ συμπλήρωμα τῶν δύο μεγάλων ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθηκῶν διὰ τὰς μελέτας τὰς ἀφορώσας τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν.

Τελευταίως ἡ νεοσύστατη Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἔθεσε τὰς βάσεις βιβλιοθήκης διὰ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ μεγάλου μέρους τῆς ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἀγορασθείσης Βιβλιοθήκης Γ. Μαυροκορδάτου καὶ διὰ τῶν πρὸς αὐτὴν δωρηθεισῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Σιδερίδου καὶ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρίας, εἰς ἣν εἶχον κληροδοτηθῆ τὰ βιβλία τοῦ καθηγητοῦ Κ. Κόντου.

Τέλος τὰ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικὰ Σωματεῖα, ὡς ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, ἡ Ἑταιρία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ καὶ ὁ Σύλλογος τῶν Ὠφελίμων Βιβλίων, κατήρτισαν μικρὰς βιβλιοθήκας, χρησιμοποιουμένας ἀπὸ τὰ μέλη τῶν Σωματείων καὶ ἀπὸ ἄλλους μελετητάς.

Αὐτὰ ἔγιναν ὑπὲρ τῶν Βιβλιοθηκῶν κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀνεξαρτησίας του ἑκατονταετίαν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν, οὕτως εἰπεῖν, συγκεντρωθῆ ἡ πνευματικὴ κίνησις ὡς ἐκ τῆς παρουσίας ὅλων τῶν Ἐπιστημονικῶν Ἱδρυμάτων. Εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἡ ἀνάπτυξις βιβλιοθηκῶν χρησίμων εἰς τὸ μέγα κοινὸν ὑστέρησεν, ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὰς ἐπαρχίας μάλιστα, ὅπου ὑπῆρχαν Βιβλιοθῆκαι μὲ βάσιν μᾶλλον ἐπιστημονικήν, ὅπως εἰς τὴν Κέρκυραν, δὲν κατέστη δυνατὸς ὁ περαιτέρω συγχρονισμός των, κυρίως ἕνεκα τοῦ ὅτι δὲν ὑπῆρχε παρ' αὐταῖς ἐπιστημονικὸν ἵδρυμα.

Ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἐπαρχιῶν σημαντικωτάτη εἶναι ἡ τοῦ ἀρτισυστάτου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Αὕτη ἱδρύθη τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μὲ πυρῆνα τὰ βιβλία τῆς αὐτόθι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπαρχούσης βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ τοὺς τέσαρας χιλ. τόμους τοὺς δωρηθέντας ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἐκ δέκα χιλ. περίπου τόμων δωρηθεῖσαν βιβλιοθήκην τοῦ ἐκ Μακεδονίας πρώην Ἐφόρου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Γ. Κωνσταντινίδου. Ἐπλουτίσθη δ' ἔκτοτε, ἀποκτήσασα τὴν ἀξιόλογον βιβλιοθήκην τοῦ Νικολάου Πολίτη, καὶ μὲ ἀγορὰς ξένων συγχρόνων συγγραμμάτων καὶ περιοδικῶν. Κατέστη δ' οὕτω ἀπὸ σήμερον ἡ ἐκ πεντήκοντα χιλιάδων τόμων Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐπιστημονικὴ βιβλιοθήκη ἀξιολογωτάτη.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη Κερκύρας ἔχει περὶ τοὺς 40 χιλ. τόμους. Ἱδρύθη κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων βραχεῖαν ἐπὶ τῆς νήσου κυριαρχίαν διὰ τῶν βιβλίων τῶν καταργηθεισῶν τότε μονῶν. Τὰ βιβλία συνεκεντρώθησαν τὸ ἔτος 1805 εἰς τὴν Δημοσίαν Σχολὴν Κερκύρας. Μετὰ δὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου Κερκύρας (1824) ἐγένετο καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἀναγνωστηρίου. Διὰ δωρεῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας σπουδαιοτάτη ἡ τοῦ λόρδου Γκίλφορδ, ἐπλουτίσθη ἀμέσως τότε. Ἐξηκολούθησε δ' ἔκτοτε πλουτιζομένη διὰ τῆς ἀγορᾶς βιβλίων ἐκ τῶν πόρων κυρίως τοῦ Πετριδείου κληροδοτήματος. Περιέχει ἀρκετὰ παλαιότυπα καὶ ἄλλα βιβλία ἀξίας, ἔπαυσε ὅμως ἀπὸ ἐτῶν νὰ ἔχῃ ἐνημερότητα καὶ ἑπομένως χρησιμότητα διὰ τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν τῆς πόλεως. Ἐν Κερκύρᾳ ὑπάρχει μικρὰ βιβλιοθήκη καὶ ἐντὸς τῆς Λέσχης (Ἀναγνωστήριον) χρησιμοποιούμενον ἀπὸ μέλη τῆς κοινωνίας τῆς πόλεως.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη Ζακύνθου ἱδρύθη τὸ ἔτος 1803 ὑπὸ τῆς Ἰονίου Πολιτείας. Ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1804 ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων Ζωσιμαδῶν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1824 διὰ τῶν βιβλίων τοῦ διδασκάλου Θεοδ. Δημάδη. Κατὰ τὸ ἔτος 1882 ἔγειναν προσπάθειαι πρὸς σοβαρωτέραν ὀργάνωσίν της καὶ πλουτισμόν της διὰ νεωτέρων δωρεῶν. Περιέχει περὶ τοὺς 16 χιλ. τόμους καί τινα Χειρόγραφα. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἡ τῆς Κερκύρας καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὀλίγον χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως. Ἡ νῆσος Ζάκυνθος ἔχει καὶ Δημοτικὴν Βιβλιοθήκην καλουμένην τοῦ Φωσκόλου, διότι εἶναι ἐγκατεστημένη εἰς τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησε ὁ Φώσκολος. Ἡ Βιβλιοθήκη αὐτὴ τελευταίως ἐπλουτίσθη διὰ τῆς κληροδοτηθείσης βιβλιοθήκης τοῦ ἱστοριοδίφου Δὲ - Βιάζη.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀργοστολίου, ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1887, πρωτοβουλίᾳ τοῦ τότε Μητροπολίτου Γερμανοῦ, συνεχωνεύθη κατὰ τὸ ἔτος 1926 μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κοργιαλένιου δωρηθείσης εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα βιβλιοθήκης καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Κοργιαλένιον Μέγαρον. Περιέχει περὶ τοὺς 10 χιλ. τόμους.

Ἄνευ χρησιμότητος ἐπίσης διὰ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως

Δημητσάνης, ἀλλ' εὐλαβοῦς ἀναμνήσεως, εἶναι ἡ ἐκεῖ Δημοσία Βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία ἱδρύθη μετὰ τοῦ περιφήμου Σχολείου κατὰ τὸ ἔτος 1764 καὶ ἀπετελέσθη ἀρχικῶς ἐκ τῶν μεταφερθέντων ἀπὸ τὴν Μονὴν τοῦ Φιλοσόφου βιβλίων. Ἐπὶ 57 δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπλουτίζετο συστηματικῶς μὲ ἐκδόσεις κυρίως Ἑλλήνων συγγραφέων πεζογράφων καὶ ποιητῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ κυρίως κατὰ τὰ δύο πρῶτα, ὁ χάρτης τῶν βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης ἐχρησίμευσε διὰ τὴν κατασκευὴν πυριτιδοβολῶν. Διεσώθησαν μόνον 550 τόμοι. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν προσετέθησαν διὰ δωρεῶν καὶ ἄλλα ἔργα καὶ ἀπετελέσθη βιβλιοθήκη ἐκ 2000 περίπου βιβλίων ἀπηρχαιωμένων, διατηρουμένων ἤδη ἐν τῷ κτιρίῳ τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης Δημητσάνης.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη Βυτίνης ἱδρύθη τὸ ἔτος 1808 διὰ τῶν κληροδοτηθέντων βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Λιβόρνῳ ἱερομονάχου Παπαρρηγοπούλου. Ἐδωρήθησαν κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους βιβλία ὑπὸ τῶν Κ. Βαρβάτη τῶν ἀδελφῶν Κ. καὶ Π. Παπαρρηγοπούλου, Κ. καὶ Β. Οἰκονομίδου, Α. Μανιάκη, Θ. Δηλιγιάννη, Ι. Πύρλα κ. τ. λ. Οὕτω ἡ βιβλιοθήκη ηὐξήθη εἰς ἀριθμὸν τόμων, παραμένει ὅμως ἀχρησιμοποίητος. Ἀχρησιμοποίητος παραμένει καὶ ἡ Δημοσία τῆς Ἀνδριτσαίνης Βιβλιοθήκη ἀποτελεσθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1830 διὰ τῶν κληροδοτηθέντων βιβλίων τοῦ ἐν Παρισίοις θανόντος Κωνστ. Νικολοπούλου φίλου τοῦ Κοραῆ. Ὁμοίου τύπου εἶναι καὶ ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Βιβλιοθήκη, ὅπως καὶ ἡ τῆς Κοζάνης καὶ τῆς Σιατίστης. Ἐπίσης ἡ τῆς Χίου ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Καὶ τέλος ἡ τῆς Ἄνδρου ἀπαρτισθεῖσα διὰ τῶν βιβλίων τοῦ Θεοφίλου Καΐρη.

Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη τῆς Σάμου ἱδρύθη κατὰ τὸ ἔτος 1863 διὰ δωρεᾶς ἀρκετῶν τόμων βιβλίων τοῦ τότε ἡγεμόνος Μιλτ. Ἀριστάρχη. Ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ἀπὸ τοῦ 1913 ἐγκατεστημένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ φιλογενοῦς Πασχάλη οἰκοδομηθὲν μέγαρον, περιλαβοῦσα καὶ τὰς δωρηθείσας βιβλιοθήκας τοῦ ἡγεμόνος Κοπάση καὶ τοῦ ἱεροδιδασκαλείου « Ἀνατολή ».

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Σάμου περιέχει περὶ τοὺς 6 χιλ. τόμους.

Παρὰ τὰς ταξιθετημένας ὁπωσδήποτε ἀναφερθείσας βιβλιοθήκας, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀνοργάνωτοι, ποὺ κατέχουν βιβλία ἐκ δωρεᾶς βιβλιοθήκης ἀνδρὸς καταγομένου συνήθως ἐκ τῆς πόλεως. Τοιαῦται εἶναι ἡ ἐκ 3 περίπου χιλ. τόμων βιβλιοθήκη, κληροδοτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ρουσσοπούλου εἰς τὴν πατρίδα του Βογατσικό. Ἡ τοῦ Δήμου Πατρῶν ἐγκαινιασθεῖσα τῷ 1910 καὶ ἀποκτήσασα μετὰ ταῦτα καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Δημ. Γούναρη. Καὶ ἡ τοῦ Δήμου Σύρου κατέχουσα τὰς βιβλιοθήκας Βάμβα καὶ Μαυροκορδάτου. Τέλος ἡ τοῦ Αἰγίου εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ ἐκ 500 περίπου τόμων βιβλιοθήκη τῶν ἀδελφῶν Μελετοπούλων.

Εὐτυχῶς κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παρατηρεῖται προθυμία ἐκ μέρους τῶν Δήμων καὶ τῶν Κοινοτήτων ὅπως καταρτίσουν βιβλιοθήκας χρησίμους διὰ τὸ κοινόν. Οὕτω ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Δήμου Πειραιῶς, ἱδρυθεῖσα μὲ βάσιν ἀριθμὸν τόμων δωρηθέντων ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ ἀπὸ τόμους τῆς βιβλιοθήκης Μανούσου, ἐπλουτίσθη δι' ἀγορῶν καὶ προσφέρει ὀργανωθεῖσα πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν τῆς πόλεως Πειραιῶς. Ἐπίσης ἡ τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης ἔχουσα βάσιν τὴν κληροδοτηθεῖσαν βιβλιοθήκην Δημ. Βικέλα αὐξάνεται δι' ἀγορῶν καὶ ὀργανοῦται ὁλονέν. Ἡ τοῦ Συλλόγου « Πάν » τῆς Τριπόλεως εἶναι σήμερον ὑπόδειγμα χρησίμου βιβλιοθήκης διὰ τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἐπαρχιακῆς πόλεως. Ἐπλουτίσθη μὲ ὀλίγας, ἀλλὰ λελογισμένας ἀγορὰς ὅπως ἀποδεικνύει ὁ ἔντυπος κατάλογός της. Καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πύργου, ὀφειλομένη εἰς τὸν ἀκάματον ζῆλον φιλοβίβλου δημότου τοῦ Δήμου Πύργου,καὶ ἡ ὁποία ἱδρύθη μὲ βάσιν ἀριθμὸν τόμων δωρηθέντων ἀπὸ τῆν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, θ' ἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὸ κοινὸν τῆς πόλεως Πύργου, ἂν πλουτισθῇ μὲ ἀγορὰς βιβλίων ἐνδιαφερόντων αὐτό. Βιβλιοθήκας, ἱδρυθείσας εἴτε ὑπὸ τῶν Δήμων, εἴτε ὑπὸ ἱδρυμάτων φιλολογικῶν, ἀπέκτησαν καὶ αἱ πόλεις Καλάμαι, Ναύπλιον, Μυτιλήνη, Βόλος, Ἄργος, Καρδίτσα κ. λ. π.

Παρ' ὅλα τὰ γενόμενα ὑπὲρ τῶν Βιβλιοθηκῶν, εἴτε ἀπὸ τὸ Κράτος, εἴτε ἀπὸ Ἐπιστημονικὰ ἢ ἄλλα Σωματεῖα, εἴτε ἀπὸ τοὺς Δήμους, γενικῶς αἱ Βιβλιοθῆκαι μας οὔτ' ἐπαρκεῖς εἶναι, οὔτε μεθοδικῶς ὠργανωμέναι. Εὐτυχῶς τὸ Κράτος τελευταίως μὲ τὴν σύστασιν τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου τῶν Βιβλιοθηκῶν ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην νὰ μελετηθοῦν μέτρα, ἵνα συστηματικώτερον ἀναδιοργανωθοῦν καὶ μεθοδικώτερον πλουτίζωνται αἱ Βιβλιοθῆκαι, καὶ ἐπὶ πλέον μέτρα διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν οἱ πόροι καὶ ἱδρυθοῦν Λαϊκαί, Δημοτικαὶ καὶ Κοινοτικαὶ Βιβλιοθῆκαι, ποὺ θὰ περιέχουν βιβλία χρήσιμα διὰ τὸν Λαόν.

ΜΑΡΚΟΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ

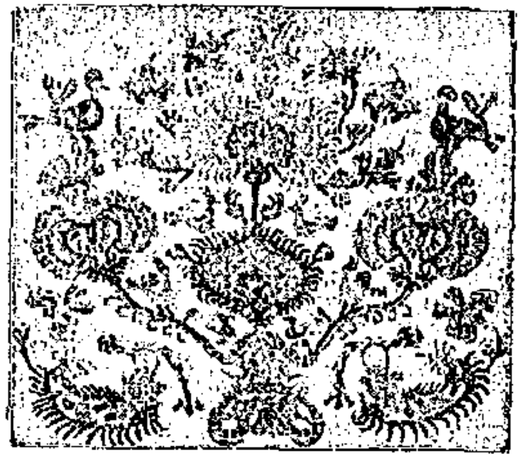

ΠΕΡΑΣΑΝ---

Φίλες; ἀδερφές; — ποιὸς ξέρει;
κρατημένες ἀπ' τὸ χέρι
πέρασαν στὴν ἐρημιά---
Νὰ τὶς δῶ δὲν τὶς γνωρίζω,
μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη δὲ χωρίζω
κ' εἶναι οἱ δυὸ γιὰ μένα μιά.

Δυὸ σμιχτὰ τρεμόφωτα ἄστρα,
δυὸ ζουμπούλια σὲ μιὰ γλάστρα,
δυὸ πουλιὰ σ' ἕνα κλαδί,
δυὸ νεροσταλιὲς στὴ βρύση,
ποιὸς μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ
μιὰ φορὰ ποὺ θὰ τὰ ἰδῇ;

Πέρασαν--- Αὐτὸ μοῦ φτάνει
γιὰ νὰ μένῃ ἡ ὡραία μου πλάνη
καθὼς τώρα καὶ στερνά.
Στῆς ζωῆς τὰ μονοπάτια
κάθε ὡραῖο μπροστὰ ἀπ' τὰ μάτια
μόνο μιὰ φορὰ περνᾷ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Η ΛΟΓΑΡΙΑΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΓΑΥΝΤΖΟΥΝΗ

λοι ξέρουμε ὅτι πρὶν πέσῃ ἡ Πόλη ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ Τούρκου, ἤρχισαν νὰ πηγαίνουν πολλοὶ Ἕλληνες σοφοὶ 'ς τὴν Ἰταλία καὶ νὰ διδάσκουν τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Ἀφοῦ ὅμως ἔπεσε ἡ Πόλη, ἐπῆγαν περισσότεροι σοφοὶ καὶ ἄσοφοι, ποὺ δὲν ἠμποροῦσαν πιὰ νὰ ζήσουν 'ς τὴν πατρίδα τους.

Εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ μεγάλη ἐργασία τῶν Ἑλλήνων ποὺ δίδαξαν 'ς τὴν Ἰταλία ξανὰ (τὰ δίδαξαν ἄλλοι Ἕλληνες 'ς τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ ἄλλοι κάποτε εἰς μοναστήρια τὸν μεσαίωνα) τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Συχνὰ γράφουμε ὅτι αὐτοὶ ἔφεραν τὴν ἀναγέννηση 'ς τὴν Εὐρώπη. Αὐτὸ εἶναι ὑπερβολή: σωστὸ εἶναι μόνο ὅτι δίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα βοήθησαν κι' αὐτὰ μὲ τὸ φῶς τους τὴν ἀναγέννηση, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως δούλεψαν καὶ ἄλλοι συντελεστές.

Οἱ Ἕλληνες σοφοί, οἱ σχέσεις τῶν σκλάβων Ἑλλήνων μὲ τοὺς καταχτητὲς Βενετοὺς καὶ Γενοβέζους φέρνουν πολλοὺς Ἕλληνες 'ς τὴν Ἰταλία. Πολλοὶ δουλεύουν 'ς τοὺς γαλέρες τῶν Βενετῶν θεληματικὰ ἢ ἄθελα (πολλὲς φορὲς οἱ Βενετοὶ πειρατὲς ἁρπαζαν νέους ἀπὸ τὰ νησιὰ καὶ τοὺς ἔριχναν ἀναγκαστικὰ 'ς τοὺς γαλέρες νὰ κωπηλατοῦν) καὶ μαζὶ μὲ Δαλμάτες ναῦτες κατασκευάζουν ἀπ' τὴ «δόξα» τῆς Βενετιᾶς καὶ τοὺς ἁλυσίδες ποὺ χρειάζουνται γιὰ νὰ κρατοῦν δούλους

Ἕλληνες καὶ Σλάβους. Πολλοὶ Ἕλληνες ἀκόμη (μαζὶ μὲ Ἀλβανοὺς καὶ Σλάβους) δουλεύουν καὶ ὡς μισθοφόροι «στρατιῶτες» (Stradiotti) ᾽ς τοὺς στεριανοὺς στρατοὺς τῆς Βενετιᾶς καὶ ἔπειτα καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ ἐκεῖ μαθαίνουν τὴν τέχνη νὰ πολεμοῦν ἔπειτα καὶ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ οἱ «στρατιῶτες» κατάφεραν νὰ πάρουν τὴν ἄδεια (᾽ς ἄλλους Ἕλληνες, ἐμπόρους π. χ. δὲν θὰ τὴν ἔδιδαν) νὰ χτίσουν μιὰ ἑλληνικὴ ἐκκλησιὰ ᾽ς τὴν Βενετιὰ καὶ σιγὰ-σιγὰ νὰ κάμουν μιὰ Ἑλληνικὴ Κοινότητα μὲ ἰδιαίτερους κανονισμούς.

Πλὴν τῶν ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν καὶ ἔμποροι καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ᾽ς τὴν Ἰταλία καὶ ἔτσι ἔγιναν καὶ ἄλλες κοινότητες ᾽ς τὴν Νεάπολι, ᾽ς τὴν Ἄγκῶνα καὶ ἀργότερα ᾽ς τὸ Λιβόρνο. Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τοὶς κοινότητες ἔμειναν λίγα «λείψανα» μόνο ᾽ς τὴν Βενετιὰ μέχρι σήμερα.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετιᾶς ἐπόλυναν πολὺ γρήγορα καὶ ἔκαμαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ σχολειὸ καὶ νοσοκομεῖο καὶ ἐπῆραν καὶ Ἕλληνα μητροπολίτη μὲ τὸν τίτλο τοῦ Φιλαδελφείας. Μερικοὶ ἀπ᾽ αὐτοὺς τοὺς μητροπολίτες «Φιλαδελφείας», ὅπως ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος καὶ ὁ Γερίσιμος Βλάχος ἦσαν σοφοὶ καὶ ἔκαμαν καλὴ ἑλληνικὴ ἐργασία ᾽ς τὴν Βενετιά. Τὸ «Φλαγγινιανὸ φροντιστήριο» ποὺ ἵδρυσε ὁ Ἠπειρώτης Φλαγγίνης καὶ τὰ σχολειὰ ποὺ ἔγιναν ᾽ς τὴν Βενετιὰ ἔστελλαν ἔπειτα τὸν 17ον αἰῶνα δασκάλους ᾽ς τὴν σκοτεινιασμένη ἀπὸ τὴ σκλαβιὰ καὶ τὴν ἀγραμματωσύνη Ἑλλάδα καὶ ἠμποροῦμε νὰ εἰποῦμε χωρὶς ὑπερβολὴ τώρα ὅτι ἡ ἀναγέννηση ᾽ς τὴν Ἑλλάδα ἀρχίζει δειλὰ-δειλὰ ἀπὸ τοὺς πρώτους δασκάλους ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὴν Βενετιὰ καὶ τὴν λοιπὴ Ἰταλία. Ὅ,τι ὠφελήθηκε ἡ Ἰταλία ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μετανάστες σοφοὺς τὸν 15ον αἰῶνα, τὸ πληρώνει πίσω μὲ τὸν τόκο τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα καὶ στέλλει ᾽ς τὴν Ἑλλάδα ἕνα σωρὸ νέους Ἕλληνες, ποὺ σπούδασαν γιατροὶ ἢ δασκάλοι ᾽ς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Βολώνιας, τῆς Πάντοβας, τῆς Πίσας κλπ. Καὶ τὸ Collegio Greco, τὸ «Ἑλληνομουσεῖο» ποὺ ἔκαμεν ὁ Πάπας ᾽ς τὴν Ρώμη γιὰ

προπαγάνδα, ἔβγαλε καὶ μερικοὺς ἀλαλιασμένους καὶ φανατικοὺς προπαγανδιστές, ἀλλὰ μᾶς ἔδωκε σ᾽ ἐκείνη τὴν σκοτεινὴ ἐποχὴ καὶ ἕνα σωρὸ ἀνθρώπους, ποὺ ἀφῆκαν τὴν προπαγάνδα καὶ κοίταξαν μὲ τὴν ἰατρικὴ ἢ δασκαλική τους ἐπιστήμη νὰ φωτίσουν καὶ ζεστάνουν τὸν νεκρωμένο Ἑλληνισμό.

Σ᾽ τὴν Βενετιά, ὅπου μαζεύτηκαν τὸν 16ον αἰῶνα περισσότεροι Ἕλληνες σοφοὶ καὶ ἔμποροι, ἐπῆγε ἀπὸ τὴν Χίο καὶ ὁ Μανώλης «Γλυνζούνης», ὅπως γράφεται κάποτε, ἢ «Ἐμμανουὴλ Γλυζώνιος», ὅπως γράφεται συχνότερα. Ὁ *Γλυντζούνης* ᾽ς τὴν Βενετιὰ ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἔμπορος γραμμάτων, διότι μάζευε καὶ πουλοῦσε χειρόγραφα καὶ τύπωνε ἐκκλησιαστικὰ βιβλία (εὐαγγέλια, ψαλτήρια, ἀνθολόγια, μηναῖα κτλ.) ποὺ εἶχαν τότε μεγάλη πέραση. Ὁ Γλυντζούνης εἶναι ὁ πρόδρομος τῶν μεγάλων Ἑλλήνων τυπογράφων τῆς Βενετιᾶς, τοῦ Γλυκὺ καὶ τῶν Σάρρων. Πολλὰ χειρόγραφα πούλησε ὁ Γλυντζούνης καὶ ᾽ς τὴν Ἱσπανία, ὅπου ταξίδεψε τὸ 1581, χάρισε δὲ καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἱσπανίας ὅσα χειρόγραφα ἀπούλητα εἶχε τὴν ἡμέρα ποὺ ἔκαμε τὴν διαθήκη του, τὸ 1596.

Ὁ Γλυντζούνης κέρδιζε πολλὰ χρήματα καὶ ζοῦσε, φαίνεται, καλὰ ᾽ς τὴν Βενετιά. Μ᾽ ὅλον τοῦτο δὲν λησμόνησε τὴν πατρίδα του Χίο καὶ ᾽ς τὴ διαθήκη του ἄφῆκε ἕνα γενναῖο ποσό, 100 δουκάτα, διὰ νὰ μεταφέρουν τὸν νεκρό του καὶ τὸν θάψουν ᾽ς τὸν τόπο του, κοντὰ ᾽ς τοὺς συγγενεῖς του. Τὸ πατρικό του σπίτι ᾽ς τὴν Χίο τὸ κληροδότησε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἑλληνικὸ σχολειὸ καὶ ἀφῆκε καὶ χίλια δουκᾶτα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γιὰ νὰ πληρώνεται ἀπὸ τοὺς τόκους των ὁ δάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ γραμματικῆς ᾽ς τὴν Χίο. Εἰς τὸ κεφάλαιο τῶν 1000 δουκάτων ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν καὶ ὅσα χρήματα περισσεύσουν ὕστερα ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν ὑποχρεώσεων τῆς περιουσίας του. Ὁ Γλυντζούνης ζῇ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ᾽ς τὴν Χίο ἐπῆγε τὸ νέο τότε τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἔκαμε σχολειὸ καθολικὸ μὲ προπαγανδικοὺς σκοπούς. Οἱ Χιῶτες διψασμένοι ἀπὸ γράμ-

ματα ἔστειλαν τὰ παιδιά των ᾽ς τὸ σχολειὸ τῶν ᾽Ιησουιτῶν, ἀλλ᾽ αὐτὸ προκάλεσε μεγάλη ἀντίδραση τῶν ᾽Ορθοδόξων, ποὺ ἤθελαν ἑλληνικὸ σχολειὸ γιὰ νὰ πολεμήσουν τὴν καθολικὴ προπαγάνδα. Αὐτὸ τὸν πόλεμο τῆς προπαγάνδας ἤλθε καὶ ὁ Γλυντζούνης νὰ βοηθήσῃ, καὶ ἂς ἔζησε τόσο πολὺ ᾽ς τὴν ᾽Ιταλία καὶ ᾽ς τὴν ᾽Ισπανία. Τὰ ὀρθόδοξα βιβλία ποὺ τύπωσε φανέρωναν καὶ τὴν εὐσέβειά του, γιατὶ βέβαια δὲν διάλεγε τὸ τύπωμα ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων μόνο γιὰ νὰ κερδίσῃ χρήματα.

᾽Αν ἡ διαθήκη τοῦ Γλυντζούνη προκαλεῖ τὴν συμπάθειά μας, τὸ ἐξῆς βιβλίο του φανερώνει καὶ τὸ ἐπιχειρηματικό του πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ κάπως ἐπαναστατικό. Σ᾽ ἐκείνη τὴν ἐποχή, ὅπως καὶ σήμερα ἀκόμη, πολλὰ χρήματα κέρδιζαν ὅσοι ἔγραφαν γραμματικές. ῾Ο Γλυντζούνης ὅμως διάλεξε κάτι χρησιμώτερο, μιὰ πρακτικὴ ἀριθμητική, ποὺ δημοσίεψε μὲ τὸν ἐξῆς τίτλο.

Βιβλίον πρόχειρον τοῖς πᾶσι, περιέχον τήν τε πρακτικὴν ἀριθμητικὴν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν *Λογαριαστιακὴν* καὶ περὶ τοῦ πῶς νὰ εὑρίσκῃ ἕκαστος τὸ ᾽Αγιον Πάσχα, καὶ τέλειον Πασχάλιον πάντοτε. Καὶ περὶ εὑρέσεως σελήνης, ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ γίνεται ἡ γέννα αὐτῆς.

῾Η Λογαριαστικὴ τοῦ Γλυντζούνη τυπώθηκε τέσσερεις φορές, καὶ τὸ 1818 ἀκόμη, καὶ αὐτὸ φανερώνει πόσο ἀναγκαῖο βιβλίο ἦτο γιὰ κείνη τὴν ἐποχή, ἀφοῦ καὶ τὸν 19ον αἰῶνα χρειάστηκε τόσο πολύ. Σήμερα βέβαια ἂν τὸ κρίνουν οἱ παιδαγωγικοί μας, θὰ τὸ εὕρουν πολὺ σχολαστικό, ἴσως ὅμως ὄχι ὅσο σχολαστικὲς ἦσαν οἱ γραμματικὲς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ ἢ καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ζαγγογιάννη.

Τὴν Λογαριαστικὴ τοῦ Γλυντζούνη τὴν φυλλομέτρησα ὡς ἱστορικὸς (!) καὶ πρόσεξα μερικὲς οἰκονομικὲς πληροφορίες καὶ ἀπ᾽ αὐτές, σημειώνω μερικὲς ἐδῶ, ὄχι γιὰ ὅλους τοὺς ἀναγνῶστες, ἀλλὰ γιὰ κείνους ποὺ δὲν ἔχουν πῶς νὰ περάσουν τὸν καιρόν τους καὶ διαβάζουν ὅ,τι τοὺς τύχῃ. ᾽Επειτα εἶναι καὶ ἡ ἁπλὴ γλῶσσα τοῦ Γλυντζούνη περίεργη

καὶ γι᾽ αὐτὸ παίρνω μερικὰ μικρὰ προβλήματα, κομμάτια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1783 ποὺ ἔχω ἐμπρός μου.

1. «Τὸ ἕνα κουκκὶ εἶναι 5 φόλαις καὶ ἡ μιὰ φόλα εἰς τὸ κουκκὶν λογίζεται ἕνα πέμπτον ἤγουν 1/5, τὸ δὲ κουκκὶ εἰς τὸ ἄσπρον λογίζεται ἕνα ὄγδοον, διατὶ ὀκτὼ κουκκιὰ εἶναι ἕνα ἄσπρον» (σελ. 32.)

2. «Εἷς ἄνθρωπος ἐπούλησε ἕνα πανὶ σκαρλάτον καὶ εὐγῆκεν πῆχες 45 καὶ εἶχασι σιασμὸν ὅτι εἰς ταῖς κάθε 13 πῆχες νὰ τοῦ δίδῃ φλουριὰ 22, τί ἔχῃ νὰ λάβῃ διὰ ταῖς 45 πῆχες;» (σελ. 60).

3. «Εἷς ἄνθρωπος ἀγόρασε ρούπια καμουχᾶν 5, ἤγουν πέντε ὄγδοα, πρὸς 75 ἄσπρα τὴν κάθε πῆχυν, τί χρεωστεῖ νὰ πληρώσῃ;» (σ. 61).

4. «Τρεῖς ἄνθρωποι ἔκαμαν συντροφιὰν καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἔβαλε δουκᾶτα 25 1/2, ὁ δὲ δεύτερος 32 2/3, καὶ ὁ τρίτος 45 1/4 καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς αὐτῆς συντροφίας ἐκέρδησαν δουκᾶτα 85 2/5· θέλω νὰ μάθω πόσα τυχαίνει τοῦ κάθε ἀνθρώπου διὰ τὰ δουκᾶτα ὁποῦ ἔβαλεν» (σελ. 82).

5. «Δυὸ ἔκαμαν ἀλλαξίαν καὶ ὁ πρῶτος εἶχε πιπέρι καὶ ὁ δεύτερος μιὰν πέτρα ἤγουν διαμάντι καὶ τὸ πιπέριν τοῦ πρώτου ἄξιζε αἱ κάθε 100 λίτραι φλουριὰ 25 .... ἐπῆρε διὰ τὸ διαμάντι λίτραις πιπέρι 1500 καὶ φλουριὰ 300 .... πόσα ἄξιζε τὸ διαμάντι» (σελ. 95).

6. «Δυὸ ἔχουν νὰ κάμουν ἀλλαξίαν, καὶ ὁ πρῶτος ἔχει σταφίδες, ὁ δεύτερος ἀμπάδες· αἱ σταφίδες ἀξίζουν εἰς μετρητὰ ἄσπρα 60 τὸ κάθε καντάρι, καὶ αὐτὸς θέλει ἄσπρα 60· τοῦ δευτέρου οἱ ἀμπάδες ἀξίζουν ἄσπρα 24 εἰς μετρητὰ καὶ αὐτὸς θέλει νὰ τὸν βάλῃ ἄσπρα 30 εἰς τὴν ἀλλαξίαν. Θέλω νὰ μάθω τίς ἀπ᾽ αὐτοὺς τοὺς δυὸ ἤθελε κάμει καλύτερην πούλησιν (σελ. 96).

7. «῞Οταν εἶχε τὸ σιτάρι ἄσπρα 24, ἐβάρειε τὸ κάθε ψωμὶ ὀγγίες 12, καὶ εἶχε τορνέσια 6, τώρα ἔχει τὸ σιτάρι ἄσπρα 16 καὶ τὸ ψωμὶ ἔχει τορνέσια τρία· τί ἐτύχαινε νὰ βαρῇ»; (σ. 111).

8. «Εἷς ἄνθρωπος ἠγόρασε νεραντζολέμονα (ἤγουν νεράντζια καὶ λεμόνια), κιτρολέμονα καὶ κίτρα 100 καὶ ἔδωσε σολδία 100· καὶ τὰ νεράντζια τὰ ἐπῆρε 7 εἰς τὸ σολδί, τὰ λεμόνια ἀπὸ δύο εἰς τὸ σολδί, τὰ δὲ κιτρολέμονα ἀπὸ ἕνα σολδὶ τὸ ἕνα, ἔδωσε καὶ εἰς κίτρα 3 σολδία εἰς τὸ καθ᾽ ἕνα. Θέλω νὰ μάθω πόσα νεράντζια ἐπῆρε καὶ πόσα λεμόνια καὶ πόσα κιτρολέμονα καὶ πόσα κίτρα» (σ. 133).

῾Η Λογαριαστικὴ μᾶς δίδει διάφορες πληροφορίες γιὰ τὰ μέτρα καὶ νομίσματα τῆς ἐποχῆς:

«Γίνωσκε ὅτι τὸ ἕνα φλουρίον εἶναι ἄσπρα 60 καὶ ἕνα ἄσπρον εἶναι φόλαις 40» (σ. 28).

«Τὸ ἕνα κουκκὶ εἶναι 5 φόλαις καὶ ἡ μία φόλα εἰς τὸ κουκκὶν λογίζεται ἕνα πέμπτον, ἤγουν $^1/_5$, τὸ δὲ κουκκὶ εἰς τὸ ἄσπρον λογίζεται ἕνα ὄγδοον, διατί ὀκτὼ κουκκία εἶναι ἕνα ἄσπρον» (σ. 32).

«Ἡ μιὰ λίτρα μερίζεται εἰς ὀγγιές 12, ἡ δὲ ὀγγιὰ εἰς ἑξάγια 6, τὸ δὲ ἑξάγιον εἰς κουκκία 24 ξύλινα, τὸ δὲ ξύλινον κουκκίον εἰς 4 σίτινα» (σ. 113).

Οἱ περίεργοι ἂς μάθουν ἀκόμη ὅτι ὁ Γλυντζούνης ὀνομάζει τὴν μαθηματικὴ ἀφαίρεση ὕφειλμό, τὰ δὲ κλάσματα τζακίσματα. Τὸ τελευταῖο ὄνομα θὰ ἠμποροῦσε καὶ σήμερα νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ τὰ «κλάσματα».

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

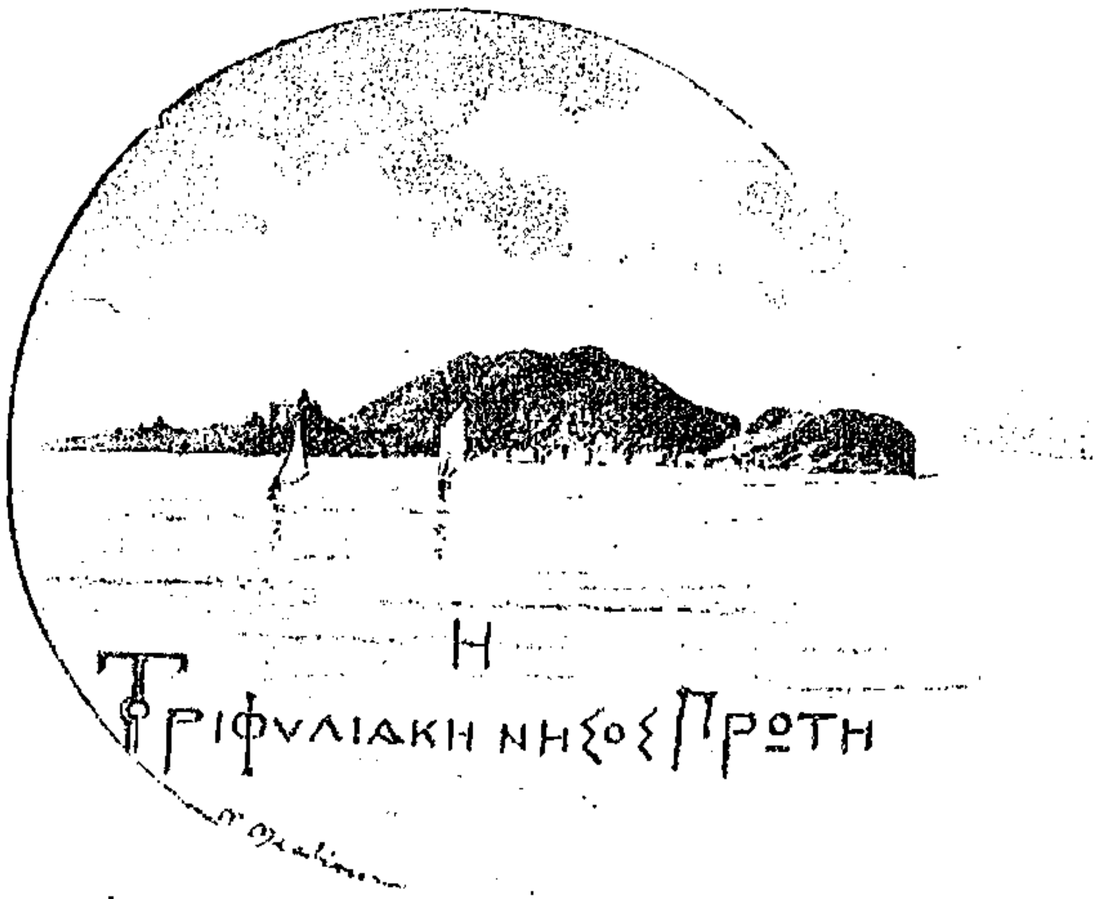

Καταπράσινη ἁπλοῦται προσκειμένη εἰς τὴν Τριφυλιακὴν ἀκτὴν ἡ νῆσος Πρώτη. Ὠνομάσθη δὲ οὕτω ἴσως, διότι, περιπλέων τις τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ κάμπτων τὸν Ἰχθύν, ταύτην συναντᾷ πρώτην νῆσον εἰς τὰ κατάφυτα αὐτὰ παράλια, ἔπειτα δὲ τὴν Σφακτηρίαν, τὰς Οἰνούσας καὶ τὰς λοιπὰς νήσους. Ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς ἀκτῆς μόλις δύο μίλια χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἀπέναντι Μαραθουπόλεως διὰ στενοῦ διάπλου καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῆς σωτήριον ἀγκυροβόλιον εἰς ὃ καταφεύγουσι τὰ ἀκτοπλοοῦντα ἱστιοφόρα ὁσάκις μαστίζονται ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ νότου.

Ὅ,τι εἶναι ἡ Σφακτηρία διὰ τὸν λιμένα τῆς Πύλου τὸ αὐτὸ εἶνε καὶ ἡ Πρώτη διὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Μαραθουπόλεως. Ἡ *κατὰ μῆκος προέκτασις τῆς νήσου ὁμοιάζει μὲ λιμενοβραχίονα*, ὅστις προφυλάσσει τὴν ἀκτὴν ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ νότου. Ἡ ὅλη νῆσος εἶνε ἕνας τεράστιος κυματοθραύστης,

πρὸς τὸν ὁποῖον συντρίβονται τὰ κύματα τῆς Μεσογείου, ἀλλὰ καὶ κατὰ μικρὸν κατατρώγουν τὰ πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν πλευρὰ τοῦ φυσικοῦ τούτου λιμενοβραχίονος.

Τὴν ἐκ τῶν κυμάτων καταστροφὴν τῶν παραλίων εἶδον πολλαχοῦ. Κάποτε παραπλέων κατὰ μῆκος τὴν πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν πλευρὰν τῆς ἱστορικῆς Σφακτηρίας παρετήρουν μετὰ προσοχῆς τὰ ἀποτελέσματα τῆς διαβρωτικῆς ἐνεργείας τῶν ὑδάτων.

Εἶνε ἀληθῶς περίεργον τὸ φαινόμενον. Τὸ κῦμα πλῆττον ἀενάως τοὺς τόσον ἀποτόμους πρὸς τὴν θάλασσαν καθήκοντας βράχους διήνοιξε ἀχανῆ σπήλαια, ἀπέσπασε καὶ κατεπόντισε εἰς τὸν βυθὸν πελώρια πέτρινα βουνὰ καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ κατήντησε ὁλόκληρον τὴν νῆσον ἐλεεινὸν σκέλεθρον ἕτοιμον νὰ καταρρεύσῃ καὶ ν' ἀναφανισθῇ εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀδηφάγου θαλάσσης. Πράγματι, ὡς εἶνε γνωστόν, ἀπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις λεπτομερῶς περιγράφει τὴν νῆσον, ἔχει συντελεσθῇ σημαντικὴ ἡ καταστροφή. Ἀλλὰ καὶ τί δύναται ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν βίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν τοῦ κύματος;

Ἂς ἔλθωμεν ὅμως εἰς τὴν Πρώτην. Ἡ μικροσκοπικὴ αὕτη νῆσος, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἕως τὸ ἄλλο ἄκρον μόλις ἔχει μῆκος δύο μιλίων, εἶνε καὶ ἀπὸ τὰ παράδοξα τῆς φύσεως φαινόμενα, διότι οὐχὶ ἀπὸ μεγάλης ἀποστάσεως ὁρωμένη φαίνεται ὡς μία μεγάλη σαύρα ἁπλωμένη εἰς τὰ γαλανὰ νερὰ τῆς Τριφυλιακῆς θαλάσσης. Ὅταν εὑρίσκεσθε εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν σᾶς θέλγει τὸ καταπράσινον αὐτῆς χρῶμα, σᾶς γοητεύουν οἱ κατακόκκινοι βράχοι οἱ κατοπτριζόμενοι εἰς τὴν ἤρεμον θάλασσαν, ὅπου ὡς κατάλευκοι κύκνοι καταπλέουν τὰ ταχύπλοα ἱστιοφόρα.

Ἔπειτα διὰ τῶν ἐλαιώνων καὶ σταφιδαμπέλων ἀνέρχεσθε πρὸς τὴν κωμόπολιν Γαργαλιάνους. Ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου τῶν 500 περίπου μέτρων ρίψατε ἓν βλέμμα πρὸς τὴν ὡραίαν νῆσον καὶ θὰ τὴν ἴδητε ὡς τεραστίαν σαύραν ἁπλουμένην κατὰ μῆκος τῆς προσκειμένης ἀκτῆς εἰς τὴν γαλανὴν καὶ ὑγρὰν ἔκτασιν. Πρὸς Β. διαγράφεται ἡ πεπλατισμένη αὐτῆς κεφαλή. Πρὶν ἀκόμη τὸ βλέμμα σας περιλάβῃ τὸ ἠρέμα ἀνυψούμενον ὀγκῶδες σῶμα θὰ διακρίνετε

τὸν αὐχένα εἰς μίαν ἐρυθρόλευκον ταινίαν. Εἶνε ὁ ἀρχαῖος ὅρμος, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατέφευγον τὰ διαπλέοντα τὸ στενὸν τοῦτο ἱστιοφόρα, ὅσάκις κατελαμβάνοντο ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσι τοῦ στενοῦ τούτου διαύλου.

Ὁ ὅρμος οὗτος σήμερον εἶνε γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα «τὰ γραμμένα» ἐπειδὴ ἐκεῖ ὑπάρχουν κεχαραγμέναι ἐπὶ βράχων ἐπιγραφαί.

Μετὰ τὸ ὀγκῶδες καὶ κατάφυτον ἀπὸ θάμνους καὶ μικρὰ δένδρα σῶμα τῆς μεγάλης αὐτῆς σαύρας ἀκολουθεῖ ἡ μακρὰ

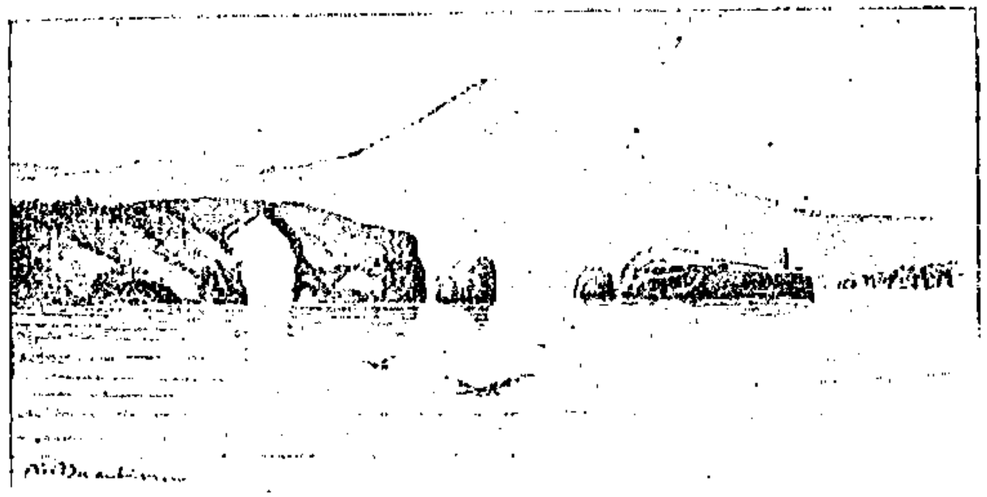

Εἰκὼν 1.

καὶ στενὴ οὐρά της. Ἡ οὐρὰ ἔχει ἀνάλογον πρὸς τὸ ὅλον σῶμα μῆκος. Ἡ ἐπιφάνειά της εἶνε κατάφυτος καὶ μόνον εἰς τὴν θέσιν ὅπου αὕτη προσφύεται τοῦ κυρίως σώματος λάμπει κατάλευκον ἕνα μικρὸ Ἐκκλησάκι. Εἶνε τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον τῆς Θεομήτορος «ἡ Παναγούλα». Ἐκεῖ ἐπίσης ὑπάρχει σήμερον καὶ ὁ νεώτερος ὅρμος Βουρλιά, ὅπου καταπλέουν τὰ ὀλίγα καΐκια ποὺ ἐκτελοῦν τὴν ἀκτοπλοΐαν τῆς Πελοποννήσου καὶ μεταφέρουν τὰ προϊόντα τῆς ἀπέναντι Μαραθουπόλεως καὶ τῶν Γαργαλιάνων εἰς τοὺς διαφόρους ἐμπορικοὺς λιμένας. Σήμερον ἡ νῆσος δὲν κατοικεῖται οὔτε ὑπάρχουν ἐκεῖ ἐδάφη πρὸς καλλιέργειαν, διότι

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε πετρώδης καὶ στερεῖται πηγῶν ποσίμου ὕδατος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι κάποτε ὑπῆρχον ἐκεῖ ἄμπελοι ἀνήκοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Γαργαλιάνων ἢ τῆς Μαράθου, διότι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς νήσου θέσις, ἥτις φέρει τὸ ὄνομα «ἀμπελάκια». Τοῦτο προφανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι κάποτε θὰ ἐκαλλιεργεῖτο ἐκεῖ ἡ ἄμπελος, ἐνῷ σήμερον μόνον ὡς βοσκὴ τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν χρησιμοποιεῖται τὸ ἔδαφος αὐτῆς. Τὸ Κράτος εἰσπράττει ἐκ τούτου 45-50 χιλιάδας δραχμὰς ἐτησίως. Οὔτε μένουν ἐκεῖ μονίμως κάτοικοι, ἀλλὰ διὰ μικρῶν ἀκατίων ἢ βενζινοπλοίων μεταβαίνουν ὁσάκις εἶνε ἀνάγκη.

*
* *

Ἀλλὰ ἡ ὡραία αὐτὴ νῆσος μᾶς κινεῖ καὶ ἄλλως τὸ διαφέρον.

Περὶ ταύτης ὁμιλεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης, διότι περιγράφων τὴν πολιορκίαν τῆς Σφακτηρίας ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, λέγει ὅτι πολλάκις ἡ Ἀθηναϊκὴ μοῖρα κατέφευγε, λόγῳ τρικυμίας εἰς τὴν νῆσον Πρώτην «ἔρημον οὖσαν». Εἰς τὸν ὅρμον τῆς νήσου ὅπου κατέφευγον τὰ περιπλέοντα πολεμικὰ καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων, ἤκουσα πολλάκις, ὅτι διασώζονται ἐπιγραφαὶ διαφόρων τῆς ἀρχαιότητος ἐποχῶν καὶ ὅτι ἀξίζει τὸν κόπον νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ κανεὶς διὰ νὰ ἴδῃ καὶ βεβαιωθῇ περὶ αὐτῶν. Μία λοιπὸν ἀρχαιολογικὴ ἐπίσκεψις εἰς τὴν ὡραίαν αὐτὴν νῆσον δὲν θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄγονος.

Ἡ ἀπὸ Κυπαρισσίας μέχρι Μαράθου ὁδὸς διὰ μέσου ἐλαιώνων καὶ σταφιδαμπέλων, δεξιὰ ἔχουσα τὴν θάλασσαν καὶ ἀριστερὰ τὴν κατάφυτον ὀροσειρὰν τοῦ Αἰγάλεω, παρουσιάζει τὰ ὡραιότερα τοπία.

Λοφίσκοι κατάφυτοι, ἐλαιῶνες καὶ σταφιδάμπελοι, ἀγροικίαι κατάλευκοι λάμπουσαι εἰς τὸν ἀνοιξιάτικον ἥλιον, ποίμνια κοσμοῦντα ὡς πολυτελὴς γαρνιτούρα τὰ κράσπεδα τοῦ Αἰγάλεω, ὅλα ὁμοῦ ἀναπαύουν τὴν ὅρασιν καὶ θέλγουν τὴν ψυχήν.

Φθάνω εἰς Μάραθον.

Ὁ βαρκάρης ὁ μέλλων νὰ μὲ ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν νῆσον εἶνε ἕτοιμος. Ἐπειδὴ φυσᾷ ἀπόγειος ἄνεμος ἤπλωσε τὸ μικρὸν ἱστίον καὶ μὲ προσκαλεῖ:

— Ποῦ θέλεις, δάσκαλε, νὰ σὲ βγάλω;

— Μὰ στὸ παληὸ λιμανάκι, ἐκεῖ ποὺ λένε πὼς κάτι εἶνε γιὰ νὰ ἰδῇ κανείς. Ἔπειτα ἐνθυμηθεὶς τὴν κυκλοφοροῦσαν

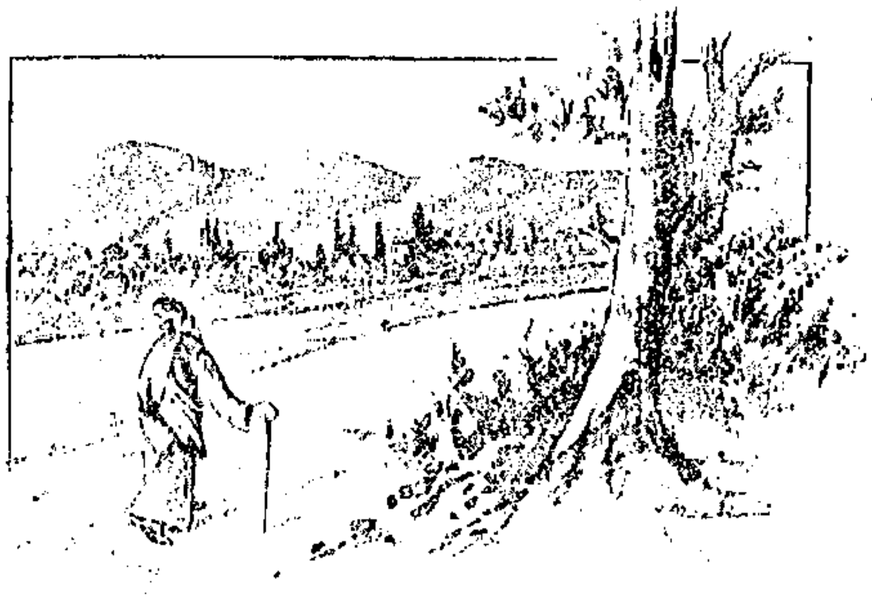

Εἰκὼν 2.

παράδοσιν, ὅτι δῆθεν ἐκεῖ οἱ κουρσάροι Σαρακηνοὶ ἔκρυπτον τοὺς θησαυρούς των, ἐπρόσθεσα μὲ χαμηλὴν φωνήν: —κάτι μπορεῖ νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη αὐτή.

Τὸ πρόσωπον τοῦ βαρκάρη ἐγένετο ἱλαρώτερον μολονότι δὲν μὲ εἶδε ὡπλισμένον μὲ δίκελλαν ἢ μὲ ἀρχαιολογικὴν σκαπάνην. Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ κουρσάρων Σαρακηνῶν ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ ὡς ἐν παρόδῳ νὰ ἀναφέρω, ὅτι ἐδῶ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν.

Ἐπὶ παραδείγματι λέγεται συχνά: «στῆς Ἀρκαδιᾶς τὸ πανηγύρι ἀγοράζουν τίς ἔμορφες σκλάβες, οἱ κουρσάροι τὶς

πωλοῦν κ' οἱ ἀγάδες τὶς ἀγοράζουν». Τοῦτο μαρτυρεῖ προφανῶς, ὅτι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους μέσους αἰῶνας ἦτο ξακουστὴ ἐδῶ ἡ δρᾶσις τῶν κουρσάρων Σαρακηνῶν τῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς καὶ ὅτι τὸ ἐμπόριον τῶν αἰχμαλώτων ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένον.

Ἡ ἀποβίβασις εἰς τὸν ἀρχαῖον ὅρμον δὲν ἔγινε ἄνευ δυσκολιῶν. Ἡ εἴσοδος εἶνε στενή, οἱ πελώριοι καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν κατερχόμενοι βράχοι εἶνε ἀπότομοι καὶ μόνον εἰς ὀλίγα μέρη ἐπιτρέπουν τὴν ἀπόβασιν ἢ μᾶλλον τὴν ἀναρρίχησιν Ὁ εἴσπλους εἰς τὸν ὅρμον αὐτὸν σᾶς γεννᾷ εὐθὺς τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἰσέρχεσθε εἰς σπήλαιον μᾶλλον ἢ εἰς λιμένα. Ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τῶν πελωρίων αὐτῶν ὑγρῶν βράχων πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὰς ἐπιγραφάς. Καὶ τῷ ὄντι ὅταν ἡ ὅρασις ἐξοικειωθῇ μὲ τὸ ἡμίφως τοῦ σχεδὸν σπηλαίου τούτου διακρίνει τῇδε κακεῖσε ἐπὶ τῶν πλευρῶν ἀμαυρά τινα γράμματα ἀτάκτως ἐσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ὑγρὰν ἐκείνην ἐπιφάνειαν.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντιγράψῃ κανεὶς τὰς ἐν λόγῳ ἐπιγραφὰς πρέπει οὐχὶ ἄνευ κινδύνου νὰ ἀναρριχηθῇ μέχρι τοῦ ὕψους ἐκείνου. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς ναῦται καὶ πλοίαρχοι οἱ λόγῳ τῆς τρικυμίας καταφεύγοντες εἰς τὸν ὅρμον τῆς Πρώτης, διὰ νὰ περάσουν τὴν ὥραν των ἀνερριχῶντο ἐπὶ τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων καὶ οὕτω ὑψηλὰ εἰς τὰ τοιχώματα ἐσμίλευον τὰ ὀνόματά των ἢ τὰ ὀνόματα τῶν πλοίων ἢ καὶ τὰ τῶν πλοιάρχων ἢ ναυκλήρων. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπιγραφῶν, ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν γραφικῶν χαρακτήρων καὶ ἐκ τῶν διαφόρων συμπλεγμάτων ἢ ἰχνογραφημάτων συμπεραίνομεν ὅτι καθ' ὅλους τοὺς μακροὺς αἰῶνας καθ' οὓς διενεργεῖτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ καθ' ὅλου εἰς τὴν Μεσόγειον, τὰ διερχόμενα τὸν στενὸν τοῦτον δίαυλον πλοῖα καταλαμβανόμενα ὑπὸ τρικυμίας κατέφευγον εἰς τὸν ὅρμον τοῦτον καὶ μὲ ὑπομονὴν ἀνέμενον ἐκεῖ ὡς ἐν φυλακῇ, μέχρις ὅτου καταπαύσῃ ἡ μανία τῆς ταρασσομένης θαλάσσης. Ἐκεῖ δὲ μένοντες ἀργοὶ παρακινούμενοι καὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν προγενεστέρων ἐστόλιζον τὰ τοιχώματα τῶν βράχων μὲ τὰ

δίκην ἀραβουργημάτων γράμματα διὰ νὰ διαιωνίσουν ἀφ' ἑνὸς τὰ ὀνόματά των εὐχόμενοι ἀφ' ἑτέρου αἴσιον τὸν πλοῦν μέχρι τοῦ λιμένος πρὸς ὃν προωρίζοντο.

Ἰδοὺ ἐπιγραφαί τινες τὰς ὁποίας συνέλεξα ὅσον ἠδυνάμην ἀκριβέστερον.

1) ΕΥΠΛΟΙΑ ΤΗ ΔΗΜΗΤΡΙ . . .

Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου εἶνε Δημήτηρ διὰ τὸ ὁποῖον εὔχεται ὁ ναύτης, αἴσιον τὸν πλοῦν.

Εἰκὼν 8.

2) ΕΥΠΛΟΙΑΣΟΙ ΕΥΤΥΧ . . ΔΙΟΝΥΣΩ . . . . ΚΑΘΕΙΡΕ . . . .

Καὶ ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου Διόνυσος, ἀλλὰ τὸ «καθειρε» τί σημαίνει; ἐκτὸς ἐὰν ἤθελε νὰ γράψῃ κάθηρε.

3) ΕΥΠΛΟΙΑ ΤΩΝ—ΔΙΟΣΕΡΑΠΙΤΩΝ ΕΡ . . . . . —ΤΩ ΕΡΜΟΔΩΡΟΥ ΤΩ ΕΥΤΥΧΗ*

Ἑρμόδωρος ἐνταῦθα πρέπει νὰ εἶνε ὁ ναύκληρος, ἀλλὰ

* Ἡ γραμμὴ (—) δηλοῖ, ὅτι ἀλλάζει ἡ σειρά. Τὰ δὲ ἀποσιωπητικά (. . . .), ὅτι λείπουν γράμματα τὰ ὁποῖα ἐνίοτε συμπληρώνω διὰ μικρῶν γραμμάτων.

«ΔΙΟΣΕΡΑΠΙΤΩΝ»; ἴσως νὰ ὑπῆρχον πλοῖα μὲ τὸ ὄνομα «Διοσεραπιται».

4) ΕΥΠΛΟΙΑΣΟΙΕΧ . . . . .

Ἐνταῦθα μεταγενέστερος κατέστρεψε τὴν ἐπιγραφὴν διὰ

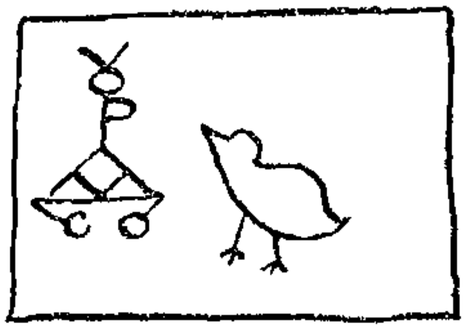

νὰ χαράξῃ τὸ ἰδικόν του σύμπλεγμα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἄτεχνον ἰχνογράφημα πτηνοῦ.

Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο φαίνεται νὰ εἶνε τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἀναγινώσκεται «οὐρανός».

5) Παραπλεύρως τοῦ συμπλέγματος ἀναγινώσκω:

ΕΥΠΛΟΙΑ ΠΛΟΙΩ — ΜΑΡΙΑ ΑΝΙ . . . — ΕΟΥΣ . . . . ΒΕΑ . . . — ΤΩ . . . ΠΑΣΙ — ΚΥΠΡ . . .

Ἰδοὺ καὶ πλοῖον φέρον τὸ ὄνομα «Μαρία» καὶ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἐκ Κύπρου. Πάντως τὰ γράμματα εἶνε τῶν χριστιανικῶν χρόνων.

Αἱ ἄνω ἐπιγραφαὶ εἶνε κεχαραγμέναι ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοιχωμάνων τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ ὅρμου. Ἐκ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς σημειώνω τὰς ἑπομένας:

6) ΕΥΠΛΟΙΑ ΤΩ ΑΣΚΛ ή π ! ω ΤΩ ΕΦΕΣΙΩ ΤΩ ΦΙΛΑΔΕΛΦΩ — ΟΥ ΠΡΟΝΑΥΚΛΗΡΕΙ ΡΗΤΟΡΙΚΟΣ — . . . . ΗΣΘΗΣ . . .

Ἐνταῦθα «Ρητορικός» εἶνε ὁ προναύκληρος, δηλαδὴ ὁ ἐνεργῶν ἀντὶ τοῦ ναυκλήρου, ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ.

Ἡ λέξις «προναύκληρος» εἶνε γνωστὴ μὲ τὴν ἄνω σημασίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ρῆμα «προναυκληρέω» τὸ ὁποῖον ἴσως πρώτην φορὰν εὑρηται ἐνταῦθα. Ὑπάρχει ρῆμα «προναυμαχέω» παρ' Ἡροδότῳ VI, 7, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ «προναυκληρέω» τοῦ ὁποίου δὲν γίνεται χρῆσις. Φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐν χρήσει «προναύκληρος» κατ' ἀναλογίαν ἔγινε καὶ τὸ ρῆμα «προναυκληρέω».

7) ΕΥΠΛΟΙΑΤΗ . . . . .

Συνέχειαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εὕρομεν ἐν τεμαχίῳ πέτρας, ἥτις ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ διὰ δυναμίτιδος ἀνατιναχθέντος βράχου, ἑπομένως ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω:

ΕΥΠΛΟΙΑ ΤΗ — ΑΦΡΟΔΙΤΗ . . . . . ΤΗ . . . . . ΤΥΧΗ . . . .

Ἰδοὺ καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ συλλεγεῖσαι ἐκ τῶν θραυσμάτων τοῦ ἀνατιναχθέντος βράχου:

8) ΛΕΥΚΙΟΣ ΟΣ ΑΜΙ ο ς — ΑΝΕΒΗ — Ο ΘΥΕΛΑΕΣΙΟΣ . .

Ὁ Λεύκιος οὗτος ἢ Λούκιος ὁ ἐκ Σάμου εἶνε ναύτης τοῦ πλοίου «ΘΥΕΛΛΑ».

9) Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς διακρίνω καὶ τὴν ἀκόλουθον χριστιανικῆς προελεύσεως:

Σημειωτέον, ὅτι ὁ εὐσεβὴς χριστιανὸς διὰ νὰ χαράξῃ τὰ γράμματά του κατέστρεψε προγενεστέραν ἐπιγραφήν, οὐχὶ εὐτυχῶς τελείως, ἥτις θὰ μᾶς ἦτο πολυτιμοτέρα τῆς ἰδικῆς του.

10). Ἰδοὺ ἀντιγράφω αὐτὴν πιστῶς;

Ἀποβλέποντες εἰς τοὺς γραφικοὺς χαρακτῆρας καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγομεν αὐτὴν εἰς τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τοῦ ἕκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος.

Ἄξια δὲ παρατηρήσεως εἶνε τὰ ἑξῆς:

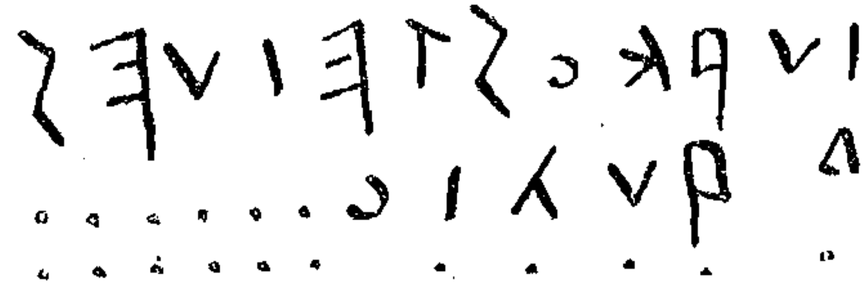

Τὸ στοιχεῖον «Α» τῆς πρώτης σειρᾶς ἔχει ἀντίθετον *κατεύθυνσιν τοῦ αὐτοῦ στοιχείου τῆς δευτέρας*. Τὸ *στοιχεῖον* «λ» εὑρηται δὶς ἐν τῇ *πρώτῃ σειρᾷ* καὶ ὁμοιάζει μὲ τὸ «λ» τῶν ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Θήρας. Τὸ δὲ «λ» τῆς δευτέρας σειρᾶς φαίνεται ὡς τὸ Ἀργολικὸν «λ». Ἐπίσης τὰ στοιχεῖα «Ε» καὶ «Κ» εἶνε καὶ αὐτὰ ὡς τὰ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Θήρας. Πιθανώτατα λοιπὸν ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους πρὸ τοῦ ἕκτου Π. Χ. αἰῶνος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ σημεῖον «Ͻ» τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ πέμπτον ἐν τῇ *πρώτῃ σειρᾷ καὶ τελευταῖον ἐν τῇ δευτέρᾳ*, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ γράμματος ἀλλὰ ἁπλῶς περὶ σημείου διαχωρίζοντος τὰς λέξεις ἀπ' ἀλλήλων. Ἐὰν ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰ ἀναγνώσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει οὕτω:

(. . . ιλακ στειλες — δαυλι , . . .)

Ἀλλὰ τί σημαίνουν αἱ λέξεις αὗται; τοῦτο δὲν εἶνε εὔκολον νὰ εἰκάσῃ κανείς. Ἐὰν ἐσώζετο ὁλόκληρος ἡ ἐπιγραφὴ καὶ δὲν τὴν κατέστρεφεν ὁ εὐσεβὴς καὶ ἀνορθόγραφος χριστιανὸς ὁ γράψας τὸ «+ ΜΙCΟΙΤΙΚΕ» ἴσως θὰ προέκυπτε κάτι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχαιοτάτην γραφήν.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι τὰς ἄνω ἐπιγραφὰς συνέλεξα ἐκ τῶν συντριμμάτων τοῦ ἀνατιναχθέντος διὰ δυναμίτιδος βράχου. Ἐξηγοῦμαι.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιχώρου ψαράδες ἀμαθεῖς καὶ ἁπλοϊκοὶ ἐφαντάζοντο καὶ ἐξακολουθοῦν εἰσέτι νὰ πιστεύουν, ὅτι ὄπισθεν τῶν ἐπιγραφῶν εἶνε κεκρυμμένοι θησαυροί! Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐπικρατοῦσα πρὸ πολλοῦ ἐγίνετο ἀφορμὴ *κατὰ καιροὺς νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἡ προσπάθεια πρὸς* ἀνεύρεσιν θησαυροῦ, καθ' ὅσον πολλαχοῦ βλέπει τις σήμερον εἰς τοὺς ὑπερκειμένους βράχους τὰ σημεῖα τῆς καταστροφῆς.

Ἐνῷ δὲ ἠσχολούμην πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων ἐπιγραφῶν ἀνακινῶν τοὺς συντετριμμένους βράχους μὴ δυνάμενος συγχρόνως νὰ ἐξηγήσω πόθεν ἡ καταστροφὴ ἤκουσα ἀπὸ τοῦ πλοίου τὴν φωνὴν τοῦ ἀδημονοῦντος βαρκάρη.

— Δάσκαλε, λέγει, μὴ παρασκοτίζεσαι μὲ τὰ γραμμένα,.. *ψάξε καλύτερα νὰ βρῇς τὸ θησαυρό!*

—Ἀπὸ τὰ γράμματα θὰ φανερωθῇ καὶ ὁ θησαυρός, μόνο ἄφισέ με νὰ γράφω . . .

Ὁ βαρκάρης ὅμως μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας μου. ἐκίνησε χαρακτηριστικῶς τὴν κεφαλὴν μυκτηρίζων συγχρόνως τὴν προσπάθειάν μου καὶ δεικνύων

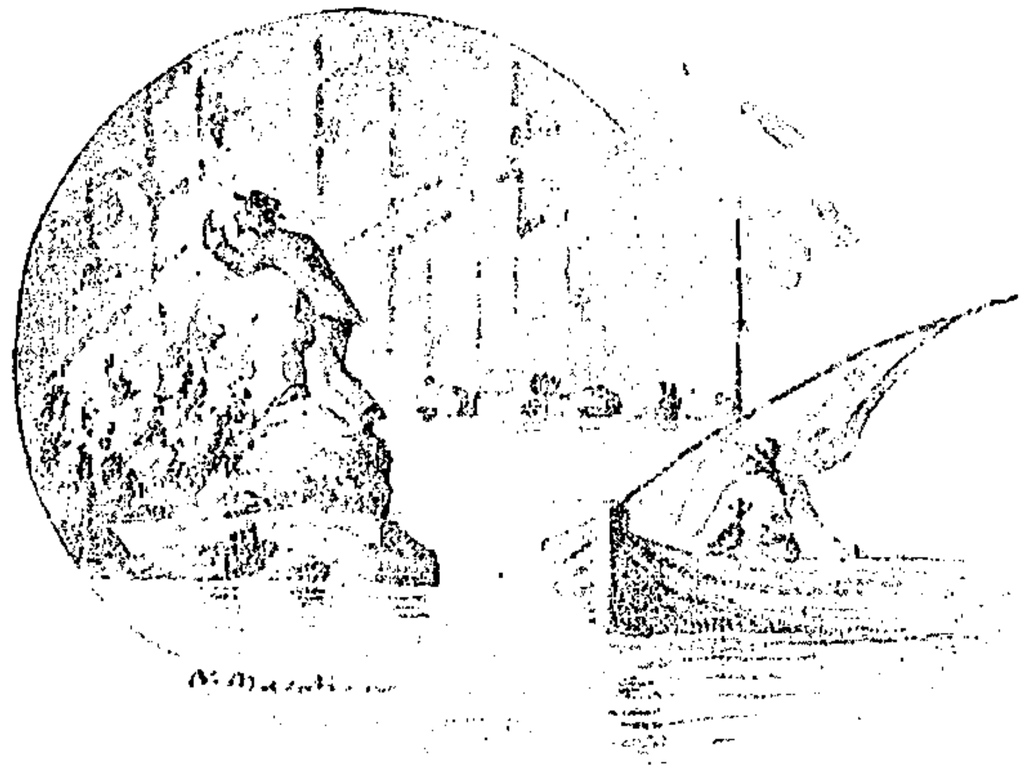

Εἰκὼν 4.

διαθέσεις νὰ μὲ ἀφίσῃ ἴσως ἐκεῖ εἰς τοὺς θαλασσοπλήκτους βράχους ἀναζητοῦντα τὸν κεκρυμμένον θησαυρόν!

Διέκοψα τὴν ἐργασίαν καὶ ἔμεινα ἐπὶ στιγμὴν σκεπτόμενος ποῦ νὰ ἀποδώσω τὴν διὰ δυναμίτιδος καταστροφὴν τῶν βράχων. Ἔπειτα προφασιζόμενος, ὅτι ἐγνώριζον τὸν λόγον τῆς καταστροφῆς ἠρώτησα τὸν βαρκάρην: Ποιὸς ἔβαλε φουρνέλλο ἐδῶ γιὰ νὰ βγάλῃ πέτρα; . . . Δὲν ἔχετε πέτρα στὸ Μάραθο γιὰ τὰ σπίτια σας;

—Δὲν εἶνε αὐτό, δάσκαλε, μοῦ ἀπαντᾷ, κινῶν πάντοτε τὴν σοφὴν κεφαλήν του, δὲν εἶνε αὐτό, παρὰ ἦλθαν ἐδῶ οἱ Στεμνιτσιῶτες τὸν καιρὸ τῶν Φράγκων καὶ προφασίστηκαν πὼς θὰ βγάλουν ἀσβέστη. Κάθισαν κάμποσες μέρες.... βγάλανε τὸ θησαυρό, γελάσανε τοὺς Φράγκους καὶ φύγανε!

—Μὰ ποῦ τὸν βρήκανε τὸ θησαυρό; ἠρώτησα ἐγὼ ἀπορῶν.

—Νά, ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τὰ γράμματα εἶνε θησαυρὸς κρυμμένος! ἀλλὰ ποιὸς τολμάει τώρα νὰ τὸν βγάλῃ!

Αὐτὴ λοιπὸν εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ἐκ μέρους τῶν ἁπλοϊκῶν αὐτῶν ἁλιέων.

Δὲν ἐπεθύμουν ἐπὶ πλέον νὰ στενοχωρήσω τὸν βαρκάρην μου.

—Τώρα, τοῦ εἶπον, νὰ μὲ βγάλῃς στὰ Βουρλιά, τὸν σημερινὸν ὅρμον. Ὁ ναύκληρός μου ἀνεπέτασε πάλιν τὸ ἱστίον καὶ μὲ Βόρειον ἐλαφρὸν ἄνεμον παρεπλέομεν τὴν ἐπιμήκη καὶ βραχώδη ἀκτὴν τῆς νήσου. Ἐνῷ διενύομεν τὰ δύο αὐτὰ μίλια ἤθέλησα νὰ μάθω πῶς εἶνε γνωστόν, ὅτι οἱ Στεμνιτσιῶτες ἦλθαν καὶ πῆραν τὸν θησαυρόν.

Τότε ὁ πολυΐστωρ βαρκάρης μοῦ διηγήθη καὶ ἄλλην περὶ Στεμνιτσιωτῶν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε ἀκούσει παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Βασιλικὸ παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Κυπαρισσίας - Καλαμῶν καὶ παρὰ τὴν στάσιν Βασιλικό.

Ἐκεῖ πλησίον ὑπάρχουν τύμβοι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα «γοῦβες». Κάποτε εἶδον τοὺς ἀρχαίους τούτους θολωτοὺς τάφους τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψεν ὁ ἀρχαιολόγος κ. N. Valmin. Ἐπειδὴ ἐγὼ ἐξέφραζον τὴν γνώμην πρὸς τὸν κ. Valmin, ὅτι εἰς μάτην ἀνασκάπτει τοὺς ἀρχαίους τούτους τάφους, διότι αὐτοὶ πιθανώτατα ἔχουν συληθῇ ἤδη πρὸ πολλοῦ καὶ πολλάκις, ἀφοῦ μάλιστα εἶνε γνωστοὶ εἰς τὸν τόπον ὡς ἀρχαῖοι τάφοι, καὶ ὅτι καμμία πιθανότης δὲν ὑπάρχει νὰ εὑρεθῇ τι ἄξιον λόγου, εἷς τῶν ἐργατῶν μᾶς διηγήθη τὴν ἑξῆς παράδοσιν τὴν ὁποίαν τώρα μοῦ ἐπαναλάμβανε ὁ βαρκάρης:

Ἐδῶ, τὸν καιρὸ τῶν Φράγκων, μᾶς διηγεῖτο ὁ ἐργάτης, ἦλθαν οἱ Στεμνιτσιῶτες μὲ τὰ μουλάρια τους, ξεπέζεψαν ἀπάνω στὶς γοῦβες. Τὴν ἡμέραν κάνανε τὸν ἔμπορα, μαζεύανε παληομπρούντζους, πολῃομολύβια, παληοσίδερα ακὶ τὴ νύχτα σκάφτανε καὶ τὸ χῶμα τὸ ρίχνανε στὸ ποτάμι. Ὅταν βρήκανε τὸ θησαυρὸ φορτώσανε τὰ μουλάρια καὶ τὰ καλλιγώσανε ἀνάποδα, γιὰ νὰ μὴν ἀνακαλυφθοῦν ποῦθε πᾶν, καὶ φύγανε. Οἱ δικοί μας τοὺς κυνηγήσανε, ἀλλὰ δὲ τοὺς πετύχανε πουθενά.

Ἰδοὺ λοιπόν, ὅτι τὸ ρεκὸρ τῶν ἀρχαιοκαπήλων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ εἶχαν οἱ Στεμνιτσιῶτες.

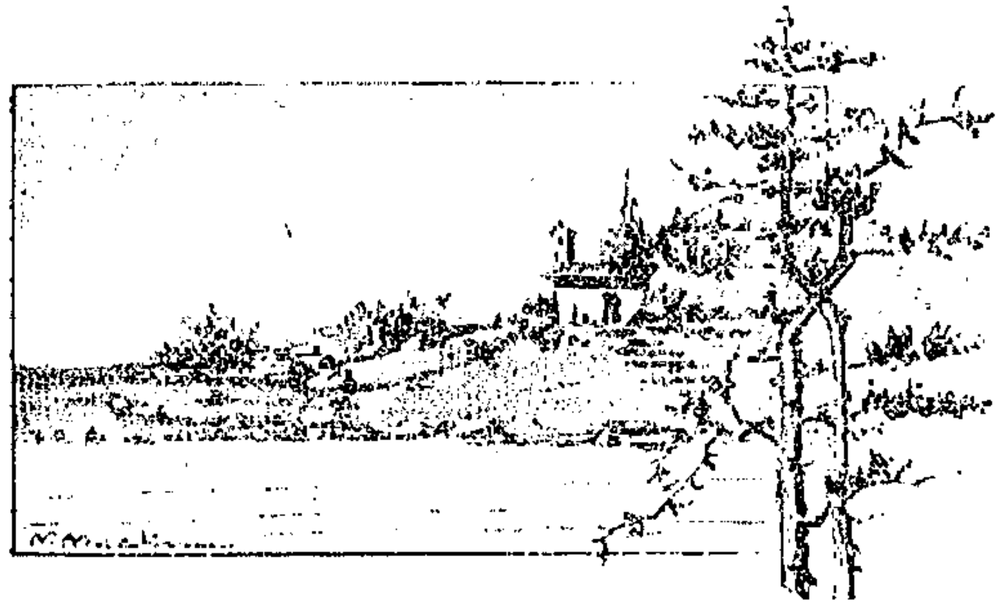

Εἰκὼν 5.

Οὕτω συνομιλοῦντες περὶ Στεμνιτσιωτῶν μὲ τὸν πολυΐστορα αὐτὸν βαρκάρην φθάνομεν εἰς τὸν νεώτερον ὅρμον Βουρλιὰ κείμενον εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς προσφυέστατα οὕτω κληθείσης Οὐρᾶς.

Ἡ Οὐρά, ὡς ἀνωτέρω εἶπον τῆς μεγάλης αὐτῆς σαύρας εἶνε στενὴ καὶ μακρά. Εἰς τὸ μέσον σχεδὸν ὑψοῦται λοφίσκος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν λείψανα ἀρχαιοτάτης ἀκροπόλεως. Τὰ τείχη τῆς προϊστορικῆς ταύτης ἀκροπόλεως εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἰσοδομικὰ καὶ περιβάλλουν

τὸν λοφίσκον. Καθ' ὅλην τὴν πέριξ τοῦ λόφου ἔκτασιν ὑπάρχουν σκορπισμένοι οἱ λίθοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ ὀχύρωμα τοῦτο. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου διακρίνει κανεὶς σωροὺς λίθων λαξευτῶν καὶ μὴ ἀνηκόντων πιθανώτατα εἰς τὴν καταστραφεῖσαν ἀρχαιοτάτην ἀκρόπολιν ἐκείνην. Δὲν μοῦ ἦτο εὔκολον νὰ ἀναζητήσω τὰ θεμέλια τοῦ ὀχυρώματος τούτου, ὅπως λάβω ἔστω καὶ προχείρως τὴν κάτοψιν τῆς ἀκροπόλεως.

Ἀφίνω καὶ τὸ ὀχύρωμα τοῦτο, διότι ὁ βαρκάρης βιάζεται πάντοτε. Ἀλλὰ καὶ τί ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἄξιον λόγου μὲ μιᾶς ἡμέρας ἐπίσκεψιν;

Εὔχομαι εἰς τὸ μέλλον εἰδικώτεροι ἐμοῦ καὶ ἔχοντες ὅλον τὸν ἀπαιτούμεναν πρὸς τοῦτο χρόνον καὶ τὰ μέσα νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ὡραίαν αὐτὴν νῆσον καὶ ἔχω πεποίθησιν, ὅτι δὲν θὰ ἐργασθοῦν ἐπὶ ματαίῳ.

Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς καταβαίνω πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖ εἰς θέσιν μικρὸν τῆς θαλάσσης ἀπέχουσαν διακρίνω τὰ ἴχνη κυλινδρικοῦ Πύργου ἐκ λίθων ἀργῶν. Ἡ διάμετρος αὐτοῦ δὲν εἶνε πλέον τῶν τεσσάρων μέτρων. Φαίνεται, ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο εἶνε ἀρχαιότατον, ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως προγενέστερον, ἀλλὰ πρὸς τί ἐχρησίμευεν;

Ἦτο ὀχύρωμα συνδεόμενον ἴσως μετὰ τῆς ἀκροπόλεως, ἢ ἦτο ἁπλῆ σκοπιά, ἢ εἶδος φάρου διὰ τὰ παραπλέοντα τὸ στενὸν ἐκεῖνο ἐμπορικὰ πλοῖα; Τοῦτο εἶνε δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο εἶνε ἄξιον μελέτης καὶ ὁ περὶ αὐτὸ χῶρος θὰ ἦτο πρέπον νὰ ἐξερευνηθῇ.

Ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ ναυσιπόροι κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν παραλίων καὶ ἰδίως τῶν νήσων ἵδρυον εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου τὰ ἐμπορεῖα αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων διευκολύνοντο αἱ ἐμπορικαί των ὑποθέσεις μὲ τὴν ἐνδοχώραν. Ὑπῆρχον ἔπειτα ἢ καὶ συγχρόνως καὶ τὰ ἐμπορεῖα ἐκεῖνα, ἔνθα οἱ πολυπαίπαλοι Φοίνικες ἤρχοντο ἄγοντες «μυρί' ἀθύρματα» διὰ τῶν ὁποίων πολλάκις «ἠπερόπευον» τὰς ὡραίας παρθένους ἃς

μεταφέροντας μακρὰν ἐπώλουν ἔπειτα ὡς δούλας. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ ἀκτοπλοοῦντες ἔμποροι εἶχον βεβαίως τοὺς φάρους των, τὰς ἀποθήκας, τὰ ὀχυρώματα διὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν διαμονὴν τῶν πρακτόρων δι' ὧν ἐνήργουν τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν ἐνδοχώραν.

Ἐξ ἄλλου εἶνε γνωστόν, ὅτι κατὰ τὴν παρῳχημένην ἐκείνην ἐποχὴν εἰς τὰ παράλια τῆς Τριφυλίας καὶ τῆς Ἠλείας καὶ εἰς τὰς προσκειμένας νήσους ἐκαλλιεργεῖτο ἡ καταστᾶσα περίφημος ἀνὰ τὸν τότε ἐμπορικὸν κόσμον βύσσος,

Εἰκὼν 6.

δι' ἧς ὑφαίνοντο τὰ πολυτιμότατα καὶ λεπτότατα ἐκεῖνα ὑφάσματα τῶν ὁποίων τόσον εὐρεῖα διὰ τῶν Φοινίκων ἐμπόρων ὑπῆρξεν ἡ διάδοσις εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος εἰς τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ πρὸς τὴν πλουσίαν Τύρον ἀναφέρει καὶ τὴν βύσσον τὴν ἐξ Ἐλεισὰ (Ἠλείας), τὴν ὁποίαν οἱ ἔμποροι ἐκόμιζον εἰς τὴν πλουσίαν ἐκείνην πόλιν (κζ, 7). Καὶ οἱ Κνώσιοι ἔμποροι μεταβαίνοντες εἰς Δελφοὺς διήρχοντο διὰ τῆς Ἀρίνης καὶ τοῦ Θρύου καὶ τοῦ εὐτυχεῖστου Αἴπιος καὶ τῆς ἀμμώδους Πύλου (τῆς Τριφυλιακῆς)

καὶ τῶν Κρουνῶν καὶ τῆς Χαλκίδος τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ, αἵτινες ἦσαν ἅπασαι πόλεις καὶ λιμένες τῆς Δ. παραλίας τῆς Πελοποννήσου ἀκμάζουσαι διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ γνωσταὶ διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. (Ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα στ. 243).

Ἡ ἐμπορικὴ αὕτη ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν μαρτυρεῖ, ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν φιλικαί. Οἱ Ἕλληνες εὐχαρίστως ἤρχοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὴ μὲ τοὺς ναυσιπόρους Φοίνικας ἐξ ὧν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμὸν παρέλαβον. Πολὺ βραδύτερον καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, ὅτε κατεστράφησαν πλέον τά ἐμπορεῖα ἐκεῖνα καθὼς κατεστράφη καὶ αὐτὸ τὸ εἰς μεγάλην κλίμακα διενεργούμενον ἐμπόριον, ἀνεπτύχθη τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς τοὺς ὁποίους τοῦ λοιποῦ περιεφρόνουν οἱ Ἕλληνες καλοῦντες αὐτοὺς βαρβάρους... Καὶ σήμερον ἀκόμη σώζονται τὰ λείψανα τῆς προδωρικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ἐνιαχοῦ δὲ φέρουν τὰ λείψανα ταῦτα καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς καταστροφῆς. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Τίρυνθος, τῶν πολυχρύσων Μυκηνῶν καὶ τοῦ Ἄργους ἀπεκαλύφθη πολλαχοῦ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ τέφρα ἡ ἐκ τῶν πυρποληθέντων ἀνακτόρων τῶν εὐτυχῶν ἐκείνων βασιλέων.

Καταλιπὼν τὴν ὡραίαν νῆσον ἀπεβιβάσθην πάλιν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Μαράθου καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Κυπαρισσία 16-2-1933.

Ν. ΜΑΡΤΙΝΗΣ Δ. Θ.

Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ

Dolor che, chi non prova, non lo crede.

GASPARA STAMPA

Mon âme avouons—le : la Parque l'a servie
en tissant de chagrins l'étoffe de ma vie.

CHARLES GUERIN

. . . puisque savoir souffrir c'est du bonheur encor.

CHARLES DERENNES

1.

—Σὲ κάθε ἀντίμαχη στιγμὴ θὰ νοιόσεις
πῶς εἶσαι πάντα μιὰ καρδιὰ θλιμένη
καὶ πῶς ἀκόμη καὶ τὸ φῶς τῆς γνώσης
ἀβέβαιο τρεμολάμπει κι' ἀχνοσβένει.

Τ' ὄνειρο τῆς ζωῆς σου θὰ προδόσεις
κι' ὅσα ἡ νιότη ποθοῦσε πλανεμένη
ὡς στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου κι' ἂν σιμόσεις
θὰν τὰ σκορπάει Μοῖρα καταραμένη.

Σπαράζεις σὰν πουλὶ ποὺ ξεψυχάει
φτεροκοπόντας σὲ σκληρὴ παγίδα,
πέφτεις σὰν ἄνθος στ' ἀέρι ποὺ φυσάει.

Σμίγει ὁ στερνὸς καημὸς κ' ἡ πρώτη ἐλπίδα
κ' ἡ ἀχόρταγη ψυχή, ποὺ τριγυρνάει
στὸ θεῖο φῶς, θὰ καεῖ σὰν χρυσαλλίδα.

2.

—Μάταια ρυθμὸ καὶ στοχασμὸ γυρέβεις
στὸ χρυσάφι τοῦ Στίχου νὰ σκαλίσεις,
καὶ τοῦ 'Ονείρου τὴ σκάλα πρὶν ἀνέβης
τὸν τάφο τῆς ζωῆς θ' ἀνθοστολίσεις.

Καὶ ἂν κοσμοπλάνος πάντα ταξιδέβεις
τὴν ἄβυσσο κάποτε θ' ἀντικρίσεις,
καὶ ἂν κάθε λάγνο πόθο ξεπλανέβεις
τὴν ἡδονὴ ποτὲ δὲ θὰ νικήσεις.

Κι' ἂν μπαίνεις στὸ ναὸ μὲ τὴ λαχτάρα
τῆς Πίστης, θὰ γρικήσεις μιὰ βλαστήμια
γιὰ ὅλη τὴν πλάση, μιὰ βαριὰ κατάρα . . .

Καὶ τὰ ὀργισμένα Πάθη, σὰν ἀγρίμια
μὲς στῆς ψυχῆς σου τὴν ἀνεμοζάλη,
θὰ οὐρλιάζουν σὲ φριχτὴ κι' ἀνίερη πάλη.

3.

—Σ' ἐμένα δὲν τεριάζει ψυχοπόνια
ὅταν τοῦ ἐχτροῦ τὸ μῖσος μὲ σπαράζει.
Δύναμη πολεμόχαρη μὲ ἁρπάζει
καὶ νοιόθω ἄγριαν ὀργὴ καὶ καταφρόνια.

Φλογερὴ φιδοπλόκαμη Διχόνια
ὁρμάει σὰν 'Ερινύα καὶ μὲ ἀγγαλιάζει,
νικήτρα κάθε στοχασμὸ δαμάζει
καὶ μὲ σέρνει στὴ νύχτα τὴν αἰώνια.

Ὅσοι μήνυμα χάρου καρτεροῦνε
κι' ὅσοι ξέρουν τῆς Μοίρας τὴν κατάρα
μαζί μου ἀφτοὶ μποροῦν νὰ μοιραστοῦνε

τὴν πλιὸ βαθιὰν ἀνθρώπινη λαχτάρα:
πλιὰ νὰ μὴ φέγγει τῆς 'Ελπίδας τ' ἄστρο
κ' ἡ καρδιὰ νά 'ναι κουρσεμένο κάστρο.

4.

—Κι' ἂν τὴν καρδιά σου ἄγριος καημὸς ξεσκίζει
ποτὲ δὲν ἔχεις μάτια δακρισμένα,
γιὰ τοῦτο δὲν τεριάζουνε σ' ἐσένα
τὰ λόγια ποὺ ἡ Παρηγοριὰ χαρίζει.

Καὶ τὰ ὄνειρά της ἡ ψυχὴ γνωρίζει,
περήφανη, νὰ τὰ κρατεῖ κρυμένα.
Μήτε πίσω σὲ χρόνια περασμένα
ὁ στοχασμὸς ἄβουλος δὲ γυρίζει.

Δὲν ἀγαπᾶς ὅσους πικρὰ θρηνοῦνε
τὰ χαμένα καλά, καὶ ξεγυμνόνουν
τὰ στήθια γιὰ νὰ δείξουν ποῦ πονοῦνε.

Οἱ δειλοὶ τὶς πληγές των φανερόνουν . . .
'Εσύ, κι' ἂν ἡ ζωὴ σ' ἔχει συντρίψει,
χαμογελᾶς χωρὶς ὀργὴ καὶ θλίψη.

5.

—Κι' ἂν θωρῶ γύρω μὲ γαλήνιο βλέμμα
ἄγριος πόθος τὰ στήθια μου φλογίζει,
κι' ἂν ἀρρύθμιστο ρέει στὶς φλέβες τὸ αἷμα
ὁ στοχασμὸς ἀτάραχος μὲ ὁρίζει.

Καὶ πνίγω στῆς ζωῆς τὸ θολὸ ρέμα
ὅσα μιὰ πρόσκαιρη στιγμὴ χαρίζει . . .
Εἶμαι 'Αρνητής, ποὺ σὰν ἄσκοπο ψέμα
σὰν μάταιη πλάνη καθετὶ ἀντικρίζει.

'Ο "Ισκιος τῆς Λήθης, πάνω μου κι' ἂν πέφτει
πυκνός, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ μὲ σκεπάσει . . .
Τὸν "Ερωτα διώχνω τὸν ψυχοκλέφτη . . .

Καὶ ὅμως σὰν μακρινὸ φῶς μὲς στὰ θάμπη
μέσα μου λαχταρίζει κι' ἀντιλάμπει
ἀγάπη μυστικὴ γιὰ ὅλη τὴν πλάση.

6.

—Κι' ἂν ψάλλω τὸν δικό μου πόθο μόνο,
σὰν ὄνειρο ποὺ ξέμακρα χαράζει,
μὲς στὴ χαρά μου κρυφαναγαλλιάζει
καὶ σπαράζει στὸν ἄφραστό μου πόνο

ἡ Ἀνθρώπινη Ψυχή, ποὺ μὲς στὸ χρόνο
εἶναι ὅμοια σ' ὅλους· κι' ὅταν συχναλλάζει
στοὺς καημοὺς στὶς ἀγάπες πάντα μοιάζει·
κι' ἀντιλαλεῖ βαθιὰ στὸν ἴδιο τόνο.

Ἡ μαγικὴ φωτιὰ ποὺ μὲ φλογίζει
εἶναι ἄσβηστη καὶ ζεῖ σὲ ὅλα τὰ στήθια,
καὶ ἂν σὲ ὅλους χρυσῆ λάμψη δὲν χαρίζει

νὰ ἰδοῦν τὴν Ὀμορφιὰ καὶ τὴν Ἀλήθεια,
ὅμως ὅλοι τὴ νοιόθουνε κρυμένη
σὰν δύναμην ἀπ' τὸ Ἄγνωστο σταλμένη.

7.

Ἀκόμη κι' ἀπ' τὸν ἴσκιο της τρομάζει
τὴν ὥρα ποὺ ἡ δειλὴ ψυχὴ ξυπνάει
καὶ ἀφίνοντας τὰ ὄνειρα ξεκινάει
νὰ πάει ἐκεῖ ποὺ ὁ Ἔρωτας τὴν κράζει.

Ἀλλοῦ τραβάει μὲ ὁρμὴ κι' ἀλλοῦ κυττάζει,
κι' ὁ κρυφὸς στοχασμὸς τὴν ξεγελάει,
τ' ἀχνάρια τῆς Χαρᾶς ἀναζητάει
στῆς Ἀλήθειας τὸ φῶς ποὺ ἀργοχαράζει.

Δὲν ἠξέρει τί θἄβρει τί θὰ χάσει,
κάθε πόθος γεννάει μιὰ νέαν ἀπάτη,
κι' ὅταν πλιὰ κάθε δρόμο ξεπεράσει

καὶ φτάσει στὸ στερνὸ τὸ μονοπάτι,
νοιόθει πὼς ὁ καημὸς ποὺ τὴ φλογίζει
εἶν' ὅμοιος κι' ἂν τελειόνει κι' ἂν ἀρχίζει.

8.

Ἂν ὁ Ἥλιος τὸ χρυσό του φῶς χαρίζει
ἢ ἂν ὁ οὐρανὸς εἶναι συγνεφιασμένος,
ὁ γῦρος τῶν Ὡρῶν ὁ φτερωμένος
ἀστόχαστα τὰ δῶρα του σκορπίζει.

Μὲ τῆς ψυχῆς τὰ φέγγη χρωματίζει
κάθε πρᾶγμα. Καὶ βλέπει ὁ πονεμένος
τὸν ἥλιο σκοτεινό. Κι' ὁ ἐρτυχισμένος
φῶς λιαρὸ στὰ θάμπη ξεχωρίζει.

Ὁ ἴσκιος στὸ φῶς ἁπλόνει τὰ φτερά του
καὶ ἡ λάμψη στὸ σκοτάδι ἀντιφεγγίζει . . .
κ' εἶναι ἡ ζωὴ πολύπλοκα πλεγμένη.

Μιὰ Μοῖρα πονηρὴ λύνει καὶ δένει
μὲ τοὺς ἴδιους ἄνθρωπους πάντα στολίζει
βαφτίσια, γάμους, ξόδια τοῦ θανάτου.

9.

Μιὰν ἐφτυχία κρυφὴ κι' ὀνειρεμένη
σὲ ὅποιον ἀργὰ τὴ δόσουν δὲν ἠξέρει
νὰν τὴ χαρεῖ· καὶ ἄγνωμος θὰ ὑποφέρει
ἀφοῦ θἄχει τὴ νιότη του χαμένη.

Ἐκεῖνο ποὺ ἀπὸ τὴν ἀβγὴ προσμένει
ἂν δὲν τὸ βρῆ στῆς ζωῆς τὸ μεσημέρι,
ὅταν φανεῖ τὸ βραδινὸ τὸ ἀστέρι
ὅσο κι' ἂν τὸ ἔχει πλιὰ δὲν τὸ χορταίνει.

Γιατί ὅπως ὁ Καιρὸς ὅλα τ' ἀλλάζει
γύρω μας, τὸ ἴδιο στῆς ψυχῆς τὸ βάθος
τὸν κόσμο τῶν ὀνείρων μας ρημάζει . . .

Ἡ ἀγάπη σβένει, ξεψυχάει τὸ πάθος
σὰν κῦμα μὲ ἄλλο κῦμα στὸ ἀκρογιάλι . . .
Κ' ἡ μιὰ στιγμὴ δὲν μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη·

10.

Τὴν ἀγάπη του ὁ Ἀπρίλης φανερόνει
στὴν Ἄνοιξη τὴν πρόσχαρη παρθένα.
Ὡς καὶ στὰ ξερολίθια χλόη φυτρόνει,
μοσκοβολοῦν τὰ δέντρα τ' ἀνθισμένα.

Μὰ στὴ βουνοκορφὴ ψηλὰ τὸ χιόνι
κι' ἂν ὁ Ἥλιος φιλιὰ ρίχνει φλογισμένα,
κι' ἂν ἡ ἄβρα πνέει ὅμως ἀφτὸ δὲν λιόνει
καὶ ὅλα μένουν ψυχρὰ καὶ παγομένα.

Ἔτσι καὶ στὴν καρδιὰ τὴν πονεμένη
ποὺ ἀγάπη πλανερὴ πάλι ξυπνάει
ἀπ' τὴν παλιά της θλίψη κάτι μένει . . .

Τί κι' ἂν ἥλιος χαρᾶς φεγγοβολάει;
τί κι' ἂν ἐλπίδας ἄβρα μαγεμένη
σὰν θείου πόθου φιλὶ γλυκοφυσάει; . . .

11.

Τὸ φῶς τὸ *ἀχνόθαμπο ποὺ ἀργοπεθαίνει*
στὸ νυχτοπλάνεμα τοῦ νοῦ μου τόρα
κράζει τὴ Σίβυλλα τὴν πεπλοφόρα
ποὺ ἀλαφροήσκιωτη κρυφοδιαβαίνει.

Καὶ ὁ πόνος ὁ ἄμετρος δὲν μὲ βαραίνει . . .
προσμένει ἀδάκρυτος, στὴ στερνὴν ὥρα,
κάποιας ἀπόκοσμης ἀγάπης δῶρα
σὰν πόθον ἄστρεχτο, χαρὰ χαμένη.

Σὰν ἀντιλάρισμα μὲς στὸν αἰθέρα,
ἡ Ζωή, τ' Ὄνειρο, σμίγουν πρὶν σβήσουν . . . —
Τὰ μάτια βλέπουνε κοντὰ καὶ πέρα,

ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσουν
στοῦ γοργοκύκλωτου Χρόνου τὸ ρέμα
ποῦ εἶναι ἡ Ἀλήθεια καὶ ποῦ εἶναι τὸ ψέμα.

12.

—Πόνε, καλὲ ἀδερφέ, κανεὶς δὲν ξέρει
τὴν ἄδολην ἀγάπη ποὺ μᾶς δένει . . .
Ὁ νοῦς σὲ ἀστρικοὺς κύκλους ἀνεβαίνει
μὲς στὴ σιωπή, μ' ἐσὲ ταῦ Ὀνείρου τέρι.

Ἡ Χαρὰ *δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ φέρει*
ὅσα δίνεις ἐσύ, ποὺ σὲ ὁμορφαίνει
μιὰ γνώση μυστική, καὶ ὅ,τι διαβαίνει
τὸ θωρεῖς σάν ξερόφυλλο στὸ ἀγέρι.

Περηφάνειας χαμόγελο στολίζει
τὸ στόμα σου, καὶ στὰ βαθιά σου μάτια
ἄλλης ζωῆς *πόθος ἀντιφεγγίζει . . .*

Καὶ μπαίνεις μὲς στὰ μαγικὰ παλάτια
τῆς Ἴσιδας, ποὺ ὅποιος τὴν ἀντικρίσει
κόσμο καὶ Μοῖρα θ' ἀπολησμονήσει.

Βενετία 1921-1922.

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΙΓΟΥΡΟΣ

ΔΥΟ ΣΤΡΟΦΕΣ

1.

Ἄστατη ἡ γνώμη σου, καρδιά, ποὺ πότε λαχταρᾶς
νὰ ρίξῃς ἀνεμόσκαλα στὸν πύργο τῆς Χαρᾶς,
κι ἄλλοτε πέφτεις, σκοτεινὴ καρδιά, γονατισμένη,
ξαρμάτωτη κι ἀπόλεμη καὶ σάμπως νικημένη.

Τότε, στὸν πόνο ἀφήνεται κι ὁ ταξειδιάρης νοῦς
σὰν τὸ καράβι - φάντασμα ποὺ στὴν ὁμίχλη μπαίνει
καὶ πάει σὲ θάλασσα νεκρή, κάτω ἀπὸ ξένους οὐρανούς,
δίχως πιλότο, σκοτεινὸ στὴ νύχτα—καὶ μακραίνει...

2.

Ἄχ, ἔσπασε τὸ κύπελλο γιὰ μᾶς ἡ Νιότη! Ἡ Θλίψη
μᾶς πῆρε τὸ τριαντάφυλλο ἀπ᾽ τὸ χέρι,
καὶ στῆς ψυχῆς τὸν οὐρανό, πῶχει σκοτάδια ρίξει,
δὲν ἄφησε ἕν᾽ ἀστέρι.

Κύμβαλο γίνηκε ἡ καρδιὰ στὰ δάχτυλα τῆς Συμφορᾶς
τὸ δρᾶμα της νὰ λέῃ καὶ νὰ βογγάῃ,
πὼς ἦταν ἄλλοτε φωλιὰ γιὰ τ᾽ ἀηδονάκι τῆς χαρᾶς
καὶ κεῖνο τὴν περάτησε καὶ πάει...

ΣΤΕΦ. ΔΑΦΝΗΣ

Δ. ΜΠΙΣΚΙΝΗ — ΟΝΕΙΡΟ ΚΑΙ ΠΡΟΦΗΤΕΜΑ

ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ παροῦσα μελέτη σκοπὸν ἔχει νὰ ἀποδείξῃ ἐσφαλμένην τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζουν μερικοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων συγγραφέων, ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἕλληνας πρόσφυγας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὗρον καταφύγιον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Βεβαίως οἱ φυγάδες οἱ μετὰ τὸ 1453 τραπέντες πρὸς τὴν Ἰταλίαν συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως δὲ διότι κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἐφευρέθη ἡ τυπογραφία, ἡ ὁποία κατέστησεν εὐκολωτεραν καὶ εὐωνοτέραν τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἔργων τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ ὅπως ἀποδοθῇ εἰς ἕκαστον ἡ ἁρμόζουσα μερὶς τῆς συμβολῆς του εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει, καὶ δειχθῇ πόσον εἶχε καλλιεργηθῇ καὶ πρὸ τοῦ 1453 ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Πρὸς διαφώτισιν τῶν ἑλλήνων ἀναγνωστῶν ἐπὶ ἑνὸς τόσον σημαντικοῦ θέματος, ἐχρησιμοποιήσαμεν πᾶν ὅ,τι ἔχει σχετικῶς γραφῇ ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους εἰδικούς, τόσον τοὺς συγχρόνους μὲ τὰ γεγόνοτα ὅσαν καὶ τοὺς μεταγενεστέρους ἐρευνητὰς τῆς Ἀναγεννήσεως. Καὶ πόρισμα τῆς

ἐρεύνης μας ταύτης εἶνε ἡ παροῦσα σύντομος μελέτη, ἡ ὁποία ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἀποδείξῃ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας *ποὺ προσέφερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀναγέννησιν ἐν τῇ Δύσει* οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰργάσθησαν ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐργασία μας δὲν ἦτο εὔκολος, δεδομένου ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς ἄλλην ξένην γλῶσσαν ἔχει μέχρι τοῦδε γραφῇ ἓν εἰδικὸν τοιοῦτον βιβλίον. Τὸ μόνον ὑπάρχον εἶνε τὸ τοῦ Ainb. Firmin-Didot. «Ἄλδος Μανούτιος καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Βενετίᾳ» ἀλλὰ καὶ τοῦτο περιορίζεται εἰς τὴν Βενετιαν καὶ πραγματεύεται μόνον τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν περίοδον καὶ ἰδίως τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἤκμασεν ὁ διάσημος τυπογράφος Μανούτιος (1495-1515), ὁ ἐκδώσας τὰ σπουδαιότερα ἑλληνικὰ ἔργα. Ἠναγκάσθημεν λοιπὸν νὰ ἐρευνήσωμεν ἀναρίθμητα ἔργα διὰ νὰ συλλέξωμεν μὲ ἐπιμέλειαν τὸ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κατεσπαρμένον χρήσιμον διὰ τὴν μελέτην μας ὑλικόν. Βεβαίως δὲν διατεινόμεθα ὅτι παρουσιάζομεν τέλειον ἔργον. Εἰς τοιούτου εἴδους ἐρεύνας εἶνε ἀδύνατος ἡ τελειότης, διότι πολλὰ κενὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἰδίως δὲ διότι δυστυχῶς αἱ βιβλιοθῆκαι Ἀθηνῶν ἐλάχιστα σχετικὰ βοηθήματα παρέχουν, μόνον δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ κανεὶς τὰς ἀπαιτουμένας πηγὰς δι' ἓν πλῆρες σχετικὸν ἔργον. Ὁπωσδήποτε ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι διὰ τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα προσφέρομεν εἰς τὴν μελέτην μας ταύτην παρέχεται μία ἀρκετὰ σαφὴς εἰκὼν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ταυτοχρόνως ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητήτως ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν ὀφείλεται εἰς τοὺς προδρόμους αὐτῆς, τοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1453, μοχθήσαντας ὅπως καταστήσουν γνωστὰ εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ ἔργα καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀθανάτων προγόνων μας εἴτε διὰ τῆς διδασκαλίας, εἴτε διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν χειρογράφων, εἴτε διὰ τῆς μεταφράσεως αὐτῶν εἰς τὴν λατινικήν.

Α'

Τὰ Ἑλληνικὰ Μοναστήρια τῆς Ἰταλίας.

Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία εἶχον σιωπήσῃ εἰς τὴν Δύσιν, τὴν βυθισμένην εἰς τὸ σκότος παχυλῆς ἀμαθείας. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ λατινική, ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Δύσεως, εἶχε παραμεληθῇ. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Ἰταλία ἔγινεν ἔρμαιον διαφόρων βαρβάρων κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι δι' οὐδὲν ἄλλο ἐνδιεφέροντο παρὰ πῶς νὰ διαρπάσουν τὰ πλούτη τῆς χώρας καὶ τὰς περιουσίας τῶν ἀτόμων. Τὸ πλούσιον ἔδαφος τῆς Ἰταλίας ἔγινε θέατρον ἀγώνων αἱματηρῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι, προσωρινοὶ κυρίαρχοι, δίδοντες τὴν θέσιν των εἰς ἄλλους νικητάς, δὲν εἶχον φυσικὰ καιρὸν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ γράμματα. Αἱ τυραννικαὶ κυβερνήσεις, οἱ πόλεμοι, ἡ παντελὴς ἔλλειψις σχολείων καὶ διδασκάλων, ἐπέφερον τὸ πλῆρες σκότος τῆς ἀμαθείας.

Μία ἐπιφανειακὴ ψευδομόρφωσις ὑρίστατο μεταξὺ μερικῶν κληρικῶν, ἰδίως εἰς τὰ μοναστήρια καὶ ἐθεωρεῖτο σπάνιον προσὸν νὰ γνωρίζῃ κανεὶς νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν λατινικήν. Καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη εἶχε βυθισθῇ εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας. Ὁ Mabillon [1] παραθέτει ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Ἀδριανοῦ Α΄ (772-795) γεμάτην ὀρθογραφικὰ καὶ γραμματικὰ λάθη. Οὔτε καὶ κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα ἡ κατάστασις ἦτο καλλίτερα ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως. Κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Ῥώμης τοῦ 826 ἀπεδείχθη ὅτι πλεῖστοι ἱερωμένοι *ἦσαν τελείως ἀγράμματοι, καὶ ἠναγκάσθη ὁ Πάπας* νὰ διατάξῃ ὅπως ἀπαγορευθῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἱερουργοῦν. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ὁ Πάπας Γρηγόριος Β' διέτασσε τοὺς ἀγραμμάτους ἐπισκόπους νὰ μορφωθοῦν. Ἄλλος Πάπας, στέλλων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις, ἐζήτει

[1] Mabillon, In appen. ad Rem. diplom.

συγγνώμην ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα διότι, λόγῳ τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ ἀπεσταλμένοι του δὲν ἦσαν ὅσον θὰ ἔπρεπε μορφωμένοι! Συγγραφεὺς τοῦ Θ΄ αἰῶνος [1] γράφει ὅτι τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι εἶχον τελείως ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸ 893. Ἂν λοιπὸν ἡ λατινικὴ γλῶσσα εἶχε παραμεληθῆ μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, οὐδόλως παράδοξον ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ εἶχεν ὑποστῆ ὁλικὴν σχεδὸν ἔκλειψιν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

***

Μία ὄασις εἰς τὴν ἔρημον τῆς ἀμαθείας ἦσαν τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα, συνεπείᾳ τοῦ διωγμοῦ τῶν Μονοθελιτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, πλεῖστοι ἕλληνες κατέφυγον εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν. Βραδύτερον, τὸν Η΄ αἰῶνα, ἐξ αἰτίας τοῦ διωγμοῦ τῶν εἰκονομάχων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Ἰταλία ἐπλημμύρισεν ἀπὸ λάτρεις τῶν εἰκόνων ἕλληνας μοναχούς, οἱ ὁποῖοι, καταφυγόντες κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ἐδημιούργησαν μίαν ἀτμόσφαιραν πολιτισμοῦ ἀσυνήθη εἰς τὴν χώραν ἐκείνην κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἤρχισαν, μόλις ἵδρυσαν μοναστήρια, νὰ καλλιεργοῦν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ μόρφωσιν. Συνέστησαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφοίτων ὄχι μόνον δόκιμοι μοναχοί, ἀλλὰ καὶ λαϊκοὶ νέοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνελάμβανον καμμίαν ὑποχρέωσιν ὅπως γίνουν κατόπιν κληρικοί. Τοιουτοτρόπως τὰ ἑλληνικὰ αὐτὰ μοναστήρια ἦσαν τὰ μοναδικὰ σχολεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διὰ τῶν ὁποίων διεδίδετο ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις.

Φυσικὰ ἡ διδασκαλία τῶν σχολῶν τούτων ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περιωρισμένη εἰς τὸν κύκλον τῶν θεολογικῶν καὶ ἐν γένει τῶν σχολαστικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἐπέτρεπεν ἡ θρησκεία τῶν χρόνων ἐκείνων [2] ἀλλὰ παρ' ὅλα

[1] Ludovico Pio, παρὰ Muratori Rer. Italicorum Τόμ. Α΄ μέρ. Β΄.
[2] Mabillon. De stud. monast. Τόμ. Α΄ κεφ. α΄.

τὰ ἐμπόδια, τὰ προέρχομενα ἀπὸ τὰς στενὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν μεσαιωνικῶν ἐκείνων χρόνων, οὐχ ἧττον τὰ σχολεῖα αὐτὰ τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων προσέφερον μοναδικὴν ὑπηρεσίαν.

Ἀραιοί, ὡς παράδοξα φαινόμενα, παρουσιάζονται οἱ γνωρίζοντες κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οὕτω ἔχομεν ἑλληνομαθεῖς κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα τὸν πάπαν Πελάγιον Α΄, ὁ ὁποῖος εἶχε διαμείνη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ τότε Πάπα, καὶ τὸν Πέτρον τὸν Διάκονον, κατὰ δὲ τὸν Η΄ αἰῶνα τὸν Πάπαν Ζαχαρίαν, Ἕλληνα τὴν καταγωγήν (741 - 752) καὶ κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα τὸν Πάπαν Λέοντα Β΄.

Ἤδη διὰ τῆς ἀφίξεως τῶν ἑλλήνων μοναχῶν ὁ κύκλος τῶν ἑλληνομαθῶν ὅπως δήποτε ἐπεκτείνεται. Κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα εὑρίσκομεν ἑλληνομαθῆ διακεκριμένον τὸν Ἀναστάσιον τὸν Βιβλιοθηκάριον τῆς Ρώμης, μεταφράσαντα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν λατινικὴν διαφόρους ἕλληνας συγγραφεῖς [1].

Ἀπὸ τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὅπου ἦσαν τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη καὶ εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, καὶ κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα εὑρίσκομεν κάτοχον τελείως τῆς ἑλληνικῆς τὸν περίφημον διὰ τὸν μισελληνισμόν του ἐπίσκοπον Κρεμώνας Λουϊτπράνδον [2], κατὰ δὲ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα τὸν ἐπίσκοπον Μιλάνου Χρυσόλαον καί τινας ἄλλους.

***

Εἰς τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως ἤκμασαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην περισσότερον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, λόγῳ τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων, ἰδίως δὲ χάρις εἰς τὴν καρποφόρον δρᾶσιν τῆς ἑλληνικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς εὑρισκομένης παρὰ τὸν Ὑδροῦντα

[1] Natal. Alex. His. Eccles. αἰῶνες Θ΄ καὶ Ι΄ κεφάλ. ΙΘ΄.
[2] Οὗτος ἀπεστάλη τὸ 936 πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρον Φωκᾶν ὡς πρέσβυς καὶ ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πρεσβείας του εἰς τὴν ὁποίαν συκοφαντεῖ τοὺς ἕλληνας (βλέπε Migne Τόμ. 136).

(Otranto). Εἰς τὴν μονὴν αὐτὴν ἱδρύθη ἀληθινὴ Ἀκαδημία ἑλληνικῆς μορφώσεως, ὅπου συνέρρεον πανταχόθεν πλεῖστοι νέοι διὰ νὰ διδαχθοῦν. Ἡ διδασκαλία ὡς καὶ ἡ συντήρησις καὶ διατροφὴ τούτων ἐγίνετο δωρεὰν ἀπὸ τὴν μονήν [1]. Μεγάλην ὤθησιν εἰς τὴν μονὴν αὐτὴν ἔδωσεν ὁ ἡγούμενος Νεκτάριος, σοφὸς μοναχός, ὁ ὁποῖος εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ μετάσχη τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην τὸ 1179, ἐπὶ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ΄. Ὁ Νεκτάριος δὲν ἦτο ἐκ τῶν μοναχῶν τῶν ἀναγνωρισάντων τὸν Πάπαν, ἀλλὰ παρέμεινεν ὀρθόδοξος καὶ εὑρίσκετο εἰς ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν ἕλληνα μητροπολίτην Κερκύρας Γεώργιον [2]. Τὴν μονὴν αὐτὴν διώκησεν ἐπίσης ἐπιδεξιώτατα κατόπιν ὁ διάσημος σοφὸς μοναχὸς Νικόλαος, μετωνομασθεὶς εἰς Νικήταν, (1201) ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλους κόπους καὶ δαπάνας κατώρθωσε νὰ συλλέξη πλεῖστα χειρόγραφα ἑλλήνων συγγράφων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσε τὴν θαυμασίαν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς. Τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων τούτων ἀργότερα ἐπῆρεν ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, παπικὸς προϊστάμενος ὅλων τῶν Βασιλειανῶν μονῶν τῆς Ἰταλίας, ἀποτελέσας δι' αὐτῶν τὸν πυρῆνα τῆς σπουδαίας βιβλιοθήκης του, μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω. Τὰ ἐναπολειφθέντα δὲ χειρόγραφα κατεστράφησαν τὸ 1480 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὸν Ὑδροῦντα καὶ διήρπασαν καὶ κατέστρεψαν τὴν μονήν. Περὶ τοῦ Νικήτα καὶ τῆς δράσεως του διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὁμιλοῦν διάφοροι ἱστορικοί [3]. Οὗτος εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τὸν καρδινάλιον Benedetto ὡς διερμηνεύς του, ὅτε ἐστάλη ἀπὸ τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ΄ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Ἀθήνας ἵνα διαπραγματευθῆ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλη-

[1] Ant. Galateus, De situ Japygiae.

[2] Labbe, Concilium Τόμ. 10ος σελ. 1527 ἐκδ. Παρισίων.

[3] Allatius De consens. Βιλ. Β' κεφ. 18 καὶ Bectillus, Vita S. Irenei. Βιβ. 7, κεφ. 9.

σιῶν [1]. Πλὴν τῆς διδασκαλίας τῶν σχολῶν των, αἱ μοναὶ διέδωσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Αὐτὸς ὁ Ἅγιος Νεῖλος, ὁ διάσημος ἡγούμενος καὶ ἱδρυτὴς τῆς μονῆς τῆς Κρυπτοφέρρης, πλησίον τῆς Ρώμης, (Grottaferrata), ἠσχολήθη μὲ τὴν ἀντιγραφὴν συγγραμμάτων ἑλλήνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἐφημίζετο δὲ διὰ τὴν ταχύτητα ὅσον καὶ τὴν καλλιγραφικὴν καὶ ὀρθογραφικὴν ἀντιγραφήν του. Ἐντὸς δώδεκα ἡμερῶν ἀντέγραψε τρὶς τὸ Ψαλτήριον. Εἰς τὴν μονήν του, εἰς τὸ Rossano, καὶ ὁ διάδοχος του Πρόκλος ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀντιγραφήν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ μόρφωσις τοῦ Πρόκλου, ὥστε ἀπεκλήθη «ἔμψυχος βιβλιοθήκη» [2] ὑπὸ τῶν συγχρόνων του.

Μαθητὴς τοῦ Νείλου διάσημος ἦτο Ἅγιος Βαρθολομαῖος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο εἷς ἀπὸ τοὺς καλλιτέρους ἀντιγραφεῖς κωδίκων. Οἱ σήμερον μελετῶντες τοὺς διασωθέντας κώδικας παρατηροῦν ὅτι οἱ ἀντιγραφέντες τότε εἰς τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια τῆς νοτίου Ἰταλίας ἔχουν ὄχι μόνον καλλιγραφηθῆ ἀλλὰ καὶ ὀρθογραφηθῆ, ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ χειρόγραφα τῶν κατόπιν ἀντιγραφέων, προσφύγων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, βρίθουν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων καὶ παραδρομῶν, διότι τὰ μὲν πρῶτα ἐγίνοντο ἀπὸ ἀνθρώπους ἀφοσιωμένους εἰς τὸ ἔργον των καὶ εὐσυνειδήτως ἐργαζομένους, ἐνῶ τὰ δεύτερα ἐγίνοντο ἀπὸ πτωχοὺς πρόσφυγας οἱ ὁποῖοι καίτοι μορφωμένοι, τὸ ἀντιγραφικὸν ἐπάγγελμα μετήρχοντο ὡς βιοποριστικὸν καὶ ἔσπευδον νὰ ἀντιγράψουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα χειρόγραφα, ἀποβλέποντες οὐχὶ εἰς τὴν ἀκρίβειαν ἀλλ' εἰς τὴν ἀμοιβήν. Πλεῖστα χειρόγραφα τῶν ἑλλήνων μοναχῶν τούτων μελετήσας βραδύτερον ὁ Montfaucon ἐπαινεῖ αὐτὰ

[1] Allatius, ὡς ἄνω.

[2] Biblioteca animata, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Mabillon de Stud. monast. Τόμ. Α' σελ. 79.

διὰ τὴν ὡραιότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κειμένου.

Καὶ σήμερον δέ, ὅσα ἐκ τούτων διεσώθησαν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, ἀπὸ τὴν δωρεὰν τοῦ Βησσαρίωνος, ἀποδεικνύουν τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαίνων τοῦ εἰδήμονος περὶ τὴν παλαιογραφίαν Montfaucon [1]. Ἀλλ' ἐπηκολούθησαν πολιτικαὶ ταραχαί, ἐπιδρομαὶ διαφόρων ἁρπάγων κατακτητῶν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰ μοναστήρια ἠκολούθησαν τὴν τραγικὴν τύχην τῆς ὅλης χώρας, ἡ ὁποία περιέπεσεν εἰς τὴν ἐσχάτην ὑλικὴν ἀθλιότητα καὶ ἠθικὴν ἐκμηδένισιν. Κατὰ τὸν ΙΓ' λοιπὸν αἰῶνα τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια ἤρχισαν ἐκπίπτοντα τῆς παλαιᾶς ἀκμῆς των. Πλὴν δὲ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ξένων κατακτητῶν καὶ ὁ πλουτισμὸς τῶν μονῶν βραδύτερον συνετέλεσεν εἰς τὴν παραλυσίαν καὶ διαφθορὰν τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι ἔπαυσαν πλέον διαπνεόμενοι ἀπὸ τὸν παλαιὸν ζῆλον πρὸς τὰ γράμματα καὶ ἐτράπησαν εἰς τὰς ὑλικὰς καὶ ἥκιστα χριστιανικὰς ἀπολαύσεις, διὰ τὰς ὁποίας ἔγιναν περίφημα τὰ μοναστήρια τοῦ μεσαιῶνος. Καὶ οὕτω τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐγκατελείφθησαν, τὰ δὲ μοναστήρια ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἑλληνικὰ διδακτήρια, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μοναχοὶ περιέπεσαν εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν [2].

Τόση ἦτο ἡ ἄγνοια τῆς ἑλληνικῆς ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Δύσιν ἐν γένει κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ὥστε οἱ ἀντιγραφεῖς χειρογράφων κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὁσάκις εἰς τὰ λατινικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀντέγραφον, συνήντων ἑλληνικὰς λέξεις, ἐσημείωναν ὅτι «ἦσαν ἑλληνικὰ καὶ ἑπομένως δὲν ἀνεγινώσκοντο» (Graeca sunt, non leguntur).

Β΄

Β΄. Βαρλαὰμ καὶ Πετράρχης.

Καὶ πάλιν μεταξὺ τῶν Βασιλειανῶν μοναχῶν τῆς Καλαυ-

[1] Montfaucon, Palaeografia Τόμ. Α' 113.

[2] Pomp. Rodotà, Del, rito Greco in Italia. Roma 1760. Τόμ. Β'. σελ. 132.

ρίας, τῆς ἐπαρχίας ὅπου εἶχον ἱδρυθῇ τὰ περισσότερα ἑλληνικὰ μοναστήρια, παρουσιάσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὁ Βερνάρδος Βαρλαάμ, (Barlaam) ἀπὸ τὴν Seminara τῆς ἐπαρχίας Καλαυρίας. Θέλων νὰ τελειοποιηθῇ εἰς τὴν ἑλληνικήν, τὴν ὁποίαν εἶχε μάθῃ ἀτελῶς εἰς τὴν μονήν του, ἐπεσκέφθη τὴν Αἰτωλίαν, κατόπιν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τέλος τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1327.

Γνωρίζων κατὰ βάθος τὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἕλληνος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, ὁ ὁποῖος, ἀντιληφθεὶς τὴν χρησιμότητά του, τὸν ἔστειλε τὸ 1339 νὰ συνεννοηθῇ περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μὲ τὸν Πάπαν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε τὴν προσωρινὴν ἕδραν του εἰς τὴν γαλλικὴν πόλιν Ἀβινιόν [1]. Ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα ἀπέτυχε καὶ ὁ Βαρλαὰμ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁπόθεν ἐστάλη ἐκ νέου τὸ 1342 διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὴν Ἀβινιόν. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ μετάβασιν ἐγνώρισεν ἐκεῖ τὸν Πετράρχην, διάσημον τότε ποιητὴν καὶ λόγιον.

Μερικοὶ συγγραφεῖς ἀδικαιολογήτως ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Βαρλαὰμ ἐγνώρισε τὸν Πετράρχην εἰς τὴν Νεάπολιν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας Τιραμπόσκη [2] ἀποδεικνύει ἀδύνατον τοῦτο, διότι ὁ Πετράρχης ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα παρέμεινεν εἰς τὴν Νεάπολιν, τὸν Μάρτιον τοῦ 1341, ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ διὰ τὴν Ρώμην, ὅπου ἔμελλε νὰ στεφθῇ ποιητής, κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ διαπρεπέστερος τῶν ποιητῶν ἐλάμβανεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου στέφανον δάφνης. Ὁ Βαρλαὰμ ὅμως, ὅπως εἶνε γνωστὸν ἐπισήμως, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου

[1] Τὰ τῆς ἀποστολῆς βλέπε εἰς Brunet de Presle, La Grece depuis la conquete Romaine,..σελ. 320 κ. ἑ.

[2] Tiraboschi, Storia della Litteratura Italiana Τόμ. Ε'. Βιβλ. Γ'. κεφ. α'.

ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Σύνοδον, ἡ ὁποία συνῆλθεν ἐκεῖ τὴν 11 Ἰουνίου 1341, ἀπὸ τῆς ἐπανόδου του δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ἔφυγε παρὰ μετὰ τὸ πέρας τῆς Συνόδου, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀβινιὸν κατὰ τὸ 1342, ὅτε καὶ ἐγνώρισε τὸ πρῶτον τὸν Πετράρχην.

Ὁ ἐστεμμένος ποιητής, βαθύτατος γνώστης τῆς λατινικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συνέγραψε ὅλα τὰ πεζά του ἔργα, καὶ τὸ ἔπος του Africa, δὲν ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐθεώρησε λοιπὸν οὐρανόπεμπτον δῶρον τὴν ἄφιξιν τοῦ Βαρλαάμ, ὁ ὁποῖος θὰ ἤνοιγεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄγνωστον κόσμον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ Βαρλαὰμ εὐχαρίστως ἐδέχθη νὰ γίνῃ διδάσκαλος τοῦ διασήμου ποιητοῦ. Πλήρης χαρᾶς ὁ Πετράρχης ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν «μὲ ζωηρὰν ἐλπίδα καὶ ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ τὸ καινοφανὲς τῆς νέας γλώσσης καὶ ἡ ἐσπευσμένη ἀναχώρησις τοῦ διδασκάλου μου ἐματαίωσαν ἀποτόμως τὰ σχέδιά μου» ὅπως ὁ ἴδιος γράφει εἰς τοὺς «Διαλόγους μὲ τὸν Ἅγιον Αὐγουστῖνον» [1].

Καὶ πράγματι μόλις ὁ Πετράρχης ἤρχιζε νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ μυστικὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὁ Βαρλαὰμ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς τοῦ Gerace, εἰς τὴν Καλαυρίαν, κατόπιν ἐπιμόνων συστάσεων τοῦ ἰδίου τοῦ Πετράρχου. Διὰ τοῦτο, γράφων ἀργότερα τὸ 1354, πρὸς τὸν ἕλληνα Νικόλαον Σιγέρον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπεσκέφθη καὶ ἐγνώρισε κατὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν παραμονήν του, ὁ Πετράρχης, ἀφοῦ τὸν εὐχαριστήσῃ διὰ τὸ ἀντίτυπον τοῦ Ὁμήρου τὸ ὁποῖον τοῦ ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς δῶρον, παραπονεῖται διότι δὲν γνωρίζει τόσα ἑλληνικὰ ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀπολαύσῃ ἀναγινώσκων ἐν πρωτοτύπῳ τὸν θεῖον ποιητήν [2]. Καὶ προσθέτει:

«Ἐγὼ μόνος μου ἐστερήθην τοῦ Βαρλαάμ, βοηθήσας αὐτὸν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, μὴ συλλογιζόμενος τὴν ζημίαν τὴν ὁποίαν θὰ ὑφιστάμην. Καὶ οὕτω ἔχασα τὸν διδάσκαλον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἶχα ἀρχίσῃ νὰ

[1] De Contemptu Mundi, 2.
[2] Petrarca, Var. Epist. 21.

σπουδάζω μὲ μεγάλας ἐλπίδας. Ἀρχίσας οὗτος νὰ μὲ διδάσκῃ πολλὰ πράγματα εἰς τὰ καθημερινά του μαθήματα, ὡμολόγει ὅμως ὅτι ὄχι ὀλιγώτερον ἦτο ὀφειλέτης πρὸς ἐμὲ καὶ ὅτι πολλὰ ἐμάνθανεν ἀπὸ τὴν συνδιάλεξίν μου. Δὲν ἠξεύρω ἂν ἀπὸ εὐγένειαν τὸ ἔλεγεν, ἢ ἂν ἐξέφραζε τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ βεβαίως, ὅσον εὔγλωττος ἐκεῖνος ἦτο εἰς τὴν ἑλληνικήν, τόσον ἄπειρος ἦτο εἰς τὴν λατινικήν, καίτοι δὲ ταχὺς τὸ πνεῦμα, ἐν τούτοις ἐκοπίαζε νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν τὰ συναισθήματά του. Ἐν τούτοις γενικῶς αὐτὸς ἐγνώριζε περισσότερα λατινικὰ ἀπὸ ὅσα ἑλληνικὰ ἐγνώριζα ἐγώ».

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Βαρλαὰμ δὲν ἐμείωσεν ἐν τούτοις τὴν ἀγάπην τοῦ Πετράρχου πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Καὶ ὅταν ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Σιγέρον τὸ χειρόγραφον τοῦ Ὁμήρου τὸ ἐνηγκαλίσθη, τὸ ἐφίλησε καὶ εὐχαριστῶν τὸν δωρητήν του τὸν παρεκάλεσε νὰ προσπαθήσῃ νὰ τοῦ εὕρῃ καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως ἐπέμεινε διὰ τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου καὶ Εὐριπίδου [1].

* * *

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχε συνήθεια φιλολογικὴ ὅπως οἱ λόγιοι ἀπευθύνουν φανταστικὰς ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους σοφοὺς καὶ λογίους παγκοσμίου φήμης μὴ ζῶντας, εἰς ἀπαντήσιν δὴθεν ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας οὗτοι τοὺς εἶχον ἀπευθύνῃ.

Διὰ τῶν ἐπιστολῶν δὲ τούτων εὕρισκον ἀφορμὴν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ διάφορα φιλολογικὰ θέματα, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἐπιστολαὶ αὗται νὰ ἀποτελοῦν σήμερον πολύτιμον ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν πηγὴν τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ ὁ Πετράρχης, ἀκολουθῶν τὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς του, ἔγραφεν ἢ διαλόγους φανταστικοὺς μὲ διάσημα πρόσωπα τοῦ παρελθόντος, ὅπως οἱ «Διάλογοι μὲ τὸν Ἅγιον Αὐγουστῖνον» περὶ τῶν ὁποίων ἠσχολήθημεν ἀνωτέρω, ἢ ἐπι-

[1] Petrarca, Epist. Famil, XVIII, 2.

στολὰς πρὸς μεγάλους σοφούς. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν καταλέγει καὶ τὸν Ὅμηρον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει ἐπιστολήν, εἰς ἀπάντησιν ἐπιστολῆς σταλείσης δῆθεν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον. Εἰς τὴν ἐπιστολήν του αὐτήν, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὁ Πετράρχης τοῦ δίδει μερικὰς ἐνδιαφερούσας πληροφορίας διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἐκείνων:

« Δὲν εἶνε παράξενον, γράφει, πῶς δὲν εὗρες παρὰ τρεῖς μόνον φίλους εἰς μίαν πόλιν (τὴν Φλωρεντίαν) ἡ ὁποία δὲν ἀσχολεῖται παρὰ μὲ τὸ ἐμπόριον [1]. Ἀλλ' ἂν ἀναζητήσῃς καλλίτερα, θὰ ἀνεύρῃς καὶ ἕνα τέταρτον. Πρέπει δὲ νὰ προσθέσῃς ἕνα πέμπτον, τιμημένον μὲ στέφανον, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον ἡ Βαβυλωνία [2] μᾶς ἀφήρεσε. Πέντε εἰς μίαν πόλιν εἶνε μικρὸν πρᾶγμα; Ἂν ἀναζητήσῃς εἰς ἄλλας πόλεις, θὰ εὕρῃς ἕνα εἰς τὴν Βονωνίαν, δύο εἰς τὴν Βερώναν, ἕνα εἰς τὴν Μάντουαν. Ἡ Περουγία παρήγαγεν ἕνα μόνον, ὁ ὁποῖος θὰ ἔκαμνε μεγάλας προόδους, ἂν ἦτο ἐπιμελέστερος καὶ ἂν δὲν ἐγκατέλειπε τὴν Περουγίαν διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Εἰς τὴν Ρώμην δὲν ὑπάρχει κανείς. Μερικοὺς ἄλλους ἐγνώρισα ἀλλοῦ, ἀλλὰ τώρα ὅμως δὲν ζοῦν.»

Ἡ περίεργος αὕτη ἐπιστολὴ ἐνέχει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς λεπτομερείας τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει σχετικῶς μὲ τοὺς γνωρίζοντας τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Κατὰ τὸν Πετράρχην λοιπὸν οἱ προνομιοῦχοι οὗτοι δὲν ὑπερέβαινον τοὺς δέκα. Δυστυχῶς δὲν τοὺς ἀναφέρει κατ' ὄνομα, διὰ τοῦτο πολλαὶ συζητήσεις ἐγεννήθησαν περὶ τοῦ ποῖοι ἦσαν οὗτοι. Κατὰ τοὺς σχολιαστάς του, ἐκ τῶν πέντε Φλωρεντινῶν, οἱ βέβαιοι εἶνε ὁ Βοκκάκιος καὶ ὁ Zenobi di Strata. Διὰ τοὺς ἄλλους αἱ γνῶμαι διχάζονται. Πάντες ὅμως σχεδὸν παραδέχονται ὅτι Πετράρχης μεταξὺ αὐτῶν

[1] Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Φλωρεντία ἦτο πόλις κατ' ἐξοχὴν ἐμπορική, ἀργότερα δέ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μεδίκων, καὶ χάρις ἀκριβῶς εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, εἰς τὴν ὁποίαν συνετέλεσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἔγινε κέντρον διανοητικὸν μέγιστον, ἐπονομασθεῖσα διὰ τοῦτο «Νέαι Ἀθῆναι».

[2] Ὠνόμαζον οὕτω τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν πόλιν Ἀβινιόν.

δὲν κατατάσσει καὶ τὸν ἑαυτόν του [1] παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην ἑνὸς τῶν βιογράφων του [2].

Προτοῦ γνωρίσει τὸν Βαρλαὰμ ὁ Πετράρχης εἶχεν ὅλως διάφορον ἰδέαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ Κικέρωνος εὑρισκόμενος, ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ λατινικὴ φιλολογία κατὰ πολὺ ὑπερτέρει τῆς ἑλληνικῆς [3]. Διὰ τῆς γνωριμίας ὅμως τοῦ Βαρλαὰμ καὶ τῆς μελέτης, μαζὺ μὲ αὐτόν, τῶν ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ Πετράρχης ἀντελήφθη τὸ ἐσφαλμένον τῆς προτέρας γνώμης του καὶ τόση ἦτο ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἰς τὰς ἰδέας του ὥστε ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἀπέθανεν ἐνῶ ἐσχολίαζεν ἓν χειρόγραφον τοῦ Ὁμήρου. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις αὕτη δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀποδεικνύει ὅμως πόσην ἀγάπην εἶχεν οὗτος πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἰδίως πρὸς τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν [4]

Γ'.

Πιλάτος καὶ Βοκκάκιος.

Πολὺ μεγαλειτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἰταλίᾳ εἶχεν ὁ μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Βαρλαάμ, Λεόντιος Πιλάτος.

Περὶ τῆς καταγωγῆς του δὲν συμφωνοῦν οἱ βιογράφοι του. Κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ μαθητοῦ του Βοκκακίου [5], οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ Πετράρχης ὅμως, ὁ ὁποῖος τὸν ἐγνώρισε πολύ, λέγει ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὴν Καλαυρίαν [6]. Οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὑποστηρίζοντες τὴν δευτέραν γνώμην, νομίζουν ὅτι

[1] Tiraboschi, ὡς ἄνω Τόμ. Ε' Βιβλ. Γ' παρ. 7.

[2] Sade, Memoire de Petrarque Τόμ. Γ' σελ. 627.

[3] Petrarca, Let. Sen. XII σ. 913 Graecos et ingenio et stilo frequenter vicimus et frequenter equavimus, imo, si quid credimus Ciceroni, semper vicimus.

[4] Decembrio παρὰ Nolhac σελ. 318.

[5] De genealogia Deorum Βιβ. 15 κεφ. 6.

[6] Let. Senil. Βιβ. Γ' ἐπ. 5.

ἐπίτηδες ὁ Πιλάτος ἔλεγεν ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, θεωρῶν τοῦτο τίτλον τιμῆς καὶ προσὸν ἐπωφελὲς εἰς αὐτόν. Πάντως τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι ἐνῶ εὑρίσκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (ἴσως διὰ νὰ τελειοποιηθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν) ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου τὸν ἀπέστειλε εἰς τὸν Πάπαν ὡς ἀντιπρόσωπόν του διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Πιλάτος μετέβαινεν εἰς τὴν Ἀβινιόν, συνηντήθη κατὰ τύχην, τὸ 1360, μὲ τὸν Βοκκάκιον εἰς τὴν Βενετίαν.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Δεκαημέρου» καὶ εἷς ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἤρχισε καὶ αὐτὸς τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν του ὑπὸ τὸν Βαρλαάμ. Νεώτερος ὅμως ἀπὸ τὸν Πετράρχην καὶ πλέον ἀφοσιωμένος εἰς τὴν μελέτην, ἐπεδόθη μὲ μεγαλείτερον ζῆλον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κατορθώσῃ νὰ τελειοποιηθῇ εἰς αὐτὴν καὶ νὰ μεταφράζῃ εὐχερῶς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν λατινικὴν κλασσικοὺς συγγραφεῖς.

Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τὴν γνῶσιν του ταύτην τῆς ἑλληνικῆς καὶ θέλων νὰ τελειοποιηθῇ ἀκόμη περισσότερον, μόλις ἔμαθεν ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν Βενετίαν ὁ Πιλάτος, τὸν ἔπεισε νὰ παραιτήσῃ τὸ εἰς Ἀβινιὸν διπλωματικὸν ταξεῖδι του. Ὁ Πιλάτος ἐδέχθη. Μὲ δικαίαν ὑπερηφάνειαν ὁ Βοκκάκιος γράφει σχετικῶς:

«Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, μὲ τὰς προτροπάς μου, ἀπέτρεψα τὸν Πιλάτον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ μακρυνὸν ταξεῖδι, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ κάμῃ ἀπὸ τὴν Βενετίαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα τῆς Δύσεως, καὶ τὸν ἐκράτησα μαζύ μου εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὸν ἐδέχθην εἰς τὸ σπῆτι μου καὶ ἐπὶ μακρὸν τοῦ προσέφερα κατοικίαν, μὲ μεγάλον δὲ κόπον κατώρθωσα νὰ γίνῃ δεκτὸς μεταξὺ τῶν διδασκόντων εἰς τὴν Φλωρεντινὴν Ἀκαδημίαν καὶ νὰ τοῦ παραχωρηθῇ μισθὸς ἀπὸ τὸ δημόσιον. Ἐγὼ ὑπῆρξα ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν, ὁ ὁποῖος ἐγνώρισα ἀπὸ αὐτὸν

ἰδιαιτέρως τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ ὁ ὁποῖος ἐπέτυχα νὰ ἑρμηνεύωνται τὰ ἔργα τοῦ Ὁμήρου δημοσίᾳ» [1].

Ὁ Πιλάτος, εὐγνωμονῶν, καὶ ἀποδίδων τὴν φιλοξενίαν, μετέφρασε διὰ τὸν Βοκκάκιον τὸν Ὅμηρον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν λατινικὴν διὰ πρώτην φοράν. Ἐπίσης τοῦ ἔδιδεν ἰδιαιτέρως μαθήματα ἑλληνικῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τελειοποιηθῇ καὶ ἀποκτήσῃ βαθεῖαν γνῶσιν τῆς γλώσσης ταύτης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν, δὲν κατώρθωσεν ὁ Πετράρχης.

* * *

Ὁ Βοκκάκιος μᾶς διέσωσε μίαν λίαν χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τοῦ περιέργου αὐτοῦ λογίου καὶ ἀνθρώπου. Μᾶς τὸν παριστᾶ φέροντα παλαιωμένον φόρεμα «δυσειδέστατον, μὲ ἀτημέλητον μακρὰν γενειάδα καὶ κόμην, διαρκῶς συλλογισμένον, ἄξεστον τοὺς τρόπους καὶ ἥκιστα κοινωνικόν» [2]. Παρὰ τὰ ἐλαττώματα του αὐτά, ἐν τούτοις, ὁ Βοκκάκιος δὲν παύει ἐπαινῶν τὸν Πιλάτον διὰ τὴν σοφίαν του, λέγων ὅτι ἐκρέματο ἀπὸ τὰ χείλη του ὅταν οὗτος ὡμίλει.

Εἰς τὰ διδάγματά του κυρίως ὀφείλει ὁ Βοκκάκιος τὸ σύγγραμμά του «Περὶ γενεαλογίας τῶν Θεῶν», τὸ ὁποῖον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη γραφεῖσα μυθολογία τῶν ἀρχαίων. Ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις καὶ διδασκαλίας τοῦ Πιλάτου ἐτιτλοφόρησε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του μὲ ἑλληνικὰ ὀνόματα, ὡς «Φιλόχολος», «Δεκαήμερος» «Φιλόστρατος». Πλεῖστοι ἀπὸ τοὺς ἥρωας τῶν ἔργων του εἶνε Ἕλληνες, πολλῶν δὲ συγγραμμάτων του ἡ ὑπόθεσις ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ «Θησηΐς» εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ «Φιλόστρατος» εἰς τὴν Τροίαν, ὁ «Ἀμητὸς» εἰς μίαν φανταστικὴν Ἀρκαδίαν. Καὶ εἰς τὴν «Δεκαήμερον» του, μερικῶν διηγημάτων αἱ ὑποθέσεις πλέκονται εἰς πόλεις ἑλληνικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον φανταστικάς. Εἰς τὴν «Γενεαλο-

[1] De genealogia Deorum Βιβ. 15 κεφ. 7.
[2] De genealogia Deorum Βιβ. 15 κεφ. 6.

γίαν τῶν Θεῶν» διαρκῶς παραθέτει ἑλληνιστὶ στίχους τοῦ Ὁμήρου, ὑπερηφανευόμενος ἐπανειλημμένως ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐν Εὐρώπῃ ἐμελέτησε τὸν Ὅμηρον.

Εἰς τὴν Φλωρεντίαν ὁ Πιλάτος παρέμεινε διδάσκων ἐπὶ τριετίαν, ἐνῷ ταυτοχρόνως, πλὴν τοῦ Ὁμήρου, μετέφρασε διὰ τὸν Βοκάκιον δέκα ἓξ διαλόγους ταῦ Πλάτωνος. Ἀλλ' ὁ Πιλάτος ἦτο τύπος ἀσταθοῦς ἀνθρώπου. Τίποτε δὲν τὸν ηὐχαρίστει, ἀλλὰ διαρκῶς διεμαρτύρετο. Τέλος κατὰ τὸ 1363 ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Φλωρετίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἀφοῦ εἰς μάτην προσεπάθησεν ὁ Πετράρχης νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν καὶ τὸν κρατήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Βοκκάκιος, ἴσως κατόπιν διαμαρτυριῶν τοῦ Πιλάτου, μεταβαίνων εἰς τὴν Βενετίαν τὸν ἐπῆρε μαζύ του καὶ τὸν παρέδωσεν εἰς τὸν Πετράρχην, διὰ νὰ φροντίσῃ ὅπως τὸν ἀποστείλῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅταν ἐπέστρεψεν ὁ Βοκκάκιος εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἔλαβε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν τοῦ φίλου του Πετράρχου[1]:

«Ὁ λέων αὐτὸς εἶνε πράγματι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἕνα μεγάλο ζῶον. (Magna bellua). Κωφότερος ἀπὸ τοὺς σκοπέλους εἰς τοὺς ὁποίους θέλει νὰ μεταβῇ, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν σου ἔφυγε περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους, ἀφοῦ μπροστά μου ὕβρισε πικρὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ λατινικὸν ὄνομα. Μόλις ὅμως ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδοὺ αἰφνιδίως λαμβάνω ἐπιστολήν του, περισσότερον μακρὰν καὶ μπερδεμένην ἀπὸ τὴν γενειάδα καὶ τὴν κόμην του, εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἐπαινεῖ ὡς γῆν τῆς ἐπαγγελίας τὴν Ἰταλίαν καὶ καταρᾶται τώρα τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν τόσον εἶχεν ὑμνήσῃ καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τὸν διατάξω νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν».

Ἀλλ' ὁ Πετράρχης, γνωρίζων τὸ εὐμετάβλητον τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν ἀνυπόφορον ἀστάθειάν του, εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Βοκκάκιον λέγει:

«Ὄχι, οὐδέποτε θὰ λάβῃ γράμμα μου ἢ ἀπεσταλμένον

[1] Senil. Βιβλ. 3 ἐπ. 6.

μου διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ, ὅσον καὶ ἂν μὲ παρακαλέσῃ. Ἂς μείνῃ ἐκεῖ ὅπου ἠθέλησε...»[1].

Ἐν τούτοις, καίτοι μὴ λαμβάνων ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν Πετράρχην, ὁ Πιλάτος ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰτολίαν, καὶ κατὰ τὸ 1366 ἐπεβιβάσθη πλοίου ἀναχωροῦντος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πλησίον ὅμως τῶν Δαλματικῶν ἀκτῶν θύελλα ἰσχυρὰ προσέβαλε τὸ ἱστιοφόρον καὶ κεραυνὸς πεσὼν πλησίον τοῦ μέρους τοῦ καταστρώματος ὅπου ἔστεκεν ὁ Πιλάτος, τὸν ἔκαυσεν. Ὁ Πετράρχης, μαθὼν τὸν θάνατόν του, τὸν ἐθρήνησεν εἰλικρινῶς εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τόν Βοκκάκιον[2], ἀνομολογήσας ὅτι καὶ αὐτὸς μεγίστην ὠφέλειαν ἔλαβε καὶ ἄλλοι πολλοὶ τόσον ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰ σοφὰ διδάγματά του.

* * *

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πιλάτου, κατηργήθη ἡ ἕδρα τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Φλωρεντίας, καὶ ἐπηκολούθησε μία περίοδος ἐγκαταλείψεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν Ἰταλίαν, μέχρι τοῦ ἔτους 1396, ὅτε ἡ ἄφιξις τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐνεκαίνισε πλέον τὴν ἀνελλειπῆ σειρὰν τῶν ἑλλήνων σοφῶν, οἱ ὁποῖοι μετέφερον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὰ φῶτα εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τῶν παραδόσεων τοῦ Χρυσολωρᾶ εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἤρχισε πλέον ἡ συστηματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς. Διότι αὐτὸς ἦτο ὁ πρῶτος φιλολογικῶς μορφωμένος Ἕλλην ὁ ἐμφανιζόμενος εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ πλήρη ἐφόδια σοφοῦ καὶ διδασκάλου ταυτοχρόνως, ἐνῶ τόσον ὁ Βαρλὰμ ὅσον καὶ ὁ Πιλάτος εἶχον μετρίαν μᾶλλον μόρφωσιν, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς σοφούς

[1] Senil. Βιβλ. 4 ἐπ. 4.

[2] Senil. Βιβλ. 6 ἐπ. 1.

Ἕλληνας τῶν ὁποίων τὴν σειρὰν ἐνεκαινίαζεν ὁ Χρυσολωρᾶς [1].

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Φλωρεντία λαμβάνει τὰ σκῆπτρα τῆς Ἀναγεννήσεως. Διότι ἡ Ρώμη ὑστερεῖ ἀκόμη πολὺ εἰς τοῦτο. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶνε εὐεξήγητον. Ὁ Παπισμὸς ἐστάθη πάντοτε ἐχθρὸς παντὸς νεωτερισμοῦ καὶ ἰδίως τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ, θέλων πάντοτε νὰ κρατῇ τὰ πλήθη κάτω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀμαθείας. Πολὺ δὲ περισσότερον ἐφοβεῖτο τὴν μόρφωσιν τὴν ἐρχομένην ἀπὸ μίαν χώραν σχισματικὴν καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ἐχθροὺς τῆς παπικῆς κοσμοκρατορίας. Διὰ τοῦτο πολύ ἄργει νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἀγάπη πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ μόνον χάρις εἰς τὸν καρδινάλιον Βησσαρίωνα, συγκεντροῦνται εἰς τὴν Ρώμην μερικοὶ διακεκριμένοι Ἕλληνες καὶ συνιστοῦν ἓν εἶδος προσωρινῆς Ἀκαδημίας ὑπὸ τὴν αἰγίδα του. Ἀπεναντίας ἡ Φλωρεντία, μὲ ἡγεμόνας ὡς ὁ Στρότση καὶ οἱ Μέδικοι, φιλοτέχνους καὶ Μαικήνας τῶν λογίων, φθάνει κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οὐχὶ ἀδικαιολογήτως διεκδικεῖ τὸν τίτλον τῶν «Νέων Ἀθηνῶν».

Τῆς περιόδου ταύτης πρωτοπόροι καὶ ἐμπνευσταὶ ὑπῆρξαν οἱ δύο μεγάλοι τῆς Ἰταλίας συγγραφεῖς, ὁ Βοκκάκιος καὶ ὁ Πετράρχης, πρῶτος δὲ κυρίως ὁ Πετράρχης, διότι οὗτος προητοίμασε τὸ ἔδαφος πρὸς καλλιέργειαν ἀποτελεσματικὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Διόλου δὲ ἀπίθανον, χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Βοκκακίου, ἡ Ἀναγέννησις νὰ ἐβράδυνε πολὺ ἀκόμη, ἂν δὲν ἐματαιοῦτο ὁλοσχερῶς. Αὐτὸς προέτρεψε τὸν Βοκκάκιον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς, αὐτὸς ὤθησε πολλοὺς νέους εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐκφράζων τὴν λύπην του διότι «δι' αὐτὸν ὁ Ὅμηρος ἦτο βωβὸς καὶ ἐκεῖνος κωφὸς διὰ τὸν Ὅμηρον» [2].

[1] Α. Γάσπαρη Ἱστορία τῆς Ἰταλικῆς λογοτεχνίας μετ. Α. Βλάχου. Τόμ. Β' 45, 123 καὶ 138.

[2] Lett. Famigliari IH. 2.

Εἰς τοὺς λέγοντας δὲ ὅτι ἦτο περιττὴ ἡ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς, διότι ἠδύναντο νὰ ἀναγνώσουν τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς λατινικὰς μεταφράσεις, ὁ Πετράρχης ἀπήντα μὲ τὰ ἀκόλουθα ἐπιγραμματικά, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκόμη θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπαναληφθοῦν ἐναντίον ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζητοῦν τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν κλασικῶν γλωσσῶν:

«Εἶνε ἀνόητον νὰ ζητήσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ ρυάκι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴν πηγήν!»

Δ'.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χρυσολωρᾶ.

Δεδομένου ὅτι δὲν εἶνε βέβαιον ὅτι ὁ Πιλάτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὁ πρῶτος ἀμφισβητήτως Ἕλλην ὁ διδάξας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἑλληνικὰ εἶνε ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς (1350-1415) ἢ λαμπροτέρα μορφὴ μέσα εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἑλλήνων οἱ ὁποῖοι μετέβησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Προτοῦ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Χρυσολωρᾶς, διδάσκων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγνωρίσθη μὲ Ἰταλοὺς οἱ ὁποῖοι εἶχον μεταβῇ ἐκεῖ διὰ νὰ τελειοποιηθοῦν εἰς τὴν ἑλληνικήν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Γκουαρῖνο ντὰ Βερώνα (Guarino da Verona) ὁ ὁποῖος πληροφορηθεὶς τὴν φήμην τῆς ἀξίας του, ἠθέλησε νὰ ἀκολουθήσῃ μαθήματα ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, τὰ ὁποῖα οὗτος ἐδίδασκεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν [1]. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Γκουαρίνο διέδωσε τὸ ὄνομα του εἰς τοὺς Ἰταλοὺς λογίους, ὅτε δὲ ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς ἔφθασε, μαζὺ μὲ τὸν γηραιὸν λόγιον Δημήτριον Κυδώνην, εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου, ἔγινε δεκτὸς μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Βενετικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὁ Χρυσολωρᾶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

[1] Ianus Pannonius, Deliciae Poetarum Hung· 8 f.

Ἀργότερα τὴν 28 Μαρτίου 1396, ὁ Ἰταλὸς λόγιος Salutato, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχεν γνωρίση εἰς Βενετίαν κατ' ἐντολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Φλωρεντίας καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων, ἔγραψεν εἰς τὸν Χρυσολωρᾶν ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ διδάξη. Οὗτος ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν εὑρίσκομεν διδάσκοντα εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν (1396-1400). Ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν του ὁ G. De Scarparia μετέφρασε τὴν Κοσμογραφίαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὁ Rossi μερικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους[3]. Πλὴν αὐτῶν, καὶ ἄλλοι νέοι Ἰταλοὶ διεκρίθησαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Leonardo Bruni Aretino, Carlo Marsuppinni καὶ Ambrosio Traversari. Ὁ Μπροῦνι εἶχεν ἤδη σπουδάση τέσσαρα ἔτη νομικὰ ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν ὁ Χρυσολωρᾶς. Θελχθεὶς ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τούτου, ἐγκατέλιπε τὴν νομικήν, λέγων ὅτι «διδασκάλους διὰ τὴν νομικὴν θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐνῷ ἀπὸ ἑπτὰ αἰώνων κανεὶς δὲν ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικήν, οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἄλλον ἀπὸ αὐτὸν διὰ νὰ τοῦ ἀνοίξῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους»[2]. Ἔπειτα ἀπὸ διετεῖς σπουδὰς πλησίον τοῦ Χρυσολωρᾶ, ὁ Μπροῦνι μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν διάφορα ἑλληνικὰ ἔργα, μερικοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ἐκλογὴν ἀπὸ τοὺς παραλλήλους βίους τοῦ Πλουτάρχου, δημηγορίας Αἰσχίνου καὶ Δημοσθένους, ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, Ξενοφῶντος, Πολυβίου καὶ Προκοπίου. Ἔφθασε δὲ τόσον καλὰ νὰ γνωρίζῃ τὴν ἑλληνικήν, ὥστε νὰ γράψῃ ἑλληνιστὶ Ἱστορίαν τῆς Φλωρεντίας, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολιτεία Φλωρεντίνων» (ἔκδοσις (Neumann, Frankfurt 1822).

* * *

[3] Guarino, εἰς ἀφιέρωσιν τοῦ Πλουτάρχου, Φλαμίνιος. Bandini, Catal. Cod. Lat. II 738.

[2] Hodius, De Graecis illustribus 28-30 καὶ J. Symonds The Renaissance in Italy Τόμ. Β' 110.

Ἄλλος διακεκριμμένος λόγιος, ὁ Vergerio, παρήτησε τὴν θέσιν διδασκάλου εἰς τὴν Πάδουαν, διὰ νὰ γίνῃ μαθητὴς τοῦ Χρυσολωρᾶ εἰς Φλωρεντίαν. Κατὰ τὸ 1400 ὁ Χρυσολωρᾶς, ὑπείκων εἰς ἐπίμονον πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου, ἐγκατέλειπε τὴν Φλωρεντίαν καὶ μετέβη εἰς τὸ Μιλάνον, ὁπόθεν τὸν συνώδευσεν εἰς τὸ διπλωματικόν του ταξεῖδι εἰς Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸ 1402 ὅμως τὸν ἐπανευρίσκομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐδίδαξεν εἰς τὴν Παβίαν, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἑλληνικά. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἤρχισε τὴν μετάφρασιν τῆς «Πολιτείας» τοῦ Πλάτωνος.

Κατὰ τὸ 1408 μετέβη εἰς τὸ Παρίσι, ὅπως φαίνεται[1] ἀπὸ σημείωμα ἰδιόγραφον αὐτοῦ, εὑρισκόμενον εἰς κώδικα τῆς μονῆς τοῦ Saint Denis, διατηρούμενον ἤδη εἰς τὸ Λοῦβρον. Ἀλλ' ὀλίγον ἔμεινεν ἐκεῖ, διότι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν εὑρίσκομεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐδίδαξεν ὀλίγον[2], διότι ὁ Πάπας, ἐκτιμήσας τὴν ἱκανότητα καὶ τὸν θαυμάσιον χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός, τοῦ ἀνέθηκε σπουδαίαν ἀποστολὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐκόμισε παπικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τότε Πατριάρχην Ματθαῖον[3], θέμα ἔχουσαν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπανελθὼν ἄπρακτος ὁ Χρυσολωρᾶς, παρέμεινεν εἰς τὴν παπικὴν Αὐλήν, ἐκτιμώμενος ἐξαιρετικῶς ἀπὸ τὸν πάπαν Ἰωάννην ΚΓ'. Κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἐπισήμου παπικῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ Χρυσολωρᾶς, ἀπέθανεν εἰς τὴν Κωνστάντσαν, ὅπου καὶ ἐτάφη εἰς ἓν μοναστῆρι Δομινικανῶν (τὸ ὁποῖον σήμερον μετεβλήθη εἰς ξενοδοχεῖον «Hotel de l'Ile» εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ὁποίου σώζεται μέχρι σήμερον ἡ ἐπιτάφιος πλὰξ μὲ ἐπίγραμμα τὸ ὁποῖον συνέταξεν ὁ ἀγαπητὸς καὶ ἀφοσιωμένος μαθητής του Πέτρος Vergerio[4].

[1] E. Legrand, Bibliographie Hellenique... du XV et XVI Siecles Τόμ. Α'. Πρόλογος XXV.

[2] Bartol. Fazio, De viris illustribus σελ. 8.

[3] Συρροπούλου Historia Concilii Florentini 5-6.

[4] Τὸ κείμενον τοῦ ἐπιταφίου βλέπε Legrand, ὡς ἄνω Α'. XXVIII.

Εἰς τὸν Χρυσολωρᾶν ὀφείλεται ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραμματική, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐρωτήματα» τυπωθεῖσα ἀργότερα, τὸ 1484, εἰς τὸ Μιλάνον. Ἀσχοληθεὶς πολὺ μὲ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἰδίως μὲ διπλωματικὰς ἀποστολάς, ὁ Χρυσολωρᾶς δὲν ἔλαβε τὸν καιρὸν νὰ γράψῃ ἄλλα φιλολογικὰ ἔργα.

Οἱ σύγχρονοί του τὸν περιγράφουν ὡς τύπον τελείως διάφορον ἀπὸ τὸν Βαρλαὰμ καὶ Πιλάτον, ἄνθρωπον εὐγενέστατον, ἀκέραιον, εὐθύτατον, γενναῖον καὶ ἐνάρετον. Ἦτο, κατὰ τὸν μαθητήν του Poggio[1] «οὐρανόπεμπτος ἀγγελειοφόρος, ἐξεγείρων μέγαν ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς». Ἄλλος μαθητής του, ὁ Guarino, τὸν παρομοιάζει μὲ «ἀκτῖνα ἡλίου φωτίζουσαν τὸ βαθὺ σκότος τῆς Ἰταλίας». Τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, ὑπέργηρως πλέον ὁ ἀγαπητὸς μαθητὴς τοῦ Guarino συνεκέντρωσεν εἰς τόμον ὅσα περὶ αὐτοῦ ἐγράφησαν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ θαυμαστάς του ἐγκωμιαστικὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Χρυσολωρῖνα» (Chrysolorina)[2] ἀποτελοῦντα μνημεῖον ἀθάνατον τῆς σοφίας τοῦ Χρυσολωρᾶ καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως τὴν ὁποίαν ἀπήλαυε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἡ γραμματική του, καίτοι στοιχειώδης, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἀληθὲς κατόρθωμα, διότι εἶνε ἡ πρώτη συγγραφεῖσα γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀμέσως διαδοθεῖσα ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ χρησιμοποιουμένη παρ' ὅλων τῶν σοφῶν καὶ διδασκάλων τῆς ἑλληνικῆς. Οὕτω, γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν Ὀξφόρδην τὴν μετεχειρίζετο εἰς τὰς παραδόσεις του ὁ διάσημος Linacre, εἰς δὲ τὸ Καῖμπριτς ὁ περίφημος ἑλληνιστὴς Ἔρασμος. Πλεῖστοι ἔκαμαν λατινιστὶ περιλήψεις τῆς γραμματικῆς ταύτης.

Χειρόγραφον τοῦ Δημοσθένους, γραφὲν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Χρυσολωρᾶν, σώζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ[3].

[1] Poggio, Epistolae Λ'. 4 καὶ ΙΓ'. 1.

[2] Sabbadini, La Scuola di Guarino σελ. 16.

[3] Nolhac, Bibliotheque de F. Orsini σελ. 145.

Ε'.

Ἄλλοι Ἕλληνες εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Μετὰ τὸν Χρυσολωρᾶν ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Θεόδωρος Γαζῆς (1400-1475). Ἐγκαταλειπὼν τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα Θεσσαλονίκην, πρὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (1430), κατ' ἄλλους δὲ ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν, μετέσχε τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας[1]. Κατὰ τὸ 1440 τὸ εὑρίσκομεν εἰς τὴν Παβίαν. Τὴν λατινικὴν ἔμαθεν εἰς τὴν Μάντουαν, εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Vittorino da Feltre ὅπου ἐφοίτησεν ἐπὶ τριετίαν[2]. Ἀπὸ τοῦ 1441 μέχρι τοῦ 1450 ἐχρημάτισε καθηγητὴς εἰς τὴν Φερράραν. Ἀπὸ ὅλην τὴν Εὐρώπην ἔσπευδον νὰ ἀκολουθήσουν ἐκεῖ τὰς παραδόσεις του. Τόσον δὲ ἐφημίσθη ὥστε ὁ Κοσμᾶς Μέδικος τὸ 1447 τὸν προσεκάλεσεν ἐπισήμως νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ διδάξῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος, ἄγνωστον διατί, ἠρνήθη δι' ἐπιστολῆς τῆς 5 Ἰουλίου, προφασισθεὶς ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἔλαβε χώραν[3].

Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' πληροφορηθεὶς τὴν ἱκανότητά του, τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τὸν εὑρίσκομεν κατὰ τὸ 1451, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα, ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον καὶ τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς Λατινικῆς μετέφρασεν ὁ Γαζῆς[4].

[1] Giglio Ciraldi, De poetis nostrorum temporum. Φλωρεντία 1551 σελ. 56.

[2] F. Prendilacqua, Vita Victorini Feltrensis σελ. 70.

[3] Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σώζεται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Φλωρεντίας.

[4] Vita Nicolai V, a Dominico Georgio conscripta σελ. 99-100. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, γραφεῖσα ἀπὸ τὸν πάπαν τὴν 11 Ὀκτωβρίου 1451, πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, εἰς ὕφος ἐπιακτικόν, ἐσκόπει νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν αὐτοκράτορα ὅπως ἐφαρμόσῃ καὶ ἐμπράκτως τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν τὴν ὑπογραφεῖσαν κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας.

Εἰς τὴν Ρώμην εὑρέθη εἰς φιλικὸν περιβάλλον, διότι εὗρεν ἐκεῖ τὸν Βησσαρίωνα, ὁ ὁποῖος τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἐκτιμῶν τὸν ὑπέροχον χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὁ Βησσαρίων τοῦ εἶχεν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον συγχρόνου συγγραφέως.

Τόσην ἐμπιστοσύνην εἶχεν ὁ Βησσαρίων εἰς τὸν Γαζῆν ὥστε ἔρθανε μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν ἔχῃ ὡς φύλακα τῶν χρημάτων του. Ὅταν δὲ εἷς φίλος του τοῦ παρετήρησεν ὅτι ἦτο παράτολμον αὐτό, ὁ Βησσαρίων ἀπήντησε: «Δὲν εἶνε διόλου παράτολμον. Διότι ὁ Θεόδωρος συνειθίζει νὰ προσέχῃ περισσότερον τὴν ἐπιστήμην παρὰ τὰ χρήματα» [1].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Νικολάου Ε΄, ὁ Γαζῆς μετέβη εἰς τὴν Νεάπολιν, ὅπου, πλὴν τῆς διδασκαλίας του, μετέφρασε διὰ τὸν βασιλέα Ἀλφόνσον τὰ «Τακτικὰ» τοῦ Αἰλιανοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ τούτου κατέφυγεν εἰς μοναστῆρι, ὁπόθεν τὸν ἀνεκάλεσεν ὁ πάπας Παῦλος Β΄ (1464) καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Βησσαρίωνος. Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ προστάτου του Βησσαρίωνος, ὁ Γαζῆς ἀπεσύρθη τὸ 1472 καὶ πάλιν εἰς μοναστῆρι, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1475.

Ἰδιόχειρον του ἀντίγραφον τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὁμήρου σώζεται εἰς τὴν Λαυρεντιανὴν βιβλιοθήκην Φλωρεντίας, ἕτερον δὲ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας. Ὁ Ἄλδος Μανούτιος, εἰς τὸν πρόλογον τῆς μεταφράσεώς του τῶν «Προβλημάτων μηχανικῆς» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀποκαλεῖ τὸν Γαζῆν «πρίγκηπα μεταξὺ τῶν ἑλλήνων καὶ λατίνων σοφῶν τῆς ἐποχῆς του». Πρῶτος συνέγραψε γραμματικὴν περιέχουσαν καὶ συντακτικόν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδίδασκον ὁ Budaeus εἰς Παρισίους καὶ ὁ Ἔρασμος εἰς Καῖμπριτς.

***

Μετ' αὐτὸν ἐδίδαξεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος. Ὁ Κρὴς οὗτος ἦτο πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς

[1] P. Cortesi, De Cardinalatu 1510 f. 56 a.

δύο ἀνωτέρω λογίους τόσον κατὰ τὴν μόρφωσιν ὅσον καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα. Καταγόμενος ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, ἐγεννήθη εἰς τὸν Χάνδακα (Ἡράκλειον) τῆς Κρήτης τὸ 1395. Δὲν γνωρίζομεν τὴν ζωήν του πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ ἐπιστολὴν ὅμως τοῦ Φιλέλφου πρὸς αὐτὸν ἐξάγεται ὅτι ἐδίδασκεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν ἐγνώρισεν ὁ ἀνωτέρω Ἰταλὸς λόγιος. Κατὰ τὸ 1430 προσεκλήθη ἀπὸ τὸν Βενετὸν λόγιον καὶ εὐγενῆ Φραγκῖσκον Βάρβαρον ὡς ἀντιγραφεὺς κωδίκων. Μὴ γνωρίζων λατινικά, ἐμαθήτευσε πρῶτον εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Vittorino da Feltre, ὅπου ἐσπούδασε καὶ ὁ Γαζῆς. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς Βενετίαν, ὅπου διεδέχθη τὸν Φίλελφον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς. Κατόπιν μετέβη καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, μέχρις ὅτου ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πάπαν Εὐγένιον ὡς γραμματεύς του καὶ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς. Τόσον δὲ ἀποτελεσματικὴ ἦτο ἡ διδασκαλία του ὥστε συνέρρεον πρὸς αὐτὸν μαθηταὶ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, Ἱσπανίαν καὶ Γερμανίαν. Ἀποθανόντος τοῦ Πάπα Εὐγενίου, ὁ διάδοχός του Νικόλαος Ε΄ τοῦ ἀνέθηκε τὴν μετάφρασιν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1450 φιλονεικήσας διὰ φιλολογικόν τι ζήτημα μὲ τὸν Ἰταλὸν λόγιον Valla, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς διδασκαλίας. Ταυτοχρόνως περιῆλθεν εἰς ἔριδα μὲ τὸν Γαζῆν λόγῳ τοῦ κακοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μοχθηρίας του.

Ὁ Τραπεζούντιος εἶχε μεταφράσῃ τὰ «Προβλήματα Μηχανικῆς» τοῦ Ἀριστοτέλους [1]. Ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ γράφομεν, αἱ μεταφράσεις του ἦσαν ἀτελεῖς, βιαστικαὶ καὶ ἐπιπόλαιαι. Ὁ Γαζῆς ἀνέλαβε νὰ μεταφράσῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον ἔργον, ἐπειδὴ δὲ ἡ μετάφρασίς του ἐκρίθη ὡς πολὺ καλλιτέρα, ὁ Τραπεζούντιος ὤμοσεν ἄγριον μῖσος ἐναντίον του καὶ τὸν διέβαλεν εἰς τὸν πάπαν καὶ τοὺς προκρίτους τῆς Ρώμης.

[1] Cortesii, De doctis hominibus σελ. 25 — Hodius, ὡς ἄνω σελ. 102-135. — L. Vives, De tradendis disciplinis Γ'. — Paulus Jovius, Elogia 46. — C. Boerner, De doctis hominibus litterarum Graecarum in Italiam... σελ. 105-120.

Πλὴν τούτου ὁ Τραπεζούντιος ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἔριδα μεταξὺ Ἀριστοτελικῶν καὶ Πλατωνικῶν, ἔδειξε δὲ μεγάλην ἐμπάθειαν εἰς τὸν φιλολογικὸν τοῦτον ἀγῶνα, φθάσας μέχρις ὕβρεων τῶν ἀντιπάλων του. Τὴν ἱκανότητα του ἐσκίαζεν ἡ σκαιότης τοῦ χαρακτῆρος του, ἡ ὁποία τοῦ ἐδημιούργησεν ἀπείρους ἐχθρούς. Ὅλοι σχεδὸν οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων διέκειντο ἐχθρικότατα πρὸς αὐτόν.

Μίαν ἡμέραν εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Βατικανοῦ ἐπετέθη κατὰ τοῦ σοφοῦ Poggio καὶ τοῦ ἔδωσε δύο ραπίσματα. Κατόπιν ἐπανειλημμένων ἐπεισοδίων ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείπῃ τὴν Ρώμην (1452) καὶ μὲ τοὺς δύο υἱούς του καὶ τὰς πέντε θυγατέρας του νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Νεάπολιν πένης. Κατόπιν ἐπεμβάσεως διαφόρων λογίων, ὁ πάπας τὸν συνεχώρησε καὶ τὸν ἐκάλεσεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλ' ὁ ἀνυπόφορος χαρακτήρ του τὸν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ πάλιν (1458) ἀπὸ τὴν Ρώμην. Ἀφοῦ ἐδίδαξεν ὀλίγον εἰς τὴν Βενετίαν, μετέβη εἰς Κρήτην καὶ Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἡ ἀστασία του τὸν ἔφερεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ρώμην, ἐπὶ πάπα Πίου Β΄, ὅπου ἔζη ἄθλιον βίον πένητος. Ἔφθασε δὲ εἰς τοιαύτην ἠθικὴν κατάπτωσιν ὥστε νὰ γράψῃ ἐπιστολὴν ἐγκωμιαστικὴν πρὸς τὸν Σουλτάνον Μωάμεθ τὸν Κατακτητήν, μὲ τὴν ἐλπίδα χρηματισμοῦ.

Ὑπὸ τοιούτους οἰκονομικοὺς ὅρους ζῶν ἐπεξειργάζετο τὰς μεταφράσεις του ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὴν λατινικήν. Διόλου λοιπὸν περίεργον πῶς αἱ μεταφράσεις αὗται ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἐπιπόλαιαι, διότι δὲν εἶχον ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ τοῦ προσπορίσουν χρηματικὸν κέρδος διὰ τὴν διαστροφὴν τῆς πολυμελοῦς πενομένης οἰκογενείας του. Ὁ Βησσαρίων εἰς τὴν μετάφρασίν του τῶν «Νόμων» τοῦ Πλάτωνος μόνην εὗρε 259 σφάλματα! Ἐνεννηκοντούτης ἀπέθανεν εἰς τὴν Ρώμην, τὴν 12 Αὐγούστου 1484, καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν ὁ ὁποῖος προηγουμένως ἦτο ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλλατίου ἐσώζετο ἡ ἐπιτύμβιος αὐτοῦ πλὰξ εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ.

Τὸν Τραπεζούντιον, κατὰ τὴν γενικὴν ὁμολογίαν τῶν συγχρόνων του, ἠδίκησε πολὺ ὁ σκαιὸς καὶ ἄστατος χαρακτήρ του. Διότι καὶ ἀξίαν εἶχε μεγάλην καὶ ἐργατικότητα οὐχὶ συνήθη. Ἀλλ' οὐδένα ἀφῆκεν ἀνενόχλητον καὶ αὐτοὺς τοὺς φίλους καὶ εὐεργέτας του, καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Βησσαρίωνα, ἐπίκρανε καὶ παντοιοτρόπως ἠνόχλησεν. Ἀφῆκε πολυάριθμα συγγράμματα εἰς ἑλληνικὴν καὶ λατινικήν.

Περὶ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου ἐλάχιστον θὰ ἀσχοληθῶμεν, διότι ἡ δρᾶσις του κυρίως περιλαμβάνεται εἰς τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐποχήν. Ὁ ἀριστοκράτης οὗτος Βυζαντινός, ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὸν ἐκεῖ σπουδάζοντα Ἰταλὸν Φίλελφον, ὁ ὁποῖος τὸν συνέστησεν εἰς τὸν λόγιον καὶ ἑλληνομαθῆ ἡγεμόνα Πάλλα Στρότση, ὁ ὁποῖος ἐκδιωχθεὶς τῆς κυβερνήσεως τῆς Φλωρεντίας ἀπὸ τοὺς Μεδίκους, ἐπεδόθη ἐξόριστος εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἑλληνικῆς, καὶ ἐκάλεσε τὸν Ἀργυρόπουλον εἰς τὸ Πατάβιον, ὅπου ἐδίδαξε τὸ 1441 ἑλληνικά, ἑρμηνεύσας ἰδίως τὸν Ἀριστοτέλην. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν ὁ Ἀργυρόπουλος νὰ σπουδάσῃ τὴν λατινικήν. Κατόπιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐγκατέλειπε παρὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν της ὑπὸ τῶν Τούρκων, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γνώριμόν του καὶ φιλικὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλοὺς προστάτας, ἰδίως τοὺς Μεδίκους. Ἐδίδαξεν ἐπὶ 15 ἔτη εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὸ 1471 μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἀπέθανε τὸ 1486. Ἡ διδασκαλία του εἶχε φημισθῆ καὶ πέραν τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὸ 1482 ἠκροάσθη τὰς παραδόσεις του περὶ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὁ διάσημος Γερμανὸς ἑλληνιστὴς καὶ σοφὸς Reuchlins ἢ Καπνίων, ὡς ἐξελλήνισεν ὁ ἴδιος τὸ ὄνομά του. Ὅταν ὁ Ἀργυρόπουλος ἤκουσε τὸν Καπνίωνα ἀναγινώσκοντα τὸν Θουκυδίδην, ἀνεφώνησε «Διὰ τῆς ἐξορίας μας ἡ Ἑλλὰς ἐπέταξε πέραν τῶν Ἄλπεων» [1].

[1] Hodius, ὡς ἄνω σ. 187-210 καὶ Melanchton, Declam. Εἰς τὸ Corpus Reformatorum, Τομ. ΙΑ'. 238, 1005 «Ecce, Graecia nostro exilio transvolavit Alpes».

* * *

Τελευταῖος πρὸ τῆς ἁλώσεως, μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος. Ὁ διδάσκαλος του Γαζῆς τὸν συνέστησεν εἰς τὸν Λαυρέντιον Μέδικον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπως διαδεχθῇ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν τὸν Ἀργυρόπουλον. Δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστὴ ἡ δρᾶσις του εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἐδίδαξεν εἰς τὴν Περουγίαν, Πάδουαν, Φλωρεντίαν καὶ Μιλάνον. Κατὰ τὸ 1450 ἐγοήτευεν εἰς τὴν Περουγίαν τοὺς μαθητάς του, εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐνθουσιασμένος ἔγραφε περὶ τούτου: «Ἤκουσα τὰ μαθήματά του μὲ γοητείαν, πρῶτον διότιεἶνε Ἕλλην, δεύτερον διότι εἶνε Ἀθηναῖος, καὶ τρίτον διότι εἶνε Δημήτριος. Ὁμοιάζει μὲ ἄλλον Πλάτωνα!»[1]. Πόσον διήρκεσεν ἡ διδασκαλία του εἰς τὴν Περουγίαν δὲν γνωρίζομεν. Τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι τὸν ἐπανευρίσκομεν κατὰ τὸ 1463 διδάσκοντα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παδούης. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον ἂν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 1450 μέχρι τοῦ 1463 παρέμεινε διδάσκων εἰς Περουγίαν. Ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σημαντικὴ δρᾶσις του ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς μελέτης μας. Ἀπέθανεν ἐνενηκοντούτης περίπου, τὸ 1511, εἰς τὸ Μιλάνον.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ

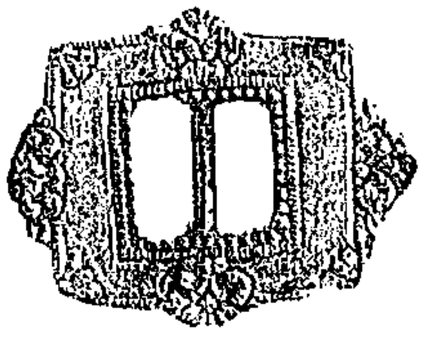

[1] Campani Epist. Β'. 9 σελ. 72 καὶ Tiraboschi, ὡς ἄνω τόμ. ΣΤ'. 820 καὶ Symons, ὡς ἄνω Τομ. Β'. σελ. 299.

Ο ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ

Τοῦ ὑψηλοῦ Λουκρητίου τὰ ποιήματα θὰ χαθοῦν μόνον τὴν ἡμέραν ποὺ θὰ καταστραφῇ ὁ κόσμος ὅλος.

(Ὀβίδιος Amores I, 15, 23).

Ὅτε ἡ παρὰ τὸν Τίβεριν μικρὰ κατ' ἀρχὰς πόλις Ρώμη ηὐξήθη μεγάλη καὶ ἤρχισε νὰ κυριαρχῇ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ἐμφανίζονται εἰς Ρώμην, ἐκδιώκονται ἐκεῖθεν ὡς ἐπικίνδυνοι εἰς τῶν πολιτῶν τὰ ἤθη, καὶ πάλιν ἀναφαίνονται. Ἐξ ὅλων τῶν φιλοσόφων ἐκείνων οἱ ἀξιωθέντες περισσοτέρας προσοχῆς ἦσαν κυρίως οἱ στωϊκοί. Εἰς τοὺς περὶ τὸν Σκιπίωνα τὸν νεώτερον φιλομαθεῖς καὶ φιλομούσους Ρωμαίους οἱ ὁποῖοι ἐπεζήτουν νὰ προσοικειωθοῦν πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ σύμφωνον μὲ τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα παρεῖχεν ὁ δαψιλὴς ἐκεῖνος πολιτισμός, κατελέγοντο καὶ ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος καὶ ὁ τῆς μέσης Στοᾶς ἀρχηγέτης Παναίτιος ὁ Ρόδιος, οἱ ὁποῖοι συνεζήτουν μὲ τὸν Σκιπίωνα καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς περὶ αὐτὸν ἐγκρίτους Ρωμαίους καὶ περὶ ἄλλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ περὶ τῶν εἰς τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἀναφερομένων. Ἐκεῖνο τὸ φιλοσόφημα τὸ ὁποῖον μικρᾶς κατ' ἀρχὰς ἠξιώθη προσοχῆς ἦτο τὸ τοῦ Ἐπικούρου, ὁ ὁποῖος πρεσβεύων ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία ἔγκειται εἰς τὴν μετὰ φρονήσεως ἡδονὴν καὶ

εἰς τὴν ἐν τῷ βίῳ ἀταραξίαν, ἐκήρυττε τὸ *λάθε βιώσας*, ἤτοι τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὰ πολιτικά, κήρυγμα τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Ρωμαίων· διότι οὗτοι ὠνειρεύοντο δύο μόνον πράγματα, ἢ ἐν εἰρήνῃ νὰ διαπρέψουν ὡς πολιτικοὶ ἢ ἐν στρατείαις νὰ δρέψουν δάφνας πολεμικάς.

Καὶ ὅμως κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος ἐπιφαίνεται κάποιος Ρωμαῖος, μήτε πολιτικὰ ἀξιώματα ἀναλαβὼν μήτε πολιτικοὺς θριάμβους καταγαγών, ἴσως δὲ καὶ οὐχὶ ἐξ ἐπιφανοῦς γένους καταγόμενος, ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς διὰ τὸν μονήρη, φιλέρημον καὶ φυγάνθρωπον βίον ποὺ διῆγε, καὶ κηρύττει τὸν Ἐπικουρισμὸν μὲ ἓν μεγαλότεχνον ἔπος, τὸ ὁποῖον καταμηνύει τὴν ὑπόπτερον φαντασίαν καὶ τὴν βαθεῖαν διάνοιαν τοῦ ποιήσαντος· πράττει δὲ τοῦτο ὄχι διὰ νὰ ἐπιδείξῃ πολυμάθειαν καὶ σοφίαν ὁ ἐν τῷ βίῳ του ἐπιζητήσας τὴν ἀφάνειαν, ἀλλὰ διὰ νὰ σώσῃ τοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὴν κακοδαιμονίαν. Δι' ἓν μόνον νομίζει ὅτι πρέπει νὰ σεμνύνεται, διότι εὑρίσκει τώρα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ πρώτιστος πάντων τῶν Ρωμαίων δυνηθεὶς νὰ μεθερμηνεύσῃ εἰς τὴν μητρικήν του γλῶσσαν τὴν περὶ φύσεως διδασκαλίαν τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου[1]. Τὸ ἔργον του δὲν ἐπρόλαβε νὰ ἐπεξεργασθῇ εἰς ὄνυχα οὐδὲ νὰ ἐκδώσῃ ὁ ἴδιος, διότι πιθανῶς αὐτοκτονήσας ἀπέθανε πρόωρος ἄγων περίπου τὸ 44ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον περιῆλθεν εὐτυχῶς εἰς χεῖρας τοῦ Κικέρωνος, ὅστις ἐκτιμῶν τὴν ὑπέροχον λογοτεχνικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ἐφρόντισε περὶ τῆς ἐκδόσεώς του, καίτοι ἀποστέργων τὰ θεμελιώδη του διδάγματα.

Κατὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας ὁ εἰς μελαγχολίαν ὀξύρροπος ποιητὴς ἔπαθε ψυχικήν τινα ἀνωμαλίαν καὶ κατὰ φωτεινὰ διαλείμματα ἔγραψε μερικὰ βιβλία τοῦ ἔπους του. Οὔτε ἡ αὐτοκτονία εἶναι ἀπίθανος οὔτε ἡ ψυχοπάθεια ἀπίστευτος, ἀδιάφορον ἂν ἕνεκα ἐρωτικῶν φίλτρων ἢ μαγικῶν φαρμάκων, ὡς μᾶς λέγει ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν. Φρενοπαθεῖς ποιηταὶ εὑρίσκονται καὶ ἄλλοι εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, ἀκόμη δὲ καὶ καλλιτέχναι καθόλου. Ἱστορικὸν παράδειγμα εἶναι ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς Τορκουᾶτος

Τάσσος, (1544-1595) ὁ ὁποῖος, παθὼν τὰς φρένας, ἐφιλοσόφει κατὰ φωτεινὰ διαλείμματα καὶ ἔγραφε τὰ θαυμάσια ποιήματά του. Ὅτι στενώτατα ὅρια χωρίζουν φρενοβλάβειαν καὶ μεγαλοφυΐαν, ἀποδεικνύουν προσέτι ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Νικόλαος Lenau (1802-1850), ὁ μουσικὸς Ροβέρτος Schumann (1810-1856), ὁ γνωστὸς λογοτέχνης φιλόσοφος Φριδερ. Νίτσε, καὶ ἄλλοι. Ἐξετάζοντες δὲ τοὺς καιρούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἔζησεν ὁ Λουκρήτιος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἰς τὴν εὐπαίσθητον καὶ εὐπαθῆ ψυχήν του ἤσκησαν ὄχι μικρὰν ροπὴν δεινοὶ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι καὶ ἐσωτερικοὶ ἐμφύλιοι σπαραγμοί, τοὺς ὁποίους ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ καθ' ὅλην του τὴν ζωήν. Δὲν εἶχεν ἀκόμη παύσει νἀκούεται κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἡ ἀπαισία ἠχὼ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, ἦτο ἀκόμη ζωηρὰ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους ἡ ἀνάμνησις 300 χιλιάδων Ἰταλῶν ἀνοίκτως φρονευθέντων τότε (91-88 π. Χ.) Εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα ἐπακολουθοῦν ἄλλα δεινότερα, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Σύλλα καὶ Μαρίου, κατὰ τὸν ὁποῖον, καθ' ὅσον ἑκάτερος ἐπεκράτει, τὸ αἷμα ἔρρεεν ἄφθονον εἰς τοὺς δρόμους τῆς Ρώμης. Τότε πρῶτον εἰσαχθέντος τοῦ συστήματος τῶν προγραφῶν (proscriptiones), αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ Σύλλα ἔγιναν, ὡς λέγει ὁ Μόμισεν[2], ἔκφρασις τρομοκρατικῆς καταστάσεως, οὐχὶ ὅρος δημοσίου δικαίου, διαπράττονται φρικαλέα ἐγκλήματα: οὔτε ὁ πατὴρ φείδεται τοῦ υἱοῦ, οὔτε ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, οὔτε ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀδελφοῦ· δὲν παρέχεται συγγνώμη οὔτε εἰς τὴν ἡλικίαν οὔτε εἰς τὴν ἀρετὴν οὔτε εἰς τὴν ἀθῳότητα. Τότε καὶ ὁ περιβόητος Κατιλίνας ἤρχισε τὸ αἱματηρόν του στάδιον· ὅπως σφετερισθῇ τοῦ ἀδελφοῦ του τὴν περιουσίαν, τὸν ἐφόνευσε καὶ κατόπιν ἐγρόντισεν, ὅπως γραφῇ τὸ ὄνομα τοῦ φονευθέντος εἰς τοὺς καταλόγους τῶν προγεγραμμένων, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὸς τὴν ἀτιμωρησίαν του. Ἐπακολουθοῦν φοβεροὶ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι κατὰ τοῦ Σπαρτάκου, τοῦ Σερτωρίου, τοῦ Μιθραδάτου, καὶ κατὰ τὸ 63 π. Χ. ἐκρήγνυται ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ ἡ Ρώμη δὲν ἡσυχάζει. Τότε συνέστη

ἡ πρώτη τριανδρία, ἐκ τῆς ὁποίας, ἐπιζητούσης ἀνατροπὴν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, νέοι ἐπεκρέμαντο κίνδυνοι, νέαι συμφοραί. Τοιούτων τραγικῶν σκηνῶν παρέσιη θεατὴς ὁ Λουκρήτιος, ἐν μέσῳ τούτων ἀνετράφη καὶ ἠνδρώθη, ὥστε δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἡ ἐπώδυνος αὕτη κατάστασις τῆς πατρίδος του ἐπίσχυσε καὶ ἐδυνάμωσε εἰς τὴν ψυχήν του τὰς περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου στυγνὰς καὶ ἀπαισιοδόξους σκέψεις του. Καὶ ὅπου δὲ εἰς μερικὰ τοῦ ποιήματός του μέρη εὑρίσκομεν τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς ἐμψυχουμένην μὲ φαιδρὰ χρώματα καὶ ζωηρὰς παραστάσεις, καὶ ἐκεῖ μᾶς φαίνεται ὡσὰν νὰ διαβλέπωμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν εἰκόνα ἐκείνην ὑπόκειται βάθος ζοφερόν. Αἴσθημα δυσθυμίας καὶ ὀδύνης φαίνεται ὅτι διήκει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ποιήματος καὶ ὡσὰν τὸ αἴσθημα τοῦτο νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὴν βαρυαλγῆ ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ τόνους τρυφερότητος καὶ οἴκτου καὶ ἐγκαρδίου παραπόνου διὰ κάθε παρεκτροπὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ σαρκαστικὴν διάθεσιν διὰ τὸ ἐπιμόνως ἀδιόρθωτον τούτου.

Εἰς τὸ προοίμιον τοῦ πρώτου βιβλίου καινοτομῶν δὲν ἐπικαλεῖται καθὼς οἱ ἄλλοι ἐπικοὶ ποιηταί, τὴν ἀντίληψιν τῆς Μούσης, ἀλλὰ στρέφεται πρὸς τὴν γενέτειραν τῶν Ρωμαίων (Aeneadum genetrix), τὴν Ἀφροδίτην, καὶ ἐπικαλούμενος ταύτης τὴν βοήθειαν εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ ἐπεξεργασίαν τοῦ ἔπους του τονίζει θεσπέσιον εἰς τὴν θεὰν ὕμνον, διὰ τοῦ ὁποίου κάτι σπουδαιότερον ἱκευτικῶς ζητεῖ. Ἀποστρέφων μὲ φρίκην τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ σπαραγμῶν αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὑπὲρ τῆς χειμαζομένης πατρίδος τὴν γαλήνην τῆς εἰρήνης (placidam pacem). Εἰρήνη! Νά ἡ ἀγωνιώδης κραυγὴ ποὺ ἐκβάλλεται ἀπὸ τὰ στήθη τοῦ ἀπαρηγορήτου ποιητοῦ. Ἂς μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ Λουκρήτιος ὁ ἀρνούμενος κατὰ τὸ ἐπικούρειον δόγμα κάθε τῶν θεῶν εἰς τἀνθρώπινα πράγματα ἐπέμβασιν, ἐπικαλεῖται τὴν θείαν ἀντίληψιν. Ἡ Λουκρήτιος Ἀφροδίτη εἶναι ἡ ***Ἀφροδίτη*** τοῦ ἐξ Ἀκράγαντος μεγάλου φιλοσόφου Ἐμπεδοκλέους, ἡ ***Γηθοσύνη***, ἡ ***Φιλότης*** ἡ παλαίουσα πρὸς τὸ ***Νεῖκος***, εἶναι ἡ ζείδωρος

Ε. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΠΙΕΣ

μήτηρ τοῦ κόσμου, τὸ σύμβολον τῆς ζωτικῆς καὶ γενεσιουργοῦ δυνάμεως, τῆς διακοσμητρίας παντὸς ὡραίου, εἶναι τέλος ἡ κατ' Ἐπίκουρον *φύσις*, ἐξ ἧς ἀπογεννᾶται τὸ πᾶν, ἀκόμη καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ ἄσματος καὶ ἡ εἰρήνη τῶν ἀνθρώπων, διότι ἡ φυσικὴ δύναμις τοῦ ἔρωτος εἶναι ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ κατανικήσῃ τὰ τραχέα ἤθη τῆς ἔχθρας καὶ τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Ἐμπεδοκλῆς μεταχειρίζεται τὴν πρὸς τὴν Φιλότητα ἐναντίαν ἀρχὴν τοῦ Νείκους, ὁ ρωμαῖος ποιητὴς λαμβάνων τὴν ἔμπνευσιν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον[3] ἐλεπτούργησε τὴν θαυμασίως πλαστικὴν εἰκόνα τοῦ Ἄρεως. Ὁ ἀήττητος τοῦ πολέμου θεός, ἡττημένος ὑπὸ τοῦ τραύματος τοῦ ἔρωτος, παριστάνεται κατακείμενος ὕπτιος εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀφροδίτης, κοιτάζων τὴν θεὰν μὲ περιπαθῶς ἄπληστα βλέμματα, ὁ δὲ ποιητὴς ἱκετεύει αὐτὴν νὰ εἴπῃ πρὸς ἐκεῖνον λόγια γλυκὰ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῶν Ρωμαίων: «κατάπαυσε πάντα τὰ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἄγρια τοῦ πολέμου ἔργα· σὺ μόνη ἔχεις τὴν δύναμιν νὰ εὐφράνῃς διὰ τῆς γαληνίου εἰρήνης τοὺς θνητούς, ἀφ' οὗ τῶν ἀγρίων τούτων ἔργων προΐσταται ὁ εἰς τὰ ὅπλα κρατερὸς Ἄρης. Συχνὰ οὗτος ἀνακλίνεται ἐπὶ τῶν γονάτων σου, ἡττημένος ὑπὸ τοῦ αἰωνίου τραύματος τοῦ ἔρωτος. Ἐκεῖ ἀνυψώνει πρὸς σὲ τὰ βλέμματα, ἔχων εἰς τὰ ὀπίσω ἀνάκλιτον τὸν στρογγύλον του τράχηλον καὶ βόσκει χωρὶς νὰ χορταίνῃ μὲ τὸν ἔρωτα τοὺς ἀπλήστους ὀφθαλμούς. Ἐκείνου ὕπτιου ἡ πνοὴ κρέμαται ἐκ τοῦ στόματός σου. Περὶ αὐτὸν σύ, ὦ θεά, οὕτω κατακείμενον, περιχυθεῖσα ἄνωθεν καὶ καλύψασα διὰ τοῦ ἱεροῦ σου σώματος, πρόφερέ του ἐκ τοῦ στόματός σου λόγια γλυκὰ καὶ ζήτει, τρισένδοξε, ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων τὴν γαλήνην τῆς εἰρήνης»[4]. Ἡ χαρίεσσα καὶ ἐπαφρόδιτος αὕτη εἰδυλλιακὴ εἰκὼν διαγράφεται μὲ τόσην ἀκρίβειαν χαρακτηριστικῶν καὶ μὲ τόσην ἐνάργειαν, ὥστε νὰ ὑποπτεύωμεν ὅτι ὁ ποιητὴς εἶδε καλλίτεχνόν τι γλυπτὸν σύμπλεγμα ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἔρωτας Ἄρεως καὶ Ἀφροδίτης καὶ θαυμασίως ἀπέδωκεν αὐτὸ μὲ τοὺς λαξευτοὺς στίχους του.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ 3 βιβλίου εὑρίσκομεν

εἰκόνα, εἰς τὴν ὁποίαν δι' ὀλίγων χαρακτηριστικῶν παριστάνεται ὅλη ἡ φρίκη τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Τὰ πάθη τὰ ταράσσοντα τὴν ψυχὴν εἶναι κατὰ τὸν ποιητὴν τρία, ἡ φιλοχρηματία, ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου. «Ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ τυφλὴ φιλοδοξία ἐξωθοῦν τοὺς δυστυχεῖς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τοῦ δικαίου, ἐνίοτε μάλιστα νὰ γίνωνται συνεργοὶ καὶ ὑπουργοὶ τοῦ ἐγκλήματος, καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ναγωνίζωνται, ὑπερεντείνοντες τὰς ἐνεργείας των, ὅπως ἀνυψωθοῦν εἰς μεγίστην δύναμιν. Αἱ πληγαὶ δὲ αὗται τῆς ζωῆς τρέφονται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου. Τῷ ὄντι ἡ αἰσχρὰ παρὰ τῶν ἄλλων καταφρόνησις καὶ ἡ σκληρὰ πενία εἶναι διὰ τοὺς πολλοὺς ἀσυμβίβαστα πρὸς τερπνὸν καὶ σταθερὸν βίον καὶ φαίνονται ὡσὰν νὰ φέρουν ἤδη τοὺς ἔχοντας αὐτὰ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ἅδου. Οἱ ἄνθρωποι ἐξαναγκαζόμενοι ὑπὸ τοῦ ψευδοῦς τρόμου, θέλουν νὰ φεύγουν μακρὰν ἀπὸ τὰ δεινὰ ταῦτα καὶ μακρὰν νὰ τὰ ἀποτρέπουν. Τότε χύνουν τὸ αἷμα τῶν συμπολιτῶν των διὰ νὰ συναθροίσουν περιουσίαν καὶ διπλασιάζουν ἄπληστοι τὸν πλοῦτον των, ἐπισωρεύοντες σφαγὰς ἐπὶ σφαγῶν. Σκληροὶ χαίρουν διὰ τὸν θλιβερὸν φόνον ἀδελφοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοὶ οἱ ζητοῦντες βίον τερπνὸν καὶ σταθερὸν καταντοῦν νὰ μισοῦν τὰς ὑπὸ τῶν συγγενῶν παρατιθεμένας τραπέζας, φοβούμενοι διὰ τὴν ζωὴν των»[5]. Καὶ τὸ ἠθικὸν ἐπακολούθημα τούτων; «Συχνὰ διὰ τὸν φόβον τοῦτον τοῦ θανάτου τοσοῦτον καταλαμβάνει τοὺς ἀνθρώπους μῖσος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φωτός, ὥστε ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ὀδύνης των ναὐτοκτονοῦν, λησμονοῦντες ὅτι ἡ πηγὴ τῶν δεινῶν των εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ θάνατος, ὅτι οὗτος καταλύει πᾶν αἴσθημα αἰδοῦς, θραύει τὰ δεσμὰ τῆς φιλίας, μὲ ἕνα λόγον διὰ τῆς πειθοῦς του ἐκριζώνει κάθε οἰκογενειακὸν συναίσθημα. Πολλάκις πράγματι οἱ ἄνθρωποι ἐπρόδωσαν πατρίδα καὶ προφιλεῖς γονεῖς, ἐπιθυμοῦντες νἀποφύγουν τὰς ἕδρας τοῦ Ἀχέροντος»[6].

Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ζοφερὰ αὕτη ἐκδοχὴ τοῦ Λουκρητίου ἐπεκτείνεται εἰς τὴν καθολικὴν τοῦ κόσμου ζωήν. Τὰ δεινὰ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, τὰ δεινὰ ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν φύσιν καθόλου, τὴν ὁποίαν οἱ στωικοὶ φιλόσοφοι ἀπεθαύμαζον ὥς τι τέλειον καὶ θεῖον. Ἡ φύσις δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι πλάσμα τῶν θεῶν· τοσούτων κακῶν εἶναι αἰτία[7]! Καὶ πρῶτον μὲν τῆς γῆς ταύτης μέρος κατέλαβον ἀπλήστως τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση τὰ πλήρη θηρίων, ἄλλο δὲ κατέχουν βράχοι καὶ τέλματα ἀχανῆ καὶ ἡ θάλασσα, τῆς ὁποίας ἡ εὐρεῖα ἔκτασις διαχωρίζει τὰς ἀκτὰς τῶν ἠπείρων. Προσέτι δὲ τὰ δύο τρίτα περίπου τῆς γῆς εἶναι ἀπηγορευμένα εἰς τοὺς θνητοὺς ἀπὸ τὸν διάπυρον καύσωνα καὶ τὸν διαρκῆ πάγον. Καὶ τὸ ὑπόλοιπον ὀλίγον μέρος ποὺ ἠμπορεῖ νὰ καλλιεργηθῇ; Ἡ φύσις διὰ τῆς δυνάμεώς της θὰ τὸ ἐσκέπαζε μὲ ἀκάνθας, ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία δὲν ἀνθίστατο, ἐὰν ἡ χρεία τῆς ζωῆς δὲν εἶχε συνηθίσει τὸν ἄνθρωπον νὰ στενάζῃ κάθιδρως ἐπάνω στὸ τσαπὶ καὶ νὰ σχίζῃ τὴν γῆν πιέζων τὸ ἄροτρον. Καὶ συχνὰ τὸν μὲ κόπον καὶ ἱδρῶτα ὡριμάσαντα καρπόν, ἐνῷ ἤδη τὰ πάντα ἐπὶ τῆς γῆς φυλλοφοροῦν καὶ ἀνθίζουν, ἢ ὁ αἰθέριος ἥλιος φρύγει μὲ τὸ ὑπερβολικόν του καῦμα ἢ αἰφνίδιοι ὄμβροι καὶ παγετώδεις πάχναι καταστρέφουν ἢ τέλος ἀνέμων πνοαὶ καὶ βίαιαι συστροφαὶ λυμαίνονται[9]. Ἔπειτα τὰ φρικαλέα γένη τῶν ἀγρίων θηρίων, ἐχθρῶν ἀμειλίκτων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπὶ γῆς καὶ ἐν θαλάσσῃ δὲν τὰ τρέφει καὶ πολλαπλασιάζει ἡ φύσις; διὰ τί αἱ διάφοροι ἐποχαὶ μᾶς φέρουν διαφόρους ἀσθενείας;»[10] Κατόπιν τῶν συμφορῶν τούτων ἐπιφέρει ὡς κατακλεῖδα τὸ ἐρώτημα: διατί ὁ θάνατος πλανᾶται καὶ προώρως ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπὸ τοῦ θανάτου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ τέρματος, μεταφέρεται ὁ ποιητὴς εἰς τὴν ἀφετηρίαν, ἤτοι εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, θέλων τρόπον τινὰ νὰ συνοψίσῃ εἰς τὰ δύο ἔσχατα ἄκρα τὴν περὶ τοῦ ὅλου εἰς δυστυχίαν προωρισμένου βίου ἔκδοχήν του, καὶ μᾶς παρουσιάζει ἐν δραστικωτάτῃ εἰκόνι τὸ βρέφος μόλις ἐξελθὸν ἐκ κοιλίας μητρός: «Ἔπειτα τὸ βρέφος, ὡς ναύτης ναυαγὸς ἐκβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀγρίων κυμάτων, ὁλόγυμνον κεῖται κατὰ γῆς, νήπιον, ἐστερημένον παντὸς εἰς τὴν ζωήν του βοηθητικοῦ μέσου, εὐθὺς

ὡς ἡ φύσις ἀποσπάσασα μετ' ὠδίνων ἀπὸ τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς τὸ ἔρριψεν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ φωτός, καὶ γεμίζει τὸν τόπον μὲ τὸν θρηνώδη κλαυθμυρισμόν του, καθὼς εἶναι δίκαιον δι' ἕνα ποὺ τόσα κακὰ εἰς τὴν ζωήν του ὑπολείπεται νὰ περάσῃ» [11]. Ὀλίγον δὲ ἀνωτέρω [12] ἐρωτᾷ ὁ ποιητὴς «τί κακὸν ἠθέλομεν πάθει, νὰ μὴ εἴχομεν γεννηθῇ;» Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἡ ἀπαισιόδοξος αὕτη περὶ τῆς ζωῆς ἐκδοχὴ τοῦ Λουκρητίου φαίνεται παρεκκλίνουσα τοῦ ὀρθοδόξου ἐπικουρισμοῦ, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἐπικρίνεται ὁ ποιητὴς ὡς ἀνακόλουθος. Κατὰ τὸν Ἐπίκουρον «κανεὶς οὔτε τὴν ζωὴν πρέπει νὰ φεύγῃ οὔτε νὰ φοβῆται τὸν θάνατον, ἀλλὰ πάντες ὀφείλομεν νἀπολαύωμεν καὶ νὰ καρπιζώμεθα οὐχὶ τὸν μήκιστον, ἀλλὰ τὸν ἥδιστον χρόνον. Ὁ δὲ παραγγέλλων (ἴσως ὁ ποιητὴς ὁ Μίμνερμος) ὅπως ὁ μὲν νέος ζῇ καλῶς, ὁ δὲ γέρων ἀποθνήσκῃ καλῶς, εἶναι ἄνοητος, ὄχι μόνον διότι ἡ ζωὴ εἶναι πρᾶγμα ἀσπαστόν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ αὐτὴ τέχνη εἶναι ποὺ διδάσκει καὶ τοὺς δύο τὸ καλῶς ζῆν καὶ τὸ καλῶς ἀποθνήσκειν· ἀκόμη χειρότερος εἶναι καὶ ὁ λέγων (ὁ ποιητὴς Θέογνις) ὅτι καλὸν μὲν εἶναι νὰ μὴ γεννηθῇ κανείς, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἅπαξ γεννηθῇ, νὰ περάσῃ τάχιστα τὰς πύλας τοῦ Ἅδου» [13]. Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ κατάλληλος τόπος διὰ νὰ ἐξετάσωμεν τίνων ἄλλων φιλοσόφων τὰ διδάγματα ἠκολούθησεν ὁ Λουκρήτιος λέγων ταῦτα. Ἀλλ' ἵνα ὀρθῶς ἐκτιμηθῇ ἡ περὶ τοῦ βίου ἐκδοχὴ αὐτοῦ, δύο τινὰ ὀφείλομεν νὰ ἐνθυμώμεθα, πρῶτον ὅτι εἰς τὸ νὰ συλλάβῃ τὴν στυγνὴν ταύτην περὶ βίου θεωρίαν συνετέλεσε μάλιστα ὁ σύγχρονος πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῶν Ρωμαίων, πολὺ διάφορος τοῦ τοιούτου βίου τῶν Ἀθηναίων καθ' οὓς χρόνους ἔζη ὁ Ἐπίκουρος, ἤτοι ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Μακεδόνας εἶχον ἀποβάλει τὴν πολιτικήν των αὐτοτέλειαν.. Καὶ δεύτερον δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Λουκρήτιος δὲν εἶναι μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ποιητής, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπιτείνει εἰς τὸ ἔπακρον τὴν παράστασιν τῆς ἀθλιότητος τοῦ κόσμου, διὰ νὰ καταισιήσῃ ἀναγκαιοτάτην τὴν χρῆσιν τῶν θεραπευτικῶν φαρμάκων καὶ νὰ ἐμφανίσῃ τὴν θαυματουργόν των ἰδιότητα.

Πανταχόθεν, πιστεύει ὁ ποιητής, περιστοιχίζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ἐνέδρας καὶ κινδύνους τοῦ θανάτου. Αὐτὸς ὁ κόσμος, ὅπου ζῶμεν, ἡ θάλασσα, ὁ οὐρανός, τρία διάφορα συγκρίματα ἤτοι συστήματα, εἶναι προωρισμένα νὰ διακριθοῦν ἤτοι νὰ διαχωρισθοῦν εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκεινται ἄτομα, καὶ νὰ καταστραφοῦν· ἴσως διά τινος τρομακτικοῦ σεισμοῦ θὰ ἴδῃς κατακρημνιζόμενον μετὰ φρικαλέου πατάγου τὸ ὑπερμέγεθος τοῦτο κοσμικὸν οἰκοδόμημα. Ὁ κόσμος ἔχει καὶ αὐτὸς τὰς ἀσθενείας του ἕνεκα τῆς συνεχοῦς καὶ ἀμοιβαίας πάλης τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα διατηροῦν τὴν ἰσορροπίαν του, ἐφ' ὅσον οὐδέτερον τούτων ἐπικρατεῖ τοῦ ἑτέρου, ἀλλ' ἡ ὁριστικὴ νίκη τοῦ ἑτέρου τούτων, τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ πυρὸς θὰ εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἡμετέρου κόσμου [14], διὰ νὰ γεννηθῇ ἕτερος κόσμος. Τὰ πάντα εἶναι ἐναλλαγὴ συνθέσεως καὶ διαλύσεως στοιχείων αἰωνίων, ἀναλλοιώτων. Γῆϊνα στοιχεῖα λ. χ. καὶ οὐράνια ἀποτελοῦν τὸν ἄνθρωπον· ἡ σύνθεσίς των εἶναι ἡ ζωή μας, ἡ διάλυσίς των ὁ θάνατος. Ὁ θάνατος καταστρέφει πρᾶγμά τι διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἕτερον, καὶ πάντα τὰ πράγματα μεταβάλλουν μορφὴν διὰ τῆς ἀενάου διαλυτικῆς καὶ συνθετικῆς ἐργασίας τοῦ θανάτου. Καὶ ὁ ἡμέτερος κόσμος ἐγεννήθη καὶ ηὐξήθη διὰ συνεχοῦς προσθήκης νέων στοιχείων· ἡ τελεσιουργὸς (perfica) φύσις τὸν ἔφερεν εἰς τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν, πᾶσα δὲ ἄλλη ἐπαύξησις εἶναι ἀδύνατος. Πάντα τὰ πράγματα ἔχουν ὅριον ἀναπτύξεως· ἐφ' ὅσον ἠμποροῦν νἀφομοιώνουν στοιχεῖα περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χάνουν, αὐξάνονται. Ὅταν ἐκεῖνα ποὺ χάνονται εἶναι περισσότερα τῶν προσλαμβανομένων, ἀρχίζουν νὰ καταστρέφωνται, καὶ γίνεται πάντοτε ἀσθενεστέρα ἡ ζωτική των ἀντίστασις εἰς τὰς ἀπαύστους ἔξωθεν ἀντικοπὰς καὶ προσκρούσεις. Καὶ ὁ ἡμέτερος κόσμος ὑπείκει εἰς τὸν καθολικὸν νόμον τῶν πραγμάτων: καὶ αὐτὸς βραδέως ἤδη φθειρόμενος, θὰ κατακρημνισθῇ ἐν τῷ θανάτῳ [16].

Προλέγων τὴν καταστροφὴν τοῦ κόσμου ὁ Λουκρήτιος παρατηρεῖ ὅτι ἡ γῆ δὲν ἔχει πλέον τὰς πρότερον δυνάμεις της καὶ κουρασθεῖσα νὰ γεννᾷ, μόλις δημιουργεῖ μικρὰ

ζῷα αὐτή, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε ὅλα τὰ εἴδη τῶν ζώων καὶ ἐγέννησε πάλαι ποτὲ τὰ γιγαντώδη σώματα τούτων. Ἡ αὐτὴ ἀδυναμία ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν βλάστησιν. Ὁ κόσμος καθόλου εἶναι ἐν τῇ παρακμῇ τοῦ γήρατός του, καὶ ὁ ποιητὴς βλέπει τὰ σημεῖα τὰ προαγγέλλοντα τὴν καταστροφήν: «καταπονοῦμεν εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας τὰ βόδια καὶ ἐξαντλοῦμεν τῶν γεωργῶν τὰς δυνάμεις, κατατρίβομεν τὰ σιδηρᾶ ἄροτρα, καὶ οἱ ἀγροὶ μόλις μᾶς δίδουν τὰ ἀναγκαῖα· τόσον εἶναι φειδωλοὶ τῶν καρπῶν των καὶ τόσους ἀπαιτοῦν κόπους διὰ νὰ παράγουν! Ὁ γέρων γεωργὸς σείων ἤδη τὴν κεφαλήν, ἀναστενάζει, ὅταν σκέπτεται ὅτι ἀπέβη μάταιος ὁ πολύς του κόπος, καὶ συγκρίνων τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθὸν μακαρίζει συχνὰ τοὺς εὐτυχισμένους χρόνους τοῦ πατρός του. Περίλυπος εἶναι ὁ φυτευτὴς ἀμπέλου παλαιᾶς καὶ ρικνῆς· αἰτιᾶται τοῦ καιροῦ τὴν ἐπίδρασιν καὶ συνεχῶς ἐπιβαρύνει μὲ τὰ παράπονά του τὴν ἐποχήν του καὶ μεμψιμοιρῶν, ἀδιάκοπα κοπανᾷ ὅτι οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι, γεμᾶτοι ἀσέβειαν, εὔκολα εὕρισκαν τὰ μέσα τῆς διατροφῆς των εἰς τῶν ἀγρῶν των τὰ στενὰ ὅρια, καὶ ταῦτα παρὰ τὸ ὀλιγώτερον εἰς καθένα προσνεμόμενον μέτρον ἀγροῦ: καὶ ὅμως ὁ μεψίμοιρος οὗτος δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὰ πάντα κατ' ὀλίγον φθίνουν καὶ ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μακρινὸν δρόμον τῆς ζωῆς ἀποθνήσκουν» [17]. Ἀλλαχοῦ πραγματευόμενος θέμα συχνὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ποιήσει, ὑποτυπώνει ζοφερὰν εἰκόνα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐξηντλημένοι, ἀθυμοῦντες βαρυνόμενοι τὰ πάντα, ζητοῦν ἀνακουφισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς των ἀγωνίας διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τόπου, ὅπου διαμένουν, ὡς νὰ ἦτο δυνατὸν ἔτσι νὰ ποθέσουν τὸ ἐπαχθὲς βάρος ποὺ τοὺς καταπιέζει, καὶ τρέχουν ὁρμητικῶς εἰς τὰς ἐξοχὰς ὡσὰν νὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τρέξουν εἰς βοήθειαν τῆς καιομένης οἰκίας των. Ἔτσι καθένας ζητεῖ νὰ φύγῃ ποῖον; τὸν ἑαυτόν του, καὶ φυσικὰ δὲν ἠμπορεῖ καὶ στέκεται ἀμφίβολος καὶ ἀδημονεῖ καὶ μισεῖ τὴν ζωήν, διότι ἐν τῇ ἀσθενείᾳ του δὲν καταλαμβάνει τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ [18].

Ἐν μέσῳ λοιπὸν κινδύνων καὶ συμφορῶν περᾷ τὴν

ζωήν του ὁ ἄνθρωπος, ζωὴν τραχεῖαν καὶ δύσκολον καὶ δυστυχῆ. «Ἐν μέσῳ ποίου σκότους, ἀναφωνεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ ποιητής, ἐν μέσῳ πόσων κινδύνων διαρρέει ἡ ὀλιγοστὴ αὐτὴ ζωή του!» [19]. Τοὺς στίχους τούτους τοῦ Λουκρητίου παραθέτει ὁ Schopenhauer [20] καὶ κατόπιν ἐπιφέρει ταῦτα: «Ἡ ζωὴ πάντων δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ διαρκὴς ἀγὼν περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἐπὶ τέλους οὗτοι θὰ νικηθοῦν. Ὅ,τι ἐν τῷ ἐπιμόχθῳ τούτῳ ἀγῶνι τοὺς καθιστᾷ καρτερικοὺς δὲν εἶναι τόσον ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς, ὅσον ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ὅστις ὅμως ὑφίσταται ἀναπόφευκτος καὶ εἰς κάθε στιγμὴν δύναται νὰ ἐπέλθῃ. ***Ὁ βίος εἶναι θάλασσα γεμάτη σκοπέλους καὶ δίνας***». Ἀλλ' οἱ δύο ἀπαισιοδοξοῦντες διαφέρουν μεταξύ των. Ὁ σοφὸς Γερμανός, ὑποβαλὼν εἰς τὴν ἐκδοχὴν τῆς ἀπαισιοδοξίας βάσιν φιλοσοφικήν, ἀποφαίνεται ὅτι περὶ εὐδαιμονίας ἐδῶ κάτω δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος. Ὁ ἐπίγειος βίος παρέχει τὸ πολὺ πολὺ αὐταπάτας. Ὁ κόσμος ὡς γέννημα τυφλῆς καὶ ἀλόγου βουλήσεως εἶναι ὅλως διόλου κακόν τι, χειρότερος τούτου κόσμος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, εἶναί τι τὸ ὁποῖον δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἡ ὕπαρξίς μας φέρει τὸν χαρακτῆρα τραγῳδίας, ἀποπλανήσεως, ἁμαρτίας. Ὁ κόσμος εἶναι κλαυθμιών, πλήρης συμφορῶν. Ἡ ἀπαύστως ἐπὶ τὰ ἐμπρὸς τείνουσα βούλησις οὐδόλως ἱκανοποιεῖται· ἡ ἐπιτυχία ἑνὸς δῆθεν τελικοῦ σκοποῦ οὐδέποτε παρέχει ἱκανοποίησιν, ἀλλὰ μόνον ἐπεγείρει νέαν τάσιν. Τοιουτρόπως ὁ ἀνθρώπινος βίος ταλαντεύεται ὡσὰν ἐκκρεμὲς ἐδῶ κεκεῖ, μεταξὺ θλίψεως καὶ ἀνίας. Ἀληθιναὶ ἀγαθὰ δὲν ὑπάρχουν. Ἡ λύπη νικᾷ κατὰ πολὺ τὴν ἡδονήν, ἤτις εἶναί τι ἀρνητικόν. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Schopenhauer. Ἀλλ' ὁ ρωμαῖος ποιητὴς μὲ τὴν περὶ τοῦ κόσμου ἀπαισιόδοξον ἐκδοχήν του δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀπελπισμὸν οὐδὲ νομίζει τὰς πληγὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀθεραπεύτους. Ἐνῷ κατὰ τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον ἡ μόνη ὁδὸς τῆς ἀπολυτρώσεως εἶναι οὐχὶ ἡ αὐτοκτονία, ἡ ὁποία ἐκμηδενίζει μόνον τὴν ἀτομικὴν ἐμφάνισιν τῆς καθολικῆς βουλήσεως, ἀλλ' ἡ ἁπλῆ ἄρνησις τῆς ἐπιθυμίας τῆς ζωῆς,

σκοπὸς δὲ τῆς ὑπάρξεως ὁ ***ἡσυχασμὸς*** (Quietismus), ὁ Λουκρήτιος πιστεύει ἀκραδάντως ὅτι ὑπάρχει δραστικώτατον φάρμακον συντελεστικὸν εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον ὅμως οὗτοι ἐν τῇ μωρίᾳ των δὲν μεταχειρίζονται.

Ποῖον λοιπὸν κατὰ τὸν Λουκρήτιον τὸ φάρμακον τοῦτο; Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἔφερεν εἰς φῶς ὁ Ἐπίκουρος, «τὸ σέμνωμα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους», ὁ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρώπων, «τοῦ ὁποίου τὸ ἀληθόμυθον στόμα τὰ πάντα ἐξήγησε καὶ διελεύκανε». Τὴν γνῶσιν ταύτην, ἥτις τοῦ ἐφάνη ὡς τις ἀποκάλυψις, θέλει νὰ κηρύξῃ ὁ ποιητὴς μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν νεοφύτου τῆς ἐπικουρείου αἱρέσεως καὶ μὲ τὴν θερμὴν πίστιν ἀποστόλου. Ὁ μεταρσιούμενος εἰς τοὺς γαληνοὺς χώρους τῆς ἐπιστήμης ἠμπορεῖ, διάγων αὐτὸς ἀσφαλῆ βίον, νὰ ἐπιβλέπῃ ἀπεκεῖ τοὺς ἐν τῷ σκότει πλανωμένους καὶ προσπταίοντας ἀνθρώπους. «Γλυκὺ μὲν πρᾶγμα εἶναι νὰ παρατηρῇς, ἐνῷ σὺ αὐτὸς εἶσαι ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀπὸ τὴν ξηρὰν τὸν πόντον φοβερὰ νὰ κλυδωνίζεται ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τοὺς διαπλέοντας αὐτὸν νὰ κακουχῶνται — ὄχι διότι αἱ τῶν ἄλλων κακουχίαι μᾶς καθηδύνουν, ἀλλὰ διότι εὐχαριστεῖσαι νὰ βλέπῃς ὁπόσα κακὰ σὺ αὐτὸς διαφεύγεις — γλυκὺ δὲ πρᾶγμα νὰ θεᾶσαι μάχας μεγάλας στρατιῶν εἰς τὰς πεδιάδας παρατεταγμένων, ἀλλὰ τίποτε γλυκύτερον παρὰ τὸ νὰ κατέχῃς ὑψηλοὺς χώρους, ἀσφαλῶς ὠχυρωμένους μὲ τῶν σοφῶν τὴν ἐπιστήμην, χώρους γαληνίους, ὁπόθεν νὰ ἠμπορῇς νὰ ἐπισκοπῇς πῶς οἱ ἄλλοι τοῦ κάκου πλανῶνται ἐδῶ κ' ἐκεῖ εἰς ἀναζήτησιν τῆς ὀρθῆς τοῦ βίου ὁδοῦ, πῶς διαμιλλώμενοι μεταξύ των μὲ τὴν ρητορικήν των εὐφυΐαν καὶ διαγωνιζόμενοι μὲ τὴν δόξαν τοῦ γένους των, ἡμέραν καὶ νύκτα κοπιάζουν καὶ προσπαθοῦν νἀποκτήσουν μεγάλην δύναμιν καὶ νὰ γίνουν ἀπόλυτοι κύριοι τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως. Ὦ ἄθλιαι ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων! Ὦ τυφλὰ πνεύματα! Ἐν μέσῳ ποίου σκότους, πόσων κινδύνων διαρρέει ἡ ὀλιγοστή σας αὕτη ζωή!»[21]. Διὰ τῆς ἐπιστήμης ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος τἀληθινὰ ἀγαθά, καὶ ἀποτρέπεται ἀπὸ τὰ ψευδῆ, ἀπὸ τὸν

πλοῦτον, τὴν πολιτικὴν δύναμιν, τὰς τιμὰς καὶ τἀξιώματα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιθυμία οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθῇ, οἱ δὲ ἄνθρωποι νομίζουν μεγίστην συμφορὰν τὸν θάνατον, ὅστις θὰ τοὺς στερήσῃ ὅλων τούτων. Ἂν δ' ὅμως περιεφρόνουν πάντα ταῦτα, ἂν ἐσπούδαζον ὅπως καταλέβουν τὸν ἀληθῆ λόγον τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἐφοβοῦντο τὸν θάνατον. Ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας των εἶναι ἡ ἀδιάλειπτος καὶ ἀκόρεστος ἐπιθυμία εὐτυχίας καὶ ζωῆς. Ὅταν ἐπιτύχωμεν ἐπιθυμητόν τι πρᾶγμα, καταφρονεῖται τοῦτο, καὶ ὡσὰν νὰ χάνῃ τὴν λάμψιν του εἰς τὰ ὄμματά μας, ἐπιποθοῦμεν ἄλλο καὶ κατόπιν ἄλλο, καὶ αὕτη ἀκριβῶς ἡ ἄλυσις τῶν ἐπιθυμιῶν μᾶς προσδένει σφικτὰ εἰς τὴν ζωήν[22]. Μόνον ἡ γνῶσις ἡ ἐπιστημονικὴ μᾶς ἀπαλλάττει ἀπὸ τοῦ μοιραίου ζυγοῦ, διότι μόνη αὕτη ἠμπορεῖ νὰ θραύσῃ τὴν ἄλυσιν ἐκείνην.

Ἐπιχειρῶν ὁ ποιητὴς νἀποκαλύψῃ τὰ δόγματα τοῦ ἐπικουρισμοῦ προσφωνεῖ τὸ ἔπος του εἰς τὸν Γάϊον Μέμμιον, ἄνδρα εὐγενῆ καὶ φιλόμουσον. Τοῦτον θέλει νὰ μυήσῃ καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς Ρωμαίους. Ἵνα δὲ τὰ δύσληπτα καὶ ἀφηρημένα θεωρήματα καταστήσῃ προσιτά, εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ συγκεκριμένα, ἐκθέτει αὐτὰ μὲ τὴν ἡδεῖαν καὶ ἁρμονικὴν γλῶσσαν τῶν Μουσῶν καὶ περικοσμεῖ μὲ τὸ γλυκὺ μέλι τῆς ποιήσεως, καθὼς ὁ ἰατρὸς θέλων νὰ καταστήσῃ εὔποτα εἰς τοὺς παῖδας τὰ πικρὰ ἀψίνθια, περιαλείφει τὴν στεφάνην τοῦ ποτηρίου μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ξανθὸν μέλι, ἐνῷ ἐκεῖνοι ἀπατώμενοι καταπίνουν τὸ πικρὸν φάρμακον καὶ ἀναρρωνύονται[24]. Ἀλλ' ὁ Λουκρήτιος δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐπικούρου, ἀλλ' ἐπωφελήθη καὶ τὰ διδάγματα ἄλλων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ἤρκει ταῦτα νὰ μὴ ἀντιμάχωνται πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπικουρείου φιλοσοφήματος. Οὕτως ἀποδεικνύεται ὅτι παρὰ τοῦ στωϊκοῦ Ποσειδωνίου παρέλαβε τὰς περὶ ἠφαιστειακῶν φαινομένων καὶ περὶ σεισμῶν διδασκαλίας, παρὰ τοῦ Ἀσκληπιάδου τὰ περὶ ἐνδημικῶν καὶ ἐπιδημικῶν νόσων καὶ παρ' ἄλλων ἄλλα. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ θέτει ἕνα τῶν κυρίων σκοπῶν τοῦ διδακτικοῦ του ἔπους, νἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν

ποταπὴν καὶ ἀγωνιώδη δουλείαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν κρατεῖ ἡ θρησκευτικὴ δεισιδαιμονία ἡ ἐμπνέουσα εἰς αὐτὸν τὸν φόβον τῶν θεῶν, δηλαδὴ νὰ χορηγήσῃ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τεσσάρων ἠθικῶν φαρμάκων τοῦ Ἐπικούρου: «παρέστω ***ἡ τετραφάρμακος:*** ἄφοβον (οὐχὶ φοβερὸν) τὸ θεῖον, ἀναίσθητον ὁ θάνατος, καὶ τἀγαθὸν μὲν εὔκτητον, τὸ δὲ δεινὸν εὐεκκαρτέρητον». Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐνῷ ὁ Ἐπίκουρος ἵδρυσε κυρίως ἠθικοκοινωνικὸν σύστημα πρακτικῆς φιλοσοφίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεισῆγε τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν τοῦ Δημοκρίτου ὡς μέσον πρὸς καταπολέμησιν καὶ ἄλλων κακῶν καὶ τῆς παχυλῆς δεισιδαιμονίας, ὁ τούτου θαυμαστὴς Λουκρήτιος βαδίζει τὴν ἐναντίαν ὁδόν. Ἡ περὶ ἀτόμων φυσικὴ θεωρία καὶ καθόλου ἡ μηχανικὴ ἐξήγησις τοῦ παντὸς ἀποτελεῖ τὸν κύριον πηρῆνα τοῦ ποιήματος, ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζουν αἱ ἀναγκαῖαι ἀκολουθίαι, αἱ ψυχολογικαὶ καὶ φυσιολογικαὶ γνῶμαι, αἱ κοσμογονικαὶ δοξασίαι, τὰ ἠθικὰ πορίσματα.

Δύο θεμελιώδεις ἀρχαὶ ὑπόκεινται εἰς τὴν κοσμογονικὴν θεωρίαν τοῦ Λουκρητίου: Πρῶτον: ***οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μηδενός,*** διότι ἄλλως τὰ πάντα θὰ ἠδύναντο νὰ γεννῶνται ἐκ πάντων, ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θαλάσσης, οἱ ἰχθύες ἐκ τῆς ξηρᾶς, οὐδὲν δὲ ζῷον οὐδὲ φυτὸν θὰ διεσῴζετο μὲ τὰς ἰδιότητας τοῦ εἴδους του, καὶ ***οὐδὲν ἐπανέρχεται εἰς τὸ μηδέν,*** τ. ἔ. οὐδὲν ἀπόλλυται (τὸ ἄφθαρτον τῆς ὕλης). Δεύτερον: τὸ πᾶν (omne) σύγκειται ἐκ δύο οὐσιῶν, ***τῆς ὕλης*** (materia) καὶ τοῦ ***κενοῦ*** (inane)· πλὴν τούτων οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει, διότι τὰ λοιπὰ πάντα εἶναι ***συμβεβηκότα*** (eventa) ἢ ***ἰδιότητες*** ἑκατέρου τούτων. Ὁ χρόνος δὲν ὑπάρχει καθ' ἑαυτόν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀπορρέει τὸ αἴσθημα τοῦ γενομένου, τοῦ γινομένου, τοῦ γενησομένου. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει τὸ αἴσθημα τοῦ χρόνου καθ' ἑαυτὸν θεωρουμένου, ἔξω τῆς κινήσεως καὶ ἠρεμίας τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸν κόσμον οὐδὲν ἀπολύτως νέον γεννᾶται, πᾶσα δὲ ἀλλοίωσις εἶναι ***σύγκρισις*** ἤτοι σύνδεσις καὶ ***διάκρισις*** ἤτοι διαχωρισμὸς τῶν ***ἀτόμων,*** (ἢ μεταμόρφωσις τῆς ὕλης), κίνησις αὐτῶν ἐν τῷ κενῷ χώρῳ, ὁ ὁποῖος ἄπειρος ὢν ἐγκρύπτει ἀναριθμήτους κόσμους. Αἱ ἄτομοι (τὰ ἄτομα), ἤτοι τὰ ἔσχατα σωμάτια εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ἡ ὕλη, ἔχουν διάφορα σχήματα καὶ συνδέονται μεταξύ των κατὰ ποικίλας σχέσις. Ἡ ***κίνησις*** τῶν ἀτόμων, αἱ ὁποῖαι μὲ τὸ ἴδιον βάρος πίπτουν καθέτως ἐν τῷ χώρῳ, παρεγκλίνει ὀλίγον τι ἀπὸ τῆς εὐθείας γραμμῆς (depellere paulum, declinare se)· ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ προσάλληλος σύγκρουσις καὶ σύγκρισις τῶν περιδινουμένων ἀτόμων, ἐξ ἧς ἀπογεννῶνται τὰ ***συγκρίματα*** ἢ συμπλέγματα, ἤτοι τὰ σώματα καὶ οἱ κόσμοι. Εἰς τὴν παρέγκλισιν (clinamen) τῶν ἀτόμων ἔγκειται ἡ αἰτία τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ καθόλου τῶν ἐλευθέρων κινήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων [25]. Αἴσθημα ἔχουν μόνον ὡρισμένα συγκρίματα ὡρισμένων μορφῶν ἀτόμων. Ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος παρεσπαρμένη σύγκειται ἐκ λεπτοτάτων, τὰ μάλιστα εὐκινήτων, λείων καὶ στρογγύλων ἀτόμων· ταύτης τὸ λεπτότατον μέρος εἶναι ὁ νοῦς (animus) ἑδρεύων ἐν τῷ στήθει. Κατὰ τὸν θάνατον ἡ ψυχὴ διαλύεται εἰς τὰς ἀτόμους της· ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς δὲν ὑπάρχομεν, ὁ θάνατος εἶναι πρὸς ἡμᾶς τι ἀδιάφορον. Τὸ αἴσθημα παράγεται διὰ λεπτοτάτων καὶ ἐλαφροτάτων εἰδώλων, ἄτινα ἀποσπώμενα, ὡς λεπταὶ μεμβράναι, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν πραγμάτων περιπέτονται διὰ τοῦ ἀέρος καὶ ἐπερεθίζουν τὰ αἰσθητήρια ὄργανα [26].

Εἰς τὴν συντόμως ἐκτεθεῖσαν φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν τοῦ Λουκρητίου, ἥτις καταφανῶς ἔχει ὑλιστικὸν χαρακτῆρα, δὲν εἶναι δύσκολον μετὰ τὰς νεωτέρας προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν νὰ εὕρῃ τις ἀφελεῖς ἐκδοχὰς καὶ πλάνας, ὡς συμβαίνει εἰς κάθε φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν, σκοπουμένων τῶν χρόνων, καθ' οὓς αὕτη ἀνεφάνη ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὀφείλει τις ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν καθ' ἕκαστα νὰ θαυμάσῃ συχνὰ τοῦ ποιητοῦ τὴν δύναμιν τῆς διεισδύσεως εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, τὴν αὐστηρότητα τῶν συλλογισμῶν, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἀλήθειαν τῶν πορισμάτων. Καὶ πρῶτον αὐτὴ αὕτη ἡ ἀτομικὴ θεωρία, τὴν ὁποίαν ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Δημοκρίτου ἀνενέωσεν ὁ Ἐπίκουρος καὶ μετερρυθμισμένην ἀνέπτυξεν μὲ θαυμασίαν τέχνην ὁ Λουκρήτιος, εἶναι

εὐγενὴς κληρονομία παραδοθεῖσα ὑπὸ τῆς σχολῆς ἐκείνης εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας. Χημεία καὶ Φυσικὴ καὶ σήμερον ἑρμηνεύουσαι τὰ παντοῖα φυσικὰ καὶ φυσιολογικὰ φαινόμενα παραδέχονται ὅτι ἡ ὕλη σύγκειται ἐκ λεπτοτάτων μορίων, ἀδιάφορον ἂν αἱ ἐπιστῆμαι αὗται μετὰ τοσούτους αἰῶνας εἰσχωροῦσαι βαθύτερον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως ἀντὶ ἀτόμων καλοῦσι τὰ μόρια ταῦτα «σωμάτια» «ἠλεκτρόνια», «πεπολωμένα μόρια» ἢ ἄλλως πως. Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Λουκρήτιος χειραγωγεῖ τὸν Ρωμαῖον ἀναγνώστην, τὸν ἀσυνήθιστον εἰς λογικὰς ἀφαιρέσεις, νὰ συναγάγῃ ἐκ πολλῶν περιπτώσεων ἢ παραδειγμάτων τὸ ζητούμενον. Οὕτω λ.χ. πρὸς τὴν ἔνστασιν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃ τις τὰς ἀτόμους, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται καὶ συγκρίνονται, ἁπαντᾷ ὁ Λουκρήτιος διὰ τῆς περιγραφῆς θυέλλης. Πρὸς περισσοτέραν διασάφησιν παραθέτει τὴν εἰκόνα ὁρμητικοῦ χειμάρρου καὶ δεικνύει ὅτι τὰ ἀόρατα μόρια τοῦ ἀνέμου φανερώνουν τὴν ἐνέργειάν των, ὅπως τὰ ὁρατὰ τοῦ ὕδατος. Ἡ θερμότης, τὸ ψῦχος, ὁ ἦχος χρησιμεύουν ὡσαύτως εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως ἀοράτου ὕλης. Ἀκόμη λεπτοτέραν παρατήρησιν εὑρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων: Φορέματα κρεμάμενα παρὰ τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης ὑγραίνονται, τοποθετούμενα εἰς τὸν ἥλιον ξηραίνονται χωρὶς νὰ βλέπωμεν ἐρχόμενα ἢ ἀφανιζόμενα τὰ ὑγρὰ μόρια. Λοιπὸν ἡ μικρότης των τὰ καθιστᾷ ἀόρατα. Δακτύλιος φερόμενος ἐπὶ τοῦ δακτύλου μὲ τὸν καιρὸν λεπτύνεται· σταγόνες ὕδατος κοιλαίνουν τὴν πέτραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας πίπτουν· ἡ ὕννις τοῦ ἀρότρου κατατρίβεται εἰς τὴν ἐργασίαν, τὰ λιθόστρωτα ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν διαβατῶν: τὰ μόρια τὰ ἀφανιζόμενα ἐν μιᾷ στιγμῇ ἡ φύσις δὲν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ τὰ βλέπωμεν. Εἶναι ὁμοίως ἀδύνατον καὶ εἰς τοὺς ὀξυτάτους ὀφθαλμοὺς νὰ ἀνακαλύψουν μόρια προστιθέμενα ἢ ἀφανιζόμενα εἰς κάθε γέννησιν ἢ καταστροφήν. Ἡ φύσις ἄρα ἐργάζεται μὲ τὴν βοήθειαν ἀοράτων σωματίων, τῶν ἀτόμων. Διὰ τοῦ ἑξῆς δὲ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοῦ συνάγεται ὅτι ἐν τῷ κενῷ πάντα τὰ σώματα κινοῦνται ἰσοταχῶς: τὰ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος πίπτοντα σώματα, τόσον ταχύτερον πίπτουν, ὅσον εἶναι βαρύτερα, διότι ὕδωρ καὶ ἀὴρ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ σταματήσουν τὰ σώματα ἐκεῖνα καὶ ὑποχωροῦν νικώμενα ὑπὸ τοῦ μεγαλυτέρου βάρους· ἀλλ' οὐδαμῶς οὐδέποτε τὸ κενὸν ἠμπορεῖ νὰ προβάλῃ ἀντίστασιν εἰς τὰ πίπτοντα σώματα, διὰ τοῦ κενοῦ ἄρα πάντα τὰ σώματα, καίπερ ὄντα ἀνισοβαρῆ πρέπει νὰ φέρωνται ἰσοταχῶς.

Ἀποκρούων ὁ Λουκρήτιος τὴν τελολογικὴν ἐξήγησιν τοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐπρέσβευον περιπατητικοὶ καὶ στωικοί, διατυπώνει ἔννοιας, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ περὶ ἀνελίξεως τῶν εἰδῶν δαρβίνειος θεωρία, ἤτοι τὴν ἔννοιαν «τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος» καὶ τὴν «τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἐπιτηδειοτάτου». Διὰ τῆς συγκρίσεως καὶ συμπήξεως τοῦ ὑγροῦ καὶ θερμοῦ, δι' αὐτομάτου γενέσεως, ἐγεννήθησαν τὰ πτηνὰ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῷα, ἡ δὲ γῆ ὑπῆρξεν ἡ τροφός των μὲ τοὺς ἰδίους της χυμούς, ὁμοίους πρὸς τὸ γάλα τῶν μαστῶν τῆς ἀνθρωπίνης μητρός. Ἀλλ' ὕστερον κατὰ γενικὴν ἀνάγκην ἡ γῆ ἐγήρασε καὶ ἐστείρευσε. Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ εἴδη τῶν ζώων βαθμηδὸν διεκρίνοντο καὶ ἐτελειοῦντο, ὥστε νὰ καταστοῦν ***σταθερὰ εἴδη*** προωρισμένα νὰ ζήσουν καὶ διὰ τῆς γεννήσεως νὰ διαιωνισθοῦν. Πολλὰ εἴδη ἐχάθησαν καθὸ ἀνίκανα πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἐπέζησαν μόνον τὰ ὡπλισμένα μὲ πονηρίαν ἢ μὲ δύναμιν ἢ μὲ ταχύτητα[28]. Καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἑρμηνεύεται ἡ πρόοδος τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων καὶ ἡ βαθμιαία γένεσις τῆς εἰς θεοὺς πίστεως δὲν διαφέρει ἐν γένει ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἐρεύνης, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἡ νεωτέρα ἀνθρωπολογία. Οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὀφείλεται εἰς θείαν τινὰ πρόνοιαν. Ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις, ὁ ἠθικὸς καὶ πολιτικὸς νόμος, ἡ γλῶσσα εἶναι καρποὶ τῆς ἐμπειρίας καὶ χρησιμότητος. Ἡ γλῶσσα ἐγεννήθη ἐκ τῆς χρείας τοῦ νὰ ἐπιθέτωμεν ὀνόματα εἰς τὰ πράγματα, ὅπως βλέπομεν τὰ μικρὰ παιδιὰ μὲ σχήματα καὶ χειρονομίας νὰ δεικνύουν τὰ διάφορα ἀντικείμενα. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἔμφυτος· εἶναι δὲ ἄτοπον νὰ πιστεύωμεν ὅτι εἷς ἄνθρωπος ἐπέθεσεν ὀνόματα

εἰς τὰ πράγματα καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὰς πρώτας λέξεις. Εἶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ μόνος τὴν ἱκανότητα ποὺ δὲν εἶχον ἡ ὅμοιοί του οὐδὲ θὰ ἠμποροῦσε νἀναγκάσῃ τοὺς ἄλλους νὰ μάθουν ἀνηκούστους φθόγγους[29].

Ἄξία προσοχῆς εἶναι ἡ πρὸς τὰ ζῶα στοργὴ τοῦ ποιητοῦ. Μετ' ἐνδιαφέροντος παρατηρεῖ τὸν λάλον τέττιγα, ὁ ὁποῖος ἐν ὥρᾳ θέρους ἀποθέτει τὸν στρογγύλον χιτῶνα του, ζητῶν τροφὴν[30], τὸν ὀλισθηρὸν ὄφιν, ὁ ὁποῖος ἐκδύεται ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν τὴν ἐσθῆτα, τὰ κατ' ὀπτικὴν ἀπάτην ἐναλλασσόμενα χρώματα τοῦ τραχήλου καὶ λαιμοῦ τῆς περιστερᾶς. Αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν συμπάθειαν πρὸς τὰ ζῷα ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ ἐξευμενίζουν τοὺς θεούς, ἀθῷα θύματα δυσσεβοῦς εὐσεβείας. Μὲ στίχους περιπαθεῖς περιγράφει τὴν μέχρι μανίας φθάνουσαν μέριμναν καὶ ἀνησυχίαν τῆς δαμάλεως, ἡ ὁποία ἀπηλπισμένη ἀναζητεῖ τὸν ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθέντα μόσχον, σφαγέντα ἐν θυσίᾳ πρὸς τοὺς θεούς: «Συχνὰ πρὸ τῶν περικαλλῶν ναῶν τῶν θεῶν, παρὰ τοὺς βωμούς, ἐπὶ τῶν ὁποίων καίεται τὸ θυμίαμα, σφαγεὶς μόσχος πίπτει ἐκπνέων ἐκ τοῦ στήθους ρεῦμα αἵματος θερμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀπορφανισθεῖσα μήτηρ διατρέχουσα τὰ χλοερὰ λιβάδια ζητεῖ νἀναγνωρίσῃ τὰ εἰς τὴν γῆν διὰ τῶν διχήλων ποδῶν του ἐντυπωθέντα ἴχνη, καὶ φωνάζει ἀπὸ μακρὰν πανταχοῦ μήπως ἠμπορέσῃ νὰ ἴδῃ που τὸν ἀπολεσθέντα γόνον· καὶ σταματᾷ καὶ γεμίζει μὲ θρηνώδεις μυκηθμοὺς τὸ πυκνὸν δάσος, καὶ γυρίζει καὶ ξαναγυρίζει εἰς τὴν μάνδραν, πληγωμένη ἀπὸ τὸν πόθον τοῦ μοσχαριοῦ. Οὔτε αἱ τρυφεραὶ ἰτέαι οὔτε ἡ δροσοσκεπὴς χλόη οὔτε οἱ ῥέοντες ποταμοὶ μὲ τὰς βαθείας των ὄχθας ἠμποροῦν νὰ εὐφράνουν τὴν καρδίαν της καὶ νἀποτρέψουν τὴν ἀπροσδόκητην ὀδύνην· οὔτε ἡ θέα τῶν ἄλλων ἀνὰ τὰς παχείας βοσκὰς μόσχων δύναται νὰ τὴν διασκεδάσῃ οὔτε νὰ τὴν ἀνακουφίσῃ[31]». Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἄψυχον φύσιν φανερώνει ὁ ποιητὴς τὴν συμπάθειάν του, καὶ διὰ τοῦτο ὅταν ἀναγκάζεται νὰ περιγράψῃ ξηρὰ φυσικὰ φαινόμενα, κατορθώνει μὲ τὴν γόνιμον φαντασίαν του νὰ εἰσάγῃ θελκτικὴν ποικιλίαν καὶ νὰ ζωοποιῇ τὸ μηχανικὸν βάθος τῶν

πραγμάτων. Οὕτω λ. χ. μετὰ περίπλοκον ἔκθεσιν ἀστρονομικῶν ζητημάτων περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ τῆς τούτων διαρκείας, περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν φάσεων αὐτῆς, θέλων νὰ καταδείξῃ ὁ ποιητὴς τὴν κανονικὴν τάξιν τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, μᾶς προβάλλει ἔξαφνα γοητευτικὸν θέαμα μὲ σκηνικὸν τρόπον τινὰ χαρακτῆρα: «Βαδίζει τὸ Ἔαρ μὲ τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τῆς θεᾶς ὁ προάγγελος προπορεύεται ὁ πτερωτός· εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ Ζεφύρου τὰ ἴχνη τὸν δρόμον Χλῶρις ἡ μήτηρ ἀνοίγει, καὶ τὴν ὁδὸν προρραίνουσα ὅλην μὲ ποικιλόχροα καὶ εὔοσμα ἄνθη σκεπάζει[32]». Οἱ καλλίτεχνοι οὗτοι στίχος ἐνέπνευσαν εἰς τὸν περιώνυμον Ἰταλὸν ζωγράφον Sondro Bodicelli ἀκμάσαντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 15ου καὶ ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος τὴν θαυμασίαν εἰκόνα τοῦ Ἔαρος, ἀποκειμένην τώρα εἰς πινακοθήκην τῆς Φλωρεντίας.

Ὅπως ἑκάστου βιβλίου τοῦ ἔπους του προτάσσει ὁ ποιητής, ὡς εἴδομεν, προίμιον, οὕτως ἐπιτάσσει καὶ μεγαλοπρεπῆ ἑκάστοτε ἐπίλογον. Εἰς τὸ τέλος ἑκάστου βιβλίου ἡ φωνὴ τῆς ἐπιστήμης στρέφεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ διδάσκει τοῦτον τὸν θνητόν, τεθραμμένον μὲ ἀπάτας καὶ φόβους, τὴν συγγένειάν του μὲ ὅλα τὰ πράγματα· τοῦ ἀναγγέλλει τὴν τύχην του ἥτις εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τύχην τῶν ἀπειραρίθμων κόσμων. Οἱ ἐπίλογοι τῶν δύο πρώτων βιβλίων εἶναι ὡσὰν ὑψηλόν τι ᾄσμα τοῦ θανάτου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προκύπτει ὁ διαρκὴς ὕμνος τῆς ζωῆς. Ὁ θάνατος εἶναι ὁ ὁλετὴρ πάντων τοῦ ὄντων καὶ ὁ δημιουργὸς πάντων τῶν ἐσομένων· ὁ διαλυτὴς οὗτος τῆς παρούσης ζωῆς εἶναι ὁ πατὴρ τῆς μελλούσης ὁ ὁποῖος διαχωρίζει καὶ ἀνασυνθέτει τὰ ἄφθαρτα στοιχεῖα, τὰς ἀτόμους τῶν φθαρτῶν πραγμάτων. Ἀφ' οὗ εἰς τὸ τέλος τοῦ 3 βιβλίου ἀπέδειξε διὰ πλείστων ἐπιχειρημάτων ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι θνητή, ἐξαγγέλλει ἐν θριάμβῳ τὸ δεύτερον ἐκεῖνο παραμυθητικὸν φάρμακον τοῦ Ἐπικούρου «οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς ὁ θάνατος!». Ἐν τέλει δὲ ἐπιτιμᾷ καὶ ἐπιπλήττει τοὺς τρέμοντας πρὸ τοῦ τάφου· «Ἡ ἀκόρεστος καὶ μακρὰ ἐπιθυμία τῆς ζωῆς μᾶς καθιστᾷ περιδεεῖς πρὸς τὸν θάνατον. Ὅποιος κατώρθωσε μετὰ φρονήσεως νὰ χαρῇ τὴν ζωήν, ἀποθνήσκει εὐχαριστημένος μὲ τὰς

ἡδόνας ποὺ ἀπέλαυσε, ὅποιος ὄχι, εἶναι ἀνωφελές, μᾶλλον δ' ἐπιβλαβές νὰ ἐξακολουθῇ νὰ ζῇ κακῶς· εἰς τὰς παλαιὰς λύπας θὰ προστεθοῦν νέαι. Ὅστις εἶναι εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας του ἔζησεν ἤδη ἀρκετά, ὁ γέρων ἔζησε παρὰ πολύ· καὶ ἡ φύσις ἔχει τὴν ἰδικήν της ἐργασίαν. Σήμερον ἔχει ἀνάγκην νεκρῶν διὰ νὰ ὑπάρξουν αὔριον οἱ ζῶντες καὶ νὰ διαδέχωνται αἱ γενεαὶ ἡ μία τὴν ἄλλην. Οἱ ἄνθρωποι φοβοῦνται τὰς μυθολογουμένας εἰς τὸν Ἅδην ποινάς. Ἀλλ' ὁ Ἅδης ὁ ἀληθινὸς εἶναι εἰς τὰς ψυχάς των. Ἐδὼ εἰς τὸν κόσμον εἶναι ἡ θρησκευτικὴ δεισιδαιμονία, ἡ ὁποία μᾶς κατατρώγει, ἐδὼ τὰ πάθη ποὺ μᾶς κατατρώγουν, ἐδὼ ἡ φιλοδοξία καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ματαίας ἐκείνης πολιτικῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία εἶναι δουλεία. Ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Ἅδης, ἐπὶ τῆς γῆς αἱ τιμωρίαι. Ὁ θάνατος εἶναι τέλος, ὄχι ἀρχὴ τῶν βασάνων[33].»

Ἀλλὰ διδάσκοντα ταῦτα τὸν Λουκρήτιον δὲν διαφεύγουν τὰ πράγματα. Γνωρίζει κάλλιστα τὴν ψυχὴν τῶν πρὸς τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστήμης κωφευόντων ἀνθρώπων. Φοβοῦνται οὗτοι μήπως ἀποθανόντες δὲν θὰ ἔχουν τάφον, ὁ ὁποῖος νὰ περικαλύψῃ τὰ λείψανά των καὶ νὰ προστατεύσῃ ἀπὸ τοὺς φθονερούς. «Ἔπειτα διατί νὰ μὴ φοβώμεθα, λέγουν, τὸν θάνατον, ὁ ὁποῖος μᾶς ἁρπάζει τὰ φίλτατα, οἰκογένειαν, τέκνα, φίλους. Ὁ ποιητὴς συμπαθῶν πρὸς στιγμὴν τοὺς ἐπιζῶντας, οἱ ὁποῖοι θρηνοῦν τὸν τεθνεῶτα, ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα των στίχους περιπαθεῖς, ἀποπνέοντας τὸ ἁγνὸν ἄρωμα τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. «Ἆχ! δὲν θὰ σὲ δέχεται πλέον οὔτε φαιδρὰ οἰκία οὔτε ἀρίστη σύζυγος, οὐδὲ προσφιλῆ τέκνα θὰ τρέχουν πρὸς συνάντησίν σου ἐν ἀμίλλῃ, ὅπως προαρπάσουν πατρικὰ φιλήματα πληροῦντα τὴν καρδίαν σου ἀρρήτου ἡδονῆς. Δὲν θὰ ἠμπορέσῃς πλέον ἐπαυξάνων τὴν περιουσίαν καὶ εὐημερῶν νὰ εἶσαι ὁ προστάτης τῶν οἰκείων σου. Ὦ δυστυχία! τὰς ἡδονὰς ταύτας τοῦ βίου ὅλας μία ἥρκεσεν ἡμέρα ἀπὸ σὲ τὸν δύστηνον νἀφαρπάσῃ». Τοὺς τρυφεροὺς τούτους θρήνους οἱονεὶ σχολιάζων ὁ ποιητὴς σαρκαστικῶς ἐπιφέρει: Δὲν προσθέτουν ὅμως εἰς ὅλα αὐτὰ καὶ ἐκεῖνο: «ἀλλ' ὁ πόθος ὅλων τούτων τῶν πραγμάτων δὲν σὲ πιέζει πλέον ἀποθανόντα[34]». Ἂν εἶχον συνείδησιν τῆς ἀληθείας ταύτης, θἀπήλλαττον τὴν ψυχήν των ἀπὸ μεγάλην ἀγωνίαν καὶ τρόμον» Τὰ βέλη του τὰ σατιρικὰ δὲν διστάζει νὰ ρίψῃ καὶ κατὰ τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιστεύετο ὅτι αὐτοὶ ρίπτουν τοὺς κεραυνούς. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ἠλήθευεν, διατί, ἐρωτᾷ ὁ ποιητής, βάλλουν τούτους κατὰ τῶν ἀθῴων καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν τολμώντων νὰ διαπράττουν τὰ αἴσχιστα τῶν κακουργημάτων; διατί κεραυνοβολοῦν τόπους ἐρήμους ματαιοπονοῦντες; διατί τοὺς ναούς των, τὰ ἀγάλματά των; ἢ μήπως θέλουν νἀσκοῦν τοὺς βραχίονάς των καὶ νὰ δυναμώνουν τοὺς μυῶνας; Διατί ὁ Ζεὺς ποτὲ δὲν κεραυνοβολεῖ ἐν αἰθρίῳ οὐρανῷ; ἢ μήπως περιμένει νὰ ἔλθουν ὑπὸ τοὺς πόδας του αἱ νεφέλαι, ἵνα αὐτὸς καταβαίνων εἰς ταύτας κανονίζῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν διεύθυνσιν τῶν βελῶν του;[35]» Ὁ κεραυνός, διδάσκει ὁ ποιητής, δὲν εἶναι σημεῖον ὀργῆς ἢ εὐνοίας τοῦ Διός, ἀλλ' ἐπακολούθημα τῆς συγκρούσεως νεφῶν, καθὼς καὶ ἡ βροντὴ καὶ ἡ ἀστραπή. Σίφωνες, ἄνεμοι, βροχαί, θύελλαι, χάλαζαι, οὐράνιον τόξον, πάντα τὰ μετέωρα εἶναι ἀποτελέσματα φυσικῶν αἰτιῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς φοβερὰ ἢ παράδοξα γεγονότα, οἱ σεισμοί, αἱ πλύμμυραι τοῦ Νείλου, ἡ μυστηριώδης ἕλξις τοῦ σιδήρου ὑπὸ τοῦ μαγνήτου. Καὶ αἱ ἐπιδημικαὶ νόσοι δὲν ἐξαπολύονται ὑπὸ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν, ἀλλ' ὀφείλονται καὶ αὐτὰ εἰς μηχανικὰ αἴτια, εἰς τὴν μόλυνσιν τοῦ ἀέρος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται ἡ μόλυνσις τῶν σωμάτων. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ λοιμοῦ τῶν Ἀθηνῶν (430 π. Χ.), τοῦ ὁποίου τὴν συγκινητικὴν περιγραφήν, ὑφαίνων ἐπιδεξίως κατὰ μίμησιν τῆς γνωστῆς τοῦ Θουκυδίδου διηγήσεως, ἐπιτάττει ὁ Λουκρήτιος ὡς κατακλεῖδα τοῦ ὅλου ἔπους ἐν τραγικῇ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ προτασσομένην εἰδυλλιακὴν ἐκείνην εἰκόνα τῶν ἐρώτων Ἄρεως καὶ Ἀφροδίτης.

Ὁ διεξερχόμενος τὸ ἔπος τοῦ Λουκρητίου ἴσως ἀπορήσῃ διατί ἆρά γε οὗτος ἐπεχείρησε νὰ πραγματευθῇ ποιητικῶς θεωρίαν ὑλιστικὴν καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἀπορρέουσαν ἄρνη-

σιν ὑπερτάτης τινὸς θείας προνοίας, διδασκαλίαν δηλονότι ἥκιστα ἐπιδεκτικὴν ποιητικῆς πραγματείας. Ἡ ἀπορία αὕτη θὰ εἶχέ τινα λόγον δι' ἡμᾶς σήμερον, ἀλλὰ διὰ τὸν παλαιὸν Ρωμαῖον, ἀνατραφέντα ἐν μέσῳ πυκνοῦ ζόφου δεισιδαιμονίας καὶ ἀμηχάνου συγχύσεως πολυθείας καὶ ἐνθυμούμενον τὰς παιγνιώδεις μυθολογικὰς παραστάσεις, αἵτινες ἀνεφέροντο εἰς τὴν κοσμογονίαν, ἡ τοῦ Λουκρητίου διδασκαλία ἐράνη ὡς αἰφνιδία τις ἀποκάλυψις, ὡς αἰφνιδία τις ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῶν πιεστικῶν δεσμῶν τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἱκανὴ νὰ καταθέλξῃ πάντα Ρωμαῖον καὶ πάντα ἄνθρωπον. Εὗρε λοιπὸν ὁ Λουκρήτιος πραγματείαν θέματος ἔχοντος τότε ὑψίστην ποιητικὴν ἀξίαν, ἤτοι τὴν ἐπικὴν ἀφήγησιν τῶν ἀρχῶν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου οὐχὶ βεβαίως κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, ἀλλὰ κατὰ μίαν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδοχῶν τῶν τότε χρόνων, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μετάρσιος φαντασία του ἐνεφύσησε πνοὴν ζωῆς καὶ κίνησιν καὶ πάθος. Ὁ Λουκρήτιος τὰ πάντα ζωοποιεῖ διὰ τῆς ἀπαραμιλλήτου τέχνης του, διὰ τῆς ὀξύτητος τῆς διανοίας του, διὰ τοῦ ἰσχυροῦ του πάθους, διὰ τῆς θρησκευτικῆς οὕτως εἰπεῖν ἀφοσιώσεως, μὲ τὴν ὁποίαν θέλει νὰ προσπελάσῃ εἰς τὰς μυστηριώδεις πηγὰς τοῦ ἀληθοῦς. Τὸ ποίημά του εἶναι δρᾶμα ἀπέραντον, τὸ δρᾶμα τῆς φύσεως. Ὁ παρακολουθῶν αὐτὸ θεατὴς βλέπει κατάπληκτος ἀναπηδῶντας ἀπὸ τοῦ σκότους σπινθῆρας ζωηροτάτου φωτὸς καὶ ἀκούει κατακηλούμενος ἀγνώστους ἁρμονίας, ἐξαγγελλομένας μὲ φράσιν, ὃς ἥρμοζεν εἰς ἔπος, ἀρχαιοπινῆ καὶ μὲ στίχον μεγαλοπρεπῆ καὶ εὔχρουν καὶ ἐμμελῶς βαίνοντα. Ἡ ξηρὰ καὶ δυσκατέργαστος φιλοσοφικὴ ὕλη, τηκομένη ὡς πολύτιμον μέταλλον ἐν τῷ χωνευτηριῳ τῆς βαθείας φρενὸς τοῦ ποιητοῦ, μεταμορφοῦται περιτέχνως καὶ γίνεται ποίησις. Ὁ πολὺ νεώτερος αὐτοῦ ποιητὴς Βεργίλιος δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ κατίδῃ ὅτι ὁ Λουκρήτιος ἀνεκάλυψε τὸ ὕψιστον τῶν ποιητικῶν θεμάτων, ἐνθυμούμενος δὲ τὸ δίδαγμα τούτου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐὰν ἕκαστος ἐγίνωσκε τὴν αἰτίαν τῆς κατεχούσης αὐτὸν ψυχικῆς νόσου, «θὰ προσεπάθει ἤδη, ἀφήσας ὅλα τὰ ἄλλα,

πρῶτον νὰ κατανοήσῃ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων»[36], ἀναφωνεῖ ἐνθουσιῶν τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο: «Εὐτυχὴς ὁ δυνηθεὶς νὰ καταμάθῃ τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ποδοπατήσῃ τοὺς φόβους πάντας καὶ τὴν ἀνεξίλαστον μοῖραν καὶ τὸν πάταγον τοῦ ἁπλήστου Ἀχέροντος[37]». Τὸ ἔπος τοῦ ρωμαίου ποιητοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος τοῦ πολιτισμοῦ θὰ φωτίζῃ τὴν ἀνθρωπότητα, θἀναγινώσκεται καὶ θὰ θαυμάζεται. Ἀλλ' ἴσως νεώτερος ἀναγνώστης χριστιανικώτερον σκεπτόμενος ἀναφωνήσῃ: «ἄθεον, ἄθεον τοῦ ποιητοῦ τὸ ἔργον». Δὲν εἶναι δυνατὸν νἀρνηθῇ τις τοῦτο Ἀλλὰ πρὸς τὸν ταῦτα λέγοντα θὰ ἐπιφωνήσωμεν καὶ ἡμεῖς μεταχειριζόμενοι σύντομον καὶ εὔστοχον χαρακτηρισμὸν τοῦ ποιητικοῦ τούτου ἔργου, ἐξενεχθέντα ὑπὸ μεγάλου φιλολόγου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τοῦ Γοδοφρ. Ἕρμανν: «ἄθεον, ἀλλὰ θεῖον!» (Gottlos, aber göttlich) ἢ τὸν ὡραῖον στίχον τῆς Ἀγγλίδος ποιητρίας Elisabeth Browning: «ὁ Λουκρήτιος ἠρνήθη τὸ Θεῖον κατὰ τρόπον θεῖον». (He denied divingly the Divine).

Ἐν Θεσσαλονίκῃ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

Παραπομπαί.

1) de rerum natura βιβλ. 5, στ. 336.— 2) Strafrecht, 938.— 3) Ὀδυσσείας 6, 266 κέ.— 4) de r. n. 1, 29-40.— 5) de r. n. 3. 59-73. 6) de r. n. 3, 79 86. - 7) de r. n. 5, 199 tanta stat praedita culpa.— 8) de r. n. 5, 200-210.— 9) de r. n. 5, 213-215.— 10) de r. n. 5, 218-220.— 11) de r. n. 5, 222-227.— 12) de r. n. 5, 174.- 13) Ἐπικούρου Ἐπιστολὴ πρὸς Μενοικέα, 126 14) de r. n. 5,339 κέ.— 15) de r. n. 2, 1002-1005.— 16) de r. n. 2, 105 κέ.— 17) de r. n. 1160 κέ.— 18) de r. n. 3, 1055 κέ.— 19) de r. n. 2, 15 κέ.— 20) Die Welt als Wille und Vorstellung τόμος 1, § 57.— 21) de r. n. 2, 1 κέ.— 22) de r. n. 3, 1072.— 23) de r. n. 3, 1084.— 24) de r. n. 4, 11 κέ.— 25) de r. n. 2, 261 κέ.— 26) de r. n. 1, 459 κέ.— 27) de r. n. 4, 31 κέ.— 28) de r. n. 5, 837-860.— 29) de r. n. 5, 1030 κέ.— 30) de r. n. 5, 803.— 31) de r. n. 2, 352 κέ.— 32) de r. n. 5, 736.— 33) de r. n. 3, 1019.— 34) de r. n. 3, 892 κέ.— 35) de r. n. 6, 380 κέ.— 36) de r. n. 3, 1070 κέ.— 37) Βεργιλ. Γεωργικῶν 2, 490 κέ. Felix qui potuit rerum cognoscere causas κ.τ.λ.

CARRATORRADO

Θυμοῦμαι ποὺ σκολνούσαμε τοῦ δειλινοῦ τὴν ὥρα
ἀπ' τὸ τσαπί, ἀπ' τὶς φάμπρικες κι ἀπὸ τὰ μαστοράτα,
μὲ τὸ κορμὶ ἀξανάστατο, μὲ τὴν ψυχὴ ἀφημένη,
μὲ τὸ ξεδούλιο μετρητὸ στὸ κουρασμένο χέρι.
Ἄλλοι γραμμὴ στὸ καπελιὸ νὰ πιοῦν, νὰ ξεφαντώσουν
μὲ τὸ τραγούδι τοῦ καημοῦ καὶ τὸ παράπονό του...
ἄλλοι στὴν ἀκρογειτονιὰ μὲ τὰ μικρά της σπίτια
τὰ χαμηλά, τὰ ταπεινά, τὰ φτωχοπλανταγμένα,
ποὺ λὲς καὶ τοὺς περίμεναν καὶ σὰν τοὺς ξαγναντεύαν
ἔπαιρναν ὄψη πρόσχαρη κ' ἕνα θλιμμένο γέλιο
φώτιζε τὰ παράθυρα καὶ τὶς περικοκλάδες...
Κι ἄλλοι σκυφτὰ κι ἀμίλητοι, σωμένοι, βαρεμένοι
μὲ τὸ σφυρὶ τῆς φαμελιᾶς καὶ τὸ συλλογισμό της,
λαχτάρα ὑφαίναν στὴν καρδιὰ γιὰ λίγη ἀνάπαψή τους
μέσα στὴ γλύκα τοῦ τζακιοῦ, στῆς Κυριακῆς τὸν ἥλιο.
Καὶ μεῖς στὰ χρόνια πιὸ μικροί, μὲ τ' ὄνειρο στὸν ξύπνο
μὲ τὴν ἀνέμελη ζωὴ καὶ μὲ τὸν πειρασμό της
φλογίζαμε τὸν ἔρωτα στὰ φτωχικὰ σοκάκια
μὲ τὸ πιδέξιο πέρασμα καὶ τὴ νυχτοκαντάδα.

Τώρα τὰ χρόνια ἀλλάξανε καὶ πιὸ σκληρὰ γινήκαν.
Κάποιο κρυφὸ προμήνυμα, κάποια δειλὴ λαχτάρα
κάτι ποὺ τρέμει ἀνείπωτο κι ἀνίδωτο τριγύρω
κάτι ποὺ συμμαζώνεται σὰν τὴν κρυφὴν ἀγάπη
καὶ δείχνει νὰ ἑτοιμάζεται γιὰ τὴ μεγάλη φόρα
κ' ὑψώνεται, ἀναδίνεται γιὰ νὰ φανῇ στὸν ἥλιο
κι ἂν εἶν' ἀνάγκη νὰ σταθῇ, νὰ ζυγιαστῇ μπροστά του—
κ' εἶναι τοῦ Δίκιου ὁ ἔρωτας καὶ τοῦ Σωστοῦ ἡ ἀγάπη,
τῆς λευτεριᾶς συνείδηση κι ἀγώνας τῆς ἀνάγκης
κι ὄνειρο καὶ παράδοση ποὺ τὴν ἁγιάσαν χρόνια
καὶ ποὺ τὴ μαρτυρέψανε παλέματα καὶ μπόρες.
Τώρα τὰ χρόνια ἀλλάξανε καὶ πιὰ σκληρὰ γινήκαν,
καὶ σὰν τὸ Σαββατόβραδο, τὸ δείλι, ἀργοσκολνοῦμε
μὲ φῶς διψοῦμε ἀνέσπερο τὸ πότισμα τοῦ νοῦ μας.

Ἡ ἕνωσή μας ὁ ὕψωμὸς κ' ἡ μόρφωση τὸ χέρι,
χέρι τρισδύναμο, πλατὺ γιὰ ν' ἁπλωθῇ στὸν κόσμο
νὰ πάῃ στὴ ρίζα, πιὸ βαθιά, πιὸ κάτου ἀπὸ τὴ ρίζα
νὰ βρῇ τὴν ἄνομη ζωὴ καὶ νὰ τὴν ἀφανίσῃ...
Ἄχ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ στὴ δυστυχιά του ὑραίνει
θρεμμένη μὲ τὴν πρόληψη μιᾶς ἠθικῆς ποὺ στέκει
σκοτάδι ὁλόμαυρο μπροστὰ στὰ μάτια του, καὶ ποὺ εἶναι
δασκάλεμα διαβολικὸ γιὰ αἰώνιο σκλάβωμά του.
Ἡ ἰσότητα κ' ἡ λευτεριὰ μὲς στὰ χαρτιὰ γραμμένες.
Κ' εἶν' τοῦ ἐπιτήδειου πονηροῦ κυρίαρχου τὸ μπαϊράκι
νὰ τὸ εὐλογῇ στὴν κρίσιμη τὴν ὥρα εἰρηνοφόρο.
Ἡ ἰσότητα κ' ἡ λευτεριὰ σ' ὅποιο κλαρὶ δὲ βγαίνουν.
Σημαία καὶ κάστρο ἡ ἀλλαγή. Γιὰ τὴν πλατειὰ πατρίδα
καινούριο νόημα φέρνουμε, πιὸ μπιστεμένη ἀγάπη,
ἀπ' τὴν ἀγάπη τοῦ κριτῆ μὲ τὸ πουγγὶ στὸ χέρι,
ποὺ πότε ζώνει τὸ σπαθὶ κι ὀρέγεται τὸν Ἄρη
καὶ μὲ τῆς πλέμπας τὸ κορμὶ δρόμους ν' ἀνοίξῃ θέλει,
πότε ἀδερφώνει τὸν ὀχτρὸ καὶ τοῦ βαστᾶ τὸ χέρι
μόνο γιὰ νάβρῃ τὸν καιρὸ νὰ διπλοθησαυρίσῃ.
Πόσο φανίζεται δειλὸς ὁ αἰσταντικὸς ποὺ νιώθει
πὼς πάντα εἶν' ἄζωη ἡ ζωὴ στὴν ἀδικιὰ πλεγμένη
καὶ σκύβει τὸ κεφάλι του στὴ σκέψη βυθισμένος,
μαραζωμένος, ταπεινός, μὲ τὴ φωτιὰ βαθιά του.
Ἀγνάντια στέκει ὁ ἔξυπνος τῆς κοινωνίας προστάτης,
κήρυκας τῆς εὐσέβειας, διαφεντευτὴς τῆς τάξης
διαλαλητὴς τῆς ἀρετῆς, τῆς δικαιοσύνης κράχτης,
τὸ στήριγμα κι ὁ ζυγιαστὴς τῆς λευτεριᾶς, μὰ πρῶτος
ἔμπορος τῆς συνείδησης, μάστορας τῆς ἀπάτης
τρανὸς τῆς πίστης σαρκαστὴς καὶ τῆς καρδιᾶς προδότης,

τῆς πονηριᾶς πρωτάτορας, τῆς ἀσπλαχνιᾶς ἀρέντης,
τῶν ὅλων καταρρονετής, τοῦ ὀνείρου μας τζελάτης.

Ὁ ἥλιος γιὰ μᾶς ἀχάριστος δίχως ζωγόνα θέρμη
κ' ἡ νύχτα ἡ λυτροβάσανη μικρὴ καὶ μετρημένη.
Καὶ τὸ κορμὶ ποὺ εἶν' ἄδολο καὶ χρυσολεραντένιο
δίχως ψεγάδι γονικό, δίχως σημάδι μαῦρο,
μ' αἷμα, σκουλήκι κόκκινο, γιὰ νὰ χυθῇ ἢ νὰ ζήσῃ
—καὶ τὸ κορμὶ ποὺ ἀρίφνητο κι ἀδιάλεχτο φυτρώνει
σὰ θρασεμένο ἀγριόχορτο ποὺ ζώνει ὅλο τὸν κάμπο
κι ὅπου εἶν' ἀπάτητη μεριὰ κι ὅπου εἶναι χέρσος τόπος
ἀξαίνει ὅλο κι ἁπλώνεται σὰ φόβος στὸν ἀγέρα,
—ὦ πῶς πικρομαραίνεται καὶ σώνεται στὴ ζάλη
τῆς ἀσταμάτητης σκλαβιᾶς καὶ τοῦ θλιμμένου κόπου
καὶ πρὶν γουρμάσῃ σέπεται καὶ ρέπιο κατανταίνει
νὰ σέρνεται, νὰ φέρνεται γιὰ πέταμα καὶ βάρος...
Ἥρωες τοῦ αἰώνα, ὅλοι μαζὶ καὶ χωριστὰ κανένας.
Ἡ τόλμη, ἡ πίστη, ἡ λεβεντιά, τοῦ δίκιου ὁ ἅγιος φόβος,
ἡ ἀγνὴ συνείδηση, ἡ καρδιὰ καὶ τὸ καθάριο τὸ αἷμα
σὲ μᾶς τοὺς κακοφύτρωτους καὶ ταπεινοβγαλμένους.

Μεγάλη ἡ χάρη σου, Δουλειά, ποὺ σὺ θὰ λευτερώσῃς
τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸν ἄνθρωπο καὶ τ' ἀγαθὰ τῆς ὕλης
θὰ ζευγαρώσῃς ἄσφαλτα καὶ πλούσια μὲ τὸ Πνέμα!
Στὴ μάχη καὶ στὸν πόλεμο κατάρα, ποὺ ἀδερφώνει
στὴν ἴδια πέτρα καὶ στὴ γῆ τὸ αἷμα ἕνα μὲ τ' ἄλλο
ἀντὶ νὰ σμίξῃ τὶς καρδιὲς καὶ νὰ σταυραδερφώσῃ
τὴ φλόγα τῆς πυρῆς ζωῆς στὸ φρύγανο τῆς μοίρας.

Ἡ μέρα τοῦ ἀποβδόμαδου χιλιοχαιρετισμένη!
Κι ὅσο τὰ χρόνια ἂν ἄλλαξαν καὶ πιὸ σκληρὰ γινήκαν
κι ἂν Σαββατόβραδο βαρύ, μουντό, τρικυμισμένο
κι ἂν Σαββατόβραδο ἄραχλο κυκλώνει τὴ ζωή μας
μὰ ἡ πιὸ μεγάλη Κυριακὴ ταχιὰ θὰ ξημερώσῃ.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΥΚΛΑΔΑΣ

Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον καὶ τινας ἄλλας Κυκλάδας ἐποικήσεως τῶν Ἀλβανῶν.

Ὡς γνωστόν, ἐξ ὅλων τῶν νήσων τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης, ἐξαιρουμένων τῶν περὶ τὰ παράλια τῆς Ἀργολίδος προσκειμένων Σπετσῶν, Ὕδρας καὶ Πόρου, μόνη ἡ Ἄνδρος κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ Ἀλβανῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, *κατέχουσι δὲ πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τὴν κειμένην πρὸς* βορρᾶν τοῦ διαχωρίζοντος εἰς τὸ μέσον τὴν νῆσον ὄρους Πεταλίου, περιλαμβάνουσαν ἐπὶ μὲν τουρκοκρατίας τὰ τμήματα Ἀμολόχου καὶ Ἀρνᾶ, μεταγενέστερον δέ, μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν, τοὺς δύο βορείους τῆς νήσου δήμους Ἄρνης καὶ Γαυρείου. Καλοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων τῆς Ἄνδρου διαμερισμάτων περιληπτικῶς τὰ τμήματα ταῦτα, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ τέως δήμου Ἄνδρου τὰ χωρία Βουρκωτὴ καὶ Κατακαλαῖοι, ***Ἀρβανιτειὰ*** καὶ ***Ἀρβανιτοχώρια.***

Οἱ Ἀλβανοὶ δὲν μαρτυροῦνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς αὐθύπαρκτον ἔθνος πρὸ τοῦ ἑνδεκάτου μ. Χ. αἰῶνος. Οἰκοῦντες τὴν ἀρχαίαν Ἰλλυρίδα εἶχον διασωθῆ ἐκ τῶν κλυδώνων τῆς μεταναστεύσεως τῶν λαῶν διατηρήσαντες οὕτω τὴν παλαιὰν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τοῦ Πύρρου ἰδιορρυθμίαν των ἀνεπηρέαστον. Ὀνομάζουσι δ' ἑαυτοὺς

οἱ Ἀλβανοὶ ἐν τῇ γλώσσῃ των Σκιπετάρ, ἴσως ἐκ τοῦ λατινικοῦ excipio (καταλαμβάνω, ἐννοῶ) [1]. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ scioppetto (=πυροβόλον ὅπλον, τουφέκιον) καὶ δηλοῖ τὸν τουφεκοφόρον [2]. Τὸ σημερινὸν δ' ὄνομα Ἀλβανοὶ εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξελληνισις τύπου ἔχοντος παλαιότερον ρ, διατηρηθὲν ἐν τῷ κοινῷ ἑλληνικῷ Ἀρβανῖται, ἐξ οὗ καὶ τὸ τουρκικὸν Ἀρναοὺτ καὶ τὸ σερβικὸν Arbanas. Ὑπὸ δὲ τοῦ παρ' ἡμῖν εἰς ειδικὰς ἀλβανολογικὰς μελέτας παλαιότερον εὐδοκίμως ἐγκύψαντος Ἀθ. Πετρίδου, καὶ δὴ ἐν ἔτει 1868, καλοῦνται Σκύπηρες οἱ Ἀλβανοὶ καὶ Σκυπηρὶς ἡ Ἀλβανικὴ φωνὴ καὶ Σκυπηρολογία ὁ περὶ αὐτῶν λόγος. Τοὺς κοινοὺς Σκιπετάρους δηλονότι καὶ τὴν γλῶσσάν των οὕτω καλλιφωνήσας ὠνόμασεν ὁ ἀνήρ, ἄγνωστον πόθεν λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον καὶ ἰδίως ποῦ στηρίξας τὴν διὰ τοῦ υ καὶ η γραφὴν τῶν δύο συλλαβῶν. Schkiperia γράφουσιν οἱ Γερμανοὶ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου. Ὁ δὲ Παπαρρηγόπουλος τῷ 1871 ἔγραψε Σκίπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία ὡς ὀνόματα, δι' ὧν συνηθέστερον καλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοί [3].

Ἦσαν δ' οἱ Ἀλβανοὶ τὸ κατ' ἀρχὰς πάντες ὁμόθρησκοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὄντες συγγενεῖς πρὸς αὐτοὺς κατά τε τὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν, ἅτε προερχόμενοι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐθνολογικῆς ῥίζης τῶν προελλήνων Σελλῶν, τῶν ***ἀνιπτοπόδων*** καὶ ***χαμαιεύνων***, ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος [4], καὶ τῶν Πελασγῶν, οἵτινες, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης, ἐπεπόλασαν κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα [5].

Πότε ἀκριβῶς καὶ πῶς ἐγένετο κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ ἐποίκησις ἐν Ἀνδρῳ τῶν Ἀλβανῶν ἐτύγχανε μὲν μέχρι πρὸ ὀλίγου ἄδηλον, ἀλλὰ δυνάμεθα ἤδη μετὰ πλήρους σχεδὸν τῆς βεβαιότητος νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς, γνωστοῦ καταστάντος ἐκ νεωτέρων ἐρευνῶν τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἀλβανοὶ κατῆλθον ἀπὸ τῶν βορειοτέρων κοιτίδων των εἰς τὰς νοτιωτέρας ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ΙΔ΄ ἑκατονταετηρίδος.

Καὶ δὴ περὶ τὸ 1320 οἱ Ἀλβανοί, ἀποτελοῦντες εὔρωστον φυλὴν νομάδων, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ λιμοῦ καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, πολλὰ δ' ὑφιστάμενοι καὶ ἐκ τῶν μεταξὺ Ἰταλῶν καὶ Βυζαντινῶν ἀδιαλείπτων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐχθροπραξιῶν καὶ πολέμων, κατῆλθον ἐκ τῶν ἀγόνων ὀρέων τῆς πατρίδος των καὶ διασχίσαντες τοὺς δρυμοὺς καὶ τὰς διασφάγας τῆς Πίνδου ἐξεχύθησαν ἀθρόοι εἰς τὰ εὐεπίβατα πεδία τῆς ἐριβώλακος Θεσσαλίας, ἔνθα καὶ κατεσκήνωσαν. Κατὰ γνώμην μάλιστα ὄχι ἀδόκιμον οἱ Ἀλβανοὶ δὲν κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα, ἀλλὰ πολὺ προγενέστερον [1].

Καίτοι δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπέλασις αὕτη τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἔφερε σοβαρὸν χαρακτῆρα, ἀραιῶς ἐπιχειρηθεῖσα οὐχὶ κυρίως χάριν μονίμου ἐποικισμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ σκοπῷ διαρπαγῆς καὶ πρὸς εὕρεσιν ἐργασίας, οὐχ ἧττον ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἡ εἰσβολὴ προσέλαβε τοιαύτην ἐπέκτασιν, ὥστε οἱ ἐπήλυδες ὑπερέβησαν κατὰ πολὺ τοὺς δεκακισχιλίους, ἀνήκοντες εἰς τὰς φάρας τῶν Μπούα, Μαλακάση καὶ Μεσαρίτου ἐγκαθιστάμενοι ἐφεξῆς μονίμως, ἀναπληροῦντες δὲ οὕτω τοὺς ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐπιδρομῶν ἐξατονίσαντας καὶ ἀραιωθέντας ἐγχωρίους πληθυσμούς, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνεμιγνύοντο ἢ τοὺς ὁποίους ἐξήλαυνον, ζῶντες βίον ἀνεξάρτητον κατὰ τὰ ἴδια ἔθιμα καὶ μὴ ἀναγνωρίζοντες συνήθως τὴν ἔννομον τάξιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκαθίσταντο.

---

[1] **Gustave Meyer**, Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία τῶν Ἀλβανῶν, ἐν περιοδ. «Κλειὼ» Λειψίας ἔτ. 1883, ἀριθ. 1127 κ. ἑ.

[2] *Ἀντ. Χ. Χατζῆ*, Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Σκιπετάρ, Ἀθῆναι 1929.— *Τοῦ αὐτοῦ*, Σκιππεττάρις — Shkipetar, ἐν «Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» τ. Ε΄ (ἔτ. 1930), σ. 353 - 6.

[3] *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. Δ΄, σ. 391 α΄ ἐκδ.

[4] *Ὁμήρ.* Ἰλιάδ., Π, στ. 233 - 5.

[5] *Θουκυδ.*, Ι, 3, 2.

[1] *Π. Α. Φουρίκη*, Γάμος καὶ γαμήλια σύμβολα παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τῆς Σαλαμῖνος, ἐν περιοδ. «Λαογραφία», τ. Θ΄ (1928), σ. 507.

Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος Β', ἐπιδραμὼν τῷ 1334, ἐξηνάγκασε τοὺς Ἀλβανοὺς ἐκείνους εἰς ὑποταγήν. Ἀλλ' οἱ λιποπάτριδες οὗτοι νομάδες, ὑπερκληθυνόμενοι ὀσημέραι, διότι ἡ μετανάστευσις ἐξηκολούθει μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως, καὶ τῆς θεσσαλικῆς γῆς μὴ δυναμένης νὰ διαθρέψῃ αὐτούς, ἢ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ ἕνεκα ῥήξεων πρός τε τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ πρὸς ἀλλήλους, προέβαινον βαθμηδὸν διαπλούμενοι σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς τὰ ἐγγὺς παράλια τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, τὴν Φθιώτιδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Βοιωτίαν, μέχρι καὶ τῆς Ἀττικῆς αὐτῆς, καθὼς καὶ πρὸς τὰς ἔναντι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου ἀκτὰς τῆς νήσου Εὐβοίας καὶ τῆς Ἄνδρου.

Λεπτομερέστερον εἰς τὴν Ἀττικήν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν καστελλανίαν τῆς Κορίνθου, ἡ πρώτη σποραδικὴ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐγκατάστασις Ἀλβανῶν ἔλαβε χώραν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1373 καὶ 1382, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἐποικισμὸς αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Κέκροπος ὑπῆρξε πολυπληθέστατος. Ἐπειδὴ δὲ ἐθεωρήθη καὶ συμφέρουσα ἡ ἐγκατάστασις αὐτῶν εἰς τὴν κατὰ μέγα μέρος ἠρημωμένην Ἀττικήν, οἱ τότε κατέχοντες αὐτὴν Καταλανοὶ παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς διὰ νὰ προσελκύσωσιν αὐτοὺς ἱκανὰ προνόμια, ἐν οἷς καὶ τὴν ἐπὶ δεκαετίαν ἀπαλλαγήν των ἀπὸ τῆς καταβολῆς παντὸς φόρου καὶ δασμοῦ.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ τοσοῦτον εἶχεν ὑπερπληρωθῇ ἡ Ἀττικὴ Ἀλβανῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1418 γενομένην κατάληψιν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ κόμητος τῆς Κεφαλληνίας Καρόλου Τόκκου, ὥστε ἤρχισαν οὗτοι ἕνεκα τοῦ ὑπερπλεονασμοῦ νὰ ἐξοικίζωνται διαπλούμενοι παμπληθεῖς πρὸς τὴν Εὔβοιαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἱκανοὶ εἰσέβαλον καὶ ἐκ τῆς Βοιωτίας, ἑλκυόμενοι ἐκ τῆς εὐφορίας τῆς γῆς καὶ ἐκ τῶν παρεχομένων εἰς αὐτοὺς μεγάλων προνομίων καὶ ὠφελημάτων ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὴν Εὔβοιαν Βενετῶν, οἵτινες ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτοὺς πρακτικότητι προέβαινον εἰς πολὺ μεγαλυτέρας τῶν Καταλανῶν παραχωρήσεις, ὅπως σαγηνεύσωσι τοὺς ἐποίκους καὶ ἐπιτύχωσιν

ἀθρωοτέραν τὴν προσέλευσιν αὐτῶν, ἐπιδιωκομένου διὰ τῆς ἐποικήσεως ταύτης διπλοῦ σκοποῦ, τῆς αὐξήσεως τῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας τῆς χώρας διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς γεωργίας, καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως ἅμα αὐτῆς ἀπὸ ἐπιδρομῶν πολεμίων.

Ἡ ἐν Ἄνδρῳ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἐγένετο πιθανώτατα ἐνωρίτερον τοῦ πρώτου τετάρτου τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος. Διότι ἐξ ἐγγράφου τῆς Βενετικῆς Πολιτείας πρὸς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ βάϊλον αὐτῆς, φέροντος χρονολογίαν 12 μαΐου 1425, μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ταύτην καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1418 - 1425 ἤρχισεν ἀθρόον τὸ ρεῦμα τοῦ ἐποικισμοῦ τῶν ἀλβανικῶν πατριῶν καθ' ὅλην τὴν Εὔβοιαν ἔκ τε τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Κατακλύσαντες δ' οἱ Ἀλβανοὶ ἅπασαν τὴν Εὔβοιαν διεπεραιώθησαν καὶ εἰς τὴν Ἄνδρον διὰ τῆς γειτονικῆς Καρύστου, καταλαβόντες ὁλόκληρον τὸ βόρειον τῆς νήσου διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ἦτο σχετικῶς ἀραιότερον κατῳκημένον καὶ περιελάμβανε μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἀσκεπεῖς καὶ πρὸς καλλιέργειαν καὶ κτηνοτροφίαν καταλλήλους γαίας.

Ἐξοικίσθησαν δ' ἐν Ἄνδρῳ οἱ Ἀλβανοὶ ὄχι ὡς ἐπιδρομεῖς, οὐδ' αὐτοβούλως, ἀλλὰ κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δουκὸς τῆς Ἄνδρου Πέτρου Ἀνδρέου Ζένου (1384 - 1427), ὅστις ἐπιζητῶν εἰς τοὺς ἐπήλυδας νὰ εὕρῃ γεωμόρους ἅμα καὶ ἀμύντορας τῆς νήσου του προσείλκυσεν αὐτοὺς διὰ προικοδοτήσεως γαιῶν καὶ διὰ τῆς παροχῆς πολλῶν ἄλλων ἐκτάκτων προνομιῶν, ἐν οἷς καὶ πολυετοῦς ἀσυδοσίας, ὅπως λόγῳ κυρίως τῆς φερεπονίας, τοῦ λιτοδιαίτου καὶ τῆς ἐν γένει σκληραγωγίας των ἀναπληρώσωσι τὴν λειψανδρίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐπιφέρει ἐν Ἄνδρῳ αἱ ἀπὸ ἱκανοῦ ἤδη χρόνου διηνεκεῖς ἐπιδρομαί, δηώσεις καὶ λεηλασίαι τῶν εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε λυμαινομένων τὰς παραλίας καὶ νήσους πειρατῶν.

Ἔτσι ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων λῃστρικῶν ἐπιδρομῶν ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς καὶ οἱ δουλεύοντες εἰς τὰς γαίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἐν γένει τῶν Φράγκων τιμαριωτῶν, διαμενόντων ἐντὸς ὠχυρωμένων πύργων ἢ ἐντὸς

κάστρων, εἶχον εἰς μέγαν βαθμὸν ἐλαττωθῇ διὰ τῆς ἐρημώσεως τῆς ὑπαίθρου χώρας.

Ἱκανῶς δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν τοιαύτην ἀραίωσιν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὁ θεσμὸς τῆς παροικίας, ἤτοι τῆς ἀγροτικῆς ὑπὲρ τῶν γαιοκτημόνων δουλοσύνης, θεσμὸς τοσοῦτον βαρύς, ὥστε οἱ προσκαθήμενοι εἰς τὰ κτήματα δουλοπάροικοι χωρῖται κατέλειπον πολλάκις τὰς γαίας ἀκαλλιεργήτους καὶ ἔφευγον εἰς ἄλλας χώρας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰδικαὶ συμβάσεις ἐγένοντο περὶ ἀποδόσεως καὶ ἀναγκαστικῆς ἐπιστροφῆς τῶν φυγάδων [1].

Τὴν αὐτὴν περίπου κατάστασιν παρουσίαζε καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἔνθα τὸ πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Μανουὴλ Καντακουζηνὸς (1349-1380), εἶτα δὲ καὶ ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον Θεόδωρος Παλαιολόγος ὁ Α΄ (1380-1407) ἠναγκάσθησαν νὰ προσκαλέσωσιν ἱκανὰς χιλιάδας Ἀλβανῶν ἐποίκων, ὅπως χρησιμοποιήσωσι τούτους ὡς γεωργοὺς ἅμα καὶ πολεμιστάς [2].

Ἐν Ἀττικῇ τὸ πρῶτον μὲν Πέτρος ὁ Δ΄ τῆς Ἀραγωνίας τῷ 1382 διὰ τοῦ ἐπιτρόπου του Ῥοκαβέρτη, εἶτα δὲ ὁ διαδεχθεὶς τοὺς Καταλανοὺς Νέριος Ἀτζαγιώλης ὁ Α΄ (1386-1394) καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Ἀντώνιος (1394-1435), ὑπερακοντίσαντες καὶ ἐν τούτῳ τὰς προσπαθείας τῶν προκατόχων των, εἰσήγαγον ἐπανειλημμένως ἀπειράριθμα στίφη Ἀλβανῶν ὄχι μόνον διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἠπείρου καὶ βορείου Θεσσαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀπὸ τῆς δυσμικῆς Ἠπείρου, ἐνῷ συγχρόνως καὶ ἡ Βενετία διὰ χορηγήσεως ἐκτάκτων

[1] *Παύλου Καλλιγᾶ*, Περὶ δουλοπαροικίας παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Βυζαντινοῖς καὶ περὶ φορολογικῶν διατάξεων, ἐν Μελέταις καὶ Λόγοις, Ἀθῆναι 1882, σ. 183-304. Βλ. καὶ περιοδ. «Πανδώρα», ἔτ. 1859, φυλλ. 20-23 καὶ «Θέμιδα», ἔτ. Θ΄ (1865), σ. 154-247.

[2] *Μανουὴλ Παλαιολόγου*, Λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ δεσπότην κυρὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον. Ἐξεδόθη ὑπὸ T. Combefis ἐν Patrum bibliothecae novum auctarium, τ. β΄, ἐν Παρισίοις 1688, σ. 214-256 καὶ ὑπὸ Migne ἐν τῇ Patrologia Graeca, τ. CXVI, σ. 176 κ. ἑ.

προνομιῶν προσείλκυε παμπληθεῖς καὶ αὖθι Ἀλβανοὺς ἀποίκους, τοὺς ὁποίους ἐγκαθίστα εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἰδίως Εὔβοιαν.

Ταυτοχρόνως περίπου καὶ ὁ προμνημονευθεὶς δοὺξ τῆς Ἄνδρου Πέτρος Ἀνδρέας Ζένος, ἐφαρμόζων καὶ οὗτος τὸ ἐν Ἀττικῇ καὶ Εὐβοίᾳ ἐγκαινισθὲν ἐποικιστικὸν σύστημα τοῦτο, προσεκάλει Ἀλβανοὺς ἐποίκους πρὸς ἐγκατάστασιν ἐπὶ τῶν βορείων διαμερισμάτων τῆς νήσου του χάριν ἀναπληρώσεως τῶν ἐκ τῆς λειψανδρίας κενῶν, ἅτινα εἶχον ἐπιφέρει ἐν τῇ νήσῳ αἱ διηνεκεῖς πειρατικαὶ ἐπιδρομαί, ὑπὸ τῶν ὁποίων τότε εἶχε καταστραφῇ καὶ σχεδὸν ἐρημωθῇ τὸ πλεῖστον τῆς Ἄνδρου, καίτοι χάρις εἰς τὰς ἐνδελεχεῖς προσπαθείας τοῦ μεγαλοπράγμονος τούτου ἡγεμόνος ἡ Ἄνδρος διετηρεῖτο σχετικῶς εἰς πολὺ καλυτέραν τῶν λοιπῶν Κυκλάδων κατάστασιν [1].

Αἱ εἰς Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν ἐξ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατερχόμεναι ἀλβανικαὶ πατριαί, εὑρίσκουσαι συμφερωτέρους ὅρους ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν Εὔβοιαν, διέβαινον τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐρίπου γέφυραν καὶ ἐξεχύνοντο ἁπανταχοῦ τῆς χώρας, ἀπὸ Κύμης μέχρι Στύρων καὶ ἀπὸ τούτων μέχρι Καρύστου, ἀπὸ δὲ τῆς Καρύστου διεπεραιοῦντο εἰς τὰς βορείας τῆς Ἄνδρου περιοχάς.

Ἐγκαθίσταντο δ' ἐν Ἄνδρῳ οἱ Ἀλβανοὶ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, μετὰ τῶν σκευῶν καὶ ποιμνίων των, λίαν εὐχαρίστως γενόμενοι δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν διὰ τὸ φερέπονον καὶ τὸ λιτοδίαιτον αὐτῶν. Πόσον δὲ πολύτιμοι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐθεωροῦντο οἱ Ἀλβανοί, ὄντες ἄλλως καὶ ἄνδρες ἐξόχως μάχιμοι καὶ ὡς ἐκ τούτου χρήσιμοι διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων, τὰς ὁποίας τῷ 1425 ὁ τότε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης διεξήγαγε πρὸς τὴν Βενετικὴν Γερουσίαν διὰ τοῦ ἐν Βενετίᾳ πρεσβευτοῦ του Ῥεϊνάλδου

[1] Πρβλ. F. W. Hasluck, Albanian settlements in the Aegean island, ἐν «Annual of the British school at Athens» τ. XV, σ. 423—428 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, London 1909.

Μελζόλα διαμαρυρώμενος, διότι αἱ ἐν Εὐβοίᾳ βενετικαὶ ἀρχαὶ ἐπέτρεψαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν αὐτόθι ἄνευ ἀδείας τοῦ οἰκείου κυριάρχου των οἱ ἐξοικισθέντες ἐκ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν Ἀλβανοί, ἀποτελοῦντες τριακοσίας περίπου οἰκογενείας, καὶ ζητῶν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἐξ αὐτῶν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Ἀττικήν.

Μηνὶ δὲ ἰανουαρίῳ τοῦ ἔτους 1426 ἡ Βενετικὴ Πολιτεία, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἐφάνη δυστροποῦσα, θέλουσα νὰ διατρανώσῃ τὴν πρὸς τὸν δοῦκα Ἀντώνιον γειτονικὴν φιλίαν, ἐπέτρεψε τὴν ἐξ Εὐβοίας ἀκώλυτον ἐπαναφορὰν εἰς τὰς πατρίδας οἰκήσεις των τῶν Ἀλβανῶν τούτων φυγάδων τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐπανακάμψωσιν, ἀλλ' ὅμως ἐδόθη συγχρόνως διαταγὴ εἰς τὸν βάϊλον τῆς Εὐβοίας νὰ κρατήσῃ ἅπαντας τοὺς Ἀλβανοὺς ἐκείνους, ὅσοι εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὴν νῆσον ἤδη πρότερον ἐκ Θεσσαλίας καὶ Φθιώτιδος καὶ τῶν περιχώρων τῆς Λεβαδείας καὶ εἶχον ἀποδειχθῇ ὠφέλιμοι ἐν Εὐβοίᾳ. Παρεῖχον δ' εἰς τούτους οἱ Βενετοὶ ὄχι μόνον ἐλευθέραν ἐγκατάστασιν ἐν Εὐβοίᾳ, ἀλλ' ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες, καὶ προικοδότησιν γαιῶν ἐκ τοῦ δημοσίου μετὰ καὶ ἄλλων προνομίων καὶ ἀσυδοσιῶν.

Ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς προμνησθείσης διαπραγματεύσεως πρὸς τὴν Βενετικὴν Πολιτείαν φαίνεται ἀποδίδων ὁ δοὺξ Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης εἰς τὴν ἐξ Ἀττικῆς ἀποχώρησιν μέρους τῶν ἐν αὐτῇ Ἀλβανῶν, ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην αὐτῶν χρησιμότητα εἰς τὴν χώραν, τοῦτο μὲν ὡς ἀνδρῶν μαχίμων, τοῦτο δ' ὡς γεωργῶν. Ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἰδιότητα ἦσαν περιζήτητοι ὑπό τε τῶν Βενετῶν τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Φλωρεντίνων τῆς Ἀττικῆς, καὶ διὰ ταῦτα βλέπομεν αὐτοὺς γενομένους τὸ μῆλον τῆς ἔριδος, καθ' ὃν τρόπον πολύτιμοι εἶχον ἀποβῆ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ (1349 - 1380) πρώτης αὐτῶν ἐγκαταστάσεως, προωρισμένοι νὰ χύσωσι νέον αἷμα εἰς τὴν ἐξηντλημένην χερσόνησον.

Ἐν Ἄνδρῳ ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἡ μόνιμος αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐγκαθίδρυσις ἐγένετο ὑπὸ ὡρισμένας ὡσαύτως συνθήκας, παραπλησίας πρὸς τὰς τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν τῇ Βενετοκρατουμένῃ Εὐβοίᾳ[1]. Δὲν ἦσαν δὲ μικραὶ καὶ εὐκαταφρόνητοι αἱ εἰς τοὺς ἐποίκους τούτους Ἀλβανοὺς παραχωρήσεις καὶ προνομίαι. Εἰς τοὺς ἐπήλυδας προσεφέροντο γαῖαι ἐκ τῶν ἀκαλλιεργήτων μέν, ἀλλὰ προσφυῶν πρὸς γεωργίαν, καὶ παρείχοντο αἱ γαῖαι αὗται ἀπηλλαγμέναι παντὸς φόρου καὶ δασμοῦ ἐκ μέρους τῶν καλλιεργητῶν καὶ τῶν κληρονόμων των, καὶ μόνον ἐν περιπτώσει θανάτου ἀκλήρων γεωμόρων ἐπανήρχοντο αἱ γαῖαι εἰς τὸ δημόσιον. Ἐξηρτᾶτο δὲ μόνον ἐκ τῆς κρίσεως τῆς ἐξουσίας ἡ ἐκλογὴ καὶ ὁ ἀναδασμὸς τῶν γαιῶν εἰς τοὺς καλλιεργητὰς συνῳδὰ πρὸς τὴν ἰδιότητα τῶν προσώπων καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν κατάστασιν τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐποίκου. Παρείχετο δὲ συγχρόνως ἰσόβιος ἀπαλλαγὴ ἀπὸ πάσης προσωπικῆς καὶ πραγματικῆς ἀγγαρείας ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους ἐποίκους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτῶν.

Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῶν τόσων προνομιῶν καὶ πλεονεκτημάτων ἓν μόνον ἠξίουν παρ' αὐτῶν ὡς ὅρον ἀπαραίτητον, τὴν συναρωγὴν εἰς τὴν πολεμικὴν ἄμυναν τοῦ τόπου ἐν περιπτώσει οἱουδήποτε κινδύνου. Δὲν ἤθελον δ' αὐτοὺς μόνον ἁπλοῦς πεζοὺς στρατιώτας, ἀλλὰ καὶ ἱππεῖς, καὶ δὴ ὤφειλεν ἕκαστος τῶν ἐνηλίκων ἀρρένων παντὸς οἴκου νὰ συντηρῇ ἀνὰ ἕνα ἵππον, χρήσιμον ἐν περιπτώσει πολέμου. Ἔκτοτε δ' ἴσως προέρχονται αἱ σῳζόμεναι ἐν Γαυρείῳ καὶ Ἄρνῃ τοπωνυμίαι «Ἀλογόμανδρα», «Ἀλογοστάσια», «Φοραδοσπηλιὰ» κ.ἄ.τ. Δὲν ἦσαν δὲ βαρεῖαι τοιαῦται ὑποχρεώσεις διὰ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐποίκους, οἵτινες, ἐκ τῶν πατρίων ὀροπεδίων κατελθόντες, πρὸς ἀμφότερα τὰ ἔργα ἀνεδείχθησαν ἐπιτήδειοι, τό τε δῆλον ὅτι γεωργεῖν καὶ στρατεύεσθαι.

[1] Βλ. τὰς συνθήκας ταύτας ἐν ἐγγράφῳ τοῦ Βενετικοῦ Ἀρχείου τῆς 20 ἀπριλίου 1402, ἐκδοθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ *Κ. Ν. Σάθα* ἐν Μνημείοις Ἑλληνικῆς Ἱστορίας (Documents inédits relatifs à l' histoire de la Grèce au Moyen âge, Paris 1881, τ. Β', σ. 79, ἀρ. 298). Πρβλ. καὶ *Τάσσον Δ. Νεροῦτσον* ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τοῦ *Δ. Γρ. Καμπούρογλου*, τ. Α', σ. 342.

Ἀνετέθη δ' ἐν Ἄνδρῳ εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς ἐποίκους καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ὑποστατικῶν καὶ κτημάτων τῶν ἰθαγενῶν γαιοκτημόνων καὶ τῶν Φράγκων τιμαριωτῶν, ὅπου, ἐννοεῖται, διὰ τήν, ὡς προείρηται, λειψανδρίαν οἱ ἐντόπιοι δὲν ἐπήρκουν εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας, γενομένας ἔκτοτε ἐν Ἄνδρῳ σπανιώτερον μὲν διὰ τῆς πληρωμῆς ἐκ μέρους τοῦ καλλιεργητοῦ μισθώματος, ἐξ οὗ καὶ παρέμεινεν ἐν Ἄνδρῳ ἡ λέξις *πόκτος*, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ὁ καλλιεργητὴς ἐνέμετο τὰς προσόδους τοῦ κτήματος, συνηθέστατα δ' ἐπὶ συνεταιρισμῷ κατὰ τὸ μέχρι καὶ σήμερον κρατοῦν ἐν Ἄνδρῳ σύστημα τῶν *κολλίγων* (collega = συνεταῖρος).

Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφίβολον ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἄνδρου διεπεραιώθησαν ἐν τῇ νήσῳ ἐκ τῆς γείτονος Καρύστου, ἀλλ' εἶναι ἐπ' ἴσης βέβαιον ὅτι δὲν προήρχοντο πάντες ἐκ τῆς ἰδίας φάρας ἢ πατριᾶς, διότι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Εὐβοίας ἦσαν συμμιγεῖς, ἄλλοι μὲν προερχόμενοι ἐξ Ἀττικῆς, ἄλλοι δ' ἐκ Βοιωτίας, ἔνθα ἀρχικῶς συνέρρευσαν εἴτε ἐκ τῆς Ἠπείρου ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Φθιώτιδος, εἰς ποικίλας ἀνήκοντες καὶ ἐνίοτε οὐχὶ φιλίως διακειμένας πρὸς ἀλλήλους πατριάς.

Ἔτσι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Βουρκωτῆς καὶ τοῦ Ἀρνᾶ ἔχουσιν ἦθη καὶ ἔθιμα ἐν πολλοῖς οὐσιωδῶς διαφέροντα τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Γαυρείου, παρεμφερῆ δὲ πρὸς τὰ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀττικῆς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔχουσι καὶ ἱκανὰ τῶν ἐπωνυμίων κοινά. Καὶ αἱ Ἀλβανίδες δὲ τῶν μερῶν τούτων τῆς Ἄνδρου ἐνεδύοντο μέχρι πρὸ μικροῦ ὁμοιομόρφως πρὸς τὰς γυναῖκας τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἀττικῆς. Ἀντιθέτως δὲ τὰ ἐπωνύμια τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Γαυρείου (Ἀμολόχου) συμπίπτουσιν ὄχι σπανίως πρὸς τὰ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κρανιδίου, τοῦ Πόρου, τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Ὁ δὲ Γάλλος ἰησουΐτης Σωζέ, ὅστις ἦκμασε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, ῥητῶς γράφει ὅτι οἱ ἐν Ἀμολόχῳ τῆς Ἄνδρου Ἀλβανοὶ ἦλθον ἐκ Πελοποννήσου [1].

[1] [P. Robert Sauger], Histoire nouvelle des anciens ducs et autres souverains de l'Archipel, avec la description des principales isles et des choses les plus remarquables, qui, s'y voyent encore aujourd'huis, Paris, 1698 καὶ 1699. Βλ. καὶ σ. 211 τῆς ὑπὸ *Ἀλεξ. Μ. Καράλη* ἐν ἔτει 1878 Ἑλλην. ἐν Ἑρμουπόλει τῆς Σύρου μεταφράσεως τοῦ ἔργου.

Ἰστέον ἐν τούτοις ὅτι πολλοὶ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἄνδρου δὲν ἔχουσιν οἰκογενειακὰ ἐπωνύμια, ὡς τοιαῦτα δὲ χρησιμοποιοῦσι τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου των, ἐκ τούτων δ' εὐάριθμοι τυχόντες ποιᾶς τινος μορφώσεως ἐσχημάτισαν πατρωνυμικά. Πολλάκις δέ, ὅταν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ πάππου δὲν ἐπαρκῇ πρὸς διάκρισιν ἕνεκα συνωνυμιῶν, προσθέτουσιν ἰδιότητά τινα ἢ ἐπάγγελμα ἢ καὶ τόπον προελεύσεως. Συχνότατα δὲ προσλαμβάνουσι, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς οἰκογενειακὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ἐκ διαφόρων λόγων ἐγκολαπτόμενα εἰς αὐτοὺς παρωνύμια, τὰ ἐν Ἄνδρῳ κοινῶς ὀνομαζόμενα *παρατσούκλια*. Δὲν εἶναι δὲ σπάνια παρ' αὐτοῖς καὶ τὰ μητρωνυμικά.

Οἱ ἐν Ἄνδρῳ Ἀλβανοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν Τοσκικὴν φυλήν, ἀνέκαθεν πρεσβεύουσαν τὸν χριστιανισμόν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τῶν Γκέκηδων, οἱ ὁποῖοι εἶναι Μωαμεθανοί. Εἶναι δ' οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἄνδρου φερέπονοι, σκληραγωγημένοι, λιτοδίαιτοι, γενναῖοι, ὀλιγόλογοι καὶ ἐλάχιστα διαχυτικοί, σχεδὸν σκυθρωποί. Κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ὑψηλοὶ τὸ ἀνάστημα, ἔχουσιν ὡραῖα χαρακτηριστικά, γρυπὴν τὴν ῥῖνα καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ξανθοί. Συγκριτικῶς πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Ἀττικῆς εἶναι λίαν φιλόξενοι. Ἀλλὰ διακρίνονται καὶ οὗτοι διὰ τὸ πεῖσμά των, τὸ φιλόδικον, τὴν πονηρίαν καὶ τὸ καχύποπτον. Ῥέπουσι δὲ πολλοὶ ἐκ τούτων πρὸς τὴν μέθην καὶ ἐταλανίζοντο μέχρι πρὸ μικροῦ ὑπὸ ἐλεεινῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, αὐτῶν τούτων ἀκριβῶς τῶν συνήθων καὶ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τῶν περιχώρων τῶν Ἀθηνῶν. Καί τοι δ' ἱκανὰ συνεστήθησαν σχολεῖα εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἀλβανικὰ χωρία τῆς νήσου, οὐχ ἧττον ἡ ἐκπαίδευσις παρ' αὐτοῖς ἐξακολουθεῖ νὰ εὑρίσκεται εἰς νηπιώδη εἰσέτι κατάστασιν, εἰ καὶ ἐπ' ἐσχάτων, βελτιωθείσης τῆς διδακτικῆς μεθόδου, ἱκαναὶ παρετηρήθησαν πρόοδοι.

Τὰ εἰς τὰ ἀλβανόφωνα χωρία τῆς Ἄνδρου σχολεῖα, καθὼς καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐν Ἑλλάδι ἀλβανοφώνων περιοχῶν, ἐκπληροῦσι μέγαν ἐθνικὸν σκοπόν, τὸν ὁποῖον ἀτυχῶς παρεῖδον οἱ παρ' ἡμῖν ἰθύνοντες τὰ τῆς παιδείας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἄνδρος κατῳκήθη περὶ οὗς χρόνους καὶ τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς, τῆς Ἐλευσῖνος, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Εὐβοίας, ἤτοι τὸν δέκατον τέταρτον περίπου αἰῶνα, ὑπὸ ἀλβανοφώνων γεωργῶν. Καὶ τὰ μὲν ἑλληνικὰ φρονήματα τῶν ἐπηλύδων τούτων ἐποίκων οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ. Ἀλλὰ παρὰ τὴν συνταύτισιν τῶν τυχῶν καὶ τὴν συγχώνευσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος περίεργος εἶναι ἡ ἐμμονὴ τῶν ἀλβανοφώνων τούτων εἰς τὴν διατήρησιν τῆς πατρίου γλώσσης ἐπὶ πέντε ὅλους αἰῶνας καὶ πλέον διὰ μυρίων περιπετειῶν. Ἡ τοιαύτη ἂς εἴπωμεν συντηρητικότης οὔτ' ἐκ λόγων πολιτικῶν, οὔτε ἐκ φυλετικῆς ἀντιδράσεως προέρχεται. Καὶ ὅμως ἐμμένουσιν εἰς τὸ ἰδίωμα τῶν πατέρων. Ὁ κυριώτερος δὲ λόγος εἶναι τὸ παλαιότροπον καὶ ἐν μέρει δυσμαθὲς τῆς Ἀλβανίδος γυναικός, ἥτις μὲ πολλὴν δυσκολίαν δέχεται νέα διδάγματα καὶ ἤθη. Καθ' ἃ δὲ συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς βλαχικοῖς ἐν Ἑλλάδι πληθυσμοῖς, ἐφ' ὅσον δὲν διαδίδεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰς μητέρας ὁ οἶκος δὲν παύει ξενίζων περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς δὲν ἐπέρχεται πλήρης. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ καταβληθῇ ἰδιάζουσα προσοχὴ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν θηλέων, ἥτις μέχρις ἐσχάτων διετέλει τὰ μάλιστα παρημελημένη. Ἕτσι μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν δὲν ἦτο σπάνιον τὸ φαινόμενον ἐν Γαυρείῳ καὶ Ἀρνᾷ νὰ συναντήσῃ τις Ἀλβανίδας ἀγνοούσας τελείως τὴν ἑλληνικήν. Ἤδη, εὐτυχῶς, συμβαίνει τὸ ἐναντίον, συχνὰ δὲ δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τὴν νῆσον Ἀλβανοὺς ἐκ τῶν νέων ἀμφοτέρων τῶν φύλων λαλοῦντας μόνον τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀγνοοῦντας ἢ ἐλάχιστα γινώσκοντας τὴν ἰδίαν των γλῶσσαν. Ὅλοι δὲ σήμερον οἱ ἐν Ἄνδρῳ Ἀλβανοὶ μετὰ τῆς ἰδίας των διαλέκτου ὁμιλοῦσιν ἐκ παραλλήλου καὶ τὴν ἑλληνικήν, εἰ καί τινες ἐξ αὐτῶν μετὰ ποιᾶς τινος δυσκαμψίας καὶ ἰδιαζούσης βαρείας προφορᾶς.

Ἡ Ἀλβανικὴ δὲ τῆς Ἄνδρου δὲν διαιρέρει σπουδαίως ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένην εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν ἢ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα οἰκοῦσιν ἀπὸ πολλοῦ Ἀλβανοὶ ἀναμὶξ μεθ' Ἑλλήνων. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἐν Ἄνδρῳ Ἀλβανῶν περιέχει ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἑλληνικῶν καί τινας ἰταλικὰς λέξεις, λίαν εὐαρίθμους ἄλλως. Διαπρεπὴς δὲ Γερμανὸς γλωσσολόγος, ὁ Γ. Κούρτιος, θεωρεῖ τὴν ἀλβανικὴν συγγενεστάτην πρὸς τὴν ἑλληνικήν, καὶ ἐν τῇ ἐτυμολογίᾳ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων παραθέτει καὶ τῆς ἀλβανικῆς τὰς ὁμορρίζους [1].

Δύναται δὲ ἄριστα ὁ Ἀλβανὸς τῆς Ἄνδρου νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἀλβανοῦ τῆς Ἠπείρου, τὴν ἰδίαν κατὰ τὸ πλεῖστον λαλῶν μετ' αὐτοῦ γλῶσσαν. Ἕτσι δὲ ἐξηγεῖται πῶς ὁ περίφημος εἰς τὸ Κοῦγγι τοῦ Σουλίου ἐθνομάρτυς μοναχὸς Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος, ὡς ὀλίγοι ἴσως γνωρίζουσιν, ἦτο Ἄνδριος τὴν πατρίδα [2] ἀφωμοιώθη τελείως πρὸς τοὺς Σουλιώτας καὶ προεκινδύνευσε καὶ ἔπεσεν ὑπὲρ τοῦ Σουλίου ὡς γνήσιος Σουλιώτης παρασχὼν ἑαυτὸν ἡρωϊκὸν ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς ἰδέας, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ Σουλιῶται.

Ἐκ τῶν τοπωνυμιῶν τῶν ἀλβανικῶν κοινοτήτων καὶ χωρίων τῆς Ἄνδρου καὶ τῶν οἰκογενειακῶν ἀκόμη ὀνομάτων τῶν αὐτόθι Ἀλβανῶν συνάγεται τὸ ἀναντίρρητον συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὴν ἐποίκησιν τῶν Ἀλβανῶν αὐτόσε ἀμφότεραι αἱ περιφέρειαι τοῦ τε Γαυρείου καὶ τοῦ Ἀρνᾶ κατῳκοῦντο ὑπὸ ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν. Ἕτσι, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς νήσου Ἄνδρου κατοικεῖται

---

[1] Βλ. G. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie, Leipzig, 1886. — Πρβλ. *Π. Κουπιτώρη*, Περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης, ἐν «Ἐφημ. Φιλομαθῶν», ἔτ. ιϛ', σ. 1448 κ. ἑ.—*Ἀθαν. Πετρίδου*, Σκέψεις τινὲς περὶ τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους καὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ, ἔνθ. ἀν., σ. 1483 κ. ἑ.

[2] Ῥητῶς ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Φίνλαϋ γράφει ὅτι ὁ Σαμουὴλ δὲν ἦτο Σουλιώτης, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ τῶν ἀρκτικῶν χωρίων τῆς Ἄνδρου Βλ. G. Finlay, History of che Greke revolution, τ. Α', σ. 60 καὶ 61.—*Α. Ν. Γούδα*, Βίοι Παράλληλοι, τ. Β. σ. 201 ἐν βίῳ Σαμουήλ. Πρβλ. *Δ. Π. Πασχάλη*, Ἡ Ἄνδρος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 35—39.

ὑπὸ Ἀλβανῶν, αἱ ἀλβανικαὶ τοπωνυμίαι εἶναι σχετικῶς εὐάριθμοι, δηλούμεναι ἰδίως αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀλβανικῶν καταλήξεων εζα[1], αἵτινες, καὶ περ προστιθέμεναι σχεδὸν πάντοτε εἰς ῥίζας ἑλληνικάς, μαρτυροῦσιν οὐχ ἧττον βαθμόν τινα ἐπιδράσεως τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἀλβανῶν ἐποίκων. Εἶναι δὲ αἱ ἐν Ἄνδρῳ ἀλβανικαὶ τοπωνυμίαι αἱ ἑξῆς: Ἀθέλιζα, Ἀπέζα, Βάθι (μάνδρα, στάνη), Βάθι Καλόγερι, Βάλεζα, Βερόριζα, Βίλλια, Βίριζα. Βόρι, Γαράντζα, Γκάγκαρη, Γκάλμη, Γκανάβιζα, Γούρνιζα, Ἔρδι, Ζόγκιζα, Ζομπόλια, Ζούζα, Ζόρκος, Θρούμπεζα, Καλογρέζα, Καλύβεζα, Καμάριζα, Καμκοῦκες, Κάστιζα, Κάστριζα, Κελάδιζα, Κιάφα, Κιάφα Βόρης, Κρίκεζα, Κώφιζα, Λιβάδιζα, Λεκάνεζα, Λιάγγι, Λιεδίζα, Λιόπεσι, Λούκεζα, Λυκούρα, Λυσίνδρα, Λούτζιζα, Μαδάριζα, Μπάλτιζα, Μπὶθ Πούλια, Μύρτιζα, Ντάρδιζα, Ξυλοκέριζα, Πέζα, Περιβόλεζα, Πιθικόκοσι, Ῥέθι, Ῥόνιζα, Ῥουφολέζα, Σάλεζα, Σάριζα, Σέλκη, Σκίμπι, Σκίμπι Καστελάκι, Τραπιθέλα, Τσέπη, Τσούκα, Φιέριζα, Χούμπια, Χώρεζα, Ψάθεζα, Ψωριάριζα καὶ εἴ τινες ἄλλαι. Ἔνιαι τῶν τοπωνυμιῶν τούτων ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὰς ὑπὸ Ἀλβανῶν οἰκουμένας περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς (Βάθι, Βίλλια, Καλογρέζα, Καμάριζα, Λιόπεσι), τὸ τοπωνυμικὸν Γαράντζα ἐν Μεσσηνίᾳ, τὸ δὲ τοπωνυμικὸν Ῥέθι, σημαῖνον περιοχὴν γῆς, περιφέρειάν τινα τόπου ὡρισμένην ἀπαντᾷ καὶ ἐν Τρικκάλοις τῆς Κορινθίας, ἔνθα ὡσαύτως εἶναι ἐγκατεστημένοι Ἀλβανοί. Πᾶσαι δὲ σχεδὸν αἱ λοιπαὶ εἰς τὰ ἀλβανικὰ διαμερίσματα τῆς Ἄνδρου ὀνομασίαι τῶν χωρίων, βουνῶν, κοιλάδων, ποταμῶν, πηγῶν ὑδάτων, ἀκρωτηρίων, κόλπων, νησίδων καὶ ἐν γένει πάντων τῶν τοπίων τῶν ὑπὸ Ἀλβανῶν οἰκουμένων ἤδη τμημάτων τῆς νήσου εἶναι ἀκραιφνῶς ἑλληνικαί, παραμείνασαι βεβαίως ὡς τοιαῦται ἐκ τῶν προενοικούντων αὐτόθι Ἑλλήνων[2].

[1] Τὸ ζα εἶναι ἐν τῇ ἀλβανικῇ ὑποκοριστικὴ κατάληξις, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέν ἐτηρήθη ἀμετάβλητος, ἐνιαχοῦ δ' ἔγινε τζα.

[2] Βλ. *Δ. Π. Πασχάλη*, Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου. Ἀνέκδοτον.

Ἔτσι χωρία οἰκούμενα ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ Ἀλβανῶν φέρουσιν ἑλληνικώτατον τὸν τύπον τοῦ ὀνόματος, ὡς Ἀμόλοχος, Ἀπροβάτου, Βουρκωτή, Γαύρειον, Καλυβάρι, Κατακαλαῖοι, Κατάκοιλος, Μυρμηγκές, Παλαιστοῦ, Φελλός, Χάρτες κλπ. Αὐτὰ τὰ μεγάλα καὶ καλῶς πεφυτευμένα κτήματα οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Γαυρείου ὀνομάζουσι καὶ μέχρι σήμερον ***ἑλληνικάδες***, βεβαίως διότι εὑρέθησαν ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν Ἑλλήνων κατοίκων καλλιεργημένα, καθὼς ***ἑλληνικὰ*** ὁμοίως ὀνομάζουσι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικῶν χρόνων ἐρείπια. Καὶ τοπωνυμία δὲ σώζεται εἰς Ἀρνᾶ ***Ῥωμαΐϊκα.***

Ἀλλὰ προδήλως οἱ Ἕλληνες οὗτοι καὶ οἱ μετὰ τούτων ἀναμιχθέντες μεταγενέστερον Βενετοὶ γαιοκτήμονες καὶ τιμαριῶται ὡς εὐαριθμότεροι τῶν ἐπηλύδων Ἀλβανῶν, κατοικοῦντες δὲ καὶ εἰς μεμονωμένας ἀγροικίας καὶ πύργους προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξηλβανίσθησαν προσοικειωθέντες ἐξ ἀνάγκης τὴν γλῶσσαν τῶν παρ' αὐτοὺς προσκαθημένων Ἀλβανῶν ἐποίκων, ἀλλὰ πάντοτε διακρινόμενοι διὰ τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτῆρα, διασῴζοντες δὲ μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὰ οἰκεῖα ἑλληνοβυζαντινὰ καὶ φραγκικὰ ὀνόματα τοῦ γένους των, τὰ οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν μετὰ τῶν ἀλβανικῶν, ὡς Βελοῦδος, Βιδάλης, Βλαστάρης, Γαβαλλιᾶς, Γαλάντης, Γονειός, Γράφας, Δεκαβάλας, Δελλαβόγιας, Δελλαγραμμάτικας, Δομένεγος, Ἑξαδάκτυλος, Καβαλλάρης, Καίσαρης, Καλόγνωμος, Κάρλος, Κάτσος, Κατσιώτης, Κλωνάρης, Κοκκίνης, Κρασᾶς, Λεονταρῆς, Λουλούδης, Μαγουλᾶς Μαλατάντες, Μαλταμπές, Μανάλης, Μάντζαρης, Μαντζόρος, Μαστροζάνες, Μαυρογένης, Μπάγιας, Μπασταρδῆς, Μπατῆς, Νεροκλήτης, Νόβας, Πέρρος, Ποθητός, Ῥήγας, Σεβαστός, Ταπεινός, Τζανέτος, Χαλᾶς, Χαροκόπος, Χοιροφᾶς, Ψαρός, Ψωμᾶς κ. ἄ. τ.

Καὶ φραγκικὰ δὲ κύρια ὀνόματα εἶναι συνήθη παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τῆς Ἄνδρου, ὡς Ἀοστὴς (Αὐγουστῆς), Γάσπαρης, Γιαννούλης, Ζάνες, Κάρλος (ὄν. καὶ ἐπών.), Λινάρδος, Λουρέντζος, Μαρτῖνος (ὄν. καὶ ἐπών.), Μπατέστος, Φραγκούλης, Φραέσκος (Φραγκῖσκος).

Ἀλβανικὰ ἐπωνύμια ἐν Ἄνδρῳ ἁπαντῶσι τὰ ἑξῆς: Βαλ-

μᾶς, Βλάμης, Γιμούκης, Γκίνης, Γκιώνης, Γκούμας, Δήμιζας, Ζούμπερης, Θεοδωρίζας, Ἴσαρης, Κακλαμάνος, Καλαμπούσης, Κολαδάμης, Κόλιας, Κολιάτσος, Κολιδᾶς, Κοροβέσης, Κοτσέλης, Κοτσέρας, Κρίπας, Λέκας, Λέκωσης, Λεμπέσης, Λιέπουρας, Λιόλιος, Λουκίσας, Λούπεσης, Μαζαράκης, Μάζης, Μαμάης, Μανταράκας, Μέξης, Μουζάκης, Μπαμπούσης, Μπαροῦς, Μπίμπας, Μπόγκας, Μπόθος, Μπουλμέτης, Μπούτης, Ντούσης, Πούτζας, Ῥέβας, Ῥέρας, Ῥίπης, Σούλης, Σούρμπης, Ταράσης, Τόγιας, Τούντας, Τριδήμας, Τρίμπαλης, Τσέπης, Τσίπης, Τσουμπρῆς, Φαρακούκης, Χάκαλης, Χέλμης, Ψίτος.

Ἀλβανικὰ δὲ βαπτιστικὰ ὀνόματα εὑρηνται ἀνδρῶν μὲν τὰ ἑξῆς: Γκίκας Δήμας, Ζάρος (ἐξέλ.), Ζέπας, Λάλος, Μίχας, Μπίρης (ὄν. καὶ ἐπών.), γυναικῶν δέ: Βερβοῦ (ἐξέλ.), Ζήκα, Λούβα, Λούγγα, Μάγγα, Μπήλια καὶ Μπήλιω (πιθανῶς ὑποκοριστικὸν τοῦ Πηνελόπη), Πόγγα.

Ἔτσι μὲ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν ἐν Ἄνδρῳ τῶν ἐπηλύδων τούτων Ἀλβανῶν ἐπυκνώθη ἐκ νέου ὁ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπιδρομῶν ἐξηραιωμένος τῆς νήσου πληθυσμός, διεχύθη εὔρωστον αἷμα καὶ ἐπῆλθε νέα τῶν κατοίκων συγχώνευσις καὶ ἀναζώμωσις καὶ ἡ νῆσος ἀνήχθη καὶ πάλιν εἰς δύναμιν καὶ ἀκμήν.

Ἀλλ' ἀλβανικὸς ἐποικισμὸς ἔλαβε χώραν ἐν Ἄνδρῳ καὶ ἐκ δευτέρου, κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ὅτε δ' ὁ Τεβενὸ ἐπεσκέφθη τὴν Ἄνδρον τῷ 1655, εἰς τὰς κώμας τῆς νήσου Ἀρνὰ καὶ Ἀμόλοχον κατῴκουν χίλιοι διακόσιοι Ἀλβανοί[1]. Ὁ δὲ Τουρνεφὸρ ἀναφέρει ὅτι καθ' ὃν χρόνον μετέβη ἐν ἔτει 1700 εἰς Ἄνδρον οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι ἔφερον ἀκόμη τὸ ἀλβανικὸν ἔνδυμα, ὅτι ἔζων κατὰ τὰ ἤθιμα τῆς πατρίδος των, δηλαδὴ χωρὶς πίστιν καὶ χωρὶς νόμον, ὡς ἐπεξηγεῖ, καὶ προσθέτει ἁμαρτύρως καὶ ἄνευ ἱστορικῆς.

[1] Jean Thevenot, Relation d' un voyage fait au Levant, Paris, M. D. C. LXIV, σ. 29.

τινος βασάνου ὅτι ἀπῳκίσθησαν ἐν Ἄνδρῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὄντες τετρακισχίλιοι[1].

Ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος καὶ δὴ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἔτους 1807 Ὑδραῖοί τινες Ἀλβανοὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν Ἄνδρῳ, ἰδίως εἰς τὸ Γαύρειον (Ἀμόλοχον). Ἀφορμὴ τῆς ἐν Ἄνδρῳ μετοικεσίας ταύτης τῶν Ὑδραίων ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανάστασις τῆς νήσου Ὕδρας ἐν ἔτει 1807 ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πολέμου. Ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σινιάβιν ρωσσικὸς στόλος, καταπλεύσας τότε εἰς τὸ Αἰγαῖον, κατώρθωσε μετὰ πολλοὺς καὶ εὐλόγους τῶν Ὑδραίων δισταγμοὺς νὰ παρασύρῃ τούτους εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἀλλά, συνθηκολογησάσης μετ' οὐ πολὺ τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς Τουρκίας, ὁ ρωσσικὸς στόλος ἐγκατέλιπε τὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου, ἀφήσας ἀναλγήτως τοὺς Ὑδραίους ἐκθέτους εἰς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων. Καὶ κατώρθωσαν μὲν κατόπιν οἱ Ὑδραῖοι νὰ ἐξιλεωθῶσι τῇ μεσολαβήσει τοῦ μπᾶς κοτζάμπαση τῆς νήσου των Γεωργίου Δήμα Βούργαρη, πατρὸς τοῦ κατόπιν πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Δημητρίου Βούλγαρη, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ μᾶλλον εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἀναμιχθέντες ἔκριναν φρόνιμον νὰ ἐκπατρισθῶσι καὶ ἀπῆλθον διασκορπισθέντες εἰς διαφόρους νήσους, ἱκανοὶ δὲ εἰς Ἄνδρον, ἔνθα οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἔκτοτε μονίμως.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Ὕδραν καὶ Σπέτσας ἐγένετο πολὺ μεταγενέστερον τῆς ἐν Ἄνδρῳ. Διότι *μόλις ἀρχομένου τοῦ ις' αἰῶνος Ἀλβανοὶ ποιμένες ἀπὸ τοῦ* Κρανιδίου μετῴκησαν εἰς τὰς νήσους Σπέτσας καὶ Ὕδραν διὰ τὰς ἐπ' αὐτῶν καταλλήλους πρὸς αἰγοτροφίαν νομάς, ἄλλοι δὲ ἀπὸ τοῦ Δαμαλᾶ διεπεραιώθησαν εἰς Πόρον. Κατὰ ταῦτα, ἡ ἀλβανικὴ ἐν Ἄνδρῳ ἐποίκησις ἔλαβε χώραν ἕνα περίπου αἰῶνα προγενέστερον τῆς ἐν Ὕδρᾳ καὶ Σπέτσαις. Τὰ δ' ὑπὸ Σουρμελῆ ἱστορούμενα περὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὡς

[1] Joseph Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, τ. Α', Amsterdam 1718, σ. 134.

ἐγκατασταθέντων ἐν Ἀττικῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Σκενδέρμπεη (1467), εἶνε ἀσύστατα καὶ ἀμάρτυρα.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἀπῳκίσθησαν ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλας τινὰς νήσους ἐκ τῶν Κυκλάδων, τὴν Κέαν, τὴν Κύθνον καὶ τὴν Ἴον.

Ὁ ἐποικισμὸς τῶν Ἀλβανῶν ἐν Κέᾳ δὲν ἄφησεν οὐδὲν ἄλλο ἴχνος ἢ μόνον τὰ οἰκογενειακὰ ἐπωνύμια καὶ εὐαρίθμους τινὰς τοπωνυμίας. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Κύθνῳ, τῆς ὁποίας οἱ μετακληθέντες ἐξ Ἄνδρου Ἀλβανοὶ ἔποικοι προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξεφυλίσθησαν ἀναστρεφόμενοι μετὰ τοῦ ὑπάρχοντος πολυπληθεστέρου ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὅτι δ' οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Κύθνου διεπεραιώθησαν αὐτόθι ἐκ τῆς γείτονος Ἄνδρου ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κοινότητος πολλῶν οἰκογενειακῶν ἐπωνυμίων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἴον, καθ' ἃ πληροφορούμεθα ὑπὸ τοῦ ἡσυχίτου Ῥοβέρτου Σωζέ, ὁ δυνάστης αὐτῆς Μᾶρκος Κρίσπος, ἀδελφὸς Ἰωάννου Β' τοῦ Κρίσπου, δουκὸς τῆς Νάξου, ὅτε παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν ἡ νῆσος τῷ 1418 ἀπῴκισεν εἰς αὐτὴν Ἀλβανοὺς ἐκ Πελοποννήσου ὅπως καλλιεργήσωσι τὴν νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς εἶχε λίαν ἐξαραιωθῇ ἐκ τῶν συχνῶν ληστοπειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων [2].

Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν τούτοις οἱ κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα τελευτῶντα εὑρισκόμενοι ἐν Ἴῳ εἶνε διάφοροι τῶν ἔν ἔτει 1418 ἐπὶ Μάρκου Κρίσπου ἐκ Πελοποννήσου μετοικισθέντων· διότι ἡ Ἴος μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνα ἀπὸ τῆς, ὡς εἴρηται, πρώτης ἐν αὐτῇ ἀλβανικῆς ἐποικήσεως, ἤτοι τῷ 1558 δεινὴν ὑπέστη συμφορὰν ὑπὸ πολυαρίθμων πειρατῶν, οἵτινες ἐπιβαίνοντες δέκα καὶ τεσσάρων γαλιωτῶν ἐδῄωσαν τὴν νῆσον καὶ ἐξηνδραπόδισαν τοὺς κατοίκους της. Ὅσοι δ' ἐκ τούτων κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν ἐγκατέλιπον τὴν νῆσον ἀπομείνασαν ἔρημον μέχρι τοῦ ἔτους 1575, μεθ' ὃ μετωκίσθη ἡ Ἴος ὑπὸ διακοσίων περίπου Ἀλβανῶν κατὰ τὸ ἔτος 1638 [1].

Πρῶτος ὁ ἀββᾶς Φραγκῖσκος Ῥιχάρδος γράφων περὶ τὸ ἔτος 1657 ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἴου ἦσαν ἀλβανικῆς καταγωγῆς [2]. Ὁ δὲ ἰησουΐτης Ῥοβέρτος Σωζὲ μετὰ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα λέγει ὅτι ἐν Ἴῳ κατῴκει συμμιγὴς πληθυσμὸς ἐξ Ἑλλήνων, Ἀλβανῶν καὶ παντοδαπῶν πειρατῶν, καὶ προσθέτει ὅτι οἱ ἐν Ἴῳ Ἀλβανοὶ ὡμίλουν ἀλβανιστὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἤτοι μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος [3]. Τὸν ἐν Ἴῳ ἀλβανικὸν ἐποικισμὸν βεβαιοῖ καὶ ὁ Τεβενό, ὅστις λέγει ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι κάτοικοι τῆς Ἴου ἦσαν βάρβαροι καὶ αἱμοχαρεῖς, φυλάττοντες τὴν νύκτα ὡπλισμένοι παρὰ τὴν παραλίαν [4]. Καὶ ὁ Τουρνεφὸρ ἀναφέρει ἐν ἔτει 1700 Ἀλβανοὺς ἐν Ἴῳ, ἐξεικονίζων τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων τῆς νήσου κατοίκων, διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων [5]. Ὁ δὲ Σοννίνη, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Ἴον ἐν ἔτει 1779, οὐδὲν πλέον ἴχνος ἀλβανικῆς ἐποικήσεως εὗρεν ἐν αὐτῇ, διότι οἱ πρὸ δύο ἀκριβῶς ἑκατονταετηρίδων μετοικισθέντες εἰς Ἴον Ἀλβανοί, ἀναμὶξ μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς νήσου ἐγκατασταθέντες, συνεχωνεύθησαν πρὸς τοὺς ἀσυγκρίτως πολυπληθεστέρους ἐπιχωρίους [6]. Οὐχ ἧττον οἱ Σικινῖται τοὺς Ἰήτας μέχρι σήμερον ὀνομάζουσι *τσαρουχάδες* ὡς φοροῦντας ἕως ἐσχάτων ἀντὶ ὑποδημάτων εἶδός τι τσαρουχίων, τοῦθ' ὅπερ ἀναπολεῖ ἐπιπροσθέτως τὴν ἀλβανικὴν πολλῶν ἐξ αὐτῶν καταγωγήν. Ἐπιβεβαιοῦται δ' ἡ ἐν Ἴῳ ἀλβανικὴ ἐποίκησις καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ βρεβίῳ τῆς νήσου μνημονευομένων παλαιῶν οἰκογε-

[1] [P. R. Sauger], Histoire nouvelle des anciens ducs et autres souverains de l'Archipel, σ. 215 καὶ σ. 137 τῆς ὑπὸ *Α. Μ. Καράλη* ἑλλ. μεταφρ.

[1] F. W. Hasluck, Albanian settlements in the Aegean islands, ἔνθ. ἀν., σ. 225.

[2] Père François Richard, Relation de ce qui s'est passé de plus remarquable à Saint-Erini, isle de l'archipel,... Paris 1657, σ. 337.

[3] *Σωζέ*, ἔνθ. ἀν.

[4] J. Tenevot, Rélation d'un voyage fait au Levant, σ. 200—1.

[5] Tournefort, ἔνθ. ἀν., τ. Α', σ. 95.

[6] C. S. Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie fait par l'ordre de Louis XVI, Paris, IX (=1801), τ. 1—2.

νειακῶν ὀνομάτων τῶν κατοίκων, οὐκ ὀλίγα τῶν ὁποίων εἶνε ἀλβανικά, μεταξὺ δὲ τούτων ἀναφέρονται καὶ ὀνόματα ἀπαντῶντα καὶ μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Ἄνδρου, ὡς τὰ Βαλμᾶς, Γκίκας, Κολαδάμης, Κολιδᾶς, Μανταράκας, Μπουλμέτης, Τόγιας, Χέλμης κ. ἄ. [1]. Σήμερον ἐκ τῆς ἐν Ἴῳ ἀλβανικῆς ἐποικήσεως, πλὴν τῶν εἰρημένων οἰκογενειακῶν ὀνομάτων, οὐδὲν ἕτερον λείψανον ἀπομένει ἢ ἐλάχιστά τινα γλωσσικὰ ἴχνη εἰς τὰ ποιμενικὰ ἰδίως ὀνόματα.

Ἀλβανοὶ ἀπῳκίσθησαν ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Κάσον, ἔνθα ὑπάρχει μάλιστα καὶ χωρίον ὀνομαζόμενον μέχρι σήμερον ***Ἀρβανιτοχῶρι.*** Ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ δὲν διετηρήθησαν μετὰ τῆς γλώσσης των ἢ μόνον ἐν Ἄνδρῳ ἔνθα μετέβησαν πολυπληθέστεροι καὶ συμπαγέστεροι, εἰς τὰς λοιπὰς δὲ προαναφερθείσας νήσους συνεχωνεύθησαν μετὰ τοῦ ἐγχωρίου στοιχείου.

Ἔγραφον ἐν Ἄνδρῳ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

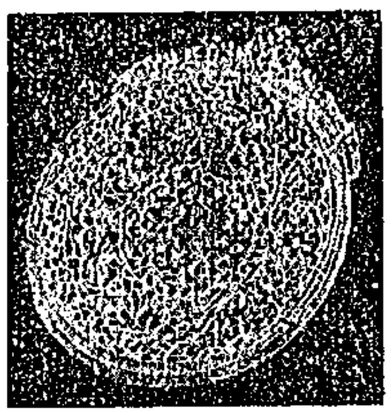

[1] Πρβλ. *Π. Γ. Ζερλέντη*, Μετοίκησις Ἀλβανῶν εἰς Ἴον, «Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς», τ. Β', ἐν Ἑρμουπόλει 1918, σελ. 260 κ. ἑ.

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

ΚΑΫΜΕΝΑ ΠΑΙΔΙΑ...

1. Στὴν ἐποχή μας.

Τὸ σπίτι ἀνάστατο ἐκεῖνο τὸ ἀπόγεμα. Ὅλοι ταραγμένοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι. Τὰ παιδιὰ πεισμωμένα φώναζαν:

Μὰ ἀφοῦ δὲν ἔχομε τίποτε ἄλλο νὰ διαβάσωμε, γιατί νὰ μὴν παίξωμε;»

—Ὅλο καὶ παιγνίδι! Τὰ παιδιὰ σήμερα δὲν τὰ μαθαίνουν τίποτε, ξεφώνιζε ἡ γιαγιὰ ἀπελπισμένη, μιὰ κοντὴ καὶ παχειὰ κυρία μὲ ματογυάλια καὶ μὲ ἄφθονη σχολαστικότητα. Στὴν ἐποχή μας χαρακώναμε τὸ τετράδιο στὰ τρία κ' ἐγράφαμε τὸ ρῆμα σ' ὅλους τοὺς χρόνους καὶ σ' ὅλα τὰ πρόσωπα. Εἴχαμε κάθε βράδυ τέσσερα, πέντε ρήματα νὰ τὰ κλίνωμε στὴν ἐνεργητικὴ καὶ παθητικὴ φωνή. Τώρα τίποτε. Τοὺς βάζουν μονάχα τὸ πρῶτο πρόσωπο κάθε χρόνου καὶ μονάχα ἕνα ρῆμα γιὰ κάθε βράδυ, κι' αὐτὸ ὄχι πάντα. Πῶς θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γράμματα; Ἐμεῖς ξενυχτούσαμε ὥς τὰ μεσάνυκτα γιὰ νὰ γράψωμε. Σήμερα ἅμα γυρίσουν ἀπὸ τὸ σχολεῖο, παιγνίδι καὶ πάλι παιγνίδι. Πότε λοιπὸν θὰ μάθουν;

—Καλὲ μητέρα, εἶπε ὁ γαμπρός της, εὑρίσκοντας εὐκαιρία νὰ μιλήσῃ μιὰ στιγμὴ ποὺ ἡ γιαγιὰ σταμάτησε γιὰ νὰ πάρῃ ἀνάσα, τὸ σχολεῖο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα ποὺ ἔχομε στὸν τόπο μας. Διδάσκονται τὰ παιδιὰ μὲ τὴν

καλύτερη μέθοδο, τὴν τελευταία. Δὲν εἶναι ἔτσι; εἶπε, γυρίζοντας σὲ μένα.

Κοίταξα τὴ γιαγιὰ. Φαίνονταν τόσο ἀπελπισμένη! Τί νὰ τῆς πῶ; Εἶναι εὔκολο ν' ἀλλάξῃ κανεὶς γνώμη σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία; Κι' ἂν καμμιὰ φορὰ ἀλλάζῃ, δὲν γίνεται βέβαια αὐτὸ σὲ μιὰ στιγμή.

2. Τὸ καινούργιο κόσκινο.

— Εἴμαστε τυχεροί! Εἶναι τόσο καλὴ ἡ φετινὴ Fräulein μας!

—Ἡ περυσινὴ τί ἔγινε; Μοῦ λέγατε πὼς ἦτο πολὺ καλή.

— Καλή; Ἦτον κι' αὐτὴ σὰν τὴν προπέρσινη. Νὰ ξέρατε τί ἀνακαλύψαμε! Ἔβριζε τὸ παιδί, τὸ κτυποῦσε. Καλὲ τὸ εἶχε μάθει βρωμόλογα. «Σκασμός», ἦταν τὸ ὀλιγώτερο.

—Ἐγὼ τὴν σιχάθηκα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι, εἶπεν ὁ Κύριος τοῦ σπιτιοῦ. Εἶχα γυρίσει νωρὶς ἀπὸ τὴ δουλειά μου καὶ τῆς παρήγγειλα νὰ πάρῃ τὸ παιδὶ καὶ νὰ τὸ βγάλῃ ἔξω. «Ἐγὼ δὲ βγαίνω μὲ τὸν ἥλιο» αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπάντησίς της.

— Καλὲ ἐγὼ τὴν ἄκουσα νὰ λέγῃ, «μὴν ἀκοῦς τὴ μητέρα σου». Ἡ τωρινὴ ὅμως εἶναι πολὺ καλή, πρόσθεσε ἡ Μαμά, Τὸ παιδὶ φρονίμεψε. Ἔπαψε νὰ κλαίῃ. Ἔμαθε τόσα πράγματα μέσα σὲ λίγες μέρες!

3. Θὰ ἔλθῃ;

Ἦταν κουλουρτζῆς. Πόσα θέλετε νὰ κερδίζῃ; Μονάχα τὸ καθημερινὸ ψωμὶ μποροῦσε νὰ βγάζῃ. Κι' αὐτὸς εἶχε νὰ θρέψῃ ἕξι παιδιὰ καὶ γυναῖκα!

Ὁ εὐλογημένος εἶχε παντρευτῇ τρεῖς φορές. Ἦταν ἄτυχος. Οἱ γυναῖκές του πέθαιναν καὶ εἶχε ἀποκτήσει ἕξι παιδιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ πρῶτές του.

Ὅλα μικρά. Θέλαν ροῦχα, φαγὶ καὶ ψωμί, πολὺ ψωμί. Ἕνα κουλοῦρι δὲν τοὺς ἀρκοῦσε στὴν καθησιά τους. Κι' ὡς νὰ μὴν ἔφθαναν ὅλα αὐτά, τὸ μικρότερο παιδί, ἕνα κοριτσάκι δύο χρονῶν, ἡ Μαρίτσα, λερώνετο ἀδιάκοπα. Μικρό, βλέπετε. δὲν ἔνοιωθε. Οὔτε ἀπὸ ἔξοδα καταλάβαινε,

οὔτε τὸν κόπο τῶν ἄλλων λογάριαζε. Τοὺς εἶχε γίνει βάρος. Ἡ μητρυιά, ἡ τρίτη γυναῖκα, ἦταν καλὸς ἄνθρωπος, μὰ εἶχε βαριεστήσει κι' αὐτή.

— Καλὰ τὰ πέντε ἄλλα, Χριστιανέ μου, ἔλεγε συχνὰ στὸν ἄνδρα της, μεγάλωσαν κομμάτι, παίρνουν ἀπὸ λόγια. Μὰ ἡ Μαρίτσα δὲν ὑποφέρεται. Ἀδιάκοπα λερώνεται. Δὲ βαστῶ πιὰ νὰ πλένω.

Καὶ τότε βαριεστημένος ἔκανε ἐκεῖνο, τὸ ἀξέχαστο! Πῶς τὸ ἀπεφάσισε;

—Μοῦ δίνεις τὴ Μαρίτσα. Σὺ ἔχεις κι' ἄλλα παιδιά, τοῦ εἶπε μιὰ ἡμέρα ἕνας κύριος γνωστός του, θὰ ἐλαφρωθῇς κομμάτι. Τὴν θέλει ἕνα πλούσιο ἀνδρόγυνο χωρὶς παιδιά.

Τὴν ἔδωκε. Παναθεματισμένη ὥρα!

Καιρὸς πέρασε ἀπὸ τότε. Κι' ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ ξεχάσῃ τὸ παιδί του, τὴ Μαρίτσα του.

Οἱ δουλειὲς πὰν καλύτερα τώρα. Κάποια ἄνεσι μπῆκε στὸ φτωχικὸ τὸ σπίτι. Μὰ τί ὄφελος; Γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει πιὰ χαρά...

Τὶς γιορτές, ὅταν ὅλοι μαζεύωνται ὁλόγυρα στὸ τραπέζι καὶ τὰ παιδιὰ κοιτάζοντας τὸ γιορτινὸ τὸ φαγητό, τὸ κρεατινό, ἀνυπομονοῦν ὡς πού νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά τους, αὐτὸς χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, δακρύζει.

Μὲ σφιγμένη τὴν καρδιὰ κοιτάζει τὴ θέσι τῆς μικρούλας του.

— Βάλετε ἕνα πιάτο καὶ τῆς Μαρίτσας, κι' ἀφήσετε ἄδεια τὴ θέσι της... θὰ ἔλθῃ κι' αὐτή. Πρέπει νὰ τὴν περιμένωμε.

Τὰ παιδιὰ παραμερίζοντας ἀφήνουν τὴ θέσι τῆς Μαρίτσας ἄδεια, ἐνῷ ἡ μητρυιὰ βιαστικὴ βάζει τὸ πιάτο.

Θὰ ἔλθῃ ἄραγε ποτέ;

4. Ὁ καλὸς ὁ δάσκαλος.

Συναντηθήκαμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια σ' ἕνα καφενεδάκι ἐξοχικό. Ἤμεθα παλιοὶ γνώριμοι. Ἦταν συμμαθητὴς τοῦ ἀδελφοῦ μου στὴ Ναυτικὴ Σχολὴ τῶν Δοκίμων.

Ἀφοῦ κοιταχθήκαμε κομμάτι κ' ἐκάναμε μέσα μας τὲς

ἴδιες σκέψεις, «πῶς ἄλλαξε! Πῶς γίνεται ὁ ἄνθρωπος!» ἦλθε ὁ λόγος γιὰ τὰ παιδιά μας.

—Ἔχω δυό, εἶπε ὁ παιδικός μου φίλος, δυὸ ἀγόρια, μὰ εἶναι θεότρελλα! Ἅμα δὲν ἔχουν σχολεῖο βασανίζουν τὴ μητέρα τους.

—Τί κάνουν;

—Τί κάνουν; ὅλο κι' ἀταξίες. Τρέχουν, πηδοῦν, σπάζουν τὶς καρέκλες, ξεφωνίζουν. Χαλοῦν τὸν κόσμο, σοῦ λέω. Στὶς διακοπὲς τὰ παίρνω μαζί μου στὸ καράβι γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ λιγάκι ἡ καϋμένη ἡ μητέρα τους. Εὐτυχῶς κοντεύουν τὰ μαθήματα. Εἴχαμε τύχη! Στὴ γειτονιά μας ἔχομε ἕνα πολὺ καλὸ ἰδιωτικὸ σχολεῖο! Ἐκεῖ τὰ στέλνω. Ὁ διευθυντὴς εἶναι πρώτης τάξεως ἄνθρωπος! Ἄριστος παιδαγωγός! Τὰ μαθαίνει καθαρεύουσα, οὔτε μιὰ λέξι μαλλιαρὴ καὶ δὲν ἀστειεύεται. Γιὰ τὸ παραμικρὸ ξύλο-ξύλο. Τὰ συνηθίζει βλέπετε στὴν πειθαρχία. Δόξα σοι ὁ Θεός!

5. *Τὸ μεγάλο ἔγκλημα.*

Κάποια ἀταξία μεγάλη θὰ εἶχε κάνει σήμερα τὸ ξαδελφάκι μου, για νὰ εἶναι ἡ γιαγιά του ἔτσι ἀπελπισμένη.

Πηγαινοήρχετο στὸ δωμάτιο γεμάτη ταραχή. Σὲ λίγο, σὰν πέρασε ἡ μπόρα.

—Κάθισε, κόρη μου, μοῦ εἶπε.

—Τί τρέχει;

—Κάθισε, θὰ σοῦ πῶ. Ξέρεις, δὲ βγαίνω συχνά, μὰ σήμερα τὸ ἀπόγεμα ἀποφάσισα νὰ πάω νὰ δῶ τὴν Κ^αν^ Χ. τὴν πατριώτισσά μου. Ἔχει μεγάλη θλίψι ἡ καϋμένη. Ἔχασε τὸ παιδί της στὸν πόλεμο. Ἔφυγα λοιπὸν λυπημένη γιὰ νὰ πάω στὸ σπίτι της. Ἔμπρός μου, σὲ μικρὴ ἀπόστασι βάδιζε ἕνα ἀγόρι. Γύριζε, φαίνεται, ἀπὸ τὸ σχολεῖο, γιατὶ κρατοῦσε βιβλία στὸ χέρι. Πήγαινε, κοιτάζοντας δεξιὰ κι' ἀριστερά, μὲ τὰ χέρια χωμένα στὶς τσέπες. Καὶ δὲν ἔπαυε νὰ σφυρίζῃ. Κάποιο κακομαθημένο παιδὶ σκέφθηκα, γι' αὐτὸ πηγαίνει σφυρίζοντας στὸ δρόμο.

Ἔβαλα τὰ γιαλιά μου, γιατὶ δὲν διακρίνω καλά, κάθως ξέρεις καὶ τί βλέπω; Τὸν Κώστα, τὸν ξάδελφό σου, ὁλόκληρο!

6. *Ἄλλοτε καὶ τώρα.*

Θυμοῦμαι μὲ τί χαρὰ περιμέναμε τὶς διακοπές! Τὸ καλοκαίρι θέλαμε νὰ εἶναι ἀτέλειωτο καὶ πάντα μελαγχολούσαμε σὰν ἔπιαναν τὰ πρωτοβρόχια, γιατὶ τὸ καλοκαίρι εἴμεθα ἐλεύθεροι πολῖται καὶ κάναμε ὅ,τι θέλαμε. Χορταίναμε καθισιό, τρέξιμο, κυνηγητό, παιγνίδι.

Οἱ γονεῖς μας τὸ εὕρισκαν αὐτὸ πολὺ φυσικό. Ποτὲ δὲν τοὺς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ μᾶς ὑποχρεώσουν νὰ μελετήσωμε στὶς διακοπές.

Μελετοῦσε μονάχα ὅποιος ἔμενε μετεξεταστέος. Αὐτὸς ὅμως ἦταν ὑπόδικος κ' ἔπρεπε νὰ ἐργαστῇ στὶς διακοπὲς γιὰ νὰ μὴν καταδικαστῇ ὁριστικὰ κι' ἀπορριφθῇ. Μὰ τὰ ἄλλα παιδιὰ ποὺ εἶχαν μελετήσει τὸ χειμῶνα κ' εἶχαν προβιβαστῇ, ἦταν ἐλεύθερα νὰ παίζουν. Οἱ γονεῖς μας ἐσκέπτοντο πὼς ἐννέα μῆνες γράμματα τὸ χρόνο φθάνουν καὶ περισσεύουν...

Τώρα ὅμως ἄλλαξαν τὰ πράματα. Ἡ σοφία, βλέπετε, ξεχείλισε κ' ἐπειδὴ ζοῦμε στὸν αἰῶνα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ τῆς ταχύτητος, πρέπει μὲ τὴν ἴδια γληγοράδα νὰ μάθουν καὶ τὰ παιδιὰ ὅλες τὶς γλῶσσες καὶ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, ἐν ὅσῳ εἶναι ἀκόμα μικρά. Τὸ καλοκαίρι, στὴν ἐξοχή, ἐνῷ ἡ φύσις γύρω ὁλοπράσινη τὰ προσκαλεῖ νὰ ξαπλωθοῦν κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα καὶ ν' ἀδελφωθοῦν μὲ τὰ πουλιά, αὐτὰ πρέπει ὅλο τὸ πρωῒ σκυμμένα νὰ μελετοῦν. «Γιὰ νὰ μὴν τὰ ξεχάσουν» μοῦ ἐξήγησε μιὰ μητέρα.

Κακόμοιρα παιδιά!

7. *Ὁ κακὸς ὁ δάσκαλος.*

Τὸν περιμέναν τὸ δάσκαλο στὴν κοινότητα ἀνυπόμονα. Φαίνεται πὼς ἦταν πολὺ γραμματισμένος! Εἶχε σπουδάσει στὴ Γερμανία κ' ἐρχόταν τώρα γιὰ ν' ἀναλάβῃ τὸ σχολεῖο τῆς κοινότητος.

Περήφανα κρύβαν τὴ σκέψι τους. Ποῦ ὁ χόντζας, ὁ δά-

σκαλος τῶν Τούρκων, καὶ ποῦ ὁ δικός τους! Σπουδασμένος στὴ Γερμανία!..

Γι' αὐτὸ πρόσμεναν τὸ δάσκαλο ἀνυπόμονα στὴν μικρὴ αὐτὴ κωμόπολι ποὺ κι' ἂν εὑρίσκετο στὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, εἶχε ὅμως διατηρήσει τὸν ἐθνισμό της.

Ἔφτασε τέλος ἡ ἡμέρα καὶ ὁ καινούργιος δάσκαλος ἦρθε... Τόσο νέος! Διάβολε, τὰ γράμματα δὲ μαθαίνονται ἔτσι εὔκολα. Δὲν εἶναι νερὸ νὰ τὸ καταπιῇς. Θέλουν χρόνια καὶ χρόνια. Κι' αὐτὸ τὸ ἴσιο κορμὶ καὶ τὸ γελαστὸ πρόσωπο! Ὄχι, δὲν εἶχε ὄψι γραμματισμένου ὁ καινούργιος δάσκαλος.

Οἱ ἔφοροι τῆς σχολῆς κράτησαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν ἀπογοήτευσί τους καὶ δὲν εἶπαν τίποτε ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Τί τὰ θέλετε; Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ πῇς πὼς γελάστηκες. Ὕστερα μπορεῖ νὰ εἶχαν κάνει λάθος. Περίμεναν λοιπόν· Τὴ Δευτέρα ὅλη ἡ ἐφορία ἦταν στὸ σχολεῖο. Ἦρθαν γιὰ τὴν ἔναρξι. Ἤθελαν νὰ δοῦν τὸν καινούργιο δάσκαλο στὸ ἔργον του. Ποὺ καλύτερα νὰ μὴν τὸν ἔβλεπαν!

Ἐμπῆκε μέσα στὴν τάξι γελαστός, χάϊδεψε μερικὰ παιδιά, εἶπε μερικὰ ἀστεῖα καὶ στὸ τέλος ἄρχισε τὸ μάθημα. Ποῦ ὁ ἄλλος, ὁ μακαρίτης ὁ γεροδάσκαλος! Ἔλεγε, ἔλεγε, ἔλεγε κ' ἔνοιωθες πὼς ἡ σοφία του δὲ στείρευε. Αὐτὸς ὁ νέος ὅλο καὶ ρωτοῦσε τὰ παιδιά: «Τί ξέρετε; μήπως τὸ εἴδατε αὐτό; μήπως ἔχετε τίποτε γιὰ κεῖνο διαβάσει;» Μὰ ἂν ἤξεραν τὰ παιδιά, δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ πᾶνε σχολεῖο, κύριε δάσκαλε. Πᾶνε γιατὶ δὲ ξέρουν καὶ πρέπει νὰ μάθουν.

Μόλις πέρασε ἡ μιὰ ὥρα καὶ ἀμέσως ἔξω στὴν αὐλή, διάλειμμα, παιδιὰ καὶ δάσκαλος.

«Κουράσθηκαν τὰ παιδιὰ καὶ θέλουν ν' ἀναπνεύσουν λιγάκι» εἶπεν ὁ νέος δάσκαλος χαμογελῶντας στοὺς ἐφόρους. Χωρὶς νὰ τοῦ ἀπαντήσουν, κούνησαν τὸ κεφάλι. Πότε θὰ μάθουν, τὰ παιδιὰ ἅμα τὰ βγάζουν διάλειμμα κάθε ὥρα;

Καὶ ὅμως δὲν εἶχαν δεῖ ἀκόμα τὸ χειρότερο! Ὁ δάσκαλος ἔγινε ἀρχηγὸς τῶν παιδιῶν κι' ἄρχισε νὰ τρέχῃ καὶ νὰ παίζῃ μαζί τους.

Ἕνας, ἕνας ἀπὸ τοὺς προύχοντας ἔφευγε σιωπηλὰ μὲ κατεβασμένο τὸ κεφάλι, προσπαθῶντας νὰ μὴν ἀντικρίσῃ

τὸ δάσκαλο. Αὐτὸς δὲν ἔδωκε καμμιὰ προσοχή, εὑρίσκοντας φυσικὸ πὼς οἱ ἔφοροι ἔφευγαν χωρὶς κἂν νὰ τὸν χαιρετήσουν. Βέβαια δὲν θὰ ἤθελαν νὰ διακόψουν τὸ παιγνίδι. Ἐξακολούθησε λοιπὸν νὰ παίζῃ καὶ νὰ παραβγαίνῃ μὲ τὰ παιδιά.

Ἡμέρες πέρασαν κ' ἔγιναν ἑβδομάδες, κι' ὅσο ὁ καιρὸς προχωροῦσε ἀκούονταν καὶ χειρότερα πράγματα γιὰ τὸ δάσκαλο. Οὔτε φώναζε, οὔτε χαλοῦσε τὸν κόσμο, ἅμα τὰ παιδιὰ λάθευαν ἕνα κόμμα ἢ μιὰ περισπωμένη, μὰ κι' οὔτε τιμωροῦσε. Κι' ἄλλο ἀπίστευτο! Ὁ δάσκαλος ἔλεγε κάθε ἡμέρα στὰ παιδιὰ κι' ἀπὸ ἕνα παραμύθι! Γι' αὐτὸ λοιπὸν ξόδευε ἡ κοινότης τόσα χρήματα γιὰ τὴ συντήρησι τοῦ σχολείου καὶ γιὰ τὸ δάσκαλο, γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ παραμύθια καὶ παιγνίδια!

Μιὰ μέρα οἱ ἔφοροι συνεδρίασαν κ' ἐπῆραν τὴν τελειωτικὴ ἀπόφασι. Ὁ δάσκαλος παύθηκε: «Δι' ἀσυμβίβαστον συμπεριφορὰν πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα καὶ δι' ὀκνηρίαν» ἔλεγε τὸ ἔγγραφον.

Στὸ τραῖνο ποὺ τὸν ἔφερε στὴ θάλασσα, σὲ μέρη πιὸ πολιτισμένα, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐργαστῇ ἐλεύθερα καὶ ποὺ θὰ τὸν ἔνοιωθαν, ὕστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμὲς τῆς λύπης, σήκωσε πάλι τὸ κεφάλι ὁ δάσκαλος γεμᾶτος θάρρος κ' ἐλπίδα. Νέος καθὼς ἦταν δὲν ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ τὴν πρώτη του αὐτὴ ἀποτυχία. Μονάχα σὰν σκέφθηκε τοὺς μαθητάς του ποὺ ἄφηνε πίσω του, ἀναστέναξε λέγοντας: «Κακόμοιρα παιδιά!».

ΖΩΗ Σ. ΦΡΑΓΚΟΥ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ

Γιὰ τοὺς ἀξέχαστους καημούς, ἀπόψε μὴ μιλήσῃς,
Κανένας λόγος ἄδικος κι οὔτε ἄστοχη μιὰ πράξη,
Τὴ μυστικὴ γαλήνη τους ἀπόψε νὰ ταράξῃ,
Ἄχ, μὴν ἀφήσῃς.

Ἔλα λογάκια ἐρωτικά, κρυφὰ κρυφὰ νὰ ποῦμε,
Γιὰ μιὰ μελλούμενη ζωὴ νἀνοίξουμε πανάκι,
Καὶ τῆς Ἀγάπης τὸ κρασὶ στὸ ἴδιο ποτηράκι,
Ἔλα, νὰ πιοῦμε.

Κάπιαν ἀχτίδα λαχταρῶ, ποὺ ἀστράφτει ἀπ᾽ τὴ ματιά Σου,
Καὶ ζωντανεύει θύμησες σὲ χρόνια περασμένα,
Μαζὶ μὲ Σένα.

Ἤρθα κ᾽ ἐγὼ προσκυνητὴς στὴν ἄσπιλη ὁμορφιά Σου,
Κ᾽ ἦρθα πρὸς τὴν Ἀγάπη μου, μὲ τὴν καρδιά μου τάμα,
Νὰ δῶ τὸ θάμα!

ΔΗΜ. ΓΡ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ ΠΟΥ ΣΒΗΝΟΥΝ

1. Ὁ Πηλός.

Ἡ ἱστορία μερικῶν λέξεων τῆς γλώσσης μας εἶναι πολὺ περίεργη.

Μερικὲς ἀπ᾽ αὐτές, μὲ τὸ νὰ φανερώνουν ἔννοιες συγκεκριμένες καὶ πράματα, ποὺ ζοῦν ὅσο τοὐλάχιστον ζῇ κι᾽ ὁ λαὸς ποὺ τοὺς ἔδωσε τ᾽ ὄνομα, ἐκράτησαν τὴ θέσι τους, ἔστω κι᾽ ἂν, ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνας, ἀναγκάσθηκαν, ἀπὸ διάφορες περιστάσεις, ν᾽ ἀλλάξουν μορφὴ ἢ γένος ἢ νὰ συμμαζευθοῦν καὶ νὰ γίνουν ὑποκοριστικά, ὅπως λ. χ. ἡ κεφαλή, ὁ κορμός, ἡ χείρ, ὁ ποῦς, ὁ ὄνυξ, ὁ στόμαχος, ὁ πνεύμων κτλ. ἔγιναν κεφάλι, κορμί, χέρι, πόδι, νύχι, στομάχι, πλεμόνι κλπ.

Ἄλλες πάλι, ποὺ φανερώνουν ὅμοιες ἔννοιες καὶ πράματα, ποὺ ζοῦν ὅσο ζῇ κι᾽ ὁ κόσμος, κι᾽ ἔπρεπε φυσικὰ κι᾽ αὐτὲς νὰ κρατήσουν τὴ δικιά τους θέσι, ἄξαφνα, χωρὶς δικαιολογία, λιποτάχτησαν, ἄφησαν τὴ θέσι τους σ᾽ ἄλλες, ποὺ δὲν εἶχαν περισσότερα δικαιώματα νὰ ἐπικρατήσουν, κι᾽ ἀποτραυήχθηκαν σὲ παράμερα, ποὺ πρέπει νὰ ψάξῃ κανεὶς πολὺ νὰ τὶς βρῇ.

Μιὰ ἀπ᾽ τὶς τελευταῖες εἶναι κι᾽ ***ὁ πηλός***.

Στὴν ἀρχὴ φανέρωνε: ***χῶμα*** ἀνακατωμένο μὲ νερό, δηλαδὴ τὸ μεῖγμα, ποὺ μεταχειριζόντουσαν οἱ χτιστάδες κ᾽ οἱ ἀγγειοπλάστες.

Ὁ Ἡρόδοτος, γράφοντας γιὰ τὶς παράξενες συνήθειες τῶν Αἰγυπτίων, ἀναφέρει κι' ὅτι «τὸν πηλὸν τῇσι χερσὶ καὶ τὴν *κόπρον ἀναιρέονται*».

Τὸν ἴδιον καιρὸ ὁ ***πηλὸς*** φανέρωνε καὶ τὴ ***λάσπη*** τῆς γῆς, τὸν βόρβορον, τὴν ἰλὺν τῶν ποταμῶν καὶ ἄλλα. Τὴ σημασία αὐτὴ μᾶς τὴν *δίνει ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος*.

Μερικοὶ ἀπ' τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς μεταχειρίσθηκαν τὴ λέξι καὶ στὴ σημασία τῆς λάσπης τοῦ κρασιοῦ, δηλαδὴ τῆς τρυγός, τῆς *ὑποστάθμης*.

Στὴ σημερινή μας γλῶσσα τὴ θέσι τοῦ ***πηλοῦ*** στὰ γιαπιά, στοὺς δρόμους καὶ στὰ βαρέλια τοῦ κρασιοῦ τὴν πῆρε ἡ ***λάσπη*** *χωρὶς καμμιὰ αἰτία, γιατὶ δὲν εἶναι οὔτε πιὸ* καθαρὴ οὔτε πιὸ ὄμορφη.

Κ' ἔτσι κι' ὁ πηλὸς ἀπ' τὸν καημό του πῆρε τὰ βουνὰ καὶ *χώθηκε στὶς σπηλιὲς καὶ στὰ ὀρυχεῖα*.

Στὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὰ ξεγελάσματα τῆς ἐπίσημης γλώσσης, ξεθάρρεψε κι' αὐτός, κι' ἄρχισε δειλὰ-δειλὰ νὰ κατεβαίνῃ *πάλι στὸν κόσμο*, μὲ τὴν ἐλπίδα *νὰ ξεκάνῃ* τὴ ***λάσπη***· μὰ τοῦ κάκου, γιατὶ αὐτὴ καλοσυνήθισε στὰ κέντρα καὶ μὲ δυσκολία θ' ἀφήσῃ τὴ θέσι της, ἂν τὴν ἀφήσῃ ποτέ.

Στὴν Ἀθήνα, *στὴν Κούλουρη, στὴν Κίμωλο, στὴ Μῆλο*, στὸ Πάγγαιον, ἴσως καὶ 'ς ἄλλα μέρη, ποὺ ἄρεσε περισσότερο ὁ ***πηλὸς*** ***ἀπ' τὴ λάσπη***, στὰ παλαιότερα βέβαια χρόνια, ὡρισμένες θέσεις πῆραν τὸ ὄνομα ***Πηλὸς*** ἀπ' τὸν πηλό, ποὺ ἦταν ἢ ποὺ θά 'ταν ἐκεῖ κάπου κοντὰ τὸ ἐρημητήριον, σὰν νὰ ποῦμε, τοῦ ἀπελπισμένου ἀπ' τὴν ἀχαριστία τοῦ κόσμου ***πηλοῦ***.

Ἡ Ἀμουργιανὴ παροιμία «λούζομαι, χτενίζομαι | στὰ ***πηλὰ*** κυλίζομαι», ποὺ ἔγινε γιὰ τοὺς ἀκατάστατους, γιὰ κείνους ποὺ ὅσο νὰ τοὺς δῇς καθαροὺς βρίσκονται λερωμένοι, μᾶς φανερώνει, πὼς στὴν Ἀμοργὸ τὴ ***λάσπη*** τὴ λένε ***πηλά***.

Τὴν *ἴδια σημασία* μᾶς τὴν δίνει κ' ἡ *παροιμία «τὸν* Μάρτι τὸ πρωΐ ***πηλὰ*** | καὶ τὸ βράδυ χώματα».

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ Σαντουρινοὶ ***πηλὰ*** λένε τὴ ***λάσπη***,

μὰ καὶ τὴ ***στάχτη***, ποὺ βγάζει ἡ τελειότερη μηχανὴ ἐσωτερικῆς καύσεως, τὸ στομάχι μας. Τ' ἴδιο κ' οἱ Χιῶτες.

Αὐτὰ γιὰ τ' ὄνομα.

Ἂς δοῦμε τώρα καὶ τί ***πρᾶμα*** ἦταν αὐτό, ποὺ φιλοξένησε στὴν ἐρημιά του τὸν ***πηλό***.

Στὴν Κίμωλο ἕνα νοτερὸ ἀσπρόσταχτο χῶμα τὸ λένε ***πηλό***. Ὅταν εἶναι νωπό, τὸ ζυμώνουν καὶ τὸ κάνουν σὰν μασούρια ἢ μπάλλες καὶ τὸ βάζουν στὸν ἥλιο νὰ ξεραθῇ, νὰ γίνῃ στερεό.

Μ' αὐτὸ πλένουν τὰ παννικὰ καὶ τὰ μάλλινα, μ' αὐτὸ λούζονται.

Εἶναι ἡ ***σμηκτρίς***, ἡ ***κιμωλία γῆ*** τῶν ἀρχαίων, πού, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἀριστοφάνης, μεταχειριζόντουσαν στὰ βαλανεῖα.

Εἶναι ὁ ***κιμωλίτης*** (cimolite) *τῶν σημερινῶν ὀρυκτολόγων*, ἡ ***κιμιλιὰ*** τοῦ λαοῦ, ὁ ***πηλὸς*** τῶν ναυτικῶν μας.

Στὴ Σάμο τὸ λένε ***σαπουνόχωμα***.

Μὲ τὸν ***πηλὸ*** στὰ καράβια, βασιλικὰ κ' ἐμπορικά, οἱ ναῦτες ἔπλεναν τοὺς μουσαμάδες, τὶς μπαλαμάνες, τὰ σώρουχά τους καὶ τὸν ἑαυτό τους ἀκόμα.

Ὁ ***πηλὸς*** πιάνει καὶ στὸ γλυκὸ νερὸ καὶ στὴ θάλασσα· γι' αὐτὸ καὶ τὸν προτιμοῦσαν οἱ θαλασσινοί μας.

Ἀπὸ καμμιὰ κουμπάνια δὲν ἔλειπε.

Μὰ κ' οἱ στεριανοί, καὶ πρὸ πάντων οἱ στεριανές, εἶχαν κι' αὐτὲς τὸν ***πηλό*** τους.

Στὴ Χαλκιδικὴ ὁ *π'λός* [1] εἶναι ἕνα λασπερὸ κοκκινωπὸ χῶμα· στὴ Σάμο ἔχει χρῶμα μαυρειδερό· στὴ Φιλιππούπολι ἀσπρειδερὸ καὶ στὴν Κούλουρη μελᾶτο.

Οἱ *γυναῖκες στὴν Κούλουρη, ὅπως καὶ στ' ἄλλα μέρη*, τὸν ***πηλὸ*** τὸν μεταχειρίζονται πρὸ πάντων γιὰ νὰ λούζουν τὰ μαλλιὰ τῆς κεφαλῆς των.

Κάθε Παρασκευὴ βράδυ, πολλὲς φορὲς καὶ τὴν Τετάρτη, γιατὶ ἡ Πέμπτη καὶ τὸ Σάββατο εἶναι καλὲς μέρες γιὰ τὸ λούσιμο, βάζουν σὲ μιὰ κούπα μὲ νερὸ μερικὰ κομμάτια

[1] Στὴ Χαλκιδικὴ λέγεται *ἀπ'λὸς* καὶ *π'λός*, ὅπως καὶ στὴν Ἤπειρο· στὰ Δαρδανέλλια ἔγινε θηλυκὸς ἡ *πηλός*· στὴ Κούλουρη pilo-j.

ξερὸ πηλὸ καὶ τ' ἀφήνουν ὣς τὴν ἄλλη μέρα, ποὺ πρόκειται νὰ λουστοῦνε. Ἔτσι ὁ πηλὸς μαλακώνει, μουλιάζει καὶ γίνεται ἕνας πολτός.

Τὴν ὥρα, ποὺ θὰ λουστοῦνε, ξεπλέκουν τὰ μαλλιά, τ'ἀνοίγουν μὲ τὴ χοντρὴ τσατσάρα, τὰ βρέχουν λιγάκι μὲ ζεστὸ νερὸ κ' ὕστερα παίρνουν λίγο ἀπ' τὸν πολτό, τὸν βάζουνε στὶς ρίζες τῶν μαλλιῶν καὶ τρίβουνε καλὰ-καλὰ τὸ κεφάλι τους, μαζὶ καὶ τὶς κοτσίδες, ὥς που νὰ γίνῃ μιὰ ἀλαφριὰ σαπουνάδα, χωρὶς βέβαια ἀφρό.

Ὕστερα ἀπὸ λίγα λεπτὰ εἶναι ἕτοιμο τὸ κεφάλι γιὰ λούσιμο καὶ ξέβγαλμα.

Ὁ πηλὸς ἤτανε γιὰ τὶς γυναῖκες τοῦ νησιοῦ μας, στὰ παλαιότερα χρόνια, τὸ σαπούνι, ἡ πριλλαντίνη κι' ὅλα τ' ἄλλα, ποὺ μεταχειριζόντουσαν στὰ παλιὰ χρόνια οἱ γυναῖκες στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ κάνουν τὰ ὄμορφά τους μαλλιά, ποὺ τὰ καμάρωναν οἱ ἄντρες καὶ τὰ τραγουδοῦσαν οἱ ποιηταί.

Ἄλλοτε, ὅταν ἤθελαν νὰ ποῦν γιὰ καμμιά, πῶς ἦταν ἀπρόκοπη καὶ δὲν ἐφρόντιζε γιὰ τὸ σπιτικό της, λέγανε «αὐτὴ δὲν ἔχει πηλὸ στὸ σπίτι της», δηλαδὴ εἶναι τόσο ἀνάμελη κι' ἀπρόκοπη, ποὺ καὶ τὸ πιὸ ἀπαραίτητο πρᾶμα δὲν τό 'χει στὸ νοικοκυρειό της.

Δὲν ξέρω ἂν οἱ Ἀρβανίτισσες τῆς Κούλουρης τὸν ἤξεραν τὸν πηλὸ ἀπ' τὴν παλαιά τους πατρίδα, τὴν Ἤπειρο, ἢ τὸν ἔμαθαν στὴν καινούργια ἀπ' τὶς Ἀθηναίισσες, ποὺ συχνὰ πήγαιναν στὸ νησί.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς ἡ λέξι *pilo*, ποὺ μεταχειρίζονται γι' αὐτόν, εἶναι παρμένη ἀπὸ νότιο ἰδίωμα, ἀλλιὼς θἄλεγαν κι' αὐτοὶ *p'lo*, ὅπως οἱ Ἠπειρῶτες.

Δὲν ξέρω ἀκόμα, ἂν ἡ τελετή, γιατὶ περὶ τελετῆς πρόκειται, ποὺ γινόταν τὴν ἡμέρα, ποὺ πήγαιναν στὸν πηλό, δηλαδὴ ποὺ πήγαιναν νὰ σκάψουν γιὰ νὰ βγάλουν τὸν πηλὸ ἀπ' τὸ Μαυροβούνι ἤτανε παλαιοαθηναϊκὴ ἢ ὄχι.

Ἀπὸ ἕνα στίχο σχετικοῦ τραγουδιοῦ μπορεῖ νὰ βγάνῃ κανεὶς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἡ συνήθεια τῆς τελετῆς ἦταν ἑλληνικὴ καὶ φυσικὰ ἀθηναϊκή.

Ὁ ***Πηλός***, δηλαδὴ ἡ θέσις ποὺ ἔχει πηλό, βρίσκεται σὲ ἀπόστασι μιᾶς περίπου ὥρας ἀπ' τὸ χωριό, τὴν Κούλουρη.

Τὴν Πέμπτη τοῦ Πάσχα, πρωΐ-πρωΐ, πρὶν καλοφέξῃ, ὅλο τὸ χωριὸ ἤτανε στὸ ποδάρι.

Νέοι καὶ νέες, κορίτσια κι' ἀγόρια ἐλεύτερα, ἀρραβωνιασμένοι μὲ τὶς ἀρραβωνιαστικές τους, νιόγαμπροι μὲ τὶς νιόνυφες, ὅλοι ντυμένοι μὲ τὰ κυριακάτικα, ξεκινοῦσαν, μπουλούκια-μπουλούκια, ἀπ' τὶς διάφορες γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ κ' ἔπαιρναν τὸ δρόμο τοῦ Μουλκιοῦ.

Κάθε παρέα εἶχε μαζί της πασχαλιάτικες κουλοῦρες, κόκκινα ἀβγά, τυρί, μπούτια κρέας ψημένο στὸ χαρτί, τὴν ἀπαραίτητη ***τσίτσα*** μὲ τὴ φημισμένη κουλουριώτικη ρετσίνα καὶ κοντὰ 'ς αὐτὰ ἀπὸ ἕνα ξινάρι ἢ σκεπάρνι κι' ἀπὸ ἕνα τσουβαλάκι ἢ ταγάρι γιὰ νὰ βάνουν τὸν πηλό.

Ὅσοι εἶχαν ζῷα τὰ 'παιρναν κι' αὐτὰ μαζὶ σαμαρωμένα καὶ στολισμένα μὲ κόκκινα χράμια, σὰν νὰ πήγαιναν σὲ πανηγύρι.

Μόλις περνοῦσαν τὸ Λιούμιθι κ' ἔμπαιναν στὴ δημοσιὰ τοῦ Μουλκιοῦ ἀρχινοῦσαν ὅλοι τὰ τραγούδια.

Τὸ πρῶτο τραγούδι, ποὺ θ' ἀκουγόταν, ἦταν τὸ τραγούδι τοῦ πηλοῦ, ποὺ μὲ τὸν ρυθμό του καὶ τὴ γλυκειὰ μουσική του χρησίμευε γιὰ ἐμβατήριο.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ σημασία, ποὺ ἔδιναν στὴ γιορτὴ τοῦ πηλοῦ καὶ στὴν ἀπόχτησί του.

Δίνει εὐχὲς σὲ κεῖνες ποὺ πᾶνε νὰ τὸν φέρουν, καὶ μοῦντζες σὲ κεῖνες, ποὺ ἀπὸ τεμπελιὰ κάθονται στὸ σπίτι τέτοια μέρα.

Τὸ καταγράφω μὲ στοιχεῖα, ποὺ μεταχειρίζεται ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους, καὶ προσπαθῶ νὰ εἶναι πιστὴ ἡ ἀπόδοσις, σὲ ἐλευθέρα μετάφρασι:

1) Ato çë venë ndë pilo
Të kénë kalodheksimo

2) Ato çë rrinë ndë shtëpi
Të kenë munxëtë ndërsi

1) Αὐτὲς ποὺ πάνε στὸν πηλὸ
Νὰ ἔχουν καλοδέξιμο

2) Αὐτὲς ποὺ κάθονται στὸ σπίτι
Νά 'χουν μοῦντζες στά μάτια!

Ἀπὸ οἶκτο γύριζε πιὸ κάτω καὶ χάριζε καὶ στὶς τεμπέλες μιὰ καλὴ μοῖρα.

Ato çë rrinë ndë shtëpi
Të kenë një kalomiri

Αὐτὲς ποὺ κάθονται στὸ σπίτι
Νἄχουν μιὰ καλὴ μοῖρα.

[Ἐπειδὴ ἔχω τὴ γνώμη, πὼς τὸ τραγούδι τοῦ ***πηλοῦ***, ὅπως καὶ τῆς ***Λαμπρῆς***, εἶναι παλαιοαθηναϊκά, παραθέτω τὸ ***μέλος*** καὶ τῶν δυωνῶν μὲ τὴν πεποίθησι, πὼς δίνω δυὸ κομματάκια ἀπ' τὰ ***μέλη***, ποὺ μεταχειριζόντουσαν οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι.

Τὴ μεταγραφὴ τὴν χρεωστῶ στὴν προθυμία τοῦ φίλου καθηγητοῦ Θεοδώρου Παπασπυροπούλου].

Πηλὸς

Μέρος Α' χρόνος 10''

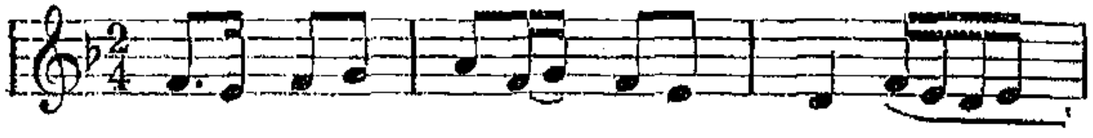

Μέρος Β' χρόνος 7''

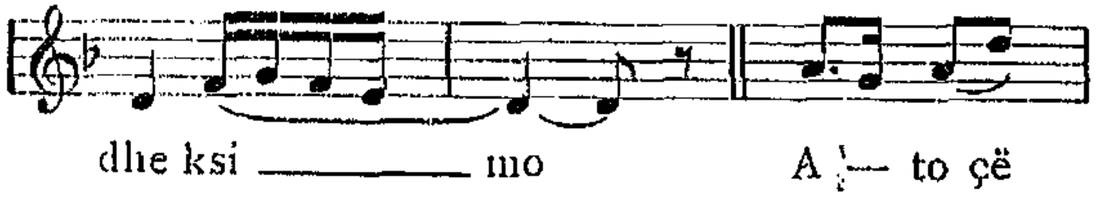

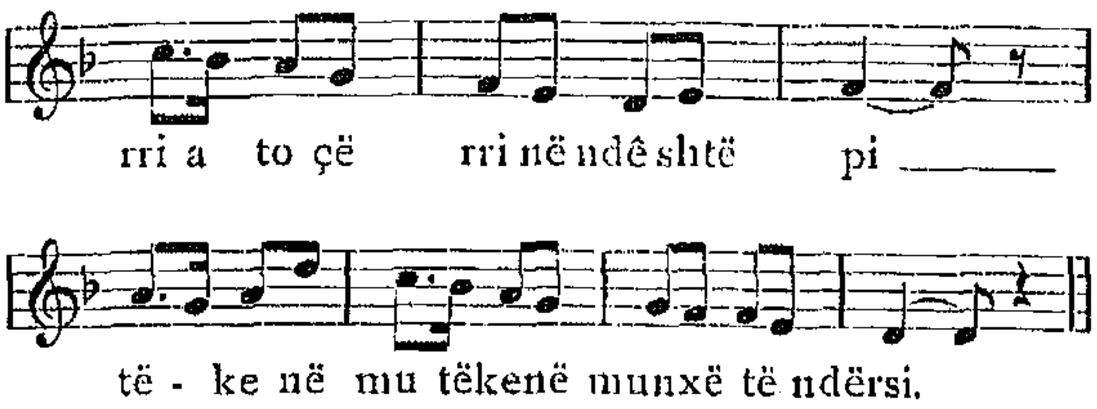

Ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ τραγουδοῦσαν μερικὰ ἄλλα δίστιχα, ποὺ συνηθιζόντουσαν μόνον ἐκείνη τὴν ἡμέρα, χωρὶς νἄχουν καμμιὰ σχέσι μὲ τὸν πηλό.

Τὰ καταγράφω, ὄχι γιὰ δείγματα τῆς ἀρβανίτικης λαϊκῆς μούσας, γιατὶ κι' αὐτὴ ἔχει πολὺ ὡραῖα καὶ γεμᾶτα μὲ πάθος δίστιχα, παρὰ γιατί, ὅπως εἶπα, τὰ συνήθιζαν αὐτὴ τὴν ἡμέρα.

1) Çë jan'ato çë zbardhnjënë?
Thëlëza jan'e lanjënë.

2) Çë jan' atò çë nxinjënë?
Thëlëza jan' e fshinjënë.

3) Çë jan' ato çë nxinjënë?
Gorrila jan' e vinjënë.

1) Τί εἶν' αὐτὲς π' ἀσπρίζουνε;
Πέρδικες εἶναι καὶ πλένουνε.

2) Τί εἶν' αὐτὲς ποὺ μαυρίζουνε;
Πέρδικες εἶναι καὶ σκουπίζουνε.

3) Τί εἶν' αὐτὲς ποὺ μαυρίζουνε;
Γερανοὶ εἶναι κ' ἔρχονται[1].

Ὁ δρόμος ἦταν ἀρκετὸς καὶ τὰ λίγα αὐτὰ δίστιχα δὲν μποροῦσαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴ διάθεσι τῆς τρελλῆς νεότητος, ποὺ ὅσο προχωροῦσε τόσο κι' ἄναβε.

[1] Τὸ τρίτο δίστιχο μοιάζει σὰν χελιδόνισμα. Οἱ γερανοὶ (Gorrilatë) θεωροῦνται προάγγελοι καὶ κομισταὶ τῶν χελιδονιῶν.

Ὕστερ' ἀπὸ λίγο θυμόντουσαν τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ τῆς Λαμπρῆς.

Σήμερα «Χριστὸς ἀνέστη»
Τρέμ' ὁ Οὐρανὸς νὰ πέσῃ.

Σήμερα τὰ παλληκάρια
Περπατοῦν σὰν τὰ λεοντάρια.

Σήμερα καὶ τὰ κορίτσια
Περπατοῦν σὰν τὰ περδίτσια.

Këjò dita ç'ishtë sot
Një herë bie ndë mot

—Αὐτὴ ἡ μέρα ποὺ εἶναι σήμερα
Μιὰ φορὰ πέφτει τὸ χρόνο.

Χριστὸς ἀνέστη.

Χρόνος 20''

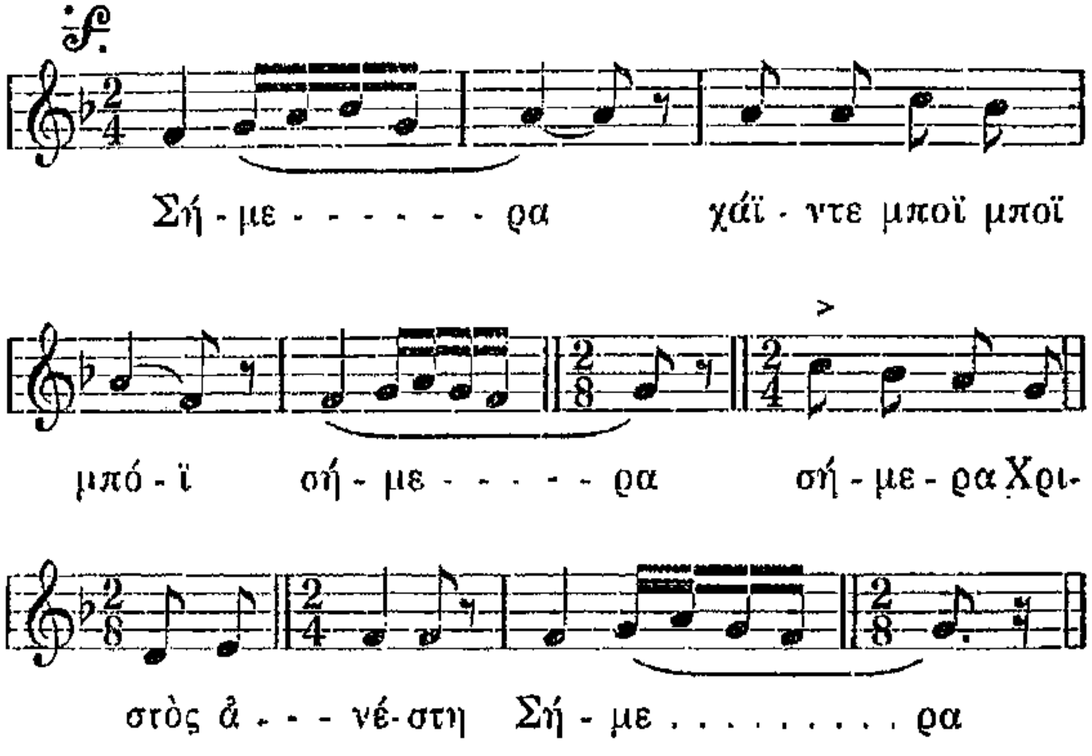

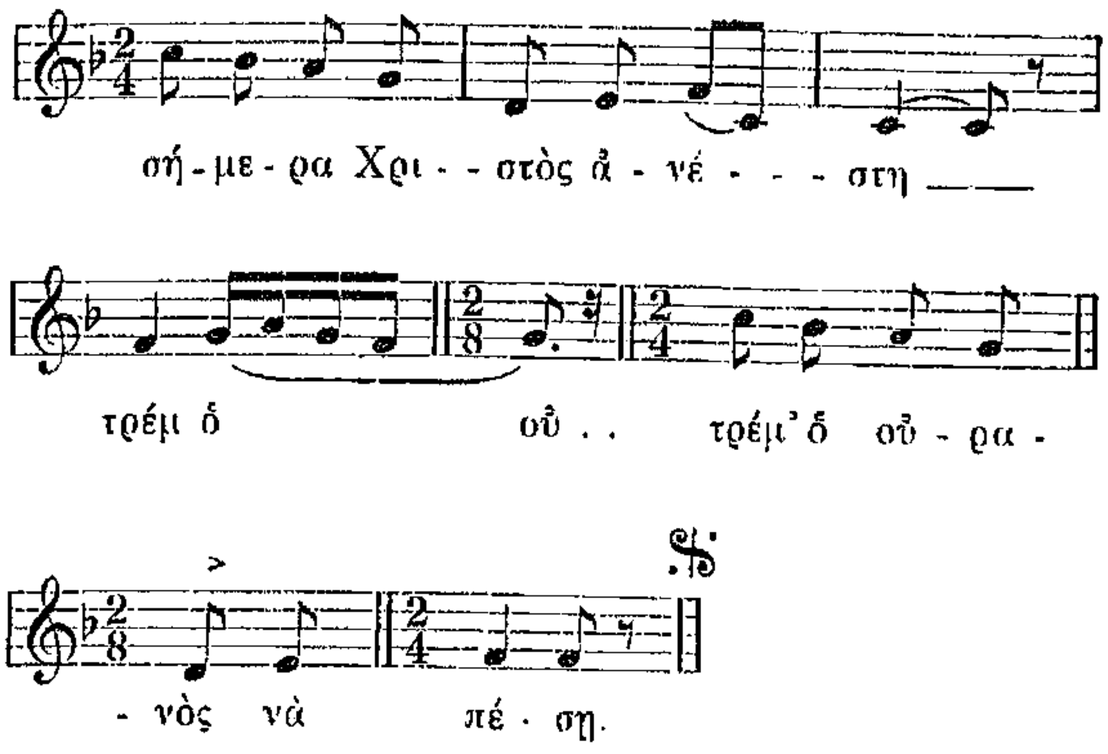

Ἔπειτα τραγουδοῦσαν διάφορα ἄλλα δίστιχα τοῦ χοροῦ, ποὺ μὲ πολλὴ χάρι καὶ πολὺ εὔκολα τὰ συνταίριαζαν.

Τὰ ***κορωϊδιάρικα,*** ὅπως λέγανε τὰ εἰρωνικὰ καὶ τὰ εὐτράπελα, συμπλήρωναν τὴν εὐθυμία καὶ τὴ χαρά.

Ἔτσι μὲ τραγούδια, μὲ γέλοια, μὲ χαρές, μ' ἀστεῖα καὶ μὲ διάφορα πειράγματα ἔφταναν κοντὰ στὴν Κατσηβίλα, ποὺ ἦταν ὁ πηλός.

Χωρὶς ἀργοπορία ἕνας-δυὸ νέοι, οἱ πιὸ ἔμπειροι καὶ πιὸ πρόθυμοι, ἔμπαιναν στὴ σπηλιὰ καὶ μὲ τὰ ξινάρια ἔσκαβαν τὴν ξερὴ πέτσα τοῦ πηλοῦ, ὥς που ἔφταναν στὰ μαλακά.

Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἀρχίναγε νέο γλέντι.

Ζευγάρια-ζευγάρια οἱ νέοι μὲ τὶς νέες, συγγενεῖς ἢ γειτόνοι, ἁπλοῖ γνώριμοι ἢ ἐνδιαφερόμενοι ἔμπαιναν στὴ σπηλιὰ καὶ μὲ τὰ σκεπάρνια καὶ μ' εὐχές, ἀνάλογες μὲ τὸν πόνο καὶ τὸν πόθο τοῦ καθενοῦ, ἐκεῖνοι ἔσκαβαν κι' αὐτὲς γέμιζαν μὲ τὰ κομμάτια τοῦ πηλοῦ τὰ τσουβαλάκια ἢ τὰ ταγάρια τους.

Οἱ ἄλλοι ἀπόξω ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, πείραζαν

αὐτοὺς ποὺ ἦσαν μέσα νὰ κάνουν οἰκονομία . . . στὸν πηλό, γιατὶ περίμεναν κι' ἄλλοι νὰ πιάσουν ἀράδα.

Ὅλη ἡ μέρα, μέρα Μαγιάπριλου, περνοῦσε μὲ τὸ σκάψιμο, τὸ μάζεμα τοῦ πηλοῦ καὶ τὸ γλεντοκόπι.

Κοντὰ στὸ λειδινὸ φόρτωναν τὰ τσουβαλάκια καὶ τὰ ταγάρια στὰ ζῶα ἢ τὰ 'παιρναν στὸν ὦμό τους, ὅταν ἐκεῖνα δὲν ἦσαν ἀρκετά, καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ χωριό.

Ἡ πομπὴ στὴν ἐπιστροφὴ ἦταν πολὺ χαριτωμένη.

Πρῶτα-πρῶτα βαδίζανε τὰ ζῶα φορτωμένα, κι' ἀμέσως ἀποπίσω οἱ νοικοκυραῖοί τους.

Πιὸ πίσω ἀκολουθοῦσαν οἱ λεύτεροι νέοι καὶ οἱ νέες στειρανωμένες μὲ στεφάνια ἀπὸ ἀγρολούλουδα.

Ἔπειτα ἐρχόντουσαν οἱ παντρεμένοι μὲ τὶς παντρεμένες, κρατῶντας στὰ χέρια ἀγρολούλουδα ἢ ἀπὸ ἕνα ***μάϊ***, λουλούδι τοῦ γαϊδουράγκαθου, ποὺ τόσο προκαλεῖ μὲ τὸ *γαλάζιο* χρῶμά του. Στεφάνια αὐτοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ φορέσουν, γιατὶ ἦσαν στεφανωμένοι καὶ δὲν ἔκανε νὰ βάνουν στεφάνια λουλουδένια.

Μὲ τὸ πρῶτο σούρουπο ἔφταναν στὸ Λιούμιθι. Ἐκεῖ συναντοῦσαν τὶς πρῶτες εὐχές, ποὺ τοὺς περίμεναν: «Edhe mot, edhe mot e shumë»—«Καὶ τοῦ χρόνου, καὶ χρόνια πολλά».

Ἡ πομπὴ ἀπαντοῦσε μὲ τὸ τραγούδι τοῦ πηλοῦ ἀλλαγμένο κατὰ τὸ χρόνο τοῦ ρήματος:

«Atà çë **vanë** ndë pilo
Të kenë kalodhexim»

«Αὐτοὶ ποὺ *πῆγαν* στὸν πηλὸ
Νὰ ἔχουν καλοδέξιμο»

Κοντὰ στὸ ***Κονοστάσιο*** τ' ἁγι-Ἀντρέα χωριζόντουσαν οἱ παρέες καὶ καθεμιὰ ἔπαιρνε τὸ δρόμο της.

Σ ὅλους τοὺς δρόμους, ποὺ περνοῦσαν, τοὺς χαιρετοῦσαν ὅλοι. Τὰ παιδιὰ φώναζαν καὶ τραγουδοῦσαν κι' αὐτὰ τὸ τραγούδι τοῦ πηλοῦ. Οἱ γυναῖκες στὴ ***ρούγγα*** καὶ στὶς αὐλόπορτες τοὺς καλωσώριζαν καὶ τοὺς εὐχόντουσαν: «καὶ τοῦ χρόνου».

Ὅλο τὸ χωριὸ πανηγύριζε.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῒ γινόταν ἡ μοιρασιά. «Αἱ μωραὶ παρθένοι», ποὺ δὲν εἶχαν πάει στὸν πηλό, παρακαλοῦσαν νὰ δώσουν καὶ 'ς αὐτὲς λιγάκι «γιὰ τὸν καλὸ τὸ χρόνο».

Στὶς ἄρρωστες καὶ στὶς γριὲς καὶ 'ς αὐτὲς ποὺ εἶχαν πένθος φρόντιζαν «αἱ φρόνιμοι παρθένοι» κ' ἔστελναν πρόθυμα τὴν ἀναλογία τους.

Κ' ἔτσι, κι' ὅσες πῆγαν κι' ὅσες δὲν πῆγαν, οἰκονομοῦσαν τὸν ***πηλὸ*** τῆς χρονιᾶς.

Μονάχα οἱ ἀνάμελες οὔτε μόνες τους πήγαιναν νὰ φέρουν οὔτε ἀπ' τὶς ἄλλες φρόντιζαν νὰ προμηθευτοῦν· κ' ἔτσι «δὲν εἶχαν οὔτε πηλὸ στὸ σπιτικό τους».

Ὁ πηλός, ὅπως εἴπαμε, ἦταν γνωστὸς στὴν Ἤπειρο, στὴ Μακεδονία καὶ στὰ νησιά.

Ἕως τώρα ὅμως δὲν ἔχουμε καμιὰ πληροφορία, πῶς καὶ πότε τὸν μαζεύανε.

Μιὰ μονάχα εἴδησις ἀπ' τὴ Μακεδονία μᾶς λέει, πὼς τὴν ***Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως*** τὴν λέγανε ***Πηλό,*** γιατὶ ἐκείνη τὴν ἡμέρα μάζευαν τὸν πηλό.

2. Τὸ ποκάμισο τ' ἄϊ-Θανάσι.

(Këmischa e Sër-Thanasit)

Ὅταν μιὰ δουλειά, ποὺ γιὰ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἡσυχία της χρειάζεται καιρὸ περισσότερο ἀπὸ μιὰ μέρα, γίνεται βιαστικὰ καὶ γλήγορα, οἱ Ἀρβανίτισσες τῆς Κούλουρης λένε: «ἔγινε μονομερὶς σὰν τὸ ποκάμισο τ' ἄϊ-Θανάσι» (u bë monoditë, si këmischa e Sër-Thanasit).

Ὅσοι δὲν ἔτυχε νὰ ἰδοῦν ἢ δὲν ἐδιάβασαν τίποτε σχετικὸ μὲ τὸ «μονομερίτικο ποκάμισο», δὲν μποροῦν βέβαια νὰ καταλάβουν τὴν παροιμία.

Οἱ γεροντότεροι ὅμως Ἀθηναῖοι, σὰν τὸν σεβαστό μας ἱστορικὸ τῆς Παλαιᾶς Ἀθήνας, τὴν καταλαβαίνουν καλά,

γιατί στὰ νεᾶτά τους θὰ εἶδαν ἢ θὰ ᾽κουσαν, πὼς γινότανε στὰ παλαιὰ τὰ χρόνια, σὲ ὡρισμένες περιστάσεις.

Μὰ κ᾽ οἱ Ναξιῶτες, ὅπως κ᾽ οἱ Κορουτζιῶτες τῆς Θρᾴκης θὰ τὴν καταλαβαίνουν, γιατί καὶ στὸν τόπο τους τὸ φτειάνανε παλαιότερα.

Ὅταν λοιπὸν ἀκουγότανε στὸ νησί μας ἡ πανοῦκλα (Kukudhi), ὅλων ὁ νοῦς πήγαινε ἀμέσως στὸν ***Ἁϊ-Χαράλαμπο*** (Sën-Harilampro) καὶ τρέχανε στὴν ἐκκλησούλλα του, ποὺ ᾽ναι χτισμένη μέσα σὲ μιὰ σπηλιά, δίπλα στὴν ***Παναγία τοῦ Καθαροῦ,*** γιὰ ν᾽ ἀνάψουν τὰ καντήλια του καὶ νὰ ***κάνουν παράκλησι,*** νὰ διώξῃ ὁ ἅγιος τὴν ἀρρώστια.

Τὸ ***Κουκούδι*** ἦτανε ἄσκημος καὶ καμομούτσουνος γέρος, ἄλλοι τὸν θέλανε γριά, ντυμένος στὰ μαῦρα καὶ μὲ μαύρη καππότα μὲ κατσούλλα μεγάλη, ποὺ σκέπαζε τὸ κεφάλι του καὶ τὸ πρόσωπό του ἀκόμα.

Εἶχε μεγάλα δόντια τόσο, ποὺ βγαίνανε ἀπ᾽ τὸ στόμα του, σὰν τοῦ ἀγριογούρουνου, κ᾽ ἔκοβε τοὺς ἀνθρώπους.

Αὐτὸ τὸ φανερώνει ἡ φράσις «τοὺς ἔκοψε τὸ κουκούδι» (i préu Kukudhi) κ᾽ ἡ κατάρα «νὰ σὲ κόψῃ τὸ κουκούδι» (Kukudhi të të presë).

Μὰ ὅταν φοβόντουσαν, μήπως ὁ Ἁϊ-Χαράλαμπος δὲν τὰ καταφέρῃ μόνος του νὰ διώξῃ τὴν ἀρρώστια, τότε τρέχανε στὸν ***Ἁϊ-Θανάσι,*** ποὺ ἦτανε πιὸ γερὸς κ᾽ ἔπιανε τὴν ἀρρώστια καὶ τὴν ἔριγνε στὴ θάλασσα.

Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ Ἁϊ-Θανάσις ἦταν καὶ πιὸ ἀπαιτητικός. Γιατὶ ἐνῶ στὸν Ἁϊ-Χαράλαμπο τάζανε μονάχα κερὶ καὶ λάδι, στὸν Ἁϊ-Θανάσι τάζανε καὶ ***ποκάμισο.***

Ἑφτὰ Μαρίες σαββατογεννημένες-μποροῦσαν νὰ ἦσαν καὶ τρεῖς, ἂν ἦτανε δύσκολο νὰ βρεθοῦνε ἑφτά-γυρίζανε στὸ χωριὸ καὶ μαζεύανε μπαμπάκι ἄβγαλτο, λάδι, κερί, ἀλεύρι καὶ λεφτὰ ἀπ᾽ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ, πρὶν νὰ βασιλέψῃ ὁ ἥλιος, καὶ διαλαλούσανε, πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ γινότανε τὸ ποκάμισο τ᾽ ἅγιου.

Τὴν ἄλλη μέρα, πρὶν καλοφέξῃ, ἀπ᾽ τὴν ὥρα ποὺ ὁ παππᾶς ἔκανε τὸν ὄρθρο, μαζευόντουσαν ὅλες οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ στὴ μεγάλη αὐλὴ τῆς ***Παναγίας τοῦ Καθαροῦ***

(Sër Märia Kathareshë) καὶ κοντὰ στὴν πόρτα τῆς σπηλιᾶς τοῦ Ἁϊ-Χαράλαμπου ἔστηναν τὶς ναμαδοῦρες κι᾽ ἀρχινούσανε νὰ ***βγάζουν*** (ξεκοκκίζουν) τὸ μπαμπάκι. Αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴν ἔκαναν οἱ πολὺ γριές. (Plakatë nxirë pumbakunë).

Τὸ μπαμπάκι, ποὺ ***ἔβγαζαν*** οἱ πρῶτες, τό ᾽παιρναν ἄλλες ἀμέσως καὶ τὸ ***στιβάζανε μὲ τὸ δοξάρι*** (e stivaksnë me ark)· ἄλλες παίρνανε τὸ στιβαγμένο, τὸ κάνανε ***λαμιά,*** τὸ βάζανε στ᾽ ἀδράχτια καὶ τὸ στρίβανε.

Τὸ νῆμα, ποὺ κάνανε οἱ τελευταῖες, τὸ παίρνανε ἄλλες τὸ καλαμίζανε καὶ τὸ κάνανε ***διασίδι.*** Ἄλλες ὕστερα ***τυλίγανε*** τὸ διασίδι στ᾽ ***ἀντιά,*** τὸ ***περνούσανε*** στὰ μιτάρια καὶ τὸ βάζανε στὸν ***ἀργαλειό.*** Ἕτοιμες οἱ ἀνυφάντρες τὸ ὕφαιναν καὶ ἔκαναν τὸ παννί.

Κοντὰ στὸ λειδινὸ ἦσαν ὅλα ἕτοιμα κι᾽ ἀπ᾽ τὸ παννὶ τὸ μονομερίτικο ἔκαναν ἕνα μακρὺ ποκάμισο, σὰν τὰ παλαιὰ καὶ τὸ πήγαιναν πρῶτα στὴν ἐκκλησούλλα τ᾽ Ἁϊ-Χαράλαμπου, ποὺ γινόταν ὁ ***ἑσπερινός,*** γιατὶ τ᾽ Ἁϊ-Θανάσι ἡ ἐκκλησία εἶναι ὄξω ἀπ᾽ τὸ χωριό, μακρυά, μιὰ ὥρα δρόμο.

Τὴν ἴδια ἡμέρα, ποὺ κάνανε τὸ ποκάμισο τ᾽ Ἁϊ-Θανάσι, ἄλλες γυναῖκες ζυμώνανε τ᾽ ἀλεύρια, ποὺ εἴχανε μαζέψει οἱ Μαρίες, κ᾽ ἔκαναν ***πέντε ἄρτους*** (pesë arto) καὶ τοὺς ἔφερναν ἐκεῖ, ποὺ οἱ πρῶτες ἔκαναν τὸ ποκάμισο.

Τὸ βράδυ-βράδυ, μετὰ τὸν ἑσπερινό, μερικὲς ἀπ᾽ τὶς γυναῖκες ἔπαιρναν τὸ ποκάμισο σὲ μιὰ κανέστρα καὶ τοὺς ἄρτους σὲ μιὰ ἄλλη, καὶ πήγαιναν στὸν Ἁϊ-Θανάσι, ποὺ ἔχει τὴν ἐκκλησία του κοντὰ στὸ Μούλκι.

Ἐκεῖ, ἀφοῦ τοποθετούσανε τὸ ποκάμισο καὶ τοὺς ἄρτους στὸ ***ἱερό*** (ndë ierò), ἔκαναν ***ὁλονυχτία*** (olonichti-a), ὡς τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας.

Μετὰ τὴ λειτουργία, ποὺ γινόταν, ὅπως γινότανε στὶς γιορτές, ὅλος ὁ κόσμος, ποὺ εἶχε μαζευτῆ ἀποβραδὶς ὡς τὸ πρωΐ, μὲ εὐλάβεια καὶ μὲ «κύριε ἐλέησον»-πολλοὶ ἀκολουθούσανε ξυπόλυτοι-ἔφερναν τὸ ***ποκάμισο*** στὸ χωριὸ καὶ ξαναπήγαιναν στὸν Ἁϊ-Χαράλαμπο.

Ἐκεῖ τὸ κόβανε κομματάκια-κομματάκια καὶ τὸ μοιρά-

ζανε 'ς ὅλο τὸν κόσμο γιὰ φυλαχτό. Πρῶτα - πρῶτα δίνανε σὲ κείνους, ποὺ εἶχανε προσφέρει κάτι.

Ὅταν δὲν ἔφτανε τὸ ὕφασμα, μοιράζανε ἀπ' τὴν κλωστή, ποὺ εἶχε περισσέψει, ὅταν ὑφαίναν τὸ ποκάμισο. Ἔκανε κι' αὐτὴ γιὰ φυλαχτό, γιατὶ ἤτανε κι' αὐτὴ διαβασμένη καὶ λειτουργημένη.

Ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς γεννήθηκε ἡ ἰδέα, πὼς τὸ ***μονομερίτικο ποκάμισο*** εἶχε τὴ δύναμι νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ ἀρρώστια δὲν εἶναι βέβαια εὔκολο νὰ βρεθῇ.

Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, πὼς ἡ συνήθεια νὰ κάνουν ***μονομερίτικο πανν****ί*, γι' ἄλλο βέβαια σκοπό, ἤτανε ἀρχαία.

Οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἡρόδοτος, ξύφαιναν «φᾶρος αὐτημερόν».

Ἀπὸ περιέργεια ἀξίζει ν' ἀναφέρῃ κανεὶς τὴν ἱστορία του.

Ὁ βασιλεὺς Ραμψίνιτος κατέβηκε κάποτε ζωντανὸς στὸν Κάτω κόσμο κ' ἔπαιξε ***ζάρια*** μὲ τὴν θεὰ Δήμητρα. Ἤρθανε ***πάτσι*** κ' ἡ Δήμητρα ἀπὸ εὐχαρίστησι τοῦ χάρισε ἕνα χρυσὸ μαντήλι τοῦ χεριοῦ.

Ὅταν γύρισε στὸν Πάνω κόσμο, οἱ Αἰγύπτιοι ἔκαναν γιορτὲς καὶ πανηγύρια.

Τὶς γιορτὲς τὶς ἔκαναν κι' ἀργότερα γιὰ ἀνάμνησι. Ὁ Ἡρόδοτος τὶς ἔφτασε στὰ χρόνια του, τὶς εἶδε καὶ τὶς ἀναφέρει.

Σ' αὐτὲς τὶς γιορτὲς οἱ ἱερεῖς ἔκαναν καὶ «φᾶρος αὐτημερὸν» καὶ μ' αὐτὸ ἔδεναν τὰ μάτια ἑνὸς ἱερέως. Ἔτσι μὲ δεμένα τὰ μάτια τὸν ὡδηγοῦσαν ὡς τὸν δρόμο, ποὺ ἔφερνε στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖ τὸν ἄφηναν μόνον καὶ γύριζαν πίσω.

Τότε δυὸ λύκοι ὡδηγοῦσαν τὸν ἱερέα ὡς τὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρος ποὺ ἦταν εἴκοσι στάδια μακρυὰ ἀπ' τὴν πόλι, καὶ τὸν ξαναγύριζαν πίσω στὴν ἴδια θέσι, ποὺ τὸν εἶχαν πάρει.

Αὐτὰ γινόντουσαν στὴν Αἴγυπτο στὴν ἀρχαία ἐποχή!

Τώρα ἂς γυρίσουμε πάλι στὰ δικά μας.

Ὅταν ἔπαιρναν τὸ ποκάμισο καὶ πηγαίνανε στὸν Ἅϊ-Θανάσι, οἱ ἄλλες ποὺ μένανε πίσω ***ἔκαναν λέησι.***

Ξεκινοῦσαν ἀπ' τὸν Ἅϊ-Χαράλαμπο μὲ τοὺς παππᾶδες,

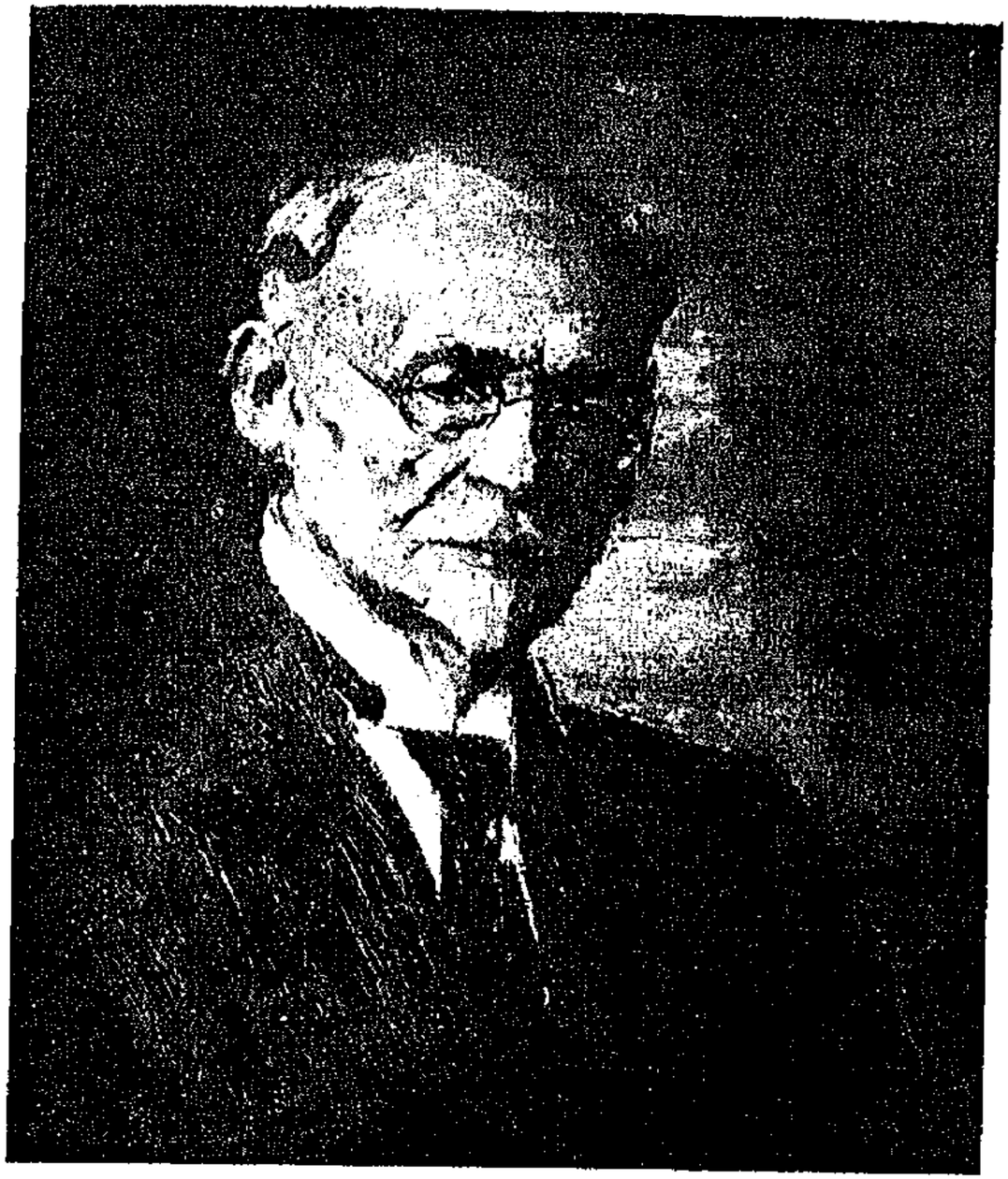

Σ. ΒΙΚΑΤΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

μὲ τὰ ἱερὰ καὶ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ ἁγίου Χαραλάμπου, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τῆς Παναγίας, κι' ὅλοι, μικροὶ-μεγάλοι, κρατῶντας κεριὰ καὶ θυμιατὰ καὶ φωνάζοντας ***Κύριε ἐλέησον***, ἔβγαιναν ἀπ' τὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησιᾶς.

Στὸν τσερτσεβὲ τῆς νοτινῆς πόρτας τῆς αὐλῆς ἔμπηγαν ἕνα καρφὶ καὶ 'ς αὐτὸ δένανε τὴν ἄκρη τῆς κλωστῆς, ποὺ εἶχαν κάνει ἐπίτηδες νὰ περισσέψῃ ἀπ' τὸ φάσιμο τοῦ μονομερίτιμου ποκαμισιοῦ.

Ὕστερα προχωρῶντας ἁπλώνανε τὴν κλωστὴ στὸ χῶμα καὶ τὴν πλακώνανε μὲ πέτρες ἀπὸ ἀπόστασι σὲ ἀπόστασι, γιὰ νὰ μὴ τὴν παίρνῃ ὁ ἀέρας καὶ γιὰ νὰ μὴ μπερδεύεται στὰ ποδάρια τῶν ὀξωτάρηδων, ποὺ γύριζαν τὸ βράδυ στὸ χωριό.

Λίγο-λίγο προχωρῶντας ζώνανε ὅλο τὸ χωριὸ καὶ ξαναγύριζαν πάλι στὴν αὐλὴ τῆς Παναγίας τοῦ Καθαροῦ.

Ἐκεῖ ἔμπηγαν ἕνα ἄλλο καρφὶ στὸν τσερτσεβὲ τῆς βορεινῆς πόρτας τῆς αὐλῆς καὶ δένανε τὴν ἄλλη ἄκρη τῆς κλωστῆς.

Ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ ἡ κλωστή, ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ Παναγία κι' ὁ Ἅι-Χαράλαμπος προστατεύανε τὸ χωριὸ ἀπ' τὸ Κουκούδι.

Ἔτσι ζώνανε τὸ χωριὸ ὅλο, γιατὶ ἡ Παναγία τοῦ Καθαροῦ, στὰ παλαιὰ χρόνια ἦτανε στὴν ἄκρη-ἄκρη τοῦ χωριοῦ, κοντὰ ***στὰ πηγάδια τοῦ Μπόσκου***.

Τὴν κλωστὴ τὴν ἄφηναν χάμω στὴ θέσι της ὥς που νὰ περάσῃ τὸ κακό.

Πολλές, ὕστερα ἀπὸ μέρες, παίρνανε κομμάτια ἀπ' τὴν κλωστή, ποὺ μισοσάπιζε, καὶ τὴν βάζανε στὰ φυλαχτὰ τῶν παιδιῶν τους.

Τὸ ποκάμισο τ' Ἅι-Θανάσι καὶ τὸ ζώσιμο τοῦ χωριοῦ μὲ νῆμα ἔγινε καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια, ὅπως μοῦ 'πανε, ὅταν πάτησε ἡ χολέρα τὸ νησί μας.

Μὰ καὶ γιὰ τὴν Εὐλογιὰ (Li-a) κάνουνε ἀνάλογες λιτανεῖες μὲ ζώσιμο τοῦ χωριοῦ.

Μιὰ τέτοια λιτανεία ἔγινε πρὸ σαράντα ἢ σαρανέντε χρόνων, ὅταν ἤμουνα ἀκόμη παιδί.

Γύρισα κ' ἐγὼ τὸ χωριὸ μὲ τὸ κερὶ στὸ χέρι, φωνάζοντας

Κύριε ἐλέησον, κ᾽ ἔβανα πέτρες ἀπάνω στὸ νῆμα, μὰ δὲν θυμοῦμαι γιὰ ποιὰ ἁρρώστια.

Στ᾽ Ἀμπελάκι (τῆς Κούλουρης) κάνουνε τὸ ***ποκάμισο*** καὶ τὸ πηγαίνουνε στὴν ἐκκλησούλλα τ᾽ ἅϊ-Πέτρου (Sën Pieterit), ποὺ ἦταν ἄλλοτε ὄξω ἀπ᾽ τὸ χωριό, σὰν ἐρημοκλησάκι, ἐνῷ σήμερα μπῆκε κι᾽ αὐτὴ μέσα στὰ σπίτια.

Τὸ ἀφιέρωμα τοῦ μονομερίτικου ποκαμισιοῦ ἄθελα μᾶς θυμίζει τὸν ***πέπλον***, ποὺ ἔφτειαναν καὶ κεντοῦσαν τὰ κορίτσια τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, αἱ ***ἐργαστῖναι***, γιὰ τὴν ***Πολιάδα Ἀθηνᾶν***.

Θὰ ἦτανε ὅμως πολὺ τολμηρὸ νὰ δεχτῇ κανείς, πὼς τὴν ἀρχαία συνήθεια τὴν κρατήσανε οἱ Ἀθηναῖοι κι᾽ ὅταν ἔγιναν χριστιανοί, κι᾽ ἀκόμη, πὼς τὴν διατηρήσανε μέσα σὲ τόσους αἰῶνας, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, ἔστω καὶ μ᾽ ἄλλη μορφή, περιωρισμένη πάντα σὲ πολιούχους.

Ὅπως κι᾽ ἂν εἶναι, τὴ συνήθεια τοῦ μονομερίτικου ποκαμισιοῦ οἱ Ἀρβανῖτες τῆς Κούλουρης τὴν πῆραν ἀπ᾽ τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ, ὅπως κι᾽ ἄλλοτε εἴπαμε, δὲν πήγαιναν μονάχα συχνὰ στὸ γειτονικὸ νησί, καὶ πρὸ πάντων ὅταν κιντύνευαν ἀπ᾽ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ μείνανε πολλοὶ ἐκεῖ γιὰ πάντα.

Κι᾽ αὐτὲς οἱ ἐκκλησιές, τῆς Παναγίας τοῦ Καθαροῦ καὶ τ᾽ ἅϊ-Χαράλαμπου, πού, ὅπως εἴδαμε, ἦσαν τὸ κύριο σημεῖο τῆς τελετῆς ὅλης, εἶχανε χτιστῆ ἀπὸ Ἀθηναίους.

Ὅπως κι᾽ ἄλλοτε εἴπαμε, σὲ μιὰ καμάρα τοῦ νοτινοῦ τοίχου τῆς ***Παναγίας στὸ Μπόσκο*** (Sër Märia ndë Boshko), ὅπως λεγότανε ἀλλιώτικα ἡ Παναγία τοῦ Καθαροῦ, εἶναι ζωγραφισμένη καὶ σῴζεται τέλεια, ὡς τὰ σήμερα, ἡ Ἀθηνιώτισσα ***ἁγία Φιλοθέη*** (Μπενιζέλου), καὶ μᾶς μαρτυράει κατακάθαρα, πὼς δὲν ἦσαν Ἀρβανῖτες οἱ κτήτορες, παρὰ Ἀθηναῖοι.

Μὰ κι᾽ ὁ ἅϊ-Χαράλαμπος, ὅπως μᾶς λέει ἡ Ἀθηνιώτικη παράδοσι, λατρευότανε στὴν Ἀθήνα, ὡς προστάτης τῆς πόλεως, γιατὶ κυνηγοῦσε τὴν Πανοῦκλα.

Καὶ τὸ ζώσιμο ὅμως τοῦ χωριοῦ μὲ νῆμα μᾶς θυμίζει τὸν ἀρχαῖο ***περισχοινισμό***, μολονότι καμμιὰ μαρτυρία δὲν ὑπάρχει, ποὺ νὰ μᾶς λέῃ, πὼς τὴ συνήθεια τοῦ περισχοινισμοῦ τὴν εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι, εἴτε Ἀθηναῖοι εἴτε μή, καὶ ᾽ς ἀνάλογη θρησκευτικὴ περίστασι.

Ὁ ὅρος ***περισχοινισμός***, ποὺ φανέρωνε στοὺς ἀρχαίους τὴ συνήθεια, ποὺ εἶχαν, πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι, νὰ φράζουν μὲ σχοινὶ τὸ δικαστήριο ἢ τὸ βῆμα, ***κάποτε καὶ τοὺς ναούς***, ταιριάζει βέβαια στὸ ***ζώσιμο***, ποὺ γινότανε ὡς τὰ τελευταῖα τοὐλάχιστον χρόνια, μὲ τὸ νῆμα, μὰ ἀμφιβάλλω ἂν μπορεῖ νὰ ἔχῃ τοῦτο τὴν ἀρχή του στὴν ἀρχαία συνήθεια.

Ἀδύνατο βέβαια δὲν εἶναι, μά, ὅπως κι᾽ ἂν εἶναι, δὲν μᾶς φαίνεται καὶ πολὺ εὔκολο.

Ἀξίζει ἀλήθεια ν᾽ ἀσχοληθῇ κανεὶς μ᾽ ἕνα τέτοιο ζήτημα εἰδικώτερα κ᾽ ἐλπίζω νὰ τὸ κάνω μιὰ ἄλλη φορά.

Θὰ εἶμαι, μὰ τὴν ἀλήθεια, πολὺ τυχερός, ἂν κατορθώσω ν᾽ ἀποδείξω τὴ σχέσι τοῦ ***περισχοινισμοῦ*** καὶ τοῦ ***ζώσιμου μὲ νῆμα***, γιατὶ θὰ προσθέσω καὶ μιὰ ἄλλη ἀκόμη ἀπόδειξι στὸν ἰσχυρισμό μου, ὅτι οἱ Ἀρβανῖτες τῆς Κούλουρης εἶναι, σὰν νὰ ποῦμε, οἱ ***θεματοφύλακες*** τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων, κι᾽ ὅτι στὶς συνήθειές των καὶ στὴ γλῶσσά των κρύβουν πολλὰ στοιχεῖα, ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν τὴν ἀρχή τους· ὄχι μονάχα στὴν παλαιὰ καὶ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ τῶν Ἀθηνῶν, παρὰ καὶ στὴν ἀρχαία ἀκόμη.

Μάϊς 1933.

ΠΕΤΡΟΣ Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Η ΑΛΕΓΡΑ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Πρέπει νὰ σᾶς βεβαιώσω πρῶτα πρῶτα πὼς παντρεύτηκα ἀπὸ ἔρωτα. Σὰν εἴμουνα λεύτερος, μονάχη ἡ ἰδέα, θυμοῦμαι, πὼς μποροῦσα ποτὲ νὰ παντρευτῶ μὲ συνοικέσιο μοῦ προξενοῦσε φρίκη. Ὅταν μὲ τὴ γυναίκα μου συγυρίσαμε τὸ μικρὸ σπιτικό μας — τὴν περίφημη φωλιά — ἀνακαλύψαμε πὼς ἡ διατήρησή του εἶχε ἀνάγκη ἀπαραίτητη ἀπὸ μιὰ καλὴ ὑπηρέτρια, γιὰ ὅλες τὶς δουλειές.

Λοιπὸν ἀπὸ τὸ γάμο μας καὶ πέρα ὣς τὰ σήμερα ἡ ἱστορία μας, ἡ ἱστορία ποὺ ὀνειρευόμαστε τῆς ἀγάπης μας, τοῦ ἔρωτά μας, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ τὸ ζήτημα τῆς ὑπηρεσίας. Ὅλες οἱ σελίδες της, ὅλες οἱ μέρες μας, εἶναι γεμάτες ἀπὸ συμβάντα, ἀνέκδοτα, βάσανα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε μιὰ ὑπηρέτρια τῆς προκοπῆς. Δοκιμάσαμε ὅλες τὶς συνταγὲς ποὺ μᾶς συστήσανε συγγενεῖς καὶ φίλοι, καταφύγαμε σὲ ὅλες τὶς πηγές, βάλαμε κάτου μὲ τὴ γυναίκα μου καὶ ἀναλύσαμε ὅλες τὶς θεωρίες, κάθε μέθοδο καὶ κάθε τρόπο, τοῦ πῶς πρέπει κανεὶς νὰ φέρεται σ' αὐτὲς τὶς δεσποινίδες. Ἄλλοτε ἐφαρμόζαμε τὸν αὐσιηρὸ τρόπο, κρατούσαμε ἀπόσταση καὶ εἴχαμε λίγες κουβέντες. Ἄλλοτε δείχναμε τέτοια οἰκειότητα κ' ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔφτανε τὰ ὅρια τῆς βλακείας. Ἄλλοτε πάλι μοιραζόντανε οἱ ρόλοι μας, ἡ κυρία εἴτανε καλόβολη καὶ μαλακή, ὁ κύριος αὐστηρὸς καὶ ἀπότομος ἢ καὶ τ' ἀνάποδο.

Τίποτα, τίποτα. Τὸ ἀποτέλεσμα εἴτανε νὰ μὴ στερεώνῃ στὸ σπίτι μας δουλικὸ γιὰ δουλικό. Ἂν τύχαινε τὸ κορίτσι νὰ εἶναι νέο καὶ νόστιμο, δὲν εἶχε τὸ νοῦ του στὴ δουλειά, μὰ στὴ γύρω μας γειτονιά. Ἂν εἴτανε ἄσκημη καὶ χοντροκομένη, ἡ τεμπελιὰ κ' ἡ ἀναμελιά της μᾶς ἀπέλπιζε. Ἂν εἴτανε γριὰ δὲ νιαζότανε τίποτ' ἄλλο παρὰ πῶς νὰ σηκώσῃ ὅλο μας τὸν μπουφὲ γιὰ νὰ τὸν μοιράσῃ στὰ παιδιά, στὶς νύφες καὶ στ' ἀγγόνια της, τόσο ποὺ οἱ λογαριασμοὶ καὶ τὰ ἔξοδα στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας της διπλασιαζόντανε.

Νά γάμος, νά ἔρωτας. Νὰ μὴ μπορεῖς νὰ ζήσῃς ἥσυχα κ' εὐτυχισμένα, ἀπὸ τί; Ἀπὸ ἕνα τόσο ἀσήμαντο καὶ μικρὸ πρᾶμα, ποὺ θὰ εἴτανε τρέλα καὶ νὰ τὸ συλλογιστοῦμε σὰν ἀποφασίζαμε ἐγὼ καὶ ἡ ἀγαπημένη μου νὰ ἑνωθοῦμε διὰ βίου. Ἡ γυναίκα μου ποὺ ἔβαλε ὅλα τὰ δυνατά της καὶ μελέτησε τὸ ζήτημα καλύτερ' ἀπὸ κάθε ἄλλον, βρῆκε σιγὰ σιγὰ τὴ λύση. Ὁ μόνος ποὺ ἔφταιγε εἶμουν ἐγώ. Γιατὶ λέει στὶς ὑπηρέτριες ἔδειχνα ψυχρός. Ὄχι πὼς τοὺς φερνόμουνα μὲ κακὸ τρόπο, κάθε ἄλλο. Εἶμουνα λέει κ' εὐγενικὸς καὶ καταδεχτικός. Μὰ δὲν εἶμουνα ὅσο πρέπει γλυκομίλητος, δὲν εἶχα τὸν τρόπο νὰ τὶς σαγηνεύω, νὰ τοὺς δείχνω συμπάθεια, νὰ τοὺς μιλῶ λίγο λεύτερα, λίγο ἀνοιχτά, νὰ τοὺς ἀφίνω ἐλπίδα, νὰ τοὺς δείχνω πὼς ἐγὼ εἶμαι ἄντρας κι αὐτὲς κορίτσια, νὰ τοὺς πετῶ κανένα λόγο αἰστηματικό.

Ἔτσι μιὰ μέρα, σὰ χάσαμε καὶ τὴν προτελευταία μας ὑπηρέτρια, ποὺ μᾶς ἔφυγε δίχως αἰτία κι ἀφορμή, ἡ γυναίκα μου νευριασμένη ἀπὸ τὶς χοντροδουλειὲς τοῦ σπιτικοῦ, μοῦ φώναξε ἀπελπισμένα:

—Ἐμπρός. Τὰ ψέματα τελειώσανε πιά. Θὰ ψάξω, θὰ

χαλάσω κόσμο, θὰ βρῶ μιὰ ὑπηρέτρια ὄμορφη καὶ νέα, θὰ μοῦ δουλεύῃ σὰ σκυλὶ καὶ θὰ μοῦ μείνῃ. Ἀκοῦς, θὰ μοῦ μείνῃ πολὺν καιρό. Μὰ πρόσεξε, μὲ ἕνα ὅρο, ποὺ θὰ τὸν τηρήσῃς πιστὰ καὶ δὲ θὰ μοῦ μπορέσῃς ν' ἀρνηθῇς. Θὰ τῆς κάνῃς κόρτε, θὰ τῆς δείξῃς ἀγάπη, ἔρωτα. Ἔτσι μόνο θὰ εἶμαι ἐξασφαλισμένη καὶ βέβαιη πὼς δὲ θὰ τὸ κουνήσῃ ἀπὸ δῶ.

—Καὶ ποῦ τὸ ξέρεις, τῆς ἀπάντησα, πὼς αὐτὴ θὰ σκλαβωθῇ, θὰ μαγευτῇ ἀπὸ μένα; Μπορεῖ νὰ μὴ τῆς κάνω, νὰ μὴ τῆς ἀρέσω.

Ἡ καλή, ἡ ἄδολη, ἡ ἀθῶα ἡ γυναίκα μου. Ἔσκυψε ἀπάνου μου καὶ γέμισε τὸ πρόσωπό μου μὲ φιλιά. Τί εἶναι αὐτὰ ποὺ κάθομαι καὶ λέω; Μὰ ὑπάρχει λοιπὸν στὸν κόσμο ἄντρας πιὸ γλυκός, πιὰ ὄμορφος, πιὸ ἀγαθός, πιὸ τέλειος ἀπὸ μένα; Καὶ ποιὰ μπορεῖ, σὰ λιγάκι θελήσω, νὰ μοῦ ἀντισταθῇ; Τὄφερε λοιπὸν ἔτσι ἡ τύχη καὶ σὲ λίγες μέρες ἦρθε στὸ σπίτι ἡ τελευταία μας ὑπηρέτρια, μιὰ νησιώτισα ἔξυπνη, μιὰ νόστιμη, μιὰ πεταχτὴ καὶ γλυκομίλητη καὶ γελαστή, ὅλη χαρὰ καὶ νιάτα. Καὶ τ' ὄνομά της; Ἀλέγρα. Γέμισε ἡ φωλιά μας εὐτυχία. Ἀλέγρα ἀπὸ δῶ, Ἀλέγρα ἀπὸ κεῖ. Ὅλες τὶς δουλειές. Πρόθυμη, νοικοκυρεμένη, καλὸ κορίτσι καὶ τίμιο ἀπὸ τὰ σπάνια.

Ἡ γυναίκα μου μὲ βίαζε, μὲ γκρίνιαζε, μὲ παραμόνευε, μ' ἔσπρωχνε νὰ τῆς κάνω γλυκὰ μάτια.

—Ἂν φύγῃ, μοῦ ἔλεγε, χαθήκαμε. Καὶ ἡ αἰτία θὰ εἶσαι σὺ ἀχάριστε καὶ κανένας ἄλλος. Τὰ μάτια σου δεκατέσσερα.

—Μὰ πῶς νὰ κάνω τέτοιο πρᾶμα, μπρὲ μικρή μου; τῆς ἀπαντοῦσα. Μήτε κέφι ἔχω, μήτε διάθεση νὰ παίζω καὶ νὰ ὑποκρίνομαι. Ἀφίνω ποὺ μπορεῖ ἡ Ἀλέγρα νὰ μὲ παρεξηγήσῃ καὶ τότε ἴσα ἴσα νὰ τὴ χάσουμε.

Τίποτα. Τὸ γουδί, τὸ γουδοχέρι. Ἀπελπίστηκα κ' ἐγὼ κι ἄρχισα νὰ φέρνομαι τῆς Ἀλέγρας μὲ κάποια ἀθέλητη οἰκειότητα. Ἡ Ἀλέγρα εἶχε περιέργεια γιὰ τὸ κάθε τι, εἶχε φλόγα γιὰ μάθηση. Ὄχι μόνο εἴξερε γράμματα, μὰ εἴτανε καὶ προχωρημένη. Τὶς ὧρες ποὺ σταματοῦσε ἡ δουλειά της, ξεσκάλιζε στὸ γραφεῖο μου ἀπάνου κ' ἔπαιρνε νὰ διαβάζῃ ὅ,τι λογὶς ρομάντζο τῆς τύχαινε στὰ χέρια. Μερικὰ ἔνιωθε, γιὰ τ' ἄλλα μὲ ρωτοῦσε νὰ τῆς ἐξηγήσω τί σημαίνει ὁ τίτλος καὶ κάποτε τὸ περιεχόμενο.

—Κάμετέ μου τὴ χάρη, πέστε μου ὅπως ἐσεῖς ξέρετε ὡραῖα, μὲ δυὸ μονάχα λόγια ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία . . .

Ἡ γυναίκα μου εἶχε πάψει πιὰ νὰ μοῦ μιλῇ γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, νὰ μ' ἐνοχλῇ. Ὁ καιρὸς περνοῦσε, ἄχ, ὁ μόνος καιρὸς τώρα ποὺ ἀπολάψαμε τὸ σπίτι μὲ λίγη ἡσυχία, χωρὶς ἀναστάτωση, χωρὶς καυγάδες, χωρὶς νεῦρα. Ἡ εὐδαιμονία αὐτὴ γέμιζε τὶς μέρες μας καὶ μοῦ φαινότανε πὼς ἄξιζε πραγματικὰ ἡ ζωή. Μὰ τοῦτο βέβαια, ὅπως ὅλες οἱ εὐτυχίες, δὲν μποροῦσε νὰ κρατήσῃ. Περίμενα τὴν καταστροφὴ καὶ σιωποῦσα. Σιωποῦσα ἐπίμονα, γιὰ πολύ. Ἀποροῦσα μάλιστα κ' ἔλεγα μέσα μου γιατί τάχα ἀργεῖ τὸ τέλος. Τὸ γνώριζα καλὰ πὼς ἡ ἀγαπημένη μου γυναίκα μὲ λατρεύει στ' ἀληθινά.

Σήμερα λοιπὸν τὸ πρωΐ, ἐκεῖ ποὺ πάλι ἡ Ἀλέγρα, στὸ γραφεῖο μου συγύριζε κ' ἔβαζε σὲ τάξη τὰ σκόρπια δῶθε κεῖθε χαρτιά μου, γύρισε καὶ μοῦ εἶπε μὲ ὕφος ναζιάρικο καὶ χαδευτικό:

—Ὁ κύριος γράφει καλὲ καὶ δικά του βιβλία. Μὰ τί περίεργο, δὲ μοιάζει διόλου γιὰ σοφός.

Κ' ἔκαμε νὰ γελάσῃ.

Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἡ νεαρή μου γυναίκα, ποὺ κατασκό-

πευε ποιὸς ξέρει ἀπὸ πόσες μέρες, μπῆκε σὰ σίφουνας στὴν κάμαρη καὶ παίρνοντας τὸ ξεσκονιστήρι φτερὸ ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Ἀλέγρας τῆς φώναξε θυμωμένα:

—Ἐδῶ κορίτσι μου εἶναι σπίτι, δὲν εἶναι φροντιστήριο τῆς φιλολογίας. Πληρώνεσαι γιὰ νὰ δουλεύῃς, δὲν πληρώνεις γιὰ νὰ μαθαίνῃς.

Γύρισα στὴ γυναίκα μου, τὴν κοίταξα ἱκετευτικὰ καὶ μὲ τὸ βλέμα μου προσπάθησα νὰ τῆς θυμίσω τὴν ἐπίμονη παράκλησή της γιὰ τὸ ρόλο μου τῆς τελευταίας της θεωρίας, πῶς νὰ σαγηνεύω καὶ νὰ κρατῶ κοντά μας τὶς καλὲς ὑπηρέτριες. Ἐκείνη μοῦ ἔδωσε νὰ καταλάβω πὼς ὅλ' αὐτὰ τῆς εἴτανε τώρα ἀδιάφορα. Ἄρχισε μονάχη της νὰ συγυρίζῃ καὶ νὰ ξεσκονίζῃ, ἀμίλητη πεισματικά.

Ἔτσι ἀπὸ σήμερα, καὶ ὁ Θεὸς ξέρει γιὰ πόσο ἀκόμα, μείναμε πάλι δίχως ὑπηρέτρια.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

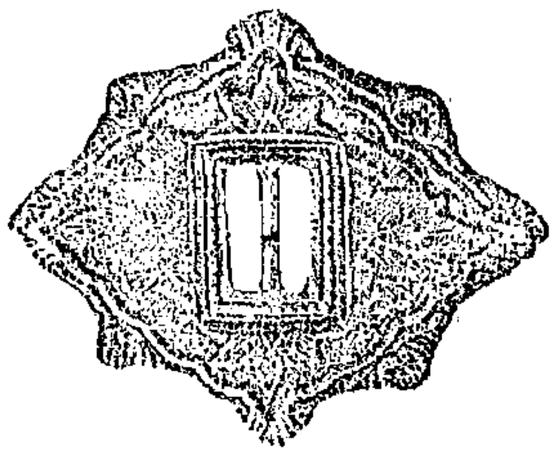

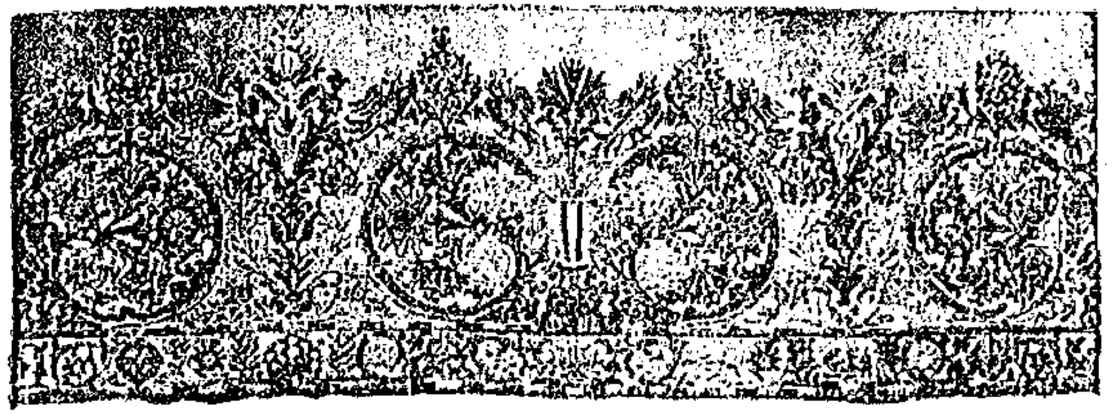

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΑ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΖΑΚΥΘΙΝΑ

Στὴ σειρὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν περιοδικῶν ποὺ ἀρχίσαμε πρὸ τεσσάρων χρόνων στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» παίρνουν σήμερα τὴ θέση τους τὰ Ἑπτανησιακά.

Σχεδὸν σύγχρονα μὲ τ' Ἀθηναϊκὰ εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ ἐφάμιλλα μ' αὐτά, καὶ ἡ φιλολογικὴ καὶ ἐπισημονικὴ ὕλη ποὺ συγκέντρωσαν στὶς σελίδες τους ἀποτελεῖ σημαντικὸ σταθμὸ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Δὲν χρειάζεται νὰ μιλήσομε γιὰ τὸν ἑπτανησιακὸ πολιτισμὸ ποὺ ἀναπτύχθηκεν αἰῶνες ἐκεῖ μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς κατακτήσεις. Κάτω ἀπὸ τὶς ξενικὲς κατοχὲς ἡ Ἑπτάνησος πρώτη ποτίστηκε μὲ τὸ δυσμικὸ πολιτισμὸ καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ φιλολογικὰ ρεύματα ποὺ ἔφθαναν ἐκεῖ ἄνοιξαν νέους δρόμους στὴν ἑπτανησιακὴ διανόηση. Ἡ ἀνάπτυξη ἐκεῖ τῶν ἑπτανησιακῶν σχολῶν, τῆς ἱστορικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς καλλιτεχνικῆς, ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας της μὲ τὴ Δύση καὶ μάλιστα μὲ τὴν Ἰταλία, ποὺ τὴν ἐπίδρασή της σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς τῶν Ἑπτανησίων ἀκόμη καὶ σήμερα τὴ βρίσκομε νὰ ἐξακολουθῇ.

Στὴν Ἑπτάνησο λοιπὸν βγῆκαν καὶ τὰ πρῶτα σπουδαιότερα ἑλληνικὰ περιοδικά, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐκεῖ εἶχαν μαζευτῆ οἱ ἐπισημότεροι Ἕλληνες καὶ ὄχι λίγοι σοφοὶ ξένοι, ὅπου μακρυὰ ἀπὸ τὶς τυραννούμενες πατρίδες τους καὶ στὸν ἴσκιο τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, εὕρισκαν μία γωνιὰ νὰ θερμάνουν τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα τους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρῶτο Ἑπτανησιακὸ περιοδικὸ ποὺ βγῆκε στὴν Κέρκυρα, ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία», ἂν καὶ κράτησε μόνον ἕνα χρόνο, εἶναι ἀρκετὸ δεῖγμα τῆς διανοητικῆς ἀνωτερότητος τῶν Ἑπτανησίων καὶ σπουδαῖο μνημεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ περιοδικοῦ τύπου.

Ἀφίνοντας γι' ἄλλη φορὰ τὴν ἐξιστόρηση τῶν περιοδικῶν τῶν ἄλλων νησιῶν, θὰ ἀσχοληθοῦμε στὸ παρὸν ἄρθρον μας μόνον μὲ τὰ παλαιότερα περιοδικὰ τῆς Ζακύνθου ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἱστορία τῶν ἐκεῖ τυπογραφείων καὶ τῆς ἐλευθεροτυπίας.

Στὴ Ζάκυθο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημόσιο τυπογραφεῖο, τὴν Pubblica Stamperia delle Isole Ionie, ποὺ ἔφεραν οἱ Ἄγγλοι ὅταν πῆραν τὸ νησὶ στὰ 1809, γιὰ νὰ τυπώνεται σ' αὐτὸ ἡ ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Gazzetta delle Isole Ionie, ἄλλο τυπογραφεῖο δὲν ὑπῆρχε. Ἀλλὰ ὅταν στὰ 1814 ἡ Κέρκυρα παραδόθηκεν ἀπὸ τοὺς Γάλλους στὴν Ἀγγλία καὶ ἀναγνωρίσθηκε πρωτεύουσα τοῦ Ἰονίου Κράτους, καὶ τὸ δημόσιο αὐτὸ τυπογραφεῖο ὅπως καὶ ἡ ἔκδοση τῆς ἐπίσημης ἐφημερίδας μεταφέρθηκαν ἐκεῖ, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἄλλο τυπογραφεῖο ἀπὸ τὸ 1798, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Τυπογραφεῖο τοῦ Γένους.

Ἡ Ζάκυθος ἔτσι ἔμεινε χωρὶς τυπογραφεῖο, καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτὴ οἱ μορφωμένοι Ζακυθινοὶ στενοχωρήθηκαν καὶ ἄρχισαν νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὴν ἀπόκτηση νέου.

Μὲ πολλὲς προσπάθειες τοῦ ἐκεῖ πρόσφυγος Ἰταλοῦ φιλολόγου Ἰγνατίου Μαρτζώκη -- πατέρα τῶν γνωστῶν ποιητῶν μας Στέφανου καὶ Ἀνδρέα — τοῦ Γεωργίου Ρώση, πρώην διευθυντοῦ τοῦ δημοσίου τυπογραφείου καὶ τοῦ Κωνστ. Ρωσόλυμου, ποὺ τοὺς βοήθησαν καὶ ἐπίσημοι ἄγγλοι ὑποστηρικτὲς τοῦ Μαρτζώκη, κατωρθώθηκε νὰ συσταθῆ τυπογραφεῖο στὴ Ζάκυθο πρὶν ἀκόμη παραχωρηθῆ στὰ Ἑπτάνησα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ προστασία ἡ ἐλευθεροτυπία. Στὸ τυπογραφεῖο αὐτό, ποὺ τὴν διεύθυνσή του ἀνάλαβεν ὁ Ρωσόλυμος δημοσιεύτηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 μιὰ «Ἀγγελία» ἀπευθυνομένη «Πρὸς τοὺς φιλοκάλους Ζακυνθίους καὶ *πᾶσαν* ἄλλον Ἕλληνα καὶ *ἀλλοεθνῆ* κάτοικον». Στὴν ἀγγελία αὐτὴ ὁ Ρωσόλυμος, ἀφοῦ σημειώνει ὡς σπουδαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ *πρώτη* φορὰ συσταίνεται σήμερον στὴ Ζάκυθο τυπογραφία «μερική», ζητεῖ ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του νὰ συντρέξουν καὶ ἐμψυχώσουν τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς καθαυτὸ δικό τους «καθότι πρόκειται λόγος ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ ὄφελος τῆς πατρίδος μας». Παράλληλα δὲ μὲ τὴν ἀγγελία του αὐτὴ ἄρχισε τὶς ἐνέργειες νὰ τοῦ δοθῆ ἡ ἄδεια ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ Κυβέρνηση νὰ ἐκδώση ἐφημερίδα. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνηση τοῦ χορήγησε τὴν ἄδεια, μὲ τὴν διαφορὰ ὅμως νὰ ἐκδώση φιλολογικὴ μόνον ἐφημερίδα.

Ὁ Ρωσόλυμος τότε — 3 Ἰουλίου 1847 — προσκάλεσε διάφορους λογίους Ζακυθινοὺς γιὰ νὰ σκεφθοῦν καὶ ἀποφασίσουν τὴν ἔκδοση ἑνὸς περιοδικοῦ. Καὶ πράγματι σὲ μιὰ συνεδρίαση ποὺ μαζεύτηκαν ὅλοι σχεδὸν οἱ διανοούμενοι τοῦ νησιοῦ ἀποφάσισαν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἵδρυση τοῦ *πρώτου* Ζακυνθινοῦ περιοδικοῦ στὸ ὁποῖο ἔδωκαν καὶ τὸν τίτλο «*Σπινθήρ*». Τὸ περιοδικὸ ἢ μᾶλλον ἡ φιλολογικὴ αὐτὴ ἐφημερίδα σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ ἔπρεπε *νὰ γράφεται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα* — σπουδαῖο βῆμα γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς φωνῆς στὰ Ἑπτάνησα—ὅπως θὰ ποῦμε παρακάτω — καὶ νὰ ἐκδίδεται δύο φορὲς τὸ μῆνα σ' ἕνα τυπογραφικὸ φύλλο μὲ σχῆμα ὄγδοο. Ὁ σκοπός του θὰ ἦταν «ἡ διάδοση τῶν γνώσεων ποὺ συντείνουν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, καὶ θέλει διαλαμβάνει ἄρθρα—ἐξακολουθεῖ ἡ εἰδοποίηση ποὺ ἔκαμαν — ἱστορίας, γεωγραφίας περιηγήσεων καὶ φυσικῆς ἱστορίας, παραγγελμάτων ὑγιεινῆς καὶ ἠθικῆς, νομικῶν ὑποθέσεων, ἐμπορικά, οἰκονομικά, γεωργικά, ὠφελίμων τεχνῶν καὶ ἐφευρέσεων, ποιήματα καὶ διάφορα ἄλλα πρὸς τέρψιν μὴ ἀντιτείνοντα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐφημερίδος. Τὰ ἄρθα θέλει εἶναι πρωτότυπα ἢ μεταφρασμένα δοκίμων συγγραφέων ἢ περιοδικῶν συγγραμμάτων. Ἡ ἐφημερὶς θέλει γράφεται ἀπὸ ὅσους εὐαρεστηθοῦν νὰ ἀναλάβουν τὸ βάρος καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, μὲ τὴν ὑπογραφήν των, διὰ δύο ἔτη».

Ἡ πιὸ σπουδαία ὅμως δήλωση ποὺ ἡ διεύθυνση τῆς πρώτης αὐτῆς Ζακυθινῆς φιλολογικῆς ἐφημερίδας κάνει στὴν εἰδοποίησή της εἶναι ἡ τελευταία: «Οἱ ἄνω συντάκται — λέγει — τῆς ἐφημερίδος ἠμποροῦν νὰ γράφουν καὶ εἰς ξένην γλῶσσαν, ὁ δὲ ἐκδότης θέλει ἀναλαμβάνει τὴν φροντίδα τῆς μεταφράσεώς των».

Ἡ τελευταία αὐτὴ δήλωση ἔρχεται σὲ πλήρη συνέπεια μὲ τὴν πρώτη ποὺ εἴπαμε παραπάνω καὶ ποὺ ἔλεγεν ὅτι ὁ «Σπινθὴρ» σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ θὰ γράφεται ἑλληνικά.

Εἶναι γνωστὴ ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Ἑπτάνησα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἡ Βενετσιάνικη κατοχὴ ποὺ εἶχεν ἐπιβάλει ξένη γλῶσσα στὴ διοίκηση, στὰ δικαστήρια, στὰ σχολεῖα, οἱ Ἑπτανήσιοι ποὺ σπούδαζαν στὰ Ἰταλικὰ πανεπιστήμια, ὅλα αὐτὰ εἶχαν ἀποτέλεσμα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ μιλιέται λίγο καὶ πιὸ λίγο νὰ γράφεται στὰ Ἑπτάνησα. Αὐτὸ κράτησε καὶ πολὺ ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1852 ποὺ ἔγινεν ἡ ἀναγνώριση τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐθνικῆς γλώσσας τοῦ Ἰονίου Κράτους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπουδαιότερο ἑπτανησιακὸ περιοδικό, ἡ Κερκυραϊκὴ «***Ἰόνιος Ἀνθολογία***», βγῆκε μὲ τριπλὸ τίτλο, ἑλληνικό, ἰταλικὸ καὶ ἀγγλικὸ καὶ γραφόταν στὶς τρεῖς αὐτὲς γλῶσσες. Οἱ συντάκτες της εἰς τὴ «Σύντομον διατριβὴν ἐν εἴδει Εἰσαγωγῆς» ὅπως τιτλοφοροῦν τὸ προγραμματικό τους ἄρθρο, δηλώνουν ὅτι στὸ περιοδικό τους «θὰ καταχωροῦνται ποιήματα γραμμένα εἰς ὁποιανδήποτε τῶν τριῶν γλωσσῶν τὰς ὁποίας εὐκολώτερον ἐννοεῖ ὁ λαὸς τῶν νήσων τούτων. Ἤγουν εἰς τὴν νεοελληνικήν, διότι εἶναι πάτριος· εἰς τὴν ἀγγλικήν ὡς γλῶσσαν ἔθνους μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι διὰ πολιτικῶν δεσμῶν σφικτὰ ἡνωμένος· εἰς τὴν ἰταλικὴν τέλος, ὡς γλῶσσαν ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως καταστάθεῖσαν ἤδη γενικῶς συνήθη...» Μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία» δικαιολογεῖ τὴν τριγλωσσία της, ποὺ εἶναι μᾶλλον ἔλευθερία γιὰ τὴν δημοσίευση μελετῶν ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶχαν εὔκολο ὄργανο ἐκφράσεως τὴν ἑλληνικὴ καὶ ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἦταν μᾶλλον καθαρὰ φιλολογικοεπιστημονικὸς παρὰ ἐθνικοεκπαιδευτικός. Ἅμα θυμηθοῦμε ὅτι οἱ σπουδαιότεροι ἑπτανήσιοι συγγραφεῖς καὶ ἱστορικοὶ μεταχειρίστηκαν στὶς λαμπρές τους ἐργασίες τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, ἀμέσως θὰ καταλάβουμε τὴν ἀδυναμία τῶν λογίων ἑπτανησιωτῶν νὰ γράφουν τὴν ἑλληνική. Ὁ Μαρμορᾶς, ὁ Νικόλαος Βούλγαρις, ὁ Λοὐντζης, ὁ Μαρῖνος Πινιατόρος, ὁ Ἰω. Λοβέρδος καὶ αὐτὸς ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τῆς Ἑπτανήσου Ἀνδρέας Μουστοξύδης στὴν ἰταλικὴ ἔγραψαν τὶς ἱστορικές τους ἐργασίες. Ὁ τελευταῖος δὲ μόνον ἀργά, στὸν «Ἑλληνομνήμονά» του μεταχειρίστηκε τὴν ἐθνική του γλῶσσα. Ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε στὶς ἱστορικὲς μελέτες τὴν ἑλληνικὴ εἶναι ὁ Ἰω. Ρωμανὸς στὸ «Γρατιανὸ Ζώρζη», πρὶν ὅμως ἀπ' αὐτὸν ὁ Λευκαδίτης Σπ. Ζαμπέλιος καὶ ὁ Ζακυθινὸς Παν. Χιώτης τὴν εἶχαν καταστήσει ὄργανο ἱστοριογραφικό, μὲ ὅλη βέβαια τὴν γλωσσικὴν ἀκαταστασία καὶ ἔλλειψη κάθε ὕφους καὶ γραμματικῆς γνώσεως ποὺ παρατηρήθηκαν στὸν τελευταῖο.

* * *

Τέτοια λοιπὸν ἦταν ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Ἑπτάνησα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ γι' αὐτὸ πρέπει τὴν τελευταία δήλωση στὴν εἰδοποίηση τοῦ «***Σπινθῆρος***» νὰ τὴν χαρακτηρίσωμε σὰν μιὰ θαρραλέα καινοτομία καὶ ἐθνικώτατη πράξη. Ἔτσι τὸ πρῶτο φυλλάδιο βγῆκε τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1847 μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Σπινθὴρ. Ἐφημερὶς περιέχουσα ὠφελίμους καὶ τερπνὰς ἀναγνώσεις». Εἶχεν ὀκτὼ σελίδες καὶ κάθε σελίδα ἦταν χωρισμένη σὲ δύο στῆλες. Ἀπὸ τὸ πέμπτο φυλλάδιο γιὰ ἐπικεφαλίδα ἔβαλαν ξυλογραφικὴν εἰκόνα ποὺ παρίστανε τὸν Ἅγ. Νικόλα τοῦ Μώλου, τὸ λιμάνι καὶ τὸ ἀκρωτῆρι. Ἐξεδόθηκαν εἰκοσιτέσσαρα μόνον φυλλάδια, τὰ περισσότερα δὲ ἀπὸ τὰ ἄρθρα δὲν ἔχουν τὶς ὑπογραφὲς τῶν συντακτῶν. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ τακτικοὺς συνεργάτες τοῦ «Σπινθῆρος» ἦταν καὶ ὁ γνωστὸς γιατροφιλόσοφος τῆς ἐποχῆς του Δημ. Πελεκάσης ποὺ κανένα κι' αὐτὸς ἄρθρο του δὲν ὑπόγραφε. Ἡ φιλολογικὴ

μορφὴ τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς κράτησε ὡς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1848. Ὅταν δὲ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ καλοῦ καὶ φιλέλληνα ἁρμοστοῦ Σῆτον, ἡ κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου ἔδωκε τὴν συναίνεσή της γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τύπου καὶ ἡ Η' Ἰόνιος Βουλὴ σ' ἔκτακτη σύνοδό της τὴν 22 Μαΐου 1848 ἀνακήρυξε τὴν ἐλευθεροτυπία, ὁ «Σπινθήρ», ἄλλαξε μορφὴ καὶ ἔγεινε πολιτικὸ φύλλο μὲ συντάκτες τὸν Γεώργιο Βερύκιο, τὸ γνωστὸ ριζοσπάστη καὶ συγγραφέα τῶν «ἀπομνημονευμάτων περὶ τῆς πρώτης Ἰονίου Πολιτείας», τὸν δημοφιλῆ ποιητὴ Γεώργιο Λαγγουϊδάρα καὶ τὸν ἄριστο νομομαθῆ Νικόλαο Μινῶτο, ἐξαιρετικῆς φιλαπατρίας καὶ μορφώσεως ἄνδρας καὶ τοὺς τρεῖς. Τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ «Σπινθῆρος» ἐξεδόθη στὸ αὐτὸ σχῆμα μὲ τὸ πρὶν τὶς 17 Φεβρουαρίου 1849 μὲ ὑπεύθυνο συντάκτη τὸν Περικλῆ Καλόφωνο, ξέχωρα δὲ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ὕλη του δημοσίευε καὶ ***παραφυλλίδες*** — ὅπως τῆς ἔλεγαν τότε — φιλολογικές. Ἡ νέα ἐφημερίδα ἐκράτησεν ὡς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1850 καὶ θεωρεῖται ἡ πρώτη ***σ' ἑλληνικὴ μόνον γλῶσσα*** ἐφημερίδα τῆς Ἑπτανήσου ποὺ ἐξεδόθη ἀπὸ ἰδιωτικὸ τυπογραφεῖο. Τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθεροτυπίας ἐπωφελήθηκαν οἱ Ζακυθινοὶ καὶ ἄρχισε πλέον τακτικὴ ἡ κίνηση γιὰ τὴν ἔκδοση φύλλων πολιτικῶν καὶ φιλολογικῶν. Ἀλλὰ πάντοτε χωρὶς νὰ φεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς εὐγενικῆς πολεμικῆς. Γι' αὐτὸ εἶναι παράδειγμα καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πῆγε στὴν Ἑπτάνησο γιὰ νὰ δημοσιεύση τοὺς λιβέλλους του κατὰ τοῦ Ὄθωνος, οἱ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Ζακυθινοὶ τυπογράφοι, πιστοὶ στὴ φιλοπατρία τους, ἀρνήθηκαν νὰ τοὺς τυπώσουν.

Ἔπειτα ἀπὸ τὸν «Σπιθῆρα» ἀκολούθησαν τὰ περιοδικὰ «Ἀνθοδέσμη», ποὺ βγῆκε τὸ 1853, ἡ «Φιλολογικὴ Ἐφημερὶς τῆς Νεολαίας» τὸ 1857, ὁ «Κύκλος» τὸ 1858, ἡ «Ἱποκρήνη» τὸ 1862, ἡ «Καλλιόπη» καὶ ὁ «Φιλόμουσος Νέος» τὸ 1864 καὶ ἡ «Ἀγανίππη» τὸ 1866.

Κυρίως ὅμως βτὸ Ζακυθινὸ περιοδικὸ παίρνει πανελλήνια φήμη καὶ γίνεται ἄξιο τοῦ προορισμοῦ του μὲ τὸ «Ζακύνθιον Ἄνθῶνα» καὶ τὴν «Κόρινναν», νέα ζωὴ μὲ τὴν

«Κυψέλη», καὶ κέντρον ὅπου συναντῶνται ὅλοι οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν «Ποιητικὸν Ἄνθῶνα».

Ἡ «***Ἀγανίππη***» ποὺ τὸ ὄνομά της πῆρε ἀπὸ μιὰ πηγὴ τοῦ Ἑλικῶνα, ἱερὴ στὶς νύμφες, ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς ἴδιους σχεδὸν ποὺ τὸ 1864—65 ἔβγαλαν τὸ «Φιλόμουσο Νέο», τὸ Γεώργιο Σφήκα, δηλαδή, Ἰω. Δ. Παπαϊωάννου, Διονύσιο Λαγάτωρα, Σπ. Στουπάθη καὶ Χ. Ρουσιᾶνο. Ἦταν ἡ ὁμάδα τῶν νέων τῆς ἐποχῆς ποὺ φιλολογοῦσαν καὶ γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔδιναν τὴ φιλολογικὴ κίνηση στὴ Ζάκυθο. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια, στὶς ἐκδόσεις ἄλλων περιοδικῶν θὰ τοὺς συναντήσωμε πολλὲς φορὲς εἴτε ὡς ἐκδότες, εἴτε ὡς συντάκτες, εἴτε ὡς ἁπλοὺς καὶ τακτικοὺς συνεργάτες. Ἡ «Ἀγανίππη» ἔβγαινεν ὡς «σύγγραμμα περιοδικὸ» μιὰ φορὰ τὸ μῆνα καὶ κράτησε δυὸ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1866 ὡς τὸ 1868. Ἐτυπωνόταν στὸ τυπογραφεῖο ὁ «Παρνασσὸς» τοῦ Σέργιου Ραφτάνη σὲ σχῆμα 8ο. Στὸ πρῶτο φύλλο καὶ στὴν ***Εἰσαγωγὴ*** οἱ συντάκτες του ὁρίζουν ὅτι σκοπὸς μὲν τοῦ περιοδικοῦ εἶναι «ἡ διανοητικὴ διὰ τῆς ἁμίλλης ἀνάπτυξις καὶ ἐντεῦθεν ἀναζωπύρωσις τῶν αἰσθημάτων» ὅσο δὲ γιὰ τὴν ὕλη ποὺ θὰ περιέχῃ ἐπαναλαμβάνουν ὅ,τι εἶχαν πῆ στὴν Ἀγγελία του. «Τὸ περιοδικὸν τοῦτο, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματός του ἐμφαίνεται, θέλει ἀναβλύζει παντὸς εἴδους διανοητικοὺς καρποὺς, δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐλαχίστη προσφορὰ θυμιάματος ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Μουσῶν τεμένει, θὰ περιέχῃ δὲ καὶ ποικιλίαν τερπνῶν ἀνθέων (εἴτε ὑπὸ τὴν φυσικὴν μορφὴν των εἴτε μετακεχρωματισμένων) ἐν αὐτῷ μεταφερομένων ἐκ μεγάλων ἄλλων ἀνθώνων....»

Στὸ πρῶτο φύλλο της ἡ «Ἀγανίππη» ὡς «ἀπαρχὴν» ὅπως τὴ χαρακτηρίζει, δημοσιεύει τὸ λόγο τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑπτανήσου Παναγ. Χιώτη τὶς 18 Ὀκτωβρίου 1886 στ' ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ ποὺ ἔστησε στὴν πλατεῖα ὁ ἀδελφός του Δημήτριος.

Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ μὲ τὸ μικρὸ σχῆμα καὶ τὴ μικρὴ ἔκταση, δεκάξη σελίδες ὅλο ὅλο, νοικοκυρεμένο, σεμνὸ καὶ σοβαρὸ περιέλαβε πάντοτε διαλεκτὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ὕλη.

Ὁ Παν. Χιώτης, πολυγράφος καὶ πάντοτε πρόθυμος σὲ συνεργασίες, δημοσιεύει ἐκεῖ ἱστορικὲς βιογραφίες καθὼς περὶ τοῦ Διονυσίου Βαρβιάνη, περὶ τοῦ Χριστοφόρου Φιλητᾶ καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1867 ἐνθουσιώδη βιβλιοκρισία γιὰ τὸν «Ἀθανάσιο Διάκο» ποὺ δημοσίευσε τότε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ὁ Χιώτης ἂν καὶ λόγιος καὶ δάσκαλος τῆς ἐποχῆς, ποτισμένος μὲ τὴ λογία παράδοση, ἐνθουσιάζεται μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Βαλαωρίτη καὶ στὴν ἀναλυτικὴ αὐτὴ βιβλιοκρισία του, τὴν ἐπαινεῖ καὶ τὴν προβάλλει ὡς ἄξια νὰ τὴ μιμηθοῦν ὅλοι ὅσοι θὰ ἔγραφαν ἐπικὲς ποιήσεις στὸ εἶδος τοῦ ποιητοῦ τῆς Λευκάδας.

*
* *

Στὰ 1872 μία νέα ἄνθηση φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ σημειώνεται στὴ Ζάκυνθο. Οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ποίηση, μὲ τὴ μουσική, μὲ τὸ θέατρο. Τὸν πυρῆνα ἀποτελοῦν ὁ Γεώργιος Σφήκας, οἱ Μαρτζώκηδες, ὁ Καντούνης, ὁ Ἄγγελ. Βερύκιος, ὁ Ἀριστ. Καψοκέφαλος, ὁ Μάνεσης, ὁ Παν. Καταιβάτης, ὁ Ἀνδρ. Βλαχοχρῆστος καὶ ἄλλοι. Χάρις στὴν πρωτοβουλία τοῦ πρώτου ἀπ' αὐτοὺς ἱδρύθηκε θεατρικὸς ἐρασιτεχνικὸς ὅμιλος, ποὺ ἔδωκε λαμπρὲς παραστάσεις καὶ ἐνθουσίασε τὸ ἀνεπτυγμένο κοινὸ τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὴν συντροφιὰ αὐτὴ ἀναγνωρίστηκε καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδοθῇ ἕνα ὄργανο ἄξιο τῆς φιλολογικῆς κινήσεως τοῦ τόπου καὶ μὲ πλατύτερα ὅρια ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὅπου ὡς τότε εἶχαν περιορισθῇ τὰ προηγούμενα περιοδικά. Ἡ ἰδέα ἦταν ὡραία καὶ εὔκολη ἀλλὰ ἡ πραγματοποίηση σκόνταψε στὸ αἰώνιο ζήτημα. Μὲ τί λεπτά; Τὴ λύση τοῦ προβλήματος τὴν ἔδωκε ἕνα μικρὸ μπαρμπερόπουλο, ὁ γνωστὸς κατόπιν στὸ πανελλήνιο τραγουδιστὴς Γιάννης Τσακασιᾶνος.

Δεκαοχτὼ χρονῶν, μὲ τὴ μόρφωση ποὺ μπορεῖ νἄχη ἕνα παιδὶ ἀπὸ ἰδιωτικοὺς δασκάλους στὴν ἐπαρχία καὶ μὲ τὴν καθημερινὴ ἀπασχόλησή του στὸ κουρεῖο τοῦ θείου του, φλεγόταν ἀπὸ τὴ φιλοδοξία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει μέσα στὴν ψυχή του κάτι ἀνώτερο καὶ διανοητικώτερο. Γεννημένος ποιητής, τραγουδιστής, διψῶντας καλλιτεχνικὴ δράση θεωροῦσε κρυφὸ καμάρι καὶ ὑπέρτατη χαρὰ νὰ μπορῇ νὰ συναναστρέφεται τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς πατρίδας του. Κι' ἔτσι ὅταν ἦρθε στὴ μέση ἡ ἀπορία τῆς συντροφιᾶς ποῦ θὰ εὕρισκαν τὰ χρήματα, ὁ Τσακασιᾶνος ἐδήλωσε πὼς ἔχει μαζωμένα εἴκοσι ναπολεόνια καὶ τὰ καταθέτει γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ. Ἡ ἀπρόοπτη αὐτὴ προσφορά, ποὺ συγκίνησεν ὅλους, ἔδωκε τὰ μέσα νὰ ἐκδοθῇ τὸ περιοδικό, ποὺ βαφτίστηκεν ἀπὸ τὸ Μάνεση «***Ζακύνθιος Ἀνθών***». Οἱ συντάκτες τοῦ περιοδικοῦ δὲν παράλειψαν στὴν ἀναγγελία τῆς ἐκδόσεώς του ποὺ προτάσσεται στὸ πρῶτο φυλλάδιο νὰ ὁμολογήσουν ὅτι «ἡ ἐνθουσιώδης ἰδέα των τῆς ἐκδόσεως περιοδικοῦ θὰ ἔμενεν ἀτελεσφόρητος ἐλλείψει χρημάτων, ἐὰν μὴ ὁ καλὸς ἡμῶν φίλος κ. Ἰ. Τσακασιᾶνος ἔσπευδε νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ τῆς ἀμηχανίας, ἀναλαβὼν τὸ οἰκονομικὸν μέρος τῆς ἐκδόσεως».

Ὁ τίλος του λοιπὸν ἦταν «***Ζακύνθιος Ἀνθών***. Μηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ Ἰωάννου Τσακασιάνου τῇ προθύμῳ συνδρομῇ διαφόρων λογίων». Ἐξεδόθη ἀπὸ 1874 ὡς τὸ 1878 καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρεῖς τόμους. Τυπονόταν στὴ Ζάκυνθο στὸ τυπογραφεῖο ἡ «Αὐγὴ» τοῦ Ν. Κοντόγεωργα σὲ σχῆμα 8ον ἀπὸ δύο τυπογραφικὰ φύλλα κάθε ἀριθμός. Στὸν πρῶτο τόμο ἀναγράφονται ὡς συντάκτες οἱ Μέμνων Μαρτζώκης, Γεώργιος Σφήκας καὶ Ἀνδρ. Μαρτζώκης. Μεταξὺ δὲ τῶν συνεργατῶν εἶναι οἱ Παν. Χιώτης, Ι. Μαυρογορδᾶτος, Φωτ. Οἰκονομίδου, Διον. Μάργαρης, Ι. Καμπούρογλους, Δ. Σωμερίτης, Εὐγ. Λάντς, Ἀρ. Καψοκέφαλος, Ι. Λοβέρδος, Π. Καταιβάτης, Ι. Μάνεσης, Κ. Μεσσαλᾶς, Α. Βλαχοχρῆστος κλπ. Ἡ διαίρεση τῆς ὕλης στὸν πίνακα τῶν περιεχομένων εἶναι: Ἱστορία, Βιογραφικαὶ μελέται, Φιλολογία, Φυσική, Ἠθικαὶ μελέται, Νομική, Περιηγήσεις, Βιβλιοκρισία, Διηγήματα, Δράματα καὶ Διάφορα ἄρθρα.

Στὸν Α' τόμο ἀρχίζουν νὰ δημοσιεύωνται μεταφρασμένες ἀπὸ τὸν Γ. Σφήκα, οἱ «Ἑλληνικὲς Σκηνὲς» τοῦ ἰταλοῦ Ἀγγέλου Μπροφέριο, ποιήματα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη, Κ.

Μεσσαλᾶ, Ἀρ. Καψοκέφαλου, Ι. Καμπούρογλου, Α. Μαρτζώκη, τοῦ Π. Χιώτη «Ἐπὶ 15 ἡμέρας ταξείδιον ἐκ Ζακύνθου», τοῦ Δ. Σωμερίτη Μελέτη περὶ μονομαχίας, τοῦ Ἀνδρ. Βλαχοχρήστου ἱστορικὲς ἀρχαιολογικὲς μελέτες καὶ περὶ τῆς Δώρας Δι' Ἴστριας τοῦ Π. Χιώτη. Ὁ Φρειδερῖκος Καρρὲρ δημοσιεύει μετάφραση τοῦ Ε΄ ἄσματος τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντη καὶ τέλος ὁ Ἐλισσαβέτιος Μαρτινέγγος, κρυμμένος κάτω ἀπὸ τὴ μετριόφρονα ἀνωνυμία του, δημοσιεύει τὴν ὡραία καὶ πιὸ πιστὴ ἀπ' ὅσες ἔγειναν μετάφραση τοῦ στερνοῦ τραγουδιοῦ τοῦ λόρδου Μπάϋρον ποὺ τόγραψε στὸ Μεσολόγγι στὶς 22 Ἰαν. 1824.

«Καιρὸς εἶναι ἡ καρδία μου
Ἀπὸ ἔρωτες νὰ πάψῃ
Τώρα ποὺ πλέον δὲν ἠμπορεῖ
Σ' ἄλλες καρδιὲς ν' ἀνάψῃ
Ἐρωτικὴ φωτιά.

Ἀλλ' ὄχι, ἂν εἶναι ἀδύνατο
Νὰ μ' ἀγαπήσουν ἄλλοι
Ὅμως ἐγὼ θὲ ν' ἀγαπῶ
Τῆς ὁμορφιᾶς κάλλη
Τὰ κάλλη τὰ γλυκά».

. . . . . .

Ὁ Β΄ τόμος ἀρχίζει μὲ τὸ «Βιογραφικὸν σχεδάριον Θεοφίλου Κορυδαλλέως» ἀπὸ τὸν Κωνσταντινοπολίτη Ἐλευθ. Θωμᾶ καὶ ἀκολουθεῖ ποίημα ἀνέκδοτο «Εἰς ἀποῦσαν ἐρωμένην» τοῦ ποιητῆ τοῦ «Βασιλικοῦ» Ἀντωνίου Μάτεση. Δημοσιεύονται οἱ «Ἀνατολικὲς Ἀναμνήσεις» τοῦ Comte de Marcellus καὶ ἱστορικὰ καὶ περιγραφικὰ τοῦ Κ. Μεσσάλα. Ὁ Γ. Σφήκας μεταφράζει τὸ «Γέρω-Μαρτὲν» δρᾶμα σὲ 3 πράξεις καὶ ὁ Μέμνων Μαρτζώκης δημοσιεύει ἐκτενῆ κριτικὴ βιογραφία περὶ Λεοπάρδη.

Τὸ φύλλο τοῦ 8βρίου τοῦ 1876 ὁ «Ζακύνθος Ἀνθών» τὸ ἀφιερώνει σχεδὸν ὅλο γιὰ τὶς νεκρολογίες ποὺ δημοσιεύονται στὸ θάνατο τοῦ νέου Ἀνδρέα Θρ. Ζαήμη, ἀδελφοῦ τοῦ σημερινοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ποὺ πέθανε στὴ

Ζάκυθο σὲ ἡλικία δεκαοχτὼ χρόνων. Ὁ Ἐλευθ. Θωμᾶς δημοσιεύει βιογραφίες φιλελλήνων καὶ ἑλληνιστῶν ὡς περὶ Γεωργίου Βύνδαμ καὶ περὶ Φαναριωτῶν καὶ ὁ Π. Χιώτης βιογραφίες ἀνδρῶν λογίων. Ὁ Μέμνων Μαρτζώκης γράφει βιβλιοκρισία γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσου ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Τυπάλδο. Ὁ δὲ Σ.—ποὺ εἶναι ὁ Ἐλισσαβέτιος Μαρτινέγγος—δημοσιεύει ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ποιήματά του, τὸν «Ἐνενηντάρη» καὶ τὴ μετάφραση τῆς «Λίμνης» τοῦ Λαμαρτίνου.

Στὸ Γ΄ ἔτος συνεργάζεται ὁ Κ. Πὼπ δημοσιεύοντας βιογραφία τοῦ Ἐγδὰρ Κυινὲ καὶ ἐπιστολές του «ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα». Δημοσιεύονται ἐπίσης ἐκτὸς κειμένου καὶ εἰκόνες τοῦ Θιέρσου, τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Κόμητος τῶν Παρισίων, τοῦ Κ. Κανάρη. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης στέλνει ποιήματα καὶ ὁ Μπάμπης Ἄννινος δημοσιεύει τὸ ποίημά του «Ρεμβασμοὶ Ἑσπερινοί».

Ἡ ἔκδοση τοῦ «Ζακυνθίου Ἀνθῶνος» χαιρετίστηκε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸ ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Ζακυθινούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Ἀθήνας καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μορφωμένους λογοτέχνες καὶ ποιητὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγραψαν συγχαίροντας τὸν Τσακασιᾶνο καὶ ἔδωκαν συνεργασία στὸ περιοδικό του. Δυστυχῶς ὁ «Ἀνθὼν» δὲν μπόρεσε νὰ κρατηθῇ στὴ ζωὴ περισσότερο ἀπὸ τέσσαρα χρόνια. Λόγοι οἰκονομικοὶ ἀνάγκασαν τὸν Τσακασιᾶνο νὰ διακόψῃ τὴν ἔκδοση, γιὰ νὰ ξαναφανῇ πάλι ὕστερα ἀπὸ ὀκτὼ χρόνια ἐκδότης νέου περιοδικοῦ, τοῦ «Ποιητικοῦ Ἀνθῶνος».

Ὁ γλυκὸς ὅμως τραγουδιστὴς καὶ χαριτωμένος ἠθογράφος, ποὺ μὲ τὴν παντοτεινὴ εὐθυμία του καὶ τὴν καλή του καρδιὰ ἐστόλισε τὰ ὡραιότερα χρόνια τῆς ποιητικῆς πατρίδας του, μὲ τὸν «Ζακύνθιο Ἀνθῶνα» του ἔδωκε νέα ὤθηση στὴ φιλολογικὴ κίνηση τοῦ τόπου του. Εὐγενικιὰ ψυχή, ἀγάπησε πραγματικὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τραγούδησε μ' ὅλο τὸ πάθος τοῦ αἰσθαντικοῦ καὶ τρυφεροῦ ἀνθρώπου, ποὺ καθρεφτίζεται ὄχι μόνο στὰ τραγούδια του ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε πράξη τῆς ζωῆς του. Ἔτσι καὶ στὸ περιοδικό του δὲν ξέχασε νὰ φανερώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνη του σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἀνάθρεψαν

καὶ σὲ καθ' ἕνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς τόμους του ἔχει τυπωμένη καὶ ἀπὸ μιὰν ἀφιέρωση. Τὸν Α΄ τόμον τὸν ἀφιερώνει μὲ συγκίνηση στὸ θεῖο του ποὺ — ὅπως λέγει — τοῦ λάφρωσε τὶς πικρὲς στενοχώριες τῆς ὀρφάνειας· τὸ Β΄ στὸν πατέρα του ποὺ τὸν ἔχασε πολὺ γρήγορα καὶ τὸν Γ΄ στὴν φιλόστοργη μάννα του ποὺ ἀνάθρεψε ἕπτὰ ἀπροστάτευτα παιδιὰ μὲ ἀγγελικὴ ὑπομονή.

***

Σύγχρονη μὲ τὸν «Ζακύνθιο Ἀνθῶνα» εἶναι ἡ «***Κόρινα***». Μηνιαῖο οἰκογενειακὸ ἀνάγνωσμα. Τὸ ἔβγανε ὁ Χρῆστος Χιώτης, ὁ κατόπιν ἐκδότης στὰς Ἀθήνας τῶν «Ἐκλεκτῶν Μυθιστορημάτων». Τυπονόταν στὸ τυπογραφεῖο «Ἑπτάνησος» τοῦ ἰδίου στὴ Ζάκυνθο σὲ σχῆμα τέταρτο καὶ ἐξεδόθη τέσσαρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1875 ἕως τὸ 1878.

Ὁ Χιώτης ποὺ καὶ ὡς τυπογράφος καὶ ὡς ἐκδότης καὶ στὰ τελευταῖα του ὡς δημοσιογράφος στὴν πατρίδα του εἶχεν ἀρκετὲς ἐπιτυχίες, ἄνθρωπος μὲ μόρφωση, καλὴ καρδιὰ καὶ ἀρκετὸ γοῦστο ἐφρόντιζε ὥστε τὸ περιοδικό του νὰ ἔχῃ ὅσο μποροῦσε καλύτερην ἐμφάνιση. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ καλὸ χαρτὶ τὸ τύπωνε καὶ καλὴν ὕλην μάζευε γι' αὐτό. Ὁ Ἀντ. Τρίκαρδος, ὁ γνωστὸς Ζακυθινὸς λόγιος καὶ λατινομαθής, ὁ Διον. Ἡλιακόπουλος, ὁ Παν. Χιώτης, ὁ Δεβιάζης καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ Ἀλέξ. Μωραϊτίδης, ὁ Ἐμμ. Στρατουδάκης καὶ ἄλλοι γράφουν στὴν «Κόρινα». Ἱστορικὲς μελέτες, βιογραφίες, μεταφράσεις, «Χρονικὰ» κατὰ μίμηση τῆς «Πανδώρας» καὶ ἀνέκδοτα κατάλοιπα ποιήματα τοῦ Ἀντωνίου Μάτεση γεμίζουν τὶς σελίδες της.

Ἀπὸ τὸν τέταρτο χρόνο ὁ ἐκδότης του τὸ μεταφέρει στὰς Ἀθήνας ὅπου ἐκδίδεται ὡς ἑβδομαδιαῖο μὲ διευθυντὴ τὸν Λάμπρο Ἐνυάλη. Ἀλλὰ τὸ κλῖμα τῆς πρωτεύουσας δὲν ἦταν εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν «Κόρινα» καὶ τὸ καλὸ περιοδικὸ δὲν πρόφθασε νὰ ζήσῃ ἄλλο χρόνο.

Στὰ 1881 ὁ Διονύσιος Ἡλιακόπουλος ἐξέδωκε, τὸ περιοδικὸ «***Ἐπιθεώρησις***» πού βγαινε κάθε μῆνα μὲ συνεργασία

ὅλων τῶν γνωστῶν λογίων τῆς Ζακύνθου. Τὸ περιοδικὸ αὐτό, ὅπως ἀναφέρει, ὁ Λεγκρὰν στὴν Ἰόνιο Βιβλιογραφία του, γιατὶ ἐμεῖς δυστυχῶς δὲν τὸ εἴδαμε, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 200 σελίδες σὲ σχῆμα 8ο καὶ ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1881 ὡς τὸ Μάρτη τοῦ 1882, ἤτοι σὲ ἕξη ἀριθμοὺς ποὺ εἶναι σπάνιοι σήμερα νὰ βρεθοῦν.

***

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ξεπέρασε ὅλα καὶ ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ σταθμὸ γιὰ τὸν περιοδικὸ τύπο τῆς Ζακύνθου εἶναι ἡ «***Κυψέλη***». Στὶς στῆλες της συγκέντρωσε τὸ ἄνθος τῆς ζακυθινῆς διανοήσεως καὶ ἡ ἐκδοτική του ἐμφάνιση εἶναι τιμὴ γιὰ τὴ Ζάκυθο καὶ τὸν τύπο της. Συμπληρώνονται πενῆντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ εἶδε τὸ φῶς καὶ οἱ γραμμὲς αὐτὲς ἂς ἀποτελέσουν καὶ ἕνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν ἐκδότη της, τὸ μακαρίτη δάσκαλό μου Ὄθωνα Ρέντζο. Ἠπειρώτης τὴν καταγωγὴ πολιτογραφήθηκε Ζακυθινὸς καὶ ἡ κοινωνία τῆς Ζακύνθου τὸν θεώρησε πάντοτε δικό της. Παντρεμένος μὲ Ζακυθινὴ γυναῖκα, ἐχρημάτισε ἐκεῖ καθηγητὴς καὶ γυμνασιάρχης πάνω ἀπὸ τριάντα χρόνια καὶ κάτω ἀπὸ τὴν στοργικὴ φροντίδα του καὶ τὴν ξένη πρὸς κάθε σχολαστικισμὸ διδασκαλία του μορφώθηκαν ἀληθινὰ γενεὲς παιδιῶν ποὺ ἀποτέλεσαν τὸν κύκλο τῶν ἐπιστημόνων, τῶν φιλολόγων καὶ τῶν λοιπῶν μορφωμένων τοῦ νησιοῦ καὶ ἐτίμησαν ὡς τὰ σήμερα τὸ ζακυθινὸ ὄνομά τους μέσα στὸν τόπο τους καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Μυαλὸ φωτεινὸ καὶ προοδευτικό, γεμᾶτος δράση καὶ ἀλτρουισμὸ ἐπρωτοστάτησε στὰ μακρὰ χρόνια τῆς ἐκεῖ ζωῆς του σὲ κάθε πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κίνηση, καὶ ἡ Ζάκυνθος χρωστᾶ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς κοινωνικῆς της προόδου στὰ χρόνια ποὺ ὁ Ρέντζος ἔζησε, ἐδίδαξε καὶ ἔδρασεν ἐκεῖ.

Ἔτσι καὶ ἡ ἔκδοση περιοδικοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι μία νέα ζωὴ στὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ ποιητικοῦ νησιοῦ. Ἐκλογὴ ὕλης, ἄριστο χαρτί, ὡραία καὶ ἄψογη ἐκτύπωση, ἐπιμέλεια στὴ σύνταξη ὅλα

αὐτὰ ἔφερναν τὸ περιοδικὸ τοῦ Ρέντζου στὸ ἴδιο ἐπίπεδο σχεδὸν μὲ τὴν «Ἑστία» τῆς πρωτεύουσας. Ὁ τίτλος της — μὲ τὴν ξυλογραφημένην εἰκόνα ποὺ παρίστανε κυψέλη μὲ μέλισσες — ἦταν: «Κυψέλη. Μηνιαῖον περιοδικόν. Διευθύνοντος καὶ ἐκδίδοντος Ὄθωνος Ρέντζου. Ἐν Ζακύνθῳ, τύποις Σ. Καψοκεφάλου». Εἶχε σχῆμα 4ο καὶ κάθε φυλλάδιο εἶχε εἴκοσι σελίδες, χωρισμένες σὲ δύο στῆλες. Ἡ ἔκδοσή της ἄρχισε τὸ Γενάρη τοῦ 1884 καὶ κράτησεν ὡς τὸ 1887. Οἱ συντάκτες του ἢ μᾶλλον τὸ «μελίσσιον διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ καρποῦ τῆς Κυψέλης» ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἀγγελία τοῦ πρώτου φύλλου, σχηματίστηκε ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες, τοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τοῦ τόπου, ποὺ δὲν ἦταν οὔτε λίγοι οὔτε ἄγνωστοι καὶ ἀπὸ πολλοὺς τῶν Ἀθηνῶν ποὺ ὑποσχέθηκαν τὴ συνεργασία τους, ὅπως ὁ Κωνστ. Ξένος, ὁ Χ. Ἄννινος, ὁ Α. Νικολάρας, ὁ Γ. Βαλαβάνης, ὁ Ν. Σταματέλος κλπ.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ περιοδικοῦ ἀμέσως γίνεται φανερὴ ἡ σοβαρότητά του καὶ ἡ ἐκλεκτικότητα τῆς ὕλης του. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει σὲ δύο φυλλάδια ἀξιόλογη μελέτη τοῦ Μ. Μαρτζώκη γιὰ τὶς δύο ποιητικὲς σχολὲς τῆς Ἰταλίας, ὅπου ὁ πολύγλωσσος καὶ γλαφυρὸς καθηγητὴς μᾶς δίνει μιὰ φιλολογικὴ ἀνάλυση καὶ σύγκριση τῆς ***πραγματικῆς*** — ὅπως τὴν ὀνομάζει — σχολῆς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ὀλίντο Γκουερίνη, ἢ πιὸ γνωστὸ μὲ τὸ ψευδώνυμο Λορέντζο Στεκέττη ποὺ ἀναστάτωσε τὴν Ἰταλία μὲ τὴν ἔκδοση τῶν «Postuma» του τὸ 1877, καὶ τῆς ***ἰδανικῆς,*** *μὲ ἀρχηγὸ τὸν Giovanni Rizzi.* Ὁ *ἴδιος σὲ κατοπινὰ* φύλλα τῆς «Κυψέλης» γράφει γιὰ τὴν Mme Rolland καὶ τὸν ἀμερικανὸ ποιητὴ Λογκφέλλοου. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τοῦ Μέμνονος Μαρτζώκη, τοῦ ἀξέχαστου καὶ αὐτοῦ δασκάλου μας ποὺ δυὸ γενεὲς ζακυθινῶν παιδιῶν δροσιστήκαμε μὲ τὸ νᾶμα τῆς σοφίας του καὶ τῆς ἀνώτερης ἱστορικῆς διδασκαλίας του, τὰ διακρίνει ἡ βαθειὰ γνώση τοῦ θέματος ποὺ πραγματεύεται καὶ τὸ ποιητικὸ ὕφος τοῦ λόγου ποὺ γοητεύει. Καὶ ἔπειτα ἀκολουθοῦν στὶς σελίδες τῆς «Κυψέλης οἱ ἱστορικὲς καὶ βιογραφικὲς μελέτες τοῦ Π. Χιώτη: «Ἡ

τετραήμερος διαμονή μου στὰς Πάτρας» καὶ ὁ περίφημος θαλασσοπόρος Νικόλαος Κεφαλᾶς, τὰ πολιτικὰ καὶ νομικὰ ἄρθρα τοῦ Διον. Σωμερίτη γιὰ τὰ προνόμια τοῦ Στέμματος κλπ. τὰ φιλολογικὰ ἄρθρα τοῦ Δεβιάζη, ὅπως τὸ περὶ τοῦ Φρ. Δεσάνκτις, οἱ βιογραφικὲς μελέτες του γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ γιὰ τὴν Κάρμεν Σύλβα κλπ. καὶ μιὰ φιλολογικὴ ἀψιμαχία μεταξὺ Ραγκαβῆ καὶ Λασκαράτου ποὺ τὴν προκάλεσεν ὁ πρῶτος μὲ τὴν «Ἐπιστολιμαίαν περὶ ποιήσεως διατριβήν» του στὴν ὁποίαν ἀπήντησεν ὁ δεύτερος, ἀποδείχνοντάς του ὅτι εἶναι τέλεια σφαλερὲς οἱ γνῶμες του γιὰ τὴν ὁμοιαταξία καὶ συνίζηση στὴν ποίηση τῶν Ἑπτανησίων. Τὰ ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Α. καὶ Στ. Μαρτζώκη, τοῦ Ἀριστ. Καψοκέφαλου, τοῦ Διον. Ἡλιακόπουλου, τοῦ Ἐλισ. Μαρτινέγγου καὶ τοῦ Βεργωτῆ οἱ μεταφράσεις ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ στολίζουν κάθε φυλλάδιο.

Στὸν πρῶτο χρόνο τῆς «Κυψέλης» ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς καὶ γνωστοὺς κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους καὶ δυὸ νεαροὶ τότε καὶ σήμερα καθιερωμένοι λογοτέχνες καὶ ἀκαδημαϊκοί. Ὁ ἕνας δημοσιεύει φιλοσοφικὴ «μελέτην» μὲ τὸν τίτλο «Νοῦς καὶ καρδία» σὲ τρία φυλλάδια τοῦ περιοδικοῦ, καὶ εἶναι ὁ φίλος Γρηγ. Ξενόπουλος, «μεῖραξ» ἀκόμα ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὴ μελέτη του αὐτή.

Ὁ ἄλλος κάνει τὶς ποιητικὲς ἀπαρχές του δημοσιεύοντας ποίημα μὲ τὸν τίτλο «Τὴν ἐπανεῖδον»:

Μετὰ μακροὺς ἐνιαυτοὺς τὴν ἐπανεῖδον πάλιν
Καὶ ἡ νεκρὰ καρδία μου ἀνίστατ' ἐκ τοῦ σκότους...
Ἀφίπταται τὸ πνεῦμα μου εἰς ἀτμοσφαίραν ἄλλην
Κι' ἡ μνήμη εἰς τοὺς ἔρωτας ἀνέρχεται τοὺς πρώτους!

Οὕτω κατόπιν τῆς νυκτός, ὁ Ἥλιος προβαίνων,
Τὴν γῆν μὲ νέον ἔνδυμα αἰγλῆεν περιβάλλει,
Κι' ἐνῶ ὑψοῦται φαεινὸς τὰ σύμπαντα θερμαίνων
Νέα ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς σφριγῶσα ἀναθάλλει.

Χρονολογία τοῦ ποιήματος Ἰούλιος τοῦ σωτηρίου ἔτους 1884, τόπος ὁ Πειραιεὺς καὶ ὑπογραφὴ «Π. Κ. Ἀποστολί-

δης, ἤτοι ὁ σημερινὸς Παῦλος Νιρβάνας... μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, ὅπως λένε στὴ νομικὴ γλῶσσα.

Συνεργάτρια τῆς «Κυψέλης» στὸ δεύτερο χρόνο παρουσιάζεται ἡ Δόρα Δ' Ἴστρια, ἡ γνωστὴ ἡγεμονὶς Ἑλένη Γκίκα κόμησσα Kolzow Massalsky, καὶ δημοσιεύεται σὲ σειρὰ φυλλαδίων μακρὰ μελέτη της μὲ τὸν τίτλο «Τὸ ὑπερφυσικὸν ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ». Ἡ «Κυψέλη» περήφανη γιὰ τὴ συνεργασία παραθέτει τὴν εἰκόνα της μ' ἐγκωμιαστικὴ βιογραφία καὶ δημοσιεύει τὴ μελέτη της στὴ μιὰ σελίδα γαλλικὰ καὶ στὴν ἀπέναντι σ' ἑλληνικὴ μετάφραση.

Συνεργασία ἀρκετὴ στέλνει ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὁ Γ. Βαλαβάνης. Ὁ Γ. Σφήκας μεταφράζει τὸ δρᾶμα τοῦ Γιακομέτη «ἡ Γυνὴ εἰς δεύτερον γάμον». Ὁ Ρέντζος γράφει γιὰ τὸν Βίκτωρα Οὐγκώ, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου του δημοσιεύοντας καὶ μερικὲς ξυλογραφικὲς εἰκόνες τοῦ μεγάλου ποιητῆ σὲ διάφορες ἡλικίες. Ὁ Ἀντώνιος Σ. Μάτεσης, ὁ σεβαστὸς σήμερα φίλος διηγόρος, μεταφράζει σονέττα τοῦ Δάντη, τὸ «Βουτηχτὴ» τοῦ Σίλλερ καὶ ποιήματα τοῦ Χάϊνε, κι' ὁ Λασκαράτος δημοσιεύει τὸν «Ἀρειμάνιο» ἀπὸ τοὺς Χαρακτῆρες του. Στὸ φύλλο τοῦ Δεκέμβρη ἡ «Κυψέλη» θρηνεῖ τὸ θάνατο τοῦ συνεργάτου της καὶ ἀξιόλογου ποιητῆ Ἐλισαβετίου Μαρτινέγγου, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἀφιερώνει ἀρκετὲς σελίδες, λίγες πάντοτε γιὰ τὸν εὐπατρίδη καὶ αἰσθηματία ποιητή, ποὺ δὲν βρῆκεν ἀκόμη τὴν ἀνάλογη θέση του στὸν ἑλληνικὸ παρνασσό.

Ὁ Θεόδ. Βελλιανίτης, ὁ Τσακασιᾶνος, ὁ Στ. Μαρτζώκης, ὁ Εὐάγ. Λάντς, ὁ γνώριμός μας τώρα Π. Κ. Ἀποστολίδης ἐξακολουθοῦν τὰ ποιήματά τους καὶ κοντὰ σ' αὐτοὺς παριστρατίζοντας ὁ Ξενόπουλος σὲ βρασμὸ νεανικῆς θέρμης—εἶναι καὶ Ἰούνιος—γράφει ποίημα καὶ διαπράττει... «Τὸ στῆθος της». Ἂς τὸ ὑπενθυμίσομε στὸ φίλο συγγραφέα καὶ ἡ ἁμαρτία... ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μας.

«Διέβαινε πλησίον μας
Ἡ καλλονή της, φῶς θαμβοῦν, διέλυε τὸ σκότος
Σιγῶμεν καὶ οἱ δύο μας...
Ὁ φίλος μου—ἀνέραστος—λύει τὴν γλῶσσαν πρῶτος:»

—«Ἀκόμη τὸ συνήθη της
Δὲν ἄρησε ἡ καρδία σου; Ἀκόμη τὴν λατρεύεις;
Τί κρύπτει εἰς τὰ στήθη της
Τὰ μόλις ἐξογκούμενα; Ἔ, φίλε, δὲν μαντεύεις;»

Καὶ συνεχίζοντας ὁ ποιητὴς μᾶς ἐξομολογεῖται πὼς ἔχει κρυμμένα ἡ κόρη δύο ἀρρώδη μῆλα ποὺ τὰ ἔκλεψεν ἀπὸ τὸν Ἔρωτα, καὶ ἀναφωνεῖ:

Ὦ εἰς τὴν ἐξουσίαν μου
Ἂς εἶχον ὅτι ἔκρυψεν... ἂς ἤμην ὁ κλαπείς!»

Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Καὶ ἂν στὸν Ἀδὰμ ἔφτασεν ἕνα μῆλο γιὰ ν' ἁμαρτήσῃ, ὁ Ξενόπουλος χρειάστηκε δυὸ μῆλα γιὰ νὰ πέσῃ στὴν ποιητικὴ ἁμαρτία του.

Στὸν τρίτο τόμο ὁ Δεβιάζης σὲ σειρὰ φυλλαδίων δημοσιεύει βιογραφία τοῦ σατυρικοῦ καὶ λυρικοῦ Ζακυθινοῦ ποιητὴ Διονυσίου Γρυπάρη ποὺ εἶναι γνωστὸς στὸ λαὸ τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸ χιλιοτραγουδημένο:

Ὅπου ἰδεῖς δυὸ κυπαρίσσια
Εἰς τὸν κῆπον, καὶ δυὸ ἐτιὲς
Ἐκεῖ μέσα εἶμαι θαμμένος
Κ' ἔλα ποθητὴ νὰ κλαῖς.

Ρίξε κάτω τὰ μαλλιά σου,
Εἰς τὸ μνῆμα μου ἐμπροστά
Νὰ κυλοῦν τὰ δάκρυά σου
Ἀπ' τὴν πλάκα εἰς τὴν καρδιά.

Τότε ἐγὼ ὁ δυστυχισμένος
Ἦθε πάρω ἀνασασμὸ
Βλέποντας πὼς εἶμ' κλαῖμένος
Καὶ εἰς τὸν ὕπνο τὸν στερνό.

. . . . . .

Ἐπίσης ὁ ἴδιος ἱστοριοδίφης δημοσιεύει διάφορα ἱστορικὰ χρονικὰ ὅπως τὸ τοῦ Γεωργιλᾶ, τὸ Χρονικὸ γιὰ τὴν πανούκλα τοῦ 1728 καὶ Ἱστορικὴ ἔκθεση γιὰ τοὺς σεισμοὺς τῆς Ζακύνθου.

Ὁ Λασκαρᾶτος γράφει τὰ «Ἤθη ἔθιμα καὶ δοξασίες τῶν ἡμερῶν μας» καὶ ἀπὸ ἀφορμὴ τῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ 86 καὶ τῆς καταστροφῆς ποὺ προβλέπει στὸν ἑτοιμαζόμενο κατὰ τῆς Τουρκίας ψευτοπόλεμο, δημοσιεύει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ ἄρθρα του τὰ γνωστὰ γιὰ τὴ γλῶσσα του ποὺ καίει σὰ σίδερο πυρωμένο. Τὸ ἄρθρο του τὸ τιτλοφορεῖ «Τὰ λεγόμενα μιλοῦνε καὶ λένε», καὶ χτυπάει σ' αὐτὸ ἀλύπητα τοὺς κύκλους τῆς πρωτεύουσας ποὺ δημιουργοῦν τὴ φιλοπόλεμη κίνηση.

«Ὁ χτηνώδης ὄχλος τῶν Ἀθηνῶν — γράφει μεταξὺ ἄλλων — μάζωμα λησταῖων, λωποδυτῶν, δολοφόνων καὶ ἄλλων πολυειδῶν καθαρμάτων τῆς ὑφηλίου, ἔχοντας χρεία γι' ἀνακατούρα, γιὰ σκοτούρα, γι' ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, βλέπει στὴν εὐκαιρία ποὺ τοῦ παρουσιάζει ἡ Βουλγαρία, ἕνα πλούσιο στάδιο ὅλο δικό του... Οἱ δημοσιογράφοι τῶν Ἀθηνῶν πρῶτοι, διὰ τὴν μόνην μεγαλείτερην πώλησιν τοῦ φύλλου τους, ἕτοιμοι νὰ συνταχτοῦν μὲ τὸν ὄχλον τους καὶ νὰ ζητήσουν καὶ τοῦτοι τὸν ἄμεσον πόλεμον, ἀδιαφοροῦντες, ὁλοτελῶς ἀδιαφοροῦντες καὶ διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος τους καὶ διὰ τὴν σφαγὴν τῶν παιδιῶν μας».

Καὶ ἐξακολουθεῖ ὅτι ἐπειδὴ ὁ ὄχλος αὐτὸς ἔχει ψῆφο παρασέρνει καὶ βουλευτὲς καὶ κυβερνήτες μὲ κίνδυνο νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα. Κατηγορεῖ δὲ τοὺς μεγάλους ποὺ δὲν ἐναντιώνονται ἀλλὰ περιμένουν τὴν ἐπέμβαση τῶν Μεγ. Δυνάμεων, ποὺ καὶ ὁ Λασκαρᾶτος τὴν εὔχεται γιατὶ τὴν νομίζει ὡς τὴ μόνη σωτηρία. Ὁ Λασκαρᾶτος μὲ τὴν ψυχρή του λογικὴ καὶ κρίση δείχνεται στὸ ἄρθρο του αὐτὸ ἕνας πατριώτης καὶ προφήτης.

Ἀπὸ τὸ 5 φύλλο τῆς τέταρτης χρονιᾶς της, τὴν διεύθυνση τῆς Κυψέλης ἀναλαμβάνει ὁ Σπ. Δεβιάζης γιατὶ ὁ Ρέντζος φεύγει ἀπὸ τὴ Ζάκυθο μὲ μετάθεση στὴ Λάρισσα. Γι' αὐτὸ ἅμα ἔλειψεν ἡ ψυχή της δὲν μπόρεσε νὰ κρατήση περισσότερο καὶ τὸ φύλλο Ἰουνίου - Ἰουλίου τοῦ 1887 εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο τῆς «Κυψέλης».

Τὸ περιοδικὸ αὐτό, ὑπῆρξε σταθμός, ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω, γιὰ τὴ φιλολογικὴ κίνηση τῆς Ζακύνθου καὶ ἡ ὕλη του ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ γραφόταν ὅ,τι καλύτερο καὶ διαλεχτὸ μποροῦσε νὰ ζητήση κανείς. Ὄχι λιγώτερο ἐνδιαφέρον εἶχαν καὶ τὰ παραρτήματά της ἀφιερωμένα σὲ μεγάλους ἄνδρες ὅπως στὸ Πέτρο Βράϊλα Ἀρμένη, γιὰ τὸ θάνατό του, στὸ βασιλιᾶ τῆς Ἰταλίας Οὐμβέρτο, καὶ σὲ σύγχρονους ποιητὲς γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ στῆλες τοῦ «Παρνασσοῦ» τῆς «Κυψέλης» ἦταν πάντα ἀνοιχτές.

* * *

Τὸν ἴδιο καιρὸ ποὺ ἔβγαινεν ἡ «Κυψέλη» ὁ Γιάννης Τσακασιᾶνος, ὀκτὼ χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴ διακοπὴ τοῦ «Ζακυνθίου Ἀνθῶνος» του ἐξέδωκε τὸν «***Ποιητικὸν Ἀνθῶνα***». Τὸ νέο περιοδικὸ τοῦ Τσακασιάνου ἔβγαινε κάθε Κυριακὴ σὲ φυλλάδια ἀπὸ δεκάξη σελίδες σὲ σχῆμα ὄγδοο καὶ ἦταν μοναδικὸ στὸ εἶδος του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ ἔμεινε τέτοιο ὡς τὰ σήμερα. Εἶναι πραγματικὰ ἕνα ποιητικὸ περιβόλι, γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα πεζὸ ποὺ περιλάμβανε κάθε φυλλάδιο, ἡ ὕλη του ἦταν ὅλη ποιήματα τῶν πιὸ γνωστῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του. Τῶν ἀνεγνωρισμένων καὶ τῶν πρωτοφανέρωτων. Τῶν παλαιῶν τῆς ρωμαντικῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, τῶν ἑπτανησιωτῶν καὶ τῶν νέων, τοῦ κινήματος τοῦ ὀγδόντα. Καὶ ξέχωρα ἀπὸ τοὺς Ζακυθινοὺς ποὺ συναντήσαμε στὰ προηγούμενα περιοδικά, στὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα» δημοσιεύονταν κάθε βδομάδα ποιήματα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη, τοῦ Ἀγγ. Βλάχου, τοῦ Βικέλα τοῦ Σ. Βασιλειάδη τοῦ Δροσίνη, τῶν Ζαλοκώστηδων, τοῦ Ζαμπέλιου, τοῦ Ι. καὶ Δ Καμπούρογλου, τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Α. Μανούσου, τοῦ Θ. Ὀρφανίδη, τοῦ Παράσχου, τοῦ Παπαρρηγόπουλου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Πολέμη, τοῦ Α. Ραγκαβῆ, τοῦ Ι. Σκυλίτση, τοῦ Κ. Σκόκου, τοῦ Συνοδινοῦ, τοῦ Ἰουλ. Τυπάλδου, τοῦ Γ. Τερτσέτη κλπ. Οἱ δύο τόμοι τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Σ/βρη τοῦ 1886 ὡς τὸν Σ/βρη τοῦ 1887, ἀποτελοῦν μιὰν ἀπὸ τὶς καλύτερες ἑλληνικὲς ἀνθολογίες. Καὶ μαζὶ μὲ τὴ νέα ποίηση ἀντιπροσωπεύεται στὶς σελίδες του καὶ ἡ δημοτικὴ μὲ ἐκλογὴ ἀπὸ τὰ καλύτερα δημοτικὰ τραγούδια. Τέτοιο περιοδικό, μὲ καθαρὴ ποιητικὴ ὕλη μονάχα, στὰ νεώτερα χρόνια, ἔχουμε τὴν

«Ἠγησὼ» ποὺ τὴν ἐξέδωκαν τὸ 1907-1908 οἱ Κ. Βάρναλης, Μήτσης Καλαμᾶς, Ν. Καρβούνης καὶ ἄλλοι. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅ,τι σ' αὐτὸ ἀντιπροσωπεύονταν μόνον οἱ νέοι ποιητὲς τῆς ἐποχῆς.

Τὸ πεζὸ μέρος τοῦ «Ποιητικοῦ Ἀνθῶνος», ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Ἰάκωβου Ὄρτις τοῦ Φωσκόλου φιλοτεχνημένην ἀπὸ τὸν Γ. Σφήκα, ἀποτελοῦν οἱ φιλολογικὲς βιογραφίες τῶν χειριωτέρων ποιητῶν μας, γραμμένες ἀπὸ τὸν ἀκαταπόνητο ἐρευνητὴ Σπ. Δεβιάζη. Ἔτσι οἱ ὀκτακόσιες πενῆντα περίπου σελίδες τοῦ νέου περιοδικοῦ τοῦ ἐμπνευσμένου ζακυθινοῦ τραγουδιστῆ, ἀποτελοῦν πολύτιμο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς νέας λογοτεχνίας μας.

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα φυλλάδια δημοσιεύονται «Δύο ἀνέκδοτα ποιήματα» μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ποὺ τὰ βρῆκε—ὅπως ἀναφέρεται σὲ ὑποσημείωση—κάποια Ζακυθινιὰ κυρία σὲ παληὰ οἰκογενειακὰ χειρόγραφα καὶ τὰ πρόσφερε στὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα». Ἡ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ τὰ δημοσιεύει μὲ τὴν παρατήρηση πὼς θὰ γράφτηκαν ὅταν ὁ ποιητὴς τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων ἦταν πολὺ νέος ἀκόμη. Ἡ πλάνη ὅμως εἶναι φανερώτατη. Κι' ὁ στίχος, κι' ἡ ἰδέα, κι' ἡ φόρμα φωνάζουν πὼς ὁ μεγάλος ποιητὴς εἶναι ξένος ἀπ' αὐτά, ὅπως καὶ γιὰ τόσα ἄλλα ποὺ τοῦ ἀποδόθηκαν καὶ ποὺ ὁ χρόνος σιγὰ τὰ ξεκαθάρισε.

Γιὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ποιήματα ποὺ ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους:

«Στοχάσου, κοπέλλα — Πὼς θὲ νὰ γεράσης — Τὴ νειότη θὰ χάσης — Σ' ὀλίγο καιρό — ...»,

ὁ φίλος Μαρ. Σιγοῦρος μᾶς πληροφόρησε πὼς τὸ συνάντησε σ' ἕνα ἀπὸ τὰ Ἐθνικὰ Ἡμερολόγια τοῦ Βρεττοῦ καὶ πραγματικὰ τὸ βρήκαμε δημοσιευμένο στὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1862 καὶ ὡς ποιητή του τὸν Κερκυραῖο Κάρολο Παδοβάνη. Τοῦ ἴδιου πιστεύουμε πὼς θὰ εἶναι καὶ τὸ ἄλλο ποὺ δημοσιεύεται μαζί:

«Ἀκούω τοῦ παιδιοῦ μου — Τὴν πρώτη φωνούλα — Ποὺ βγαίνει λεπτούλα — Γλυκειὰ στὴ ζωή ...—»

Δυστυχῶς ὅπως πάντοτε, καὶ ὁ «Ποιητικὸς Ἀνθών» δὲν μπόρεσε νὰ ζήσῃ περισσότερο καὶ στὴν τελευταία σελίδα τοῦ 52ου φύλλου ὁ ἐκδότης του εἰδοποιεῖ τοὺς φίλους τοῦ περιοδικοῦ του ὅτι θὰ γίνῃ κάποια μικρὴ ἀναβολὴ τῆς ἐκδόσεως γιὰ δεκαπέντε μέρες πρὸς «βελτίωσιν τοῦ φύλλου καί τινα ***ἐξοικονόμησιν τῶν ἀνοικονομήτων οἰκονομικῶν του***».

Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ ἐξοικονόμησις τῶν οἰκονομικῶν ἔμεινεν ἀνοικονόμητη καὶ ἡ μικρὴ ἀναβολὴ ἔγεινεν ὁριστικὴ διακοπὴ τοῦ πραγματικὰ μοσκόβολου ποιητικοῦ αὐτοῦ περιβολιοῦ.

***

Ὕστερα ἀπὸ τὰ περιοδικὰ αὐτὰ ποὺ ἐξυπηρέτησαν ἱκανοποιητικὰ τὴ νεώτερη φιλολογία καὶ δίνουν τὸ μέτρο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς ἀνθήσεως τῆς μικρῆς Ζακύνθου στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σταμάτησε κάθε ἄλλη παρόμοια κίνηση καὶ ὡς μόνος σταθμὸς ἔμειναν αἱ «Μοῦσαι» τοῦ φίλου Λεωνίδα Ζώη, καὶ ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία» τῆς κυρίας Μαρ. Μινώτου. Ἀλλὰ αὐτὰ ζοῦν ἀκόμη εὐτυχῶς καὶ ἡ ἱστορία τους ἐξακολουθεῖ νὰ γράφεται.

Δ. Κ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

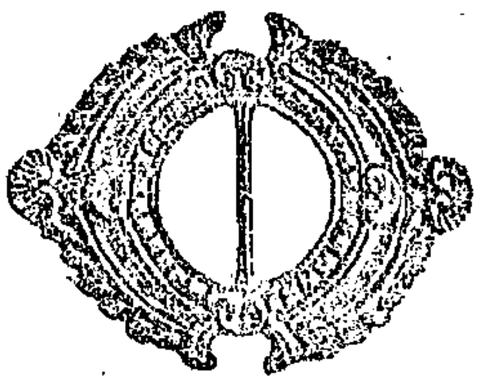

ΒΙΛΑΝΕΛΑ

Γειὰ καὶ χαρά! καλή μου φίλη,
γιὰ τίποτε νὰ μὴ σὲ μέλει,
βρῆκα τετράφυλο τριφύλι.

Μοσκάτο πιὲς ἀπ' τὸ σταφύλι,
ποὺ ὀνειρεφτὸ τὸ βγάζει ἀμπέλι.
Γειὰ καὶ χαρά! καλή μου φίλη.

Καὶ πιὰ ἡ Ζωὴ θἄχει τοῦ Ἀπρίλη
τὴν ὀμορφιά, γλυκιὰ σὰ μέλι.
Βρῆκα τετράφυλο τριφύλι.

Στῆς μοίρας μας θ' ἀνθοῦν τὰ χείλη
χαμόγελα, θέλει δὲ θέλει.
Γειὰ καὶ χαρά! καλή μου φίλη,
βρῆκα τετράφυλο τριφύλι.

ΜΑΡΚΟΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ

Η 25 ΜΑΡΤΙΟΥ ΤΟΥ 1841[1]

Εἰς τὸ τόσον τιμητικὸν ἔγγραφον τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς πάντας ὑμᾶς Προέδρου κ. Ἱπποκράτους Καραβία, διὰ τοῦ ὁποίου μοὶ ἠγγέλθη ἡ ἐκλογή μου ὡς Προέδρου τοῦ ἐπανιδρυθέντος Φιλολογικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Παρνασσοῦ, ἀναγράφεται καὶ τῶν προγενεστέρων Προέδρων τοῦ Τμήματος τούτου ἡ χρυσῆ σειρά, τὴν ὁποίαν καλοῦμαι νὰ συνεχίσω.

Τοῦτο ὅμως δημιουργεῖ εἰς ἐμὲ ὑποχρεώσεις ὑπερτέρας τῶν δυνάμεών μου, καὶ θὰ εἶχον ἴσως ἀποδειλιάσει, ἂν τὸ ἔδαφος τοῦ Παρνασσοῦ δὲν εἶχεν αὐτὸ τοῦτο τὴν ἰδιότητα νὰ τονώνῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἐπ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ὑψουμένων.

Καὶ εἰς τὸν ἄμεσον προκάτοχόν μου καὶ μόνον ἂν περιορίσω τὸν λόγον, θὰ καταφανῇ τὸ μὴ ἀδικαιολόγητον τῶν ἐνδοιασμῶν μου.

Καὶ εὐθύς, τὴν στιγμὴν ταύτην, νομίζω ὅτι βλέπω τὴν ἀνεπίδεικτον ἐμφάνισιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, μὲ τὸ χαρακτηριστικόν του μειδίαμα καὶ μὲ τὴν τόσον προώρως ἀποσβεσθεῖσαν σπινθηροβολίαν τῆς ματιᾶς του. Νομίζω ὅτι ἀκούω

---

[1] *Σημ.* Τὴν 18 Φεβρουαρίου 1933 ἐπανιδρύθη τὸ φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, οὗτινος ἐξελέγην Πρόεδρος. Πρὸς τοῦτο συνέταξα τότε τὸν προωρισμένον διὰ τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων λόγον μου: *περὶ τῆς 25 Μαρτίου τοῦ 1841* οὗτινος ἡ ἀνάγνωσις ἀνεβλήθη διὰ τὴν 23 Μαΐου 1933, ὅτε ἠδυνήθη ὁ ἀσθενῶν Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου νὰ παραστῇ κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν πανηγυρικὴν συνεδρίασιν.

τὴν ἔνσημον καὶ διεισδυτικὴν φωνήν, τοῦ ἀνεξαντλήτου εἰς ἀγορεύσεις, ὅπως καὶ ἀκαμάτου εἰς ἐρεύνας καὶ δημιουργικοῦ εἰς συγγραφάς, διδασκάλου τῶν διδασκάλων ***Σπυρίδωνος Λάμπρου.***

Ἀλλ' ἴσως καὶ αἱ ὀλίγαι ἀναμνηστικαὶ αὐταὶ λέξεις νὰ ἦσαν ὅλως περιτταί. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἀναμνήσεως ὅπου δὲν ἐπῆλθεν ἡ λήθη. Καὶ ἡ λήθη δὲν ἐπέρχεται δι' ἐκείνους τοὺς ὁποίους, ἂν ἐν ζωῇ τοὺς ἀποκοιμίζει ἡ φύσις, μετὰ θάνατον τοὺς ἀφυπνίζει ἡ φήμη.

Καὶ τώρα, ἀκολουθῶν τὴν ἰδεολογίαν τῶν παιανιζόντων εὔθυμον ἐμβατήριον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν ἀλησμονήτων, θὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ ἑνὸς παραδόξου, ἀλλὰ καὶ πολὺ χαρακτηριστικοῦ, ἱστορικοῦ ἐπεισοδίου τῶν χρόνων τοῦ Ὄθωνος :

Περὶ τοῦ περιφήμου ἑορτασμοῦ τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἔτους 1841.

Ἡ περὶ τὸ ἔτος αὐτὸ ἱστορικὴ περίοδος μόνον ψηφιδογραφικῶς ἠμπορεῖ νὰ ἀπεικονισθῇ.

Διάφοροι στάσεις συνταράσσουν τὸ ἔδαφος τῆς ἀπελευθερωθείσης γῆς. Λησταὶ συντεταγμένοι τρομοκρατοῦν καὶ χωρία καὶ πόλεις. Ἐπαναστατικὰ κινήματα εἰς τὰ Σύνορα φλογίζουν τὰς ψυχὰς καὶ ἀναπτερώνουν τὰς ἐλπίδας τῶν ἀκόμη ὑποδούλων. Θρησκοληψία, καὶ μυστικῶς καὶ φανερῶς δρῶσα, δὲν ὑποχωρεῖ οὐδὲ πρὸ τῆς σκέψεως τοῦ νὰ βαπτισθῇ ὁ Ὄθων μὲ τὸ στανιό. Οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι τοῦ Κράτους ἀτονοῦν πάντα προοδευτικὸν ὀργασμόν. Οἱ ἐπιζῶντες Ἀγωνισταὶ καὶ αἱ οἰκογένειαι τῶν πεσόντων ἢ ἐκλιπόντων πένονται. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ, θεωμένου τοὺς χρυσοστολίστους Βαυαροὺς δὲν συγκρατεῖται. Μικροπρεπὴς καὶ συνεχὴς ἐπίθεσις Μεγάλης Δυνάμεως κατὰ τοῦ Ὄθωνος, διὰ λόγους προσωπικούς, καὶ ἄλλης πάλιν Δυνάμεως κατὰ τοῦ αὐτοῦ Ὄθωνος, διὰ λόγους θρησκευτικούς, δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς θρόνου διαρκῶς σαλευομένου, ὅπως καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς μελετῶντας τὰ σχετικὰ ζητήματα δημιουργοῦν

τὴν ἀπορίαν πῶς δὲν ἀνεκηρύχθη ἀκόμη ὁ Ὄθων Νεομάρτυς.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Κοινὴ γνώμη ἐξ ἄλλου διατελεῖ ἐν δυσφορίᾳ κατὰ τοῦ Ἀνακτοβουλίου, ὡς φιλικῶς διακειμένου πρὸς Δύναμιν ἐξόχως μισελληνικὴν κατὰ τὸν Ἀγῶνα, κατὰ σύστημα δὲ ἐκριζοῦσαν καὶ ἀλλαχοῦ διὰ τῆς λόγχης πᾶσαν φιλελευθέραν ἀναβλάστησιν. Ἡ ἐπανάστασις τέλος εἰς τὴν ἀδίκως καὶ ἀσπλάχνως ἐξαιρεθεῖσαν τῆς ἀπελευθερώσεως Κρήτην δονεῖ τὰ τοιχώματα τῆς καρδίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συμπάσχει δὲ καὶ συμπράττει οὗτος μετὰ τῶν Κρητῶν, οἵτινες ἐθεώρησαν πρόσφορον πρὸς ἐξέγερσιν τὴν δημιουργηθεῖσαν ἤδη καταστάσιν ἐκ τῆς ἐξαναγκασθείσης ἀποδόσεως τῆς Κρήτης εἰς τὸν Σουλτᾶνον ἀπὸ τὸν Κεβίδην, ὅστις τὴν εἶχεν ἔτη τινὰ πρότερον ἀγοράσει ἀπὸ αὐτὸν ἀντὶ 25 ἑκατομμυρίων γροσίων! Ἐξ ἄλλου, δὲ ἡ ὅλως ἀντίθετος προσπάθεια τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς σύσφιγξιν τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν δεσμῶν φιλίας, γεννᾷ τόσην ἀγανάκτησιν καὶ κατακραυγὴν κατὰ τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν ἰδεολογίαν ταύτην Ἕλληνος διπλωμάτου, τοῦ χαρακτηρισθέντος καὶ ὡς προδότου, ὥστε καὶ λίθους ἀναθέματος ἐπισωρεύουν κατ' αὐτοῦ. Συγχρόνως δέ, ἀπροκαλύπτως φωνάζουν πρὸς τὸν ἑκάστοτε διερχόμενον ἔφιππον Ὄθωνα: στὴν Πόλη, στὴν Πόλη!

Ἐδῶ ὀφείλομεν νὰ σταθῶμεν ὀλίγον.

* * *

Ἀποθανόντος δηλ. τοῦ ἀπαισίου Σουλτάνου Μαχμοὺτ Β΄ καὶ ἀναρρηθέντος τοῦ ἀνηλίκου Ἀβδοὺλ Μετζίτ, οἱ Μεγαλοϊδεᾶται τῶν Ἀθηνῶν ἐκήρυττον, ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ὁριστικῆς δράσεως.

Οὐδεμία συνετὴ φωνὴ εἰσηκούετο, οὐδὲ ἠκούετο κἄν. Δὲν ἐφείσθησαν δὲ ἀποδοκιμασιῶν οὐδὲ κατὰ τῆς Κυρίας Φίνλεϋ, ἡ ὁποία μὲ ξενίζουσαν φρασεολογίαν εἶπε πρὸς τοὺς φωνασκοῦντας φιλοπολέμους διαδηλωτάς:
«Τὸ Πόλη δὲν παίρνεται μὲ τὸ λόγια, παίρνεται μὲ τὸ ξίφον»

Ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ἐν τούτοις, ὅτι εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις ὑπῆρχον καὶ οἱ θεωροῦντες ἁπλούστερον τὸ νὰ βαπτισθῇ ὁ Σουλτάνος.

Καὶ τραγουδοῦσαν μάλιστα τὴν σκέψιν των ταύτην:

Ὁ Σουλτάνος θὰ Ρωμηέψῃ
ἔρι πάλι!
καὶ θὰ πάρῃ μιὰ Ρωμηά.
Κι' ὁ βεζύρης του τοῦ λέει
ἔρι πάλι!
τί θὰ κάνῃς βασιληᾶ...!

Ἀλλὰ τὸ πανδαιμόνιον αὐτὸ ἐπήυξανε κυρίως ἡ σπουδάζουσα νεότης τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῶν παλμῶν τῆς πατριωτικῆς καρδιᾶς της ἤκουεν.

Ἑστία δὲ τῆς πατριωτικῆς πυρᾶς τῆς τότε νεότητος ἦτο ἡ Ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς 25ης Μαρτίου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ πρωΐας εἰσέρρεον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὸ ἄστυ λευκοφοροῦντες οἱ χωρικοὶ τῆς Ἀττικῆς μετὰ ζουρνάδων καὶ νταουλίων, ὅτι αἱ ζητωκραυγαὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐδόνουν τὰ πάντα εἰς τὴν θέαν τοῦ ταμπούρ-ματζώρου, ὅστις προηγεῖτο βήματά τινα τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, τὰ δὲ θούρια ἐμβατήριά της συνεπλήρωναν τὰ τραγούδια, ξελαρυγγιάσματα μᾶλλον, τοῦ ἐνθουσιῶντος λαοῦ, ἠκούοντο δὲ οὕτω παιανιζόμενα καὶ ᾀδόμενα τὰ προωρισμένα διὰ τὴν ἀθανασίαν ποιήματα: *τοῦ Φεραίου*, «ὁ καιρὸς ἀδελφοὶ τῆς Ἐλευθερίας φθάνει» — «*Μὴ φοβῆσθε Γραικοὶ ὅτι εἶσθε τάχα ὀλίγοι*» (μὲ μουσικήν, τοῦ Κεφαλλῆνος Νικολάου Τζανῆ Μεταξᾶ) τὸ «Ὦ λιγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου» — «γιὰ τῆς Πατρίδος τὴν Ἐλευθερίαν» τοῦ Κοκκινάκη, καὶ τὰ δύο δημοφιλέστατα ποιήματα τοῦ Ραγκαβῆ: «Μαύρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνά», καὶ «Στὴ μέση τὸ σπαθί μου», τοῦ ποιητοῦ των εἰς μίαν ἔκδοσιν τοῦ 1835, τὴν ὁποίαν εἶχον ὑπ' ὄψιν, σημειώνοντος καὶ τὰ Γερμανικὰ ᾄσματα εἰς τὸν ἦχον τῶν ὁποίων ἐφήρμοσε τοὺς στίχους του, παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ἑορτὴ αὕτη, Κρατικῶς καὶ διπλωματικῶς, ἐπισήμως δηλαδή, καὶ θρησκευτικῶς ἀκόμη, διεξήγετο ψυχρῶς.

Τοῦτο εἶναι μία ἀλήθεια ἐπιδεκτικὴ λεπτομεροῦς ἀναλύσεως ἐκτὸς τοῦ σημερινοῦ θέματος ἐπεκτεινομένης.

* * *

Ἀπεφάσισε λοιπὸν ἡ νεολαία τῶν Ἀθηνῶν νὰ ζωντανεύσῃ ἐπὶ τὸ ἐπισημότερον, τὸ καθ' ἑαυτήν, τὴν 25ην Μαρτίου, διὰ γεύματος χαρακτηριστικοῦ. Καὶ ἐξετέλεσε τὴν σκέψιν ταύτην, ἅπαξ καὶ δίς.

Κατὰ τὸν τρίτον ὅμως ἑορτασμόν, τῷ 1841, — συμμετέχουν τώρα καὶ οἱ δικηγόροι — τὸ γεῦμα ἀπεφασίσθη νὰ λάβῃ ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν, καὶ νὰ παρατεθῇ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς μεγάλης οἰκίας Μηνᾶ Μαλανδρινοῦ κειμένης πλησίον τῆς καείσης παλαιᾶς ἀγορᾶς.

Τὰ σχετικὰ ἐν τούτοις τρεχάματα τῶν νέων, αἱ διαφημιστικαὶ διαδόσεις, ἡ προετοιμασία τῆς αἰθούσης καὶ ἰδίως ἡ διακόσμησίς της, ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς παρεμποδίσεως τῆς πανδαισίας ταύτης. Καὶ ἡ ματαίωσις τοῦ τοιούτου ἑορτασμοῦ ἀνετέθη εἰς πρόσωπον ἀφαντάστου σκαιότητος, αὐθαιρεσίας καὶ θηριωδίας.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀμέσως προηγηθέντα, ἐγνώσθησαν κυρίως καὶ λεπτομερῶς ἀπὸ σχετικὸν δημοσίευμα, παρέχον εἰς ἡμᾶς πολὺ χρησίμους πληροφορίας.

* * *

Εἰς τὴν διὰ ταινιῶν δηλ. σημαιῶν καὶ ἀνθέων διακοσμηθεῖσαν αἴθουσαν εἶχαν ἀναρτηθῇ καὶ αἱ ἑξῆς συμβολικαὶ εἰκόνες:

α' Ἕνα μεγάλον πλοῖον ἄνευ πηδαλίου κινδυνεῦον νὰ ναυαγήσῃ.

β' Ἕνας τράγος τρώγων ἄμπελον.

Ὑπὸ τὴν ἀπεικόνισιν ταύτην ὑπῆρχε γραμμένον τὸ γνωστὸν ἀρχαῖον ἐπίγραμμα Εὐήνου τοῦ Ἀγκαλωνίτου:

Καὶ ἢν μὲ φάγῃς ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοί, τράγε θυομένῳ.

Μετὰ τῆς ἑξῆς μεταφράσεως:

Κι' ἂν μὲ φάγῃς ὡς τὴν ρίζαν, ἐγὼ πάλιν θὰ βλαστήσω,
Καὶ τοὺς ὅσους θὰ σὲ φάγουν μὲ ζωμόν μου θὰ ποτίσω.

Ἡ μετάφρασις αὕτη δὲν ἀποδίδει καλῶς καὶ πλήρη τὴν ἔννοιαν τοῦ πρωτοτύπου.

Δὲν θεωρῶ δὲ ἀπροσδιόνυσον νὰ προσθέσω, ὅτι τοῦ περιφήμου αὐτοῦ ἐπιγράμματος ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι μεταφράσεις εἰς τὴν ἐν κοινῇ χρήσει γλῶσσαν μας. Μία ἀπὸ αὐτὰς ἔτυχε νὰ εἶναι καὶ ἡ ἰδική μου, ἡ ἑξῆς:

Καὶ ὡς τὴ ρίζα, τράγε, νὰ μὲ φᾶς
λίγα σταφύλια πάλι ἐγὼ θὰ κάνω,
ὅσο γιὰ νὰν τὸ τζούξῃ ὁ παπᾶς
σὰ θὰ σὲ σφάζουν στὸν βωμὸν ἀπάνω.

Αἱ λοιπαὶ ἀπεικονίσεις ἦσαν αἱ ἑξῆς:

Ὁ Ἑρμῆς χωρὶς πτερὰ καὶ ἁλυσοδεμένος. Μία γυναῖκα (ἡ Κρήτη) σπάζουσα τὰς ἁλύσεις της ἐπὶ νήσου καταποντιζομένης, καὶ ἕνας Ἕλλην ἀγωνιστής, ἐπαιτῶν (Ἰωαννίτης ἦτο). Ἐκ τῶν λοιπῶν εἰκόνων σημειώνομεν τὸν Τάφον τῆς Τυραννίας, τὸν Ἄθων φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς Ἐλευθερίας. κ. λ.

*
* *

Ἐνῶ λοιπὸν διάφοροι νέοι ηὐτρέπιζαν τὴν αἴθουσαν, ἔξαφνα εἰσέρχονται δύο ἐνωμοτάρχαι καὶ χωροφύλακες ξιφήρεις καὶ κατακερματίζουν καὶ καταρρίπτουν τὴν εἰκόνα τοῦ καταποντιζομένου καὶ ἀκυβερνήτου πλοίου. Μετὰ τῶν νέων αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ γνωστὸς διὰ τὴν ζωηρότητά του σπουδαστὴς Σταμάτιος Κρίνος. Ὁ ἐπίσης ἐκ τῶν κορυφαίων ἐπὶ ζωηρότητι Θεόδωρος Ὀρφανίδης διέφυγε φαίνεται τὴν σύλληψιν. Οἱ χωροφύλακες τότε διατάχθησαν νὰ συλλάβουν τὸν Κρίνον. Διαμαρτύρεται ὅμως αὐτός, ἀνθίσταται, καὶ σπεύδων πρὸς τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας κραυγάζει ζητῶν βοήθειαν! Οἱ χωροφύλακες πλησιάζουν διὰ νὰ τὸν σύρουν μὲ τὴν βίαν, ἀλλὰ καταφθάνει κάποιος ὑπαστυνόμος γνω-

στός του, εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ ὁποίου πειθόμενος, ἀφίνεται νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὰς φυλακάς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ὑπαστυνόμος δὲν συνεμερίσθη καὶ τὸ ἄγριον ξυλοκόπημα ποὺ ὑπέστη ἐκεῖ ὁ Κρίνος.

Τώρα ὅμως οἱ λοιποὶ νέοι, οἱ ὁποῖοι κατερχόμενοι κατεχειρίζοντο χυδαιότατα ἀπὸ τὸν μοίραρχον Τζένον θέτουν εἰς ἐνέργειαν ὅλα των τὰ μέσα καὶ ἐλευθερώνουν διὰ τοῦ Εἰσαγγελέως τὸν Κρίνον. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τοῦ γεύματος ἀντίδρασις ἀτονεῖ λόγῳ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Κοινῆς γνώμης καὶ πρὸς πρόληψιν σκανδάλου, προκειμένου περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ ἑορτασμοῦ· οὕτω τὸ γεῦμα διεξάγεται καὶ τὸ σπουδαιότερον: ἄλλη εἰκὼν τοῦ πλοίου, ἐκτελεσθεῖσα προχείρως ἀναρτᾶται.

Γίνονται δὲ καὶ προπόσεις. Τὸ εἶδος τῶν προπόσεων αὐτῶν εἶναι εὐνόητον. Ἀρκεῖ νὰ ἀκούσωμεν μίαν ἀπὸ αὐτάς, ἡ ὁποία περιεσώθη.

«Προπίνω εἰς αἰώνιον αἶσχος τῶν τυραννοφρόνων, τῶν χαμερπῶν δούλων, τῶν Βαυαροφρόνων, τῆς κοινωνίας μας, ἡ ὁποία τοὺς ἀνέχεται.

Εἰς ὑγείαν των λοιπόν.

*
* *

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐν τούτοις διετάχθησαν ἀνακρίσεις, μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων 14 νέοι ἐκλήθησαν εἰς τὸ πλημμελειοδικεῖον νὰ δικασθοῦν, οἱ ἑξῆς:

Μαλανδρῖνος, Πάϊκος, Ἀντωνόπουλος, Παναγιώτου, Ἡλιακόπουλος, Ματουκᾶς, ἄλλος Ματουκᾶς, Ἀθανασόπουλος, Ἀντωνιάδης, Κουρόπουλος, Δημητρίου, Περδικάρης, Ξύδης καὶ οἱ Διόσκουροι: ***Σταμάτιος Κρίνος*** καὶ ***Θεόδωρος Ὀρφανίδης***

Ἡ κατηγορία συνίστατο εἰς τὸ ὅτι προσέβαλαν οὗτοι τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διὰ συμβολικῶν εἰκόνων.

Ἡ ἡμέρα τῆς δίκης ἔφθασεν. Ὁλόκληρος ἡ πόλις εἰσέρρευσεν εἰς τὸ Δικαστήριον καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ.

Ὡς δικηγόρος τῶν κατηγορουμένων παρέστη ὁ Περικλῆς

Ἀργυρόπουλος καὶ ἕτεροι δύο, διαπρεπεῖς ἐπίσης νομικοί. Καὶ ὁ μὲν Εἰσαγγελεὺς ἀνέπτυξεν εὐγλώττως τὴν κατηγορίαν ἐπιτεθεὶς δριμύτατα κατὰ τῆς ἀχαλινώτου ἀπειθαρχίας, αὐθαδείας καὶ προκλητικότητος τῶν κατηγορουμένων.

Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν πέντε λαμπρῶν νέων δικαστῶν ἦτο καὶ ὁ ὑπέροχος ***Πέτρος Παπαρρηγόπουλος!*** Φυσικὴ συνέπεια ἦτο μετὰ μακρὰν ὅμως σύσκεψιν, τὸ νὰ ἀθωωθοῦν πάντες οἱ νέοι καὶ μόνον ὁ Κρίνος νὰ καταδικασθῇ εἰς φυλάκισιν 45 ἡμερῶν. Καὶ τῆς μὲν ἀποφάσεως ὡς πρὸς αὐτὸν ἐζητήθη ἡ ἀναίρεσις, ἐξ ἄλλου ὅμως τὸ αὐτὸ πλημμελειοδικεῖον κατεδίκασε καὶ τὸν ἐκτελεστὴν τῆς ἐναντίον τῶν νέων ἐπιθέσεως καὶ τῆς κακοποιήσεως τοῦ Κρίνου, Τζένον, εἰς 45 ἐπίσης ἡμερῶν φυλάκισιν.

Ἀλλ' ἡ εὔθυμος καὶ ἐνδιαφέρουσα — καὶ λογοτεχνικῶς ἀκόμη — ἄποψις ὅλης αὐτῆς τῆς ἱστορίας, κυρίως ἔγκειται, εἰς τὸ ὅτι ὁ ἐκ τῶν κατηγορουμένων Ὀρφανίδης, ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου *ἐμμέτρως*.

Ἡ περισωθεῖσα ἀπολογία του αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ στίχων 200.

Οἱ χαρακτηριστικώτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν, εἶναι οἱ ἑξῆς:
(Ἐκ τοῦ προοιμίου).

«Μετὰ τόσας ἐξετάσεις, μετὰ τόσας μαρτυρίας,
Μετ' ἐπίδειξιν ὀγκώδους καὶ μεγάλης εὐγλωττίας,
εἰς ὑπόθεσιν καθόλου ὁμαλὴν καὶ ἁπλουστάτην,
δότε προσοχήν, ὦ ἄνδρες κ' εἰς ἐμένα πληρεστάτην...
Χωρὶς σχήματα ρητόρων, χωρὶς φράσεις σοφιστείας
θέλω σᾶς παρουσιάσει τὸ γυμνὸν τῆς ἀληθείας».

Κατόπιν λέγει ὅτι: εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς Δικαιοσύνης, ἂν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἐτέθη τὸ βάρος τῆς κατηγορίας, ἀπὸ τὸ ἄλλο θὰ θέσῃ αὐτὸς μόνον ἄνθη, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν θὰ βαρύνουν αὐτὰ περισσότερον.

Κατόπιν ἑρμηνεύει τὸν λόγον τῆς συγκεντρώσεως περὶ τὸ Δικαστήριον τόσου πλήθους. Ὁμιλεῖ περὶ τῶν συνεχῶν παρεκτροπῶν τῆς ἐξουσίας. Διακηρύττει ὅτι οἱ κατηγορούμενοι οὐδένα ἐξύβρισαν! ἀλλ' ἀντιθέτως οἱ δώσαντες τὰς διαταγὰς νὰ σχίσουν οἱ χωροφύλακες τὴν εἰκόνα τοῦ πλοίου καὶ νὰ φυλακίσουν παρανόμως ἕνα πολίτην, ἐξύβρισαν καὶ τὸ Ἔθνος καὶ τὸν Πολιτισμόν.

Προβαίνων δὲ εἰς τὰς ἑρμηνείας τῶν εἰκόνων, λέγει πρῶτον διὰ τὸ πολυθρύλλητον πλοῖον, ὅτι δι' αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ παραστήσουν τοὺς κινδύνους τοῦ καταποντισμοῦ ποὺ ὑπέστη ἡ ἀγωνιζομένη διὰ τὴν ἐλευθερίαν της Ἑλλάς, ἡ ὁποία

«ἐναυάγει εἰς ἕνα βράχον καὶ ἐσώζετο εἰς ἄλλον
εἰς ὠκεανοὺς ἀγνώστους, μεταξὺ κρυπτῶν ὑφάλων,
ἕως ὅτου χεὶρ Ὑψίστου σχίσασα νεφέλας μαύρας
ἔνευσε, κ' εὐθὺς ἠσθάνθη τῆς ἐλευθερίος αὔρας»

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἀπεικόνισις δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σύγχρονον κακοδαιμονίαν τοῦ Κράτους, ἀλλ' εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 21.

Ὅτι ἡ ἁλυσοδεμένη γυνὴ εἶναι ἡ Κρήτη δὲν ἀρνοῦνται, ἀφοῦ πρόκειται συμβολικῶς νὰ ἐκτεθῇ μία ἱστορικὴ ἁπλῶς ἀλήθεια.

Ὁ δὲ εἰκονιζόμενος Ἕλλην ἁπλούστατα, ζητεῖ ἀπὸ τὰς Συμμάχους Δυνάμεις τὸ ἔλεός των διὰ τὴν ἀγωνιζομένην Κρήτην.

Τὸν δεσμευμένον καὶ ἄπτερον Ἑρμῆν, ἀποκρυβέντα φαίνεται — ὅπως ἀπεκρύβησαν καὶ διάφοραι ἄλλαι συμβολικαὶ παραστάσεις — ἀρνοῦνται ὅτι τὸν εἶχαν εἰς τὴν αἴθουσαν. Ἄλλως τε δὲν θὰ ἐσχετίζετο λέγει μὲ τὴν σύγχρονον παρακμὴν τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας κινδύνους *ἀπὸ ἁρπαγάς, πιέσεις καὶ ληστείας τὰς ὁποίας* τότε ὑφίστατο τοῦτο.

Διὰ τὸν πανηγυρικὸν χαρακτῆρα ποὺ ἐσκέφθησαν νὰ δώσουν εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἑορτὴν λέγει τὰς ἑξῆς:

«Μ' ὀφθαλμοὺς δακρυβρεγμένους, μ' ἀναστεναγμοὺς καὶ γόον
αἱ σχιαὶ τῶν ἡμιθέων δὲν τιμῶνται καὶ ἡρώων.
ἀλλὰ μ' ἑορτάς, μὲ ὀρχήσεις, πανηγύρεις καὶ παιᾶνας!
Μόνον ἀγενεῖς θρηνοῦσι καὶ ἀνάνδρους μεγιστᾶνας....
Στρέψατε τὰ ὄμματά σας στὰς ἐρήμους πεδιάδας
στὰ φαλακρωμένα ὄρη στὰς δασώδεις μας κοιλάδας....

μεταξὺ φυτῶν ἀγρίων καὶ πετρῶν διεσπαρμένα
χιονόλευκα κρανία καὶ ὀστᾶ γεγυμνωμένα
(θὰ ἰδῆτε) εἶν' ἐκείνων ποῦ ἐκούρασαν τὴν φήμην,
εἶν' ἐκείνων τῶν ὁποίων ἐορτάσαντες τὴν μνήμην
κινδυνεύομεν ἀθῶοι, παρὰ πᾶσαν μας ἐλπίδα,
ὡς πτηνὰ νὰ ἁλιοθῶμεν ἀπὸ ἔντεχνον παγίδα....
Στιγμὰς ὅσας ὑπὸ δίκην μένομεν ἐνώπιόν σας,
ἱεραὶ σκιαὶ πληροῦσι τὸ ἀκροατήριόν σας,
ψιθυρίζουσαι ὡς φύλλα, ὅταν πλήρεις τερπνῶν μύρων
πλήρεις δρόσου, τὰ σαλεύουν λεπταὶ αὔραι τῶν ζεφύρων....
Σεῖς προστάται τοῦ δικαίου.... ἀπολύσατε ἀθρόους
δεκατέσσαρας πολίτας, δεκατέσσαρας ἀθῴους!»

*
* *

Τοιαύτη ὑπῆρξε ἡ ἀπολογία τοῦ κατηγορουμένου μετὰ τῶν λοιπῶν Θεοδώρου Ὀρφανίδου.

Ὡς εἶναι ἑπόμενον καὶ φυσικόν, μεγάλην ἐντύπωσιν ἔκαμεν ἡ ἔμμετρος ἀπολογία αὕτη, ἀνήκουσα εἰς τὸ εἶδος τῶν ἀρηγηματικῶν σατυρῶν, κορύφωμα τοῦ ὁποίου εἴδους ἀνεδείχθη κατόπιν ὁ ἀπαράμιλλος καὶ μέγας Σουρῆς.

Ἀλλ' ὁ Ὀρφανίδης ἐσατύρισε γεγονότα καὶ πρόσωπα ὄχι μετὰ τόσης ἐπιθετικῆς δριμύτητος μεθ' ὅσης πρὸ αὐτοῦ μὲν ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Δημ. Οἰκονομίδης.

Ἐξ ἄλλου ἐπιγραμματικοὶ στίχοι δὲν παρατηροῦνται εἰς τὴν ἀφηγηματικὴν Σάτυραν τοῦ Ὀρφανίδου, ἐνῷ ἀφθονοῦν τοιοῦτοι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Σουρῆ.

Εἶναι δὲ ἐξαιρετικῆς ὅλως ἰδιοφυΐας δημιουργήματα τὰ σατυρικὰ ἐπιγράμματα, (περὶ τῶν νεωτέρων τοιούτων ὁ λόγος ἐνταῦθα).

Συστηματικὰ καὶ ἐξαίρετα εἰργάσθη εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ ὁ Γεώργιος Στρατήγης. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σκόκος ἐδημοσίευσε τομίδιον ἀξιολόγων ἐπιγραμμάτων.

Λαμπρὰ ἐπιγράμματα ἐποίησε καὶ ὁ Πολύβιος Δημητρακόπουλος, τέλος ἄλλα τινά, φέροντα τὴν ὑπογραφὴν «Γαῦρος Ὀρνίθης» ἀπεδόθησαν εἰς ἐμέ.

Ἀλλ' αὐτὴ ἡ παρέκβασις, ἂν θελήσωμεν μάλιστα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοὺς νεωτέρους ἐπιγραμματοποιοὺς ἀναλύοντες καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ μακρὰ θὰ εἶναι ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ὅλως τῶν ὁρίων τοῦ σημερινοῦ θέματος ἡμῶν.

*
* *

Τὰ συμβάντα τοῦ 1840 καὶ 1841 ἐδημιούργησαν τὰ τοῦ ἔτους 1843. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς Συνταγματικῆς θεραπείας ἐδημιούργησαν τὰ κατόπιν, ἀφαντάστου ποικιλίας καὶ δραματικότητος ἐπεισόδια, τὰ καταλήξαντα εἰς τὴν Ἔξωσιν τοῦ 1862.

Ἀλλ' ἀφοῦ ἡ φορὰ τοῦ λόγου παρεκβατικῶς ἔφερεν ἡμᾶς μέχρι τοῦ ἔτους 1862 τούτου, θεωροῦμεν ὄχι ἀπροσδιόνυσον νὰ εἴπωμεν τινὰ καὶ περὶ τοῦ ἀγνοηθέντος μέχρι τῆς πρό τινων ἐτῶν ἀποκαλύψεώς του διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν σατυρικοῦ ποιητοῦ τῆς *ἐξώσεως* Οἰκονομίδου, τὸν ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν καὶ ἀνωτέρω. Ἡ ἱστορία τῆς ἐμφανίσεώς του ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ὁ ἀλησμόνητος φίλος μου Μίστος Μαρῖνος μοῦ εἶχεν εἰπεῖ πρό τινων ἐτῶν ὅτι τὸ περιβόητον ποίημα:

ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ

δὲν εἶναι, ὡς πιστεύεται, ἔργον τοῦ Μπίλλερ ἀλλὰ τοῦ μακαρίτου Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου *Δημητρίου Οἰκονομίδου*, ὅστις, δριμύτατος προσωπολήπτης ἐξ ἀγνῶν αἰσθημάτων ὁρμώμενος, ὑπεραρχιλόχειος δὲ σατυρικὸς ποιητής, ἄφινε νὰ πιστεύωνται τὰ ἔργα του ὅτι εἶναι τοῦ ὑπαλλήλου Μπίλλερ, ὅστις πάλιν, ὀλίγους μόνον στίχους τοῦ *ποιήματος τῆς ἐξώσεως* κατέστησε φαίνεται γνωστούς. Ὁ φίλος μου μὲ ἐπληροφόρησε πρὸς τούτοις ὅτι ἔχει καὶ ἄλλα σατυρικὰ ποιήματα ὁ Οἰκονομίδης ὅλως ἄγνωστα. Κατεῖχε δὲ τοιαῦτα ἐν ἀντιγράφῳ ὁ πατήρ του ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Μαρῖνος φίλος τοῦ Οἰκονομίδου καὶ ἰδίως τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ Νομάρχου Γεωργίου Οἰκονομίδου.

Ὅτι τέλος τὸ ποίημα τῆς ἐξώσεως εἶναι πολύστιχον.

Τὸν παρεκάλεσα καὶ μοῦ ἔδωσε τὰ ποιήματα ταῦτα. Ἐπειδὴ

ὅμως ὁ ποιητὴς δὲν ἤθελε τότε νὰ γνωσθῇ τὸ ὄνομά του, ἀφοῦ ἐπληροφορήθην τίνες ἦσαν οἱ στενώτεροι ἐκ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν του, ὡμίλησα μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ ζητήματος, οἵτινες συνέστησαν εἰς ἐμὲ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ μακαρίτου.

Ἔγραψα λοιπὸν τότε ἁπλῶς, ὅτι ὑπάρχει τὸ ποίημα τῆς ἐξώσεως πλῆρες, χωρὶς νὰ ἀναφέρω τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ.

Ἀλλὰ ὁ τῆς Ἰλιάδος ἀγαπητός μου Ἀλέξανδρος Πάλλης, γνωρίζων ὅτι τὸ ποίημα τῆς ἐξώσεως εἶναι τοῦ Οἰκονομίδου, ἀνεκοίνωσε τοῦτο διὰ τοῦ ἔργου «ὁ Προυσός», χωρίς, ἐννοεῖται, νὰ γνωρίζῃ τὴν θέλησιν τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν συγγενῶν, ἀλλ' ἀγνοῶν καὶ τὸ ποίημα ὁλόκληρον, πλὴν τῶν τεσσάρων πανελληνίου φήμης στίχων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐδημοσίευσεν ὅπως τοὺς εἶχεν ἀκούσει.

Κατόπιν τούτου προέβην εἰς τὴν δημοσίευσιν 50 στίχων, μὲ ὄχι ὀλίγα ἀποσιωποιητικὰ καὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν 92 ἐν ὅλῳ στίχων τοῦ ποιήματος τούτου.

Πρό τινος δὲ χρόνου ἐδάνεισα τὸ χειρόγραφον τοῦ Οἰκονομίδου, εἰς τὸν κ. Λανίτην γράψαντα εἰς τὴν «Ἑστίαν» περὶ τῶν Κυπριακῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ περὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Οἰκονομίδου τοῦ 1821 Πέτρου. Ἀναγράφων δὲ οὗτος τὰ τοῦ Δημητρίου ἀνεδημοσίευσε καί τινας στίχους ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἄλλοτε δημοσιευθέντων, μετὰ τῆς προσθήκης καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ Ἀρτέμη Μίχου, τὸ ὁποῖον ἐγὼ εἶχον ἀποσιωπήσει.

Οἱ ἀνακοινώσιμοι λοιπὸν στίχοι τῆς σάτυρας τοῦ 62 εἶναι οἱ ἑξῆς:

Εἶχον παύσει οἱ ἀγῶνες τοῦ ἡρωϊκοῦ Ναυπλίου
τῶν ἡρώων ἀποδράντων διὰ ταχυπλόου πλοίου
καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ Ἀρτέμη εἶχον μειωθῆ οἱ θρῆνοι
ἀφοῦ εὕρισκε στὸ πλοῖον ἄφθονα νὰ τρωγοπίνῃ.
Ἐξανέστησαν ἐπίσης νέοι ἥρωες, οἱ Χιῶται,
τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ κερδαλέου ἀρχαιόθεν θιασῶται
καὶ ὡπλίσθησαν εὐτόλμως μὲ στατῆρας καὶ μὲ πήχεις,
ἀλλ' ἀπέτυχον καὶ οὗτοι ἐκ καταδρομῆς τῆς τύχης.
Ἐφυλάττοντο αἱ δάφναι τὴν δεκάτην Ὀκτωβρίου
μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Χιωτῶν καὶ τοῦ Ναυπλίου.

Ἐν νυκτὶ δ' ἐξεγερθέντες οἱ θρασύτεροι ὁπλῖται
ἄποικοί τινες ραγιάδες καὶ ξεπόλυτοι πολῖται,
ὡς τὸν Ξέρξην οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα
κατετρόπωσαν καὶ οὗτοι τὸν ἁπόντα Βασιλέα,
κ' ἔθραυσαν ἀρειμανίως ἀντιστάσεως μὴ οὔσης
ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ τοὺς φανοὺς τῆς Πρωτευούσης.
Αἱ ἀγέλαι τῶν ἡρώων μὲ τὰς ἐρυθρὰς ταινίας
ἐπαιάνιζαν στοὺς δρόμους ὕμνους τῆς Ἐλευθερίας.....
Κ' ἕνας μέγας στρατηλάτης μὲ τὰ θούρια τζαρούχια,
ὃν ἡ πόλις παρεδέχθη ποῦ μὲ ζήτω ποῦ μὲ γιοῦχα.
Αἰωνία του ἡ μνήμη. Γλύτωσαν τάρνιά κι' ἡ πῆτες
καὶ ἂν θέλετε ἀκόμη μερικὰ αὐτιὰ καὶ μύτες.
Ἰδοὺ κ' ἕνας τῶν ρητόρων. Εἶν' ἐκ τῶν συνερχομένων
ἵνα φέρουν θεραπείαν ἐπὶ τῶν κακῶς κειμένων.
Ἡ δεκάτη Ὀκτωβρίου παραβαίνουσα τὸν νόμον
ἀπ' τὸν Μενδρεσὲ τὸν πῆρε καὶ τὸν ἔκαμ' ἀστυνόμον.
Μοίρασε ὅσα μποροῦσε βοηθήματα κ' ἐλέη
κι' ἀπὸ τότε δὲν ἠκούσθη τὴν πενίαν του νὰ κλαίῃ.

* * *

Ἐκ δὲ τῶν ἀνεκδότων ἐπιγραμμάτων τοῦ Οἰκονομίδου ἀναφέρομεν σήμερον ἓν καὶ μόνον. Πρόκειται περὶ Διευθυντοῦ τινὸς τῆς Ταμιακῆς ὑπηρεσίας, τοῦ ὁποίου παραλείπομεν τὸ ὄνομα, παυθέντος ἐπὶ τέλους τῇ εἰσηγήσει τοῦ πανισχύρου τότε Γενικοῦ Γραμματέως Ἰωάν. Τομαροπούλου.

Ἰδοὺ αὐτό:

Ἀγένειος υἱὸς ληστοῦ τραφεὶς ἐκ τῆς ληστείας
νυχθημερὸν ἐλήστευε ταμεῖα καὶ ταμίας
ἀλλὰ τὸ σκυλοτόμαρον τὸν πέταξε τωόντι,
σὰν τῆς γρηᾶς τὸ δόντι.

* * *

Καὶ ὁ Μπίλλερ ὅμως ἐκ τῶν μυστικῶν συντακτῶν τῆς «Τρακατρούκας», ἱδρυτής της μάλιστα ὡς φέρεται, ἦτο καὶ αὐτὸς ποιητής.

Εἰς τὸν Νικόλαον Λάσκαρην ὀφείλομεν μαζὶ μὲ τόσας

ἄλλας μελέτας καὶ πληροφορίας του σχετιζομένας πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Θεάτρου καί τινας ἀφορώσας εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Μπίλλερ.

Ὀνομάζεται οὗτος Νικόλαος Παυλίδης καὶ διανύει τρία στάδια: ὡς ἐρασιτέχνης ἠθοποιός, ὡς δημοσιογράφος καὶ ὡς ὑπάλληλος.

Ἐξ ἀσφαλοῦς πηγῆς γνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν ἑνὸς ἐπιγράμματος τοῦ Μπίλλερ.

Ἐπὶ πολὺν δηλ. χρόνον ἀναμένων οὗτος προαγωγήν, εἶδεν ἔξαφνα εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὅτι προάγεται καὶ τοποθετεῖται εἰς τὸ ὑπουργεῖον συνάδελφός του ἀμαθέστατος, καὶ ἰδίως ἀνορθόγραφος.

Πηγαίνει λοιπὸν τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐ-πρωΐ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἀνεβαίνει εἰς ἕνα κάθισμα καὶ μὲ κιμωλίαν γράφει εἰς τὴν κλειστὴν ἀκόμη θύραν τοῦ νεοδμήτου προϊσταμένου του:

Τὸ ταῦτα γράφεται μὲ φῖ
καὶ τὸ Σταυρὸς μὲ βῆτα
καὶ τὸ ἐνασμενίζομαι
μ' ἕνα ζευγάρι ζῆτα.

* * *

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀρφανίδης, ὀλίγα πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτη τυπώνων τὰ Γεωπονικά του εἰς τὸ τυπογραφεῖον Σούτζα καὶ Κτενᾶ, ἀφοῦ τοὺς ἐζήτησεν ἐκεῖ ἕνα πρωΐ καὶ δὲν εἶχαν ἔλθει ἀκόμη, τὸ βράδυ καὶ εἶχαν φύγει, τὸ δὲ ἄλλο μεσημέρι ποὺ πῆγε, ἤκουσεν ἀπὸ ἕναν ποὺ ἐσκούπιζε τὸ κατάστημα, ὅτι ἐπῆγαν νὰ κοιμηθοῦν, ἐζήτησε μιὰν σκάλαν καὶ ἀνελθὼν ἔγραψεν εἰς τὴν θύραν τοῦ τυπογραφείου.

Ἀνάθεμά σε τεμπελιὰ
ποὺ διώχνεις ἀπὸ τὴ δουλειὰ
τὸν Παντελῆ τὸ Σούτζα
καὶ τὸν Ἀντρέα τὸν Κτενᾶ
τὸν πρῶτον τὸν τεμπελχανᾶ κ. λ.

* * *

Ἀλλὰ θὰ ἐρωτήσητε ἴσως: ποῖα μέτρα ἐλήφθησαν τότε κατὰ τῶν κατ' ἐξακολούθησιν καὶ διαρκῶς γραφόντων καὶ φωναζόντων Ὀρφανίδου καὶ Κρίνου;

Ἁπλούστατα. Διηυκόλυναν οἱ ἐν τέλει τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μετάβασίν των ὅπως σπουδάσουν, ὁ μὲν τὴν Βοτανικήν, ὁ δὲ τὴν Φαρμακολογίαν.

Ἐπανελθόντες δέ, σὺν τῷ χρόνῳ οὗτοι ἀνεδείχθησαν ὡς γνωστόν, ὁ μὲν ὡς ὁ κορυφαῖος τῶν Βοτανικῶν, ὁ δὲ ὡς ὁ σημαντικώτερος τῶν Φαρμακοποιῶν.

Ἡ εὐφυεστάτη αὕτη μέθοδος τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν κυβερνόντων ἀπὸ θαρραλέους καὶ ἀδιαλλάκτους λογίους ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α', ἀποσταλέντος εἰς Παρισίους δι' Ἐθνικοὺς δῆθεν λόγους τοῦ Ἀναστασίου Γενναδίου.

Καὶ ἐνθυμοῦμαι τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Δημοσθένειον ἀληθῶς ἀγόρευσίν του εἰς τὴν Πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος κατὰ τὰς πρώτας εἰδήσεις τῆς Βουλγαρικῆς ἀνθελληνικῆς κινήσεως, ὅτε, μετὰ τὴν ῥητορικὴν εἰκόνα τῆς ἀπὸ τοῦ Βορρᾶ ἐπερχομένης χιονοθυέλλης, στραφεὶς οὗτος πρὸς τὰ Ἀνάκτορα, εὐθυτενὴς καὶ ἀλύγιστος ὅπως ἦτο, ἐβροντοφώνησε τότε:

«Φοβοῦ τοὺς Δαναοὺς καὶ δῶρα φέροντας»,

Ἐνθυμοῦμαι ὅμως τέλος καὶ κάτι ἄλλο. Ὅταν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐδόθη πρὸς τιμὴν του ἀποχαιρετιστήριον πολυπρόσωπον καὶ σημαντικὸν γεῦμα, εἰς τὸ κατὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ξενοδοχεῖον Βικτωρίας, ἐκαθήμην εἰς τὸ τραπέζι μεταξὺ δύο, πολὺ ἀγαπητῶν μου καὶ σεβαστῶν προσώπων. Ὁ ἐκ δεξιῶν ἦτο χαρακτὴρ πολὺ ἐπιφυλακτικοῦ, ὁ δὲ ἐξ εὐωνύμων χαρακτὴρ πολὺ ἐνθουσιώδους. Μοῦ λέγει λοιπὸν ὁ ἐπιφυλακτικός: Πρόσεξε, σὲ παρακαλῶ, νὰ μὴ κάμῃ πρόποσιν ὁ ἀριστερός σου, διότι συγκινεῖται εὔκολα. Ἐγὼ τότε στραφεὶς πρὸς ἐκεῖνον τοῦ λέγω. «Δὲν θὰ

κάνετε καὶ καμμίαν πρόποσιν;» Καὶ μοῦ ἀπαντᾷ. «Αὐτὸ σκέπτομαι τόσην ὥρα». Τί σοῦ εἶπε; μὲ ἐρωτᾶ ὁ ἐκ δεξιῶν: «Εἶναι ἀνένδοτος, ἀκράτητος θὰ ὁμιλήσῃ». «Τουλάχιστον παρακαλῶ νὰ τὸν βοηθήσῃς». Στρέφομαι τότε πρὸς τὸν ἀριστερόν. Καὶ τοῦ λέγω: «Καὶ τί ἀπάνω κάτω θὰ πῆτε;» «Αὐτὸ καὶ αὐτό». Ὡραιότατε. Μοῦ ἐπιτρέπετε πρὸς διευκόλυνσιν νὰ σᾶς τὰ ψιθυρίζω». «Μὲ ὑποχρεώνεις μάλιστα». Ὁ ἀριστερὸς σηκώνεται μὲ τὸ ποτῆρι στὸ χέρι. Ὁ δεξιὸς κρατεῖ τὸ κεφάλι του μὲ τὰ δυό του τὰ χέρια. Ὁ μεταξὺ τῶν δύο, βλέπει, ἀκούει καὶ ἀναμένει. Ἡ πρόποσις ἀρχίζει: «Ἀναστάσιε Γεννάδιε! ἐκ τῆς Πατρίδος μας φεύγεις εἰς τὰ ξένα!» Καταλαμβάνουν τὸν ῥήτορα λυγμοί! Οἱ συνδαιτυμόνες χειροκροτοῦν τὸν σεβαστὸν ἄνδρα. Καὶ μόνον, ὡς συνήθως, ὁ ὑποβολεὺς μένει ἀχειροκρότητος.

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

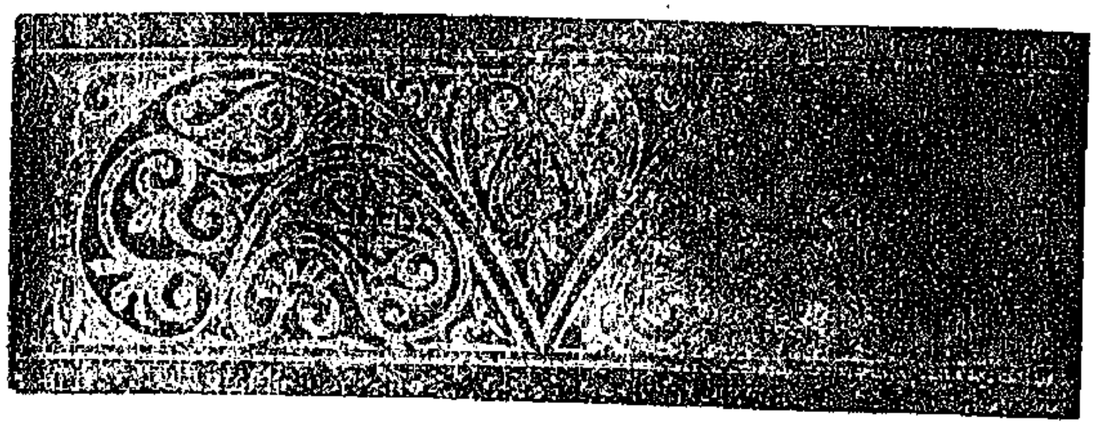

ΜΙΑ ΛΕΞΗ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

ργεῖς;» ρώτησε ἡ Ἄννα τὴν ἀδερφή της.

«Ὄχι, δυὸ σειρὲς ἔχω ἀκόμα».

Τὰκ - τὰκ - τάκ, ἡ γραφομηχανὴ λαχάνιαζε σ' ἕνα ρυθμὸ ἀκανόνιστο, νευρικό. Δὲ φαινόταν νἄχῃ σκοπὸ νὰ σταματήσῃ.

«Τὸ παρακάνεις, παρακουράζεσαι» εἶπε σὲ λίγο πάλι ἡ μεγάλη. «Ὅλα ἔχουν ὅρια»...

«Τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα εἶναι νὰ μὴ μοῦ μιλῇς ἂν ἐνδιαφέρεσαι γιὰ τὴν ὑγεία μου. Ἂν πάλι νομίζῃς πὼς μὲ τὰ συμπαθητικά σου λόγια μὲ βοηθεῖς»...

Σήκωσε ἡ Σοφίκα τοὺς ὤμους δίχως νὰ τελειώσῃ τὴ φράση της, κ' ἔσκυψε ἀπάνω στὰ χαρτιά.

Ἔσκυψε κ' ἡ Ἄννα στὸ ἐργόχειρό της, καὶ μέσ' στὸ μισοσκόταδο τοῦ στενόχωρου δωματίου χύθηκε τὸ βάρος τῆς σιωπῆς.

Ἐπὶ τέλους κάποτε σταμάτησε τὸ γράψιμο.

Δίπλωσε ἡ Σοφίκα τὰ γυμνά της μπράτσα πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι κ' ἔγειρε ἀνασαίνοντας μ' ἀνακούφιση.

«Ἑτοιμη;» ρώτησε ἡ ἀδερφή της.

Μάζεψε ἡ μικρὴ σιγὰ - σιγὰ τὰ χαρτιά, ἔκλεισε τὴ μηχανή, καὶ στὸ τέλος, τραβῶντας τὴ λέξη:

«Ναί»... ἀποκρίθηκε τεμπέλικα.

Ἔπειτα, ξαφνικά, σὰ νὰ ξυπνοῦσε ἀπὸ λήθαργο, πετάχτηκε, κ' ἄρχισε νὰ πηγαινοέρχεται μὲ θόρυβο, πέρα-δῶθε. Ἑτοιμαζόταν γιὰ ἔξω.

«Ποῦ θὰ πᾶς πάλι;» ρώτησε ἡ Ἄννα.

Δὲν ἤθελε νὰ πειράξη τὴν ἀδερφή της, μὰ ἡ φωνή της βγῆκε σὰ μομφή, κρύα, γεμάτη πίκρα.

Τό νοιωσε κ' ἡ ἴδια καὶ στενοχωρέθηκε, μὰ δὲ βρῆκε οὔτε τρόπο οὔτε ἄλλη λέξη νὰ σβύση τὴ δυσάρεστη ἐντύπωση.

Μὲ τὴ μεγάλη της ἄσπρη ψάθα φορεμένη στραβά, μὲ τὸ θαλασσὶ κομψό της φόρεμα, μὲ τὸ στοματάκι σουφρωμένο καὶ βαμμένο βαθυκόκκινο, στάθηκε ἡ Σοφίκα μπροστὰ στὴν ἀδελφή της, πῆγε κάτι νὰ τῆς πῇ, κόμπιασε ἔπειτα, μὲ μιὰ ἀπότομη κίνηση ἄνοιξε τὴ πόρτα, καὶ ψιθυρίζοντας μέσα ἀπὸ τὰ δόντια της:

«Πάω λίγο περίπατο», χαθηκε στὸ σούρουπο.

Ἡ Ἄννα ἀκούμπησε τὸ ἐργόχειρο στὰ γόνατά της, ἔμεινε κάμποση ὥρα ἀκίνητη, κι ἀναστέναξε.

Ἀπὸ πότε εἶχε ἀρχίσει αὐτὴ ἡ ψυχρότης; — Ἀπὸ πότε καὶ γιατί; — Ὅσο καὶ νὰ βασάνιζε τὸ μυαλό της, δὲ μποροῦσε νὰ συναντήση στὴ ζωή της ἕνα σταθμό, κάτι σπουδαῖο ποὺ θὰ δικαιολογοῦσε μιὰ παρεξήγηση.

Μακρυά, μακρυά, λὲς κ' εἶχαν περάσει ὁλάκεροι αἰῶνες, ἔβλεπε ἕνα στρομπουλὸ κοριτσάκι ροδοκόκκινο νὰ τὴν ἀγκαλιάζη μὲ τρελλὰ ξεφωνητά:

«Ἀννούλα μου! Ἀννούλα μου! Σ' ἀγαπάω τόοοσσο!» Τὰ παιδιάτικα φιλιὰ τῆς σκέπαζαν γοργά, γοργὰ τὸ πρόσωπο. Δὲν ἦταν στὸν κόσμον ὅλο παιδὶ πιὸ θερμὸ καὶ πιὸ τρυφερὸ ἀπὸ τὴ Σοφίκα. Τί εἶχε γίνει ἐκείνη ἡ φωτιά; Τὰ γαλανὰ ματάκια, ποὺ γελοῦσαν καὶ σπίθιζαν σ' ὅλους τοὺς ἀνέμους, πῶς κι ἀπὸ πότε εἶχαν πάρει αὐτὴ τὴν ἔκφραση τῆς ἀπέραντης ἀνίας;

Δὲν τὸ θυμόταν. Ἀνεπαίσθητα εἶχε γίνει τὸ κακό!

Σὰν πέθανε ἡ μητέρα τους ἐδῶ κι ὀχτὼ χρόνια — τὸν πατέρα τους δὲν τὸν εἶχαν γνωρίσει καθόλου — ἡ Σοφίκα ἦτον δεκαεφτὰ χρονῶν. Ἕνα λουλοῦδι ποὺ εἶχε κιόλας

ἀνοίξει ὁλόφλογο, ἡδονικό. — Ἄ, τὴ θυμόταν καλὰ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία. Αὐτὴ ἦταν εἴκοσι χρονῶν τότε.

Τὴν εἶχε ἀγκαλιάσει τὴ μικρή, κ' ἐνῶ ἔνοιωθε γύρω της τὸν κόσμο νὰ γκρεμίζεται, ἐνῶ ζητοῦσε ἡ ἴδια σὰν φτωχοῦλα ἀγράμπελη ἕνα στήριγμα στὴ ζωή, τῆς εἶχε πῆ:

«Θά μαι ἐγὼ ἡ μητέρα σου τώρα».

Τὰ δάκρυα τῆς κοπελλίτσας, καυτερά, τῆς εἶχαν κάνει μούσκεμα τὸ φόρεμα στὸ στῆθος. Ἀκόμη ἔνοιωθε στὴν ἀγκαλιά της τὸ ἀφρᾶτο κορμὶ τῆς ἀδερφούλας της νὰ τρέμη, νὰ σπαράζη ἀπὸ τὸν πρῶτο πόνο τῆς ζωῆς.

Ὀκτὼ χρόνια εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε. Μὰ στὸ μεταξὺ τί εἶχε σταθῆ;— Τίποτε.

Τίποτε! Μὲ τὸ χέρι στὸ εὐαγγέλιο θὰ μποροῦσε αὐτὸ νὰ τ' ὀρκισθῆ. — Τὰ δύο-τρία πρῶτα χρόνια τῆς ὀρφάνιας, πέρασαν θλιβερά, μὰ ἥσυχα. Ἔπειτα λίγο-λίγο ἡ Σοφίκα ἄρχισε νὰ μαραίνεται. Τὰ κόκκαλα πετάχτηκαν στὸ λαιμό της, καὶ τὰ μάγουλά της ἔγιναν χλωμὰ καὶ διάφανα. Μὴ τάχα ὅμως κι' αὐτὴ δὲν εἶχε γεράσει;

Σκληρὴ ἡ ζωὴ γιὰ ὅλους. Γιὰ δυὸ ὀρφανές, ποὺ μὲ τὴ δουλειά τους ζητᾶνε καὶ νὰ συντηρηθοῦν καὶ νὰ κρατήσουν τῆς ἀξιοπρέπειας τὰ προσχήματα, ἀκόμα πιὸ σκληρή. Ἡ Σοφίκα σκοτωνόταν ὅλη τὴν ἡμέρα στὴ γραφομηχανή, κι' αὐτὴ στὸ νοικοκυριὸ καὶ στὰ ἐργόχειρα.

Βαρύθυμες, ἀγέλαστες, δούλευαν στὸ ἴδιο μικρὸ δωμάτιο, ἀπὸ τὸ ξημέρωμα ὡς τὴν ὥρα ποὺ σκοτείνιαζε. Καιρὸ γιὰ λόγια δὲν εἶχαν. Κατάντησαν ν' ἀλλάζουν δέκα λέξεις ὅλες-ὅλες τὴν ἡμέρα. Λέξεις τυπικές, ὑπηρεσιακές. Σὰ μαῦρο σύννεφο πνιγηρὸ σηκώθηκε ἡ σιωπὴ ἀνάμεσά τους, τὶς κύκλωσε, τὶς ἔκλεισε.

Ποῦ πήγαινε ἡ Σοφίκα κάθε βραδάκι; — Γιατί γύριζε πότε σὲ χαρούμενη ὑπερδιέγερση, πότε σκυφτὴ καὶ κουρασμένη; Τὴν εἶχε ρωτήσει δυὸ-τρεῖς φορές, μὰ αὐτὴ ξέφυγε, κρύα, ἀδιάφορη, μονοσύλλαβη.

«Στρημμένο, δύστροπο κορίτσι» μουμούρισε ἡ Ἄννα

μοναχή της, καὶ τὸ αἷμα ἀνέβηκε στὰ μάγουλά της σὲ ξαφνικὸ θυμό.

Σηκώθηκε κι' ἀκούμπησε στ' ἀνοιχτὸ παράθυρο. Τ' ἀνοιξιάτικο ἀεράκι φυσοῦσε μυρωμένο. Σὰ νά φερνε μιὰ μυρωδιὰ ἀπὸ ἀνθοὺς λεμονιᾶς; — Λεμονιά; — Ἄ, ναί μακρυά, σὲ κάποια αὐλὴ φούντωνε ἕνα δεντράκι . . .

Ἡ κυρία Εὐανθία μὲ τὶς δυό της κόρες πέρασαν ἀπὸ *κάτω καὶ τὴν καλησπέρισαν. Ἀχώριστες οἱ τρεῖς τους, ἀγα*πημένη οἰκογένεια! — Ἡ Μαρίκα, ἡ μελαχρινὴ γειτονοπούλα, διάβηκε κουνηστὴ καὶ γελαστή, κρεμασμένη στὸ μπράτσο τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της.

Ἄ, τί γλυκειὰ ποὺ μπορεῖ νάν' ἡ ζωή!

Μιὰ ἀγάπη! Τί ἐπανάσταση θά φερνε στὸ φτωχὸ σπιτικό τους. Μὰ ποῦ τέτοια τύχη;

Αὐτὴ ἡ μοναξιὰ ἡ ἀτέλειωτη . . .

Δάκρυα θόλωσαν τὰ μάτια τῆς κοπέλλας.

Τάχα ἡ Σοφίκα τὴν ἴδια νά νοιωθε ἐρημιά; Μὰ τότε γιατί ποτέ της δὲν εἶχε προσπαθήσει κάτι νὰ πῆ, κάτι νὰ κάνη γιὰ νά ρθουν πιὸ κοντὰ ἡ μιὰ στὴν ἄλλη;

Ἄ, δὲ βαστιέται αὐτὴ ἡ ζωή! Τῆς ἄνοιξης ἡ νοσταλγία βαραίνει τὴν ψυχή. Ἀπόψε πρέπει κάτι νὰ γίνη. Νὰ μὴν καθίσουν στὸ τραπέζι σὰ δυὸ σκιές, σὰ δυὸ σκιὲς ἀπὸ δυὸ ξένους κόσμους. Νὰ μὴν ἀρχίσουν τὴ μονοσύλλαβη, ψεύτικη κουβέντα τους:

«Τὶ ζέστη πού πιασε!»

«Ἄ, ναί, καλοκαῖρι πιά!»

Ἀπόψε θὰ τὴ σφίξη τὴν ἀδερφοῦλα της στὴν ἀγκαλιά της. Ναί, μόλις διαβῆ τὸ κατῶφλι. — Τὶ θὰ τῆς πῆ; — Δὲν ξέρει, μὰ θὰ γνωρίση τὴν ψυχή της, αὐτὸ εἶναι βέβαιο. Ἄς ἔλθη, ἂς ἔλθη. — Δὲ βαστιέται ἡ μοναξιά.

Θὰ μάθη ἀπόψε γιατί ἡ Σοφίκα χλωμιάζει μέρα μὲ τὴν ἡμέρα. Θὰ μάθη ποῦ πάη κάθε σούρουπο, θὰ μάθη τί ὄνειρο τῆς κλείνει τὸ στόμα καὶ τὴν κάνει ἀμίλητη καὶ κάποτε κακιά.

Καὶ θὰ τῆς πῆ κι' αὐτὴ τοὺς μυστικοὺς καημούς της, τοὺς πόθους, ποὺ κ' ἡ ἴδια μοναχή της δὲν τολμάει νὰ φανερώση, θὰ τοὺς ξεσκεπάση ἀλύπητα.

Δὲ χρειάζεται δὰ καὶ τόσο θάρρος γιὰ τὸ πρῶτο βῆμα Ἀδερφή της εἶναι! Πῶς γίνονταν βουνὸ μερικὰ πράματα!

Κι' ἄλλοτε θέλησε νὰ τῆς μιλήση, μὰ σταμάτησε. Νόμισε πὼς ξέπεφτε ν' ἀρχίση πρώτη.

Κουταμάρα! Ἴσως νὰ μὴ χρειαστοῦν καὶ λόγια. Μ' ἕνα φιλὶ μπορεῖ ν' ἀρχίση μιὰ καινούργια ζωή. Ἀλλὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο. Κι' ἀπὸ τὴ στιγμή. Ἄ, ναί, αὐτὸ νὰ τὸ προσέξη! Νὰ εἶν' ἡ κατάλληλη στιγμή.

Ἀνοίγει ἡ πόρτα. Σὰ νὰ περνάη ἠλεκτρικὸς σπινθῆρας πετιέται ἡ Ἄννα. Τώρα εἶν' ἡ ὥρα, νὰ τὴν ἀγκαλιάση, νὰ τὴ φιλήση, νὰ τῆς δείξη δίχως πολλὰ λόγια τὴ δίψα της γιὰ λίγη φιλία.

«Στὸ σκοτάδι κάθεσαι;»

Ἡ φωνὴ τῆς Σοφίκας εἶναι κρύα, εἰρωνική.

Γυρίζει τὸ διακόπτη. Τὰ μάτια τῆς Ἄννας θάμπωσαν μὲ τὸ ξαφνικὸ φῶς. Τὰ νοιώθει ὑγρά. Ἄ, ναί, ἔκλαιγε, ἔκλαιγε τόσην ὥρα καὶ δὲν τὸ εἶχε καταλάβει. — Ὄχι, νὰ μὴν τὴν δῆ κλαϋμένη. — Γυρίζει τὴν πλάτη καὶ τρέχει στὴν κουζίνα.

Τὸ μόνο ποὺ ἀντελήφθηκε ἡ Σοφίκα εἶναι τὸ γύρισμα τῆς πλάτης.

Ἄρχισε νὰ γδύνεται βιαστικά, μ' ἕνα εἰρωνικό, κακὸ χαμόγελο στὰ χείλια. Κάθισε ἔπειτα μοναχή της στὸ τραπέζι, δίχως νὰ περιμένη τὴ μεγάλη.

Σὲ λίγο ἤρθε ἡ Ἄννα. Ἡ μικρὴ ἔτρωγε κιόλας. Ἦταν χλωμή, σὰ φάντασμα. Τὰ γυμνά της μπράτσα, λεπτὰ καὶ κιτρινάρικα, ἔκαναν γρήγορες κινήσεις νευρικές.

Στάθηκε ἡ Ἄννα μιὰ στιγμὴ καὶ τὴν κοίταξε μέσ' στὰ μάτια.

Μιὰ λέξη τώρα, ναί, δὲ χρειάζεται δὰ καὶ τόσο θάρρος

γιὰ νὰ σφίξῃς στὴν ἀγκαλιά σου τὸ λεπτὸ αὐτὸ κορμάκι. Μιὰ λέξη. . . .

Ἡ Σοφίκα, στενοχωρεμένη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίμονη ματιὰ τῆς μεγάλης, σηκώνει τὰ μάτια. Τὴν κοιτάει ἐρωτηματικά. Περιμένει, λές, μιὰ λέξη. Μὰ ἡ λέξη ἀργεῖ.

«Οὔφ, ζέστη ἔπιασε!» ἀκούγεται ἐπὶ τέλους ἡ φωνὴ τῆς μικρῆς, κούφια, εἰρωνική.

Στέκει ἡ Ἄννα μιὰ στιγμὴ ἀκόμα, ἔπειτα, τραβῶντας μὲ μιὰ κουρασμένη κίνηση τὴν καρέκλα της, κάθεται:

—«Ἄ, ναί, ζέστη, καλοκαίρι πιά. . . !»

16. 7. 33.

ΙΩΑΝΝΑΣ Γ. ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ

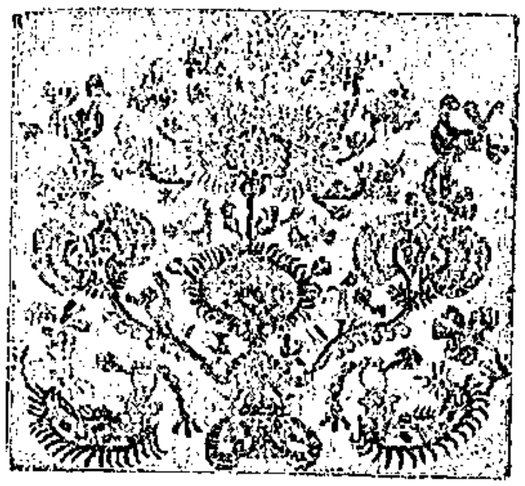

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΑΠΟΛΥΘΗΚΑ

Τὸ περυσινὸ ἡμερολόγιο *τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* δημοσιεύθηκε ἕνα ἄρθρο μου *«πῶς πρωτοδιορίσθηκα σχολάρχης»*. Κάποιοι ποὺ τὸ διάβασαν τότε μοῦ εἶπαν πὼς γιὰ συμπλήρωμα θὰ ἔπρεπε νὰ γράψω καὶ *«πῶς πρωτοαπολύθηκα»*. Νά, ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Σωστὰ «πῶς πρωτοαπολύθηκα», ἀφοῦ, ἀλήθεια, δὲν ἀπολύθηκα μία ἀλλὰ πολλὲς φορές.

***

Σὰν τελείωσα τὸ γυμνάσιο δύο αἰτίες μ' ἔσπρωξαν νὰ ζητήσω ἀμέσως θέση. Ἡ *πρώτη* ἦταν, ἐπειδὴ δὲν εἶχα πρόχειρα τὰ μέσα ν' ἀκολουθήσω ἀμέσως σπουδὲς στὸ Πανεπιστήμιο, κι ἡ δεύτερη, ἐπειδὴ μοῦ ἄρεσε νὰ γίνω δάσκαλος. Ἦταν κι ὁ πατέρας μου δάσκαλος κι ἐγὼ γεννήθηκα μέσα σὲ δημοτικὸ σχολεῖο. Ἄλλωστε καὶ τὸ ἀποκλειστικὸ ἰδανικὸ τῶν νέων τοῦ τόπου μου ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦταν νὰ γίνουν δασκάλοι ἢ νὰ καταταχθοῦν στὴ χωροφυλακὴ μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἐνωματάρχη ἢ τοῦ ὑπονωματάρχη κι ἔτσι νὰ γίνουν καπετάνιοι. Αὐτὰ τὰ πρότυπα εἴχαμε μπροστά μας κάθε στιγμὴ κι αὐτὰ ζηλεύαμε.

Ἐξ ἄλλου κι οἱ θέσεις αὐτὲς ἦταν ἀπὸ τὶς καλύτερες ποὺ μποροῦσαν νὰ πάρουν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ τελειόφοιτοι τοῦ γυμνασίου, χωρὶς ἄλλες σπουδὲς κι ἄλλα ἔξοδα. Ἔτσι ἄρχιζε ἀμέσως κι *ὁ λουφές*. Καὶ τί λουφές! ἐνενήντα δραχ-

μὲς τὸ μήνα ἔπαιρνε ὁ δάσκαλος κι ἄλλες τόσες ὁ ἐνωματάρχης. Ἕνας τόσος μισθὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δηλαδὴ πρὶν σαρανταπέντε χρόνια, ἦταν βέβαια κάτι. Ἐπιθυμοῦσα λοιπὸν νὰ γίνω δάσκαλος ἢ, ὅπως τὸν ἤθελε ὁ νόμος, «βοηθὸς ἑλληνικοῦ σχολείου» ἢ ἑλληνοδιδάσκαλος, πού ἔκανε πάντα ἀντίθεση στὸ δημοδιδάσκαλο καὶ λογαριαζόταν, ἄσχετα μὲ τὸ μισθὸ πού ἔπαιρνε καὶ τὴ μόρφωση πού εἶχε, ἀνώτερος ἀπὸ τὸ δημοδιδάσκαλο, ὅπως καὶ τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο λογαριαζόταν ἀνώτερο ἀπὸ τὸ δημοτικό.

«Βοηθὸς ἑλληνικοῦ σχολείου» ἦταν πάντα τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ πιὸ πρόχειρη θέση. Καὶ γι αὐτὸ ὅλοι σχεδὸν ὅσοι τελείωναν τότε τὸ γυμνάσιο ὄχι μονάχα στὸν τόπο μου μὰ μπορῶ νὰ εἰπῶ καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα εἶχαν αὐτὴ τὴ θέση πρόχειρο καταφύγιο καὶ μάλιστα μὲ τὴν καθησυχαστικὴ δικαιολογία τῆς προσωρινότητας. Ἔτσι ὅλοι σχεδὸν οἱ τελειοφοιτοι τοῦ γυμνασίου περνοῦσαν ἀπ' αὐτὸ τὸ κανάλι κι οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς κολλοῦσαν στὴ λάσπη του, λησμονοῦσαν τὶς παραπάνω σπουδές, σταματοῦσαν σ' αὐτὴ τὸ θέση, χωρὶς ἄλλη μόρφωση κι ἄλλη πρόοδο καὶ προπάντων ὅσοι τύχαινε νὰ νυμφευθοῦν πρόωρα. Καὶ τύχαινε αὐτὸ εὔκολα, ἐπειδὴ ἕνας ξένος, νέος 18-20 χρονῶν, πού ἔπαιρνε μισθὸ ἀπὸ τὸ δημόσιο καὶ δὲ δούλευε στὰ χωράφια, ὅπως οἱ ντόπιοι, ἦταν εὔκολο νὰ βρῆ νύφη καὶ νύφη καλή. Οἱ ξένοι ἀκόμη, σὰν ἄγνωστοι πού εἶναι, δὲν ἔχουν ἐλαττώματα, οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ δικοί τους, καὶ γι αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι πάντα γαμβροὶ προτιμότεροι ἀπὸ τοὺς ντόπιους.

Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ διορισμὸς δὲν ἦταν δύσκολος. Ἦταν βέβαια τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ θέσεις λίγες, μὰ λίγοι ἦσαν κι ἐκεῖνοι πού τελείωναν τὸ γυμνάσιο κι ἀκόμη πιὸ λίγοι ἐκεῖνοι πού ἔπαιρναν πτυχίο ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ σχολή. Καὶ ἡ ἵδρυση ἑλληνικῶν σχολείων δὲν ἦταν πρᾶγμα οὔτε δύσκολο οὔτε σπάνιο. Κι ἀκόμη γιὰ τὸ διορισμὸ σὲ μιὰ κενὴ θέση ἑλληνικοῦ σχολείου δὲ χρειαζόταν ἄλλο παρὰ νὰ δώση σημείωση ὁ συμπολιτευόμενος βουλευτὴς τοῦ τόπου, ὅπου ἀσκοῦσε τὰ πολιτικά του δικαιώματα ὁ ὑποψήφιος νὰ

διορισθῆ καὶ νὰ μὴν ἔχη ἀντίρρηση ὁ συμπολιτευόμενος βουλευτὴς τοῦ τόπου, ὅπου λειτουργοῦσε τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο.

Ἔτσι σὰν τελείωσα τὸ γυμνάσιο βρέθηκε καὶ γιὰ μένα, ὄχι πολὺ εὔκολα, οὔτε πολὺ γλήγορα, μὰ κάποτε βρέθηκε καὶ γιὰ μένα μιὰ θέση Ἡ θέση πού βρέθηκε ἦταν λίγο μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο μου, μὰ γιὰ ἀντιστάθμισμα τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἦταν τριτάξιο καὶ σὲ πρωτεύουσα ἐπαρχίας. Ἔτσι γίνηκε ὁ διορισμός μου.

Ὁ βουλευτὴς πού καμε τὸ διορισμὸ μᾶς ἔστειλε τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ μου μέσα σὲ συστημένο γράμμα. Αὐτὸ ἦταν πάντα μιὰ ὁλοφάνερη καὶ ἀναμφισβήτητη ἀπόδειξη ὅτι αὐτὸς καὶ ὄχι ἄλλος ἔκαμε τὸ διορισμό. Γιὰ τοῦτο ἂν τύχαινε νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν ἴδιον τόπο καὶ ἄλλοι συμπολιτευόμενοι βουλευταὶ γινόταν τότε ἀναμεταξύ τους ὁμηρικὸς ἀγώνας ποιὸς ἀπ' ὅλους θά παιρνε τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ. Κι ἂν τύχαινε νὰ εἶναι ἰσοδύναμοι στὴν κυβέρνηση καὶ νὰ μὴ σταθῆ δυνατὸν νὰ συνεννοηθοῦν σταματοῦσε ἡ κοινοποίηση τοῦ ἐγγράφου καὶ ὁ διορισμὸς ματαιωνόταν. Ἔτσι τώρα εἶχα στὴν τσέπη μου καὶ τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ.

Τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ τὸ διάβαζα καὶ τὸ ξαναδιάβαζα.

«Γνωστὸν ποιοῦμεν ὑμῖν, ὅτι διὰ Β. Δ. τῆ . . . τοῦ ἰσταμένου μηνὸς ἐκδοθέντος καὶ τῆ . . . τοῦ αὐτοῦ καταχωρισθέντος ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. . . . φύλλῳ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (τεῦχος Β') διωρίσθητε βοηθὸς ἑλληνικοῦ σχολείου ἐπὶ τῷ κεκανονισμένῳ μισθῷ τῶν δραχμῶν 90 κατὰ μῆνα εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον. . . .

Ὅθεν καλοῦμεν ὑμᾶς νὰ μεταβῆτε εἰς τὴν θέσιν σας καὶ ἀφοῦ ὀμόσητε τὸν ὅρκον τῆς ὑπηρεσίας ἐνώπιον τοῦ Ἐπάρχου . . . ἀναλάβητε τὰ καθήκοντά σας.

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν
καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.
. . . . . .

Τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ τό φερνα πάντα μαζί μου ὅπου κι ἂν πήγαινα καὶ τὸ διάβαζα καὶ τὸ ξαναδιάβαζα,

ὅπου ἔβρισκα εὐκαιρία καὶ ὅπου δὲν εἶχα εὐκαιρία τὸ ἐπαναλάβαινα νοερῶς. Πολλὲς ἀπὸ τὶς λέξεις του δὲν τὶς καταλάβαινα τί ἔννοια εἶχαν. Μὰ τί εἶχε νὰ κάμη. Τὴ διαισθανόμουν τὴ σημασία τους. Τὸ ἔγγραφο ἔλεγε πὼς διορίστηκα βοηθὸς ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ πὼς θὰ παίρνω ἐνενήντα δραχμὲς τὸ μήνα κι ἔτσι δὲ θὰ εἶμαι πιὰ βάρος στοὺς δικούς μου, πὼς θὰ εἶμαι ἀνεξάρτητος, πὼς θὰ ἀντιμετωπίζω τὶς ἀνάγκες μου μὲ τὰ ἴδια μου μέσα καὶ πὼς σὲ ἀνάγκη θὰ βοηθοῦσα καὶ τοὺς δικούς μου καὶ ἄλλα τέτοια. Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ ἤμουν κάπως ὑπερήφανος.

***

Τὸ γράμμα τοῦ βουλευτῆ μὲ τὸ διορισμό μου στάθηκε γιὰ πολλὲς ἡμέρες τὸ σπουδαιότερο ζήτημα στὸ χωριό μου, μπορῶ νὰ εἰπῶ στὸ δῆμο μου καὶ σ᾽ ὅλη τὴν ἐκλογικὴ περιφέρεια τοῦ βουλευτῆ. Τὸ κόμμα τοῦ βουλευτῆ συζητοῦσε μὲ περηφάνεια τὸ ζήτημα αὐτό, μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ θέση τοῦ βουλευτῆ στὴν κυβέρνηση, γιὰ τὴ φροντίδα πού δειχνε πάντα γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῶν φίλων του καὶ κεινῶν ποὺ ἀνῆκαν ἀποκλειστικὰ σ᾽ αὐτὸν καὶ κεινῶν ἀκόμη ποὺ δὲν ἀνῆκαν ἀποκλειστικά. Ὁ τελευταῖος ὑπαινιγμὸς ἀφοροῦσε ἐμένα, εἶχε σχέση μὲ τὸ διορισμὸ τὸ δικό μου.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ καὶ οἱ δικοί μου δεχόμαστε πολλὲς ἡμέρες τὰ συγχαρητήρια τῶν δικῶν μας καὶ τῶν χωριανῶν μας. Ἤρθαν δικοί μας κι ἀπὸ ἄλλα χωριά, γιὰ νὰ μᾶς συγχαροῦν. Δὲν ἦταν μικρὰ τὰ πράγματα νὰ διορισθῶ Ἑλληνοδιδάσκαλος τόσο νέος, μόλις τελείωσα τὸ γυμνάσιο, ν᾽ ἀρχίσω νὰ παίρνω μισθὸ ἀπὸ τόσο μικρός. Ποιὸς τὴ χάρη μου καὶ τὴ χάρη τῶν δικῶνε μου! Μισθὸν ὁ πατέρας μισθὸν ὁ γυιός! Μὰ τοῦτοι θὰ φᾶν τὸ δημόσιο! Ακούστηκε κι αὐτὴ ἡ φωνή. Φωνὴ κρυφὴ καὶ σιγανή, μὰ ἀκούστηκε κι ἦταν ἡ φωνὴ ποὺ πρόδινε τὰ πραγματικὰ αἰσθήματα τῶν χωριανῶν μου...

***

Σιγὰ σιγά, ὅπως ἦταν φυσικό, μετριάσθηκε κι ἔπεσε ὁ πυρετὸς τῆς χαρᾶς γιὰ τὸ διορισμό μου κι ἄρχισαν οἱ μέριμνες καὶ οἱ ἑτοιμασίες γιὰ τὸ μακρινὸ ταξίδι μου. Ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα ὅλα μου τὰ ταξίδια εἶχαν γίνει μὲ τὰ πόδια καὶ κάποια μὲ τὸ μουλάρι. Τὸ τωρινὸ ταξίδι θὰ γινόταν ἀναγκαστικὰ μὲ βαπόρι, ποὺ περνοῦσε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸ λιμάνι μας κάθε τετάρτη στὶς τρεῖς τὸ ἀπομεσήμερο. Ὅλο τὸ πρωῒ τῆς τετάρτης, ποὺ ὁρίσθηκε γιὰ τὴν ἀναχώρηση μου, τὸ σπίτι μας ἦταν ἄνω κάτω καὶ οἱ δικοί μου ὅλοι βρισκόντουσαν σὲ κίνηση καὶ συγκίνηση. Ὅλοι ἐπιμένανε νὰ μὲ συνοδεύσουν ὡς τὸ παράλιο καὶ ἡ Πιστή, τὸ ἀγαπημένο μου σκυλάκι, δὲν ξεκολλοῦσε ἀπὸ κοντά μου, ἔδειχνε κι αὐτὴ πὼς ἦταν ἀποφασισμένη νὰ κάνη τὸ ἴδιο. Τὸ παράλιο δὲν ἦταν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, μὰ ὁ δρόμος ἦταν πολὺ κατηφορικὸς καὶ ἀνώμαλος. Στὶς 12 ὅλα ἦσαν ἕτοιμα, ὅλα, δηλαδὴ ἕνας μπόγος κλινοσκεπάσματα, μιὰ παλιὰ βαλίτσα κι ἕνα κοφίνι τρόφιμα. Αὐτὰ ἦταν ὅλα. Ἔτσι στὶς 12 ξεκινήσαμε γιὰ τὸ ἐπίνειο καὶ στὶς δύο φθάσαμε κιόλας καὶ ἀκουμπήσαμε κάπου ἐκεῖ περιμένοντας τὸ βαπόρι. Ἐκεῖ εἶχαν κατεβῆ κι ἄλλοι ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τ᾽ ἄλλα γειτονικὰ χωριά. Περνοῦσε, βλέπετε, τὸ βαπόρι. Ἔτσι γινόταν πάντα ὅταν περνοῦσε τὸ βαπόρι.

Σ᾽ αὐτο τὸ ἀναμεταξὺ ἐγὼ δεχόμουν τὶς περιποιήσεις ὅλων. Ὅλοι κάτι εἶχαν νὰ μοῦ εἰποῦν, κάτι νὰ μὲ συβουλέψουν, κάτι νὰ μοῦ εὐχηθοῦν.

Ἀναχωροῦσα πρώτη φορὰ γιὰ τόσο μακρινὸ ταξίδι, δὲ θάβλεπα τοὺς δικούς μου ὡς τὶς διακοπὲς τῶν σχολείων κι ἦταν ἀκόμη τότε Νοέμβρης. Ἔτσι εἶχε κυριέψει ὅλους τοὺς δικούς μου μεγάλη συγκίνηση. Ὅλοι προσποιούμαστε ἀταραξία κι ὅλοι εὔκολα μαρτυριόμαστε πὼς εἴμαστε σὲ ταραχὴ καὶ σιγκίνηση.

***

Τὸ βαπόρι ἦταν, ὅπως λέμε, «τοῦ γύρου», ἔπιανε δηλαδὴ σ᾽ ὅλες τὶς σκάλες καὶ γιὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς στὸ λιμάνι τῆς

μικροπολιτείας ὅπου ἦταν τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, χρειαζόταν δύο ὁλόκληρα μερόνυχτα. Ἔτσι ὅλοι κάτι εἶχαν νὰ μοῦ εἰποῦν γιὰ τὸ ταξίδι μου, γιὰ τὸ βάπόρι καὶ γιὰ τὴ ζοὴ μέσα σ᾽ αὐτό, γιὰ τὶς σκάλες ποὺ θά πιανε, γιὰ τὴν ναυτία καὶ πῶς μποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν ἀποφύγη καὶ γι ἄλλα τέτοια.

Τὸ βαπόρι δὲν εἶχε καθυστέρηση, στὶς τρεῖς κιόλας οἱ βαρκάρηδες τὸ ἀνακάλυψαν βαθειὰ στὸν ὁρίζοντα κι ἄρχισαν νὰ τελαλοῦν τὴν ἐμφάνιση του μὲ τὶς φωνὲς τους, μὲ τὶς τρουμπέτες τους καὶ μ᾽ ὅλες τὶς θορυβώδικες προετοιμασίες τους. Σὲ λίγο ἀρχίσαμε νὰ τὸ διακρίνωμε κι ἐμεῖς. Ἔτσι τώρα ἡ καρδιὰ ὅλων μας ἄρχισε νὰ κτυπᾶ πιὸ δυνατὰ καὶ πιὸ γλήγορα καὶ περισσότερο ἡ καρδιὰ τῆς μάννας μου. Τὸ βαπόρι ἄρχισε κιόλας νὰ σφυρίζη, μιὰ φορά, δυὸ φορές, σημεῖο πὼς δὲν εἶχε νὰ ξεμπαρκάρη κόλα καὶ πὼς ἔπρεπε νὰ σπεύσωμε νὰ ἐπιβιβασθοῦμε. Οἱ βαρκάρηδες μᾶς καλοῦσαν τώρα μὲ τὰ ὀνόματα μας καὶ μᾶς παρότρυναν νὰ μποῦμε στὶς βάρκες. Ἀποχαιρέτησα γλήγορα γλήγορα τοὺς δικούς μου καὶ τελευταῖα τὴ μάννα μου. Ἡ καϋμένη ἡ μάννα μου ξέσπασε σὲ ἀναφυλλητὰ καὶ χρειάστηκε νὰ τὴ στηρίξωμε, γιὰ νὰ μὴ σωρισατῆ χάμου. Ὡς τὸ βαπόρι μὲ ξέβγαλε ὁ πατέρας μου καὶ ἡ ἀδελφή μου. Στὴ βάρκα μέναμε καὶ οἱ τρεῖς μας σιωπηλοὶ καὶ ἀμίλητοι. Μόνον ὁ βαρκάρης φλυαροῦσε ἀδιάκοπα. Ἔλεγε πὼς μὲ ζηλεύει γιὰ τὸ ταξίδι μου, πὼς πεθυμοῦσε κι αὐτὸς νὰ κάνη αὐτὸ τὸ ταξίδι, νὰ περάση νὰ ἰδῆ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ Νιόκαστρο, ὅπου εἶχε μείνει φυλακισμένος δέκα πέντε χρόνια κι ἄλλα τέτοια. Ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε φθάσαμε κιόλας στὸ βαπόρι μολονότι εἶχε ἀνακόψει τὸ δρόμο του πολὺ ἀνοικτά. Τὸ βαπόρι σὰν δὲν εἶχε νὰ ξεφορτώση κρατιόταν στὸν ἀτμό, χωρὶς νὰ ρίξη ἄγκυρα. Σφύριζε τώρα γιὰ τρίτη φορά, σημεῖο πὼς φεύγει. Δὲν εἶχε νὰ ξεμπαρκάρη παρὰ δύο ἐπιβάτες. Αὐτοὶ πήδησαν στὴ βάρκα ἀπὸ τὴ μπουκαπόρτα κι ἀκὸ κεῖ, ἀφοῦ ἀγκάλιασα τὸν πατέρα μου καὶ τὴν ἀδελφή μου, ἀνέβηκα κι ἐγὼ μὲ τὴν πρόθυμη βοήθεια τῶν ναυτῶν. Τὸν ἴδιο καιρὸ τὸ βαπόρι ἔκανε τὶς ἀναγκαῖες μανούβρες, γιὰ νὰ

πάρη τὴν κατευθυντήρια γραμμή. Ἡ βάρκα ποὺ θάφερνε πίσω τοὺς δικούς μου εἶχε πιὰ ξεγαντζωθῆ ἀπὸ τὸ βαπόρι καὶ γύριζε στὴν παραλία. Κι ἐγὼ τώρα ἀπὸ τὸ κατάστρωμα κουνοῦσα ἀδιάκοπα τὸ μαντήλι μου ἀποχαιρετώντας μ᾽ αὐτὸ τὸν τρόπο τοὺς δικούς μου. Τὸ ἴδιο ἔκαναν κι αὐτοί. Καὶ ἡ ἀγαπημένη μου Πιστὴ ἀκουμπισμένη στὴν κουπαστὴ τῆς βάρκας γέμιζε τώρα τὸν ἀέρα μέ τὰ παραπονιάρικα γαυγίσματα της. Τί συγκινήσεις!

Τὸ βαπόρι τρέχει τώρα «ὁλοταχῶς» κι ἀπομακρύνεται γλήγορα ἀπὸ τὴν παραλία. Δὲ διακρίνω πιὰ τοὺς δικούς μου καὶ σὲ λίγο μόλις ξεχωρίζω ἀμυδρὰ τὴ σιλουέτα τοῦ τόπου μου. Κι ἄξαφνα μιὰ στροφὴ τοῦ βαποριοῦ δεξιὰ σ᾽ ἕνα μικρὸ κάβο μοῦ κόβει ἀπότομα κι αὐτὴ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν τόπο μου. Βρίσκομαι τώρα μέσα στὸ ἄγνωστο, αἰθάνομαι τὴ μοναξιά μου καὶ δοκιμάζω μιὰ ἐκμηδενιστικὴ ἀποθάρυνση, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τὴν περιγράψω.

Δύο μερόνυχτα μέσ᾽ στὸ βαπόρι μὲ καιρὸ ἀκατάστατο, μὲ κινηματογραφικὴ ἐναλλαγὴ ἀσυνήθιστων ἐντυπώσεων, μὲ ἀταξία στὸ φαγητὸ καὶ στὸν ὕπνο, ποὺ παρ᾽ ὅλες τὶς συμβουλὲς δὲ γλύτωσα κι ἀπὸ τὴ ναυτία, κακοπάθησα πολὺ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ καὶ τὴν τρίτη μέρα ἀποβιβάσθηκα στὴν ἕδρα τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ὁλότελα ἐξαντλημένος. Μ᾽ ὅλα ταῦτα τὸ ταξίδι μου τελείωνε καλά. Στὴν ἀποβάθρα μὲ περίμενε καὶ μὲ δέχθηκε ὁ ὑποτελώνης τοῦ τόπου, ἕνας καλώτατος ἄνθρωπος, ἰδιαίτερος συμπολίτης μου. Εἶχε πληροφορηθῆ τὸν πηγαιμό μου ἀπὸ ἕνα γράμμα τῶν δικῶν μου. Μὲ ὁδήγησε στὸ ὑποτελωνεῖο καὶ μὲ περιποιήθηκε πολύ. Τὴν ἄλλη μέρα πρωΐ πῆγα στὸ ἐπαρχεῖο, γιὰ νὰ δώσω τὸν ὅρκο τῆς ὑπηρεσίας. Ὁρκίσθηκα «νὰ φυλάττω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν συνταγματικὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπακοὴν εἰς τὸ σύνταγμα, τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ Κράτους καὶ νὰ διαχειρίζωμαι τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως τὴν ἀνατεθεῖσάν μοι δημοσίαν ὑπηρεσίαν».

Ἀπὸ τὸ Ἐπαρχεῖο πῆγα στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ὅπου γνωρίστηκα μὲ τοὺς συνεργάτες μου καὶ ἀνάλαβα, ὅπως λέμε, ὑπηρεσία.

*
* *

Καὶ τώρα; Ἡ ἐργασία μου στὸ σχολεῖο θ' ἄρχιζε τὴν ἄλλη μέρα. Ἕνα παιδὶ 18 χρονῶν, χωρὶς καμία προπαίδεια ἐπαγγελματική, χωρὶς καμιὰ πεῖρα κοινωνική, χωρὶς τὴν παραμικρότερη καλλιέργεια τοῦ κριτικοῦ του πνεύματος, εἶναι πιὰ δάσκαλος. Ἕνα παιδὶ ποὺ δὲν εἶχε διαβάσει τίποτε ἄλλο ἐξὸν ἀπὸ τὰ λίγα σκόρπια καὶ χωρὶς ἀλληλουχία τεμάχια ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ποὺ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας των δὲν ἦταν ἄλλος παρὰ μονάχα ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴ γλῶσσα τους, ἕνα παιδὶ ποὺ κι ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε πὼς εἶχε κάμει κάποια ἐπιφανειακὴ γνωριμία μὲ τὸν ἰδιωτικὸ καὶ τὸ δημόσιο βίο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δὲν ἤξερε ὅμως τίποτε γιὰ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες καὶ γιὰ τὰ μεγάλα σύγχρονα προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἔγινε ἀπότομα δάσκαλος. Ἕνα σχολαστικὸ μαθητούδι ποὺ εἶχε ἀνοικτὰ τὰ μάτια του, χωρὶς νὰ βλέπῃ, χωρὶς δηλαδὴ νὰ δύναται νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ κρίνῃ, ἔγινε διὰ μιᾶς δάσκαλος, ἀπὸ τὸ θρανίο τοῦ σχολείου ἀνέβηκε ἀμέσως στὴ δασκαλοκαθέδρα καὶ μ' ἕνα διορισμὸ μεταμορφώθηκε σὲ παιδαγωγό. Τί ἀστεῖο ἀλλὰ καὶ τί τραγικό! Τὸ σχολαστικὸ αὐτὸ μαθητούδι τό στελνε τὸ Κράτος στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο μιᾶς ἐπαρχιακῆς μικροπολιτείας γιὰ νὰ μάθῃ τὰ Ἑλληνόπουλα γράμματα, νὰ τοὺς γνωρίσῃ τὸν ἀρχαῖο καὶ τὸ νεώτερο πολιτισμὸ καὶ γενικὰ νὰ τὰ παιδαγωγήσῃ. Μὰ μὲ ποιὰ ἐφόδια καὶ μὲ ποιὰ μέθοδο; Τί γνώσεις εἶχε καὶ τί ἐπαγγελματικὸ καταρτισμό; Τί ἤξερε; Κάνοντας τὶς σκέψεις αὐτὲς ἄρχισα νὰ ἀνησυχῶ γιὰ τὸ αὔριο καὶ ὅσο ἡ ἡμέρα προχωροῦσε ἡ ἀνησυχία μου μεγάλωνε. Τί θά κανα αὔριο; Ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς θὰ ἄρχιζα, πῶς θὰ κρατοῦσα τὴν τάξη καὶ πῶς θὰ κρατοῦσα τὰ παιδιὰ εὐχαριστημένα; Μὲ τέτοιες σκέψεις πῆγα τὸ βράδυ στὸ δωμάτιο μου. Σὰν βρέθηκα μονάχος οἱ σκέψεις μου αὐτὲς γινόντουσαν ὁλοένα καὶ πιὸ ἐπίμονες, ὁλοένα καὶ πιὸ ζωηρές. Ὅλη τὴ νύχτα δὲ μπόρεσα νὰ κλείσω μάτι. Στρηφογύριζε ἀδιάκοπα τὸ σῶμα μου στὸ κρεβάτι μου καὶ τὸ πνεῦμα μου στὸ κεφάλι μου. Προσπαθοῦσα ν' ἀλλάξω σκέψεις μὰ δὲν τὸ κατόρθωνα. Ἔτσι ἡ ἀνησυχία μου ὅλο καὶ μεγάλωνε. Πέρασα μιὰ νύχτα ἀνήσυχη, μιὰ νύχτα κρίσιμη. Τί θά κανα αὔριο στὸ σχολεῖο, πῶς θὰ ἀντιμετώπιζα τὴν κατάσταση: Ποῦ νὰ καταφύγω, ποιὸν νὰ συβουλευθῶ; Τὶς γνώσεις μου; Μὰ εἶχαν καμμιὰ σχέση μὲ τὸ ζήτημα πού με βασάνιζε; Ποιανοῦ τὴ συνδρομὴ θὰ μποροῦσα νὰ ζητήσω; Τῶν συνεργατῶν μου; Μὰ μόλις εἶχα γνωρισθῆ μαζί τους καὶ δὲν ἔτυχε νὰ μοῦ δώσουν τέτοια ἐνθάρρυνση. Ἀλλωστε τί θὰ εἶχαν νὰ μοῦ εἰποῦν κι αὐτοί; Πολλὲς φορὲς ἔκανα τὴ σκέψη ἂν δὲ θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ κάνω τὸν ἄρρωστο, νὰ μὴν πάω τὴν ἄλλη μέρα στὸ σχολεῖο, νὰ ἐγκαταλείψω τὴ θέση μου καὶ νὰ σηκωθῶ νὰ φύγω μὲ οἱαδήποτε πρόφαση, γιὰ νὰ γλυτώσω ἀπ' αὐτὸ τὸ μαρτύριο, ἀπὸ τὴ βέβαιη καταισχύνη, ἀπὸ τὸ βέβαιο περίγελο τῶν παιδιῶν, μπροστὰ στὰ ὁποῖα δὲ θὰ εἶχα τί νὰ εἰπῶ καὶ τί νὰ κάνω αὔριο. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω ἀναπολοῦσα τέτοιες κωμικοτραγικὲς σκηνὲς κάποιων δυστυχισμένων δασκάλων μου. Βρισκόμουν ἀκόμα σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ὅταν ἄρχισε νὰ ξημερώνῃ. Ἄνοιξα τὸ παράθυρο. Ἡ πρωϊνὴ δροσιὰ εἶχεν ἐπίδραση κατασταλτικὰ στὰ νεῦρα μου. Ἄρχισα σιγὰ-σιγὰ νὰ ἀλλάζω σκέψεις καὶ γνῶμες καὶ τέλος ἀποφάσισα νὰ παρουσιασθῶ στὰ παιδιὰ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσω μὲ τόλμη τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου μου.

*
* *

Τὴν ὡρισμένη ὥρα πῆγα στὸ σχολεῖο. Σὲ λίγο κτύπησε τὸ κουδούνι συγκέντρωση. Τὰ παιδιὰ μπῆκαν στὶς τάξεις τους κι ὁ σχολάρχης μὲ ὁδήγησε στὴν αἴθουσα τῆς πρώτης τάξης, μὲ συνέστησε τυπικὰ καὶ ξηρὰ στὰ παιδιὰ καὶ ἀποχώρησε. Ἔτσι βρίσκομαι τώρα μονάχος μπροστὰ στὰ παιδιὰ καὶ στὸ βάραθρο. Τὰ παιδιά, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν ἦταν ἤρεμα. Ὅλα εἶχαν τώρα στρέψει τὶς ματιές τους κατεπάνω μου, μὲ ψυχολογοῦσαν, συγκέντρωναν ἐντυπώσεις. Δὲ χρειαζόταν παρὰ ἡ παραμικρότερη ἀφορμή, μιὰ μικρὴ παράταση τῆς ἀργίας, γιὰ νὰ δημιουργηθῆ ἀταξία. Γιὰ λίγο

τά χασα, μὰ συνῆλθα ἀμέσως καὶ χωρὶς ἀργοπορία εἶπα: ***Προσευχή***. Πήραμε ὅλοι αὐτόματα τὴ στάση τῆς προσευχῆς καὶ ἡ προσευχὴ γίνηκε. Τὰ παιδιὰ καρφώσαν ξανὰ ἐπάνω μου τὶς ματιές τους, κι ἄρχισαν λίγο λίγο νὰ ἀνταλλάσσουν τὶς σκέψεις τους νὰ ψιθυρίζουν. Δὲν ἔχασα καιρό, δὲν τοὺς ἔδωσα καιρὸ νὰ παρασυρθοῦν σὲ ἀταξία, δὲν τ' ἀφῆκα ἄεργα. Γλήγορα-γλήγορα ὅρισα ἕνα μαθητὴ νὰ βγῆ στὸν πίνακα, πῆρα μιὰ χρηστομάθεια κι ἄρχισα νὰ ὑπαγορεύω: «Λέαινα ὀνειδιζομένη ὑπὸ ἀλώπεκος ἐπὶ τῷ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ἕνα τίκτειν. Ἕνα, ἔφη, ἀλλὰ λέοντα». Κι ἀπάνω σ' αὐτὲς τὶς λέξεις ἄρχισα ἀμέσως νὰ κάνω τεχνολογία. Ἡ τεχνολογία τράβηξε τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν κι ἔτσι ἐγὼ στάθηκα στὰ πόδια μου καὶ στὴν ὑπόληψη τῶν μαθητῶν μου. Μοῦ χρησίμευσε σ' αὐτό, εἶναι ἀλήθεια, καὶ τὸ σχολεῖο τοῦ πατέρα μου ποὺ πολλὲς φορές, σὰν ἤμουνα πιὰ στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου, τὸν βοηθοῦσα καὶ κάποτε τὸν ἀναπλήρωνα σὰν ἀπουσίαζε. Ἔτσι σώθηκε ἡ κατάσταση καὶ τὸ ἄξίωμα τοῦ δασκάλου. Εὖγε τεχνολογία! Σὲ εὐγνωμονῶ. Ὅλο τὸ πρωῒ πέρασε μὲ τὴν τεχνολογία. Οἱ μαθηταί μου δὲ μοῦ ἔδωκαν καμμιὰ ἀφορμή. Ἀπεναντίας παρακολουθοῦσαν μὲ ἐνδιαφέρο τὴν τεχνολογία κι ἔδειχναν πὼς εἶναι εὐχαριστημένοι μαζί μου.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ μάθημα ἔγινε μὲ περισσότερη ἡρεμία καὶ μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Οἰκονόμησα τώρα καὶ μιὰ χρηστομάθεια καὶ προσπάθησα να θυμηθῶ καὶ θυμήθηκα τί ἦταν καὶ πῶς γινόταν «ἡ παλαιὰ καὶ καθαρὰ ἐξήγηση» καὶ ἡ γραμματική. Ἔτσι ἐξασφάλισα τὰ ἐννιὰ δέκατα τῆς ἐργασίας ποὺ γινόταν στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἡσύχασα πιὰ καὶ ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου πήγαινε ὁλοένα καὶ καλύτερα. Ἤξερα τώρα νὰ κάνω τεχνολογία καὶ μὲ τὴν τεχνολογία νὰ ὑψώνωμαι στὴ συνείδηση τῶν μαθητῶν μου. Φαίνεται πὼς ἤμουνα ἄξιος «ἱππότης τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς τεχνολογίας καὶ τίμιος ζυγιστὴς τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων». Τὶ ἄλλο χρειαζόταν; Τίποτε. Αὐτὴ ἦταν ὅλη ἡ ἐργασία ποὺ γινόταν στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἡ τεχνολογία εἶχε γίνει σκοπὸς στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, δὲν ἦταν ὄργανο

γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἀπεναντίας τὰ κείμενα ὑπῆρχαν γιὰ τὴν τεχνολογία. Κι ἔτσι ὅποιος ἤξερε νὰ κάνη τεχνολογία, νὰ ἀραδιάζη τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ νὰ ψέλνη τοὺς τύπους τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων λογαριαζόταν, μὲ τὸ συμπάθιο, «βαρβᾶτος Ἑλληνιστής».

* * *

Ἔτσι περνοῦσαν οἱ ἡμέρες μὲ τὴν τεχνολογία. Κάθε πρωῒ δύο ὧρες, χωρὶς καμμιὰ διακοπή, κάναμε γραμματική, «παλαιὰ καὶ καθαρὰ ἐξήγηση» καὶ τεχνολογία. Εἴχαμε καὶ τρεῖς ὧρες τὴ βδομάδα ἀριθμητική. Αὐτὸ ἦταν ὅλο. Γυμναστικὴ δὲν ἔκαναν τὰ παιδιά, παιχνίδια δὲν ἔπαιζαν, μουσικὴ δὲν εἶχαν, οὔτε χειροτεχνία. Δημοτικὴ γλωσσα ὄχι, οὔτε γιὰ βοηθητικὸ μάθημα. Καὶ ἡ ἐξήγηση τῶν ἀρχαίων κειμένων γινόταν σὲ κολλαριστή, μὰ ἀκατάστατη, καθαρεύουσα. Τὸ πρόγραμμα εἶχε φυσικὴ ἱστορία καὶ καλλιγραφία καὶ ἰχνογραφία. Μὰ αὐτὰ τὰ μαθήματα δὲ γινόντουσαν. Οἱ δάσκαλοι δὲν ἔχαναν τὸν καιρό τους νὰ κάνουν τέτοια μαθήματα, ἀντὶ νὰ κάνουν τέτοια μαθήματα, μάθαιναν τὰ παιδιὰ τεχνολογία.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ παιδιὰ προχωροῦσαν ἱκανοποιητικὰ στὴν τεχνολογία. Τά σπρωχνε σ' αὐτό, εἶναι ἀλήθεια, καὶ ἡ δική μου ἀγάπη στὴν τεχνολογία καὶ ἡ πεποίθηση μου στὴν ἀπόλυτη χρησιμότητα τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς τεχνολογίας γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Εἶχα τόση πεποίθηση σ' αὐτό, ὥστε λίγο ἀργότερα ἔγραψα κι ἕνα ἄρθρο «Γραμματικὴ — Συντακτικὸν» ποὺ δημοσιεύθηκε κιόλας σ' «τὸ Περιοδικὸν τῶν Μαθητῶν», ποὺ ἔβγαζε τότε ὁ κ. Γ. Ἠλιάδης. Ἐκεῖ παρομοίαζα τὴ Γραμματικὴ καὶ τὸ Συντακτικὸ μὲ δυὸ χρυσὰ κλειδιά, ποὺ μ' αὐτὰ ἀνοίγομε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρχαίων κειμένων. Καὶ θὰ με ρωτήσετε ἴσως ποῦ τό ξερα ἀφοῦ ἀγνοοῦσα αὐτοὺς τοὺς θησαυρούς; Τὸ εἶχα ἀκούσει ἀπὸ τοὺς δασκάλους μου. Καὶ οἱ δάσκαλοι μου ποῦ τό ξεραν; Φαίνεται πὼς κι αὐτοὶ τὸ

εἶχαν ἀκούσει ἀπὸ τοὺς δασκάλους τους. Κι ἐκεῖνοι; Μὰ κι ἐκεῖνοι φαίνεται πὼς τὸ εἶχαν ἱερὴ κληρονομία ἀπὸ τοὺς δικούς τους δασκάλους. Ἱερὴ κληρονομία ποὺ δὲν ἐπιδεχόταν καμμιὰ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας της.

***

Ἀξίζει ἴσως τὸν κόπο γιὰ χάρη τῶν νεωτέρων νὰ εἰποῦμε μὲ δυὸ λέξεις τί ἦταν καὶ πῶς γινόταν ἡ τεχνολογία.

Ἡ τεχνολογία δὲν εἶχε τὴν ἔννοια ποὺ τὶς ἀποδίνομε σήμερα, δὲν ἦταν δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη ποὺ λέει γιὰ τὶς τέχνες καὶ γενικὰ γιὰ τὰ ἐπαγγέλματα, οὔτε ἡ ἐπιστήμη ποὺ ἐκθέτει ἐπιστημονικὰ τὰ μέσα καὶ τὶς ἐνέργειες μὲ τὰ ὁποῖα αὐξάνει ἡ χρησιμότητα τῆς ὕλης ποὺ μᾶς προμηθεύει ἡ φύση. Ἡ τεχνολογία ποὺ γινόταν στὰ σχολεῖα ἦταν καὶ εἶναι ἡ γραμματικὴ ἀνάλυση τῶν λέξεων, ἡ μηχανικὴ ἀποστήθιση τῶν φαινομένων τῆς γλώσσας δηλαδὴ τῶν τύπων καὶ τῶν κανόνων ποὺ σχηματίσθηκαν μὲ τὴν ἐργασία αἰώνων ἀπὸ τὴ γραμμματικὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων. Τύποι καὶ κανόνες ἀναρίθμητοι, ἀφοῦ ἄπειρες εἶναι καὶ οἱ λέξεις ποὺ ὑπάρχουν στὰ ἀρχαῖα κείμενα ἔμμετρα καὶ πεζά. Μιὰ γραμματικὴ γιὰ χρήση τῶν μαθητῶν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, ποὺ τυχαίνει νὰ ἔχω μπροστά μου αὐτὴ τὴ στιγμὴ περιέχει 855 παραγράφους ἐξὸν ἀπὸ τὸ παράρτημα, τὶς ὑποδιαιρέσεις τῶν παραγράφων, τὶς σημειώσεις καὶ «τὰ ψιλά». Ἔ, ὅλα αὐτὰ τὰ παιδιὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ἔπρεπε νὰ τὰ μάθουν νὰ τὰ λένε «νεράκι, ἀπόξω κι ἀνακατωτά» Καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδιὰ αὐτὰ μὲ τὴν πολύωρη καθημερινὴ τεχνολογία ποὺ γινόταν, δηλαδὴ μὲ τὴν πολύωρει καθημερινὴ ἐπανάληψη τῶν τύπων καὶ τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, μὲ τὴν ἰδιαίτερη μελέτη ποὺ γινόταν ἐπάνω σ' αὐτὰ στὸ σπίτι, μὲ τὸ διάβασμα καὶ τὰ γραψίματα ποὺ γινόντουσαν στὸ σχολεῖο καὶ στὸ σπίτι κατόρθωναν τὰ παιδιὰ νὰ τὰ ἀποστηθίζουν ὅλα ἢ τὰ περισσότερα

ἀπ' αὐτά. Κατόρθωναν νὰ κρατοῦν στὰ κεφαλάκια τους ἄπειρες ἄγνωστες σ' αὐτὰ λέξεις καὶ ἄσχετες ἀναμεταξύ τους.

Ἡ τεχνολογία ὑπῆρξε ἑκατὸ κοντὰ χρόνια, ἀφ' ὅτου δηλ. στὰ 1836 συστήθηκαν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὁ πιὸ σκληρὸς τύραννος τῶν παιδιῶν! Τί ξενύχτια, τί χαστούκια, τί ξύλο, τί νησταῖες, τί φυλακίσεις, τί βρισιές, τί ἐξευτελισμούς, τί ἄλλα καθημερινὰ μαρτύρια ὑπόφεραν τὰ κακόμοιρα τὰ παιδιὰ ἕναν αἰῶνα ἐξ αἰτίας της! Καὶ γιατί ὅλα αὐτὰ τὰ φρικτὰ βασανιστήρια; Γιὰ νὰ οἰκονομήσουν τὰ παιδιὰ «τὰ χρυσὰ κλειδιὰ» ποὺ μ' αὐτὰ θ' ἄνοιγαν τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρχαίων κειμένων! Μὰ ἡ τεχνολογία δὲν ἦταν μέσο, ἀπεναντίας εἶχε γίνει σκοπὸς καὶ μπορῶ νὰ εἰπῶ πὼς ἦταν ὁ σπουδαιότερος ἂν μὴ ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Ἑλληνικὰ γράμματα ἦταν ἡ τεχνολογία καὶ τὰ ἀρχαῖα κείμενα περιεῖχαν λέξεις, γιὰ νὰ γίνεται στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο μόνο τεχνολογία καὶ γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ τεχνολογία.

***

Ἡ τυραννία τῆς τεχνολογίας δὲν ἀποτινάχθηκε ἀκόμη ἀπὸ τὰ σχολεῖα μὰ μὲ τὸν καιρὸ ἐξασθένισε αἰσθητά, ὥστε νὰ μὴν κάνη πιὰ σήμερα τόσο μεγάλο κακὸ στὰ παιδιὰ καὶ στὴν ἐκπαίδευση καὶ σὲ λίγο ἐλπίζομε πὼς θὰ καταποντισθῇ μέσα στοὺς ὠκεανοὺς τῶν δακρύων ποὺ ἐξ αἰτίας της ἔρρευσαν. Ἡ λιτρεία τῆς τεχνολογίας ἐξασθένισε αἰσθητά, μὰ δὲν ἐξαφανίστηκε ἀκόμη. Ἔχει ἀκόμη φανατικοὺς λειτουργοὺς καὶ πιστοὺς καὶ κάθε φορά, σὰν τυχαίνει, τοὺς ἀκοῦτε νὰ λένε μὲ ἱερὴ συγκίνηση: «αὐτὰ ἦταν γράμματα μιὰ φορά!» Τί πλάνη καὶ τί ὀλέθρια παρεξήγηση!

Καὶ τώρα ἂς ἰδοῦμε πῶς γινόταν ἡ τεχνολογία καὶ γιὰ παράδειγμα ἂς πάρωμε τὴ λέξη λέαινα.

Δάσκαλος: Τί μέρος λόγου εἶναι ἡ λέξις λέαινα;

Μαθητής: Ὄνομα οὐσιαστικόν, προσηγορικόν, συγκεκριμένον, γένους θηλυκοῦ, ἀριθμοῦ ἑνικοῦ, πτώσεως ὀνομαστικῆς καὶ κλίσεως τῆς πρώτης.

Δ. Κλῖνε το.

Μ. Ἐνικὸς ὀνομαστικὴ ἡ λέαινα, γενικὴ τῆς λεαίνης, δοτικὴ τῇ λεαίνῃ, αἰτιατικὴ τὴν λέαιναν, κλητικὴ ὦ λέαινα. Δυϊκὸς ἀριθμὸς ὀνομ. καὶ αἰτ. τὼ λεαίνα, γεν. καὶ δοτ. τοῖν λεαίναιν. Πληθυντικὸς ἀριθμὸς ὀνομ. αἱ λέαιναι, γεν. τῶν λεαινῶν, δοτ. ταῖς λεαίναις, αἰτ. τὰς λεαίνας, κλητ. ὦ λέαιναι.

Δ. Καλά. Διατί εἰς τὴν γενικὴν καὶ δοτικὴν τοῦ ἑνικοῦ τρέπει τὸ α εἰς η;

Μ. Διότι πρὸ τοῦ α δὲν ὑπάρχει φωνῆεν ἢ ρ.

Δ. Διατί εἰς τὴν γενικὴν τοῦ πληθυντικοῦ καταβιβάζεται ὁ τόνος;

Μ. Διότι εἰς τὴν γενικὴν πληθυντικὴν γίνεται συναίρεσις: λεαινάων—λεαινῶν.

Δ. Ποῖα ἐξαιροῦνται;

Μ. Τὰ χρήστων, χλούνων, ἐτησίων καὶ τὸ θηλυκὸν ἀφύων.

Δ. Ποῖον εἶναι τὸ ἄρθρον τῶν θηλυκῶν εἰς τὸν δυϊκόν;

Μ. Τὼ-τοῖν συνηθέστερον, τὰ-τῶν σπανιώτερον.

Δ. Λέγε τὸ ἀρσενικὸν τοῦ λέαινα.

Μ. Ὁ λέων.

Δ. Τί παρατηρεῖς;

Μ. Ὅτι καίτοι ὄνομα ζώου, ἔχει ἰδιαίτερον τύπον.

Δ. Καλά, κλῖνε το.

Μ. Ὁ Λέων, τοῦ λέοντος, τῷ λέοντι, τὸν λέοντα, ὦ λέον.

Δ. Καλά, ἀρκεῖ. Πῶς γράφεται τὸν *ον* εἰς τὴν κλητικήν;

Μ. Μὲ ο μικρόν.

Δ. Διατί;

Μ. Διότι ἐλησμονήθη ἡ μετοχικὴ αὐτοῦ καταγωγή!

Δ. Πῶς σχηματίζεται ἡ δοτικὴ τοῦ πληθυντικοῦ *λέουσι*

Μ. Λέοντσι, λέοσσι, λέοσι, λέουσι.

Αὐτὴ ἦταν ἡ τεχνολογία κι αὐτὰ τὰ Ἑλληνικὰ μάθαιναν τὰ παιδιὰ στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Καὶ ὅμως *«αὐτὰ ἦταν γράμματα μιὰ φορά»*, ἐπιμένουν νὰ λένε ἀκόμη οἱ πιστοὶ στὴν τεχνολογία.

Τί πλάνη καὶ τί ὀλέθρια παρεξήγηση!

***

Ἔτσι εἶχαν περάσει δυόμισι μῆνες μέσα σ' αὐτὴ τὴν εὐρρόσυνη καὶ κάμποσο περήφανη ζωή, ὅταν ἄξαφνα διαδόθηκε στὴ μικροπολιτεία πὼς παύθηκα. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα τὸ πληροφορήθηκαν ὅλοι πὼς παύθηκα καὶ τελευταῖος τό μαθα κι ἐγώ. Ὁ καθένας ἀπόφευγε νὰ τὸ πῇ σὲ μένα. Μὰ κάποτε τόμαθα κι ἐγώ. Κάποιος μὲ χίλιες δυὸ περιφράσεις καὶ περιστροφὲς ἀποφάσισε νὰ μοῦ τὸ εἰπῇ ὅτι διαδίδεται πὼς μ' ἔπαυσαν. Ἔτσι τ' ἄκουσα κ' ἐγώ. Τ' ἄκουσα, μὰ καλὰ καλὰ στὴν ἀρχὴ δὲν καταλάβαινα τί πάει νὰ εἰπῇ. Μὰ σιγὰ σιγὰ μπῆκα στὸ νόημα. Αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ ἔγγραφο δὲ στάλθηκε ἀπὸ βουλευτὴ μέσα σὲ συστημένο γράμμα. Τό στειλε τὸ ὑπουργεῖο στὸν ἔπαρχο νὰ μοῦ τὸ κοινοποιήσῃ κι ὁ ἔπαρχος μοῦ τὸ κοινοποίησε μὲ τὸν κλητῆρα τοῦ ἐπαρχείου καὶ πῆρε καὶ ἀπόδειξη πὼς τὸ παράλαβα. Ἐπίσημα, βλέπετε, πράγματα, δηλαδὴ ἀπάνθρωπα. Οὔτε ἔπαρχος οὔτε σχολάρχης, οὔτε κανένας ἄλλος σκέφθηκε νὰ μου ἐκδηλώσῃ τὴ συμπάθεια του, νά με παρηγορήσῃ, νά με ἐνθαρρύνῃ. Ὅλοι προσποιοῦνταν τὸν ἀνήξερο.

***

Καὶ τώρα πῶς ἔγινε ἡ ἀπόλυση μου; Οἱ ἀπολύσεις τῶν δασκάλων γινόντουσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ συνήθως διὰ δύο λόγους: ἢ διὰ λόγους οἰκονομίας ἢ διὰ λόγους κομματικούς. Κάθε καλοκαίρι, μὰ καὶ κάθε ἄλλη ἐποχή, τοὺς βοηθοὺς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τοὺς ἔπαυαν διὰ λόγους οἰκονομίας. τοὺς ἔπαυαν τὸν Ἰούνιο καὶ σὰν εἶχαν «μέσα» τοὺς ξαναδιόριζαν τὸ Σεπτέμβρη. Τί ἀθλία κατάσταση! Τὸ κράτος ἔπαιρνε τοὺς βοηθοὺς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων στὴν ὑπηρεσία του, τοὺς κρατοῦσε ὅσο ἤθελε κι ὕστερα τοὺς πετοῦσε στὸ δρόμο διὰ λόγους οἰκονομίας. Νά, μία μεγάλη ψευτιά! Σέ παυε διὰ λόγους οἰκονομίας καὶ στὴ θέση σου διόριζε σὲ λίγο ἄλλον. Σὲ πετοῦσε στὸ δρόμο μὲ ψεύτικη δικαιολογία γιὰ νὰ δημοκοπήσῃ κιόλας. Δὲν εἰκόνιζε καὶ δὲν ἐχαρακτήριζε τὶς πράξεις του μὲ τὶς λέξεις ποὺ θά δινάν τὴν πλέρια καὶ καὶ πραγματικὴ ἀναπαράσταση τους, μὰ μὲ λέξεις ποὺ γεν-

νοῦσαν ψευδαισθήσεις. Ἕνωνε μιὰ κακὴ πράξη μὲ μιὰ καλὴ δικαιολογία, γιὰ νὰ γεννᾶ ψευδαισθήσεις, νὰ παραπλανᾶ, νὰ ἐμφανίζῃ τὶς κακὲς του πράξεις γιὰ καλὲς, νὰ δημιοκοπῆ. Τί ἀνανδρία! Μὰ γιατί νὰ συμβαίνουν αὐτά; Δὲν εἶναι στὸ χέρι τοῦ Κράτους νὰ μὴ δημιουργῆ θέσεις ποὺ δὲν τοῦ εἶναι ἀπαραίτητες ἢ ποὺ δὲν ἔχει τὰ μέσα νὰ τὶς συντηρῆ; Κι αὐτὰ δὲ γινόντουσαν μονάχα τότε, τὰ ἴδια ἐπάνω κάνω συμβαίνουν καὶ σήμερα. Καὶ σήμερα κάθε κόμμα σὰν ἀνεβαίνῃ στὴν ἐξουσία ἀνακαλύπτει μὲ προσποιητὴ ἔκπληξη μεγάλες σπατάλες καὶ πολλοὺς ὑπεραρίθμους καὶ σὰν κατεβαίνῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἀφήνει πίσω του μεγαλύτερες σπατάλες καὶ περισσότερους ὑπεραρίθμους, ὅπως ἀνακαλύπτουν μὲ προσποιητὴ ἐπίσης ἔκπληξη οἱ διάδοχοι του.

Ἔπειτα εἴχαμε τὶς παύσεις διὰ κομματικοὺς λόγους. Τὸ κόμμα ἔπανε τοὺς δασκάλους ποὺ δὲν ἀνῆκαν σ᾽ αὐτὸ ἢ γιὰ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ἢ γιὰ νὰ διορίσῃ στὶς θέσεις τους τοὺς δικούς του ἢ καὶ γιὰ τὰ δύο. Τὸ Κράτος δὲν ἐξέταζε οὔτε τὴν ἐπαγγελματικὴ ἱκανότητα, οὔτε τὴν ἐπιμέλεια, οὔτε τὴ διαγωγὴ τῶν δασκάλων. Δὲν ὑπῆρχαν τότε οὔτε ἐπιθεωρητὲς, οὔτε συμβούλια, οὔτε ὑπαλληλικὴ μονιμότητα, ἐξεταζόταν μονάχα ἡ κομματικὴ κατάσταση τοῦ καθενοῦ. Ἦταν φίλος στὸ κόμμα ποὺ ἦταν στὴ ἐξουσία κι ἐχθρὸς στὸ ἀντίθετο, σ᾽ αὐτὴν τὴν περίπτωση εἶχε κάποια προσωρινὴ μονιμότητα καὶ ἡσυχία. Μὰ αὐτὸ μονάχα δὲν ἀρκοῦσε. Ἂν ἦταν αὐτὸ ἀρκετό, *κακὴ ὑπομονή*. Μὰ δὲν ἀρκοῦσε αὐτό. Ἔπρεπε καὶ νὰ κρατῆ εὐχαριστημένους ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου, ὅπου ὑπηρετοῦσε, ὅσοι τύχαινε νὰ ἀνήκουν στὸ κυβερνητικὸ κόμμα. Δὲν ἐξαγοραζόταν τόσο εὔκολα ἡ μονιμότητα. Δὲν ἦταν ἀρκετὸ γιὰ τὸ δάσκαλο νὰ ἀνήκῃ στὸ κυβερνητικὸ κόμμα, ἔπρεπε καὶ νὰ θεραπεύῃ καὶ νὰ ἱκανοποιῆ κι ὅλες τὶς ἰδιοτροπίες, ὅλες τὶς ἐπιθυμίες, ὅλα τὰ πάθη κι ὅλα τὰ συμφέροντα ὅλων τῶν ψηφοφόρων τοῦ κόμματος ποὺ ἦταν στὴν ἐξουσία. Δὲν ἦταν ἀρκετὸ νὰ μὴ συναναστρέφεται τοὺς ἀντιθέτους, ἔπρεπε νὰ προσέχῃ νὰ μὴ δίνῃ ἀφορμὲς καὶ στοὺς ὁμόφρονας. Νὰ προσέχῃ νὰ μὴν προκαλῆ ἀναμεταξύ τους ἀντιζηλίες. Ἔπρεπε νὰ προσέχῃ σὲ

ποῖο καφενεῖο θὰ πηγαίνῃ, τί ἐφημερίδες θὰ διαβάζῃ, ἀπὸ ποιὸ μαγαζὶ θὰ ψωνίζῃ τὰ τρόφιμα του, ποιοὺς θὰ κάνῃ παρέα, πῶς στὰ πρόσωπα τῆς παρέας θὰ μοιράζῃ τὶς περιποιήσεις του, πῶς θὰ κάνῃ διακρίσεις στὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου, χωρὶς νὰ παρεξηγιέται. Ἔπρεπε νὰ προσέχῃ ποιὰ παιδιὰ θὰ βάνῃ νὰ ἀπαγγείλουν στὶς σχολικὲς γιορτὲς τὰ καλύτερα ποιήματα καὶ ποιὰ θὰ σηκωθοῦν πρῶτα νὰ εἰποῦν μάθημα στὶς ἐξετάσεις. Ποιὸν παπᾶ ἢ ποιὸν γιατρὸ θὰ καλέσῃ στὸ σπίτι του σὰν τοῦ χρειαζόταν. Ἦταν δυνατὸ νὰ γίνωνται ὅλα αὐτά, χωρὶς νὰ γεννιοῦνται ζητήματα; Πῶς νὰ συμβιβάζῃ τὰ ἀσυμβίβαστα; Πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ κρατῆ ὅλο τὸ κόμμα εὐχαριστημένο; Μήπως οἱ ὀπαδοὶ τοῦ κόμματος ἦταν κομματικὰ διαβαθμισμένοι, ὥστε νὰ διαβαθμίζῃ καὶ ὁ δάσκαλος ἀνάλογα τὴ συμπεριφορά του καὶ τὴν ὑποτέλεια του στὸν καθένα τους; Μὲ τί τρόπο θὰ μποροῦσε νὰ ἐξιλεώνεται ἀπ᾽ ὅλες αὐτὲς τὶς καθημερινὲς προστριβὲς καὶ τὶς καθημερινὲς παρεξηγήσεις; Οἱ παραμικρότερες ἀφορμὲς γινόντουσαν μεγάλα ζητήματα. Τὸ κάθε τι εἶχε συνέπειες. Τὰ παράπονα καὶ οἱ καταγγελίες στὸ βουλευτὴ ἦσαν ἀτελείωτα. Γιὰ ψύλλου πήδημα ζητιόταν ἡ μετάθεση ἢ ἡ ἀπόλυση τοῦ δασκάλου. Κι ἂν κάθε παράπονο καὶ κάθε καταγγελία δὲν εἶχε πάντοτε ὡς συνέπεια τὴ μετάθεση ἢ τὴν παύση τοῦ δασκάλου, πάντοτε ὅμως σὲ κάθε παράπονο καὶ σὲ κάθε καταγγελία ὑπῆρχαν σπασμένα, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωνε ὁ καϋμένος ὁ δάσκαλος.

Τέτοια ἦταν ἡ ζωὴ τοῦ δασκάλου προπάντων στὰ μικρὰ μέρη. Ἦταν ζωὴ μαρτυρική. Τύραννοι του ἦσαν ὅλοι οἱ φίλοι τοῦ κυβερνητικοῦ βουλευτῆ. Ἀφοῦ οὐσιαστικὰ τὸ κόμμα καὶ ὄχι τὸ Κράτος διόριζε τὸ δάσκαλο, φυσικὰ τὸ κόμμα καὶ ὄχι τὸ κράτος ὥριζε τὸ δάσκαλο καὶ εἶχε ἐπάνω του κάθε δικαίωμα.

Τὸ ὑπουργεῖο πρόσεχε καὶ ἐκτελοῦσε μὲ εὐλάβεια τὶς σημειώσεις τῶν κυβερνητικῶν βουλευτῶν, χωρὶς δισταγμὸ καὶ χωρὶς ντροπή. Πρόσεχε νὰ μὴν παραπέσῃ κανένα σημείωμα. Τίποτε ἄλλο δὲν πρόσεχε. Οἱ δάσκαλοι δὲν ἄξιζαν τίποτε, οὔτε ἡ καλὴ ἢ κακὴ λειτουργία τῶν σχολείου. Ἂν κάποτε τὸ

Ὑπουργεῖο ἀντιστεκόταν στὴν παύση ἢ τὴ μετάθεση κανενὸς δασκάλου, αὐτὸ γινόταν, ἐπειδὴ κάποτε ὑπῆρχε καὶ ἀντίθετη σημείωση γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση ἀπὸ ἄλλους ἐπίσης ἰσχυροὺς βουλευτάς. Τὸ Ὑπουργεῖο δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ λέη καὶ δὲν ἔλεγε ποτὲ ὅτι ὁ δάσκαλος ἢ ὁ καθηγητὴς εἶναι καλός, γιατί νὰ τὸν παύσωμε, ἔλεγε μονάχα πὼς γι αὐτὸν ὑπάρχει - ἂν ὑπῆρχε - καὶ ἀντίθετο σημείωμα καὶ θὰ ἰδοῦμε πῶς θὰ ἐναρμονισθοῦν οἱ ἀντιθέσεις καὶ ἐργαζόταν, ἀλήθεια, γιὰ τὴν ἐναρμόνιση αὐτὴ μὲ ζῆλο καὶ εἰλικρίνεια καὶ τὶς περισσότερες φορὲς πετύχαινε νὰ ἐναρμονίζη τὶς ἀντιθέσεις, χωρὶς κομματικὲς ζημίες.

Τὸ ὑπουργεῖο δὲ δοκίμαζε καμμιὰ λύπη καὶ καμμιὰ ντροπὴ γιὰ τὸ κακὸ ποὺ γινόταν στοὺς ἐκπαιδευτικοὺς καὶ στὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν ἀπὸ μιὰ ἄδικη ἀπόλυση. Ἐκτελοῦσε μὲ τὴν ἴδια προθυμία καὶ τὴν ἀπόλυση ὅπως καὶ τὸ διορισμὸ σὰν εἶχε σημείωση τοῦ βουλευτῆ. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἐκτελοῦσε τὸ καθῆκον του. Κι αὐτὸ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ καθῆκον τοῦ ὑπουργείου, νὰ ἐκτελῆ τὶς σημειώσεις τῶν βουλευτῶν. Ἄλλωστε κανεὶς δὲ ζητοῦσε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο εὐθύνας. Ὅλα τὰ κέρδη κι ὅλες τὶς ζημίες ἀπὸ τὶς μεταβολὲς τῶν δασκάλων τὰ εἶχαν οἱ συμπολιτευόμενοι βουλευτές. Οἱ γονεῖς δὲν ἔδιναν πεντάρα γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τῶν σχολείου. Κι ἂν καμμιὰ φορὰ θορυβοῦσαν γιὰ κανένα σχολικὸ ζήτημα πίσω ἀπὸ τὸ θόρυβο ὑπῆρχε πάντοτε δάκτυλος κομματικός, Καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίσταση τοὺς γονεῖς τοὺς ὑποκινοῦσε τὸ κόμμα. Κι ἂν παυόταν ἕνας καλὸς δάσκαλος, τοὺς γονεῖς λίγο τοὺς ἔμελε, κάποιος ἄλλος θὰ διοριζόταν στὴ θέση του. Τὸ μοναστήρι νὰ εἶν' καλὰ κι ἀπὸ καλογέρους ἄλλο τίποτε. Ἐκεῖνο ποὺ ἔμελε τοὺς γονεῖς ἦταν νὰ πάρουν τὰ παιδιά τους «χαρτί». Καὶ τὸ «χαρτὶ» παιρνόταν τόσο εὐκολώτερα ὅσο τὸ σχολεῖο λειτουργοῦσε χειρότερα.

*
* *

Κι ἔτσι κοντεύω νὰ ἔχω πῆ γιὰ ὅλα καὶ γιὰ κάμποσα

ἀκόμα ἄλλα καὶ νὰ μὴν ἔχω πῆ ἀκόμα τίποτε γιὰ τὸ θέμα μου: «πῶς πρωτοαπολύθηκα». Πῶς πρωτοαπολύθηκα! Εἶχα διορισθῆ δυόμιση μῆνες πρίν. Στὴν ἐξουσία ἦταν ἀκόμη τὸ ἴδιο κόμμα ποὺ μὲ εἶχε διορίσει. Στὸ μέρος ποὺ ὑπηρετοῦσα δὲν εἶχαν ἀκόμη δοθῆ ἀπὸ μένα ἀφορμὲς ὥστε νὰ γεννηθοῦν δυσαρέσκειες στοὺς κύκλους κεινῶν ποὺ ἦσαν στὰ πράματα. Ἔτσι ἡ παύση μου δὲ γίνηκε ἀπ' αὐτούς, ὀφείλεται σ' ἄλλα αἴτια. Κάποιος ἄλλος τελειόφοιτος τοῦ γυμνασίου, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδια ἐκλογικὴ περιφέρεια ποὺ ἤμουνα κι ἐγώ, σὰν ἔμαθε πὼς διορίσθηκα, ζήλεψε κι ἐζήτησε νὰ διορισθῆ κι αὐτὸς βοηθὸς ἑλληνικοῦ σχολείου. Τὸ ζήτησε ἀπὸ τὸν ἴδιο βουλευτὴ ποὺ εἶχε διορίσει κι ἐμένα. Θέση κενὴ δὲ βρισκόταν, ἔτσι ζητήθηκε ἡ δική μου θέση. Ὁ ἀντίπαλος μου ἦταν πιὸ δυνατὸς στὸ κόμμα καὶ πιὸ ἀποκλειστικὸς φίλος τοῦ βουλευτῆ. Ἔτσι ὁ βουλευτὴς βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση, πῶς νὰ παύση καὶ μένα, ἀφοῦ ὁ ἴδιος μὲ εἶχε διορίσει λίγο πρίν. Στὴν ἀρχὴ ἀντιστάθηκε, μὰ ἡ πίεση ἦταν ἐξακολουθητικὴ καὶ γινόταν ὁλοένα καὶ βαρύτερη. Τὸ ζήτημα δὲ λύθηκε ἀμέσως, μὰ περίμενε πάντα τὴ λύση του καὶ γιὰ νὰ λυθῆ, σὲ λίγο προστέθηκε κι ἄλλη δύναμη. Μερικοὶ χωριανοί μου, λίγοι μ' ἀρκετοὶ γιὰ νὰ κάνουν τὸ κακὸ μᾶς κατηγόρησαν καὶ μένα καὶ τοὺς δικούς μου ἀπὸ φθόνο στὸ βουλευτὴ πὼς δὲν εἴμαστε σταθεροὶ στὸ κόμμα καὶ ἀποκλειστικοὶ δικοί του πολιτικοὶ φίλοι καὶ πὼς θά πρεπε νὰ μᾶς τιμωρήση, «γιὰ νὰ βάλουμε γνώση». Ἔτσι συνεργάσθηκαν γιὰ τὸ κακὸ δυὸ δυνάμεις κι ὁ βουλευτὴς γιὰ νὰ ὑποχρεώση καὶ τὸν καλό του φίλο, ποὺ εἶχε θέση πιὰ τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ του «ζήτημα πολιτικῆς φιλίας» καὶ τοὺς χωριανούς μου ποὺ *«ἤθελαν καλὰ καὶ σώνει»* νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ φθόνο τους μὲ τὴν παύση μου, ὑποχώρησε κι ἔδωκε σημείωση νὰ διορισθῆ ὁ ἄλλος στὴ θέση μου κι ἐγὼ νὰ παυθῶ. Κι ἔτσι ἔγινε ἡ πρώτη ἀπόλυση μου. Ἔτσι πρωτοαπολύθηκα. Ἔτσι δέχτηκα τὸ πρῶτο ἀλύπητο ὅσο καὶ ἄδικο κτύπημα τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας. Ἔτσι δοκίμασα τὴν πρώτη ἀπαγοήτευση καὶ τὴν πρώτη ἀπόδειξη τῆς πρωτόγονης ἠθικῆς τοῦ Κράτους.

*
* *

Καλιά, παύθηκα, μὰ πῶς θὰ γύριζα πίσω στὸν τόπο μου, μὲ τί μέσα; Αὐτὸ δὲν τὸ σκέφθηκε κανένας, οὔτε τὸ ὑπουργεῖο, οὔτε ὁ κύριος ἔπαρχος, οὔτε κανένας ἄλλος. Ποῦ τέτοιος πολιτισμός!

Πῆρα ἀπὸ τὸ ταμεῖο ὅ,τι ἔκανε νὰ πάρω, λίγα τάλληρα. Μ' αὐτὰ πλήρωσα ὅσα χρωστοῦσα, ἔβγαλα μισὸ εἰσιτήριο τρίτης θέσεως καὶ μπαρκαρίστηκα στὸ βαπόρι ἔχοντας στὴν τσέπη μου ἕνα μονάχα τάλληρο καὶ στὴν ψυχή μου ἕνα μεγάλο παράπονο.

Πῶς τώρα μ' αὐτὸ τὸ τάλληρο μπόρεσα νὰ περάσω δύο μερόνυκτα στὸ βαπόρι, πῶς ἀποβιβάστηκα στὸ λιμάνι τοῦ τόπου μου, πῶς με δέχτηκαν οἱ χωριανοί μου, ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα εἶναι ἄλλο ζήτημα ἢ πολλὰ ζητήματα, ποὺ ὅλα μοῦ εἶναι πάντοτε ἀναμνήσεις ζωηρές, ἀναμνήσεις πού μου ἀποκάλυψαν πολλὲς ἀλήθειες καί μου πλάτυναν τὴν κρίση, μὰ καί μου στένεψαν ἀπότομα τῆς νεανικῆς αἰσιοδοξίας τὸ αἴσθημα.

Ι. ΒΑΧΑΒΙΟΛΟΣ

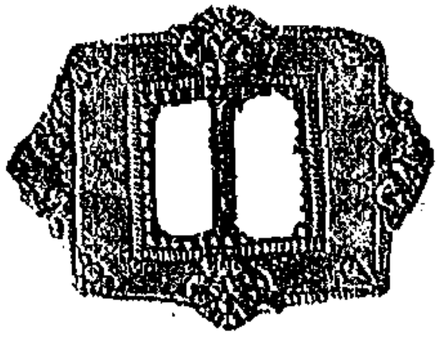

ΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΙ

ΤΗΣ ΛΟΞΑΝΔΡΑΣ ΣΚΑΡΛΑΤΟΥ

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου τῆς Σταμπούλ Μουράτ Δ΄ (1623-1639) ἔζη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἕνας κτηνέμπορος ὀνομαζόμενος Σκαρλάτος. Ἕξυπνος, ἀληθινὸς διαβολάνθρωπος κατώρθωσε νὰ γείνῃ προμηθευτὴς τῆς φοβερᾶς καταβόθρας ἡ ὁποία ἐλέγετο τὸ αὐτοκρατορικὸ παλάτι. Μὲ τὸ ἐμπόριόν του καὶ φυσικὰ τὰς κολοσσιαίας καταχρήσεις ποὺ ἔκαμνε μὲ τοὺς ἐντολοδότας του ἐπλούτησε, καὶ μὲ τὰς μεγάλας σχέσεις ποὺ τοῦ ἐπρομήθευσαν αἱ δοσοληψίαι αὐταὶ μέσα στοὺς ἀνακτορικοὺς ἔγινε ἰσχυρότατος.

Τότε, δηλαδὴ στὰ 1635, ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας ἦτο ἕνας Βασίλειος, ἡγεμὼν δὲ τῆς Βλαχίας ἕνας Ματθαῖος. Οἱ δύο οὗτοι γείτονες ἡγεμόνες ἐμισοῦντο μεταξύ των πολὺ καὶ ὁ ἕνας ἐζήλευε τὸν ἄλλον, ὅπως ξεύρουν νὰ μισοῦνται οἱ φιλόδοξοι τυχοδιῶκται. Ὁ Βασίλειος προστατευόμενος ἀπὸ μερικοὺς ἀνακτορικοὺς τῆς Σταμπούλ καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ κιζλὰρ ἀγασί, δηλ. τοῦ ἀρχιευνούχου, ἐπροσπαθοῦσε νὰ διορισθῇ ὁ υἱός του Ἰωάννης διαδοχός του. Ἀλλ' ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἑνώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του καὶ τὴν Βλαχίαν, ἀντενεργοῦσε εἰς τοῦτο χάρις εἰς τὰ ἰσχυρὰ μέσα ποὺ διέθετε καὶ αὐτός.

Ὁ Σκαρλᾶτος διέκειτο εὐνοϊκὸς μᾶλλον πρὸς τὸν Βασίλειον, καὶ ἐπειδὴ τὰ εἶχε καλὰ μὲ τὸν μέγαν βεζύρην ἐξουδετέρωνεν εὔκολα τὰς ραδιουργίας τοῦ Ματθαίου. Τότε ὁ Ματθαῖος πολὺ σωστὰ ἐσκέφθηκε νὰ πιάσῃ τὸν ταῦρον ἀπ' τὰ

κέρατα. Ἀφοῦ ἐπείσθη ὅτι ὁ κτηνέμπορος ἦτο ὁ πιὸ ἰσχυρός του ἀντίπαλος ἐσκέφθη ὅτι ἂν τὸν ἐκέρδαινε θὰ ἀπέκτα μὲν αὐτὸς ἰσχυρὸν φίλον, θὰ ἔχανε δὲ ὁ Βασίλειος τὸ καλύτερόν του στήριγμα. Ἔγραψε λοιπὸν εἰς τὸν καποῦ-κεχαγιά του, δηλαδὴ τὸν παρὰ τῇ Πύλῃ πράκτορά του, νὰ διαπραγματευθῇ τὸ συνοικέσιόν του μὲ τὴν μοναχοκόρην τοῦ κτηνεμπόρου Λοξάνδραν.

Εἶχεν ἀκούσει πολλὰ διὰ τὴν ἐξαιρετικήν της εὐμορφιάν, τὴν ἡγεμονικήν της εὐγένειαν στοὺς τρόπους καὶ τὴν κορμοστασιά, καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν ξένων ποὺ τὴν ἐγνώρισαν διὰ τὴν ποικίλην καὶ ἐκτεταμένην της μόρφωσιν. Εἰς εὐτυχὲς ἐπίμετρον ἡ προῖκα της θὰ ἦτο βέβαια σημαντική, ce qui ne gate rien λέγουν οἱ Γάλλοι. Ὁ Σκαρλᾶτος, πραγματικῶς, ἐφιλοδοξοῦσε διὰ τὴν κόρην του νὰ τῆς δόσῃ μόρφωσιν ἐξαιρετικὴν καὶ εἶχε τοὺς ἀρίστους λογίους τῆς πόλεως μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν διάσημον τότε Ἰωάννην Καρυοφύλλην. Συναναστρεφόμενος φαναριώτας συνησθάνετο μὲ πόνον τὴν κατωτέραν θέσιν του ἐμπρὸς στοὺς γλωσσομαθεῖς καὶ σοφοὺς ἀληθινὰ ἐκείνους ἀριστοκράτας τοῦ πνεύματος. Ἡ Λοξάνδρα ὑπερήφανη καὶ αὐτὴ συνησθάνετο πόσον μιὰ καλὴ μόρφωσις θὰ τὴν ἐξύψωνε. Εὐφυὴς λοιπὸν ὅσον καὶ ὡραία ἐμελέτα διαρκῶς καὶ ἔτσι ἐξέμαθεν εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἰδίως τὴν γαλλικὴν καὶ ἰταλικήν, ἔπειτα μαθηματικά, ἀστρονομίαν, φυσικὴν ἱστορίαν.

Αἱ διαπραγματεύσεις ἔληξαν γρήγορα ἐπειδὴ ὁ Σκαρλᾶτος ἐκολακεύθηκε νὰ ἰδῇ τὴν κόρην του ἡγεμονίδα. Ἑωρτάσθησαν λοιπὸν μὲ μεγάλην ἑορτὴν οἱ ἀρραβῶνες εἰς τὸ Φανάρι. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ βαθμοῦχοι τῶν πατριαρχείων καὶ τοῦ Γένους «οἱ ταγοί», πασσάδες, βέηδες, ἐφφέντηδες, πρῶην ἡγεμόνες, ξένοι διπλωμάται, ὅ,τι λαμπρὸν εἶχεν ἡ πόλις τῶν Σουλτάνων συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ κονάκι δηλ. τὸ μέγαρον τοῦ Σκαρλάτου στὸ Φανάρι. Τὸν εὐγενῆ γαμβρὸν ἀντεπροσώπευσεν ὁ καποῦ κεχαγιᾶς του περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς ὁσποδάρους ποὺ ἔστειλεν ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι ὁ γαμβρός, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ συνοδεύσουν τὴν νύμφην εἰς τὸ Βουκουρέστι. Γουναρικὰ πολύτιμα, μετάξια καὶ διαμάντια ἄστραψαν στὰ πολύφωτα τῶν αἰθουσῶν τοῦ κτηνεμπόρου.

Ἀλλ' ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι «φθονερὸν τὸ θεῖον». Δυὸ τρεῖς ἡμέρες κατόπιν ἡ ὡραία νύμφη ἀρρώστησε. Προσεβλήθη ἀπὸ εὐλογιάν.

Ἡ νόσος ὑπῆρξε πολὺ βαρείας μορφῆς καὶ ἡ δυστυχὴς Λοξάνδρα βγῆκε ὄχι μόνον οἰκτρὰ παραμορφωμένη ἀλλὰ καὶ μονόφθαλμος. Ἐχύθηκε τὸ ἕνα της μάτι καὶ τὸ πρόσωπόν της ὁλόκληρο ἔγινε σὰν κόσκινο. Ἡ θέσις, ὡς ἐκ τούτου τῆς κόρης καὶ τοῦ πατρὸς ἔγινε δυσχερεστάτη. Ἔπρεπε γρήγορα νὰ ληφθῇ μιὰ ἀπόφασις, διότι ἦτο φρικτὸν νὰ περιμένῃ ὁ γαμβρὸς μιὰν ξακουσμένη καλλονὴ καὶ νὰ παρουσιασθῇ μπροστά του ἕνα τέρας ἀποκρουστικόν. Τὸ δόλιον ἐμπορικὸν πνεῦμα τοῦ χοιδαίου κτηνεμπόρου βρῆκε τὴν χειρότερη λύσιν. Ἔπεισε τὴν Λοξάνδραν νὰ τηρῇ αὐστηρῶς σκεπασμένον τὸ πρόσωπό της καὶ νὰ μὴ τὸ ἀποκαλύψῃ πρὶν ἢ συντελεσθῇ ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου. Τῆς ἐτόνισεν ὅτι πρέπει νὰ μὴν ἀντιληφθῇ τὴν καταστροφὴν ὄχι μόνον ὁ ἡγεμὼν ἀλλὰ κανεὶς ἀπολύτως καὶ καμμιά. Ταυτοχρόνως παραδίδων τὴν προῖκα εἰς τοὺς πληρεξουσίους τοῦ γαμβροῦ ὁ Σκαρλᾶτος προσέθηκε δῶρα ἐπαυξήσαντα πολὺ ταύτην. Ἤλπιζεν ὁ ἔμπορος ὅτι μὲ τοῦτο ἐξηγόραζε τὴν ἀπρόοπτον ζημίαν καὶ ἐξέλαβε τὸν ἡγεμόνα τόσον ταπεινὸν ὅσον ἦτο αὐτὸς ἐμπρὸς εἰς τὸ χρῆμα. Διὰ τὸ παράδοξον σκέπασμα τῆς νύμφης ἐλογάριαζε ὅτι θὰ περνοῦσε εἰς λογαριασμὸν τῆς τουρκικῆς συνηθείας κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ γυναῖκες καὶ ἐξαιρέτως αἱ μνησταὶ εἰς οὐδένα δεικνύονται ἀκάλυπτοι ἐκτὸς τῶν στενωτάτην συγγενῶν. Ὁ Ματθαῖος μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου θὰ ἐσκέπτετο πολὺ νὰ τὰ χαλάσῃ μὲ τὸν ἰσχυρὸν προμηθευτὴν τοῦ παλατιοῦ, καὶ ἐξ ἱπποτισμοῦ ἴσως θὰ ἀπεῖχε νὰ προσβάλῃ τὴν Λοξάνδραν, τῆς ὁποίας τὰ χαρίσματα θὰ ἐξετιμῶντο γρήγορα.

Ἡ Λοξάνδρα ἀνεχώρησε μὲ τὴν λαμπρὰν συνοδείαν τῶν εὐγενῶν Βλάχων καὶ τὴν προσωπικήν της ἀκολουθίαν καὶ

ἔφθασεν εἰς τὸ Βουκουρέστι ὅπου κατέλυσεν εἰς τὸ ἀνάκτορον Ταργκοβίσκι. Ἐκεῖ τὴν ὑπεδέχθη ὁ ἡγεμὼν μνηστήρ της μὲ τοὺς βαθμούχους του. Ἀλλ' ἡ ἐπιμονή τῆς Λοξάνδρας νὰ διατηρῇ πυκνὰ σκεπασμένον τὸ πρόσωπον ἀκόμη καὶ ἐμπρὸς εἰς μόνας τὰς κυρίας τῶν εὐγενῶν, ἀπήρεσεν εἰς τὸν πρίγκηπα ὁ ὁποῖος ἐξέφρασεν ὑποψίας εἰς τοὺς ἐμπίστους του. Ἡ Λοξάνδρα, εἰς τὴν ὁποίον μὲ πολλὴν λεπτότητα διεβιβάσθη ἡ ἐντύπωσις τοῦ μνηστῆρος, ἀπήντησε μὲ πολλὴν νευρικότητα: «Νὰ πῆτε στὴν ὑψηλότητά του ὅτι φέρω ὅ,τι μία κόρη φέρει εἰς τὸν μνηστῆρα της· ἂν μετενόησε διὰ τὸ συνοικέσιον, εἶμαι πρόθυμη νὰ ἐπιστρέψω στὸ πατρικό μου σπίτι καὶ νὰ εἶνε βέβαιος ὅτι ἡ κόρη τοῦ Σκαρλάτου δὲν θὰ δυσκολευθῇ νὰ ἀποκατασταθῇ ὅπως θέλει». Ἡ ἀπάντησις αὐτὴ δὲν ἐνθουσίασε φυσικὰ μὲ τὴν ἰταμότητά της τὸν ὑπερήφανον Πρίγκηπα, ἀλλ' ἔκρινε συνετὸν νὰ μὴ διαρρήξῃ ἀμέσως. Ὡδήγησε λοιπὸν τὴν πολύφερνον μνηστὴν εἰς τὸ ἀνάκτορόν του καὶ ἐκεῖ ἐτελέσθη μεγαλοπρεπέστατα τὸ μυστήριον τοῦ γάμου. Ὅταν ὅμως μετά τινας ὥρας ἀντίκρυσε τὴν καταστροφὴν τῆς εὐλογιᾶς, διέρρηξεν αὐτοστιγμεί, τόσον μᾶλλον καθ' ὅσον προσεβλήθη ἀπὸ τὴν διαγωγὴν τοῦ Σκαρλάτου νὰ τοῦ στείλῃ προῖκα πλουσιωτέραν ἀπὸ τὴν συμφωνηθεῖσαν. Καὶ αὐτὸ τὸ εἶπεν ἐν τῇ ὀργῇ του: «Ἂν δὲν ἔστελλε δῶρα περισσότερα, θὰ ἦτο ἔργον ἱπποτισμοῦ ἐκ μέρους μου νὰ σιωπήσω, ἀλλ' ἂν σιωπήσω τώρα θὰ λεχθῇ ὅτι ἐξηγοράσθην». Ἐπέστρεψε λοιπὸν ἡ ἀτυχὴς Λοξάνδρα συναποφέρουσα καὶ τὴν προῖκα της ἄθικτον.

Ὁ Σκαρλᾶτος ἐξωργίσθη, διότι ἔκαμε πολὺ κακὴν ἐντύπωσιν τὸ γεγονὸς εἰς τὸ Φανάρι καὶ τοὺς ἐπισήμους κύκλους τῆς πρωτευούσης. Δὲν ἀπέκρυψε δὲ τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἐκδικηθῇ. Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ τὸ κάμῃ ἐπειδὴ ἐδολοφονήθη ἕνα βράδυ ἀπὸ ἕνα ἄγνωστον. Βέβαια δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατηγορήσῃ κανεὶς τὸν ἡγεμόνα ἢ τὸν κεχαγιάν του διὰ τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ὁμολογουμένως ἦτο ἡ ἀρίσιη λύσις.

Ἡ Λοξάνδρα ἔμεινε μόνη κυρία τῆς μεγάλης πατρικῆς περιουσίας καὶ τοῦ ἐν Φαναρίῳ μεγάρου. Εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν συναναστροφὴν τῶν λογίων εὗρισκε παρηγορίαν τῶν πικριῶν της.

* * *

Ὑπῆρχε τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἕνας γυρολόγος νεαρὸς, εὔμορφος καὶ μὲ ἐξωτερικὸν πολὺ εὐγενικόν. Ἦτο Χιώτης ἀπὸ πολὺ καλὴν οἰκογένειαν καὶ ἔτυχε πολὺ ἐπιμελημένης ἀνατροφῆς. Ὀρφανισθεὶς ὅμως ἐνωρὶς ἔκαμεν ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας κατεστράφη. Φιλότιμος ἐν τούτοις καὶ φίλεργος ἔγινε γυρολόγος, πολὺ ὀρθῶς φρονῶν ὅτι «ἔργῳ οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τόνειδος». Μὲ τὴν τιμιότητά του καὶ τοὺς εὐγενικούς του τρόπους ἀπέκτησε γρήγορα τὴν καλύτερη πελατεία, δηλαδὴ τὰς καλυτέρας πελάτιδας διότι ἐπωλοῦσε εἴδη διὰ γυναικεῖα ἐργόχειρα. Μία ἀπὸ αὐτὰς ἦτο ἡ Λοξάνδρα. Πολλὲς φορὲς ἐψώνισε ἀπ' αὐτὸν καὶ πάντοτε τῆς ἔκαμνε βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἡ εὐγένεια ἀλλὰ καὶ ἡ ὡραία ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ γυρολόγου. Ὅταν δὲ ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁμιλεῖ καὶ γαλλικὰ καὶ ἰταλικά, ὁ ἐνθουσιασμός της ἐγλύστρησε στὸ τρυφερὸν αἴσθημα τοῦ ἔρωτος. Μιὰ μέρα λοιπὸν τὸν ἐξήτασε διὰ τὸ παρελθόν του καὶ ὅταν ἔμαθεν ὅτι εἶνε παιδὶ καλῆς οἰκογενείας ὅτι ὄχι μόνον δὲν εἶνε νυμφευμένος ἀλλὰ καὶ οὔτε ἔχει δοσμένη τὴν καρδιά του, τοῦ ἐξωμολογήθη τὸ αἴσθημά της. Ὁ νέος αὐτὸς ὠνομάζετο Παντελῆς Μαυροκορδᾶτος. Τέλος πάντων ὁ γάμος ἔγινεν εἰς τὸ Φανάρι στὸ ἀρχοντικὸ τῆς νύμφης, ἀλλὰ μὲ πολλὴν ἁπλότητα ἕνεκα τῶν περιστάσεων. Πολλοὶ γνώριμοί της καὶ μάλιστα φιληνάδες φαναριώτισσες ἐζήτησαν νὰ τὴν ἀποτρέψουν ἀπὸ ἕνα τέτοιο «σκανδαλῶδες συνοικέσιον» χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τῆς προτείνουν κανένα γαμβρὸν ὑψηλῆς κοινωνικῆς περιωπῆς. Ἡ Λοξάνδρα ἀπαντοῦσε μὲ εἰρωνικὰ μειδιάματα, διότι ἐψυχολογοῦσε καλῶς τὸ κοινωνικὸν ψεῦδος καὶ τὴν ὑποκρισίαν τῶν «εὐγενῶν».

Ἀληθινὰ ἔζησαν πολὺ εὐχαριστημένοι καὶ γρήγορα ξεχάσθηκε τὸ «σκάνδαλον», διότι ἡ κολοσσαία περιουσία τῆς

Λοξάνδρας, ἡ λαμπρά της μόρφωσις καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Παντελῆ γρήγορα ἐπέβαλαν σιωπὴν εἰς τὰς ἀνοησίας τῶν κακολόγων.

Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθησαν δύο ἀγόρια, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ πρῶτος ἔζησε πολὺ τραβηγμένος, ἀποφεύγων τὴν πολυπραγμοσύνην καὶ ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀγόρια. Ὁ δεύτερος, ὁ Ἀλέξανδρος, χάσας τὸν πατέρα του, ὅταν ἀκόμη ἦτο εἰς τὴν κούνια, ἀνετράφη ἐπιμελέστατα ἀπὸ τὴν σοφὴν μητέρα του, ἡ ὁποία ἐγκαίρως διέκρινε τὸ ἐξαιρετικὸν πνεῦμα καὶ τὰ χαρίσματά του. Ἔγινε λοιπὸν γρήγορα καύχημα τῶν φαναριωτῶν. Αὐτὸς εἶνε ὁ περίφημος σοφὸς καὶ διπλωμάτης Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδᾶτος.

Εἰς τὰ 1683, μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Βιέννης, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος ἦτο μέγας δραγουμᾶνος τῆς Πύλης δηλαδὴ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, μὲ τὴν μητέρα Λοξάνδραν καὶ τὴν γυναῖκα του. Ἡ ἀτυχὴς Λοξάνδρα δὲν ἀντέσχεν εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ κτύπημα καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακὴν μετὰ ἕνδεκα μῆνας, εἰς τὰ 1684.

Περὶ αὐτῆς λέγει ὁ Ἰάκωβος Ἄγγελος, ὅτι, ὄχι μόνον ἦτο ἡ πλέον πεπαιδευμένη γυναῖκα τῆς ἐποχῆς της, ἀλλ' εἶχε καὶ καταπληκτικὴν εὐχέρειαν νὰ ἐξηγῇ στοὺς ἄλλους τὶς εὐμορφιὲς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐμελέτα τὰ φιλοσοφικὰ βιβλία ἀρχαίων καὶ νεωτέρων καὶ ἐνδιεφέρετο πολὺ διὰ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν. Καὶ ὁ Καισάριος Δαπόντε προσθέτει ὅτι, οἱ εὐρωπαῖοι ταξειδιῶται ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐθαύμαζαν τὴν εὐρεῖαν της καὶ ποικίλην μάθησιν, καθὼς καὶ τὴν ἡγεμονικὴν ἀρχοντιὰν τῶν τρόπων της. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης εἰς τὸ μεγάλον του σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον μένει δυστυχῶς ἀνέκδοτον ἀκόμη, «Ἱστορία τὴν μεγάλων δραγουμάνων τῆς Πύλης», ἀποδίδει τὰ ἔξοχα προτερήματα καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου εἰς τὴν μητέρα του τὴν πραγματικῶς ἀτυχῆ Λοξάνδραν.

Γ. Α. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

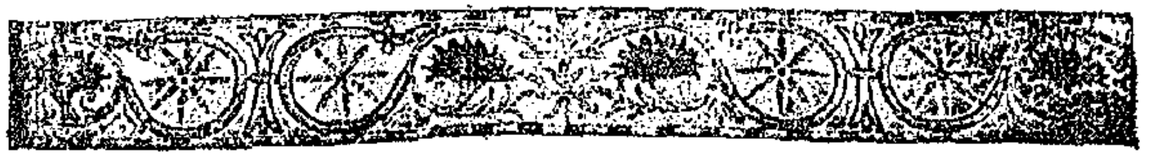

ΗΘΕΛΑ ΝΑΜΟΥΝ Η ΨΥΧΗ ΣΟΥ

Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Στὴ θεία γαλήνη τοῦ σπιτιοῦ
Νὰ σιγολὲς τὴν προσευχή σου
Κάτω ἀπ' τὸ φῶς τοῦ καντηλιοῦ
—Ὦ πῶς ἁγιάζεται ἡ μορφή σου,
Πῶς τρέμει ἡ ἄκρη τοῦ χειλιοῦ! —
Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Στὴ θεία γαλήνη τοῦ σπιτιοῦ
Ἤθελα νἄμουν ἡ ψυχή σου!

*

Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Στῆς λίμνης τὴν ἀκρογιαλιὰ
Νὰ φτερουγοῦν οἱ λογισμοί σου
Σὰν τὰ ξενόφερτα πουλιὰ
Καὶ νὰ ξαστράφτουν οἱ καϋμοί σου
Σὰν τοῦ νεροῦ τὴν ἀντηλιὰ—
Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Στῆς λίμνης τὴν ἀκρογιαλιὰ
Ἤθελα νἄμουν ἡ ψυχή σου!

*

Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Μέσα στὸν κόσμο τὸν πολὺ
Κι' ὅλους τοὺς ξεπερνᾶ ἡ κορφή σου,
Ὄμορφη, εὐγενικιά, καλὴ—
Ὅλες φθονοῦν τὴν ἀρετή σου
Κι' ὅλοι διψοῦν ἕνα φιλὶ—
Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Μέσα στὸν κόσμο τὸν πολὺ
Ἤθελα νἄμουν ἡ ψυχή σου!

*

Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Σ' ἕνα νησὶ χιμαιρικὸ
Καὶ μὲ καλεῖς νὰ ρθῶ μαζί σου
Τὴν εὐτυχία νὰ μοιραστῶ
Τοῦ ἐξωτικοῦ σου παραδείσου
Πῶχει τὸν ἔρωτα θεὸ—
Ὅταν σὲ νοιώθω μοναχή σου
Σ' ἕνα νησὶ χιμαιρικὸ
Ἤθελα νἄμουν ἡ ψυχή σου!

Γ. ΑΘΑΝΑΣ

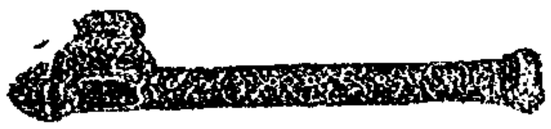

Α. ΜΠΙΣΚΙΝΗ

Ο ΕΦΙΑΛΤΗΣ ΤΟΥ ΦΩΝΙΑ

ΠΑΡΗΓΚΩΝΙΣΜΕΝΟΙ ΘΕΟΙ[1]

Ἡ παραγκώνισις τῶν ἀνθρώπων ἀξίας δὲν εἶνε βέβαια κανὲν σπάνιον φαινόμενον τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψα ἐγὼ καὶ ἦλθα νὰ τὸ καταγγείλω σήμερον. Εἶναι σχεδὸν κοινωνικὸς θεσμός. Ὁ ἔχων ἰσχυροτέρους μῦς καὶ μεγαλύτερον θράσος μᾶς παραγκωνίζει κατὰ κανόνα καὶ παίρνει τὴν θέσιν μας.

Καὶ δὲν παραγκωνίζονται ἢ παραγνωρίζονται μόνον οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐνίοτε. Διὰ αὐτὸ καὶ κάποιος φιλόσοφος ὄχι πολὺ ἄσοφα ἐχαρακτήρισε τὸν Θεόν, ὡς τὸν μέγαν παρεγνωρισμένον.

Ὁπωσδήποτε διὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γενομένην παραγκώνισιν ὑπάρχει κάποια δικαιολογία. Ἡ φύσις μᾶς ἐπροίκισε μὲ ἀγκῶνας καὶ ἠμποροῦμεν νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ σπρώχνωμεν τοὺς ἀτολμοτέρους πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ προχωροῦμεν ταχύτερα.

Ἀδικαιολόγητον ὅμως εἶναι νὰ παραγνωρίζῃ καὶ παραγκωνίζῃ τοὺς ἀξίους τιμῆς καὶ ἀθανασίας καμμίαν φορὰν καὶ ἡ ἀμερόληπτος δῆθεν ἱστορία. Διὰ νὰ ἐξάρῃ πολλάκις μερικὰς μεγάλας διανοίας δὲν διστάζει νὰ ρίψῃ εἰς τὴν περιφρόνησιν τῶν μεταγενεστέρων ἢ τὸ κενὸν τῆς λήθης τοὺς μεγάλους αὐτῶν ἀντιπάλους.

Διὰ νὰ ἐξάρῃ περισσότερον τὴν ἀφιλοκέρδειαν τοῦ Σωκράτους, ἠμαύρωσε τὴν μνήμην τῶν σοφιστῶν καὶ τοὺς

---

[1] Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ συλλόγῳ Παρνασσῷ τὴν 5ην Μαΐου 1933.

παρέδωσε πρὸς ἡμᾶς μὲ τὸν τίτλον τοῦ ἀγύρτου σχεδόν. Τοὺς σοφιστὰς τοὺς ὁποίους ἐθαύμασε καὶ ἐδόξασεν ἡ ἐποχὴ τῆς μεγαλυτέρας ἀκμῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ Σοφοκλέους, τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ἀχώριστοι φίλοι καὶ συνομιληταὶ καὶ πολλῶν διδάσκαλοι, διδάξαντες τὸ ὁμιλεῖν, τὸ σκέπτεσθαι, τὸ κοινωνικῶς ζῆν, εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην πνευματικῶς ὀργῶσαν νεολαίαν.

Διατί; Διότι ὁ Σωκράτης ἐδίδασκεν ἀμισθὶ ἐνῷ ἐκεῖνοι ἐπλούτιζαν διὰ τῶν διδάκτρων τὰ ὁποῖα οἱ διψῶντες μαθήσεως τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς νέοι τοὺς ἐπλήρωναν διὰ τὴν μόρφωσίν των εἰς τὸ ὑπαίθριον Πανεπιστήμιον τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐξεπροσώπουν τότε.

Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ ἱστορία θὰ φανῇ ἐπιεικεστέρα πρὸς ἡμᾶς τοὺς σημερινοὺς καθηγητὰς καὶ δὲν θὰ μᾶς παραστήσῃ ὡς ἀγύρτας διότι λαμβάνομεν μισθὸν, καὶ μάλιστα λύγῳ τῶν οἰκονομιῶν περιτετμημένον, καὶ δὲν περιπατοῦμεν, ὡς ὁ Σωκράτης, μὲ τὸ αὐτὸ ἱμάτιον χειμῶνα καὶ καλοκαῖρι, οὔτε ἀνυπόδητοι διὰ νὰ πορευώμεθα κατὰ τὸν χιονώδη χειμῶνα ῥᾶον *διὰ τοῦ κρυστάλλου* ἢ οἱ φέροντες ὑποδήματα, ὡς ἐκεῖνος ἔπραττεν. Ἀλλὰ δὲν σκοπεύομεν σήμερον νὰ ζητήσωμεν ν' ἀναστυλώσωμεν τὴν μνήμην τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀδικηθέντων. Δὲν εἴμεθα ἄλλως τε ἱστορικοί. Πρόκειται περὶ ἄλλων ἀξίων τῆς τιμῆς ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἀθανασίας ἔτι μεγάλων διανοιῶν, τὰς ὁποίας παρηγκώνισε ἄλλη καταθλιπτικὴ τυραννία, τοὺς δεσμοὺς τῆς ὁποίας δὲν ἠδυνήθη ἀκόμη ν' ἀποσείσῃ ἡ ἀνθρωπότης, ὑποδουλώνουσα συχνότατα εἰς αὐτὴν τὴν ἐλευθέραν σκέψιν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν, ἡ «*Παράδοσις*».

Τόσον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὅσον καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ξένων γυμνάσια εἰς ὅσα καλλιεργοῦνται ἐπιμελῶς τὰ κλασσικὰ γράμματα, ἡ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν μᾶς παραδίδει κολοβωμένην τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Κανὲν χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ τοῦ Ἱπποκράτους δὲν μᾶς γνωρίζουν. Τίποτε ἀπὸ τοὺς Ἴωνας φυσιολόγους. Οἱ μεγάλοι ἰατροί, μηχανικοί, γεωμέτραι καὶ ἀστρονόμοι τῆς

ἀρχαίας Ἑλλάδος παραγκωνίζονται, ἂν μὴ καὶ τὰ ὀνόματά των ἀποσιωπῶνται.

Ὁ σπουδαστὴς ἐγκαταλείπων τὸ γυμνάσιον ἀποκομίζει τὴν σφαλερὰν ἰδέαν ὅτι ἐξαιρέσει τῆς ποιήσεως, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας, οὐδεὶς ἕτερος κλάδος τῆς διανοήσεως ἐκαλλιεργήθη καὶ ἠὐδοκίμησε εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἴσως ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα περιωρίσθη ὑψιπετῶν εἰς τὰς σφαίρας τῆς φαντασίας καὶ παρέβλεψε καὶ περιεφρόνησε τὸν πραγματικὸν κόσμον. Ἀργότερα ὁ φοιτητὴς τῶν Μαθηματικῶν ἀκούει πρώτην φορὰν φημιζόμενα παρὰ τοῦ καθηγητοῦ του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Εὐδόξου, ἂν ὄχι καὶ τοῦ Εὐκλείδου. Μανθάνει ἔκπληκτος ὅτι κάποιος ἀστρονόμος Ἵππαρχος εἶχεν ἤδη πρὸ δύο καὶ πλέον χιλιετηρίδων εἰσαγάγει τὴν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἀστρονομίαν, κατορθώσας νὰ προσδιορίσῃ μὲ μεγάλην προσέγγισιν καὶ τὴν ἀπόστασιν τῆς Σελήνης ἀπὸ τῆς Γῆς, καὶ ὅτι εἶχεν ἐπινοήσει ὁλόκληρον ἐπιστήμην μαθηματικὴν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐδιδάχθη εἰς τὸ γυμνάσιον, — τὴν τριγωνομετρίαν.

Ὁ φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς μὲ δυσπιστίαν ἀκούει τοὺς καθηγητάς του νὰ τοῦ λέγουν ὅτι ἡ Ἰατρικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εὑρίσκετο εἰς ὑψηλότερον σημεῖον ἀπὸ τὴν Ἰατρικὴν τὴν πρὸ ἑνὸς ἢ δύο αἰώνων.

Μὲ μεγαλυτέραν δυσπιστίαν ὁ σπουδαστὴς τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἀκούει ὅτι τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν τῆς ὕλης, τοὺς δύο ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς χημικῆς Ἐπιστήμης, τοὺς εἶχον ἤδη θεμελιώσει εἰς τὴν κοσμικὴν θεωρίαν των, Ἕλληνες φιλόσοφοι ἀπὸ τὰ περίφημα Ἄβδηρα. Ὅτι τὸν ἀτμοστρόβιλον, τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς ἀτμομηχανῆς, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Κροῖσοι τῆς Ἀμερικῆς καταφθάνουν ἀπὸ τὸν νέον εἰς τὸν παλαιὸν κόσμον ἐντὸς πενθημέρου διὰ πλωτῶν ἀνακτόρων, τὸν εἶχεν ἐφεύρει κάποιος ὀνόματι Ἥρων ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Αὐτὸς ποὺ κατεσκεύαζε καὶ τὰ περίφημα αὐτόματα καὶ τὰ ὁποῖα ἀντὶ μιᾶς δεκάρας σήμερον μανθάνομεν πόσον ἕκαστος ζυγίζει, εὐτυχῶς πρὸς τὸ παρὸν μόνον σωματικῶς.

Καὶ δὲν ἦσαν αὐτὰ ἁτλᾶ σιδηρᾶ ἄκομψα κιβώτια, ἀλλὰ θαυμάσια πολυσύνθετα μηχανήματα, πολλάκις βαρύτιμα, ὅπως ὁ περίφημος χρυσοῦς πλάτανος, ὁ κατασκευασθεὶς ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, καταστόλιστος ἀπὸ χρυσᾶ πτηνὰ «*τὰ ὁποῖα ὅταν ἤθελε δώσει ὁ ἄνεμος ἐσείοντο καὶ ἐσείοντο καὶ τὰ πουλία καὶ ἐλάλει καθένα τὴν φωνήν του*» κατὰ τὸν χρονογράφον.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι προσηλωμένοι εἰς τὰς αἰωνίους μορφὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου καὶ τὰς ἀφθάρτους ἰδέας, ἀπέστρεφον τὴν σκέψιν ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν παροδικῶν ὑλικῶν μεταμορφώσεων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος.

Τὸ πείραμα περιεφρονεῖτο. Πολλάκις ἐθεωρεῖτο συναφὲς πρὸς τὴν μαγείαν καὶ ἀγυρτείαν. Ἡ ὕπαρξις ἅφ' ἑτέρου τῶν δούλων, εἰς οὓς ἦσαν ἀνατεθειμένα τὰ χειρωνακτικὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πνευματικὰ ἔργα, ἀπεμάκρυνε τοὺς ἐλευθέρους πολίτας ἀπὸ τὰς πρακτικὰς ἐφαρμογάς, κατευθύνουσα αὐτοὺς πρὸς εὐγενέστερα τῆς σκέψεως πεδία. Διὰ τοὺς πρώτους Ἕλληνας φιλοσόφους αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς ὁποίας ὁδηγεῖ τὸ πείραμα ἀπετέλουν ὑποβάθμισιν καὶ ἐκχυδαϊσμὸν τῆς ἐπιστήμης. «Βάναυσον καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι» ἀποκαλεῖ τὴν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τέχνην ὁ Πλάτων εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ζητεῖ συγγνώμην διότι ὁμιλεῖ περὶ τοιούτων, ὀρθῶς, ὡς λέγει, καταφρονουμένων, ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ φιλοσόφων. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀρχιμήδης, ὡς διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἐθεώρει πᾶν ὅτι ἀνῆκεν εἰς πρακτικὰς τοῦ βίου ἐφαρμογὰς ὡς ἄσχημον καὶ σκότιον [1].

Παρὰ ταῦτα οὔτε τὸ πνεῦμα τῆς θετικότητος ὑστέρησεν οὔτε ὀλίγους θιασώτας συνήντησε τὸ πείραμα. Διότι ὅσον ὑψιπετὲς καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη τῶν δεσμῶν τοῦ λόγου. Καὶ τὸν ἀνθρώπιον λόγον ἐδημιούργησεν ἡ Ἑλλάς, ὅτως κηρύττει ὁ σύγχρονος

[1] Gina Lombroso Ferrero «Pourquoi le Machinisme ne fut pas adopté dans l'antiquité» Revue du Mois Novembpe 1920.

καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας Λέων Ρομπάν [1].

Ὁ δὲ λόγος ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν παρατήρησιν, ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς πραγματικότητος. Τὸ θετικὸν τοῦτο πνεῦμα ἐνέπνευσε τοὺς φιλοσόφους τῆς Ἰωνίας τὰς περὶ ὕλης καὶ σύμπαντος ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον τὸ πλεῖστον ἀποτελοῦν τὰς βάσεις τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων ἐξ ἄλλου, τοῦ πειράματος καὶ τῆς παρατηρήσεως, ἱδρύει τὸν πέμπτον ἤδη αἰῶνα ὁ Ἱπποκράτης τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην.

Οὐδέποτε ὅθεν ἀπέλιπε τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ θετικὸν πνεῦμα.

Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει ἤδη τοὺς πρὸ αὐτοῦ σοφοὺς εἰς θεολόγους καὶ φυσιολόγους. Οἱ πρῶτοι ἐρευνοῦν τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου ἀναχωροῦντες ἐκ μύθων καὶ παραδόσεων, οἱ λοιποὶ ἐκθέτουν τὰς σκέψεις των στηριζόμενοι ἐπὶ ἀποδείξεων ἐκ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου.

Ὁ Μεσαίων ὑπῆρξεν ὁ φωτοσβέστης τῆς ἀληθινῆς φλογὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ δημιουργὸς τῆς ἀσφυκτικῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ σχολαστικισμοῦ. Ὑπῆρξε διατροφεὺς καὶ τῆς ἱστορίας ἀκόμη καὶ ἐπινοητὴς σφαλερῶν παραδόσεων, αἵτινες καὶ σήμερον ἀκόμη πολλάκις βαρύνουν τὸ πνεῦμα καὶ τὰς γνώσεις μας. Πῶς συνέβη ἡ ἀμάθεια νὰ ἐπισκοτίσῃ τόσον ἀκτινοβόλον φῶς; Ἀπὸ τὰ πολλὰ αἴτια τὸ κυριώτερον ὑπῆρξεν ἡ στενότης τῆς θρησκολήπτου ἀντιλήψεως τῶν καλογήρων, οἱ ὁποῖοι ὅ τι δὲν περιείχετο ἢ κατὰ τὴν ἀντίληψίν των δὲν συνεφώνει πρὸς τὰς γραφὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ καθολικισμοῦ, κατεδίωκον ἀπηνῶς καὶ διὰ θανάτου ἀκόμη.

Αὐτὸς ὁ Γαλιλαῖος, ἑβδομηκοντούτης ἤχθη πρὸ τῆς πυρᾶς διότι διετείνετο ὅτι ἡ γῆ κινεῖται ἐνῶ ἄλλως ἀνεγράφειο εἰς τὰς γραφάς [2]. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγεν ὁ Γαλιλαῖος περὶ τῶν συγχρόνων του καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς

[1] Leon Robin La Pensée Grécque XV, 1923.

[2] Καθ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ εἶχεν εἴπει τὸ περίφημον «στήτω ὁ Ἥλιος» καὶ ἄρα ὁ Ἥλιος κινεῖται καὶ ὄχι ἡ γῆ.

Φλωρεντίας, οἱ ὁποῖοι ἤρνοῦντο νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ περίφημον τηλεσκόπιον του διὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Οὐρανοῦ, δὲν ζητοῦν τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν Φύσιν ἀλλ' ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν κειμένων!

Διὰ τῆς πυρᾶς ἠπειλοῦντο ἀκόμη μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν τοῦ Δημοκρίτου.

Μόνος ὁ Ἀριστοτέλης διεσώθη ἐκ τῶν περὶ τῆς δημιουργίας καὶ συστάσεως κόσμου φιλοσοφούντων καὶ τοῦτο διότι ἡ φιλοσοφία του, ὡς τελεολογική, δὲν ἀντέκειτο πρὸς τὰ παραδεδεγμένα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Δυστυχῶς αἱ ὀλίγαι τότε στεῖραι διάνοιαι ὅσαι ἐκαλλιέργουν ἀκόμη τὴν σκέψιν ἀντὶ νὰ ζητοῦν, ὡς ἐκεῖνος, νὰ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ζωντανὴν πηγὴν τῆς φύσεως, περιωρίζοντο νὰ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν διὰ τῆς σχολαστικότητος αὐτῶν δηλητηριασθεῖσαν πηγὴν τῶν συγγραφῶν του, ὅσαι εἶχον περισωθῆ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπώλεια ἢ καταστροφὴ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἰώνων, καὶ ἄλλων ἐκτὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ὑπῆρξε θανάσιμος πληγὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἴσως δὲ ἡ πυρπόλησις τῶν 500 χιλιάδων τόμων τῆς Ἀλεξανδρινῆς Βιβλιοθήκης νὰ ἐσημείωσε μεγαλυτέραν καταστροφὴν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ ὅσας εἶχον ποτὲ οἱ πόλεμοι ὅλοι προξενήσει. Καὶ ὅμως ὅταν μετὰ τὴν πάροδον αἰώνων ἠδυνήθη καὶ πάλιν ἡ σκέψις ν' ἀναπνέῃ εἰς τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας, ἐξέθαψεν ἀπὸ τὴν σποδὸν δύο χιλιετηρίδων τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα τῆς θετικότητος καὶ ἤναψε μὲ αὐτὸ ὡς θὰ ἴδωμεν τὴν λαμπάδα, ἡ ὁποία ἐφώτισε μὲ νέας ἀκτῖνας τὴν ἀνθρωπότητα κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας.

Ἀναγνωρίζομεν λοιπὸν τώρα ποῖοι εἶναι οἱ παρηγκωνισμένοι οὗτοι, ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν κυρίως τῶν νέων, Θεοί! οἱ ***θνητοὶ Θεοὶ*** κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἡρακλείτου.

Εἶναι οἱ φιλόσοφοι τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν Ἀβδήρων, οἱ μεγάλοι ἰατροί, μαθηματικοὶ καὶ ἀστρονόμοι Ἕλληνες, οἱ ἱδρύσαντες τὰς ἐπιστήμας τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ λογισμοῦ, εἶναι οἱ ἀναζωογονήσαντες τὴν ἑλληνικὴν πνοήν, οἱ ἐμπνευσήσαντες ἐκ νέου τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν ἀνὰ τὸ διανοούμενον σύμπαν διάσημοι σοφοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὁ καθηγητὴς Danneman[1] λέγει ὅτι ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ σήμερον ἔτι.

Εἶναι εὐκολωτέρα βεβαίως ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ὅταν δυνάμεθα νὰ δανειζώμεθα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς κεντρικὰς ἰδέας ἀντὶ νὰ τὰς δημιουργοῦμεν.

Καὶ δημιουργοὶ ὑπῆρξαν οἱ παρηγκωνισμένοι οὗτοι Θεοί. Ἂν ὑπῆρξε, λέγει ὁ πολὺς ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας Zeller, ποτὲ λαὸς κατορθώσας ὁ ἴδιος νὰ δημιουργήσῃ ἐπιστήμην οὗτος ἦτο ὁ ἑλληνικός.

Αὐτὴ ἡ βοήθεια, αὐτὸς ὁ ἐκδανεισμὸς δὲν ἐξήρθη πάντοτε ὅσον ἔπρεπε ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ παράδοσις πολλάκις ἀποδίδουσα θεμελιώδεις ἀνακαλύψεις εἰς τὰς μεγάλας κυρίως διανοίας τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἠθέλησε νὰ ἀγνοήσῃ κάποτε τὰς πηγὰς τῆς ἀναγεννηθείσης σκέψεως. Θέλομεν προσπαθήσει νὰ τὸ ἐπανορθώσωμεν ἡμεῖς σήμερον εἰς πολλὰ σημεῖα, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀποκαθιστῶμεν δικαιοσύνην χωρὶς ν' ἀδικηθῇ καὶ ἡ δικαία φήμη τῶν νεωτέρων θεμελιωτῶν τῆς σημερινῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς διαλέξεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι εἰς ἐποχὴν οἰκονομιῶν καὶ ἡ οἰκονομία εἰς λόγους δὲν εἶναι ἀπὸ τὰς ὀλιγώτερον ἐθνωφελεῖς, θέλομεν περιορισθῆ εἰς ὀλίγα φωτεινὰ σημεῖα.

Οἱ πρῶτοι θετικισταὶ φιλόσοφοι τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξαν οἱ κληθέντες ***φυσιολόγοι,*** οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι καὶ εὐθὺς κατόπιν οἱ ἀτομικοί.

Ἀπὸ τὰς μαγικὰς ἐκείνας ἀκτάς, αἵτινες ἐνέπνευσαν τὸν μεγάλον ραψῳδόν, ἐνέπνευσε καὶ ἡ διαυγὴς των ἀτμο-

[1] Danneman von Werden der Naturproblemen, 1928 σελ. 13 (2) Ilidem σελ. 17.

σφαῖρα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἴωνας φιλοσόφους τὸν Θαλῆν [1], τὸν Ἀναξίμανδρον, τὸν Ἀναξιμένην καὶ τὸν μέγαν Σάμιον τὴν ἀγάπην τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως διὰ τῆς παρατηρήσεως, τῆς καθοδηγουμένης ὑπὸ τοῦ λογικοῦ. Πρῶτοι οὗτοι διεῖδον εἰς τὴν ἄπειρον καὶ ἀνεξήγητον ποικιλίαν τῶν δημιουργημάτων καὶ μεταμορφώσεων ἕνα ἐνιαῖον παράγοντα ὡς δημιουργὸν τοῦ παντός.

Ἡ θέα τοῦ ἀπεράντου ὕδατος τοῦ περιλούοντος τὰς νύμφας τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Ἰωνίας καὶ ἐγγίζοντος τοῦ Οὐρανοῦ τὰς ἐσχατιὰς ἐνέπνευσαν εἰς τὸν Θαλῆν, τὸν πρῶτον προειπόντα μετ' ἀκριβείας, ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου, τὴν γνώμην ὅτι τὸ γεννεσιουργὸν στοιχεῖον τοῦ παντὸς εἶναι τὸ ὕδωρ.

Ὁ Ἀναξίμανδρος μετ' αὐτὸν ἔδωσεν εἰς τὸν ἐνιαῖον τοῦτον ἄγνωστον παράγοντα μᾶλλον ἀσύλληπτον μορφήν, θεωρήσας ὡς τοιοῦτον τὸ Ἄπειρον, ἀπέδωσε δὲ εἰς αὐτὸ καὶ *αἰωνίαν κίνησιν*.

Ὁ Ἀναξιμένης τέλος ἐθεώρησεν ὡς τοιοῦτον τὸν ἀέρα διὰ συμπυκνώσεως τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὑγρὰ καὶ ἡ στερεὰ μορφὴ λαμβάνεται, ἀποδώσας εἰς αὐτὸν καὶ οὗτος αἰωνίαν κίνησιν.

Ἐχρειάσθησαν νὰ παρέλθουν δύο καὶ ἡμίσεια χιλιετηρίδες διὰ νὰ βεβαιωθῇ τὸ ἐνιαῖον τῆς ὕλης καὶ ἡ αἰωνία κίνησις τοῦ μοναδικοῦ παράγοντος, ὅστις ἀνευρέθη κατὰ περίεργον σύμπωσιν ὅτι πρῶτον εἰς τὸν Θαλῆν εἶχεν ἀποκαλυφθῇ, χωρὶς ποτὲ οὗτος νὰ τὸ ὑποπτευθῇ. Εἶναι ὁ ἠλεκτρισμός.

Ὑπῆρξε μεγάλη διὰ τὴν ἐπιστήμην ἀπώλεια ὅτι ἐλάχιστα περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν αἰώνων περιεσώθησαν ἡμῖν διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων. Καθ'

[1] Τὸν Θαλῆν ἀναγνωρίζει ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις Abel Rey εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν σύγγραμμά του «La jeunesse de la Science grecque» (1933) ὡς τὸν δημιουργὸν νέας ἐποχῆς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐξαιρετικῆς μετ' αὐτὸν γονιμότητος (σελ. 55).

ὅσον ὅπως λέγει ὁ Nietzsche [1], αἱ θεμελιώδεις σκέψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων ἦσαν ἁπλούστεραι, διαυγέστεραι, τυπικώτεραι, ὀξυνούστεραι. Σήμερον εἶναι βεβαίως, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, προσθέτει ὁ ἴδιος, πλουσιώτεραι, πολυπλοκώτεραι, συνθετώτεραι, ἀλλὰ καὶ πλέον συγκεχυμέναι.

Ἰδιαιτέρως ἡ λήθη, ἥτις ἐσκέπασε τὴν ὀξεῖαν αὐτὴν ἐνόρασιν εἰς τὸν ἀπόκρυφον μηχανισμὸν τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως, ἀνέκυψεν ἀσφαλῶς ἐπὶ αἰῶνας τὴν πρόδον τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως.

Ὡς ἐξαιρετικὸν τοιοῦτον γεγονὸς ἀναφέρομεν ὅτι πέντε καὶ ἥμισυ αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ ὁ Ἀναξίμανδρος, ἐναντίον τῶν ὅσων οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπον καὶ ἐπίστευον, ἐκήρυττε, πρόδρομος γενόμενος τοῦ Γαλιλαίου, ὅτι ἡ Γῆ κινεῖται. Βραδύτερον δὲ οἱ πρῶτοι Πειθαγόρειοι συμπληροῦντες ἐδήλουν ὅτι ἡ κίνησις αὕτη ἐγίνετο κατὰ κύκλον λοξὸν περὶ τὸ μέσον πῦρ [2] ἤτοι κατ' ἔλλειψιν ὡς θὰ ἐλέγομεν περὶ τὸν ἥλιον. Ἀνέπτυσσον δηλαδὴ τὸ περίφημον ἡλιοκεντρικὸν σύστημα τὸ ἀντικαταστῆσαν τὸ ἐπὶ αἰῶνας κρατῆσαν γεωκεντρικὸν τοῦ Πτολεμαίου.

Τὸ ἡλιοκεντρικὸν σύστημα ἡ ἐπιστήμη τοῦ Οὐρανοῦ ἀποδίδει αὐτούσιον εἰς τὸν Κοπέρνικον τοῦ ὁποίου ἀπετέλεσε τὴν μεγάλην δόξαν. Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Κοπέρνικος βεβαιοῖ ὅτι τὴν ἰδέαν παρέλαβεν ἐξ ἀναγνώσεως τοῦ Κικέρωνος [3] ὅστις ἀναφέρει Ἱκέταν τὸν Συρακούσιον, ὡς ὑποστηρικτὴν τῆς περὶ τὸν Ἥλιον κινήσεως τῆς Γῆς.

Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη, ὡς εἴδομεν, εἶνε πολὺ παλαιοτέρα ἀνακάλυψις ἑλληνική. Ὁ Ἀναξιμένης μάλιστα κατὰ τὴν μαρτυρίαν Θέωνος τοῦ Σμυρναίου, ἐθεώρει τὴν φύσιν τῶν ἀστέρων πύρρινον καὶ ὅτι περὶ αὐτοὺς ἐστρέφοντο γῆϊνα

[1] N. Wiessenthal Fr. Nietzsche die Griech. Philosophie. (Das Human. Gymnasium 1903. 14. 17).

[2] Ἀέτιος. 13. 1. 2.

[3] Cicer. A. E. 11. 39. 123. Κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον Φιλόλαος... τὴν Γῆν κινεῖσθαι κατὰ κύκλον πρῶτον εἶπε. Οἱ δ' Ἱκέταν Συρακούσιον φασίν. (Βίας φιλοσόφων Η' ζ').

σώματα (οἱ πλανῆται) προτρέξας οὕτω κατὰ 22 αἰῶνας τοῦ Νεύτωνος, ὅστις ἐπρέσβευεν ὅτι κάθε ἀπλανὴς εἶναι κέντρον συστήματος ὁμοίου πρὸς τὸ ἡλιακόν.

Σαφέστερα ἀνέπτυξε βραδύτερον τὸ σύστημα τοῦτο ὁ πολὺς ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος [1], δύο αἰῶνας βραδύτερον, ἀναθεματισθεὶς δι' αὐτὸ πρὸ τοῦ Γαλιλαίου ὑπὸ τῶν συγχρόνων του σοφῶν, καὶ ἕνα αἰῶνα μετὰ ταῦτα ὁ ἀστρονόμος Σέλευκος.

Τοὺς νόμους τῆς ἕλξεως καθώρισεν ὁ Νεύτων· τὴν ἕλξιν ὅμως καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς, ὅπερ ὑπὸ οὐδενὸς ἀστρονομικοῦ συγγράμματος ἀναφέρεται, εἶδον καὶ ἐγνώρισαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις καὶ ἐκ ταύτης ἐξηγεῖ τὸ σφαιροειδὲς αὐτῆς «ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων βάρος ἔχει μέχρι πρὸς τὸ μέσον» [2]. Ἐπίσης οὕτω ἐξηγεῖ καὶ τὴν σφαιροειδῆ ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, καθ' ὅσον τὸ ὕδωρ λόγῳ τοῦ βάρους τείνει πρὸς τὸ κέντρον [3]. Ἐπίσης δέχεται διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὅτι καὶ τὰ ἄστρα εἶναι σφαιροειδῆ καὶ περαιτέρω ὅτι αἱ κινήσεις τῶν ἄστρων γίνονται *κατ' ἀναλογίαν τῶν ἀποστάσεων καὶ ταχύτεραι μὲν εἰσὶν αἱ ἐγγύτερον ἐν τῇ περιφορᾷ, βραδύτερον δὲ πορρώτερον ὥσπερ καὶ δεικνύουσιν οἱ μαθηματικοί* [4].

Καὶ ὁ Κοπέρνικος ἐπαναλαμβάνει ἀκριβῶς πολλὰ τούτων χωρὶς ὅμως καὶ ν' ἀναφέρῃ τὴν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους πηγήν [5].

Ἀλλὰ καὶ τὴν κεντρόφυγα δύναμιν ἐγνώριζον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἀναξαγόρας τὴν καλεῖ *βίην* καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὴν τὸν

[1] Πρβλ. E. M. Antoniadi. Le Système Heliocentrique de Philolaus. Rev. Scientif. 23 Φεβρ. 1929.

[2] Περὶ Οὐρανοῦ Β. 14 297α.

[3] Περὶ Οὐρανοῦ Β. 4.

[4] Περὶ Οὐρανοῦ Β. 10.

[5] Περὶ βαρύτητος καὶ ἕλξεως παρ' ἀρχαίοις βλέπε Μ. Στεφανίδου Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Φυσ. Ἐπ. 1914 σελ. 184—187 1914 περαιτέρω Arthur Erich Staas. Die Grundlagen der aut. Dynamik. Δημοσιευθεῖσαι εἰς τὸ Archiv für die Gesch. den Naturw. und Technik πβλ. καὶ Antoniadi Rev. Scient. τ. 67 σελ. 97, 1929.

διαχωρισμὸν τῶν πυκνοτέρων οὐρανίων σωμάτων ἀπὸ τῶν ἀραιοτέρων [1]. Πρὸ δ' αὐτοῦ ὁ Ἐμπεδοκλῆς [2] περιγράφει τὰ κατ' αὐτήν, ἀποδίδων εἰς ταύτην, μεταξὺ ἄλλων, τὴν μὴ πτῶσιν τοῦ ὕδατος ἐκ κυάθου ἀνεστραμμένου καὶ ταχέως περιφερομένου [3].

Καὶ οἱ δύο πρῶτοι περιώνυμοι νόμοι τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων τοῦ Γαλιλαίου ἐνεπνεύσθησαν εἰς αὐτόν, ὡς ἔδειξεν ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Φυσ. Ἐπιστημῶν κ. Μ. Στεφανίδης [4] ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τοὐτέστιν ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας τῶν κινουμένων σωμάτων, εἰς ***ἄπειρον φερομένων ἐὰν μή τι ἐμποδίσῃ*** (Ἀριστ.), καὶ τῆς πτώσεως πάντων τῶν σωμάτων ἐν τῷ κενῷ ὅτι ***ἰσοταχεῖ παντ' ἔσται*** (Ἀριστ.), ἀδιαφόρως τοῦ εἰδικοῦ ἑκάστου βάρους. Μόνον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης μὴ δεχόμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ κενοῦ, ἐθεώρει ταῦτα ἐν τῇ πραγματικότητι ὡς ***ἀδύνατα*** καὶ μόνον θεωρητικῶς ὑπεστήριζε ὅτι θὰ συνέβαινον ἐν τῇ περιπτώσει ὑπάρξεως κενοῦ, ἐξηγῶν ὅπως καὶ ὁ Γαλιλαῖος, τὴν διάφορον ταχύτητα τῶν πιπτόντων σωμάτων ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ μέσου ἐν ᾧ πίπτουν.

Πάσας ὅμως τὰς φωτεινὰς αὐτὸς μορφάς, αἵτινες ἐξελάμπρυναν τὴν ἠὼ τῆς δημιουργίας τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, ὑπερβάλλει ἡ μεγαλειώδης μορφὴ τοῦ Πυθαγόρα.

Ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος, ἐξ οὗ ἀπεκόμισαν ὅλοι οἱ

[1] Anax. fragm. 21. ***Οὕτω τούτων περιχωρούντων τε καὶ ἀποκρινομένων ὑπὸ βίης τε καὶ ταχύτητος. Βίην δὲ ἡ ταχύτης ποιεῖ, ἡ δὲ ταχύτης αὐτῶν οὐδενὶ ἔοικε χρήματι τὴν ταχύτητα τῶν νῦν ἐόντων χρημάτων ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ πάντως πολλαπλασίως ταχύ ἐστιν. Fr. 12. Καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκρινόμενοι. Ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ*** (ἡ κυκλικὴ δηλ. κίνησις) ***ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι καὶ ἀποκρίνεται ἀπό τε τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνόν» κλπ.***

[2] Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὑπῆρξεν ὡς γνωστὸν καὶ ὁ πρόδρομος τοῦ Δαρβίνου καὶ Λαμάρκ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως.

[3] Ἀριστ. Περὶ Οὐρανοῦ Β. 13, 295α.

[4] Μιχ. Στεφανίδου, Γαλιλαῖος καὶ Ἀριστοτέλης. Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Φυσ. Ἐπιστημῶν, σελ. 195-197 (1914).

μεταγενέστεροι ἕλληνες φιλόσοφοι τὰ σπέρματα τῆς σοφίας, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, οἱ ἀτομικοί, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι, ἐθεωρήθη ὡς ἡμίθεος, ὑπερφυσικὴ ὕπαρξις καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων [1]. Αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τὴν ἔμψυχον δημιουργίαν εἰς τρεῖς κατηγορίας: τοὺς θεούς, τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν Πυθαγόραν.

Δυστυχῶς δὲν κατέλιπεν ἡμῖν συγγράμματα, πιθανώτατα δὲ καὶ οὐδὲν ἔγραψεν. Ὑπῆρξεν ὑπέροχος μαθηματικός, γεωμέτρης εἰσαγαγὼν πρῶτος τὴν χρῆσιν μέτρων καὶ σταθμῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀστρονόμος, μουσικός, πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς φιλόσοφος. Αἱ περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος γνώσεις μας εἶναι συγκεχυμέναι τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὑπῆρξεν ἀείποτε συμβολιστής. Τὰ πάντα παρ' αὐτῷ ἐδιδάσκοντο καὶ ἡρμηνεύοντο συμβολικῶς καὶ τοῦτο βεβαίως διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

Εἶναι γνωστὸν πόσον καὶ κατὰ τὴν λαμπρὰν ἔτι ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἀκμῆς μεγάλαι ἐλεύθεραι διάνοιαι ἔπιπτον θύματα νῶν νεωτεριστικῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἰδεῶν καὶ θεωριῶν των.

Τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Σωκράτους ἡ φυγὴ τοῦ Ἀναξαγόρα, διευκολυνθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περικλέους καὶ αὐτὴ ἡ τύχη τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Σχολῆς του, τοῦ περιφήμου συνεδρίου τοῦ Κρότωνος, τὸ ὁποῖον ἐπυρπολήθη μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ Κύλωνος, τὸ μαρτυροῦν.

Τὸ Συνέδριον αὐτὸ ἐπεῖχεν ἐν Κρότωνι θέσιν Πανεπιστημίου, ὅπου ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐμυοῦντο οἱ φιλομαθεῖς εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν θρησκείαν, τὰ μαθηματικά, τὴν μουσικήν, τὴν φυσικήν, τὴν ἰατρικήν, τοὺς νόμους, τὰ κοινωνικὰ θέσμια καὶ τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Πολιτείας.

Ὑπῆρξε τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον εἰς τὸ ὁποῖον ἡ εἴσοδος ἐπετρέπετο καὶ εἰς τὰς γυναῖκας.

[1] Πολλοὶ ἐκ τούτου κακῶς ἠμφισβήτησαν καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Πυθαγόρα ὡς ἄλλοι τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Σαίξπηρ κτλ. (Ἴδε Abel Rey La jeunesse de la Scienee Grécque σελ. 114 ἐκδόσ. 1933).

Ἱστορικὴ παρέμεινεν ἡ μαθήτρια αὐτοῦ Θεανώ, συγγραφεὺς φιλοσοφικῶν διατριβῶν, καὶ ἡ ὁμώνυμος αὐτῆς ἑτέρα νεαρὰ μαθήτρια εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ὑπερφυὴς διάνοια τοῦ ἑξηκοντούτου διδασκάλου, ἐνέπνευσε σφοδρὸν ἔρωτα καὶ ἐγένετο ἡ σύζυγος καὶ βοηθὸς εἰς τὸ ἀναπλαστικὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἔργον αὐτοῦ.

Εἰς τὸ συνέδριον αὐτὸ ὁ Πυθαγόρας ἀνέπτυσσε τὴν περίφημον κοσμογονικὴν αὐτοῦ θεωρίαν τῶν ἀριθμῶν. Τὰ πάντα ἔλεγεν εἶναι ἀριθμὸς καὶ ἁρμονία τῶν ἀντιθέσεων τῶν ἀριθμῶν.

Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων. Τὰ στοιχεῖα τῆς δημιουργίας τοῦ παντός.

Πρὸ ἑβδομάδος εἶχον τὴν τιμὴν ν' ἀναπτύξω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὰς γνώμας μου ἐπὶ τῆς περιωνύμου αὐτῆς θεωρίας [1]. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα θέλω περιορισθῆ δι' ὀλίγων εἰς τὸ συμπέρασμα.

Οἱ μεταγενέστεροι λέγοντες ἁπλῶς ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Πυθαγόρα ἀντιπροσωπεύουν μεταφυσικήν τινα ἀκαθόριστον ἔννοιαν ἠδίκησαν τὸν Σάμιον σοφόν, ὅστις δὲν ἦτο μεταφυσικὸς ἀλλὰ ἐστήριζε τὰς περὶ φύσεως θεωρίας του ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, τοῦ λόγου καὶ τοῦ πειράματος. Ὡς κατέδειξα ἐκεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων πηγῶν, ὁ Πυθαγόρας ἐπρέσβευε τὸ ἐνιαῖον τῆς ὕλης καὶ τὴν ἀτομικὴν ὑπόστασιν τοῦ παντός. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲ καθίσταται δυνατὴ ἡ δι' ἀριθμητικῶν ψηφίων, ὡς εἶναι δυνατὴ σήμερον ἡ διὰ μαθηματικῶν τύπων, ἐξεικόνισις παντὸς φυσικοῦ γεγονότος, καὶ ἡ παράστασις τῆς συνθέσεως παντὸς εἴδους ὕλης.

Ἡ Θεωρία τοῦ Πυθαγόρα ἑρμηνευομένη εἰς σημερινὴν ἐπιστημονικὴν ἔκφρασιν μᾶς λέγει: Ἡ σύστασις τῆς ὕλης εἶναι ἐνιαία. Ὁ ἀριθμὸς τούτων καὶ ἡ ἁρμονία τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν, τουτέστιν ἡ ἁρμονικὴ αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ

[1] Βλ. Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν τεῦχος Ἀπριλίου 1933.

διάταξις, μᾶς δίδουν πάντα τὰ εἴδη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ μορφῶν τῆς ὕλης καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν ἑπομένως.

Πρὸς τὰς ἀντιλήψεις ἡμῶν περὶ ὕλης εἰς τὰς ὁποίας κατέληξε σήμερον ἡ Ἐπιστήμη, ἰδίως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ραδίου καὶ τὴν μελέτην τῶν διαφόρων ἀκτινοβολιῶν, τὰ ὁποῖα ἔρριψαν ἀπροσδόκητον φῶς εἰς τὸ σπουδαιότερον τῶν κοσμικῶν προβλημάτων, τὸ τῆς ἐνδοτέρας δηλαδὴ συστάσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης, παρουσιάζει ἡ θεωρία τοῦ Πυθαγόρα καμμίαν ὁμοιότητα ἢ σχέσιν;

Ἡ κρατοῦσα σήμερον περὶ ὕλης θεωρία, εἰς τὴν ὁποίαν ὁμοφώνως οἱ ἐρευνηταὶ τῆς φύσεως ἀκραδάντως πιστεύουν, εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ θεωρία τοῦ Πυθαγόρα, γνωστὴ ὑπὸ τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὄνομα, ἡ σημερινὴ ***θεωρία τοῦ ἀτομικοῦ ἀριθμοῦ***.

Τὸ ἄγνωστον μοναδικὸν στοιχεῖον τοῦ παντός, τὸ ὁποῖον ἐξεικονίζετο παρὰ τοῦ Πυθαγόρα, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, εἶναι ὅπως εἴδομεν ὁ ἠλεκτρισμός, εἰς ἰσοτίμους μονάδας κατανεμόμενος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἠλεκτρικῶν αὐτῶν μονάδων ὑπὸ τὰς ἀντιθέσεις ὡς ἀναφέρει ὁ Πυθαγόρας ἐμφανιζόμενος, τὰς δύο δηλαδὴ αὐτοῦ μορφὰς θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἡ ἁρμονία, ἤτοι ἡ συμφώνως πρὸς καθωρισμένους φυσικοὺς νόμους διάταξις αὐτῶν, ἐμφανίζουν τὰ διάφορα εἴδη τῆς ὕλης καὶ προδικάζουν ἅπάσας αὐτῶν τὰς ἰδιότητας.

Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι διὰ τῆς ὑπερφυοῦς αὐτῶν ἐνοράσεως ἀνευρίσκοντες καὶ γενικεύοντες διὰ τῆς παρατηρήσεως ἐκ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα, ὡς ἄλλοι πηγομάντεις, διηθάνθησαν τὴν κρυσταλλίνην ἀπόκρυφον πηγὴν τῆς ἀληθείας εἰς τὸ μέγιστον τούτων τῶν κοσμικῶν προβλημάτων $2\,^1/_2$ χιλιετηρίδας πρὸ ἡμῶν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον προέλαβον καὶ τοὺς θεμελιωτὰς τῆς σημερινῆς Χημείας τὸν Δάλτωνα καὶ τὸν Λαβουαζιὲ οἱ ἀτομικοὶ κληθέντες φιλόσοφοι ὁ Δημόκριτος, ἐπίσης ὡς ἡμίθεος λατρευθείς, ὁ Λεύκιππος καὶ ἄλλοι.

Εἶναι γνωστὰ τὰ κατ' αὐτούς. Εἰς ἄλλο μέρος ἐκτενῶς περὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν διελάβομεν, δι' αὐτὸ περιοριζόμεθα σήμερον νὰ ἐξάρωμεν δύο μόνον κύρια σημεῖα τοῦ φιλοσοφικοῦ των συστήματος[1].

Ὁ Λαβουαζιὲ ἀνεγνωρίσθη ὡς πατὴρ καὶ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας Χημείας διότι ἐστήριξε αὐτὴν ἐπὶ τοῦ φερωνύμου ἀξιώματος τῆς ἀφθαρσίας τῆς ὕλης. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Λαβουαζιὲ νὰ μεταχειισθῇ τὸν ζυγὸν ὡς βάσανον πάσης χημικῆς ἀντιδράσεως καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ...ριστᾷ αὐτὰς διὰ μαθηματικῶν τύπων, ὅτε καὶ μόνον ἐδικαιώθη ἡ Χημεία κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ Κάντ, νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀναγνωρισθῇ ἐπιστήμη.

Τὸ ἀξίωμα ἀκριβῶς τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῶν περὶ ὕλης θεωριῶν τῶν ἀτομιστῶν, τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρα, ὅστις τὸ διατυπώνει οὕτω: «***οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίγνεται οὐδ' ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπ' ἐόντων χρημάτων συμμίγισθαί τε καὶ διακρίνεσθαι» (Fr. 22).***

Τὸ δεύτερον σημεῖον ὅπερ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξάρωμεν εἶναι ἡ ἀτομικὴ θεωρία τοῦ Δάλτωνος, ὁ ἕτερος ἀδιάσειστος στύλος τῆς νεωτέρας Χημείας.

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐδανείσθη ὁ μετριόφρων καθηγητὴς τοῦ Μάντσεστερ ἀπὸ τοὺς ἀτομικοὺς φιλοσόφους, ἀπὸ ***τὰς ἄτόμους*** τοῦ Δημοκρίτου, τὰς ὁποίας ἡ Ἰωνικὴ φιλοσοφία ἐθεώρει ὡς τὰ αἰώνια ἄφθαρτα καὶ μόνα συστατικὰ τοῦ κόσμου, ἀντιπροσωπεύουσα οὕτω τὴν πρώτην ***ὑλιστικὴν*** ὡς ἐκλήθη θεωρίαν.

Ἡ μόνη διαφορὰ εἶνε ὅτι, ὡς ἐβεβαιώθη κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ἡ ἐπιστήμη, τὰ πρῶτα ταῦτα ἰσότιμα συστατικὰ δὲν εἶναι ὑπερεννενήκοντα εἰδῶν ὅσα δηλαδὴ εἶναι τὰ στοιχεῖα καὶ ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Δάλτων καὶ ἡ ἐπιστήμη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀλλ' ἔτι μικρότεραι μονάδες ἀτομικαὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τὰ ***πρωτόνια*** καὶ ***ἠλεκτρόνια,*** τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν

[1] Κ. Ζέγγελη, Τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης ἄλλοτε καὶ σήμερον. Ἐπετ. Πανεπιστημίου 1924.

ὁρισμὸν τῶν ἀτόμων τοῦ Δημοκρίτου καὶ οὐχὶ τοῦ Δάλτωνος τοῦ ὁποίου τὰ ἄτομα ἀπεδείχθησαν σύνθετα.

Αἱ δὲ ἐμψυχοῦσαι αὐτὰς δυνάμεις, ὧν ἀποτέλεσμα εἶναι κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἡ *ἀεὶ ῥέουσα* μορφὴ τοῦ κόσμου, αἱ ἀδιάλειπτοι καὶ συνεχεῖς μεταβολαί, καὶ αἵτινες ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀποδίδονται εἰς τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀεὶ κινουμένων—«*πάντα κατ' ἐναντιότητα γίγνονται*»—εἶναι ἀκριβῶς αἱ ἀέναοι κινήσεις τῶν ἠλεκτρικῶν φορτίων τῶν πρωτονίων καὶ ἠλεκτρονίων, ἅτινα δίδουν τὴν μορφὴν εἰς τὴν ὕλην, ἥτις διὰ τῆς ἀντιθέσεως ἢ ἐναντιότητος αὐτῶν, θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, διατηρεῖται ἐν ἰσορροπίᾳ ἢ ἀλληλεπιδράσει.

Μίαν φορὰν ἀκόμη ἐθριάμβευσε τὸ διαισθητικὸν πνεῦμα τῶν θετικῶν φιλοσόφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

⁂

Δὲν δύναμαι νὰ ἐγκαταλείψω τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν χωρὶς νὰ εἴπω δύο λέξεις καὶ διὰ τὸ ἰατρικὸν θαῦμα.

Διότι θαῦμα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἡ ἐπιστήμη τοῦ Ἀσκληπιοῦ εὑρίσκετο πρὸ δύο καὶ ἡμισείας περίπου χιλιετηρίδων εἰς πολὺ ὑψηλότερον σημεῖον ἢ πρὸ δύο καὶ ἡμίσεως αἰώνων.

Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ ὑπῆρξεν ὁ ἀθάνατος Ἱπποκράτης ὁ πρῶτος κατὰ Γαληνόν, ὅστις *ἐπεχείρησεν ἰάσασθαι μεθόδῳ*, ἐστηρίζετο ὅπως καὶ ἡ σπουδὴ τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, ἐπὶ τοῦ πειράματος, ἐπὶ τῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας καὶ ἐπὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ὑγιοῦς ὀργανισμοῦ, ἐπὶ τῆς ὑγιεινῆς, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς συνεργασίας τῶν ἀστέρων καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων προλήψεων, ὡς συνέβαινε κατὰ τὸν μεσαίωνα, οὔτε τῆς συναρμογῆς ὅλων τῶν ριζῶν καὶ μεταλλικῶν φαρμάκων εἰς πηχυαίας συνταγάς, ὡς οὐχὶ πρὸ αἰώνων συνέβαινε, ἥτις ἐδικαίωνε τὸν μακαρίτην Βολταῖρον ὁρίζοντα τὸν ἰατρὸν ὡς ἄνθρωπον, ὅστις δίδει φάρμακα τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζει εἰς ὀργανισμὸν τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἀκόμη ὀλιγώτερον.

«Μὴ δύνασθαι τινα καλῶς ἰάσασθαι τὰ νοσήματα πρὶν ὅλου τοῦ σώματος ἐπισκέψασθαι τὴν φύσιν» ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς νέας ἰατρικῆς προτρέχουσα κατ' αἰῶνας τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης, ὅπως πρόετρεξεν εἰς ὅλας τὰς σημερινὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ὑγιεινῆς, τῆς ἀεροθεραπείας, τῆς ἐπιμελείας περὶ τὴν δίαιταν, τὸ ἔνδυμα, τὴν καθαριότητα, τὴν ἀσηπτικὴν περιποίησιν τῶν πληγῶν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν ψυχικῶν νόσων [1].

Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχανάλυσιν προέτρεξεν ὁ Ἱπποκράτης τοῦ Freude. Κληθεὶς ὅπως διαγνώσῃ καὶ θεραπεύσῃ τὴν νόσον τοῦ Περδίκα καὶ βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἐρωτικῆς ὁρμῆς ὡς βαθυτέρας αἰτίας πολλῶν ψυχικῶν ἀλλοιώσεων, ἀπεκάλυψε τὸ αἴτιον τῆς νόσου, τοῦ ὡς φθισικοῦ θεραπευομένου Μακεδόνος βασιλέως, ὅτι ἦτο ἀπόκρυφος ἔρως πρὸς τὴν παλλακίδα τοῦ πατρός του.

Οὐδεὶς πλέον ἀπορεῖ πῶς ὁ καθηγητὴς Bier εἶπεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεραπείαν τῆς φθίσεως εἰς τὰ σανατόρια ὅτι αὕτη ἐθεραπεύετο καλύτερον ὑπὸ τῶν ἑλλήνων ἰατρῶν πρὸ $2\,^1/_2$ χιλιετηρίδων ἢ πρὸ 60 ἢ 70 ἐτῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ἐὰν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν καὶ τὴν ὡραιότητα τῆς φράσεως τοῦ Ἱπποκράτους, μὴ ὑπολειπομένου πολλῶν καλλιρρύτων κλασσικῶν, θέλομεν ζωηρότερον ἐκφράσει τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ πλήρους ἀποκλεισμοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας εἰς τὰ γυμνάσια καὶ τὸ Πανεπιστήμιον.

Καὶ ὅμως οὐδεμία κατήχησις ἠθικῆς ἤθελε συγκινήσει τὴν ψυχὴν τῶν νέων καὶ μάλιστα τῶν προοριζομένων δι' ἐπιστημονικὰς σπουδάς, ὅσον οἱ θαυμάσιοι αὐτοῦ ἀφορισμοί, αἱ θετικαὶ καὶ ἐλεύθεραι πάσης προλήψεως μέθοδοι τοῦ καταγράψαντος εἰς τὸν μεγαλειώδη αὐτοῦ ὅρκον τοῦ ἰατροῦ τοὺς κανόνας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς

[1] Βλ. πλειότερα εἰς Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 1932 7ος σελ. 114 Α. Κούζη. Τί ἐπετέλεσεν ἡ ἀρχαία Ἑλλην. Ἐπιστήμη εἰς θεμελίωσιν τῆς Ἰατρικῆς.

ἐπισημονικῆς ἐν γένει ἠθικῆς τοῦ ἰατροῦ καὶ παντὸς ἐπιστήμονος.

Ἂς ἔλθωμεν τέλος καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Οὕτω τοὐλάχιστον χαρακτηρίζει ἡ ἱστορία τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τοῦ 3ου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος μέχρι τῶν δύο πρώτων μετὰ Χριστόν.

Δηλαδὴ ἐποχὴν περιλαμβάνουσαν τέσσαρας περιλάμπρους αἰῶνας καθ' οὓς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μὲ νέας ἀκμαίας δημιουργικὰς δυνάμεις διέσπειρε μετὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐφ' ὅλης τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ εἶτα τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς κρατούσης ὅλα σχεδὸν τὰ ἐκπροσωποῦντα τὸν πολιτισμὸν τμήματα τῆς γῆς, τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ ἐφώτισεν ἀπὸ τὸν Φάρον τῆς Ἀλεξανδρείας ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς ὁδοὺς ὅσαι ὁδηγοῦν πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀλήθειαν. Παρακμὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ὀνομάζουν τὴν περίοδον, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ἤδη ἑκατονταετηρὶς ἔδιδε τὴν τριάδα τῶν μεγαλυτέρων μαθηματικῶν διανοιῶν, τοῦ Εὐκλείδου, τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἥτις ἔδωσεν εἰς τὸ σύμπαν τοὺς βαθυτέρους ἐρευνητὰς τοῦ ἀστρικοῦ διαστήματος, τὸν Ἀρίσταρχον, τὸν Ἵππαρχον, τὸν Πτολεμαῖον, ἰατροὺς διασήμους, τὸν Ἀρεταῖον τὸν πρῶτον μετὰ τὸν Ἱπποκράτην ἰατρὸν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν περίφημον Γαληνόν, τὸν πολυγραφότατον ἰατρὸν καὶ ἔξοχον ἀνατόμον κτλ. τοὺς πρώτους θαλασσοπόρους, τὸν Νέαρχον καὶ τὸν Πυθέα τῆς Μασσαλίας, Γεωγράφους ὡς τὸν Ποσειδώνιον καὶ τὸν Στράβωνα, καὶ τὸν Ἔδισσων τῆς ἀρχαιότητος, Ἥρωνα τὸν Ἀλεξανδρέα.

Μὲ τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐσπούδασαν καὶ εἰς αὐτὰ ἠρκέσθησαν οἱ ὀλίγοι, ἐλάχιστοι κατὰ τοὺς μετέπειτα ζοφεροὺς ὑπερδεκαπέντε αἰῶνας ἀκόμη ἀσχολούμενοι μὲ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ μαθηματικά, τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ἄλλοτε εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Δύσιν.

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔρχον ἂν αἱ σημεριναὶ πολιτεῖαι ἔφθανον πάλιν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς παρακμῆς καθ' ἣν Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἵδρυεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν θαυμάσιον μέγαρον τῶν Μουσῶν, εἰς τὸ ὁποῖαν ἐβίουν ἀπηλλαγμένοι βιωτικῶν φροντίδων οἱ ἄριστοι τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων, ἵνα ἀπερίσπαστοι διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης φέρουν ἡμᾶς ἐγγύτερον πρὸς τὸ Φῶς.

Πῶς λοιπόν; μεροληπτεῖ ἡ ἱστορία τὴν ἀκμὴν ὑπολαμβάνουσα ὡς παρακμήν; Ὄχι βέβαια, ἀλλὰ κύπτουσα καὶ αὐτὴ ὑπὸ τὸ ἄχθος τῆς παραδόσεως ὑπέλαβεν ὡς ὑποβάθμισιν τῆς σοφίας τὴν κατάτμησιν τοῦ πνεύματος εἰς ἐντατικωτέραν καλλιέργειαν τῶν εἰδικῶν θεμάτων. Τὴν ἐξειδίκευσιν ἐν ἄλλοις λόγοις. Μὴ συναντῶσα πλέον τὸ συγκεντρωτικὸν πνεῦμα ἑνὸς Πυθαγόρα ἢ Πλάτωνος ἢ τοῦ ἐγκυκλοπαιδικωτάτου Ἀριστοτέλους εἰς ἕνα μόνον σοφόν, ἐθεώρησε τὴν ἀνάγκην ὡς ἀδυναμίαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν σκοπιμότητα ὡς παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ καθαροῦ πνεύματος. Δὲν αὐτενομήθησαν οὕτως εἰπεῖν, κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους μόνη ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία ἀποχωρισθεῖσαι τῆς γενικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ἀλλ' ἐδημιουργήθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι κλάδοι οἵτινες ἀποτελοῦν σήμερον ἰδίαν ἕκαστος ἐπιστήμην.

Ἐπὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς Φυσικῆς διὰ τοῦ Ἀρχιμήδους, ὅστις ἵδρυσε τὴν στατικὴν καὶ ὑδροστατικὴν εὐρύνας τὸ πεδίον τῆς ἐρεύνης μέχρι τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς μαθηματικῆς Φυσικῆς.

Ἰδιατέρως ἀνεπτύχθη τότε ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δαιμονίου πνεύματος τοῦ σοφοῦ Συρακουσίου ἡ μηχανική, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτής, τόσον ἡ θεωρητικὴ ὅσον καὶ ἡ ἐφηρμοσμένη πρὸς τὴν ὁποίαν οὐχ ἧττον μικρὰν ἔτρεφε συμπάθειαν.

Εἰς κάθε σημερινὸν ἐργοστάσιον θὰ συναντήσωμεν τὰς ἁπλᾶς ὅσον καὶ θαυμασίας μηχανὰς τοῦ ἐφευρετικοῦ του πνεύματος. Τόσον ὁ ἀμόρφωτος ὅσον καὶ ὁ μορφωμένος ἐπισκέπτης σημερινοῦ ἐργοστασίου εἰς τὴν πειθαρχικὴν κίνησιν τῶν ποικιλοτρόπων καὶ διαφορωτάτων μηχανῶν αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν ζωὴν διὰ τῆς συναρμογῆς σιδηρῶν σχοινίων, τροχαλιῶν καὶ κοχλιῶν, φαντάζεται ἕνα δαιμόνιον

πνεῦμα τὸ ὁποῖον τὰς ἐμψυχώνει εἰς ἕνιαῖον πολυάσχολον ὀργανισμόν. Εἶναι τὸ δαιμόνιον τοῦ Ἀρχιμήδους ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθέντων κοχλιῶν, τροχαλιῶν, ἀτερμόνων, τρισπάστων καὶ λοιπῶν ἁπλουστάτων μηχανημάτων μεταδόσεως ἢ μεταμορφώσεως τῆς μηχανικῆς δυνάμεως, ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ κινῇ τὰ ἐργοστάσιά μας.

Δὲν εἶναι πλέον ἀπορίας ἄξιον ὅτι κατώρθωσε τρεῖς ἤδη αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ νὰ ναυπηγήσῃ τὸν πρῶτον θαλάσσιον κολοσσὸν τὴν «Συρακουσίαν» δῶρον τοῦ Ἱέρωνος πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, περιλαμβάνουσαν πλὴν τριάκοντα πολυτελεστάτων θαλάμων καὶ αἰθουσῶν κατακόσμων μὲ εἰκόνας ἐκ τῆς Ἰλιάδος καὶ δάπεδα ἐκ μωσαϊκοῦ, ὡρολόγια, βιβλιοθήκην, ἀναγνωστήρια καὶ κῆπον. Πλωτὸν ἀνάκτορον παρέχον πᾶσαν ἄνεσιν εἰς τὸ ὁποῖον οὐδὲ ἡ Ἀφροδίτη ἐλησμονήθη, διότι εἶχε ἐν αὐτῷ τὸν περικαλλῆ ναόν της ἐστρωμένον μὲ σπανίους λίθους, ἀνάκτορον ὅμοιον τοῦ ὁποίου μόνον ἡ φαντασία τῶν συγχρόνων πριγκηπισσῶν τῶν δολλαρίων μετὰ 22 αἰῶνας ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ ἐκ νέου.

Ἡ Συρακουσία μετέφερε ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔστησεν εἰς τὸν Νεῖλον τὴν μεγαλοφυᾶ αὐτοῦ ἕλικα ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἔχει εὐρυτάτας ἐφαρμογάς. Διὰ ταύτης ἐκαθαρίζετο ὁ Νεῖλος ἀπὸ τοὺς πηλοὺς τοὺς ὁποίους ἐπεσώρευον αἱ πλημμύραι, ἤντλεῖτο εὐχερῶς τὸ ὕδωρ του καὶ ἤρδευετο ἡ εὐδαίμων τότε χώρα τῶν Πτολεμαίων.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀξιοθαύμαστοι ὑπῆρξαν αἱ διάφοροι πολεμικαὶ μηχαναί, διὰ τῶν ὁποίων ἔβαλεν ἀπὸ μακρᾶς ἀποστάσεως ὀγκωδεστάτους λίθους καὶ πῦρ κατὰ τῶν Ρωμαίων, κατορθώσας δι' αὐτῶν νὰ παρατείνῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν ἐπὶ τριετίαν.

Δυστυχῶς οὐδεμίαν ἐκ τῶν μηχανῶν του τούτων ἠξίωσε περιγραφῆς ὁ Ἀρχιμήδης θεωρῶν αὐτὰς κατωτέρας τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ πεδίου. Ἄλλως τε δὲν ἐπέζησε τῆς πτώσεως τῶν Συρακουσῶν φονευθεὶς παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Μαρκέλλου ὑπὸ ἀγροίκου στρατιώτου ἐνῶ ἐχάρασσε τοὺς κύκλους του ἐπὶ τῆς ἄμμου.

Ὁ Λουκιανὸς μόνον ἀναφέρει ὅτι ἐπυρπόλει τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διὰ συγκεντρωτικῶν κατόπτρων. Ὑπὸ πολλῶν ἀμφισβητεῖται τοῦτο καὶ νομίζομεν οὐχὶ ἀδίκως.

Δὲν θεωροῦμεν ἀπίθανον οἱ λίθοι καὶ τὰ πυρὰ νὰ ἐξηκοντίζοντο ἀπὸ χαλκίνους σωλῆνας ἐν εἴδει πυροβόλων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Τὴν γνώμην μας ταύτην στηρίζομεν ἐπὶ τῶν ἑξῆς: Τοιοῦτον ἀκριβῶς μηχάνημα ἐκσφενδονίζον σφαίρας βάρους ἑνὸς ταλάντου εἰς ἀπόστασιν ἓξ σταδίων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ εἶχεν ἐπινοήσει καὶ λεπτομερῶς περιγράψει ἄλλος ἀντάξιος τοῦ Ἀρχιμήδους μηχανικὸς τῆς ἀναγεννήσεως ὁ Leonardo da Vinci, λέγει δὲ ὅτι τὴν ἰδέαν παρέλαβε παρὰ τοῦ Ἀρχιμήδους.

Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει πόσα σπάνια χειρόγραφα κατὰ τοὺς διαρρεύσαντας αἰῶνας ἐχάθησαν καὶ ὅτι λέβητες χάλκινοι παράγοντες ἀτμὸν καὶ χρησιμοποιούμενοι εἰς τὰ θυσιαστήρια περιγράφονται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀρχιμήδους Ἥρωνος τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο διόλου παράδοξον. Εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπαριθμήσωμεν τί ἠρύσθη ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἡ φυσική, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ μηχανικὴ ἀπὸ τὸν μοναδικὸν αὐτὸν νοῦν; Ἂς ἀφήσωμεν τὸν μεγάλον μαθηματικὸν καὶ φιλόσοφον τῆς Λειψίας νὰ μᾶς τὸ εἴπῃ.

Ὅταν μελετῶμεν τὸν Ἀρχιμήδη, λέγει ὁ Λάϊβνιτς, θαυμάζομεν ὀλιγώτερον τὰς ἐφευρέσεις τῶν νεωτέρων καὶ μεγαλυτέρων ἐπιστημόνων. Μηχανικοὶ διάσημοι μετὰ τὸν Ἀρχιμήδην ἀνεδείχθησαν ὁ Κτησίβιος, ἐφευρέτης πολεμικῶν καὶ ἄλλων μηχανῶν καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ θεωρούμενος Ἥρων ὁ Ἀλεξανδρεύς, μαθηματικός, φυσικὸς καὶ μηχανικός, ἰδίᾳ μεγαλοφυὴς πειραματιστὴς καταπλησσούσης ἐφευρετικότητος ἀκμάσας κατὰ τὸν 1ον πιθανώτατα π. χ. αἰῶνα.

Τὰ κενολογήματα σχολαστικῶν ἡμισόφων περὶ κενοῦ καὶ ἀέρος ἀνήρεσε διὰ πλείστων πειραμάτων καὶ μηχανῶν ἀποδείξας τὴν ἀμφισβητουμένην ὕπαρξιν τοῦ κενοῦ καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ὑπόστασιν ὡς καὶ τὴν ὑλικὴν σύστασιν τοῦ ἀέρος τὸν ὁποῖον ὥρισεν ὡς «ἐκ λεπτῶν μικρομερῶν σωμάτων συνεστηκότα... ὅστις κινηθεὶς γίνεται πνεῦμα» ὁρισμὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖον καμμία σημερινὴ φυσικὴ δὲν θὰ ἠδύνατο

πνεῦμα τὸ ὁποῖον τὰς ἐμψυχώνει εἰς ἕνιαῖον πολυάσχολον ὀργανισμόν. Εἶναι τὸ δαιμόνιον τοῦ Ἀρχιμήδους ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθέντων κοχλιῶν, τροχαλιῶν, ἀτερμόνων, τρισπάστων καὶ λοιπῶν ἁπλουστάτων μηχανημάτων μεταδόσεως ἢ μεταμορφώσεως τῆς μηχανικῆς δυνάμεως, ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ κινῇ τὰ ἐργοστάσιά μας.

Δὲν εἶναι πλέον ἀπορίας ἄξιον ὅτι κατώρθωσε τρεῖς ἤδη αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ νὰ ναυπηγήσῃ τὸν πρῶτον θαλάσσιον κολοσσὸν τὴν «Συρακουσίαν» δῶρον τοῦ Ἱέρωνος πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, περιλαμβάνουσαν πλὴν τριάκοντα πολυτελεστάτων θαλάμων καὶ αἰθουσῶν κατακόσμων μὲ εἰκόνας ἐκ τῆς Ἰλιάδος καὶ δάπεδα ἐκ μωσαϊκοῦ, ὡρολόγια, βιβλιοθήκην, ἀναγνωστήρια καὶ κῆπον. Πλωτὸν ἀνάκτορον παρέχον πᾶσαν ἄνεσιν εἰς τὸ ὁποῖον οὐδὲ ἡ Ἀφροδίτη ἐλησμονήθη, διότι εἶχε ἐν αὐτῷ τὸν περικαλλῆ ναόν της ἐστρωμένον μὲ σπανίους λίθους, ἀνάκτορον ὅμοιον τοῦ ὁποίου μόνον ἡ φαντασία τῶν συγχρόνων πριγκηπισσῶν τῶν δολλαρίων μετὰ 22 αἰῶνας ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ ἐκ νέου.

Ἡ Συρακουσία μετέφερε ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔστησεν εἰς τὸν Νεῖλον τὴν μεγαλοφυᾶ αὐτοῦ ἕλικα ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἔχει εὐρυτάτας ἐφαρμογάς. Διὰ ταύτης ἐκαθαρίζετο ὁ Νεῖλος ἀπὸ τοὺς πηλοὺς τοὺς ὁποίους ἐπεσώρευον αἱ πλημμύραι, ἤντλεῖτο εὐχερῶς τὸ ὕδωρ του καὶ ἤρδευετο ἡ εὐδαίμων τότε χώρα τῶν Πτολεμαίων.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀξιοθαύμαστοι ὑπῆρξαν αἱ διάφοροι πολεμικαὶ μηχαναί, διὰ τῶν ὁποίων ἔβαλεν ἀπὸ μακρᾶς ἀποστάσεως ὀγκωδεστάτους λίθους καὶ πῦρ κατὰ τῶν Ρωμαίων, κατορθώσας δι' αὐτῶν νὰ παρατείνῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν ἐπὶ τριετίαν.

Δυστυχῶς οὐδεμίαν ἐκ τῶν μηχανῶν του τούτων ἠξίωσε περιγραφῆς ὁ Ἀρχιμήδης θεωρῶν αὐτὰς κατωτέρας τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ πεδίου. Ἄλλως τε δὲν ἐπέζησε τῆς πτώσεως τῶν Συρακουσῶν φονευθεὶς παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Μαρκέλλου ὑπὸ ἀγροίκου στρατιώτου ἐνῶ ἐχάρασσε τοὺς κύκλους του ἐπὶ τῆς ἄμμου.

Ὁ Λουκιανὸς μόνον ἀναφέρει ὅτι ἐπυρπόλει τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διὰ συγκεντρωτικῶν κατόπτρων. Ὑπὸ πολλῶν ἀμφισβητεῖται τοῦτο καὶ νομίζομεν οὐχὶ ἀδίκως.

Δὲν θεωροῦμεν ἀπίθανον οἱ λίθοι καὶ τὰ πυρὰ νὰ ἐξηκοντίζοντο ἀπὸ χαλκίνους σωλῆνας ἐν εἴδει πυροβόλων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Τὴν γνώμην μας ταύτην στηρίζομεν ἐπὶ τῶν ἑξῆς: Τοιοῦτον ἀκριβῶς μηχάνημα ἐκσφενδονίζον σφαίρας βάρους ἑνὸς ταλάντου εἰς ἀπόστασιν ἓξ σταδίων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ εἶχεν ἐπινοήσει καὶ λεπτομερῶς περιγράψει ἄλλος ἀντάξιος τοῦ Ἀρχιμήδους μηχανικὸς τῆς ἀναγεννήσεως ὁ Leonardo da Vinci, λέγει δὲ ὅτι τὴν ἰδέαν παρέλαβε παρὰ τοῦ Ἀρχιμήδους.

Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει πόσα σπάνια χειρόγραφα κατὰ τοὺς διαρρεύσαντας αἰῶνας ἐχάθησαν καὶ ὅτι λέβητες χάλκινοι παράγοντες ἀτμὸν καὶ χρησιμοποιούμενοι εἰς τὰ θυσιαστήρια περιγράφονται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀρχιμήδους Ἥρωνος τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο διόλου παράδοξον. Εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπαριθμήσωμεν τί ἠρύσθη ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἡ φυσική, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ μηχανικὴ ἀπὸ τὸν μοναδικὸν αὐτὸν νοῦν; Ἂς ἀφήσωμεν τὸν μεγάλον μαθηματικὸν καὶ φιλόσοφον τῆς Λειψίας νὰ μᾶς τὸ εἴπῃ.

Ὅταν μελετῶμεν τὸν Ἀρχιμήδη, λέγει ὁ Λάϊβνιτς, θαυμάζομεν ὀλιγώτερον τὰς ἐφευρέσεις τῶν νεωτέρων καὶ μεγαλυτέρων ἐπιστημόνων. Μηχανικοὶ διάσημοι μετὰ τὸν Ἀρχιμήδην ἀνεδείχθησαν ὁ Κτησίβιος, ἐφευρέτης πολεμικῶν καὶ ἄλλων μηχανῶν καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ θεωρούμενος Ἥρων ὁ Ἀλεξανδρεύς, μαθηματικός, φυσικὸς καὶ μηχανικός, ἰδίᾳ μεγαλοφυὴς πειραματιστὴς καταπλησσούσης ἐφευρετικότητος ἀκμάσας κατὰ τὸν 1ον πιθανώτατα π. χ. αἰῶνα.

Τὰ κενολογήματα σχολαστικῶν ἡμισόφων περὶ κενοῦ καὶ ἀέρος ἀνήρεσε διὰ πλείστων πειραμάτων καὶ μηχανῶν ἀποδείξας τὴν ἀμφισβητουμένην ὕπαρξιν τοῦ κενοῦ καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ὑπόστασιν ὡς καὶ τὴν ὑλικὴν σύστασιν τοῦ ἀέρος τὸν ὁποῖον ὥρισεν ὡς «ἐκ λεπτῶν μικρομερῶν σωμάτων συνεστηκότα... ὅστις κινηθεὶς γίνεται πνεῦμα» ὁρισμὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖον καμμία σημερινὴ φυσικὴ δὲν θὰ ἠδύνατο

ὑλικά, ἅτινα ἐχρησιμοποίει ὁ Ἥρων, ἦσαν κυρίως ξύλα καὶ προκειμένου περὶ θερμαινομένων ἀντικειμένων ἢ ἀτμοπαραγωγῆς, χάλκινοι σωλῆνες ἢ σφαῖραι.

Τὴν ἐποχὴν τοῦ Παππίνου καὶ τοῦ Watt καὶ ἡ παρασκευὴ χυτοῦ σιδήρου καὶ χυτῶν χαλυβδωθέντων ἀντικειμένων εἶχον ἐπιτευχθῆ καὶ ἡ παρασκευὴ καὶ κατεργασία τοῦ χάλυβος προοδεύσει ὡς καὶ ἡ μεταλλοτεχνία κατὰ πολὺ καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτμοῦ ἑπομένως, ὡς κινητηρίου δυνάμεως, πρακτικῶς ἦτο κατορθωτή.

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Ἐλπίζω ὅτι οἱ παρηγκωνισμένοι θεοί, τοὺς ὁποίους ἠθέλησα νὰ παρουσιάσω ὑμῖν σήμερον, ἂν δὲν δύνανται νὰ εὕρουν θέσιν εἰς τὰ δυσπροσπέλαστα ὕψη τοῦ πνευματικοῦ Ὀλύμπου τοῦ Πλάτωνος, ἔνθα δεσπόζουν αἱ Ἰδέαι, δικαιοῦνται νὰ ζητήσουν φιλοξενίαν καὶ τιμὴν εἰς πᾶσαν τῆς Γῆς γωνίαν ὅπου σφυρηλατεῖται ἡ πρόοδος διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ καλλιεργεῖται ὁ πολιτισμὸς διὰ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ 19ος καὶ 20ος αἰὼν δὲν δικαιοῦνται νὰ λησμονοῦν ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐπιστημονικῆς των δόξης τοὺς θεμελιωτὰς αὐτῆς. Ὅταν θερίζωμεν δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔσπειραν. Διὰ τῶν πρώτων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, διὰ τοῦ Πυθαγόρα, τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Θεοφράστου καὶ τοῦ Πανθέου τῶν σοφῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου, διεχύθη εἰς ὅλην τὴν φιλοσοφοῦσαν ἀνθρωπότητα τὸ πνεῦμα τῆς παρατηρήσεως, τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις πασῶν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν [1].

Ἐλπίζω ἀκόμη ὅτι τὸ φιλόμουσόν μου ἀκροατήριον θὰ συμφωνήσῃ μετ' ἐμοῦ ὅτι ἡ ἐξοστράκισις τῶν συγγραμμάτων τῶν μεγάλων αὐτῶν σοφῶν ἐκ τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας ἀποτελεῖ σήμερον ἀδικαιολόγητον ὑποταγὴν εἰς σφαλερὰν παράδοσιν.

[1] Πρβλ. καὶ Κ. Μαλτέζου ὁ Ἐπιστημονικὸς Πολιτισμός.

Εἰς παλαιοτέρους χρόνους μὲ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ὁποίας ἡ φαντασία ἀπετέλει τὸν δημιουργὸν πυρῆνα καὶ μὲ τὴν σκέψιν, τὴν θωρακισμένην μὲ τὴν λογικήν, ἠδυνάμεθα νὰ συνυφάνωμεν τὴν ζωὴν καὶ τὸ σύμπαν ἐκ τῆς ἐπιφανειακῆς αὐτῶν μορφῆς.

Ἡ ραγδαία ὅμως κατὰ τὸν τελευταῖον ἰδίᾳ αἰῶνα μεταμόρφωσις τῆς ζωῆς, χάρις εἰς τὰς καταπληκτικὰς πρόοδους τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως, ἰδιαιτέρως τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας, αἵτινες καθ' ἑκάστην μᾶς ἀνοίγουν νέους ἀπροβλέπτους ὁρίζοντας, μετεμόρφωσεν ἀναλόγως καὶ τὴν νοητικήν μας μηχανήν. Ἐλέπτυνε τὰς ἴνας τῆς παρατηρητικότητός μας. Ἐτόνωσε τὴν φαντασίαν μας ἀλλὰ καὶ τῆς ἔθεσεν ἀδιαβάτους φραγμούς. Ὥπλισε τὸν ὀφθαλμόν μας ἰσχυρῶς, ὥστε νὰ ἀντικρύζῃ χωρὶς ζάλην τὸν ἥλιον τῆς ἀληθείας.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας εἰς τὰ γυμνάσια ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ προγράμματός των καὶ τῶν θετικῶν τούτων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θετικοῦ πνεύματος, ὅπερ τοὺς ἐνέπνεεν ἤθελε μορφώσῃ, φρονοῦμεν, θετικώτερον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας καὶ πιστεύω ἀκραδάντως ὄχι πρὸς ζημίαν αὐτῆς.

Κ. ΖΕΓΓΕΛΗΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Μιὰ λάμπα μεγάλη παλιὰ μὲ γιαλὶ θαμπό, βρώμικο, κατακεντημένο ἀπ' τὶς μίγες, ποὺ ἄπειρες βρισκόνταν ἐκεῖ καὶ τὸ χειμώνα ἀκόμη, φώτιζε τὸ παλιομάγαζο.

Ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἄλλη λάμπα μικρότερη, ποὺ τὴν ἄναβαν σὲ μέρες καλές. Αὐτὴ δὲν κρεμώταν ἀπ' τὸ ταβάνι, ἀλλ' ἀπὸ ἕνα παλιόστυλο, ποὺ βάσταγε τὴ σκεπὴ τοῦ ὑπογείου, ποὺ εἴτανε μαζὶ καὶ πάτωμα τῆς κατοικίας τοῦ γέρου ταβερνιάρη.

Καὶ γιὰ νὰ πάει στὴν κατοικία του ὁ γέρο Τζάνας ἔμπαινε ἀπὸ μιὰ πορτούλα σὰ ντουλάπι, ποὺ βρισκόταν στὸν τοῖχο τοῦ ὑπογείου. Ἕνας στενὸς καὶ μικρὸς διάδρομος φαινόταν, ὅταν ἄνοιγε ἡ πορτούλα, καὶ μιὰ σκαλίτσα. Ἡ σκαλίτσα ἔφερνε στὰ δωμάτια ποὺ εἴτανε ἐπάνω ἀπ' τὸ ὑπόγειο.

Κάτι παλαιὲς ζωγραφιὲς στόλιζαν τοὺς τοίχους τοῦ ὑπογείου, καὶ ἀράχνες, ἀράχνες σὲ κάθε γωνιά, ἐδῶ, ἐκεῖ, παντοῦ.

Λίγοι σύχναζαν στὸ μαγαζάκι αὐτὸ τὸ παλιό. Καὶ οἱ περισσότεροι γέροι.

Οἱ γέροι, πέντε τὸν ἀριθμό, καθόντουσαν πάντα σχεδὸν σ' ἕνα τραπεζάκι σὲ μιὰ γωνιὰ καὶ κάτω ἀπὸ ἕνα παραθυράκι. Ἐκεῖ ἔπιναν τὸ κρασάκι τους, μιλοῦσαν σιγὰ σὰ νἄλεγαν μυστικά, καὶ κοίταζαν τοὺς ἄλλους.

Κιἄκουγαν πρὸ πάντων, πρόσεχαν τί ἔλεγαν οἱ ἄλλοι.

Κάποτε ἐρχόταν ἐκεῖ καὶ μιὰ παρέα, μιὰ ἀληθινὰ ζουρλοπαρέα.

Δὲν εἴταν ἀπὸ νέους ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ μεσόκοπους, μὰ γεμάτους ζωή, εὐθυμία!..

Οἱ μελαγχολικοὶ γέροι χαμογελοῦσαν τότε, καὶ γελοῦσαν πολλὲς φορές, κοίταζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, κάτι λέγανε, σφόγγιζαν τὰ μάτια τους, καὶ διέταζαν πάλι κρασὶ νὰ πιοῦνε.

Ὁ γέρο ταβερνιάρης μὲ τὴ γυναίκα του περιποιούνταν τοὺς πελάτες, πήγαιναν τοὺς μεζέδες, τὸ κρασί.

Αὐτὸς ὁ ταβερνιάρης εἴτανε ἕνας εὔθυμος τύπος, ἂν καὶ μὲ δυσκολία περπατοῦσε, ἔσερνε τὰ πόδια του. Γαλανός, μὲ δακρυσμένα μάτια πάντα, καὶ μύτη γυρτή.

Ἡ ζουρλοπαρέα ἔλεγε γιὰ τὴν εὐθυμία ποὖχε ὁ γεροταβερνιάρης, ὅτι αὐτὸ τὸ χρωστᾶ στὴ μαγιὰ ποὖχε γίνει μέσα του ἀπ' τὸ πολὺ κρασὶ ποὖπινε ἄλλοτε.

Ἡ γυναίκα του σιωπηλή, χωρὶς οὔτε χαμόγελο, χοντρὴ καλοβαστούμενη, μὲ ὡραία μαῦρα μάτια καὶ σαὐτὴ τὴν ἡλικία.

Τὸ μαγαζάκι εἶχε καὶ μιὰ πολυτέλεια. Ἕνα ρολόγι μεγάλο, παλιό, κρεμασμένο στὸν τοῖχο.

Καὶ μέσα στὴν ἡσυχία, ποὺ γινόταν συχνά, ὅταν δὲ βρισκόταν ἐκεῖ ἡ ζουρλοπαρέα, ἀκουγόταν καθαρὰ ὁ ρυθμικὸς κρότος του σὰ νἄταν τὸ βῆμα τοῦ μαύρου χρόνου.

Καὶ εἴταν ἀδύνατο, ὅταν χτυποῦσε τὶς ὧρες, εἴταν ἀδύνατο ὁ γερὸ ταβερνιάρης νὰ μὴν πεῖ μὲ μιὰ κλαψιάρικη φωνή, κρατῶντας πολλὲς φορὲς τὴ μισὴ ὀκὰ γεμάτη στὰ χέρια:

— Ὤχ, ὤχ, πάει μιὰ ὥρα μου, πάει!. Ὤχ!

Καὶ τὸ γέρικο ρολόγι χτυποῦσε πένθιμα, πένθιμα, ἔτσι μοῦ φαινόταν, τὶς ὧρες, σὰ νἄλεγε κι αὐτὸ τὸ ἴδιο μὲ τὸ γέρο ταβερνιάρη:

— Ὤχ, ὤχ, πάει μιὰ ὥρα μου, πάει!. Ὤχ!..

Σαὐτὸ τὸ μελαγχολικὸ μαγαζάκι ἐπήγαινα νέος. Ζητοῦσα τὴ μελαγχολία τότε. Καὶ τὴν εὕρισκα, ὅταν δὲν ἐρχόταν ἡ τρελοπαρέα.

Εἶχα μιὰ ἀκρούλα ποὺ πήγαινα καὶ καθόμουνα. Ἔπινα ἕνα, δυὸ κρασιὰ καὶ σκεπτόμουνα. Πολλὲς φορὲς γινόμουν

γέρος, ἀπόμαχος. Καθόμουν ἐκεῖ κ' ἔπινα μόνος τὸ κρασί μου. Καὶ ζοῦσα μὲ τὶς ἀναμνήσεις μου...

Μὰ παραλίγο νὰ λησμονήσω ἕνα ἀπ' τὰ κυριώτερα πρόσωπα ποὺ σύχναζαν ἐκεῖ: ἕνα γέρο ἀλήτη.

Ὡραῖος γέρος. Γαλανὰ μεγάλα μάτια. Κ'εκφραστικά. Γενάκια κοντὰ σχεδὸν ἄσπρα. Ἀνάστημα ψηλὸ καὶ λεπτό. Ντυμένος παλιόρουχα.

Καὶ μιλοῦσε πάντα στὴν καθαρεύουσα βάζοντας καὶ ἀρχαία μέσα, γιὰ νὰ δείξῃ ἴσως, πὼς εἶταν γραμματισμένος.

Τὶς περισσότερες φορὲς δὲν καθόταν σὲ καρέκλα, ἀλλὰ στὰ σκαλοπάτια τοῦ ὑπογείου. Ἔβαζε ἕνα τσουβάλι, ποὺ πάντα ἔσερνε μαζί του, πάνω στὸ σκαλοπάτι, καὶ καθόταν. Καὶ ἀπ' ἐκεῖ ρητόρευε, ἔλεγε, ἔλεγε.

Θὰ φαινόταν ἕνας σοβαρὸς γέρος, φτωχός, ἀλλὰ σοβαρός, ἂν δὲν τὸν ἔπιανε κάτι κι ἄρχιζε νὰ κάνει κινήσεις μάγκικες.

Καὶ ὅλους τοὺς ἤξερε, ἤξερε πολλά. Τοὺς γέρους τοὺς γνώριζε ἀπὸ χρόνια πολλά. Καὶ μοῦπε γιαὐτοὺς πὼς ἐκεῖ εἶχαν γεννηθεῖ καὶ μεγαλώσει, στὴ γειτονιὰ αὐτὴ τὴν παλιὰ τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ βρισκόταν τὸ μαγαζὶ τοῦ Τζάνα.

Ἀπὸ μικροὶ εἶταν οἱ γέροι φίλοι, παίζανε μαζί. Καὶ ὕστερα, ὅτον μεγάλωσαν, μαζὶ τραγουδοῦσαν στὰ στενάκια τῆς γειτονιᾶς κάτω ἀπὸ παράθυρα σπιτιῶν, ποὺ τώρα δὲν ὑπάρχουν. Εἶταν τὰ Παιδιὰ τῆς γειτονιᾶς, οἱ τραγουδιστάδες της.

Καὶ τραγουδοῦσαν ὡραῖα «θεσπέσια», ὅπως ἔλεγε ὁ γέρο ἀλήτης, καὶ μεγάλοι. Εἴχανε γίνει διάσημοι τραγουδιστάδες

Καὶ δὲν εἶταν τόσοι λίγοι. Εἶταν πολλοί. Δὲν πατοῦσαν ὅμως διόλου τότε στὴν ταβέρνα τοῦ Τζάνα, ἀλλὰ σὲ ἄλλες ταβέρνες, ποὺ εἶχαν χαθεῖ κι αὐτὲς τώρα. Καὶ πάτησαν στὸν Τζάνα, ὅταν δὲν ὑπῆρχε πιὰ καμμιὰ παλιὰ ταβέρνα, κανένας παλιὸς ταβερνιάρης. Ὁ γερὸ Τζάνας παλιὸς κι αὐτός, μὰ δὲν πήγαιναν τότε. Καὶ ὁ πατέρας του ταβερνιάρης ἐκεῖ...

Ὁ γέρο ἀλήτης εἶταν μικρότερος ἀπ' τοὺς γέρους...

Καὶ ἡ μεγάλη παρέα τῶν γερόντων, ὅσο ὁ καιρὸς περνοῦσε, μίκραινε, μίκραινε. Κάθε τόσο ὁ μαῦρος χρόνος κάποιον θἄρπαζε καὶ θὰ ἔτρωγε.

Σιγά, σιγὰ ἔμειναν λίγοι, λιγοστοί. Τὸ τραγούδι, ποὺ δὲν τοὺς εἶχε ἀφήσει οὔτε στὴν πρώτη γερατειά, ἔσβυσε. Δὲν τραγουδοῦσαν πιά. Μὰ καὶ οὔτε μιλοῦσαν. Περίμεναν...

Γιαὐτὸν τὸν ἀλήτη, ποὺ τἄξερε ὅλα, τὸ Γιωργαρᾶ, ὅπως τὸν φώναζε ὁ Τζάνας, ἡ κυρὰ Σοφία μοῦχε πεῖ μιὰ βραδιά, ποῦχε ὄρεξη γιὰ κοτσομπολιό, φλυαρία, πὼς εἶταν ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια τῆς γειτονιᾶς.

Οἱ γονεῖς του τὸν εἶχαν σπουδάσει καλὰ καὶ τὸν εἶχαν βάλει μάλιστα καὶ στὴ Ριζάρειο σχολή. Εἶχε φορέσει ράσα! Τοῦ κάκου ὅμως! Τἄκανε θάλασσα ἐκεῖ καὶ τὸν ἔδιωξαν.

Τὸν ἔγραψαν ἔπειτα στὸ πανεπιστήμιο γιὰ φαρμακοποιό. Τὰ ἴδια καὶ κεῖ. Εἶχε μανία στὴν κλεψιὰ καὶ στὸν ἀλήτικο βίο.

Ἔκλεψε τὸν πατέρα του, τὴ μάνα του, τοὺς συγγενεῖς του, ξένους. Τὸν ἔβαλαν φυλακή. Ὅταν βγῆκε τὰ ἴδια καὶ χειρότερα.

Ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του, ὅτι πῆρε τὸ σπατάλησε. Εἶχε συγγενεῖς, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ τὸν ξέρει. Κοιμώταν ἔξω. Ἔκλεβε καὶ μάζευε χαρτιά. Αὐτὰ τὰ δυὸ ἔκανε. Καὶ γι' αὐτὰ τὰ δυὸ εἶχε καὶ τὸ τσουβάλι.

Αὐτὰ μοῦ εἶπε ἡ κυρὰ Σοφία γιὰ τὸ γέρο ἀλήτη.

Μὰ κι αὐτὸς μοῦπε πολλὰ γιαὐτή, χωρὶς νὰ τὸν ρωτήσω, μιὰ μέρα ποὺ τὸν κάλεσα νὰ τοῦ προσφέρω ἕνα κρασί.

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια στὴν ταβέρνα τοῦ Τζάνα μαζεύονταν ὅλοι οἱ διανοούμενοι τῆς Ἀθήνας καὶ οἱ καλύτεροι δημοσιογράφοι.

Ἡ κυρὰ Σοφία ἔλαμπε τότε ἀπὸ ἐμορφιά. Καὶ χαμογελοῦσε σ' ὅλους καὶ ὅλοι τὴν καλόβλεπαν. Τῆς ἔκαναν καὶ ποιηματάκια...

Ἡ κυρὰ Σοφία ὅμως δὲν τἄφτιαξε μὲ κανέναν ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ πῆγε καὶ τὰ ἔφτιαξε μ' ἕναν βρωμερὸ μπακάλη, ποὺ κοιμώταν στὸ μπακάλικό του καὶ σκεπαζόταν μὲ τσουβάλια! Νὰ κρατᾶ κανεὶς τὴ μύτη του εἴτανε!.

Ὁ Τζάνας ποῦ νά παρει εἴδηση! Αὐτὸς τότε ἔπινε πολὺ

κρασί. Καὶ τὸ βράδι τὸ παράκανε. Πολλὲς φορὲς μάλιστα, δὲ μποροῦσε νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του.

Ἡ κυρία Σοφία ὅταν παραγινόταν ὁ ἄντρας της, τὸν ἔπαιρνε καὶ τὸν πήγαινε νὰ κοιμηθεῖ.

Τὴ βραδιὰ ποὺ θὰ συνέβαινε αὐτὸ ὅμως, ἡ κυρὰ Σοφία, ὅταν ἔκλεινε τὸ κατάστημα, ἀντὶ νὰ πάει νὰ κοιμηθεῖ πάνω στὸ σπίτι της, θὰ ἔπαιρνε, ἐλαφρὰ σὰ γατούλα, τὸ δρόμο τοῦ μπακάλικου.

Θὰ πήγαινε νὰ πάρει τὸν πρῶτο ὕπνο ἀγκαλιὰ μὲ τὸ βρωμομπακάλη πάνω σὲ τσουβάλια καὶ νὰ σκεπαστεῖ μὲ τσουβάλια...

Κἔλεγαν οἱ κακὲς γλῶσσες, πὼς αὐτὴ ἔβαζε τὸν ἄντρα της νὰ πίνει περισσότερο κεῖνες τὶς βραδιές, γιὰ νὰ τὸν κάνει νὰ κοιμᾶται καλὰ καὶ νὰ βλέπει ὡραῖα ὄνειρα! Νὰ βλέπει ὅτι εἶχε τραγιὰ ἄπειρα...

Μιὰ βραδιὰ ἐπῆγα μετὰ τὸ φαΐ, ὅπως συνήθιζα, νὰ μείνω λίγο στὴν παλιὰ ταβέρνα.

Βρῆκα κεῖ τὴν τρελοπαρέα.

Κείνη τὴ στιγμὴ ἡ τρελοπαρέα δὲν ἔκανε οὔτε ἔλεγε τρέλες, ἄκουγε, καὶ ἄκουγε κάποιον, ποὺ ὄρθιος μὲ τὸ ποτήρι στὸ χέρι, μιλοῦσε, τοὺς διηγόταν κάτι μὲ κωμικιὰ φωνή.

Δὲν ἄργισα ὅμως νὰ καταλάβω, πὼς ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἴταν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ὁ λαὸς τοὺς λέει «Πεθαμενατζῆδες!». Εἴτανε δηλαδὴ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν, ἢ ποὺ κάνουν κάσες γιὰ νεκρούς, καὶ ποὺ τρέχουν μόλις ἀκοῦνε ἢ μυρίζονται κάποιο δυστύχημα, πένθος.

Κἔλεγε ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πὼς γύριζε ἔξω ἀπὸ ἕνα σπίτι σὰ λύκος ἔξω ἀπὸ μαντρί, πὼς περίμενε καὶ πὼς ὅρμησε νὰ μπεῖ, ὅταν ἄκουσε φωνὲς σπαραχτικές. Χωρὶς καμμία συγκίνηση, ὕαινα σωστὴ ποὺ προχωρεῖ νὰ χορτάσει ἀπὸ πτώματα, ἔτσι προχώρησε κι αὐτὸς καὶ μπῆκε στὸ σπίτι ποὺ ταραζόταν ἀπ' τοὺς θρήνους. Ἕνας γέρος εἶχε πεθάνει μέσα κεῖ.

Κἔλεγε ὁ πεθαμενατζῆς:

—Εἶχα, ὅπως σᾶς εἶπα, ντυθεῖ τὰ μαύρα μου ρούχα! Εἴμουνα δηλαδὴ κατρεπέγκλ! Κιάνεβαίνω τὰ σκαλιὰ σὰν πουλάκι καὶ νἄμαι μπρός τους!

Διπλόνομαι: Συλλυπητήρια! Κἔγω ἐρχόμουν νὰ ρωτήσω γιὰ τὴν ὑγεία του... Ἀρχίζει ἡ μηχανή μου νὰ ράβει ψεμμάτα!

Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, μοῦ λένε, καὶ ἀπ' τὰ μάτια τους νά, δάκρυα! Βρύση!

Σφίχτηκα κἔγὼ νὰ τρέξει ἕνα δάκρυ... ποῦ δάκρυ!

Καὶ διηγήθηκε ἔπειτα ὁ πεθαμενατζῆς, πῶς κατώρθωσε καὶ τοὺς εἶπε, ὅτι εἶνε στὶς διαταγές τους καὶ ἂν θέλουν καμμία καλὴ κάσα...

Καὶ πῆραν ἀπὸ καρυδιά...

—Δὲ μοῦ λές, τὸν ρώτησε ἕνας ἀπ' τὴν τρελοπαρέα, μποροῦμε νὰ βροῦμε καμμιὰ κάσα μεταχειρισμένη;

—Μεταχειρισμένη κάσα! ἔκανε κεῖνος. Καὶ τί νὰ τὴν κάνεις;

—Τί νὰ τὴν κάνω! Νὰ τὴν ἔχω! Καὶ ἅμα πεθάνω νὰ μὴν ξοδεύουνε οἱ δικοί μου γιὰ καινούργιες! Οἰκονομία, βλέπεις! Ἐγὼ εἶμαι οἰκονόμος ἄνθρωπος! Τί λὲς, θὰ μοῦβρεις;

—Μὰ τί λὲς τώρα! Ἄσε τἄστεῖα! Μπορεῖ...

—Μπορεῖ καὶ παραμπορεῖ! Νά, τὴ δικιά σου! Καὶ θἄνε ἀπὸ καρυδιά! Γιατὶ ἐσένα ποὺ κάνεις κάσες θὰ σοῦ βάλουν καλὴ οἱ κληρονόμοι σου! Τί μὲ κοιτάζεις;.. Ἐσὺ θὰ πᾶς πρωτήτερα ἀπὸ μένα, τὸ ξέρω! Θὰ γράψεις στὴ διαθήκη σου: Ἅμα μοῦ ξεθάψετε τὰ κόκκαλά μου, τὴν κάσα νὰ τὴ δώσετε στὸ Γιῶργο Βρακούμη!

Ὁ πεθαμενατζῆς δὲ φάνηκε νἄνε εὐχαριστημένος ἀπ' αὐτὰ τὰ λόγια. Μὲ τὴ βία χαμογελοῦσε. Κἔφυγε γρήγορα.

Ἐγὼ ἤθελα νὰ μάθω ποιὸς εἴταν ὁ γέρος ποὺ εἶχε πεθάνει. Εἶχα μιὰ βεβαιότητα, πὼς εἴταν κάποιος ἀπ' τοὺς γέρους. Καὶ εἶχα μέρες νὰ τοὺς δῶ...

Ὅταν ἔφυγε ἡ τρελοπαρέα, ρώτησα τὸ Τζάνα. Ἡ γυναίκα του δὲν εἴτανε ἐκεῖ.

Κἔτσι εἴταν. Ἕνας ἀπ' τοὺς γέρους ἐκείνους εἶχε πεθάνει, ἕνας ψηλὸς μὲ γενάκια καὶ καμπουρωτὴ μύτη...

Ἔμεινα καταλυπημένος. Καὶ ζήτησα κιἄλλο κρασί.

Ὁ γέρο Τζάνας τὄφερε σούρνοντας τὰ πόδια του, καὶ πῆγε ἔπειτα καὶ κάθισε στὸ τεζάκι. Δὲν εἶχε ὄρεξη γιὰ ὁμιλία. Μοῦ φάνηκε λυπημένος.

Μὰ ὅταν τὸ παλιὸ ρολόγι χτύπησε τὴν ὥρα, δὲ μπόρεσε νὰ μὴν πεῖ μὲ κλαψιάρικη καὶ κωμικιὰ φωνὴ μαζί:

—Ὤχ, ὤχ! πάει μιὰ ὥρα μου! πάει! ὤχ!

Κανεὶς ἄλλος δὲν εἴταν μέσα στὸ ὑπόγειο πελάτης ἐκτὸς ἀπὸ μένα.

Ἡ λάμπα θαμπὴ φώτιζε. Ἡσυχία. Ὁ κρότος τοῦ ρολογιοῦ ὁ ρυθμικὸς σὰ βήμα τοῦ Χρόνου ἀκουγόταν μέσα κεῖ.

Ἐγὼ σκεπτόμουνα. Ὁ γέρος ποὺ πέθανε, μοὔχε πεῖ ὁ γέρο ἀλήτης, εἴτανε σπουδαῖος μπάσος, τριζάτος!...

Λὐτὰ εἶχα στὸ νοῦ μου, αὐτὰ γύριζαν στὸ κεφάλι μου. Καὶ μελαγχολοῦσα, μελαγχολοῦσα.

Ξαφνικὰ ὅμως σὰ νὰ ἔλαμψε κάτι μέσα κεῖ στὸ ὑποσκότεινο ὑπόγειο! Ἕνα φῶς θαυμάσιο σὰ νὰ ἐχύθηκε...

Ἡ πόρτα ποὺ εἴταν σὰν ντουλάπι, εἶχε ἄνοίξει ἀπότομα καὶ μιὰ νέα εἶχε βγεῖ ὅλο λάμψη καὶ γλύκα.

Καθόμουνα ἐκεῖ κοντὰ στὸ πορτάκι, ποὺ εἴτανε σὰ ντουλάπι. Τὰ μάτια της στυλώθηκαν ἐπάνω μου κἔκανε καὶ ἕνα βήμα πρὸς ἐμένα σὰ νἄθελε νὰ μοῦ μιλήσει.

Κἐγὼ ποὺ εἶχα μείνει σὰ μαρμαρωμένος ἀπ᾽ τὴν ἐμφάνισή της, κατέβασα τὰ μάτια μπροστὰ στὴ φωτεινὴ ἐκείνη γλύκα.

Εἶχα ταραχτεῖ. Κἔπειτα ἀκόμα, ποὺ σκεπτόμουν τὴν ἐμφάνισή της αὐτὴ τὴν ξαφνικιά, μοῦ φαινόταν, καθὼς βγῆκε ἀπὸ κεῖ μέσα, πὼς εἴταν σὰ φάντασμα ὡραίας κόρης, ποὺ εἶχε χτιστεῖ μέσ᾽ στὴν παλιὰ οἰκοδομή...

Ὁ γέρο Τζάνας γύρισε καὶ τὴν εἶδε:

—Τί θέλεις, Χαρίκλεια; τὴ ρώτησε.

Αὐτὴ πῆγε κοντά του καὶ ἔσκυψε καὶ κάτι τοῦ εἶπε σταυτί.

—Ναί, ναί, ἔκανε κεῖνος.

Ἔφυγε, τραβίχτηκε ἐλαφρά. Ἀλλ᾽ ὅταν ἐπῆγε στὴν πόρτα καὶ μπῆκε μέσ᾽ στὸ στενὸ διάδρομο, γύρισε καὶ μὲ εἶδε...

Ἔμεινα ἀκίνητος κοιτάζοντάς την.

Ἐνῶ ὁ νοῦς καταλάβαινε γρήγορα, ἀργοῦσε ὅμως νὰ εἰδοποιήσει τί ἔπρεπε νὰ κάνει τὸ σῶμα. Καθὼς φαίνεται δὲ θὰ ὑπῆρχε καλὴ συγκοινωνία!

Αὐτὸ τὄχα παράπονο. Ἀλλ᾽ αὐτὴ τὴ φορὰ παράδοξα, πῶς, πῶς, εἰδοποίησε πρὶν χαθεῖ ἡ εὐκαιρία, Κἔκανα ἕνα κίνημα στὴ νέα.

Ἡ καρδιά μου χτυποῦσε σὰν καμπάνα ὅταν ἀναγγέλλει πυρκαϊά. Μὰ κἐγὼ φωτιὰ εἶχα πάρει, καιόμουνα!

Αὐτὴ δὲν ἀπάντησε εὐθὺς στὸ κίνημά μου. Ἀλλὰ νά, καὶ μοῦ χαμογέλασε ξαφνικά, κούνησε ἐλαφρὰ τὸ κεφάλι χαιρετῶντας με, καὶ σιγὰ ἔφυγε ἀφίνοντας τὴν πόρτα ἀνοιχτή.

Τὴν ἄλλη μέρα πῆγα καὶ μετὰ τὸ φαΐ. Κάποτε μόνο πήγαινα ἄλλοτε, τώρα δὲ μποροῦσα νὰ μὴν πάω. Καὶ πῶς δὲν ἐπήγα μάλιστα ἀπὸ τὸ πρωΐ!

Οὔτε τὸ γέρο σκέφθηκα, ποὺ εἶχε χαθεῖ, οὔτε τοὺς ἄλλους ποὺ ἔμειναν στὴ λύπη βυθισμένοι, περιμένοντας τὴ σειρά τους.

Μὰ δὲ χωροῦσε τίποτε ἄλλο μέσα στὴ σκέψη μου, δὲ χωροῦσε! Ὅλη τὴν εἶχε πλημμυρίσει ἐκείνη!...

Ἄδικα περίμενα ὅμως κοιτάζοντας τὴν κλειστὴ πορτούλα ποὺ ἔμοιαζε σὰ ντουλάπι.

Ἄχ, αὐτὸ τὸ ντουλάπι, ἔλεγα, ὕστερα ἀπὸ τὰ παλιὰ πράγματα ποὺ ἔβγαζε, τί μοῦ ξεφύτρωσε!

Ἔφυγα γιὰ νὰ ξαναγυρίσω. Ἀλλὰ κάτι μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ, μιὰ κακιὰ σκέψη:

—Μήπως μοῦ φάνηκε; Μὴν εἴταν πλάσμα τῆς φαντασίας μου;

Ἐπῆγα πάλι ὅταν νύχτωσε.

Λιγοστοὶ πελάτες ἦρθαν. Πέρασε καὶ ἡ ζουρλοπαρέα. Ἤπιε κἔφυγε. Δὲν ἔμεινε πολύ. Ἀπ᾽ τοὺς γέρους κανεὶς δὲν ἐφάνηκε.

Ἔφαγα κάτι ἐκεῖ, στὴν ταβέρνα. Καὶ περίμενα.

Ἡ ὥρα περνοῦσε καὶ τὸ ρολόγι θἄχε χτυπήσει δυὸ φορές. Καὶ ἄλλες τόσες θὰ εἶπε μὲ κλαψιάρικη κωμικιὰ φωνὴ ὁ γέρο Τζάνας:

—Ὤχ, ὄχ! πάει μιὰ ὥρα μου πάει!... ὄχ!

Σιγὰ σιγὰ ἔφυγαν καὶ δυὸ πούχαν καθίσει στὴ θέση τῶν γερόντων καὶ μιλοῦσαν ὥρα σιγαλά.

Ἡσυχία στὸ ὑπόγειο. Ἡ κυρὶ Σοφία δὲν εἶταν. Ὁ ρυθμικὸς κρότος τοῦ ρολογιοῦ ἀκουγόταν καθαρά.

Ὁ γέρο Τζάνας σὰ νὰ νύσταξε μοῦ φάνηκε.

Νά, ἡ πορτούλα ὅμως! Ἄνοιξε καὶ φάνηκε αὐτή!

Δὲν εἶταν πλάσμα τῆς φαντασίας μου, ὄχι! Νάτη! ὑπῆρχε!

Μὲ κοίταξε καλά, μιὰ στιγμούλα, κἔπειτα μὲ χαιρέτησε μὲ χαμόγελο....

—Πολὺ τολμηρὴ εἶνε! εἶπα ἐγὼ μὲ τὸ νοῦ μου.

Αὐτὴ στάθηκε στὴν πόρτα, ἔρριξε μιὰ ματιὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Τζάνα, κατάβηκε καὶ ἦρθε πρὸς ἐμένα.

Ἐγὼ τἄχασα. Νόμισα πὼς θὰ μοῦ μιλοῦσε, ἔτσι ἔδειχνε ἀλλὰ δὲ μοῦ μίλησε, μὲ κοίταξε μόνο μὲ μιὰ ματιά

—Πωπώ, ἔκανα γὼ μόλις πέρασε, τί ὁρμητικιὰ ποὺ εἶνε! Σὰ νἄθελε νὰ μὲ φάει μὲ τὰ μάτια της μὲ κοίταξε!

Αὐτὴ εἶχε πλησιάσει στὸ τεζάκι. Ὁ γέρο Τζάνας τώρα τὴν εἶδε:

—Ἔ, ἔ! εἶπε.

—Τί εἶνε; τοῦ ἔκανε κείνη.

Ἕνα γατάκι καθόταν ζαρωμένο σὲ μιὰ καρέκλα. Αὐτὴ πῆρε νερὸ ἀπ' τὸ τεζάκι καὶ τὸ ράντισε....

—Μὰ τί κάνεις; τῆς εἶπε ὁ γέρο Τζάνας.

—Τί κάνω; τὸν ρώτησε αὐτή.

Καὶ πῆρε τὸ γατάκι στὴν ἀγκαλιά της καὶ τραβίχτηκε.

—Θεόζουρλη εἶνε! εἶπα γὼ εὐχαριστημένος.

Κἐρχόταν πρὸς ἐμένα. Καὶ ὅταν πλησίασε ἀργὰ καὶ παίζοντας μὲ τὸ γατάκι, στάθηκε καὶ μοῦ μίλησε:

—Σᾶς ἀρέσουν τὰ γατάκια; μὲ ρώτησε.

—Ἀπὸ τώρα, ναί, θὰ μἀρέσουν! τῆς ἀπάντησα.

Γέλασε.

—Ὡραῖα!

—Μά, Χαρίκλεια, τῆς εἶπε δυνατὰ ὁ γέρο Τζάνας τεῖνε αὐτά;

—Τί κάνω; τὸν ρώτησε αὐτή. Καὶ σὲ μένα ἔπειτα;

—Καλὴ νύχτα σας! Οἱ γέροι εἶνε ἰδιότροποι!

Δὲν εἴμουν καλά, καιόμουνα. Εἶχα ἀνάψει σὰν ξερὸ κλαδὶ στὸ πλησίασμα δυνατῆς φωτιᾶς.

Καὶ ὅλο κεῖ ἐγύριζα, ὅλο ἐκεῖ! Εἴμουν σὰ δεμένος μὲ σχοινί, ποὺ δὲ φαινόταν, καὶ δὲ μποροῦσα νἀπομακρυνθῶ ἀπ' τὸ μέρος αὐτό, ἀπ' τὸ μαγαζὶ τοῦ γέρο Τζάνα.

Ἡ ἀγάπη μας προχωροῦσε. Ἀλλὰ μοῦ ἔκανε κάτι τρέλες!

Μιὰ βραδιὰ ποὺ εἶχε ἀδιάσει τὸ ὑπόγειο καὶ περίμενα νὰ φανεῖ, ξαφνικὰ ἀπὸ πάνω ἀπ' τὸ ταβάνι πέφτει κάτι ἐπάνω στὸ τραπέζι μου.

Τὸ παίρνω καὶ τὸ κοιτάζω. Εἶταν ἕνα πανὶ φτιαγμένο σὰ μικρὸ τόπι, καὶ πάνω του δεμένο ἕνα χαρτί!...

Γρήγορα κατάλαβα τί συνεβαινε. Τὸ πάτωμα, ἢ τὸ ταβάνι τοῦ ὑπογείου εἶταν μονό, καὶ οἱ σανίδες θὰ εἶχαν καταστραφεῖ, ἀνοίξει σὲ πολλὲς μερίες, κἔτσι ἀπὸ κάποιο ἄνοιγμα θὰ ἔριξε τὴν ἐπιστολή. Ἐπιστολή! Ὅταν ἄνοιξα τὸ χαρτάκι τὄδα ἄγραφο!...

Ὕστερα φάνηκε καὶ γελοῦσε. Καὶ αὐτό, νὰ ρίχνει ἀπὸ πάνω χαρτὶ λευκό μοῦ τὄκανε ἄλλες δυὸ φορές.

Ἐπήγαινα ἕνα βράδι, πιστεύοντας πὼς πάλι κανένα λευκὸ χαρτὶ θὰ μοῦ ἐρχόταν, ὅταν νά, κοντὰ ἐκεῖ βλέπω τὸ γέρο ἀλήτη.

—Τὶ μοῦ κάνετε, μοῦ εἶπε, εἶσθε καλά; Ἐγὼ πάντα τὰ ἴδια!. Μόλις ροδίσει ἡ Ἀνατολή, ἐξέρχομαι πρὸς ἄγραν χαρτιῶν!. Καὶ μόλις τὸ σκότος φανεῖ, τρυπώνω κάπου νὰ πιῶ κανένα νέκταρ!

Κρατοῦσε τὸ τσουβάλι του, ἄδιο ὅμως.

—Θὰ πηγαίνετε, τώρα, στὸ καταγώγιον τοῦ γέρο Τζάνα, ξακολούθησε νὰ λέει. Ἔχω δύο ἡμέρες νὰ περάσω!. Τί κάνει ἡ κυρία Σοφία; Μήπως κλονίστηκε ἡ ὑγειά της

ἀπ᾽ τὸν ἐρχομὸ τῆς χαριτοβρύτου ἐγγονῆς;.. Κατὰ μάννα, κατὰ κύρη, κατὰ γιὸ καὶ θυγατέρα!.

Ταραγμένος ὑπερβολικὰ τὸν ρώτησα νὰ μοῦ πεῖ τί ἐννοοῦσε μαὐτά. Ὁ γέρο ἁλήτης αὐτὸ ἤθελε, νὰ πεῖ.

Κι ἄρχισε νὰ λέει, πὼς ἡ ἐγγονὴ τἄκανε γῆς Μαδιὰμ στὴν Πάτρα, ὅπου μένουν οἱ γονεῖς της. Ὁ πατέρας της, ἕνας καλὸς νοικοκύρης, ἀλλ᾽ ἡ κόρη εἶχε μοιάσει τῆς γιαγιᾶς. Τἄφτιαξε καὶ τὰ παράφτιαξε μὲ κάποιον μόρτη καὶ οἱ γονεῖς της τὴν ἔστειλαν στὸ γέρο Τζάνα καὶ στὴν κυρὰ Σοφία νὰ τῆς *βάλουν μυαλὸ ἀπ᾽ τὸ πολὺ ποὺ ἔχουν!* Ὁ ἴδιος Τζάνας τοῦ τἄπε...

Τί χτύπημα, τί χτύπημα εἴταν ἐκεῖνο!.

Ὅλα ὅσα εἶχα ὑψώσει, πύργους, ἂς ποῦμε, μιὰ οἰκοδομὴ τεράστια, ὅλα μὲ μιᾶς εἴχανε πέσει! Σεισμὸς τρομαχτικὸς τὰ λόγια τοῦ γέρο ἁλήτη, ἔκαναν ὅ τι εἶχα χτίσει, ὅ τι καλό, ὅ τι ὡραῖο, νὰ γίνει σωρὸς ἄμορφος. Συντρίμματα!

Δὲν ἐπῆγα στὸ ὑπόγειο. Γύρισα πίσω. Δὲν ἤθελα πιὰ νὰ ξαναπάω.

Ἔτσι ἀποφάσισα. Μὰ ἀφοῦ πλανήθηκα ἐδῶ καὶ κεῖ, δὲ μπόρεσα πιὰ νὰ κρατηθῶ καὶ πῆγα. Εἶμουν σὰ δεμένος...

Καὶ ὅταν οἱ πελάτες ἔφυγαν κἔμεινε τὸ ὑπόγειο ἥσυχο, *περίμενα κανένα χαρτάκι. Μάταια περίμενα.* Τὸ *πορτάκι* ὅμως ἄνοιξε ξαφνικά, καὶ φάνηκε αὐτή... Καὶ εἶχα ἀπελπιστεῖ, ἔτρεμα...

Μὲ χαιρέτησε τώρα, ὄχι ὅπως ὅταν ἔρριχνε τὰ λευκὰ χαρτάκια καὶ παρουσιαζόταν ἔπειτα, ἀλλὰ μὲ γλυκὸ χαμόγελο, καὶ μοῦ ἔδειξε ἕνα χαρτάκι ποὺ κρατοῦσε διπλωμένο. Ὕστερα γρήγορα κουνώντας το, γιὰ νὰ πάρει φόρα, τὸ πέταξε. Κἔφυγε.

Τὸ χαρτάκι εἶχε ἔρθει στὰ πόδια τοῦ τραπεζιοῦ μου. Ἔσκυψα τὸ πήρα καὶ τὸ διάβασα. Ὕστερα ἀπὸ λόγια θερμὰ ἀγάπης, ποὺ μὲ τάραξαν, γιατὶ μοὔφεραν δυνατὰ στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ γέρο ἁλήτη, μὲ καλοῦσε νὰ πάω τὸ βράδι, ὅταν θὰ εἶχανε κλείσει τὸ κατάστημα. Θὰ μὲ περίμενε. Καὶ μοῦ ἔδινε ὁδηγίες...

Ἐπῆγα. Εἴταν μιὰ νύχτα ψυχρή, σκοτεινή. Πέρα ἀπ᾽ τὸ σπίτι λίγο, ἕνα φαναράκι ἔφεγγε τρέμοντας..

Ἔκανα ὅ τι μοῦ εἶπε. Καὶ σὲ λίγο ἡ κλειστὴ πόρτα τοῦ ὑπογείου ἄνοιξε, ἢ μισοάνοιξε καὶ φάνηκε μιὰ μορφή. Εἴταν αὐτή.

— Ἔλα, ἔλα! μοῦ εἶπε.

Καὶ καθὼς κατέβηκα κἔκανα νὰ μπῶ μέσυρε γρήγορα μέσα κἔκλεισε τὴν πόρτα. Ἔπειτα ἔσυρε τὸ σύρτη καὶ κλείδωσε.

Μιὰ μικρὴ λάμπα φώτιζε πάνω στὸ τεζάκι ἀκουμπισμένη. Αὐτὴ ἤρθε. Τὰ μάτια της ἔκαιαν.

— Ἐπὶ τέλους! εἶπε κἔπεσε στὴν ἀγκαλιά μου ζητῶντας μὲ μανία τὰ χείλια μου.

Μείναμε ἔτσι γιὰ λίγο. Ὕστερα ὅμως αὐτὴ σὰ νὰ συνῆρθε μοῦ λέει:

— Στάσου! Ἔλα νὰ πάμε ἐπάνω!

— Ἐπάνω!

— Ναί, ἐπάνω!. Ἔλα, ἔλα! Στὸ δωμάτιό μου!. Ἔλα!.

Καὶ μέσυρε.

— Κοιμοῦνται βαριά, πολὺ βαριά! Μὴ φοβᾶσαι! Ἔλα! Δὲν ἀκοῦνε!.

Πῆρε τὴ λάμπα *μὲ τὄνα χέρι καὶ μὲ τἄλλο μέσυρε πάλι.* Νόμιζα πὼς ἔβλεπα ὄνειρο, ὄνειρο μάγο! Τὴν ἀκολούθησαν

Τὸ πορτάκι, ποὺ μοῦ φαινόταν σὰ ντουλάπι, τόδα τώρα σὰν πόρτα παραδείσου, καὶ τὴν παλιά, τὴ στενὴ σκαλίτσα, τὴν εἶδα σὰν οὐράνια σκάλα...

Κἔτσι ἄρχισε μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀγάπη, ἡδονή, μανία.

Ἕνα πράγμα ὅμως δὲ μποροῦσα νὰ καταλάβω: Πῶς οἱ γέροι μὲ τόσο θόρυβο, ποὺ κάναμε, δὲ ξυπνοῦσαν, δὲν ξυπνησαν ἔστω καὶ μιὰ φορά;

Μιὰ βραδιὰ τὄμαθα κι αὐτό. Τοὺς ἔδινε ὑπνωτικό!.

Στὸ νοῦ μου ἦρθε τότε κεῖνο τοῦ γέρο Ἁλήτη: Κατὰ μάννα, κατὰ κύρη...

Ἀλλὰ τί εἶχε νὰ κάνει αὐτό; Ἀντὶ νὰ σβύση τὴν ἀγάπη

τὴν ἄναβε πιὸ πολύ, εἴμουν σὰν τρελός. Ναί, ναί, δὲν εἴμουν καλά. Καὶ βρισκόμουν πάντα ζαλισμένος σὰ νὰ ταξίδευα ὁλοένα σὲ κάποιο πέλαγος μαγεμένο, πέλαγος φουρτουνιασμένο...

Εἴταν πιὰ δικιά μου! Καὶ ἡ ἁμαρτία της ἐκείνη ποὺ μὲνοχλοῦσε ναί, συχνά, μᾶναβε περισσότερο τὴ μανιακὴ ἀγάπη. Εἶχα τρελαθεῖ!...

Ἀπ' τὸ ἡδονικὸ αὐτὸ ὄνειρο ξύπνησα ἕνα βράδι. Τί κρίμα! Καὶ πῶς ἤθελα νὰ ξακολουθοῦσε αἰώνια!

Δὲν πήγαινα τακτικὰ πιὰ στὸ ὑπόγειο, ὅταν εἴταν ἀνοιχτό. Πήγαινα ταχτικά, ὅταν εἴταν κλειστό. Κ' ἕνα βράδι ποὺ πήγα ἔχοντας μιὰ προαίσθηση κακιὰ νὰ μὲνοχλεῖ, εἶδα πὼς στὸ σπίτι κάποιος εἶχε πεθάνει.

Εἶχε πεθάνει ὁ γέρο Τζάνας. Τὸ ὑπόγειο ἔκλεισε. Οἱ γονεῖς της ἦρθαν, τὴν πῆραν.

Κ' ἔγιναν τόσο γρήγορα αὐτά...

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Ν. ΒΟΥΤΥΡΑΣ

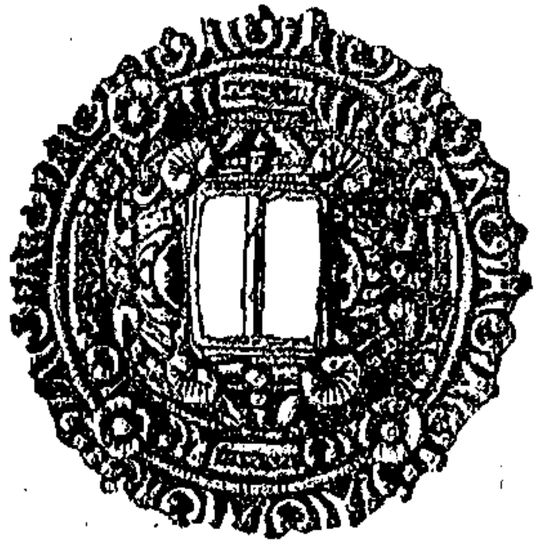

ΕΡΡΙΚΟΣ ΤΖΩΡΤΖ

Ο ΠΡΟΜΑΧΟΣ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΓΓΕΙΟΥ ΑΞΙΑΣ

Διὰ δεκάτην φορὰν μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία διὰ τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος νὰ ἐκθέσω τὰς βλέψεις μου ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς «Ἐνιαίας Φορολογίας ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας»[1].

Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ προσφέρω εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ 1934, ἐν μεταφράσει, ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας καὶ σπουδαιοτέρας σελίδας τοῦ προμάχου τῆς εὐφυεστάτης αὐτῆς ἰδέας, τοῦ Ἐρρίκου Τζώρτζ, τοῦ «Προφήτου τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου», τοῦ ποιητικωτάτου τούτου δημοσιογράφου καὶ δημιουργικωτάτου οἰκονομολόγου.

Τὸν Μάρτιον 1879 ἐξεδόθη τὸ περιώνυμόν του ἔργον «Πρόοδος καὶ Πενία» τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσε:

«Εἰς Ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, βλέποντες τὰ ἐλαττώματα καὶ τὴν ταλαιπωρίαν, ἅτινα προέρχονται ἐκ τῆς ἀνίσου διανομῆς τῆς εὐπορίας καὶ τῶν προνομίων, αἰσθάνονται τὸ δυνατὸν ἀνωτέρας κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ θέλουν νὰ πολεμοῦν διὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς».

---

[1] Ἴδε Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος: 1925, σελὶς 151, Ἡ Φυσιοκρατία ἐν Ἑλλάδι. 1926, σελὶς 391, Τὰ στρατιωτικὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν διδάγματα. 1927, σελὶς 485, Αὐτάρκεια τῆς Ἑλλάδος. 1928, σελὶς 405, Αἱ Πρόοδοι τῆς Μελισσοκομίας καὶ ἡ Ἑλλάς. 1929, σελὶς 343, Τὸ Ἐλεύθερον Ἐμπόριον. 1930, σελὶς 313, Αἱ Ἀγροτικαὶ Μεταρρυθμίσεις Ἀνατολικῆς καὶ Κεντρώας Εὐρώπης. 1931, σελὶς 269, Ἡ φορολογία ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας. 1932, σελὶς 407, Ἡ Δανία, ἡ Ἑλλὰς τοῦ Βορρᾶ. 1933, σελὶς 467, Λονδῖνον καὶ Ἐδιμβοῦργον.

Τὸ ἔργον τοῦτο, μετεφράσθη εἰς τὰς κυριωτέρας γλώσσας τοῦ κόσμου [1], αἱ ἐκδόσεις αὐτοῦ ὑπερβαίνουν εἰς ἀριθμὸν ἐκτὸς τῆς Βίβλου σχεδὸν ὅλα τὰ βιβλία τοῦ κόσμου. Τὸν δὲ Ἰανουάριον 1884 συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ δευτέρου του ἔργου «Κοινωνικὰ Προβλήματα».

Τὸ τρίτον του ἔργον «Προστασία ἢ Ἐλεύθερον Ἐμπόριον;», ἐκδοθὲν τὸ 1886, ἀφιέρωσεν: «Εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων Γάλλων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (τοῦ 18ου) Κεσναί, Τυργώ, Μιραμπῶ, Κοντορσέ, Δυπὼν καὶ τῶν ὀπαδῶν των, οἵ ὁποῖοι εἰς τὰς νύκτας τῆς τυραννίας προέβλεπον τὰς δόξας τῆς ἀνατελλούσης ἡμέρας». Καὶ τὸ 1891 ἀπήντησαν «Αἱ συνθῆκαι τῆς Ἐργασίας» εἰς τὴν περίφημον ἐγκύκλιον τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ', «De rerum novarum» τῆς 15 Μαΐου 1891, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος τὸ ἔργον του «Ὁ περιπλεγμένος φιλόσοφος» ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Herbert Spencer ἀναιρεῖ πολλὰς ἀνακριβείας τῶν τότε καὶ μετέπειτα ἀντιπάλων του.

Ὁ δὲ θάνατός του, ὁ ἐπελθὼν τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1897 ἐπὶ τοῦ Πεδίου τῆς Μάχης, δηλαδὴ ἐν μέσῳ ἐκλογικοῦ ἀγῶνος, διὰ τὴν θέσιν τοῦ Δημάρχου τῆς Νέας Ὑόρκης, διέκοψεν ὄχι μόνον τὴν ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του προπαγάνδαν, ἀλλὰ καὶ τὸ περιληπτικόν του σύγγραμμα «Ἡ ἐπιστήμη τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας», ὅπερ ἔμεινεν ἀτελές. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τάφου του φέρει τὸ ἀπόφθεγμά του, ὅπερ ἐξεπλήρωσεν: «Ἡ Ἀλήθεια, ἣν ἀπεπειράθην νὰ ἐκθέσω, δὲν θὰ ἀναγνωρισθῇ εὐκόλως. Ἐὰν τοῦτο ἦτο δυνατόν, θὰ εἶχε ἀναγνωρισθῇ ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ἀλλὰ θὰ συναντᾷ φίλους, οἵ ὁποῖοι θὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ αὐτῆς, θὰ ἀγωνίζωνται ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ πέσουν ὑπὲρ αὐτῆς. Τοιαύτη εἶναι ἡ δύναμις τῆς Ἀληθείας».

***

[1] Τὸ 1933 ἐξεδόθη καὶ Βουλγαρικὴ μετάφρασις.

Τὸ Πρόβλημα.

(Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Πρόοδος καὶ Πενία».)

Ἐὰν ὁ Φραγκλῖνος ἢ ὁ Πρίστλαι ἠδύναντο νὰ ἴδουν, ἐν ὀπτασίᾳ τοῦ μέλλοντος, τὸ ἀτμόπλοιον λαμβάνον τὴν θέσιν τοῦ ἱστιοφόρου, τὸν σιδηρόδρομον λαμβάνοντα τὴν θέσιν τῆς ἁμάξης, τὴν ἀγροτικὴν μηχανὴν τὴν θέσιν τοῦ δρεπάνου, ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἀκούσουν τὸν θόρυβον τῶν μηχανῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐξασκοῦν μεγαλυτέραν δύναμιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων τοῦ κόσμου ὅλου ὁμοῦ· ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἴδουν τὰ δένδρα τοῦ δάσους μεταμορφούμενα εἰς σανίδας, εἰς θύρας, κουτιὰ καὶ βαρέλια, σχεδὸν ἄνευ ἀναμίξεως ἀνθρωπίνης χειρός· τὰ μεγάλα ἐργοστάσια, τὰ ὁποῖα κατασκευάζουν ὑποδήματα μὲ ὀλιγώτερον κόπον, παρ' ὅτι χρειάζεται μπαλωματὴς διὰ νὰ βάλῃ ἕνα πάτο· τὰ ἐργοστάσια, ὅπου ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἑνὸς κοριτσιοῦ τὸ βαμβάκι γίνεται κλωστή, μὲ μεγαλυτέραν ταχύτητα παρὰ ὅπως ἑκατοντάδες θὰ ἠδύναντο νὰ τὸ γυρίσουν στὸ χέρι μὲ τὴν ρόκα· ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἴδουν ἀτμοκίνητα σφυριὰ νὰ κατασκευάζουν γιγαντιαίας ἀγκύρας, πελωρίους ἄξονας, καὶ λεπτὰς μηχανὰς νὰ κατασκευάζουν λεπτὰ ὡρολόγια, τὸν τρυπητὴν νὰ τρυπᾷ μὲ τὰ διαμαντένια του δόντια τούς βράχους καὶ τὸ πετρέλαιον νὰ ἐκτοπίζῃ τὰ κανδήλια· ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἐξοικονόμησιν ἐργασίας, προερχομένην ἀπὸ τὴν βελτίωσιν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν συγκοινωνιῶν — πρόβατα σφαγέντα ἐν Αὐστραλίᾳ φαγωμένα νωπὰ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ διαταγὴν διδομένην τὸ ἀπόγευμα ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ τραπεζίτου ἐκτελεσμένην ἐν Ἁγίῳ Φραγκίσκῳ τὴν πρωίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας.—τί θὰ ἐφαντάζοντο περὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἐν τῇ φαντασίᾳ των θὰ ἐνόμιζον, ὅτι αἱ νέαι αὐταὶ δυνάμεις θὰ ἀνυψώσουν τὴν κοινωνίαν ἐκ βάθους, θὰ ἀπαλλάξουν καὶ τὸν πτωχότατον ἀπὸ τὴν πιθανότητα τῆς ἐνδείας καὶ ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὴν φροντίδα διὰ τὸν ἐπι-

ούσιον ἄρτον, θὰ ἐφαντάζοντο, ὅτι οὗτοι οἱ λυχνοφόροι τῆς ἐπιστήμης θὰ λύσουν τὴν πατροπαράδοτον κατάραν, ἐνῷ οἱ σιδηροῖ μύες καὶ οἱ χαλύβδινοι τένοντες θὰ κάμνουν τὴν ζωὴν τοῦ πτωχοτέρου τῶν ἐργατῶν ἑορτήν, ὅπου ἑκάστη ὑψηλὴ ἰδιότης καὶ εὐγενικὴ ὁρμὴ θὰ εὕρῃ χῶρον εὐδοκιμήσεως. Πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ διαφθορά, κακουργία, ἀμάθεια καὶ βαρβαρότης, ὅσαι προέρχονται ἐκ τῆς πενίας καὶ τοῦ φόβου τῆς πενίας, ἐκεῖ ὅπου ἡ πενία ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται; Τοιούτου εἴδους μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσαφῶς ἢ διαφανῶς ἦσαν αἱ ἐλπίδες, τὰ ὄνειρα, ὅσα ἐπροκάλεσαν αἱ πρόοδοι καὶ αἱ ἐφευρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν τὴν θαυμασίαν ὄψιν εἰς τὸν τελευταῖον αἰῶνα.

Ἀλλὰ τώρα ἐρχόμεθα εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἀπὸ πάντα τὰ μέρη τοῦ πολιτισμένου κόσμου ἔρχονται θρῆνοι περὶ οἰκονομικῆς κρίσεως [1], περὶ ἐργατῶν καταδικασμένων εἰς ἀνεργίαν παρὰ τὴν θέλησίν των, περὶ κεφαλαίων συνωστισμένων καὶ ἀμεταχειρίστων, περὶ ἐλλείψεως κεφαλαίου τῶν ἐπαγγελματιῶν, περὶ ἐνδείας μεταξὺ τῶν ἐργατῶν.

Ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μία κοινὴ αἰτία, καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἡ ὑλικὴ Πρόοδος ἢ κάτι ποὺ συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ὑλικὴν Πρόοδον, τοῦτο φαίνεται πλέον ἢ φανερὸν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνομεν ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν «οἰκονομικὴ κρίσις» δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἔντασις τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουσι συνήθως τὴν ὑλικὴν Πρόοδον, καὶ τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται σαφέστερα καὶ δυνατώτερα ὅταν ἡ ὑλικὴ Πρόοδος προχωρεῖ.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πενία καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς ἐμφαίνονται εἰς τὰς κοινωνίας, μόλις φθάσουν εἰς ὡρισμένας συνθήκας ὑλικῆς Προόδου, ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ δυσχέρειαι, ποὺ ὑπάρχουν ὅπου δήποτε κατωρθώθη ὡρισμένον σημεῖον Προόδου, δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοπικὰς περιστάσεις, ἀλλὰ οὕτως ἢ ἄλλως ἀπὸ τὴν ἰδίαν Πρόοδον.

[1] Τοῦτο ἐγράφη πρὸ ὀθετίας!

Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς Πενίας μὲ τὴν Πρόοδον, εἶναι τὸ μεγάλο αἴνιγμα τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι τὸ αἴνιγμα ὅπερ ἡ Σφὶγξ τοῦ Πεπρωμένου θέτει εἰς τὸν Πολιτισμόν μας, καὶ ὅπερ, ἐὰν δὲν λύεται, σημαίνει τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ τῆς ἁρμοδιότητος τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομολογίας νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τοῦτο, διότι αὕτη εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ σχεδιάσῃ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ὡρισμένων φαινομένων τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις καὶ νὰ συνταυτίσῃ αἰτίαν καὶ συνέπειαν, ὅπως τὸ κάμνουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δι' ἄλλου εἴδους φαινόμενα. Προτείνω λοιπὸν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος συνδυάζει Πενίαν μὲ Πρόοδον καὶ αὐξάνει τὴν ἔνδειαν μὲ τὴν αὐξάνουσαν εὐημερίαν.

***

Ὁ Ῥόλος τοῦ Κεφαλαίου.

(Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Πρόοδος καὶ Πενία»).

Ἡ αἰτία ἡ ὁποία προκαλεῖ Πενίαν ἐν μέσῳ εὐημερίας, εἶναι δηλονότι ἡ αἰτία ἡ ὁποία καταλήγει ἀνεγνωρισμένως εἰς τὴν τάσιν τῶν μισθῶν πρὸς τὸ ἐλάχιστον. Ἡ ἀπάντησις τῆς κοινῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομολογίας εἶναι ὅτι οἱ μισθοὶ κανονίζονται ἐκ τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ποσοῦ εἰς ὃ ἀνέρχεται τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον πρὸς ἐπασχόλησιν τῶν ἐργατῶν· θέλω ὅμως νὰ ἀποδείξω, ὅτι οἱ μισθοὶ ἀντὶ νὰ παίρνωνται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου, παίρνονται πραγματικῶς ἀπὸ τὸ ἴδιον προϊὸν τῆς ἐργασίας δι' ἣν πληρώνονται. Προκειμένου περὶ τῆς πρωτογενεστέρας καταστάσεως τῆς Ἀνθρωπότητος, ἕκαστος ἄνθρωπος ἀναζητεῖ καὶ εὑρίσκει τὸ δικό του δόλωμα καὶ ψαρεύει τὸ δικό του ψάρι. Τὰ προτερήματα τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας γίνονται συντόμως φανερὰ καὶ ὁ ἕνας ἀναζητεῖ δολώματα καὶ ὁ ἄλλος ψαρεύει. Καὶ τώρα ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ συντελεῖ τὸ ὄντι τόσον εἰς τὴν ἁλιείαν, ὅσον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ψαρεύει. Καὶ ὅταν ἔχουν ἐφευρεθῇ τὰ προτερήματα τῆς λέμβου, ἀντὶ νὰ πηγαίνουν ὅλοι στὸ ψάρευμα, ἕνας μένει σπίτι καὶ κατασκευάζει καὶ διορθώνει λέμβους· ὁ δὲ λεμβο-

ποιὸς οὗτος ἀσχολεῖται τῷ ὄντι μὲ τὴν ἁλιείαν, ὅσον ὁ πραγματικὸς ψαρὰς, καὶ τὰ ψάρια, τὰ ὁποῖα τρώγει τὸ βράδυ, ὅταν γυρίζῃ ὁ ψαρὰς, εἶναι τόσον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του, ὅσον καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ οὕτως, ἐὰν ἡ διανομὴ τῆς ἐργασίας προχωρῇ καὶ ἀντὶ νὰ ἀποπειραθῇ ἕκαστος νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀνάγκας του διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας κατακτήσεως τῆς φύσεως, ὁ ἕνας ψαρεύῃ, ὁ ἄλλος κυνηγᾷ, ὁ τρίτος μαζεύῃ φράουλες, ὁ τέταρτος δρέπῃ καρπούς, ὁ πέμπτος κατασκευάζῃ ἐργαλεῖα, ὁ ἕκτος κτίζῃ καλύβας καὶ ὁ ἕβδομος ἑτοιμάζῃ φορέματα, ἕκαστος αὐτῶν μόλις ἀνταλλάξῃ τὸ ἄμεσον προϊὸν τῆς ἐργασίας του μὲ τὸ ἄμεσον προϊὸν τῆς ἐργασίας ἄλλου, πραγματικῶς διαθέτει τὴν δικήν του ἐργασίαν πρὸς κατασκευὴν τῶν πραγμάτων, ποὺ μεταχειρίζεται, ἱκανοποιεῖ πράγματι τὰς προσωπικάς του ἐπιθυμίας διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἰδικῶν του δυνάμεων, τοῦτ' ἔστιν ὅσα λαμβάνει πράγματι τὰ κατασκευάζει.

Ἐὰν βγάζῃ ρίζας καὶ τὰς ἀνταλλάσσῃ μὲ κυνήγι, πράγματι εἶναι ὁ παραγωγὸς τοῦ κυνηγίου, ὡσὰν νὰ ἐπήγαινε ὁ ἴδιος στὸ κυνήγι καὶ εἶχε ἀφήσῃ τὸν κυνηγὸν νὰ βγάζῃ μόνος του τὰς ρίζας. Τὸ θέρισμα εἶναι παραγωγή. Ἐὰν παρακολουθοῦμεν τὰς θεωρίας ταύτας, ἀρκετὰ φανεράς, προκειμένου περὶ πρωτογενῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνίας, εἰς τὰς περιπλοκὰς τῆς καταστάσεως, ἣν καλοῦμεν πολιτισμένην, θὰ ἰδοῦμεν ὅτι ἑκάστοτε ἡ ἐργασία ἀνταλλάσσεται μὲ μίαν χρησιμότητα, ἡ παραγωγὴ προβαδίζει τῆς ἀπολαύσεως, οἱ μισθοὶ εἶναι τὰ θερίσματα, δηλαδὴ τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας καὶ ὄχι προκαταβολαὶ τοῦ κεφαλαίου, θὰ ἰδοῦμεν, ὅτι ὁ ἐργάτης ποὺ λαμβάνει τὸν μισθόν του τοῖς μετρητοῖς, ἔστω καὶ πρὶν ἀρχίσῃ νὰ ἐργάζεται, πράγματι ἀντὶ τῆς αὐξήσεως, ἣν ἡ ἐργασία του ἐπέφερεν εἰς τὸ γενικὸν ἀποταμίευμα τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, λαμβάνει ἐπιταγὴν διὰ τὸ γενικὸν τοῦτο ἀποταμίευμα, τὴν ὁποίαν θὰ χρησιμοποιήσῃ ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν μορφὴν προϊόντων, ἡ ὁποία καλύτερα θὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀνάγκας του, καὶ οὔτε τὰ μετρητά, ἅτινα δὲν εἶναι παρὰ ἐπιταγή, οὔτε ἡ ἰδιαιτέρα μορφὴ τοῦ προϊόντος, δι' οὗ θὰ ἀνταλλάξῃ τὰ μετρητά, ἀποτελοῦν προκαταβολὴν κεφαλαίου, ἀλλὰ τουναντίον ἀποτελοῦν μέρος τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἡ ἐργασία του προσέθεσεν εἰς τὸ γενικὸν Ταμεῖον.

Ἔχοντες αὐτὰ ὑπ' ὄψιν, βλέπομεν ὅτι ὁ σχεδιαστής, ποὺ εἶναι κλειστὸς εἰς ὁμιχλώδες δωμάτιον παρὰ τὸν Τάμεσιν καὶ σχεδιάζει πελωρίαν μηχανὴν ἀτμοπλοίου, πράγματι ἀφιερώνει τὴν ἐργασίαν του εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ κρέατος, ὡσὰν νὰ ἔθέριζε τὸ σιτάρι εἰς τὴν Καλιφορνίαν ἢ νὰ ἐκυνηγοῦσε βουβάλους εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Λαπλάτα· ὅτι κατασκευάζει πράγματι τὰ φορέματά του, ὡσὰν νὰ ἐκούρευεν ὁ ἴδιος τὰ πρόβατα εἰς τὴν Αὐστραλίαν ἢ νὰ ὕφαινε τὰ πανιὰ εἰς τὸ Μάντσεστερ, καὶ ὅτι κατασκευάζει ὁ ἴδιος τὸν οἶνον ποὺ πίνει στὸ τραπέζι του, ὡσὰν νὰ ἔδρεπεν ὁ ἴδιος σταφύλια εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ρήνου. Ὁ ἐργάτης ποὺ χιλίας πήχεις ὑπὸ τὴν γῆν ἐξορύσσει τὸν ἄργυρον πράγματι — διὰ μέσου πολλῶν ἀνταλλαγῶν— θερίζει σιτάρι εἰς πεδιάδας ἀπεχούσας 2000 πήχεις παραπάνω ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς γῆς· κυνηγᾷ φαλαίνας εἰς τὰς ἀρκτικὰς θαλάσσας· δρέπει καπνόφυλλα εἰς τὴν Βιργινίαν· συλλέγει καφεδρόγες εἰς τὸ Χοντοῦρα· κόπτει ζαχαροκάλαμο εἰς τὸ Χαβάϊ· κουρεύει μαλλὶ εἰς τὴν Γεωργίαν ἢ ὑφαίνει πανιὰ εἰς τὸ Μάντσεστερ· σκαλίζει κοῦκλες διὰ τὰ παιδιά του εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Χάρτς· καὶ δρέπει εἰς τοὺς ἡλιόλουστους κήπους τῆς Καλιφορνίας τὰ πορτοκάλια τὰ ὁποῖα φέρνει εἰς τὴν ἄρρωστην γυναῖκα του. Ὁ Μισθός, τὸν ὁποῖον παίρνει τὸ Σάββατον, ὅταν βγαίνῃ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ φρέατος, τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ ἀπόδειξις δι' ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι αὐτὸς ἔκαμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἡ πρώτη ἀντιλλαγὴ εἰς τὴν μεγάλην σειρὰν ποὺ μετατρέπει τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰ πράγματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἔχει ἐργασθῇ. Μισθὸς εἰς τὴν Ἐθνικὴν Οἰκονομολογίαν εἶναι πᾶν ἔσοδον οἱασδήποτε ἐργασίας. Τρεῖς εἶναι οἱ παράγοντες τῆς παραγωγῆς: Τὸ Ἔδαφος, ἡ Ἐργασία καὶ τὸ Κεφάλαιον· τὸ δὲ μέρος τοῦ προϊόντος, ποὺ ἀνήκει εἰς τὸν δεύτερον παράγοντα ὀνομάζεται «Μισθός».

Κεφάλαιον δὲ ὀνομάζεται ἐκεῖνο τὸ μέρος τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ποὺ ἀφιερώνεται εἰς τὴν παραγωγὴν νέων ἀγαθῶν. Ἐὰν ἐνθυμούμεθα, ὅτι ὁ ὅρος «Κεφάλαιον» χρησιμεύει πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὸ Ἔδαφος καὶ τὴν Ἐργασίαν, θὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι οὐδὲν συμπεριλαμβανόμενον εἰς ἕνα τῶν ὅρων τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς Κεφάλαιον.

Ὁ ὅρος «Ἔδαφος» ἀναγκαστικῶς συμπεριλαμβάνει ὄχι τόσον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ συνολικὸν ὑλικὸν ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου, διότι μόνον ἔχων ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς τὸ ἔδαφος, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν φύσιν καὶ νὰ τὴν χρησιμοποιῇ. Ὁ ὅρος «Ἔδαφος» συμπεριλαμβάνει πάντα τὰ φυσικὰ ὑλικά, πάσας τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἰδιότητας καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ καταταχθῇ ὡς Κεφάλαιον τίποτε, ποὺ προσφέρεται ὑπὸ τῆς Φύσεως. Καρποφόρος ἀγρός, πλουσία φλὲψ χρυσοῦ, πτῶσις ὕδατος δύνανται νὰ προσφέρουν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τὰ ἴδια ἀγαθὰ ποὺ προσφέρει ἡ ἰδιοκτησία κεφαλαίου, ἀλλὰ ἐὰν ὀνομάζωμεν τοιαῦτα πράγματα «Κεφάλαιον», σταματῶμεν πάσαν διάκρισιν μεταξὺ Ἐδάφους καὶ Κεφαλαίου καὶ ἐφόσον συσχετίζομεν τὸν ἕνα πρὸς τὸν ἄλλον, οἱ ὅροι χάνουν τὴν σημασίαν των. Ὁ δὲ ὅρος «Ἐργασία» συμπεριλαμβάνει, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ συνεπῶς οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις, εἴτε φυσική, εἴτε ἐπίκτητος, δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς τὸ Κεφάλαιον.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποκλείωμεν ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τοῦ Κεφαλαίου πᾶν, ὅπερ δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ Ἔδαφος ἢ τὴν Ἐργασίαν. Καὶ οὕτως ἀπομένουν πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι οὔτε Ἔδαφος, οὔτε Ἐργασία, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο παραγώγων τούτων τῆς παραγωγῆς. Ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς περιουσίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος περιμένει ὅτι θὰ τοῦ φέρῃ εἰσόδημα, ὀνομάζεται «τὸ Κεφάλαιόν του». Ὁσάκις ὁ ἐργάτης εἶναι ὁ ἰδικός του ἐργοδότης καὶ λαμβάνει ἀπ' εὐθείας τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του ὡς πρόσοδόν του εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ μισθός του δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου, ἀλλὰ προκύπτει ἀπ' εὐθείας ὡς ἀποτέλεσμα τῆς Ἐργασίας. Ἐὰν ἀφιερώνω τὴν ἐργασίαν μου εἰς τὴν συλλογὴν αὐγῶν ἢ καρπῶν, τὰ αὐγὰ καὶ οἱ καρποὶ εἶναι ὁ μισθός μου. Βεβαίως οὐδεὶς θὰ διατείνεται, ὅτι εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὁ μισθὸς προέρχεται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου. Ἢ ἐὰν μετατρέπω ἕνα κομμάτι δέρματος εἰς ζεῦγος ὑποδημάτων, τὰ ὑποδήματα εἶναι ὁ Μισθός μου. Βεβαίως δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου, οὔτε ἐμοῦ, οὔτε ἄλλου τινος, ἀλλὰ χρεωστοῦν τὴν ὕπαρξίν των εἰς τὴν Ἐργασίαν, τῆς ὁποίας γίνονται Μισθός, καὶ διὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ὑποδημάτων τὸ Κεφάλαιον δὲν ὑπέστη οὐδεμίαν μείωσιν, οὔτε κἂν περαστικῶς. Τὸ Κεφάλαιόν μου, πρὶν ἀρχίσω τὴν Ἐργασίαν, ἦτο δέρμα, καρφιά, κλωστὴ κ.τ.λ. καὶ ἐφόσον προχωρεῖ ἡ ἐργασία μου εἰς ἕτοιμα ὑποδήματα, ἔχω ὅλον τὸ Κεφάλαιόν μου μὲ ἐπὶ πλέον τὴν διαφορὰν ἀξίας ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ὑλικῶν καὶ τῶν ὑποδημάτων.

Τὸ προσεχὲς βῆμα ἀπὸ τὴν ἁπλότητα πρὸς τὴν περιπλοκὴν εἶναι, ὅταν ὁ Μισθὸς πληρώνεται εἰς ἄλλο εἶδος, ὡς ἀντίτιμον τῆς ἀξίας τῆς Ἐργασίας του. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, εἰς τὰ ἀμερικανικὰ πλοῖα τῶν φαλαινοκυνηγῶν ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ μοιράζεται ἡ θήρα καθ' ὡρισμένην ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ πλοιάρχου καὶ τοῦ πληρώματος. Λοιπόν, ὅταν τὸ πλοῖον ἐπιστρέφῃ εἰς τὸν λιμένα του, ἐν τῷ κοίλῳ του φέρει ὅλους τοὺς Μισθοὺς τοῦ πληρώματος, καὶ τὰ κέρδη τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τὸ ἀντίτιμον ὅλων τῶν ἐξόδων, ποὺ προκατεβλήθησαν κατὰ τὸ ταξίδιον. Ὑπάρχει καθαρωτέρα ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Μισθὸς — τὸ ἔλαιον καὶ τὰ ὀστᾶ τῆς φαλαίνης, ποὺ ἐπῆρε τὸ πλήρωμα — δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου, ἀλλὰ εἶναι μέρος τοῦ προϊόντος τῆς Ἐργασίας του; Μήπως ἀλλάζει τι, ἐὰν ἀντὶ νὰ μοιρασθοῦν τὸ ἔλαιον καὶ τὰ ὀστᾶ, ἐκτιμᾶται κατὰ τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς ἡ μερὶς ἑκάστου ναύτου καὶ πληρώνεται τοῖς μετρητοῖς. Τὸ χρῆμα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀντίτιμον τοῦ πραγματικοῦ Μισθοῦ, τῶν ὀστῶν καὶ τοῦ ἐλαίου. Τὴν στιγμήν, ὅπου ὁ ἰδιοκτήτης ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ Κεφάλαιόν του χρήματα διὰ νὰ πληρώσῃ τοὺς ναύτας, προσθέτει εἰς τὸ Κεφάλαιον τὰ ὀστᾶ καὶ τὸ ἔλαιον. Πάντοτε ἡ παραγωγὴ εἶναι ἡ μήτηρ τοῦ Μισθοῦ.

Ἄνευ παραγωγῆς δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται Μισθός. Ἡ πληρωμὴ Μισθοῦ πάντοτε προϋποθέτει τὴν ἀπόδοσιν Ἐργασίας. Ἀφοῦ ὁ ἐργάτης δὲν δύναται νὰ λάβῃ Μισθόν, ἐὰν δὲν ἐκτελῇ Ἐργασίαν, εὑρίσκεται ὑπὸ τὰς ἰδίας συνθήκας τοῦ καταθέτου, ὁ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ τραβήξῃ ἀπὸ τὴν τράπεζαν, ἐὰν δὲν ἔχῃ καταθέσῃ. Ὁ Μισθός του δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τοῦ ἐργοδότου του, ὅπως αἱ ἐπιταγαὶ τῆς Τραπέζης δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τῆς Τραπέζης. Καὶ ὅπως εἰς τὸν ἐργάτην δὲν ἐπιστρέφεται ὁ Μισθός εἰς τὸ ἴδιον εἶδος τοῦ προϊόντος τῆς Ἐργασίας του, οὔτε εἰς τὸν καταθέτην ἐπιστρέφονται τὰ ἴδια νομίσματα, ἀλλὰ τὸ ἰσότιμον αὐτῶν.

Ἐὰν εἰς ὡρισμένας περιστάσεις ὑπάρχῃ ἀνάγκη Κεφαλαίου, τοῦτο δὲν εἶναι διὰ νὰ προκαταβληθοῦν Μισθοί, ἀλλὰ δι' ἀποταμίευσιν. Ὅτι τὸ Κεφάλαιον δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν μορφὴν τῆς φιλοπονίας εἶναι φανερόν. Ἡ ἔλλειψις ἐργαλείων περιορίζει σημαντικῶς τὴν ἀπόδοσιν τῆς φιλοπονίας. Ἐὰν ὁ χωρικὸς ἀναγκάζεται νὰ μεταχειρισθῇ τὸ πτυάριον, διότι δὲν ἔχει ἀρκετὸν κεφάλαιον δι' ἕν ἄροτρον, τὸ δρέπανον ἀντὶ τῆς γεωργικῆς μηχανῆς, ἐὰν ὁ σιδηρουργὸς ἀναγκάζεται νὰ κόπτῃ τὸ σίδηρον μὲ τὴν λίμαν, ἡ ἀπόδοσις δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε τὸ δέκατον ἀπὸ ὅ τι εἶναι, ὅταν βοηθῆται ἀπὸ τὸ Κεφάλαιον. Οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ προχωρῇ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας πέραν τῶν πλέον ἀναντιλήπτων ἀρχῶν, οὔτε αἱ ἀνταλλαγαί, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν δυνατὴν τὴν διανομὴν τῆς Ἐργασίας, θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπεκταθοῦν πέραν τοῦ κύκλου τῶν ἐγγυτέρων γειτόνων, ἐὰν δὲν ἀποταμιεύετο διαρκῶς μέρος τῆς παραγωγῆς.

Ὡς εἴδαμεν, εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Κεφαλαίου περιλαμβάνεται ὁ πλοῦτος, οὗτινος δυνάμεθα νὰ κάμνωμεν χρῆσιν πρὸς παραγωγὴν νέου πλούτου, πρὸς διάκρισιν τοῦ πλούτου τοῦ προοριζομένου ἀμέσως πρὸς ἱκανοποίησιν ἐπιθυμιῶν καὶ ὅν, νομίζω, δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ὡς «ἀνταλλακτικὸν ἀγαθόν».

Ἄρα τὸ Κεφάλαιον ἐπαυξάνει τὴν δύναμιν τῆς Ἐργασίας πρὸς παραγωγὴν πλούτου:

1) Βοηθοῦν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς κατ' ***ἀποτελεσματικώτερον τρόπον***, ὡς ἡ ἀνασκαφὴ τῆς γῆς διὰ πτυαρίου ἀντὶ διὰ τῆς χειρός, ἢ ἡ κίνησις πλοίων δι' ἀτμοῦ ἀντὶ κωπηλασίας.

2) Ὑποβοηθοῦν, ὅταν κατὰ τὴν ἐργασίαν ἐπωφελῆται τις τῶν ***παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως***, εἰς τὴν καλλιέργειαν σίτου διὰ σποράς αὐτοῦ, ἢ ζώων διὰ θρέψεως.

3) Καθιστῶν δυνατὸν τὸν ***καταμερισμὸν*** τῆς Ἐργασίας καὶ οὕτω, ἀφ' ἑνὸς μὲν αὐξάνον τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς παράγοντος πλούτου, ἐκμεταλλευομένου πλήρως τῆς εἰδικότητος ἑνὸς ἑκάστου, καθιστᾶ δυνατὸν νὰ ἐπωφεληθῇ τις τῶν παρουσιαζομένων φυσικῶν πλεονεκτημάτων (ἔδαφος, κλῖμα, τοποθεσία κτλ.)

Οὕτω δύναταί τις νὰ ἀποκτήσῃ κάθε εἶδος πλούτου, σύμφωνα πρὸς τὴν εὔνοιαν τῆς φύσεως πρὸς παραγωγὴν νέου πλούτου.

Τὸ Κεφάλαιον δὲν μᾶς προμηθεύει τὸ ὑλικὸν τὸ ὑπὸ τῆς Ἐργασίας εἰς πλοῦτον μεταβαλλόμενον, ὡς ἐσφαλμένως διδάσκεται. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο μᾶς τὸ προμηθεύει ἡ φύσις. Τοιοῦτον ὑλικὸν μερικῶς κατειργασμένον καὶ συνεχῶς ἀντηλλαγμένον ἀποτελεῖ Κεφάλαιον.

* * *

Ἡ αἰτία τοῦ περιορισμοῦ τοῦ Μισθοῦ.

(Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Ἔγκλημα τῆς Πενίας».)

Τότε λοιπὸν διατὶ οἱ ἄνθρωποι ἐργάζονται διὰ τόσον χαμηλὸν μισθόν; Διότι ἐὰν ἤθελον ἀπαιτήσῃ μεγαλύτερον μισθόν, θὰ παρουσιάζετο πλῆθος ἀνέργων ἑτοίμων νὰ καταλάβουν τὰς θέσεις των. Διατί ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ εὕρουν «δουλειά;» Ἐὰν δὲν εὑρίσκουν ἐργοδότην, διατί δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀσχολοῦνται μόνοι των; Ἁπλῶς διότι εἶναι ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τὸ στοιχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἀνθρωπίνη Ἐργασία δύναται μόνον νὰ ἐξασκηθῇ, ἀπὸ τὸ Ἔδαφος· οἱ ἄνθρωποι εἶναι καταδικασμένοι νὰ συναγωνίζωνται μεταξύ των διὰ τὸν Μισθὸν

ἑνὸς ἐργοδότου, διότι ἔχουν στερηθῆ τῶν φυσικῶν εὐκαιριῶν νὰ ἀσχολοῦνται μόνοι των.

(Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν «Συνθηκῶν Ἐργασίας».)

Τὸ φυσικὸν δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι νὰ ζητῆ ἀσχόλησιν ἢ Μισθὸν ἀπὸ ἄλλον ἄνθρωπον, ἀλλὰ νὰ ἀσχολῆται μόνος του, — νὰ ἐξασκῆ τὴν Ἐργασίαν του εἰς τὴν ἀπέραντον καὶ ἀνεξάντλητον ἀποθήκην, ἣν ὁ Δημιουργὸς ἐπρομήθευσε δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν ἀνοίγετο ἡ ἀποθήκη αὕτη, ὅπως θέλομεν ἡμεῖς νὰ τὴν ἀνοίξωμεν μὲ τὴν Ἐνιαίαν Φορολογίαν ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας, ἡ φυσικὴ Ζήτησις δι' Ἐργασίαν θὰ κρατοῦσε τὸ βῆμα μὲ τὴν Προσφοράν, ὁ ἄνθρωπος ποὺ πωλεῖ ἐργασίαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀγοράζει ἐργασίαν θὰ συνηλλάσσοντο ἐλευθέρως πρὸς ἀμοιβαῖον ὄφελος, καὶ ὅλαι αἱ αἰτίαι δι' ἔριδας μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδότου θὰ ἐξέλειπον. Διότι οὐδεὶς θὰ ἤθελε νὰ ἐργάζεται διὰ ἄλλον μὲ ὀλιγώτερον Μισθὸν τοῦ ποσοῦ, ποὺ δύναται νὰ κερδίσῃ ἐργαζόμενος διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ οὕτως οἱ Μισθοὶ θὰ ἀνέβαιναν φυσικῶς εἰς τὴν πλήρη ἀξίαν των, καὶ αἱ σχέσεις τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ ἐργοδότου θὰ ἐκανονίζοντο δι' ἀμοιβαίου συμφέροντος καὶ ἀμοιβαίας εὐχαριστίας.

(Ἐκ τοῦ «Ἔγκλημα τῆς Πενίας».)

Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι εἰς μίαν ἀληθινὰ χριστιανικὴν κοινωνίαν, εἰς μίαν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὄχι μὲ λόγια ἀλλὰ μὲ ἔργα τιμῶνται τὰ δόγματα τοῦ Χριστοῦ, κανεὶς δὲν θὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ μεριμνᾷ διὰ τὰς ἱκανοποιήσεις τῶν φυσικῶν του ἀναγκῶν περισσότερον ἀπὸ «τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ». Ὑπάρχουν στὸν κόσμον ἀρκετὰ ἀγαθὰ πρὸς διανομήν. Στὴν τρελλὴν πάλην, ποὺ καταβάλλομεν, τὸ ἀλέθριον εἶναι ὅτι βυθιζόμεθα στὸν βόρβορον. Πατοῦμεν στὸν βόρβορον ἐν ὅσῳ ἀλληλοξεσχιζόμεθα καὶ καταστρέφει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

(Ἐκ τῶν «Συνθηκῶν τῆς Ἐργασίας».)

Μᾶς φαίνεται, ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἁγιότης [1] ἀπομακρύνεται

[1] Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα ΙΓ΄.

ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν ἔννοιαν, ὅταν διαβάζετε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς υἱὸς ξυλουργοῦ καὶ ἐργαζόμενος ὁ ἴδιος ὡς ξυλουργὸς ἤθελε ἁπλῶς νὰ δείξῃ, ὅτι «δὲν εἶναι καμμία ἐντροπὴ νὰ ζητῆ κανεὶς νὰ κερδίζῃ τὸ ψωμί του ἐργαζόμενος». Λέγων τις τοῦτο εἶναι σχεδὸν ὥσαν νὰ ἔλεγε, ὅτι ὁ Χριστὸς μὴ λησταύσας τὸν λαόν, ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι δὲν εἶναι καμμιὰ ἐντροπὴ νὰ εἶναι κανεὶς τίμιος. Ἐὰν παρατηρήσετε πόσον ὀρθὴ εἶναι ἡ κατάταξις τῶν ἀνθρώπων εἰς τρεῖς κατηγορίας· δηλαδὴ τοὺς ἐργαζομένους, τοὺς ἐπαίτας καὶ τοὺς κλέπτας, θὰ ἴδητε, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν διαμονήν του ἐπὶ τῆς γῆς, νὰ ἦτο ἄλλο τι ἢ ἐργαζόμενος. Ἐλθὼν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν Νόμον, ἔπρεπε καὶ διὰ τῶν πράξεων καὶ διὰ τῶν λόγων του νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ περὶ Ἐργασίας.

Προσέξατε πόσον ὡραῖα καὶ συνολικὰ μᾶς ἀπεικονίζει αὐτὸν τὸν Νόμον ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ:

Στὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἄρχισε τὴν ζωήν του, ὅπως ὅλοι μας προορίσται νὰ τὴν ἀρχίζωμεν. Δηλαδὴ μὲ ἀγάπην ἐδέχετο τὴν πλήρωσιν τοῦ φυσικοῦ νόμου, τῆς διατροφῆς μιᾶς γενεᾶς; ἀπὸ τὴν Ἐργασίαν τὴν καταβαλλομένην ἀπὸ τὴν προηγουμένην. Ἐνηλικιωθεὶς ἐκέρδιζε μὲ μίαν ταπεινὴν Ἐργασίαν μόνος του τὸ ψωμί του, ὅπως οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τὸ κερδίζουν.

Ἀργότερον ἀναλαμβάνει Ἐργασίαν εὐγενεστέραν. Συντηρεῖται διδάσκων ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀληθείας καὶ δεχόμενος ὡς ὑλικὴν ἀμοιβὴν πᾶν ὅτι εὐγνώμονες ἀκροαταί του προσέφερον. Δὲν ἠρνεῖτο δὲ οὔτε τὸ πολύτιμον μύρον, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ Μαρία ἐμύρωνε τοὺς πόδας του. Ἐπίσης, ὅταν ἐξέλεξε τοὺς μαθητάς του, δὲν ἐπῆγε νὰ τοὺς ζητήσῃ μεταξὺ τῶν ἀγροϊδιοκτητῶν ἢ ἄλλων προνομιούχων, ποὺ ἔζων ἀπὸ τῆς Ἐργασίας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν κοινῶν ἐργατῶν. Καὶ ὅταν τοὺς ἀπέστειλε νὰ διακηρύξουν τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀλήθειαν, τοὺς συνέστησε νὰ δέχωνται ὅ,τι μὲ ἀγάπην τοὺς προσφέρεται

διὰ τὴν διδασκαλίαν των, ὅμως χωρὶς βεβαίως νὰ θησαυρίζουν ἢ νὰ ὑπομένουν οἱανδήποτε ταπείνωσιν.

Προσέθεσε δὲ εἰς τὸν λόγον του, ὅτι ***ὁ ἐργάτης εἶναι ἄξιος τοῦ μισθοῦ του.***

Ὅπερ σημαίνει, ὅτι κάθε Ἐργασία δὲν πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι χειρονακτική. Πᾶς ὅστις συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν ἢ ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς δι' ὑλικῆς, διανοητικῆς, ἠθικῆς ἢ πνευματικῆς δυνάμεως εἶναι καὶ αὐτὸς ἐργάτης.

(Ἐκ τοῦ ἔργου «Προστασία ἢ Ἐλεύθερον Ἐμπόριον;»)

Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι ὁ ἐρευνητής, ὁ φιλόσοφος, ὁ διδάσκαλος, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἱερεὺς καίτοι δὲν ἀσχολοῦνται ἀμέσως μὲ τὴν παραγωγὴν πλούτου, ὄχι μόνον συντελοῦν εἰς τὴν παραγωγὴν μέσων ἱκανοποιήσεως ἀναγκῶν, δηλαδὴ τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται, διὰ τῆς διαδόσεως τῶν γνώσεων καὶ ἀληθειῶν των, ἡ ἐνδυνάμωσις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἡ ἐξύψωσις τῆς ἠθικῆς, αἵτινες τὰ μέγιστα συντελοῦν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἱκανότητος πρὸς παραγωγὴν πλούτου. Διότι «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος». Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μηχανή, ἡ ὁποία θὰ ἀποδώσῃ τόσην ἐργασίαν, ὅσην καύσιμον ὕλην θὰ λάβῃ.

Στὸ τράβηγμα τοῦ βαρούλκου ἢ τοῦ σχοινιοῦ ἕνα καλὸ γραγοῦδι ἀξίζει τόσον ὅσον ἂν προσετίθετο ἀκόμη ἕνας ἀνθρώπινος μῦς. Καὶ μιὰ «Μαρσελιέζα» ἢ ἕνας «Θούριος» ἀντιστοιχεῖ πρὸς λόγχας. Ἕνα ἐγκάρδιο γέλιο, μιὰ εὐγενικὴ σκέψις, μιὰ ἔκφρασις περὶ ἁρμονίας ἠμποροῦν νὰ προσθέσουν πραγματικὴν ἀξίαν εἰς τὴν ἀγοραστικὴν ἱκανότητα ἑνὸς ἀντικειμένου. Πᾶς ὅστις δι' οἱασδήποτε πνευματικῆς ἢ σωματικῆς ἐνεργείας προσθέτει κάτι εἰς τὸ σύνολον τοῦ πλούτου, εἴτε αὐξάνων τὰς ἀνθρωπίνας γνώσεις, εἴτε συντελῶν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, εἶναι καὶ οὗτος παραγωγικὸς ἐργάτης (ἐργατικὸς παράγων) καὶ ἄξιος ἑνὸς τιμίου Μισθοῦ. Τουναντίον πᾶς ὁ μὴ συντελῶν διὰ πράξεως τινὸς εἰς τὸ νὰ καταστῇ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ πλουσιωτέρα, σοφωτέρα, εὐτυχεστέρα ἢ εὐγενεστέρα, καὶ ὁ ὁποῖος ζῇ

εἰς βάρος τῶν ἄλλων, δέον νὰ καταταχθῇ κατὰ τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν εἰς τοὺς ἐπαίτας ἢ εἰς τοὺς κλέπτας, ἀνεξαρτήτως τοῦ μεγάλου ὀνόματος, τὸ ὁποῖον τυχὸν ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν θυμιαμάτων, ἅτινα καίουν εἰς αὐτὸν οἱ ἱερεῖς τοῦ Μαμωνᾶ.

Τὸ Κεφάλαιον δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τίποτε μόνον του. Τοῦτο εἶναι πάντοτε βοηθητικὸς καὶ οὐδέποτε ἀρχικὸς παράγων. Ὁ κινητήριος παράγων εἶναι πάντοτε ἡ Ἐργασία. Ὅπερ σημαίνει, ὅτι πρὸς παραγωγὴν πλούτου ἡ Ἐργασία κάμνει πάντοτε χρῆσιν τοῦ Κεφαλαίου.

Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον, ὅταν διὰ τοῦ ὅρου «Κεφάλαιον» θέλωμεν νὰ ὑπονοήσωμεν τὸ Κεφάλαιον ὡς ἀντικείμενον, ἀλλὰ καὶ ὅταν προσωποποιοῦντες τὸ Κεφάλαιον ἐννοοῦμεν τὸν κατέχοντα τὸ κεφάλαιον ἄνθρωπον. Ὁ κεφαλαιοῦχος, ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἁπλῶς διαθέτει πλοῦτον, ἔχει εἰς χεῖρας του τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν Ἐργασίαν πρὸς παραγωγὴν πλούτου. Μόνος του ὁ κεφαλαιοῦχος δὲν δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτῆς τῆς ἐξουσίας. Μόνον ὁ ἐργαζόμενος δύναται νὰ κάμνῃ χρῆσιν αὐτῆς τῆς ἰδιότητος τοῦ Κεφαλαίου. Ὁ κεφαλαιοῦχος ἢ πρέπει νὰ ἐργασθῇ ὁ ἴδιος πρὸς καρποφόρησιν τοῦ Κεφαλαίου του ἢ πρέπει νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὴν διάθεσιν ἑνὸς ἐργαζομένου.

***

Ἡ ἀναίρεσις τῆς Θεωρίας τοῦ Μάλθου.

(Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Πρόοδος καὶ Πενία.»)

Ἡ κοινὴ θεωρία περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως Μισθοῦ δι' ὅλους τοὺς δυναμένους νὰ ἐργασθῶσιν εὑρίσκει τὸ στερεώτερον στήριγμα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Μάλθου, ὅτι δῆθεν ***ὁ πληθυσμὸς τείνει φυσικῶς νὰ αὐξάνεται ταχύτερον τῶν μέσων διατηρήσεως.*** Τόσον βαθέως ριζώνεται καὶ τόσον συνδυάζεται μὲ τὰς σκέψεις τῶν σημερινῶν οἰκονομολόγων ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ Πληθυσμοῦ τείνει νὰ ὑποβιβάζῃ τοὺς Μισθοὺς

καὶ προκαλεῖ τὴν Πενίαν, τόσον καλὰ συμφωνεῖ μὲ πολλὰς κοινὰς ἀντιλήψεις καὶ τόσον εὔκολα ἐφαρμόζεται εἰς διαφόρους περιστάσεις, ὥστε ἐσκέφθην ἀναγκαῖον, νὰ ἀποδείξω τὰ τρωτὰ τῶν συλλογισμῶν της. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Μάλθου, ἡ Πενία, ἡ Ἔνδεια καὶ ἡ Θνησιμότης δὲν ὀφείλονται εἰς ἀτομικὰ ἐλαττώματα ἢ κοινωνιολογικὰ σφάλματα, εἶναι ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα γενικῶν Νόμων, κατὰ τῶν ὁποίων νὰ παραπονεθῇ τις θὰ ἦτο τόσον περιττὸν ὅσον κατὰ τοῦ Νόμου τῆς ἕλξεως.

Τὸ ὅτι ἡ ζωὴ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, τείνει πρὸς τὰ ὅρια τοῦ ὑπάρχοντος χώρου δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχει ἡ ἰδία τάσις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν. Καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τελειότερον ζῶον, ὅτι ὁ πίθηκος εἶναι μακρινὸς συγγενής του, ὁ ὁποῖος *ἐτελειοποίησε τὰς ἀκροβατικάς του τάσεις, ὡς καὶ ἡ φάλαινα,* ἡ ὁποία ἐστράφη πρὸ αἰώνων πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος συγγενεύει καὶ μὲ τὰ φυτὰ καὶ ὑπόκειται ἀκόμη εἰς τοὺς ἰδίους νόμους μὲ τὰ φυτά, τὰ ψάρια, τὰ πουλιὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, ὑπάρχει μολαταῦτα ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ *ἀνθρώπου καὶ τῶν λοιπῶν ζώων, ὅτι εἶναι τὸ μόνον ζῶον* τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιθυμίαι αὐξάνουν μόλις ἱκανοποιηθοῦν, τὸ μόνον ζῶον τὸ ὁποῖον δὲν χορταίνει ποτέ. Αἱ ἀνάγκαι ἑκάστου ἄλλου ὄντος εἶναι ἐνιαίαι καὶ περιωρισμέναι. Τὸ βόδι τὸ σημερινὸν δὲν ἐπιθυμεῖ περισσότερον ἀπὸ τὸ πρῶτον *βόδι, τὸ ὁποῖον ἐβλήθη ὑπὸ τὸν ζυγόν.* Ὁ γλάρος, ποὺ ἀκολουθεῖ σήμερον τὰ ἀτμόπλοια τοῦ Ἀγγλικοῦ Καναλιοῦ, δὲν χρειάζεται καλυτέραν τροφὴν ἀπὸ τοὺς γλάρους, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὰς τριήρεις τοῦ Καίσαρος, ὅταν ἐπρωτοπῆγαν εἰς τὰ βρετανικὰ παράλια. Ἀπὸ ὅ,τι παρέχει *ἡ φύσις, ὅσον ἄφθονον καὶ ἂν εἶναι,* ὅλα τὰ ζωντανὰ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύνανται νὰ χρησιμοποιήσουν, παρ' ὅσον τοὺς χρειάζεται διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν καθωρισμένας καὶ περιωρισμένας ἀνάγκας. Ἡ μόνη χρῆσις ποὺ δύνανται νὰ κάμουν ἀπὸ προσθέτους προμηθείας καὶ προσθέτους εὐκαιρίας εἶναι ὅτι πολλαπλασιάζονται.

Ὄχι ὅμως ὁ ἄνθρωπος. Μόλις ἔχει ἱκανοποιήσῃ τὰς ζωϊκάς του ἀνάγκας, αἱ ἀνάγκαι αὐξάνουν. Τροφὴν χρειάζεται πρῶτον, σὰν τὰ ζῶα· προστασίαν ἔπειτα σὰν τὰ ζῶα, καὶ μετὰ ταῦτα ἓν ὁρμέμφυτον δεικνύει τὴν δύναμίν του, σὰν τῶν ζώων, ἀλλὰ ἐδῶ χωρίζει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ζῶον: Τὸ ζῶον δὲν προχωρεῖ παραπέρα, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος κάμνει τὸ πρῶτον βῆμα εἰς ἀτελείωτον πρόοδον, πρόοδον, εἰς ἣν τὸ ζῶον ποτὲ δὲν τείνει, πρόοδον ἀνωτέραν καὶ ἀπωτέραν τοῦ ζώου.

Ἅμα ἱκανοποιηθῇ ἡ ζήτησις ὡς πρὸς τὴν ποσότητα, ἐπιδιώκει τὴν ποιότητα. Αἱ πραγματικαὶ ἐπιθυμίαι, ποὺ ἔχει κοινὰς μὲ τὰ ζῶα, ἐντείνονται, τελειοποιοῦνται, ἐξιδανικεύονται.

Δὲν πρόκειται πλέον περὶ πείνας, ἀλλὰ περὶ δίψας γνώσεων. *Ἡ ἁπλῆ προστασία γίνεται οἰκία, τὸ ἀόριστον φυλετικὸν ὁρμέμφυτον μεταβάλλεται εἰς λεπτὰς ἐπιδράσεις καὶ ἡ* πρωτογενὴς καὶ ἁπλῆ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἄνθος λεπτῆς καλλονῆς. Ὅσον μεγαλώνει ἡ δύναμίς του νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἐπιθυμίας του, τόσον μεγαλώνουν καὶ αἱ ἐπιθυμίαι του. *Ἐφόσον αἱ ἐπιθυμίαι εἶναι ταπειναὶ ὁ Λούκουλος δειπνᾶ μὲ* τὸν Λούκουλον, 12 ἀρκοῦδες ψήνονται διαρκῶς στὴν σούβλαν διὰ νὰ ἔχῃ κρέας ἕτοιμον ὁ Ἀντώνιος στὸ σπίτι· πᾶσα ἡ φύσις λεηλατεῖται διὰ νὰ προσθέσῃ νέας χάριτας εἰς τὴν Κλεοπάτραν, μαρμάρινοι καὶ κρεμαστοὶ κῆποι καὶ πυράμιδες ἁμιλλῶνται μὲ τὰ φυσικὰ κάλλη τῶν ὀρέων. Ὅταν τελειοποιοῦνται αἱ ἐπιθυμίαι, ὅ,τι ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ φυτῷ καὶ ἐνεργοῦσε ἐν τῷ ζώῳ, ἐξυπνᾶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς γνώσεως ἀνοίγουν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ. Ἁψηφεῖ τοὺς καύσωνας τῆς ἐρήμου καὶ τοὺς πάγους τῶν πόλων, ὄχι διὰ τὴν τροφήν· ἀγρυπνεῖ τὰς νύκτας διὰ νὰ ἐξερευνήσῃ τοὺς κύκλους τῶν ἀστέρων. Ἐργάζεται καὶ ἐργάζεται διὰ νὰ χορτάσῃ πεῖναν, ποὺ δὲν ἠσθάνθη ποτὲ τὸ ζῶον, νὰ θεραπεύσῃ δίψαν, ποὺ δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὸ ζῶον.

Μεταξὺ τῶν πραγμάτων ζητεῖ τὸν Νόμον· θέλει νὰ μάθῃ πῶς ἐδημιουργήθη ὁ πλανήτης, πῶς ἐκρεμάσθησαν οἱ ἀστέρες, καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς πρώτας πηγὰς τῆς ζωῆς. Καὶ ἔπειτα, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀνέπτυξε τὴν εὐγενεστέραν του

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΗΣ ΕΚΡΙΖΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1920		1930
4,500.000 ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 3 : 4	6,200.000 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
37 ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΠΥΚΝΟΤΗΣ ΚΑΤΑ 3 : 4 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	50 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
12.360 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΙΣ 2 : 3	17.800 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
3,3 ΔΙΣΕΚΤΟΜΜ. ΔΡΑΧΜΩΝ	ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΙΣ 1 : 3	10,9 ΔΙΣΕΚΤΟΜΜ. ΔΡΑΧΜΩΝ
3,500 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΙΣ ΜΕ ΣΙΤΟΝ 2 : 3	5,400 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
800 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΙΣ ΜΕ ΣΡΟΜΕΝ 2 : 3	2.000 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
1.200 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΙΣ ΜΕ ΑΡΑΒΟΣΙΤΟΝ 2 : 3	1.800 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
150 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΙΣ ΜΕ ΚΑΠΝΟΝ 1 : 4	600 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
20 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.	ΕΣΟΔΕΙΑ ΚΑΠΝΟΥ 1 : 3	60 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.
960 ΤΕΤΡ.ΧΜ.	ΑΜΠΕΛΟΦΥΤΕΙΑΙ 3 : 5	1.460 ΤΕΤΡ.ΧΜ.
107 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΛΙΤΡΩΝ	ΕΣΟΔΕΙΑ ΟΙΝΟΥ 3 : 5	307 ΕΚΑΤΟΜ. ΛΙΤΡΩΝ
150 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.	ΕΣΟΔΕΙΑ ΣΤΑΦΙΔΩΝ 3 : 4	190 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.
45 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.	ΕΣΟΔΕΙΑ ΕΛΑΙΟΥ 1 : 2	100 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.
24 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.	ΕΣΟΔΕΙΑ ΕΛΑΙΩΝ 1 : 2	49 ΕΚΑΤΟΜΜ. Χ.ΓΡ.
298.000 ΚΕΦΑΛΑΙ	ΒΟΕΣ 1 : 3	910.000 ΚΕΦΑΛΑΙ
3,500.000 ΚΕΦΑΛΑΙ	ΠΡΟΒΑΤΑ 1 : 2	7,000.000 ΚΕΦΑΛΑΙ
320 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΔΡΑΧΜΩΝ	ΑΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ 1 : 4	1.240 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΔΡΑΧΜΩΝ
4 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΤΟΝΝΩΝ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1 : 3	3 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΤΟΝΝΩΝ
400.000 ΤΟΝΝΩΝ	ΕΞΑΓΩΓΗ 1 : 2	800.000 ΤΟΝΝΩΝ

ΕΤΓΕΙΟΣ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΚΙΝΗΤΟΥ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ.

216 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΧΡΥΣΩΝ ΛΙΡΩΝ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	10 ΕΚΑΤΟΜΜ. ΧΡΥΣΩΝ ΛΙΡΩΝ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
22	1

Σ.Δ. ΠΑΝΚΕΝΙΑΣ
ΑΕ ΦΡ.Α. ΚΕΝΙΣ

φύσιν, ἀνατέλλει ἡ ἀνωτέρα ἐπιθυμία, ὁ πόθος τῶν πόθων, ἡ ἐλπὶς τῶν ἐλπίδων, ἡ ἐπιθυμία νὰ εἶναι αὐτός, αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συντελεῖ νὰ γίνῃ καλυτέρα καὶ τελειοτέρα ἡ ζωή, νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἔνδεια καὶ ἡ ἁμαρτία, ἡ λύπη καὶ ἡ ἐντροπή. Ἐργάζεται δι' ἐκείνους, ποὺ δὲν εἶδε ποτέ, δὲν δύναται νὰ ἰδῇ ποτέ. Διὰ μίαν δόξαν, διὰ μίαν δικαιοσύνην, ποὺ δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον πολὺ ἀργότερον ἀπὸ τὴν ἡμέραν, ποὺ ὁ τάφος ἔκλεισε ἐπάνω ἀπὸ τὸ φέρετρόν του.

Παρὰ τὰ περιπαίγματα τοῦ Κόσμου, ποὺ κόπτουν βαθύτερα ἀπὸ τὰ μαχαίρια, οἰκοδομεῖ διὰ τὸ μέλλον, διασχίζει τὸ ἀκανθῶδες σύδδενδρον, ὅπου θὰ διέλθῃ ἡ εὐρεῖα ὁδὸς τῆς Ἀνθρωπότητος. Εἰς ἀνωτέρας καὶ μεγαλυτέρας σφαίρας ἀναβαίνει ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ «Φῶς ἐξ Ἀνατολῶν» θὰ τὸν ὁδηγῇ. Δόσατε περισσοτέραν τροφὴν καὶ καλυτέρους ὅρους ζωῆς εἰς τὰ ζῶα καὶ θὰ πολλαπλασιασθοῦν· εἰς τὸν ἄνθρωπον, θ' ἀναπτυχθῇ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον, ναί, ἀλλὰ εἶναι καὶ κάτι ἄλλο. Εἶναι σὰν τὸ δένδρον τοῦ Παραδείσου, ποὺ ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τὰ κλαδιά του εἰς τοὺς Οὐρανούς. Καὶ ὅμως ὅσον φθάνουν αἱ γνώσεις τῶν γεγονότων, δυνάμεθα νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπίεζέ ποτε εἰς τοιοῦτον σημεῖον τὴν παραγωγήν, ὥστε νὰ προκαλῇ ἔνδειαν καὶ διαφθοράν· ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσέ ποτε ἀναλόγως τὴν σχετικὴν παραγωγὴν τῶν τροφίμων. Ἡ ἔνδεια καὶ ἡ διαφθορά, ἐφόσον προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην, δὲν δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσι μὲ τὴν φιλαργυρίαν τῆς Φύσεως.

Διισχυρίζομαι ὅτι εἰς ἑκάστην περίστασιν τοῦ Πολιτισμοῦ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἀνθρώπων δύναται νὰ συντηρηθῇ εὐκολώτερον διὰ κοινῆς ἐργασίας παρὰ μικρότερος ἀριθμός. Διισχυρίζομαι, ὅτι εἶναι ἡ ἀδικία τοῦ Κοινοῦ καὶ ὄχι ἡ φιλαργυρία τῆς Φύσεως, ἡ ὁποία εἶναι αἰτία τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐνδείας, διὰ τὰς ὁποίας αἱ σημεριναὶ θεωρίαι κάμνουν ὑπεύθυνον τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Διισχυρίζομαι, ὅτι τὰ νέα στόματα, τὰ ὁποῖα φέρει μεθ' ἑαυτῆς ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἀπαιτοῦν δι' ἑαυτὰ περισσότερα τρόφιμα τῶν παλαιῶν, καθ' ὅσον αἱ χεῖρες, ἃς φέρουν μεθ' ἑαυτῶν δύνανται ἐν τῇ φυσικῇ τάξει τῶν πραγμάτων νὰ παράγουν περισσότερα. Διισχυρίζομαι, ὅτι ὁμοίως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὅσον μεγαλύτερος εἶναι ὁ πληθυσμός, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ εὐεξία, ἣν δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἄτομον, δικαία διανομὴ τῶν ἀγαθῶν. Διισχυρίζομαι, ὅτι ἐν δικαίᾳ καταστάσει ἡ φυσικὴ αὔξησις τοῦ Πληθυσμοῦ θὰ ἔτεινε διαρκῶς νὰ κάμνῃ τὸ ἄτομον πλουσιώτερον καὶ ὄχι πτωχότερον. Διότι ἡ αὔξησις πληθυσμοῦ, καθ' ἑαυτὴν καὶ ἄνευ οἱασδήποτε τεχνικῆς προόδου, ἐμπεριέχει αὔξησιν τῆς πλουτοπαραγωγικῆς δυνάμεως τῆς Ἐργασίας.

Ἡ Ἐργασία 100 ἀνθρώπων, ὑφ' ὁμοίους ὅρους, θὰ παράγῃ πολὺ περισσότερον τοῦ ἑκατονταπλασίου τῆς Ἐργασίας ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἐργασία 1000 ἀνθρώπων πολὺ περισσότερον τοῦ δεκαπλασίου τῆς ἐργασίας 100 ἀνθρώπων, καὶ οὕτω δι' ἕκαστον πρόσθετον ζεῦγος χειρῶν, ποὺ φέρει ὁ αὔξων πληθυσμός, ὑπάρχει ἀναλόγως μεγαλυτέρα πρόσθεσις εἰς πλουτοπαραγωγικὴν δύναμιν. Καὶ οὕτω μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, δύναται νὰ ἐπεκταθῇ τις καὶ εἰς χειροτέρας συνθήκας Παραγωγῆς χωρὶς ὅμως νὰ μειωθῇ ἡ μέση παραγωγικότης καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ μειωθῇ κάτω τοῦ φυσικοῦ συμφέροντος ὅριόν.

Ἡ ἱκανότης νὰ παράγωμεν πλοῦτον, οἱουδήποτε εἴδους, εἶναι ἱκανότης νὰ παράγωμεν μέσα συντηρήσεως καὶ ἡ κατανάλωσις πλούτου, οἱουδήποτε εἴδους ἢ παραγωγικῆς ἱκανότητος, ἰσοδυναμεῖ μὲ κατανάλωσιν μέσων συντηρήσεως. Ἔχω π.χ. χρήματα στὴν τσέπην. Μὲ αὐτὰ ἠμπορῶ νὰ ἀγοράσω τροφὴν ἢ τσιγάρα ἢ τιμαλφῆ ἢ εἰσιτήρια θεάτρου, καὶ ἀναλόγως μὲ τὸ πῶς ἐξοδεύω τὰ χρήματά μου, δίδω εἰς τὴν Ἐργασίαν τὴν κατεύθυνσιν διὰ τὴν παραγωγὴν τροφῆς, τιμαλφῶν ἢ θεατρικῶν παραστάσεων. Μία σειρὰ διαμάντια ἔχει τὴν ἰδίαν ἀξίαν μὲ διάφορα βαρέλια ἀλεύρι, δηλαδὴ χρειάζεται κατὰ μέσον ὅρον τόση ἐργασία διὰ τὴν παραγωγὴν ἑνὸς διαμαντιοῦ, ὅση διὰ τὴν παραγωγὴν ὡρισμένου ποσοῦ ἀλευριοῦ. Ἐὰν φορτώνω τὴν γυναῖκα

μου μὲ διαμάντια εἶναι ἐξάσκησις ἱκανότητος παραγωγῆς μέσων συντηρήσεως, σὰν νὰ θυσιάζω τόσην τροφὴν εἰς σκοποὺς ματαιοδοξίας.

Ἀλλὰ δὲν χρειάζονται ἀφηρημένοι συλλογισμοί. Τὸ ζήτημα εἶναι πολὺ ἁπλοῦν. Ἡ πλουτοπαραγωγικὴ ἱκανότης μήπως ἐλαττοῦται μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ; Τὰ γεγονότα εἶναι τόσον φανερά, ποὺ δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ τὰ προσέξωμεν. Εἴδαμεν στὴν ἐποχήν μας πολλὰς χώρας μὲ αὐξάνοντα πληθυσμόν. Μήπως δὲν ηὔξησαν καὶ ταχύτερον μάλιστα εἰς πλοῦτον; Μήπως δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἐνῷ ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἡνωμένων Πολιτιῶν ἐδιπλασιάζετο ἀνὰ ἑκάστην 30ετίαν, ὁ πλοῦτος των ἐδιπλασιάζετο εἰς πολὺ συντομωτέρας περιόδους;

Μήπως δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὑπὸ τοὺς ἰδίους ὅρους ἤτοι μεταξὺ ὁμοίων λαῶν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ πολιτισμοῦ ἡ πυκνότερον κατωκημένη χώρα εἶναι καὶ ἡ πλουσιωτέρα; Μήπως αἱ πυκνότερον κατωκημέναι Ἀνατολικαὶ (ἀμερικανικαὶ) Πολιτεῖαι δὲν εἶναι πλουσιώτεραι τῶν ἀραιότερον κατωκημένων Δυτικῶν καὶ Μεσημβρινῶν;

Ποῦ θὰ εὕρωμεν εἰς μεγαλυτέραν ἀναλογίαν ἐκείνους, πού, χωρὶς νὰ παράγουν οἱ ἴδιοι, συντηροῦνται ἀπὸ τὴν γενικὴν πλουτοπαραγωγὴν τῶν ἄλλων, δηλ. ἐσοδηματιῶν, πλουσίων, τεμπέληδων, ληστῶν, ἀστυνόμων, δικηγόρων, ὑπηρετῶν, συγγραφέων κτλ.; Μήπως δὲν εἶναι μᾶλλον ἐκεῖ, ὅπου ὁ πληθυσμὸς εἶναι πυκνὸς παρὰ ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀραιός; Πόθεν προέρχεται περισσότερον περισσεῦον κεφάλαιον διὰ νέας ἐπικερδεῖς τοποθετήσεις; Μήπως δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πυκνὰ κατωκημένα μέρη πρὸς τὰ ἀραιά; Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἀναντιρρήτως ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι μεγαλύτερος, ὅπου ὁ πληθυσμὸς εἶναι πυκνός, καὶ ὅτι ἡ πλουτοπαραγωγὴ ποὺ ἀναλογεῖ εἰς ὡρισμένην ἐργασίαν, εἶναι μεγαλυτέρα, ὅπου ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει. Αὐτὰ τὰ γεγονότα εἶναι φανερά, ὅπου καὶ νὰ στρέψωμεν τὰ βλέμματά μας. Εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον πολιτισμοῦ, εἰς τὸν ἴδιον βαθμὸν τῶν παραγωγικῶν τεχνῶν, κυβερνήσεως κτλ. αἱ πολυπληθέστεραι χῶραι εἶναι αἱ πλουσιώτεραι.

Ὁποιαδήποτε εἶναι ἡ διατάραξις, εἶναι φῶς φανερὸν ὅτι ἡ βιομηχανικὴ παραλυσία, ἡ ἐμπορικὴ κρίσις, ποῦ μαστίζει σήμερον τὸν πολιτισμένον κόσμον, δὲν προέρχονται ἀπὸ ἔλλειψιν πλουτοπαραγωγικότητος [1].

Ὁ παρατιθέμενος εἰς σελ. 440-441 πίναξ δεικνύει τὴν σημαντικὴν αὔξησιν παραγωγικότητος ἣν ἔφερεν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα (μὲ τὰ 4 1/2, ἑκατομμ. πληθυσμοῦ) ἡ ἄφιξις δύο ἑκατομμ. προσφύγων ἐκ τῆς Μικρασιατικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

Ἀσχέτως πρὸς τὰς τραγικὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγένετο αὕτη, ἡ αὔξησις πληθυσμοῦ κατὰ 40 % ἐπέφερεν αὔξησιν καλλιεργουμένης ἐκτάσεως σίτων καὶ ἀραβοσίτων κατὰ 50 %, ἀμπέλων κατὰ 67 %, διπλασιασμὸν τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐλαιῶν καὶ τοῦ ἐλαίου, τῶν προβάτων καὶ τῆς ἐν γένει ἑλληνικῆς ἐξαγωγῆς, τριπλασιασμὸν τῆς ἀποδόσεως τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς ἐν γένει εἰσαγωγῆς. Πρὸ τοιούτων ἀριθμῶν ἀπορεῖ τις, πῶς ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ ὁμιλοῦν περὶ ἀνάγκης ἀραιοποιήσεως πληθυσμοῦ καὶ μεταναστεύσεως; Καὶ συγχρόνως βλέπομεν τὴν ἔγγειαν ἀξίαν τῶν κτημάτων, ἅτινα ἐγκατέλιπον τὰ 2.000,000 Ἑλλήνων προσφύγων καὶ κατέλαβον οἱ ἐξ Ἑλλάδος παλινοστήσαντες 350.000 Μωαμεθανοί, νὰ πέσῃ ἀπὸ 220 ἑκατομμύρια τουρκικῶν χρυσῶν λιρῶν εἰς 10! [2]

---

[1] Ὁ Ἐρρίκος Τζὼρτζ ὁμιλεῖ διὰ τὸ 1879, μήπως σήμερον τὸ 1938 ἤλλαξαν τὰ πράγματα;

[2] Ὁ διαθέσιμος χῶρος μὲ ἀναγκάζει νὰ ἀναβάλω διὰ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ 1935 τὰ τελικὰ συμπεράσματα καὶ τὰς λαμπρὰς προτάσεις τοῦ Ἐρρίκου Τζώρτζ, ἵνα ἀποσοβηθῇ ἡ ἀπειλὴ τῆς Πενίας καὶ παρὰ ταῦτα νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ Πρόοδος· ἀλλὰ ἐὰν δὲν προσέθετα τουλάχιστον ἐν στενῇ περιλήψει τὰς προτάσεις του πρὸς πραγματικὴν λύσιν τῶν ζωτικωτέρων προβλημάτων τῆς Ἀνθρωπότητος, ἡ ἐφετινὴ συμβολή μου δὲν θὰ ἦτο παρὰ ἓν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα «οἰκονομιολογικὰ μοιρολόγια» ὅπως τὰ διαβάζομεν καθημερινῶς εἰς ὅλα τὰ δημοσιεύματα καὶ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ Κόσμου.

* * *

Οἱ νόμοι τῆς διανομῆς.

(Ἐκ τοῦ «Πρόοδος καὶ Πενία»)

Ὅτι συγχρόνως μὲ τὴν ὑλικὴν πρόοδον οἱ Μισθοὶ ἀργοῦν νὰ αὐξάνουν ἢ μᾶλλον τείνουν πρὸς ἐλάττωσιν, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ αὔξησις τῶν ἐργατῶν τείνει νὰ διανέμῃ εἰς μικρότερα μερίδια τὸ κεφάλαιον, ἐκ τοῦ ὁποίου πληρώνονται οἱ Μισθοί. Διότι, ὅπως εἴδαμεν, οἱ Μισθοὶ δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ παράγονται ἐκ τῆς ἐργασίας.

Ἔδαφος, Ἐργασία καὶ Κεφάλαιον εἶναι τὰ τρία στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς. Εἰς ἀποζημιώσεις διὰ τοὺς τρεῖς παράγοντας διανέμεται ὅλον τὸ προϊόν. Ἐκεῖνο τὸ μέρος ποὺ πηγαίνει εἰς τὸν γαιοκτήμονα ὡς πληρωμὴ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι ἡ Ἔγγειος Πρόσοδος.

Πρέπει νὰ ὑπάρχῃ Ἔδαφος, πρὶν δυνηθῇ νὰ δοθῇ Ἐργασία καὶ ἡ Ἐργασία πρέπει νὰ γίνῃ πρὶν δυνηθῇ νὰ δημιουργηθῇ Κεφάλαιον. Τὸ ἔδαφος εἶναι λοιπὸν ἡ προϋπόθεσις, τὸ πεδίον, ἢ ἡ ὕλη πρὸς Ἐργασίαν.

Ἡ Ἔγγειος Πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἀποδόσεως Ἐργασίας καὶ Κεφαλαίου χρησιμοποιουμένων πρὸς καλλιέργειαν καλυτέρου ἢ χειροτέρου ἐδάφους. Οὕτω, ἐνῷ ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας οὔτε οἱ Μισθοὶ οὔτε οἱ Τόκοι ἀνέρχονται, ὅταν προχωρῇ ἡ Πρόοδος, ἡ ἀναπόφευκτος συνέπεια καὶ ἀπόδειξις τῆς ὁλικῆς Προόδου εἶναι ἡ αὔξησις τῆς Ἐγγείου Ἀξίας, ἥτις μόνη ἀπολαύει τοιουτοτρόπως τῆς Προόδου.

Διὰ τοῦτο δέον οἱ Νόμοι νὰ μὴ ἐπιβαρύνουν ἔτι περισσότερον τοὺς μισθούς, ἀλλὰ μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς τὴν Ἔγγειον Πρόσοδον.

Δεδομένου ὅτι ἡ Φορολογία ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας θὰ αὐξήσῃ μόλις καταργήσωμεν ἄλλους φόρους, ἡ πρακτικὴ διατύπωσις τῆς προτάσεως τοῦ Ἑρίκου Τζώρτζ εἶναι:

Κατάργησις πάσης φορολογίας ἐκτὸς τῆς φορολογίας ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας.

Ὁ Μιραμπὼ ὠνόμασε τὴν πρότασιν τοῦ Κεσναῖ, νὰ ἀντικαταστήσῃ πάντας τοὺς λοιποὺς φόρους διὰ τοῦ «Μοναδικοῦ Φόρου» ἐπὶ τῆς Ἐγγείου Ἀξίας, ἐφεύρεσιν ἰσοδυναμοῦσαν εἰς χρησιμότητα μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν γραμμάτων ἢ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἀνταλλαγῆς διὰ τοῦ νομίσματος.

Ἐν Βιέννῃ, τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς 1933.

ΠΑΥΛΟΣ ΒΑΣ. ΓΙΑΝΝΗΛΙΑΣ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΚΑΗΡΗΣ

Ἐγὼ εἰμ' ἕνα τέλος, μιὰ μαύρη τελεία.
Στὰ σπλάχνα μου ἡ θεία
γεννήτρα φωτιὰ
ποτὲ δὲ θ' ἀνάψη,
κι' ὁ τάφος μου μύριους νεκροὺς θὲ νὰ θάψη.

Στὶς φλέβες μου τρέχουν λαχτάρες αἰώνων,
ἀμέτρητων πόνων
ἐγὼ εἰμ' ὁ λυγμός·
χαρές, ποὺ φεγγίζουν
ἐντός μου, μυριάδες χαρὲς καθρεφτίζουν.

Στὴ σκέψη μου ἀβάσταχτη κούραση ἀφῆκαν
γενιὲς ποὺ διαβῆκαν.
Τὸ σῶμα μου ἀνθὸς
ἀπὸ χίλια κλωνάρια,
καὶ φλόγα ἡδονῆς ἀπὸ μύρια κλινάρια.

Τὸν ἴλιγγο νοιώθω σὰν πίσω κοιτάξω.
Λαχνός μου ν' ἀράξω
χιλιάδων γενιῶν
τὸ μαῦρο κοπάδι
σὲ κάποιου γιαλοῦ τὸ γαλήνιο σκοτάδι.

Ἐγὼ εἶμαι τὸ τέλος μακρυᾶς λιτανείας,
σταθμὸς δημιουργίας,
τοῦ Χάρου ἡ ἐκλεχτή.
Μιὰ ὁλάκαιρη φύση
γιὰ μένα εἶχε ζήση, μαζί μου θὰ σβύση.

ΙΩΑΝΝΑ Γ. ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ

Ε. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

Οὐρανὸς διαυγὴς ποὺ ὁ ἥλιος εἶναι σὰν μιὰ φωτεινὴ ὑπόσχεσις. Ἀτμόσφαιρα ἀρωματισμένη. Μιὰ ζέστη εὐεργετικὴ καὶ σωτήρια.

Ἡ φύσις πανηγυρίζει. Νὰ ὑπάρχῃς, νὰ αἰσθάνεσαι καταντᾷ μέθη τῆς σκέψεως. Φωνὲς μακρινές, κρότοι διάφοροι, κραυγὲς παιδιῶν, γέλια ποὺ διακόπτονται: μιὰ ὁλόκληρη συμφωνία ἀπὸ ἤχους ποὺ βοηθοῦν καὶ τονώνουν τὴν περαστικὴν ἔξαρσι.

Στὸ βάθος μιᾶς ὑπάρξεως νέας μιὰ καρδιὰ ταραγμένη ἤθελε νὰ πιστέψῃ στὸ μέλλον. Μὲ ὅλες τὶς πλάνες, μὲ ὅλες τὶς διαδοχικὲς λύπες ἐργάζονταν σιωπηλὰ γιὰ τὴν ἠθική της ἀνύψωσι. Ἀπὸ μιὰ πολὺ μικρὴ χαραμάδα, ἀνοιγμένη ὕπουλα στὸ ἀποκλεισμένο φρούριο τῆς ψυχῆς της, μπῆκε αὐτὴ τὴ μέρα ἕνα κῦμα φῶς καὶ τὴν πλημμύρησεν ἀγάπη καὶ πίστι. Τὸ αἷμα ἐφρίκιασε, οἱ ἀρτηρίες ἐσείστηκαν σὰν μιὰ ὁρμητικὴ πρόσκλησι στὴ ζωή . . .

Μεγάλη Δευτέρα

Μετὰ μιὰ ὡραία σεληνόφωτη νύχτα ἡ αὐγὴ μάζεψε τὰ σκόρπια σύννεφα κ' ἐχάραξε μιὰ μέρα κρύα καὶ θαμπερή.

Στὶς ἔνδεκα ἄρχισε νὰ βρέχῃ μὲ μεγάλες σταλαγματιές. Σὲ μιὰ στιγμὴ ὅλη ἡ πόλις ἄλλαξε ὄψι. Οἱ δρόμοι ἔγιναν ἀδιάβατοι. Ἡ ἄσφαλτος ἔκανε τὴν ἐντύπωσι ἑνὸς καθρέφτη γυαλιστεροῦ μὲ χίλιες μορφὲς γαλάζιες καὶ κόκκινες. Ὅλη τὴ μέρα ὡς πολὺ ἀργὰ τὴν νύχτα ἡ βροχὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ χτυπᾶ τὰ τζάμια, νὰ ἐμποδίζῃ κάθε ἔξοδο. Ὡς πολὺ ἀργὰ τὴ νύχτα ἡ φύσις κράτησε τὴν ἐχθρική της στάσι, σὰν νὰ ἐμάντευε τὸ φοβερὸ μαρτύριο ποὺ ἑτοίμαζε ἡ ἀνθρωπότης στὸ Θεάνθρωπο.

Ὕστερα, βγαίνοντας ἡ σελήνη ἔδιωξε τὰ σύννεφα, τὸ νερὸ τοῦ οὐρανοῦ στέρεψε καὶ πρόβαλε ἡ νύχτα μὲ γοητευτικὴ ὁμορφιά, σὰν μιὰ θεϊκὴ ὑπόσχεσις σ' ὁλόκληρη τὴν πλάσι...

Στὸ γυμνὸ θάλαμο τῆς Κλινικῆς μιὰ κόρη παράστεκε ἕναν ἄρρωστο. Στοργικὰ καὶ ἄξια τὰ ἁπαλά της χέρια διώρθωναν τὰ προσκέφαλα, ἄλλαζαν τοὺς ἐπιδέσμους, ἐστύλωναν τὸ ἀποκαμωμένο κεφάλι, κάθε φορὰ ποὺ τὰ διψασμένα χείλη ζητοῦσαν νὰ πιοῦν. Τὸ λεπτοκαμωμένο κορμί της ἀψηφοῦσε τὴν κούρασι μὲ ἡρωϊσμό. Χωρὶς οἶκτο γιὰ τὸν ἑαυτό της, χωρὶς παράπονο, σήκωνε τὸ βαρὺ καϋμό της. Μονάχα ἡ χλωμάδα τοῦ προσώπου μαρτυροῦσε τὸ φοβερὸ συντάραγμα τῆς ψυχῆς της.

Ἐνῷ ἔξω ἡ βροχὴ λυσσομανοῦσε, στὸν ἄφωνο θάλαμο μὲ τὰ μισοκατεβασμένα παραπετάσματα, μιὰ παγωμένη πνοὴ σκορπίστηκε γύρω. Ἡ κόρη ἀνατρίχιασε, μαζεύτηκε στὴ φαρδυὰ πολυθρόνα, παραζαλισμένη ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς ζωντανῆς ὀπτασίας.

Ὁ ἄρρωστος μισοκοιμοῦνταν. Τὰ καστανά του μαλλιὰ ἔδιναν στὸ ἀλαβάστρινο πρόσωπο μιὰ αὐστηρὴ ὁμορφιά. Τὸ κλασικὸ αὐτὸ προφίλ μὲ τὴ λεπτοτάτη μύτη, τὰ μακρυὰ βλέφαρα τὰ μελανιασμένα ἀπὸ ὅσα ὑπέφερε, τὸ ἀναιμικὸ τὸ στόμα, ποὺ κατακοκκίνιζε μὲ τὴν παραμικρὴ συγκίνησι, ἔμοιαζε μὲ ὡρισμένα ἀρχαῖα μετάλλια. Ὠχρὰ καὶ μακρυὰ τὰ χέρια του ἁπάνω στὴν ἄσπρη κουβέρτα ἦταν χέρια ὡραῖα. Αὐτὸ τὸ ταραγμένο πλᾶσμα ἀκίνητο ξαπλωμένο, φανέρωνε ἕνα ξεχωριστὸν ἄνθρωπο, μιὰ φυσικὴ ὑπεροχή, μὲ μιὰ λέξι: τὴ ράτσα.

Ὁ ἄρρωστος ἀναταράχτηκε· γλήγορη σὰν ἀστραπὴ ἡ κόρη βρέθηκε στὸ πλάϊ του, ἀποσπασμένη ἀπὸ τὸ ὄνειρο της, μὲ ἕνα ἐνθαρρυντικὸ χαμόγελο στὰ χείλη καὶ στὰ μάτια μίαν ἀπέραντη τρυφερότητα...

Μεγάλη Τρίτη

Ἕνα διάφανο πρωϊνό· καταγάλανος οὐρανός· ἀτμόσφαιρα ποὺ ζωογονεῖ, προμήνυμα μιᾶς πρόωρης ἀνοίξεως.

Ὑπερήφανη ἡ φύσις στολίζεται μὲ τὰ πιὸ διαλεχτὰ της κασμήματα. Ἡ ἐξοχὴ σωστὸ πανηγύρι γιὰ τὰ μάτια. Παντοῦ σκόρπια χρώματα, ἀνοιγμένα ἄνθη σὲ ἀπέραντες ἐκτάσεις, παντοῦ ἁρμονία, εὐωδιὰ καὶ μέθη—κι' ὅμως ἀρχίζει ἡ τραγωδία τοῦ Θεανθρώπου...

Μιὰ καρδιὰ τρεμάμενη κρατιόνταν στὴν τελευταία πλάνη. Ἂν καὶ οἱ γνῶμες διαφωνοῦσαν, ἄν καὶ τὴν τρομερὴ καταδίκη των εἶχαν ξεστομίσῃ χείλη ἄπονα, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐλπίζῃ πὼς ἡ θέλησί της, ἡ στοργή της θὰ νικοῦσαν τὴν ἄσπλαχνη μοῖρα. Ἀκούραστα ἡ ταραγμένη καρδιὰ προσεύχεται στὸ φιλάνθρωπο Θεό.

Σ' ἕνα παρεκκλήσι δυὸ τρεμάμενα χέρια ἄναψαν μιὰν ὁλόλευκη λαμπάδα. Γονατίζοντας ἕνα ἀποκαμωμένο σῶμα ἐτινάζετο ἀπὸ τοὺς λυγμούς· τὸ χλωμὸ καὶ δακρυσμένο πρόσωπο ἦτον θέαμα σπαρακτικό.

Μά, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ ταπεινὸ σπίτι τοῦ Θεοῦ, ἡ βασανισμένη καρδιὰ δὲν ἤθελε νὰ πιστέψῃ στὸ κακό. Ἔξω ὁ οὐρανὸς μαγευτικὰ ὡραῖος. Σ' ἑνὸς γειτονικοῦ κήπου τὰ νεοβλαστημένα κλαδιὰ τραγουδοῦσαν τὰ πουλιά. Στὸ δρόμο ἄνθρωποι βιαστικοί, ζωηροί, χαρούμενοι. Ὄχι, ἦταν ἀδύνατο νὰ πιστέψῃ σ' ἕνα ἀνίκητο πεπρωμένο. Ὅσο κι' ἂν περνοῦσε στὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς της τὸ σύννεφο τοῦ φόβου, τῆς λαχτάρας, κατώρθωνε νὰ τὸ ἀποδιώχνῃ ἡ πίστι ποὺ δίνει τὴ μόνη καὶ τὴν στερνὴ ἐλπίδα σὲ τέτοιες ὧρες...

Μεγάλη Τετάρτη

Πρὸς τὸ βράδυ σηκώθηκε φοβερὸς ἀέρας, σκορπίζοντας σύννεφα σκόνης. Μιὰ πνοὴ χαλασμοῦ πέρασε ἀπάνω

ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Θὰ τὴν ἔλεγε κανεὶς σὰν μιὰ ἀόριστη μελαγχολία, μιὰ ἀρχὴ πένθους. Τὰ δένδρα ἀναταράχτηκαν, τὰ πουλιὰ πέταξαν πέρα, τὰ λουλούδια ἔγειραν ἄτονα, ἡ ζωὴ συμμαζεύτηκε.

Στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου ὁ ἄρρωστος ἄπλωσε τὸ χλωμό του χέρι ζητῶντας τὸ σιωπηλὸ πλάσμα, καθισμένο δίπλα του.

—Ἂν ἤξερες, ἀγαπημένη μου, ἄρχισε νὰ λέῃ, πόσο ὑποφέρω νὰ σὲ βλέπω κλεισμένη ἐδῶ μέσα χωρὶς καμμιὰ ἐλπίδα ἀλλαγῆς. Μιὰ βδομάδα τώρα ποὺ κουράζεσαι κάνοντας τὴ νοσοκόμο. Ἀδυνάτισες, τὰ μάτια σου εἶναι κομμένα, ἄχ, νά ξερες πόσο μετανοῶ ποὺ βασανίζεσαι γιὰ μένα, ἐσὺ ἡ παρηγοριά μου, ἡ ἀκτῖνα τοῦ ἥλιου στὸ σκοτάδι τῆς ζωῆς μου...

Τὰ δάκρυα γέμισαν τὰ μαῦρα μάτια, ποὺ τὸν κοίταζαν μεγαλωμένα γιὰ νὰ τὰ συγκρατήσουν, καὶ ἡ καϋμένη ἡ φωνούλα της ὑψώθηκε σὰν νὰ ἱκετεύει:

—Κλαύδιε, μονάκριβέ μου, ἡσύχασε, μὴ στενοχωρῆσαι. Ξέρεις καλὰ πὼς ἂν ἦταν νὰ τὸ ξανακάνω, θὰ ἤμουν πάλι ἕτοιμη νὰ τρέξω κοντά σου.

—Τὸ ξέρω, Δωρίς, κι' αὐτὴ ἡ ἰδέα μὲ λυπεῖ γιὰ σένα τρομερά. Ὁ σωματικὸς πόνος δὲν εἶναι τίποτε ἐμπρὸς στὴ σκέψι μου, τί θ' ἀπογίνῃς ἐσὺ ἀργότερα... πῶς θὰ ζήσῃς... Οἱ λίγες οἰκονομίες σου πᾶνε ἐξ αἰτίας μου... Ἄχ, νά ξερες ὅλα αὐτὰ πῶς στριφογυρίζουν στὸ κεφάλι μου.

—Μὴ συλλογίζεσαι τίποτα τώρα. Ἄφησε τοὺς λογισμοὺς αὐτοὺς νὰ κοιμηθοῦν, ἀποκρίθηκε ἐκείνη. Γίνου πρῶτα καλά, Κλαύδιε, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα δὲν λογαριάζονται...

—Σοῦ ἔφερα μιὰ τέτοια κακοτυχία!

Μιὰ ξαφνικὴ ἔξαρσι ζωγραφίστηκε στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρρώστου. Τὰ μάτια του λαμποκοποῦσαν ἀπὸ πυρετὸ καὶ ἀντιφέγγιζαν κάτι σὰν παραφροσύνη:

—Παλεύω νὰ βρῶ ἕνα μέσο γιὰ νὰ σὲ βγάλω ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀξιέξοδο. Δὲν θέλεις νὰ μ' ἀκούσῃς, Δωρίς. Ἄφησέ με, ξαναγύρισε πίσω στοὺς γονεῖς σου. Ὅσο καὶ νὰ ὑποφέρω ἐγώ, θὰ ἔχω τὴ δύναμι νὰ τὸ ὑποστῶ. Μὲ ἀπελπίζει αὐτὴ ἡ θυσία τοῦ ἑαυτοῦ σου γιὰ μένα...

—Σώπα, σώπα, τὸν διέκοψε ἐκείνη μὲ φωνὴ πνιγμένη ἀπὸ τὰ δάκρυα. Ξέρεις πὼς σ' ἀγαπῶ περισσότερο ἀπ' ὅλα στὸν κόσμο. Μὴν τὸ λὲς θυσία ὅ,τι κάνω μὲ τόση λαχτάρα. Τίποτε, τίποτε δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ μ' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴ θέσι αὐτή, καὶ ἡ ἴδια ἡ μητέρα μου ἀκόμη ἂν ἤρχονταν νὰ μ' ἐξορκίσῃ...

—Δωρὶς, μικρή μου, δὲν εἶχα ποτὲ ἀμφιβολία γιὰ τὴ μεγάλη σου ἀγάπη. Μὰ λυπήσου ἕναν δυστυχισμένο, σακατεμένο ἴσως γιὰ ὅλη του τὴ ζωή... Πήγαινε, γύρισε στοὺς δικούς σου, ποὺ θὰ σὲ περιμένουν πάντα μὲ ἀνοιχτὲς ἀγκάλες... Ἄκουσε τὴ στερνή μου παράκλησι, πήγαινε. Ἡ σκέψι μου θὰ σὲ παρακολουθῇ παντοῦ, θὰ νικήσω τὴν κατάπτωσί μου, θὰ εἶμαι καρτερικὸς καὶ δυνατός... Τάχα δὲν ἤμουν ἀρκετὰ δυστυχὴς χωρὶς αὐτὸ τὸ καταραμένο πάθημα τοῦ αὐτοκινήτου... Οἱ γονεῖς μου ἦταν ἄσπλαχνοι γιὰ μένα. Δὲν ἤθελαν νὰ γίνω καλλιτέχνης. Μὲ ἀπαρνήθηκαν γι' αὐτὸ καὶ βρέθηκα ἔρημος στὴν πάλη τῆς ζωῆς...

—Ναί, Κλαύδιε, ἐπάλεψες, ἀγωνίστηκες, τὸ ξέρω, μὰ γνώρισες καὶ μέρες δόξας καὶ τιμῆς, ἔφθασες ἐκεῖ ποὺ ἤθελες, ὅσο σκληροὶ καὶ ἂν ἦταν οἱ γονεῖς σου γιὰ σένα.

Ὁ ἄρρωστος ξαφνικὰ ἄλλαξε ὄψι, φάνηκε πὼς πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψι του μιὰ πικρὴ ἀνάμνησι καὶ ἔξακολούθησε σὰν σὲ παραλήρημα:

—Νά ξερες, Δωρίς, πόσες φορὲς μετανόησα, ποὺ ἔφυγα ἔτσι ἀπὸ τὸ πατρικό μου σπίτι χωρὶς τὴ συγκατάθεσι τῶν δικῶν μου. Ὑπέφερα, ταλαιπωρήθηκα στὴν ξενιτιὰ πρὶν ἀποκτήσω ἕνα ὄνομα... Βλέπεις, Δωρίς, ἡ κατάρα ἑνὸς πατέρα εἶναι φοβερὸ πρᾶμα... Ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ ὡραῖες μέρες τῆς ἐπιτυχίας μου μετανοοῦσα, ποὺ εἶχα φύγῃ τόσο ἀπότομα ἀπὸ τὸ πατρικὸ μου σπίτι...

—Φαντάζομαι, Κλαύδιε, τί μεγάλος αὐτὸς ὁ καϋμὸς γιὰ σένα, ψιθύρισε ἡ Δωρὶς μὲ λυγμούς, σκύβοντας ἀπάνω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ποὺ ὑπέφερες σ' ἀγαπῶ διπλὰ καὶ λυπᾶμαι ποὺ δὲν σὲ γνώρισα νωρίτερα.

—Ἀγάπη μου, ἀναστέναξε ὁ νέος σφίγγοντας την στὴν ἀγκαλιά του, ὁλόκληρη τὴ ζωή μου τὴ βλέπω σωριασμένη

χάμω... Ὅ,τι ἐδημιούργησα, στάχτη... Γιὰ πάντα σακατεμένος καὶ γιὰ τὴν τέχνη μου.

—Ὄχι ὄχι, θὰ γίνῃς καλά, Κλαύδιε, ἔχε ὑπομονή, εἶπε πνιγμένη ἀπ' τὰ δάκρυα.

Καὶ στὴν ἀγκαλιά ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου οἱ δυό μαζί ἔκλαψαν θέλοντας ν' ἀντλήσουν θάρρος γιὰ τὴ φοβερὴ ἀγωνία, ποὺ τοὺς ἐφύλαγε ἡ μαύρη μοῖρα...

Μεγάλη Πέμπτη

Οὐρανὸς σκεπασμένος μὲ μαῦρα σύννεφα, ποὺ σκορποῦν καὶ χάνονται ὅσο ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει. Τὸ μεσημέρι ἕνας ἀσυννέφιαστος καιρὸς τραβᾶ τὸν κόσμον ἔξω. Ἡ εὐωδιαστὴ ἀτμόσφαιρα μεθᾷ ὁλόκληρη τὴν πλάσι. Κάτι ἀόριστο στὸν ἀέρα βαραίνει τὴν ὡραία ἀνοιξιάτικη μέρα.

Σήμερα ὁ Θεάνθρωπος σηκώνει τὸ Σταυρὸ...

Οἱ πένθιμοι ἦχοι τῆς καμπάνας, ποὺ χάνονται μέσ' στὸ ἀπόβραδο, περνοῦν σὰν ἕνα ὀξὺ μαχαῖρι τὴν κρυφὴ πληγὴ μιᾶς εὐαίσθητης καρδιᾶς. Τὸ ἴδιο βράδυ οἱ γιατροὶ ἐδήλωσαν κατηγορηματικὰ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ πολυαγαπημένου ἦτον καταδικασμένη. Ἂν καὶ τὸ χτύπημα τὸ φοβερό τῆς κουρέλιασε τὴν καρδιά, ἡ Δωρὶς δὲν κλονίστηκε, ὅταν ἄκουσε τὰ λόγια τοῦ γιατροῦ, καὶ στηρίχθηκε ὁλόκληρη στὴν πίστι της. Ἔμαθε ὅτι τὸ κακὸ ἦτον ἀνεπανόρθωτο. Τὸ τυχαῖο πέσιμο ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο, ποὺ ἔτρεχε τυφλὰ πάνω σὲ γλιστερὸ δρόμο, εἶχε προξενήσῃ τὸ κάταγμα τοῦ ἀριστεροῦ ποδιοῦ. Ἀπὸ τὴν πληγὴ σχηματίσθηκε τοπικὴ δηλητηρίασι ποὺ προχωρῶντας στὸ αἷμα ἔγινε ἡ αἰτία τοῦ θανάτου.

Χλωμὴ, μὲ τὰ χέρια σμιγμένα στὸ στῆθος, μὲ τὰ μάτια γεμᾶτα δάκρυα ἡ Δωρὶς ἀπευθύνει μιὰ ὑστερνὴ προσευχή, καὶ τὴν ἴδια ὥρα ἀπὸ τὶς μακρινὲς ἐκκλησιές, ἀργά, ἀπελπιστικὰ οἱ καμπάνες ἐγέμισαν τὸν ἀέρα μὲ τὸν θλιβερό τους ἦχο.

Σήμερα τὸν Θεάνθρωπο τὸν καρφώνουν στὸ Σταυρό...

Μεγάλη Παρασκευή

Χλωμὸς ὁ ἥλιος ποὺ διαπερνᾶ τὰ σκοτεινὰ σύννεφα. Βαθειὰ λύπη ἁπλώνεται πάνω στὴν πλάσι. Ὁ κόσμος πλημμυρεῖ τὶς ἐκκλησίες. Λυπητερὰ χτυποῦν οἱ καμπάνες ἀπ' τὴν αὐγή. Ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότης πενθεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ...

Ἐξαντλημένος ἀπ' τὸν πόνο, τὸ πρόσωπο ἀναμμένο ἀπὸ πυρετό, τὰ μάτια μισοκλεισμένα, ὁ ἄρρωστος ἦτον βυθισμένος σὲ βαθειὰ νάρκη. Κοντά του, κρατῶντας τὸ χέρι του μέσ' στὸ δικό της, ἡ Δωρὶς εἶχε παραδώσῃ τὸν ἑαυτό της στὸν πιὸ μαῦρο λογισμό. Ἤξερε πὼς δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἐλπίδα πιά...

Σ' αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ πρόσωπο εἶχε ἀφιερώσῃ ὅλη της τὴν ὕπαρξι ἀπὸ τὴν στιγμὴ τοῦ ἀτυχήματος ποὺ τὸν κάρφωσε πάνω στὸ κρεβάτι. Ἐγκατέλειψε τὸ σπίτι της, τοὺς γονεῖς της, τοὺς φίλους της, τὴ θέσι της στὴν κοινωνία. Τὴ λατρεία τῶν δικῶν της τὴν ἐθυσίασε γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸν ποὺ ἀγαποῦσε. Χωρὶς νὰ κυττάξῃ πίσω της ἔτρεξε στὸ προσκέφαλο τοῦ πόνου του. Οἱ γονεῖς της τὴν ἐξώρκισαν νὰ γυρίσῃ πίσω. Τὴν φοβέρισαν πὼς θὰ τὴν ἀποκληρώσουν. Πολλὴν ὥρα ἔκλαψε στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας της ποὺ δοκίμασε μὲ χίλια δυὸ χάδια νὰ τὴν ξαναπάρῃ στὸ σπίτι, μὰ ἡ Δωρὶς ἔμεινε ἀκλόνητη. Τὴν ἄλλη μέρα ὅσο καὶ ἂν προσπάθησαν οἱ δικοί της νὰ τὸ κρύψουν, τὸ σκάνδαλο εἶχε κάνῃ τὸν γύρο τῆς πόλεως.

Τὸν εἶχε γνωρίσῃ τὸν Κλαύδιο ἕνα βράδυ σὲ μιᾶς ἡλικιωμένης φίλης της, ποὺ ἦταν προστατευόμενος της ὁ νέος βιολονίστας μὲ τὴ μεγάλη φήμη. Καὶ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ ποὺ ἄλλαξαν αἰσθάνθηκαν τὶς μοῖρες τους σφιχτοδεμένες ἀπὸ μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμι...

—Δωρίς, ἐψιθύρισε ἡ φωνὴ τοῦ μελλοθανάτου, σ' εὐχαριστῶ... Ἡ ἀγάπη σου ἦτον τὸ φῶς τῆς ζωῆς μου... τὸ λιμάνι... τὸ καταφύγιο... τὸ πατρικὸ μου σπίτι... Σ' εὐχαριστῶ γιὰ ὅλες σου τὶς θυσίες... Νὰ γίνω καλὰ καὶ νὰ πάω στὴν Παναγία μιὰ λαμπάδα στὸ ἀνάστημά σου...

—Κλαύδιε, ἀγάπη μου, ναί, θὰ γίνῃς καλά, ἐφώναξε

ἐκείνη. Καὶ πέφτοντας ἀπάνω του, τὸν πῆρε στὴν ἀγκαλιά της καὶ φιλοῦσε τὸ προσωπό του ἀνάμεσα σὲ λυγμούς.
—Σήμερα τὸν Θεάνθρωπο τὸν ἔρραναν μὲ ἄνθη...

Μεγάλο Σάββατο

Ὁ ἀέρας σκορπίζει τὰ λίγα σύννεφα ποὺ πᾶνε κ' ἔρχονται στὸν ὁρίζοντα. Ὁ ἥλιος εἶναι θαμπός. Κάνει κρῦο, στὴν ἀτμόσφαιρα μέσα εἶναι κάτι, σὰν προσδοκία.

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ μιὰ καρδιὰ ἄδολη καὶ νέα γνώρισε ὅλο τὸ βάθος τῆς ἀνθρώπινης ὀδύνης. Μαζεμένη σὲ μιὰ πολυθρόνα, ὅλη τὴ νύχτα τῆς παρασκευῆς, ἡ Δωρὶς ἀγρύπνησε τὸν νεκρό. Μέσ' στὸν ξεγυμνωμένο θάλαμο, κοντὰ στὸ μακρὺ φέρετρο, φωτισμένο ἀπὸ τὶς πένθιμες λαμπάδες, πέρασε τραγικὲς ὧρες. Ἀδιάφορη στὸ κρῦο, στὴν πεῖνα, ἀψηφῶντας τὴν ὑγεία της, εἶχε παραδοθῆ στὸν πόνο της, ὅπως εἶχε δοθῆ στὴν ἀγάπη της. Χωρὶς δάκρυα, τὰ μάτια καρφωμένα στὸ ἀσάλευτο πρόσωπο ἐκείνου ποὺ ἀγαποῦσε. Πιὸ τρομερὸ ἀκόμα, μέσ' στὸ θαμπόφωτο, ἀπὸ τὸ πτῶμα μὲ τὴν ἐπιβλητικὴ μορφή, ἦτον τὸ θέαμα τῆς ἀμίλητης κόρης, ποὺ ἔσφιγγε σπασμωδικὰ τὶς παλάμες της..

Νύχτα τοῦ Πάσχα

Νύχτα ψυχρὴ καὶ σκοτεινή, οὐρανὸς γεμᾶτος σύννεφα τὴν ὥρα ποὺ ἄρχισαν νὰ χτυποῦν ὅλες οἱ καμπάνες πέρα ὡς πέρα γιὰ ν' ἀναγγείλουν στὴν ἀνθρωπότητα τὸ θεῖο θαῦμα.

Ὁ κόσμος χύθηκε στοὺς δρόμους μὲ τὰ κεριὰ ἀναμμένα στὰ χέρια, καὶ ἀπ' τὰ διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως ἀκούστηκε ὁ ὕμνος τῆς Ἀναστάσεως...

Ἐνῶ ἔξω πανηγυρίζουν τὴ χριστιανικὴ ἑορτή, μόνη, ἔρημη, κλεισμένη στὸν ἄδειανὸ τὸ θάλαμο, μιὰ κομματιασμένη καρδιὰ ἔκλαιγε τὴ συμφορά της. Φοβερὸς καὶ ἀχαλίνωτος ὁ πόνος εἶχε κυριεύση τὸ εὐαίσθητο ἐκεῖνο πλάσμα, ρίχνοντας κατάχαμα ὅλες του τὶς ἐλπίδες, ὅλα του τὰ ὄνειρα.

Καὶ χωρὶς νὰ νοιώση τὴν παγκόσμια ἀγαλλίασι, ποὺ ἔώρταζε ἄλλη μιὰ φορά, ἔπειτα ἀπὸ τόσους αἰῶνας, τὸ

θαῦμα τῆς Ἀναστάσεως, τὸ ἀπελπισμένο ἐκεῖνο πλᾶσμα, ἀπαρνιῶντας τὸν κόσμο, ἀπαρνιῶντας τὴ ζωή, ἤθελε ν' ἀπαρνηθῆ καὶ τὸ Θεό.

Μὰ ξαφνικὰ σηκώνοντας τὰ μάτια στὸν τοῖχο, πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀναστημένου, ἀντίκρισε τὸ βλέμμα Του γεμᾶτο τόσο συμπόνεμα, τόση εὐσπλαχνία, ποὺ σωριάστηκε στὰ γόνατα, μὲ τὸ πρόσωπο κρυμμένο στὰ χέρια, καὶ φώναξε ἀνάμεσα σὲ λυγμούς:

—Ἂς γίνῃ τὸ θέλημά Σου....

Ε. ΡΟΔΗ

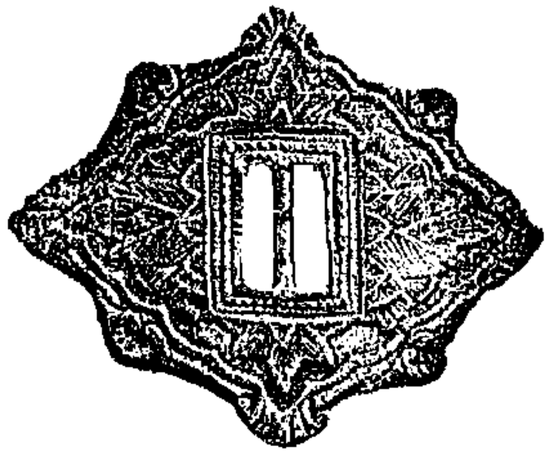

ΠΙΟ ΜΑΚΡΙΝΟ - - -

— Τί βλέπεις πάντα τὸ δειλινὸ
μὲ τὰ δυὸ μάτια πρὸς τὸ βουνό;
Βλέπεις τὸ σπίτι τὸ ἀντικρινό;
Βλέπεις τὸ δέντρο, ποὺ ἀργοσαλεύει;
Βλέπεις τὸν ἥλιο, ποὺ βασιλεύει;

— Πέρα ἀπ' τὸ σπίτι τὸ ἀντικρινό,
πέρα ἀπ' τὸ δέντρο ποὺ ἀργοσαλεύει,
πέρα ἀπ' τὸν κάμπο κι' ἀπ' τὸ βουνό,
πέρα ἀπ' τὸν ἥλιο, ποὺ βασιλεύει —

βλέπω κάτι ἄλλο: πιὸ μακρινό - - -

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

ΕΝΑΣ ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

ΡΑΦΗΝΑ—ΚΑΡΥΣΤΟΣ

νας ἁπλὸς περίπατος ἀληθινά. Καὶ αὐτὸς τόσο κοντὰ στὴν Ἀθήνα, τόσον ὡραῖος καὶ τόσο φτηνός! Τὸν γνωρίζουν πολλοὶ ἆρά γε; Ἴσως ὄχι διότι ἂν ἦταν περισσότερο συνηθισμένος, βεβαίως δὲν θὰ τὸν ἐσκέπτοντο οἱ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας φιλαπόδημοι εἰς Πασχαλινὲς μόνον ἡμέρες. Θὰ γινόταν πολὺ συχνότερος, καὶ θὰ προτιμώνταν τὰ σαββατοκύριακα ἀπὸ πολλούς, ὅσοι μάλιστα ἠμποροῦν νὰ τὸν παρατείνουν καὶ μέχρι τῆς δευτέρας. Καὶ ὄχι μόνο τὴν ἄνοιξι, ἀλλὰ καθ' ὅλον τὸ θέρος. Ἕως τὴ Ραφήνα εἶνε ἕνα βῆμα μὲ τὰ λεωφορεῖα ποὺ κάμνουν τακτικὰ τὴ διαδρομὴ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν ὁδὸν Μενάνδρου—μεγάλα καὶ εὐρύχωρα—μὲ εἰσιτήριο εἴκοσι δραχμῶν. Ἀπὸ τὴ Ραφήνα ἔπειτα εἰς τὰς 2 μ. μ. τὴ συγκοινωνία ἐκτελοῦν μὲ τὴν Κάρυστο δύο ἀτμόπλοια, ὁ «Κώστας Τόγιας» καὶ ὁ «Ἀετός», ἐναλλὰξ τὸ καθένα τρὶς τῆς ἑβδομάδος τακτικά, ἐντὸς δύο ὡρῶν καὶ μισῆς (εἶνε 22 μίλια τὸ «δίαρμα» τοῦτο, δηλ. ὁ διάπλους τοῦ πορθμοῦ) μὲ εἰσιτήριο δραχμῶν τριάντα. Τὴ νύχτα καὶ τὰ μεσάνυχτα ἀκόμη, εὑρίσκεται ἀπὸ τὴ Ραφήνα καὶ βενζινόπλοιο γιὰ τὴν Κάρυστο. Καὶ γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ ἐπίσης ἀπὸ τὴν Κάρυστο, μέσον τοῦ παραλιακοῦ χωριοῦ Μαρμάρι, ὑπάρχει τὸ βράδυ βενζινόπλοιο, ἂν θέλη

κανεὶς νὰ πεζοπορήσῃ ἕως εἰς τὸ χωριὸ τοῦτο, ποὺ κεῖται δύο ὧρες ἀπὸ τὴν Κάρυστο, καταντικρὺ τῶν νησίδων Πεταλιῶν. (Τὸ ὄνομα καὶ αὐτωνῶν εἶνε ἀρχαῖον, διδόμενον εἰς τὸ μεγαλύτερο, ἡ Πεταλία· ἀρχαῖον εἶνε καὶ τοῦ Μαρμάρι τὸ ὄνομα, Μαρμάριον). Ἔτσι ἐκλέγει κανεὶς ὅποιο μέσον θέλει, μεσημέρι ἢ καὶ ἀργὰ τὸ βράδυ γιὰ τὴν μετάβασι ἐκεῖ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ δὲ τὴν Κάρυστο γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ πρωΐ περὶ τὰς 9, ἢ τὸ βράδυ διὰ τοῦ Μαρμαρίου, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι κάμνει ἕναν ὡραιότατο περίπατο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας πρὸς ἕνα χαριτωμένο, ὑπερόχως χαριτωμένο τόπο τῆς ἀσύγκριτης γιὰ τὰ κάλλη, τὸν πλοῦτο καὶ τὰ ὑψηλὰ χιονόβολα καὶ δασωμένα βουνά της, μεγαλονήσου τοῦ Αἰγαίου Εὐβοίας. Ἀλλὰ καὶ μὲ ἄνεσι καὶ ἀπόλαυσι καθ' ὅλη τὴ διαδρομή, ποὺ δὲν συγκρίνεται μὲ κανενὸς ἄλλου περιπάτου ἢ ταξιδιοῦ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὰ πλησιέστερα περίχωρα καὶ τὰ νησιά των.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι διὰ μεγαλυτέρας ὁμάδας, ὁποῖαι τὴν σήμερον προχείρως συγκροτοῦνται γύρω ἀπὸ τὶς ἐξαιρέτως καλὰ ὀργανωμένες, προσιτὲς καὶ εἰς μὴ μέλη, πολυώνυμες ὁδοιπορικές, ὀρειβατικές, φυσιολατρικές, τουριστικὲς ἐν γένει ἑνώσεις νέων πρὸ πάντων, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρων, παλαιμάχων τῆς πεζοπορίας, τὸ ταξίδι τοῦτο εἶνε πολὺ εὐκολώτερο καὶ συμφερώτερο, χάρις εἰς τὰς ποικίλας εὐκολίας ποὺ ἐπιτυχαίνονται σὲ τέτοιες περιστάσεις γιὰ πολυαριθμοτέρους συμμετόχους. Καμία φροντίδα δὲν προσθέτει τοιουτοτρόπως εἰς τὰ ἄτομα καὶ ἡ σκέψις ποῦ καὶ πῶς θὰ πάῃ ὁ καθένας, οὔτε διὰ τὸ τί θὰ ἰδῇ τις καὶ ποῦ πρὸ πάντων θὰ διανυκτερεύσῃ· διότι ὅλα αὐτὰ προετοιμάζονται καταλλήλως καὶ προαναγγέλλονται ἀπὸ τὴν διοίκησι τῶν ἑνώσεων. Ἀφήνω ὅτι ἔτσι εὑρίσκει κανεὶς καὶ ἀρίστη συντροφιά, ἂν εἶνε δὲ καὶ φιλομαθής, πᾶσα προσέτι ὁδηγία γιὰ τὸ κάθε τι ποὺ θέλει νὰ μάθῃ σχετικὸ πρὸς τοὺς τόπους ποὺ ἐπισκέπτεται. Ἀπὸ τὰς ἑνώσεις οἱ καλῶς πληροφορημένοι γιὰ τὰ τοιαῦτα δὲν λείπουν. Μεταξὺ δὲ τῶν φίλων τῶν ἑνώσεων, ἢ τῶν παλαιμάχων αὐτῶν, δὲν λείπουν πολλάκις καὶ ἀνώτεροι ἐπιστήμονες, πρῶτα - πρῶτα ἀρχαιο-

λόγοι, βυζαντηνολόγοι, ἱστορικοί, ποὺ εἰς ἑλληνικοὺς τόπους πρὸς Ἕλληνας ἀποτεινόμενοι ἔχουν βέβαια νὰ εἰποῦν πάντοτε κάτι χρήσιμον καὶ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τοὺς λογίους. Ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἄλλων ἐπιστημονικῶν γνώσεων κάτοχοι, τῶν ὁποίων ἡ συντροφιὰ γιὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἐκδρομέα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴν εἶνε εὐάρεστη· ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιστήμονες, βοτανολόγοι παραδείγματος χάριν, οἱ

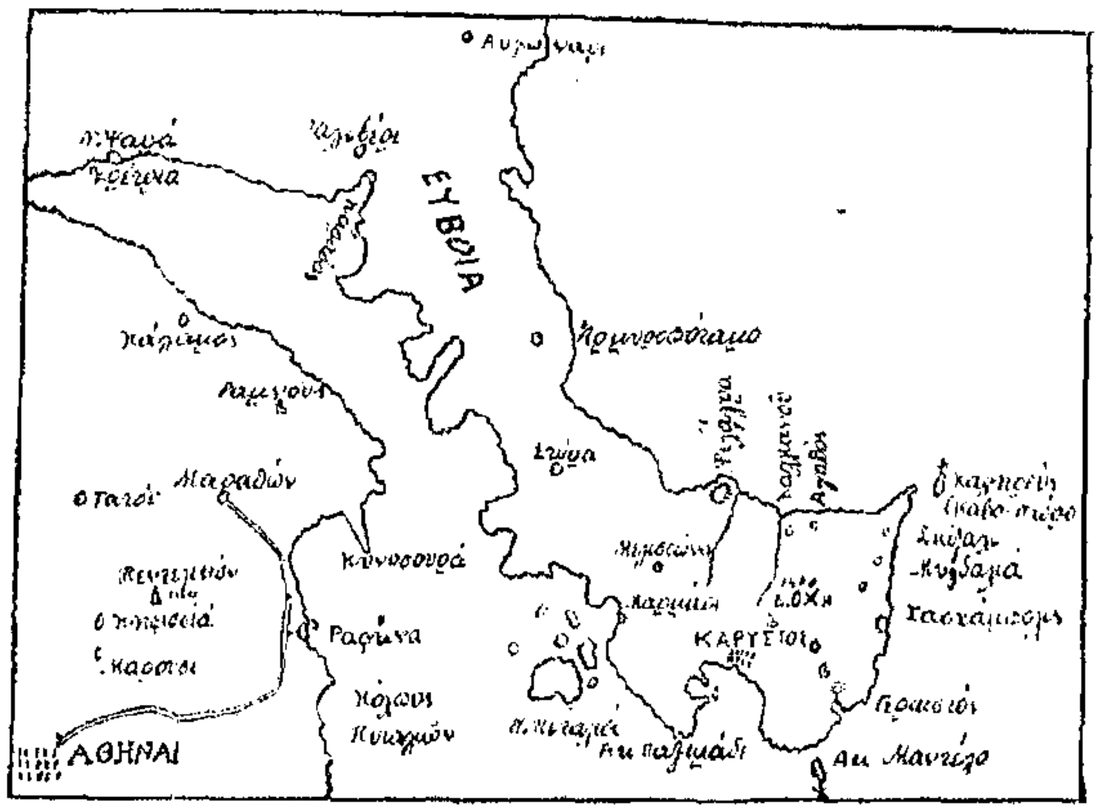

ὁποῖοι ὅπως καὶ οἱ κυνηγοὶ εἶνε καὶ οἱ ἄριστοι γνῶσται τῶν τόπων. Ἔχω δὲ ὑπ' ὄψιν τοὺς φιλομαθεῖς ἐκδρομεῖς, διότι διὰ τὴν τέρψιν, τὸ τραγοῦδι, τὴ διασκέδασι καὶ τὸ χορὸ ἀκόμη, ὅπου καὶ γι' αὐτὸ εὐκαιρία παρουσιάζεται, φροντίζουν ἀρκετὰ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων οἱ νέοι κάθε στιγμή, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκη προτροπῆς ἢ ὁδηγίας ἀπὸ τοὺς εἰδικωτέρους.

Ἀπὸ τὰς ἑνώσεις ποὺ ἐννοῶ, ὁ «φυσιολατρικός», ἀλλὰ καὶ

ὀρειβατικὸς ἐνταυτῷ γιὰ τοὺς σθεναρωτέρους, σύνδεσμος «Φοῖνιξ» ὠργάνωσε τὴν περασμένη ἄνοιξι Μεγάλη Παρασκευὴ μεσημέρι καὶ Μέγα Σάββατο βράδυ τὴν ἐκδρομή του, ἡ ὁποία μοῦ παρέχει τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο. Ἡ διπλῆ ἀναχώρησις γιὰ τὸν διπλὸ σκοπό της, τῆς ὀρειβασίας ἐνταυτῷ καὶ τοῦ θαυμασίου περιπάτου εἰς τοὺς περὶ τὴν Κάρυστον καταφύτους καὶ πολυϋδροτάτους τόπους, ἐσχεδιάσθη ἔτσι πολὺ προσεκτικὰ καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ θὰ ἠμποροῦσαν τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ἤδη νὰ ἀπουσιάσουν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς δευτέρας καὶ γιὰ ἐκείνους, ποὺ δὲν θὰ εὐκολύνονταν ν' ἀναχωρήσουν ἐξ Ἀθηνῶν πρὸ τῆς νυκτὸς τοῦ Μ. Σαββάτου. Δὲν ἦταν ὅμως μόνον ὁ Φοῖνιξ, ὅστις κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον κατήρτισε τὰς ὁμάδας του. Οἱ ὡραῖες αὐτὲς ἑνώσεις, ποὺ γιὰ τὸ ἔργον των πρέπει νὰ συγχαρῇ κανεὶς θερμότατα τὴν θερμουργὸν νεολαίαν μας, συμπληρώνουν καὶ ἀναπληρώνουν ἀλλήλας μὲ ἀδελφικὸν τρόπον. Ἔτσι καὶ τὴ Μ. Παρασκευὴ μεσημέρι καὶ τὸ Μ. Σάββατο νύχτα συναντηθήκανε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν αἱ ὁμάδες καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀρειβατικοῦ συνδέσμου ἐπίσης καὶ τοῦ Ἐκδρομικοῦ τῆς Τραπέζης, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη, καθὼς καὶ οἱ δημόσιοι ἄλλοι ὑπάλληλοι, ὑπολογίζεται πάντοτε, μετὰ τὴν τυχὸν ἑορτὴν τῆς δευτέρας (ὅπως τέτοια εἶνε ἡ τοῦ Πάσχα) νὰ εὑρίσκωνται ἀνυπερθέτως τὴν τρίτην πρωΐ εἰς τὴν ὑπηρεσία των.

Τὸ αὐτοκίνητον ἐκλέγεται μεταξὺ τῶν εὐρυχωροτέρων, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ καὶ γιὰ τριάντα πρόσωπα μὲ στενοχώρια ἀποδεκτὴ μετὰ χαρᾶς ἀπὸ ὅλους, διότι ἡ θέσις γιὰ ὅλους εὑρίσκεται χάρις εἰς τὴν εὐγενικότητα τῶν εἰς πᾶσαν ὑπηρεσίαν προθύμων νεαρῶν σκληραγωγημένων ὀρειβατῶν, ποὺ εἶνε ὁ γερὸς πυρὴν τῶν ἑνώσεων. Διαλέγεται μὲ κάθε πρόνοια καὶ ἐπιμέλεια καὶ ἕνας ἰδιαιτέρως προσεκτικὸς καὶ καλόβουλος σωφέρ, ἄξιος πάσης ἐμπιστοσύνης εἰς ἕνα στενὸν ἀμαξιτὸν δρόμον ὅπως εἶνε κατασκευασμένος εἰς παλαιοὺς καιροὺς ὁ τοῦ Μαραθῶνος μὲ τὶς συχνὲς καὶ ἀπότομες καμπύλες του καὶ τοὺς πολλοὺς ὀλισθηροὺς κατηφόρους. Ὡραία ἡ ἡμέρα. Ἀλλὰ καὶ μὲ ποιὸ σημεῖον τῆς μέχρι τῆς Ραφήνας διαδρομῆς δὲν συνδέονται ἀναμνήσεις ἱστορικές, γιὰ τὶς ὁποῖες ζητοῦνται ἀπὸ μερικοὺς καὶ δίδονται προθύμως ἐξηγήσεις, ἐνῷ ἄλλοι, διασκεδαστικώτεροι, τονίζουν τὸ γλυκό των τραγοῦδι καὶ ξαναρωτοῦν καὶ παίρνοντας τὴν ἀπάντησι ξανατραγουδοῦν! Τὸ ὡραιότατον, ἀπὸ ὅλα τὰ εἰς τὴν Ἀττικὴν περισωθέντα, δάσος τῶν ἐλαιῶν, ὁ Γέρακας, μὲ τὰ παλαιότατα, μερικὰ ἴσως καὶ ὑπερχιλιετῆ δένδρα του, ποὺ τὸ ὄνομά του ἔλκει ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὸ βυζαντηνὸν γένος τῶν Ἱεράκων, τῶν ἰδίων ποὺ καὶ κοντὰ στὴ Σπάρτη εἰς τὸ νῦν Γεράκι ἦσαν γαιοκτήμονες καὶ εὐγενεῖς ἄρχοντες τοῦ τότε ἑλληνικοῦ κράτους πρὸ ἕξι καὶ ἑφτὰ αἰώνων, ἡ ἀρχαία Παλλήνη ἔπειτα περὶ τὸ Χαρβάτι, ἀπὸ κάποιους βέβαια Χροβάτας ἤτοι Κροάτας ἐποίκους μισθοφόρους καὶ γεωργούς, ἔτσι ὠνομασμένο, ἐνῷ ἡ ἴδια ἡ Παλλήνη εἶνε ὀνομαστὴ διὰ τὴν ἐκ Μαραθῶνος μέσον αὐτῆς προέλασιν εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Πεισιστράτου, καθὼς τερπνότατα διηγεῖται τὰ κατ' αὐτὴν ὁ ἀθάνατος Ἡρόδοτος (τότε ὁ Πεισίστρατος «ἐρρίζωσε» καθὼς μὲ τούτη τὴν ἐκφραστικὴ σημερινὴ λέξι ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς τὴν τυραννίδα του κατὰ τὸ 541 πρὸ Χρ.), τὸ Πικέρμι ἀκολούθως καὶ ὀρθότερα «τοῦ Πικέρνη» ἕνεκα τοῦ βυζαντηνοῦ ἐπίσης γαιοκτήμονος αὐτόθι καὶ ἄρχοντος Ἐπικέρνη, τουτέστι Ἀρχιοινοχόου τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ αὐτὸ Πικέρμι μὲ τὰ σπουδαῖα παλαιοντολογικά του εὑρήματα ἐκ τῆς τριτογενοῦς περιόδου τῆς γῆς, ὅταν ἡ Ἀττικὴ εἶχεν ἀκόμη τῆς Ἀφρικῆς τὸ θερμὸν κλῖμα, πάντα ταῦτα δίδουν ἀφορμὴν εἰς ἕνα στενώτερο κύκλον τῶν συνεπιβατῶν πρὸς ἰδιαίτερη ὄχι ματαιόσχολη συνομιλία.

Ἀλλὰ τὸ θέαμα τῆς θαλάσσης τῆς μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς παραλίας καὶ τοῦ νοτιωτάτου κορμοῦ τῆς Εὐβοίας περὶ τὴν Κάρυστον, ἀπὸ τὰ ὑψώματα περὶ ἕνα σπουδαῖον λιγνιτωρυχεῖον, ἐκπλήττει ὅλους καὶ εἰς ἀπεριόριστον θαυμασμὸν κινεῖ. Τὸ ὑψηλὸ βουνὸ τῆς Καρύστου ἡ Ὄχα μὲ τὶς δύο χιονισμένες κορυφές του, καὶ ἡ θάλασσα κάτω μὲ τὸ καθαρώτατο βαθυγάλαζο χρῶμά της, δὲν ἀφήνει κανένα ἀσυγκίνητο. Ἀλλ' ὅστις θέλει καὶ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον

νὰ ἰδῇ τὸ θέαμα τοῦτο ἀποδιδόμενον μὲ ποιητοῦ ἔμπνευσι, δὲν ἤξερω τί ἄλλο λαμπρότερον ἀνάγνωσμα εἰς αὐτὸν θὰ εἶχα νὰ συστήσω, παρὰ τὸ εἰς πολὺ ὀλίγους ἴσως ἀναγνώστας δικῶν μας κύκλων γνωστόν, εἰς τοὺς Παρισίους δημοσιευμένον, βιβλίον τοῦ γνωστοτάτου πρεσβευτοῦ τῆς προσοβιετικῆς Ρωσσίας ἐν Ἀθήναις κ. Δεμίδωφ: Points de repère ἐπιγραφόμενον. Τὸ ἴδιο θέαμα τῆς ἀπεριγράπτως σὲ ἔαρινὲς ἡμέρες ὡραίας ταύτης θαλάσσης ἔτυχε ν' ἀπολαύσω πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἄλλην μίαν φορὰν μαζὶ μὲ τὸν *συγγραφέα τοῦ ἀνωτέρω βιβλίου ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς βραχώδους νησίδος* ποὺ πυραμιδοειδῶς ὑψώνεται ἔμπροὸς εἰς τὴν εἴσοδο τοῦ Πόρτο-Ράφτη (ὁ ἀρχαῖος δῆμος Πρασιαί, *μία τῶν δώδεκα πόλεων τῆς πρὸ τοῦ Θησέως Ἀττικῆς*, ἔκειτο ὡς ὑποτίθεται, πρὸς τὸ ἀκρωτήριον Κοτρῶνι). Ἄλλην φορὰν ὅμως ἔκτοτε ποτέ! Ἦταν τότε Φεβρουάριος μῆνας, Ἥλιος καὶ θάλασσα, θεία συζυγία, ἐώρταζαν φαίνεται ἐκείνη τὴν ἡμέρα κάποια ἀνάμνησι τῆς προαιωνίας ἀμφιετηρίδος τῶν ἀδαμαντίνων των γάμων. Τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ ὅμως τῆς τελευταίας ἀνοίξεως μοῦ ἐφάνη ὅτι δεύτερη φορὰ ἔβλεπα κάποια μεθέορτα τῆς ἀναμνήσεως ἐκείνης.

Καὶ ἡ Ραφήνα;

Ἐφθάναμε σ' αὐτὴ τώρα ὕστερα ἀπὸ λίγες στιγμὲς Ἁρπαχτὰ γευθέντες νερόβραστα φασόλια καὶ ἐλιὲς κατὰ τὰ *πάτρια, ἀφοῦ ἡ ἱερὰ ἡμέρα τὸ ἀπαιτοῦσε, σπεύδομε στὸ* ἀτμόπλοιον, μπαίνοντας ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ ἀκτὴ εὐθὺς εἰς τὸ κατάστρωμα, ἐπάνω σὲ πλατειὰ σανίδα. Μεγάλη εὐκολία κι' αὐτή, ποὺ εἶνε ἄξια νὰ σημειωθῇ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν εἶνε πυκνότατο. Ἀλλ' εὑρίσκομε κάποιες γωνίες ὅλοι γιὰ νὰ τοποθετηθοῦμε ὁπωσδήποτε. Ὅλοι μὲ γέλοια καὶ χαρές. Οἱ ζωηρότεροι νέοι ἐπιδίδονται ὅλοι στὴ στενὴ πρῷρα σὲ ἀκροβατικὰ γυμνάσια. Ἄλλοι συμμαζευόμεστε σὲ μικρὴ γωνίτσα καὶ ξαναρχίζομε τὴ συνομιλία μας, ὅταν ἀποβλέποντας στοὺς ἐπάνωθέ μας βράχους, ἐννοοῦμε γιατὶ ὁ ἰχθυοβριθὴς τόπος, ποὺ ἐπάνω του τώρα ξαπλώνεται ἕνας *σημαντικὸς προσφυγικὸς συνοικισμός, λέγεται Ραφήνα* —ἔτσι μὲ τὸ ἦτα καὶ ὄχι ὅπως συνήθως γράφεται μὲ τὸ

γιῶτα. —Αὐτὸ ὅμως πάλι ὄχι διὰ τὸ ὁμοιόφωνον μὲ τὸ πλησίον ἀρχαῖον τῆς θέσεως ὄνομα: Ἁλαὶ Ἀραφηνίδες, ποὺ φαίνονται σὰν νὰ ἔχουν σχέσι μὲ τὰς ῥαφανίδας ἢ ῥαφάνους τῶν παλαιῶν ἤτοι μὲ τὰ σημερινὰ ῥεπανάκια. Ἡ λέξις Ἀραφήν, ἀπὸ τὴ γνωστὴ Ὁμηρικὴ ἀραβέω (ἀράβησε

Εἰκὼν 1. — Ἡ Ὄχα.

δὲ τεύχ' ἐπ' αὐτῷ ἤτοι ἐβρόντησαν ἐπάνω του τὰ χαλκᾶ ὅπλα), σημαίνει ὅ,τι ἐκφράζουν οἱ σκόπελοι τῆς ἀκτῆς, εἰς τοὺς ὁποίους συντριβόμενα *παταγοῦν* τῆς θαλάσσης τὰ κύματα. Μὲ τὸ ἄλφα δὲ εἰς τὴν ἀρχήν, Ἀραφήνα σημειώνουν τὸ ὄνομα ὀρθότερα καὶ οἱ ξένοι χάρται.

Ἀλλὰ τὰ μάτια μας μετ' ὀλίγον (ἡ ὥρα εἶνε δύο καὶ τὰ ἀτμόπλοια ξεγλιστροῦν ὑπὸ τὴν προβλῆτα ἀκτὴν μὲ τὸ λεπτὸ) ἔχουν ν' ἀντικαταστήσουν τὴν λάλον γλῶσσαν καὶ τὰ ὦτα. Σπινθηροβολεῖ ἡ θάλασσα ἀνταναχλῶσα τοῦ ἡλίου τὴ λάμψι, ἐνῷ ἀντικρύ μας, ἀφήνοντας δεξιὰ καὶ μετόπισθεν τὴν Μακρόνησον, τὴν νῆσον τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Πάριδος, ἔπειτα τὴν Κέα, θεωροῦμε τὴ διπλὴ κορυφὴ τῆς μισοχιονισμένης Ὄχας νὰ μεταβάλλεται ἔξαφνα, σὰν σκηνὴ θεάτρου τῆς φύσεως, εἰς τὴν φωτοβόλο Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν. Ἀδύνατον νὰ πεισθῇ κανένας ἀπὸ μᾶς ὅτι οἱ μέχρι χιλίων τετρακοσίων μέτρων ἀπὸ τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ὄρους θάλασσαν ἀνυψούμενοι δικέρατοι βράχοι αὐτοῦ δὲν εἶνε ἢ ἴδια ἡ Ἀκρόπολις τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος. Στὴν κορυφὴ ἐμφανίζεται ὁ Παρθενὼν καὶ ἀριστερὰ ὀλίγο παρακάτω διαγράφονται θαυμάσια καὶ ὑποβλητικώτατα τὰ Προπύλαια μὲ τὴν ἀριστερή των πτέρυγα, τὴν ἀρχαία πινακοθήκη, ἐνῷ δεξιὰ διακρίνεται ἡ εἴσοδος μὲ τὸν κρυπτόμενον εἰς ὑπέρθειον ὕψος καὶ τὸν οὐρανὸν ἐγγίζοντα ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἡ ὀφθαλμαπάτη κυριεύει τὴν αἴσθησι κάμποση ὥρα, καὶ μόλις ὅταν, παραπλέοντες σχεδὸν τὴν μεγαλύτερη νησίδα ἀπὸ τὴ συστάδα τῶν Πεταλιῶν, πλησιάζομε πλέον εἰς τὴν εἴσοδο τοῦ πλατυκόλπου τῆς Καρύστου, ἀντιλαμβανόμεστε ξανὰ τὴν ὅλως διόλου διαφορετικὴ φυσικὴ μορφὴ τοῦ ὑπερήφανου βουνοῦ.

Μετὰ ἕνα τέταρτο (εἶνε ἀκριβῶς τώρα 4 $^1/_2$ ἡ ὥρα) περιπλέοντες ἀποτόμως τὸ ἀκρωτήριον, εἰσερχόμεστε εἰς τὸν ὡραῖον κόλπον, ἠρέμα φερόμενοι πρὸς τὸν τεχνητὸν λιμενίσκον, ὅστις ξεχωριστὰ ἀσφαλίζεται ἐναντίον τοῦ νότου παρὰ τὴν προκυμαίαν τῆς πόλεως ἀπὸ ἕνα μεγαλοπρεπῆ καινουργῆ μόλον. Τὸ μέγα ἀμφιθέατρον τῶν πέριξ τόπων μὲ τὴ μικρὴ χαριτωμένη πόλι εἰς τοὺς κατάφυτους καὶ πολυδενδροτάτους πόδας τῆς Ὄχας, μὲ τὸ χλοερὸν εἰς τὸ πλευρό της μικρὸ βαθυπέδιον, τὸν «κάμπο» τῆς Καρύστου, ποὺ τὸν διαρρέει ἕνα πλούσιο ποταμάκι, καὶ μὲ τὸν ἀπέραντο ἀμμώδη αἰγιαλὸ ποὺ κρύβεται εἰς τὸ βάθος τοῦ εὐρυχωροτάτου, ἀπὸ τοὺς πελαγίους ἀνέμους ὑπὸ τῆς φύσεως καλὰ

προστατευμένου μυχοῦ τοῦ κόλπου, ἐξανοίγεται ἐνώπιόν μας καὶ ἀριστερά μας. Ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὡραῖες ἐντυπώσεις ἀπὸ ὅ,τι παρουσιάζει τώρα ἀπὸ τοῦ παρόντος τὴ ζωὴ εἰς τὰς ὄψεις μας, συναλλάσσονται κάθε στιγμὴ εἰς τὴν ἐνδιάθετη καὶ εἰς τὴν αἰσθητή μας ἀντίληψι. Ἐγὼ ὁραματιζόμουν — αὐτὸ περίμενα ν' ἀπολαύσω ἐδῶ γιὰ ἴδιόν μου λογαριασμὸν ἀπὸ τὸ μικρό μου ταξίδι — Περσικοὺς στόλους καὶ στρατοὺς νὰ κατακλύζουν τὸν αἰγιαλόν, ὅταν ἐδῶ πρῶτα σταθμεύοντας μὲ τὸν Δᾶτι καὶ τὸν Ἀρταφέρνη, μιὰ ἡμέρα τοῦ Αὐγούστου τοῦ 490 πρὸ Χρ., ὡς στρατηλάτας των οἱ κατὰ τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Δαρείου σταλέντες Ἀσιᾶται, ἔμελλον νὰ ἐπιτεθοῦν πλέον κατὰ τῆς πρώτης τῶν δύο πόλεων, αὐθημερὸν τοῦ ἐκ τῆς Καρύστου ἀπόπλου των, καὶ ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν τὰ κυριεύσουν, πυρπολήσουν, λεηλατήσουν καὶ ἐξανδραποδίσουν αὐτήν. Ἀλλὰ ὅλοι πάλι οἱ καταπλέοντες ἡμεῖς τὴν ὥρα ἐκείνη εἰς τὴν Κάρυστο, μὲ κατάπληξι καὶ θαυμασμὸ ἐβλέπαμε τὰ πρὸ τῶν ποδῶν μας, ἔργα ταῦτα μεγάλης ἐπιβολῆς διὰ τὴν πολὺ μικρότερη καὶ τῆς παλαιᾶς Ἐρετρίας καὶ τῆς παλαιᾶς Καρύστου νεαρὰν αὐτὴ σήμερα πόλι Κάρυστο. Μία τεραστία βυθοκόρος ἐργαζότουν ἀδιάκοπα καὶ ἐτελείωνε σχεδὸν τὸ ἔργον της—ἔργον πολυδάπανον καὶ μὲ τοὺς πόρους τίνος ἀρά γε φτωχικοῦ «λιμενικοῦ ταμείου», ἐρωτήσαμε μὲ ἀπορία ὁ ἕνας τὸν ἄλλον; Καὶ κάποιος ἐπεμβῆκε τότε νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ τὸ θαῦμα.

Οἱ μεγάλοι εὐεργέται τῆς μικρῆς μας κοινότητος, μᾶς εἶπε, ποὺ ἂν δὲν εἶνε πόλις, δὲν εἶνε ὅμως καὶ χωριὸ διόλου καθὼς βλέπετε. Οἱ εὐεργέται αὐτοὶ τῆς γενετείρας των εἶνε οἱ ἀδελφοὶ Κότσικα, γονεῖς, υἱοὶ καὶ ἐξάδελφοι, μία ὅμως οἰκογένεια ὅλοι, ἐγκατασταθέντες στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ χρόνια. Δεκαοχτὼ ἑκατομμύρια δραχμὲς κατέθεσαν αὐτοὶ εἰς τὴν Τράπεζα, καὶ ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ σταθεροῦ τούτου κεφαλαίου χτίζεται ὁ μεγάλος καὶ λαμπρὸς διὰ περίπατον ἀκόμη μόλος, ποὺ εἶνε καὶ τελειωμένος πλέον, ἡ προκυμαία ἐπίσης ποὺ εἶνε τελειωμένη καὶ αὐτή, μαζὶ μὲ ὅ,τι ἄλλο διὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα χρειάζεται. Ὅταν σὲ λίγο συντελεσθοῦν ὅλα,

τότε οἱ τόκοι θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὰ ἐπίλοιπα, παραγωγικὰ ὅμως πλέον αὐτὰ ἔργα. Ὕστερα ἀπὸ τὰ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ πέριξ χωριά, ποὺ ἀραδιάζονται ἐκεῖ παραπάνω ἀπὸ τὴν πόλι καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπ' αὐτήν, ὅσα ἀπ' ἐδῶ φαίνονται, τὸ ἡμιγυμνάσιον καὶ τὰ κοινοτικὰ ἄλλα κτίσματα τῆς Καρύστου, τὸ ἠλεκτρικὸν κατάστημα ἐπίσης, ποὺ λειτουργεῖ ἐκεῖ πέρα καὶ τὸ ὁποῖον ἀφοῦ ἑτοιμάσθηκε, ἐχαρίσθηκε καὶ αὐτὸ εἰς τὴν κοινότητα, ὅλη ἡ προσοχὴ πλέον θὰ δοθῇ εἰς τὰ παραγωγικὰ διὰ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς ἔργα.

Εἰκὼν 2. — Ὁ λιμὴν τῆς Καρύστου.

Τὰ νερὰ τρέχουν ἀπὸ τὸ ὡραῖό μας βουνὸ ποτάμια γιὰ τέτοιες ἐπιχειρήσεις. Τὰ κεφάλαια ὅμως θὰ μείνουνε γιὰ πάντα ἄθικτα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ αὐτὰ μόνον τὰ ἑκατομμύρια ποὺ ἐκληροδότησαν οἱ Αἰγυπτιῶταί μας συμπολῖται στὴν Κάρυστο.

Καὶ μὲ τὴν ὡραία αὐτὴ συνομιλία πατοῦμε πλέον ἀπὸ τὴν προκυμαία διαβαίνοντες τὸ ἔδαφος τῆς Καρύστου, τῆς ὁποίας ἡ ἀνταξία καὶ πόλεως ἀκόμη σημαντικῆς ὑμοτομία, ἡ ἄκρα καθαριότης πρῶτα-πρῶτα, μιὰ εὐάρεστη

ἔκπληξι μᾶς προξενοῦν. Ἐξαιρετικὴ πραγματικῶς καὶ ὑμοτομία καὶ καθαριότης, καθὼς γράφει εἰς τὸν μικρὸν ὁδηγόν αὐτῆς, ποὺ μᾶς δίνεται στιγμιαίως εἰς τὰ χέρια, ὁ συγγραφεύς του κ. Ντῖνος Καρακώστας. Ὁ πρακτικώτατος αὐτὸς καὶ ἐντελῶς ἀρκετὸς μὲ τὴν ὀλιγολογία του ὁδηγὸς γιὰ τὴν Κάρυστο καὶ τὴν Καρυστηνὴ χώρα, εἶνε ἕνα μικροσκοπικὸ φυλλαδάκι ἀπὸ τριάντα σελίδες, ποὺ περιέχει μὲ ἁπλᾶ λόγια ὅλες τὶς χρήσιμες καὶ διαφωτιστικὲς πληροφορίες περὶ τοῦ τόπου γιὰ τὸν ξένο. Τὸν εὑρίσκει κανεὶς εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ συντάκτου του εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν ὁδῷ Σωκράτους 33, καθὼς καὶ εἰς τὴν Κάρυστο εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Ἀκταῖον. Συνοδεύεται δὲ καὶ ἀπὸ ἕνα ὡραῖον χάρτη τῆς χώρας, ποὺ πουλιέται ἀντὶ 15 δρ. στολισμένος καὶ μὲ ἔνδεκα ὡραῖες ἐπίσης φωτοτυπίες, ποὺ δίδουν μία λαμπρὰ εἰκόνα κάμποσων ἐνδεικτικῶν τῆς ὡραιότητος τῆς χώρας τοπίων ἀπὸ τὰ πολυάριθμα, ποὺ μόνον μὲ ὄχι συντομώτερη τῆς μιᾶς ἑβδομάδος διαμονὴν εἰς τὴν Κάρυστο δύναται κανεὶς νὰ ἰδῇ καὶ νὰ θαυμάσῃ. Τὰ τοπία αὐτά, τὰ πλεῖστα τοὐλάχιστον καλλιτεχνικῶς φωτογραφημένα, εἶνε κατατεταγμένα εἰς μίαν πολὺ ἀξιόλογη συλλογὴ ἑνὸς κομψοτάτου Καρυστηνοῦ λευκώματος. Ὁ ἐπιμεληθεὶς πάντων τούτων εἶνε ὁ ἴδιος κ. Καρακώστας. Ἀπὸ τὸν ὁδηγόν του λοιπὸν μαθαίνομε ὅτι, γοητευμένος ὁ ἀείμνηστος πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὄθων ἀπὸ τὴν φιλοξενία τῶν Καρυστηνῶν καὶ ἀπὸ τὰς χάριτας τοῦ τόπου κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐπίσκεψίν του ἐν ἔτει 1833, ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν Βαυαρὸ μηχανικὸ Μίρμπαχ καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τότε ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθέντος σχεδίου ἐκτίσθηκε κατόπιν ἡ νῦν Κάρυστος. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὁδηγοῦ, ἀξιοθαύμαστος ἀνὴρ διὰ τὴν αὐτόβουλον δρᾶσίν του ὑπὲρ τῆς γενετείρας του, ἐπαινεῖ πολὺ δικαίως καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς φιλοπόνους καὶ ἐξαιρετικὰ προοδευτικοὺς ἀνθρώπους καὶ προσθέτει ὅτι ἡ νοικοκυροσύνη καὶ ἡ καθαριότης καὶ ἡ φιλοξενία εἶνε ἐξόχως ἀνεπτυγμένη σ' αὐτούς. Τῶν ὡραίων λοιπὸν τούτων προσόντων τῶν Καρυστηνῶν πράγματι δύναται νὰ λάβῃ τις ἀμέσως πεῖραν κατὰ πάντα τρόπον. Ἔτσι δὲ τὸ ἀντε-

λήφθημεν καὶ ἡμεῖς. Εἰς τοῦτο ἤδη, ὅτι μὲ πολλὴν εὐγένειαν ἐπρόσφεραν — καὶ ἡ προσφορά των ἔγινεν εὐθὺς εὐγνωμόνως δεκτὴ — ἕνα ὡραῖον, λαμπρὰ κτισμένον κοινοτικόν των ἵδρυμα πρὸς διανυκτέρευσιν δι' ὅλους τοὺς νεαροὺς ἐκδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀλλοιῶς θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ εὕρουν κλίνην καὶ θέσιν μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἐκδρομέων εἰς τὰ καθαρώτατα, καλοσυγυριομένα, ἀλλ' ὑπερπλήρη ξενοδοχεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἐκλεκτότατον, τὸ «Ἀκταῖον», προανέφερα. Καθαρώτατον ὅμως ὡσαύτως εἶνε καὶ φιλοτίμως ἐξυπηρετεῖται καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ ἀπαιτούμενα καὶ τὸ ἀντικρυνό του, ἡ «Ἄνεσις» καὶ ἕνα-δύο ἄλλα μικρότερα ὑποδειγματικῶς καθαρὰ καὶ αὐτά, καθὼς ἐπληροφορήθην. Τὸ Ἀκταῖον ἔχει καὶ ἐστιατόριον ἐξαίρετον, τὸ ἴδιο καὶ ζαχαροπλαστεῖον συνάμα, μὲ τιμὲς διὰ ξενοδοχεῖον καὶ ἐστιατόριον, ἀσυγκρίτως χαμηλότερες ἀπὸ τὶς Ἀθηναϊκές. Τὸ βράδυ τῆς Λαμπρῆς ἡ αἴθουσά του ἐχρησίμευσε καὶ διὰ χορόν, μέχρι τῆς 2ας μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν ἔλειψαν καὶ ἐγχώριες ὡραιότητες ἀξιοσημείωτες. Ὁ τόπος ὑγιεινότατος καὶ τὰ ἀνθηρὰ πρόσωπα εἶνε διὰ τοῦτο συνήθη.

Τὸ βράδυ παρευρέθησαν καὶ οἱ ἐκδρομεῖς ὅλοι κατὰ κοινὴν ἀπόφασιν εἰς τὴν Μητρόπολιν. Ὁ Μητροπολίτης ἐδρεύει εἰς τὴν Κύμην, ἀλλὰ πολλοὶ ἐνθυμηθήκαμε τώρα τὸν γνωστὸν μεγάλης ἀξίας ποιμενάρχην τῆς Καρυστίας Παντελεήμονα. Τὰ ἑβδομαδιαῖα ἄρθρα του, θρησκευτικοῦ ἐννοεῖται περιεχομένου, τὰ ὁποῖα εὐτύχησα ν' ἀναγνώσω ἄλλοτε εἰς Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα, ἦσαν ὅλα ἄξια τοῦ ἐπιφανοῦς εὐαγγελιστοῦ, καὶ αὐτὰ καταληπτὰ μὲ ὅλας τὰς ὑψηλάς των ἐννοίας εἰς τὸν καθένα. Ἂν ἀπὸ τοῦ Ἁγ. Καρυστίας τὰ ἄρθρα μόνον καὶ τοὺς λόγους ἤθελε συνταχθῇ ἕνα ἐγκόλπιον χριστιανικῶν ὁμιλιῶν εἰς χρῆσιν πρωτίστως τῶν περισσότερον μορφωμένων ἱερέων καὶ ἱεροκηρύκων, θὰ κατέκτα καὶ θὰ ἀνέκτα ἡ ἐκκλησία πᾶν ὅ,τι τώρα χάνει ἢ δὲν δύναται νὰ κερδίσῃ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀξία της καὶ τὴν τιμὴ ποὺ τῆς δίνει ὁ κόσμος. Σήμερα τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ κηρύγματος εἶνε τὸ μέγιστον τῆς ἐκκλησίας μας σφάλμα, καὶ τὸ μέγιστον αὐτῆς ἁμάρτημα κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ ὅπου τοῦτο ἐμφανίζεται — ὄχι βέβαια χωρὶς λαμπρὰς ἐξαιρέσεις — εἶνε κάθε ἄλλο παρὰ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἶνε, ὅσον καὶ ἂν ὁ ζῆλος τῶν ὑπηρετῶν του εἶνε ἀναμφιβόλως ἱερὸς καὶ ἡ προσπάθειά των ἀξιοσέβαστη. Τὴν καταδίκην ταύτην πρέπει νὰ ἐκφέρῃ κανεὶς ἀκόμη αὐστηρότερα κατ' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀπολίτιστοι ἄνθρωποι καὶ ἱεροπραγοῦντες, πᾶσαν εὐπρέπειαν τῆς ἐκκλησίας παραβλέποντες μεταβάλλουν τὴν ἐκκλησίαν εἰς οἶκον γενικῆς ἀταξίας, ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἱερωτάτας καὶ πολυκοσμοτάτας τῶν ἑορτῶν μας. Ὅ,τι ἀπ' αὐτὴ τὴν ὄψι τῆς θρησκευτικότητός μας συνέπεσε νὰ παρατηρήσωμε πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μας εἰς τὴν ἐκδρομὴ τὸ μεσημέρι τῆς Μ. Παρασκευῆς, εἰς τὰς Ἀθήνας ἀκόμη, ὅπου ἐμπρὸς εἰς τὴν πολυθόρυβη εἴσοδο κάποιας κεντρικῆς ἐκκλησίας ἀρκετὴν ὥρα ἐσταθμεύσαμε, καὶ ὅ,τι τὸ ἴδιο βράδυ πάλι εἴδαμε εἰς τὴ Μητρόπολι τῆς Καρύστου ἔξωθεν καὶ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἀγοραία τύρβη καὶ ἀπρέπεια μᾶλλον παρὰ χριστιανικὴ ἱεροπραξία. Καὶ οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ ὅτι γι' αὐτὰ τὰ θλιβερὰ πράγματα δὲν πταίει μόνον τὸ ἐκκλησίασμα, στὴν πόλι καὶ στὸ χωριό, ἀλλὰ ἡ ἱεραρχία πρὸ πάντων καὶ οἱ αἰδεσιμώτεροι τοὐλάχιστον ἱερεῖς οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπιμένουν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὸ κακοσυνηθισμένον ἀσεβοῦν τοῦτο ἐκκλησίασμα. Οὔτε θὰ ἦτο δύσκολον νὰ γίνῃ τοῦτο, μὲ ὀλίγην θέλησιν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐκ μέρους τῆς ἱεραρχίας καὶ τοῦ πρεσβυτερίου.

Τὸ πρωῒ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου κατὰ μεγαλυτέρας καὶ μικρᾶς ὁμάδας εὑρεθήκαμε σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐκδρομεῖς ὑψηλότερα ἀπὸ κάθε Μητρόπολιν μέσα εἰς τὸ ἀληθινὸν θέατρον τῆς θείας δημιουργίας καὶ μὲ καθαρώτερη τὴν ψυχὴ εἰς τοὺς ἀναφορικοὺς δρόμους ἔξω μᾶλλον τῆς Καρύστου, σπεύδοντες εἰς τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὴν ὑψηλή της Ὄχα. Αὐτὴ ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ἀθλητικῶν πρὸ πάντων ὀρειβατῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἄλλων φιλάθλων καὶ ἥκιστα τοὺς κόπους φευγόντων ἐκδρομέων. Διότι τί ἄλλο πρέπει νὰ

εἶνε ἡ ἐκδρομή, καὶ αὐτὸς ὁ μικρυνότερος κάπως περίπατος, παρὰ μία μεγαλύτερη προσπάθεια σωματικὴ πρὸς ἐπιτυχίαν ἑνὸς σκοποῦ καὶ ὑγιεινοῦ καὶ ἀθλητικοῦ; Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συντρόφους μας, ἀφιχθέντες εἰς τὴν Κάρυστο μετὰ τὰ μεσάνυκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς εὑρεθήκανε ἐν τούτοις τὴν ἄλλη πρωΐα ὀλίγην ὥραν πρὸ ἡμῶν τῶν ἄλλων ποὺ εἴχαμε φθάσῃ τὸ ἀπόγευμα τῆς προτεραίας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἂν καὶ εἶχαν πλανηθῇ κάπως εἰς ἕνα μονοπάτι τῆς

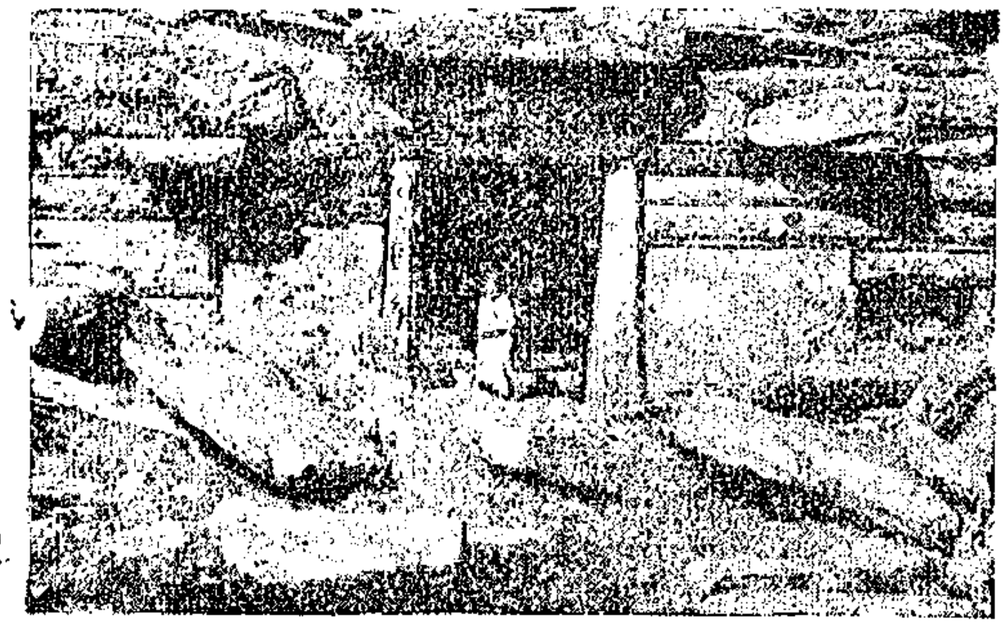

Εἰκὼν 3. — Ἀρχαία κατοικία παρὰ τὴν κορυφὴν τῆς Ὄχης.

ἀνόδου. Περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι αἱ νεάνιδες ἀπεδείχθησαν καὶ εἰς τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐφάμιλλες τῶν νέων.

Ἀποζημιώνει ὅμως καὶ μὲ τὸ παραπάνω τὸ διασκέλισμα αὐτὸ τῶν 1400 μέτρων ποὺ ἀρχίζει ἀμέσως ἀπὸ τὴν παραλία. Τὰ ῥιζοβούνια Ὑμηττοῦ, Πεντέλης, Πάρνηθος, Γερανείων, Κιθαιρῶνος κεῖνται εἰς ἀρκετὸν ἤδη ὕψος ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλ' ἡ Ὄχα τοὺς πόδας της βρέχει εἰς τὴν θάλασσαν, παρὰ τὴν εὐρυτάτην, τσιμεντόστρωτην, καὶ λαμπρὰ διατηρημένην, καθαρωτάτην πλατεῖαν τῆς Καρύστου, ποὺ εἶνε προσκολλημένη εἰς τὴν προκυμαίαν. Ὁ πρῶτος ἀνη-

φορικὸς δρόμος ἀρχίζει διὰ τοῦτο ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς πλατείας ταύτης, μεταξὺ οἰκίσκων ἀγροτικῶν, ἐν μέσῳ ἐλαιώνων καὶ περιβολιῶν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀκολούθως ἐμπαίνει κανεὶς εἰς τὴν κοίτη ὁρμητικοῦ καταπίπτοντος ποταμίου, τοῦ ὁποίου ἡ πλουσιωτάτη πηγὴ ἐνῷ ποτίζει κήπους, καὶ τὰ νερά της δίδει ἀστείρευτα ἐπίσης εἰς τοὺς παρακειμένους μύλους. Ὅταν δὲ ὀλίγον περισσότερο προχωρήσῃ τις, εὑρίσκεται ἤδη εἰς τοὺς πόδας τῆς κολοσσιαίας πυραμίδας, τὴν ὁποίαν στεφανώνει εἰς σημαντικὸν ὕψος τὸ μεσαιωνικὸν κάστρο τῆς Καρύστου. Εἰς τὴν νότια εὐρυτάτη πλαγιά του ἔκειτο ἡ ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ κατόπι ἡ τουρκικὴ πόλι. Ἀλλὰ ἀντικρὺ τῆς βορείας ἀποτομωτάτης κλιτύος, ποὺ διὰ βαθείας χαράδρας ἀπὸ τὸ βουνὸν τῆς Ὄχας χωρίζεται, εὑρίσκεταί τις ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γυμνῆς πλέον κλιτύος τῆς ἰδίας Ὄχας, ὁπόθεν ἀρχίζει καὶ ὁ συνεχὴς ἔπειτα μέχρι τῆς κορυφῆς ἀνήφορος τοῦ βουνοῦ. Συνεχῶς δὲ ἀπ' ἐδῶ ἐλεύθερη πλέον ἐξανοίγεται καὶ ἡ ἀπαράμιλλη θέα πρὸς τὴν περὶ τὴν Ἄνδρον, τὴν Τῆνον, τὴν Κέαν, τὴν Κύθνον καὶ τὴν τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου θάλασσαν, καὶ πρὸς ὅλην πρὸ πάντων τὴν πλησιεστάτην Ἀττικὴν ὑπὲρ τὴν Πεντέλην καὶ τὸν Ὑμηττὸν πρὸς τὴν Πάρνηθα, μὲ ἕνα διάγραμμα τόσον καθαρόν, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ πλέον κανεὶς νὰ μὴ σταματήσῃ κάθε φορὰ τὸ βῆμα, διὰ νὰ ἀφήσῃ νὰ πλανηθῇ τὸ βλέμμα του πρὸς κάθε σημεῖον τοῦ μεγαλειώδους τοῦτου καὶ ὑπερλάμπρου πίνακος τῆς φύσεως. Ὅλα δὲ αὐτὰ μόλις μετὰ τὴν πρώτην κοπιώδη κάπως ἀνάβασιν ἀπομακρυνθῇ τις πρὸς τὰ ὑπεράνω τῆς πόλεως ὑψώματα, ὄχι πολὺ ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν πυραμίδα τοῦ κάστρου, ἀρκετὰ δὲ πλησίον αὐτῆς ὥστε νὰ βλέπωμεν καθαρώτατα ὄχι μόνον τὸ κάστρο καὶ τὴν πόλιν μὲ τὸν κόλπο της, ἀλλὰ καὶ τὸν πλούσιον κάμπο της ὅλον μὲ τὴν σύνοπτον ἀμμώδη, ἐκτεταμένην ἐκείνην ἀκτήν του, πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν μοῦ φαίνεται ἁπλῶς, ἀλλὰ πιστεύω τώρα ὅτι βλέπω ἀπὸ τὰ αἰθέρια ἐκεῖνα ὕψη τὸν ὑπερήφανον στόλον τοῦ Δάτιδος καὶ Ἀρταφέρνους τὰς πρύμνις πρὸς τοὺς σταθμούς του ἐπὶ τῆς ἄμμου νὰ στρέφῃ, μὲ ἕνα

ὡραῖον ἐλιγμὸν καὶ πλατάγισμα ἑκατὸν πενῆντα κωπῶν συγχρόνως ἀπὸ τὴν καθεμία ἐκ τῶν ἑξακοσίων τριήρων του. Ἡ Κάρυστος ἦτο ἡ τελευταία τῶν κατακτήσεών του διὰ μέσου τοῦ Αἰγαίου μετὰ τὴν Νάξον καὶ τὰς μικρὰς ἄλλας νήσους καὶ μία βάση τρόπον τινὰ ὁλιγοήμερη διὰ τὴν ἐπιχείρησίν του «ἐπὶ τὴν Ἐρέτριαν πρῶτα» καθὼς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, καὶ ἀκολούθως διὰ τὴν ἀπόβασιν εἰς τὸν περίπυστον, τὸν ἱερὸν Μαραθῶνα.

Σκιαζόμενοι τώρα ἀπὸ σύννεφα κατὰ τὴν ἀποτομώτερη πλέον ἀνάβασι εἰς τὴν Ὄχα, τέσσαρες σχεδὸν ὧρες ἀφοῦ ξεκινήσαμε πρωὶ τοῦ Μεγάλου σαββάτου ἀπὸ τὴν Κάρυστο, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους μὲ καταυγάζοντα θάλασσαν καὶ ἀκτὰς καὶ ὄρη τῆς Ἀττικῆς ἥλιον. Πατήσαμε καὶ ἀρκετὰ χιόνια ἐδῶ. Ἡ κορυφὴ ὅμως αὐτὴ εἶνε ὄχι κῶνος, ὅπως τοῦ Παρνασσοῦ λόγου χάριν, τοῦ Ταϋγέτου, τῆς Ὄσσας, ἀκόμη καὶ τοῦ ὑψηλοτέρου αὐτῶν Προφήτ' Ἠλία τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ γιγαντιαῖοι βράχοι, ὅπου εὑρίσκει θέσιν ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς πέντ' ἕξη μέτρα κάτω ἀπὸ τὴ στήλη τοῦ ὑψομέτρου κοντὰ εἰς τὸ πτωχικὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Προφήτ' Ἠλία ἕνα κτίσμα ἀρχαῖον ἑλληνικόν, ὄχι ναὸς ὅμως, ὅπως πιστεύεται, ἀλλὰ σωστὴ κατοικία ἀνθρώπων, ἐπίμηκες ὡραῖον οἰκοδόμημα μέτρων περίπου 12 ἐπὶ 7, μὲ ἄνοιγμα θύρας, ποὺ θὰ ἦταν ξύλινη, εἰς τὸν νότιον τοῖχον καὶ παράθυρον μικρὸν ἑκατέρωθεν αὐτῆς. Ἡ στέγη του, λίθινη ὅλως διόλου, σχηματίζεται ἀπὸ πλάκες μεγάλες, ἀντὶ στρωτήρων κεράμων, αἱ ὁποῖαι καθ' ἑκάστην σειρὰν προεξέχουν ὀλίγον πάντοτε ὥστε νὰ στηρίζωνται ἀπὸ τῶν τοίχων καὶ ἄνω ἐπ' ἀλλήλων μέχρι τῆς ὑψηλότερης, τῆς κορυφαίας, ποὺ εἶναι τὸ κλειδὶ τρόπον τινὰ τῆς οἱονεὶ καμάρας, πράγματι ὅμως ἀμφικλινοῦς στέγης. Μόνη δὲ ἡ τελευταία αὕτη κορυφαία σειρὰ κατέπεσε καιρόν τινα ἢ σὺν τῷ χρόνῳ, οἱ λίθοι της ὅμως κατάκεινται ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Τὸ κτίσμα σήμερα λέγεται «σπίτι τοῦ Δράκου. Ἡ οἰκοδομία εἶνε εἰς ὀλίγα σημεῖα μόνον πολυγωνική, μὲ ἐξαίρετη κατεργασία τῶν λίθων, τὸ δὲ πλεῖστον ἰσοδομικὴ κατὰ τὸ σύστημα τῶν κλασικῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Ὥστε ἡ κατοικία βεβαίως

δὲν εἶνε ἀρχαιότερη τοῦ ἕκτου πρὸ Χρ. αἰῶνος. Εὐνόητον ὅμως εἶνε πόσον ἐντεῦθεν περισσότερο παρὰ ἀπὸ κάθε ἄλλο σημεῖον τοῦ ὄρους ἡ θέα γίνεται ὑπέροχη, ἅμα ὀλίγον ὑπεράνω τῆς στέγης σταθῇ τις παρὰ τὴν στήλην τοῦ ὑψομέτρου, καὶ πρὸς τὴν Ἀττικήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων καὶ ὀλίγες στιγμὲς πρωτίτερα δὲν ἠμπορούσαμεν ν' ἀποσπάσωμεν τὰ βλέμματά μας, καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀνατολικῶς μέχρι τῆς Χίου, ἔτι δὲ πρὸς τὸν μεταξὺ Εὐβοίας καὶ Ἄνδρου ὡς ποταμὸν μέγαν φαινόμενον ἄνωθεν πορθμόν, γαλήνιον ἐκείνη τὴν ὥρα καὶ γύρω ἀκόμη ἀπὸ τὸν φοβερὸν Καφηρέα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴ βορεία Εὔβοια μέχρι τῆς ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν χιονισμένης Δίρφυος, μὲ τὸ ἐπιβλητικὸν αὐτῆς ὕψος τῶν 1743 μέτρων.

Τὸ βράδυ περὶ τὰς 10. συνήλθαμεν εἰς μίαν διάλεξιν ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν περὶ τῆς Καρύστου. Ὡς πενῆντα ἐκδρομεῖς δὲν περάσαμε διόλου ἄσχημα, περιμένοντες καὶ τὴν πάτριον μαγειρίτσα μετὰ τὴν Ἀνάστασι καὶ τὸ τόσον θαυμάσιο γιαοῦρτι (ὀξύγαλα τὸ ἄκουσα ὀνομαζόμενον ἑλληνικώτερα ἀπὸ τοὺς Ποντίους μόνον Ἕλληνας), τὸ ὁποῖον εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ φαντασθῇ κανείς. Τὰ ἀρνιὰ μόνον τῆς Καρύστου εἶνε γνωστότερα καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, θεωρούμενα ὡς εὐγευστότατα πάντων. Ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος Ἀθήναιος ἐγκωμιάζει πρὸ πάντων τὰ ψάρια τῆς Καρύστου καὶ ὡρισμένως τὰς «μαινίδας» της. Εἰς τὴν σημερινὴν Κάρυστον φυλάττουν αὐταὶ τὸ παλαιὸν των ἐκεῖνο ὄνομα· λέγονται μαινοῦλες. Ὁ Ἀθήναιος προσθέτει καὶ κάποιο ἄλλο εἶδος ἰχθύος Καρυστίου «ἀρίστου», τὸν ἵππουρον, ὅστις «ἐξάλλεται» δηλαδὴ ἐκπηδᾷ συχνὰ ἐκ τῆς θαλάσσης. «Εὔοψον» δὲ τόπον ὀνομάζει ἐν γένει τὴν Κάρυστον, μάλιστα «σφόδρα εὔοψον», δηλαδὴ πλούσιον εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄψον τῶν ἀρχαίων, τουτέστι τὸ δικό μας ψάρι, εἰς τὸ ὁποῖον κατήντησε τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων τὸ ὀψάριον.

Τῇ Λαμπρῇ ἐπωφελήθημεν διὰ τὸν θαυμαστόν μας περίπατον, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀετός, καὶ προχωροῦντες ἔπειτα διὰ τῶν χωρίων Μύλων, Χώρας, Ἁγίας Τριάδος, Λάλας διὰ μέσου ἀτελείωτων περιβολιῶν λεμο-

νεῶν καὶ ἄλλων δένδρων ὀπωροφόρων, καὶ μακρῶν στοίχων κυπαρισσιῶν, ὑπὲρ ποτάμια καὶ καταρράκτας, ποὺ καμία περιγραφὴ δὲν εἶνε ἀρκετὴ διὰ νὰ παραστήσῃ τὸ κάλλος των. Εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὑπάρχει κ' ἕνα βαθὺ καὶ ἐκτεταμένον πολυθάλαμον καὶ πολυδαίδαλον σπήλαιον, διὰ τοῦ ὁποίου ῥέει ὡς διὰ μεγάλης ὑποχθονίου στοᾶς ποτάμιον σημαντικόν, ἀναφαινόμενον τέλος ὑπὸ παρεκκλῆσι μικρόν. Τὸ περιγράφει θαυμάσια εἰς τὸ τεῦχος τῶν «Ἐκδρομικῶν» τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1933 ἡ ὀρειβᾶτις δεσποινὶς

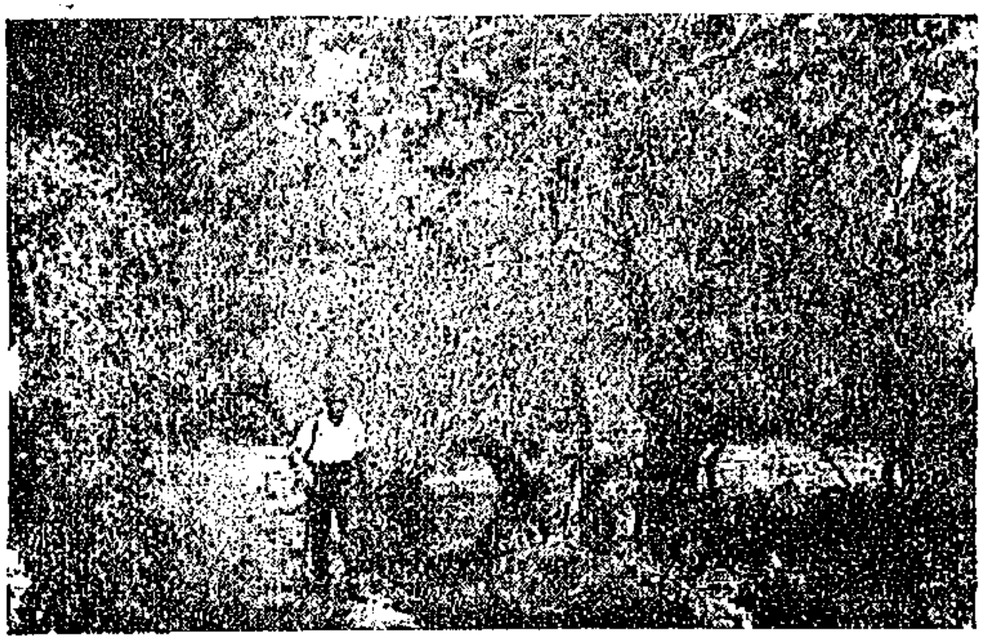

Εἰκὼν 1. — Βενετικὴ γέφυρα τοῦ χωρίου Λάλας.

Ἐρατὼ Ἀγγελοπούλου. Ἐγὼ οὔτε καιρὸν εἶχα, οὔτε καὶ καμίαν ἐπιθυμίαν ὅμως νὰ διατρέξω αὐτό, χωρὶς καλὸν γνώστην τῶν ἐγκάτων του καὶ μὲ πολὺ φῶς. Δύο νεαροὶ συνοδοιπόροι μου ἐτόλμησαν ἓν τούτοις, μέχρι ἑνὸς διαστήματος τοὐλάχιστον, νὰ ἐπιχειρήσουν τοῦτο μὲ πενιχρὸν φῶς. Ἀπὸ τὴν περιγραφήν του εἰς τὰ Ἐκδρομικὰ κρίνων σημειώνω ὅτι τοιοῦτον καὶ ἀπαράλλακτον εἶδα καὶ διέτρεξα εἰς τὴν Ἑλβετίαν εἰς τὸ Beatenberg, σπήλαιον τοῦ Ἁγίου Μπεάτου (τουτέστι τοῦ ἀσκητοῦ «Εὐλογίου»), φωτιζόμενον ὅμως λαμπρὰ ὡς αἴθουσα ὑπὸ ἠλεκτρικῶν λαμπτήρων, μὲ γεφύρας ξυλίνας ὑπεράνω καταρρακτῶν τοῦ ποταμίου. Τὸ χωρίον ἡ Λάλα εἶνε ἄλλος παρέκει θαυμάσιος τόπος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὑπερκείμενον ἀκριβῶς τῆς Καρύστου, εἴδομεν, τὸ μέγα κτῆμα δενδρώνων, κήπων καὶ μελισσοτροφείου τοῦ μεγάλου κτηματίου κ. Κωνσταντινίδου. Μέλι ἐξαίρετον παράγει ἡ Κάρυστος. Παράγει καὶ τὸ ῥοδόμελι ὅπερ ἀξίαν ἔχει ἑκατὸν δέκα δραχμὰς τὴν ὀκά. Ἡ παραγωγὴ γίνεται πολλὴ ἐργασία διὰ νὰ αὐξήσῃ σημαντικά.

Μετὰ δέκα ὡρῶν «περίπατον» ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐπιστρέψαμε περὶ τὰς 7 1/2 τὸ βράδυ διὰ τῶν Καλυβιῶν τῆς Λάλας καὶ τοῦ προαστείου Κοκκάλους εἰς τὴν Κάρυστον. Εἰς τὸ Κοινοτικὸν ἵδρυμα ὅπου κατελήξαμεν, καὶ ὅπου πολλοὶ ἐκδρομεῖς ἐφιλοξενήθησαν, εἶνε στημένες ὡραῖες προτομὲς (γλύπτης ὁ κ. Δημητριάδης) τῶν τεσσάρων εὐεργετῶν τῆς Καρύστου Αἰγυπτιωτῶν Καρυστηνῶν τῆς οἰκογενείας Κότσικα.

Τὸ βράδυ ὁ χορὸς εἰς τὸ Ἀκταῖον. Τὸ πρωῒ τῆς δευτέρας ὀλίγοι ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τὴν ἀλησμόνητη Κάρυστο μὲ τὸν «Ἀετὸν» εἰς τὴν Ἀραφῆνα κατ' εὐθεῖαν. Οἱ περισσότεροι ἄλλοι τὸ βράδυ μὲ τὸ βενζινόπλοιον ἀπὸ τὸ Μαρμάρι καὶ τοὺς Πεταλιούς. Τῶν Πεταλιῶν ἡ ἐπίσκεψις εἶνε καὶ αὐτὴ μία ἐξαιρετικὴ ἀπόλαυσις. Συμπληρώνουν πολὺ εὔμορφα τὰ νησάκια αὐτά, μικρὰ καὶ μεγάλα, τὸ μεγαλύτερο μὲ τὴν καλλιέργειά του, τὰ ἄλλα μὲ τὸ γραφικό των ἀράδιασμα ἀμέσως ἔμπρὸς στὴν ἀκτή, τὴν πολύχαρι ἐντύπωση ποὺ ἀποκομίζει κανεὶς ἀπὸ τὴν πανεύμορφη Κάρυστο.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

ΧΙΝΟΠΩΡΙΑΤΙΚΗ ΘΛΙΨΗ

Μὴν κλαῖς καὶ μὴν κακιώνεις· θὰ πεθάνῃς·
αὔριο, μεθαύριο, ξένος θά εισαι ἐδῶ.
Ὅ τι ἔγινε, δὲ θά ειναι πιά· θὰ γιάνῃς·
δὲ θὰ θυμᾶσαι ποιὸ ἦταν τὸ κακό.

Ἡ ἀγάπη ποὺ ἀγαπᾶς, πὲς πὼς δὲν εἶναι·
κ' ἡ ζήλια, μάταιος μόχθος σου κι αὐτός.
Τὰ πιὸ δικά σου, ξένα δὲς καὶ κρίνε·
τὸ φῶς ποὺ τὰ φωτάει, δὲν εἶναι φῶς.

Ὑπομονή· σωστὸ εἶναι ἡ ὑπομονή ...
Κι οὔτε νὰ κλαῖς, ὡς κλαίει ἡ κούφια νιότη.
Σφάλα καλὰ κάθε ἔξοδο, ψυχή·
φυλάξου ἀπὸ τὸ λόγο τὸν προδότη.

Ἂν, νύκτιο κῦμα θάλασσας τρελλῆς,
στὴν ἄπληστη καρδιά σου μπῆκε ἡ ἀσχήμια,
κ' ἡ θλίψη, ξεροβόρι, ὅλης τῆς γῆς
ἀπόβρασεν ἐντός σου τὰ συντρίμμια,

ἀνέβα στὴν ἐρμιὰ τοῦ ὄρθιου βουνοῦ,
τίς νίκες τίς βουβὲς νὰ σοῦ διδάξῃ·
πλάθε, σὰ νά ηταν αἰώνια ἡ ζωή, τὸ νοῦ,
δίκαια σὰ νά ηταν δῶρο ἡ ζωή, τὴν πράξη.

Τὸ ξέρεις τὸ πιοτὶ τοῦ ποτηριοῦ·
τό πιες σταλιὰ σταλιά, καθὼς ταιριάζει
στοῦ πόνου τὸ σοφὸ καὶ στοῦ κακοῦ.
Ἀπάντεχος χαμὸς δὲ σὲ ταράζει.

Ἡ βοὴ ἂν σὲ διώχνει τοῦ ἄνομου λαοῦ
κι ὁ ξεπεσμὸς τοῦ πάντοτε ἴδιου ἀγώνα,
κρύψου στὴν κώχη τοῦ παραθυριοῦ
καὶ κοίταζε νὰ φτάνῃ τὸ χειμώνα.

Ὦ τὰ πουλάκια τοῦ περιβολιοῦ,
γιὰ ἰδὲς πῶς σπαρταρᾶν στὸ πρωτοβρόχι!
Ἐσᾶς λυπᾶμαι, ἀθῶα· ἐγὼ ἔχω νοῦ
καὶ φεύγω. Δὲν πονάω γιὰ μέναν· ὄχι!

γιὰ ὅσους δὲν ξαίρουν τί εἶναι τούτη ἡ γῆς
καὶ πᾶν σὰν τὰ πουλάκια κλῶνο κλῶνο,
γιὰ σένα, ὦ σπάνια οὐσία τῆς ζωῆς,
ἀγάπη, κλαίω καὶ κλαίω καὶ δὲν τελειώνω.

Η. ΔΕΛΦΟΣ

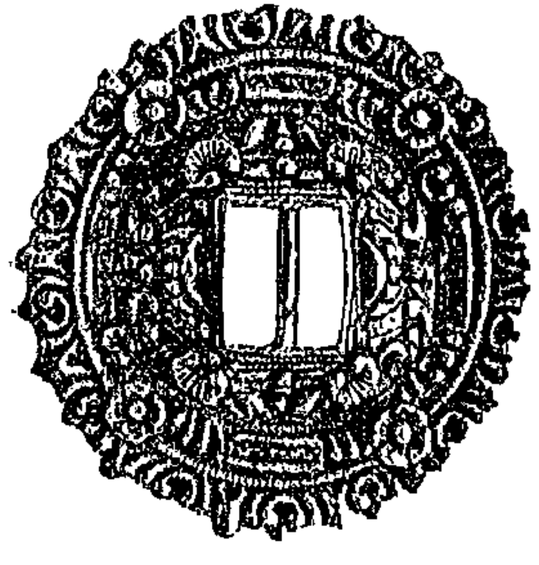

ΠΡΩΤΟΒΡΟΧΙΑ

Τὰ πρωτοβρόχια ἀρχίσανε δροσούλα νὰ σταλάζουν
στὸ λιοφρυμένο χῶμα.
Τὰ βόδια μὲ μουκανητὰ γιὰ τ' ὄργωμα σὲ κράζουν
κ' ἐσὺ κοιμᾶσαι ἀκόμα.

Ἔγνοια καμμιὰ τὸν ὕπνο σου στ' ἀνήσυχό της δίχτυ,
πατέρα, δὲν τυλίγει.
Ἄκου τὸ γείτονα ποὺ ὀρθὸς ἀπὸ τὸ μεσονύχτι
τὰ ζωντανά του σμίγει.

Θὰ σὲ περάσῃ στὴ δουλειὰ κ' ὕστερα θὰ λυπᾶσαι
ποὺ καύχημα θὰ τῶχῃ,
σὺ ποὺ πρωτόπιανες ζυγὸ κ' ἔλεγες, δὲ φοβᾶσαι
βροντὲς κι' ἀστραποβρόχι.

Ἡ γῆ βελοῦδο στρώθηκε, πρόβαλε τ' ἄγριο κρίνο,
μοσκοβολᾶ τ' ἀγέρι.
Τὸ μνῆμα σου ὁλοπράσινο ἀπὸ τὴ χλόη κ' ἐκεῖνο
τὰ νέα θὰ σοῦ χει φέρει.

Μὰ ἐσὺ σ' ἐπίγειο μήνυμα τ' αὐτί σου δὲ στυλώνεις.
Σοῦ δίνει τὴ γαλήνη
τὸ χῶμα ποὺ εὐεργετικὸ χωρὶς πιὰ νὰ τ' ὀργώνῃς
στὴν ἀγκαλιὰ σὲ κλείνει.

Ἐκεῖνο τὴν ἀνάπαυση γιὰ τ' ἄξιο δούλεμά σου
σοῦ τὴ χαρίζει ὡς τόσο.
Κι' ἀλλοί μου! δὲν ἀξιώθηκα στ' ἅγια γεράματά σου
ἐγὼ νὰ σοῦ τὴ δώσω.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΛΑΔΑΚΗ

ΤΟ ΚΤΙΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Πολὺ πρὶν ἀναλάβῃ τὴν Πρυτανείαν, κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1916, ὁ κ. Θεόδωρος Σκοῦφος, μὲ εἶχε παρακαλέσει νὰ μελετήσω τὰ κτίρια τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς παρουσιαζομένας τότε νέας ἀνάγκας, ὅπως καταρτίσῃ ἓν ὡρισμένον οἰκοδομικὸν πρόγραμμα.

Ἡ πρώτη μου σκέψις ὑπῆρξεν εἰς τὴν μελέτην αὐτήν, νὰ μὴ περιλάβω καὶ τὸ ἀρχικὸν κτίριον, τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν, διὰ νὰ μὴ προσκρούσω εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ κοινοῦ, τὸ ὁποῖον ἐσυνείθισε νὰ τὸ θεωρῇ ὡς ***μὴ μοῦ ἅπτου.***

Οὕτω ἔστρεψα τὴν προσοχήν μου πρὸς τὰ κτίρια τοῦ Φυσιογραφικοῦ Μουσείου, τοῦ Ἀνατομείου, τοῦ Παθολογικοῦ Ἀνατομείου, τοῦ Φυσιολογείου, τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Ἀστυκλινικῆς, τὰ εὑρισκόμενα τότε ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μασσαλίας, Ἀκαδημίας, Σίνα κ.λ.π.

Ἀλλ' ἀμέσως παρετήρησα, ὅτι τὸ μὲν οἰκόπεδον εἶχε καταληφθῇ ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ κτίρια. Τὰ δὲ κτίρια, ἀνεγερθέντα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δι' εἰδικοὺς σκοπούς, σύμφωνα μὲ τὰς παρουσιαζομένας ἑκάστοτε ἀνάγκας, ἄνευ τοῦ παραμικροῦ συνδέσμου πρὸς ἄλληλα, ἦσαν διαφόρου ἀξίας ὡς πρὸς τὸ σχέδιον, τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομῆς, τὴν στερεότητα (ἀφοῦ τινα ἐξ αὐτῶν εἶχον στηριχθεῖ ἤδη δι' ἀντιρείδων, καθ' ὃ ἑτοιμόρροπα) οὕτως ὥστε πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς σκοπιμωτέραν διαρρύθμισιν ἢ πρὸς καταρτισμὸν ἑνὸς ἐνιαίου συνόλου, θὰ ἐπέβαλε τὴν κατεδάφισιν τινων ἐξ αὐτῶν καὶ θὰ κατέληγεν εἰς δαπάνας δυσαναλόγους πρὸς τὰς ὠφελείας αἵτινες θὰ προήρχοντο.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τῶν ἐργασιῶν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη μεταφορᾶς ἀλλαχοῦ τῶν διαφόρων Ἐργαστηρίων, Μουσείων, Αἰθουσῶν διδασκαλίας κ.λ.π. ἥτις θὰ προσέθετε νέας δαπάνας καὶ ἐνδεχομένως ζημείας.

—Διὰ ταῦτα μετέβαλον τὴν ἀρχικήν μου σκέψιν καὶ κατέληξα εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μελετήσω τὸ μόνον οἰκοδόμημα ἀναμφισβητήτου ἀξίας, ἰδίως ὡς πρὸς τὸ σχέδιον, ὅπερ ἔχει τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ κτίριον τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν.

Ἐσωτερικὴ διάταξις

Πράγματι δὲ ἤξιζε τὸν κόπον νὰ μελετηθῇ τὸ οἰκοδόμημα αὐτό, διὰ νὰ καταδειχθῇ 1) ὅτι εἶνε ἡμιτελὲς καὶ ἀσυμπλήρωτον ὡς ἔχει καὶ σήμερον ἀκόμη καὶ 2) ὅ,τι συμπληρούμενον, ὡς ἁρμόζει, δύναται ἀφ' ἑνὸς νὰ προσλάβῃ ἐσωτερικὴν διάταξιν ἐπιβάλλουσαν, ἥτις θὰ ἐπιτρέπῃ μεγαλοπρεπῆ ἐκπροσώπησιν τοῦ Πανεπιστημίου ἐν γένει, ἰδίως κατὰ τὰς τελετὰς καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ δώσῃ ἐπιπροσθέτως δέκα νέας μεγάλας Αἰθούσας διδασκαλίας καὶ τέσσαρας μικράς, μετὰ τῶν σχετικῶν προθαλάμων κ.λ.π. ἐκτὸς τῶν ἀποθηκῶν, δωματίων ὑπηρεσίας, νυπτήρων καὶ τῶν ἀπαραιτήτων ἐκείνων διαμερισμάτων, ἅτινα εἰς κάθε οἰκοδομὴν τοποθετοῦνται ἐσωτερικῶς, ἐν ᾧ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εὑρίσκονται ἐξωτερικῶς, ὥστε νὰ γείνωνται ἀντιληπτὰ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ κάθε διαβάτην.

Οἰκόπεδον Πολιτικοῦ Νοσοκομείου.

Φυσικὰ τὸ κτίριον αὐτὸ καὶ συμπληρούμενον τελείως, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετήσῃ πᾶσας τὰς ἀνάγκας τῆς διδασκαλίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ 1916, μὲ τὴν τεραστίαν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν ἥτις εἶχεν ἐπέλθει ἀπὸ τὸ 1839, ὅτε ἐξεπονήθη τὸ σχέδιον.

Διὰ τοῦτο ἐσκέφθην τὰς ἐπὶ πλέον ἀπαιτήσεις ταύτας νὰ περιλάβω εἰς ἕτερον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον εἶνε ἐνδεδειγμένον νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Πολιτικοῦ Νοσοκομείου, διότι τὸ οἰκόπεδον τοῦτο εἶνε τὸ φυσικὸν

συμπλήρωμα τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς τὸ πλησιέστερον καὶ τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸν αὐτὸν ἄξονα, ἂν θέλωμεν, ὅπως ἐπιβάλλει ὁ κοινὸς νοῦς, ***νὰ συγκεντρωθῇ ἡ διδασκαλία,*** ὥστε νὰ μὴ χάνουν οἱ φοιτηταὶ τὸν καιρόν των μεταβαίνοντες ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ ἄλλο καὶ ***νὰ ἐπιτευχθῇ σχετικὴ ἡσυχία εἰς τὰς παραδόσεις,*** διότι τὸ οἰκόπεδον εἶνε εὐρύτατον καὶ ἔχει κατάλληλον τοποθεσίαν πρὸς τοῦτο.

Τὰ δύο αὐτὰ κτίρια θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συγκοινωνοῦν καὶ δι' ὑπογείου διαβάσεως ὑπὸ τὴν ὁδὸν Ἀκαδημίας.

Σήμερον ἀδιαφοροῦν πάντες διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τὴν σχετικὴν ἡσυχίαν τῶν παραδόσεων καὶ εἰς τὸ μοναδικὸν διὰ τὸ Πανεπιστήμιον οἰκόπεδον τοῦ Πολιτικοῦ Νοσοκομείου 1) οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ἂν τὸ εἶχον, θ' ἀνήγειρον ἐκεῖ Μουσεῖον Φυσιογνωστικόν, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχον ἄλλαι θέσεις εἰς τὰς Ἀθήνας καταλληλότεραι διὰ Μουσεῖα 2) οἱ δικηγόροι τῶν Ἀθηνῶν, ἂν τοὺς ἠρώτα τις, θὰ ἐπροτίμων ἐκεῖ τὸ Μέγαρον τῶν Δικαστηρίων, πρὶν ἀνακαλυφθῇ ὡς καταλληλότερον τὸ οἰκόπεδον ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν!! 3) Ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, ὁ κάτοχος τοῦ οἰκοπέδου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἐπὶ τοῦ κ. Πάτση ἀνήγειρεν ἐκεῖ τὸ περίφημον περίπτερον τοῦ Νοσοκομείου προσωρινῶς, τὸ ὁποῖον ἄξιζει νὰ μείνῃ αἰωνίως πρὸς ἐξωραϊσμὸν τοῦ περιβάλλοντος, ἐπὶ τοῦ κ. Μερκούρη δὲ πρόκειται νὰ οἰκοδομηθῇ τὸ Δημαρχεῖον Ἀθηνῶν, ὅπως πέριξ τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Βιβλιοθήκης γείνωνται καὶ ἐκλογικαὶ διαδηλώσεις κ.λ.π., διότι ὁ θόρυβος τῶν αὐτοκινήτων τῶν λεωφορείων καὶ τῶν τραμ δὲν εἶνε, ὡς φαίνεται, ἀρκετός.

Πρὸ τῶν μεγαλεπηβούλων αὐτῶν σκοπῶν, οἱ ὑπουργοὶ καὶ πρωθυπουργοὶ τοῦ Κράτους δυστάζουν ἀνέκαθεν νὰ ἐπέμβουν, ὅπως ἀποδώσουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸ οἰκόπεδον, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶνε ἀπαραίτητον διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν σχετικὴν ἡσυχίαν τῶν παραδόσεων.

Ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις.

Ἀλλὰ σήμερον δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ ὁποία κάθε ἄλλο εἶνε παρὰ ἡ ἁρμόζουσα.

Ἐμὲ ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσω τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ κτιρίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Χάνσεν, τὴν ὁποίαν βλέπει καθ' ἑκάστην ὅλος ὁ κόσμος, ἀφ' ὅτου τὸ μέρος τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν κατέστη τὸ κυριώτερον κέντρον τῆς πόλεως, ἰδιαιτέρως μ' ἐνδιαφέρουν ἡ κυρία ὄψις καὶ αἱ ὄψεις τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν αὐτοῦ.

Πρὸς τοῦτο θὰ ἀναλύσω τὴν κατασκευὴν καὶ τὰ δημοσιευθέντα σχέδια τοῦ οἰκοδομήματος, ἃ παρέσχε ὁ ἴδιος ὁ Χάνσεν, διότι ἄνευ αὐτῶν θὰ ἦτο δύσκολον πράγματι, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου 77 (ὑπολογίζω μέχρι τοῦ 1916) ὁλοκλήρων ἐτῶν, νὰ ἐξηγηθοῦν αἱ ἀνάγκαι καὶ οἱ λόγοι, δι' οὓς παρουσιάζεται τὸ κτίριον, ὡς τὸ βλέπομεν καὶ σήμερον ἀκόμη.

Πρὶν ὅμως εἰσέλθω εἰς τὴν ἐξέτασιν ταύτην, θὰ ἐρευνήσω κατὰ πόσον ἔχουν δίκαιον αἱ νέαι γενεαὶ νὰ παραλαμβάνουν ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας, ἀνεξετάστως, μὲ τὴν ἰδίαν εὐλάβειαν τὸ κτίριον μαζῆ μὲ τὰ διάφορα παραπήγματά του καὶ νὰ τὰ θεωροῦν ὡς *μὴ μοῦ ἅπτου*, καθ' ὃ προερχόμενα ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Χριστιανὸν Χάνσεν. Εἰς τοῦτο θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας τοῦ κτιρίου.

Ἡ ἱστορία τοῦ κτιρίου.

Ἀπὸ τὸ *Χρονικὸν τῆς πρώτης πεντηκονταετίας τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ὑπὸ Ι. Πανταζίδου—1889*, μανθάνομεν ὅτι ὁ δεύτερος Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Α. Ράλλης, ἐνθαρρυνθεὶς ἀπὸ προηγουμένην ἐπίκλησιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας, συνεννοηθεὶς μετὰ πολλῶν ἄλλων, συνεκάλεσε τὴν 26 Ἰανουαρίου 1839 συνέλευσιν, ἥτις ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ἑξῆς ἐννέα μελῶν: Γ. Κουντουριώτη, Ἀνδ. Ζαΐμη, Θ. Κολοκοτρώνη, Α. Χ. Βράνδις, Γ. Α. Ράλλη, Θεοδ. Ράλλη, Γ. Γενναδίου, Ν. Βάμβα καὶ Κ. Δ. Σχινᾶ πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν, διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐκ τῆς δημοσιευθείσης ἐν τῇ *Ἀθηνᾷ* τῆς 5 Αὐγούστου 1839, *Ἐκθέσεως τῶν μέχρι τῆς 27 Ἰουλίου 1839 πράξεων τῆς ἐπὶ τῶν συνδρομῶν πρὸς ἀνέγερσιν ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου Ἐπιτροπῆς* βλέπομεν ὅτι, κατ' ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως ταύτης, τὸ Πανεπιστήμιον ἔμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐγκριθησόμενον σχέδιον καὶ ἐν τῷ παρ' Αὐτοῦ προσδιορισθησομένῳ τόπῳ, ὅτι τὴν 5 Μαΐου ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἡ ἔγκρισις τοῦ σχεδίου, ὅπερ ἦτο τοῦ Δανοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ τόπου, ὅτι ἡ δαπάνη τῆς οἰκοδομῆς προϋπελογίσθη εἰς δραχμὰς 176 000, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ πεποιθυῖα εἰς τὸν ζῆλον τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλλήνων, ἀπεφάσισε νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς οἰκοδομῆς καὶ πρὶν ἔτι συλλεχθῇ ἡ πρὸς ἀποπεράτωσιν αὐτῆς ἀπαιτουμένη χρηματικὴ ποσότης καὶ ὅτι τὴν 2 Ἰουλίου 1839 ἐτέθη πανηγυρικῶς ὁ θεμέλιος λίθος τῆς οἰκοδομῆς τοῦ *Πανεπιστημίου Ὄθωνος*.

Ἡ οἰκοδομία ἐδόθη κατὰ μέρη εἰς ἐργολάβους. Μετὰ μίαν τούτων τῶν ἐργοδοσιῶν εὑρίσκομεν ἐν τῇ *Ἀθηνᾷ* τῆς 28 Σεπτεμβρίου 1840, μομφὴν κατὰ τῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς προτιμησάσης Βαυαροὺς ἀντὶ τῶν ἐγχωρίων κατὰ πολὺ μειοδοτησάντων πρὸς ὄφελος τοῦ Πανεπιστημίου.

Τὰ κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ τῶν ξένων ἐν γένει παράπονα τοῦ τύπου ἦσαν συχνότατα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἂν καὶ ὄχι δίκαια πάντοτε, ἀφοῦ κατακρίνεται καὶ αὐτὸ τὸ σχέδιον τοῦ Χάνσεν. (Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην, ν' ἀνεύρω τὴν σχετικὴν δημοσίευσιν).

Ἡ οἰκοδόμησις τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ Πανεπιστημίου διήρκεσε δύο ἔτη περίπου.

Περὶ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1841 κατορθώθη νὰ περατωθῇ ἡ μετακόμισις τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τῆς μικρᾶς καὶ δυσπροσίτου οἰκίας τοῦ Κλεάνθους, τῆς κειμένης ἐπὶ τῆς κατωφερείας τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ νέον οἰκοδόμημα, τὸ

ὁποῖον πρὶν ἀκόμη περατωθῇ ἐντελῶς παρεσκευάσθη οὕτως, ὥστε νὰ γείνῃ ἐν αὐτῷ ἡ ἔναρξις τῶν μαθημάτων τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας. Αἱ ἐργασίαι, ἐλλείψει χρημάτων, προέβαινον τότε βραδέως, δι' ὀλίγων ἐργατῶν, παρενοχλούντων τὰς παραδόσεις ἐπὶ μακρόν, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1843.

Ἐκ τοῦ ἀπολογισμοῦ ἐξάγεται, ὅτι αἱ δαπάναι τῆς οἰκοδομῆς εἶχον ἀνέλθει εἰς δραχμὰς 356 259,50, ὑπερβᾶσαι κατὰ πολὺ τὰς προϋπολογισθείσας 176 000 δραχμάς.

Ἡ Ἐπιτροπὴ κατὰ τὸ 1846 ἀπεφάσισε τὴν οἰκοδομίαν τῆς ἑτέρας πτέρυγος καὶ τοῦ μεσοδόμου. Ἡ τοιχοδομία ἐξηκολούθησε δραστηρίως μέχρι τοῦ 1848, ὅτε ἐπερατώθη ἡ πτέρυξ, ἐστεγάσθη δὲ ὁ μεσόδομος.

Κατὰ τὸ 1850 κατορθώθη νὰ περατωθῇ τὸ ὅλον τῆς οἰκοδομῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀρχίσουν ὁπωσδήποτε ἐν τῷ μεσοδόμῳ νὰ τελῶνται αἱ τελεταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀλλ' ἐν τῇ ἄλλῃ πτέρυγι δὲν ὑπῆρχον ἐπαρκῶς διασκευασμένα δωμάτια εἰς ἐναπόθεσιν τῶν συλλογῶν καὶ εἰς τὰς παντοειδεῖς ἀνάγκας τῆς τε διδασκαλίας καὶ τῆς διοικήσεως.

Ἡ Ἐπιτροπὴ κατὰ τὸ 1851 ἐδημοσίευσεν ἀπολογισμὸν τῶν εἰσπραχθέντων καὶ δαπανηθέντων.

Μετὰ τὸν δεύτερον αὐτὸν ἀπολογισμὸν τὰ ἴχνη τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου εἶνε πολὺ ἀραιά. Ἔργα αὐτῆς οὐδαμοῦ μνημονεύονται. Τὰ δὲ γινόμενα πρὸς ἐντελῆ ἀποπεράτωσιν καὶ ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν διακόσμησιν τοῦ κτιρίου ἐκτελοῦνται δαπάνῃ τοῦ Πανεπιστημίου.

Κατὰ τὸ 1854 διεσκευάσθη τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δευτέρας πτέρυγος οὕτως, ὥστε ν' ἀποτελεσθῶσι δύο ἀκροατήρια ἀμφιθεατρικὰ πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀνατομίας καὶ τῶν πειραματικῶν μαθημάτων, δύο ταμεῖα καὶ μία αἴθουσα πρὸς ἐναπόθεσιν τῆς συλλογῆς τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ὁ χῶρος τῆς Βιβλιοθήκης, ὁ κατεχόμενος ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς φυσικῆς, μετὰ τὴν μεταφορὰν τούτων εἰς τὸ οἰκεῖον ταμεῖον, μετεσκευάσθη εἰς ἀναγνωστήριον καὶ γραφεῖον τῆς Βιβλιοθήκης.

Διὰ τῶν εἰρημένων συμπληρώσεων, διασκευῶν καὶ διακοσμήσεων τῆς οἰκοδομῆς, δὲν ἦτο μὲν τέλειον καὶ καθ' ὁλοκληρίαν σύμφωνον πρὸς τὸ σχέδιον αὐτοῦ τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς ποικίλας ἀνάγκας τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς διοικήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἐν ᾧ ὅμως πᾶς τις ἤλπιζεν, ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένον ἀπὸ στενοχωρίας καὶ οἰκοδομικὰς φροντίδας, ἐπῆλθεν ἀπροσδόκητον δυστύχημα, ὅπερ ἐτάραξε τὴν τοπικὴν αὐτοῦ ἡσυχίαν.

Ἐμπρησθέντος κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1854 τοῦ Βουλευτηρίου, ἡ Κυβέρνησις, μὴ ἔχουσα πρόχειρον δημόσιον οἰκοδόμημα, δυνάμενον νὰ δεχθῇ τὰ δύο νομοθετικὰ σώματα προσωρινῶς, μέχρις οὗ οἰκοδομηθῇ ἴδιον χάριν αὐτῶν μέγαρον, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ ὡς Βουλευτήριον τὸν ἄνω ὄροφον τῆς πρὸς βορρᾶν πτέρυγος τοῦ Πανεπιστημίου (ἔνθα εὑρίκεται σήμερον τὸ Ζωολογικὸν Μουσεῖον).

Ἡ δὲ Ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος, θέλουσα νὰ θεραπεύσῃ τὴν προσωρινὴν ταύτην ἀνάγκην τοῦ Κράτους καὶ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ εἰς Βουλευτήριον, δαπάνῃ τῆς Κυβερνήσεως, διασκευή, ἠδύνατο ἔπειτα νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς χρείας τοῦ Πανεπιστημίου, παρεδέχθη τὴν περὶ τούτου πρότασιν καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνετελέσθη ὁ μετασχηματισμός.

Κατὰ τὸ 1857—1858 ἐγένετο ἡ ἰσοπέδωσις τῆς Πλατείας πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου, κατὰ 80 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου κάτω τῆς τελευταίας γραμμῆς τοῦ κρηπιδώματος τοῦ κτιρίου, λόγῳ τῆς χωροσταθμήσεως τῆς πόλεως.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Χάνσεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ 1843, ἀρχιτέκτονες ἐργασθέντες εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας τῆς οἰκοδομῆς ὑπῆρξαν, ὁ ἀρχιτέκτων τῆς πόλεως Δ. Ζέζος καὶ ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Γεωργαντᾶς. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1858 προσελήφθη ἀρχιτέκτων ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ Πολυτεχνείου Λ. Καυταντζόγλου.

Ἐπελθούσης τῆς μεταπολιτεύσεως, πρώτη πρᾶξις τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἦτο, τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1862, νὰ μετονομάσῃ τὸ *Ὀθώνειον*

Πανεπιστήμιον εἰς ***Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον***, ὡς ἵδρυμα κοινὸν ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους.

Ἀκολουθοῦσα δ' ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις τὸ παράδειγμα τῶν προηγουμένων, αἵτινες εἶχον ἐγκαταστήσει ἀπὸ τοῦ 1854 τὰ βουλευτικὰ σώματα ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐζήτησε νὰ παραχωρηθῇ τὸ ***αὔλιον*** (aula) αὐτοῦ, ὡς ὠνομάζετο τότε ἡ μεγάλη Αἴθουσα ἐν τῷ μεσοδόμῳ, ἥτις περιελάμβανε τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον, ἵνα ἐπιτηδείως διασκευαζόμενον χρησιμεύσῃ εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἀλλ' ἡ Σύγκλητος, ἀναλογισθεῖσα τὰ ἐκ τούτου μέλλοντα νὰ προκύψωσι κακὰ εἴς τε τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον, ἂν μετὰ σπουδῆς ἐγένετο ἡ μετακόμισις τῶν συλλογῶν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν, οἵτινες εὐκολώτατα θὰ περιεσπῶντο ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνεδριάσεων τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, δὲν ἐδέχθη τὴν αἴτησιν τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐκ τῆς συστάσεως τῆς πανεπιστημιακῆς φάλαγγος, ἐπειδὴ τὰ στρατιωτικὰ αὐτῆς ἔργα εἶχον τὸ Πανεπιστήμιον ὡς ὁρμητήριον, μέρος τούτου μετεβλήθη εἰς στρατῶνα. Οὕτω πολλαχῶς διεταράχθη ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ εὐκοσμία τοῦ καταστήματος, αἵτινες οὐδὲ πρότερον ἦσαν ἄμεμπτοι.

Ὁ καθηγητὴς Πανταζίδης μέχρι τοῦδε, ἀναφέρει ἁπλῶς ὅτι ἡ οἰκοδομὴ τοῦ Πανεπιστημίου δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ σχέδιον, χωρὶς νὰ εἰσέρχεται εἰς λεπτομερείας.

Ἀντίθεσις Φρεαρίτου—Καυταντζόγλου.

Ἐδῶ ἀλλάζουν τὰ πράγματα.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1863 Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου ἐγένετο ὁ Κωνσταντῖνος Φρεαρίτης, ὅστις εἶχεν ἔλθει μὲ τὴν ἀπόφασιν ν' ἀποπερατώσῃ καὶ ἐπισκευάσῃ τὸ κτίριον ***ἐντὸς τοῦ ἔτους τῆς ἰδίας αὐτοῦ Πρυτανείας***.

Αὐτὸς διὰ τῆς δραστηριότητός του κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τ' ἀπαιτούμενα χρήματα. Αὐτὸς προσεκάλεσε τὸν ὑπολοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ Ἀναστάσιον Θεοφιλᾶν ὡς ἀρχιτέκτονα, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Λυσάνδρου Καυταντζόγλου, διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου, ὅστις ἦτο ἀρχιτέκτων τοῦ Πανεπιστημίου. Αὐτὸς ἀπεπεράτωσε τὸ κτίριον, ὡς τὸ βλέπομεν καὶ σήμερον ἀκόμη.

Ἡ ἐργασία αὕτη γενομένη οὐχὶ κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Πανεπιστημίου ἐπικρατοῦσαν τάξιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως μόνου, φυλάττοντος μυστικὰς τὰς περὶ πορισμοῦ τῆς ἀναγκαίας δαπάνης ἐνεργείας του, προὐκάλεσε συζητήσεις ἐν τῇ Συγκλήτῳ καὶ μομφὰς κατὰ τοῦ Πρυτάνεως, αἵτινες τὸν ἠνάγκασαν νὰ ζητήσῃ τὴν ἔγκρισιν αὐτῆς περὶ τῶν ὑπολειπομένων ἔργων.

Τὰς λεπτομερείας διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην εὑρίσκει τις εἰς ἰδιαιτέραν ἔκθεσιν ἥτις ἐπιγράφεται:

***Τὰ κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου—Ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως Κωνσταντίνου Φρεαρίτου — Ἐν Ἀθήναις 1864.*--(Α)**[1]

Δημοσιευθεῖσαν μετὰ τοῦ πρυτανικοῦ λόγου.

***Λόγος καὶ Εὐθῦναι τοῦ Πρυτάνεως Κωνσταντίνου Φρεαρίτου παραδίδοντος τὴν πρυτανείαν τῷ διαδόχῳ αὐτοῦ. — Ἐν Ἀθήναις 1864.*—(Β)**[1]

Αἱ δημοσιεύσεις αὗται ἐξήγειραν σφοδρὰ πάθη καὶ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Συγκλήτου τοῦ ἑπομένου ἔτους παρουσιάζονται πράξεις ἀποδοκιμαστικαί, περὶ χωρίων τινων τῆς ἐκθέσεως, αἵτινες ἔλαβον δημόσιον χαρακτῆρα, διασαλπισθεῖσαι διὰ τῶν ἐφημερίδων, ἀφ' ἑτέρου τὴν ὅλην ἐργασίαν, δι' ἣν τοσοῦτον ἐκαυχήθη ὁ Πρύτανις Κ. Φρεαρίτης, ἐπέκρινε μετὰ πικρίας ὁ πρώην ἀρχιτέκτων τοῦ Πανεπιστημίου Λ. Καυταντζόγλου, εἰς τεῦχος ἐπιγραφόμενον:

Καλλιτεχνικὴ ἐξέτασις, τῶν κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἔργων, τοῦ πρώην Πρυτάνεως Κωνσταντίνου Φρεαρίτου, ὑπὸ Λυσάνδρου Καυταντζόγλου, ἀρχιτέκτονος.

---

[1] Διὰ τὰς παραπομπὰς σημειοῦνται συντομώτερον τὰ τρία τεύχη τοῦ Πρυτάνεως Φρεαρίτου (Α), (Β), (Γ).

Ἑταίρου κατ' ἀξίαν τῆς ἐν Ρώμῃ καλλιτεχνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ — τῆς ἐν Λονδίνῳ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Βρετανῶν ἀρχιτεκτόνων, — τῶν ἐν Μεδιολάνοις, Βονωνία καὶ Πάρμῃ καλλιτεχνικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ ἑταίρου ἀντεπιστέλλοντος τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχαιολογικοῦ Καθιδρύματος. — Ἐν Ἀθήναις 1865.

Εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Καυταντζόγλου ἐδόθη μακροτάτη ἀπάντησις τοῦ κ. Κ. Φρεαρίτου, πλήρης δικαιολογιῶν, εἰς τεῦχος ἐπιγραφόμενον.

Ἡ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, καλλιτεχνικὴ ὀνομασθεῖσα ἐξέτασις τοῦ ἀρχιτέκτονος Δ. Καφταντζόγλου. — Ἐν Ἀθήναις 1865.—(Γ)[1]

Ἀπὸ τὰς δημοσιεύσεις ταύτας μανθάνομεν πλείστας λεπτομερείας περὶ τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐν πληθούσῃ ἀμηγύρει, γράφει ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου (σελ. 9), ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς Α. Μ. Γεωργίου τοῦ Πρώτου, Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, κατὰ πρῶτον ἐπισκεπτομένου τὸ διακόσμητον τοῦτο οἰκοδόμημα, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ καὶ πρώην πρυτάνεων, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ φιλοτέχνου κοινοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Πρύτανις τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου μετὰ τοσούτου ὄγκου καὶ ἐγωϊσμοῦ διεκήρυξεν ἀπὸ τῆς πρυτανικῆς καθέδρας, ὅτι ***ἡ Πρυτανεία παραλαβοῦσα πέρυσιν οἰωνεὶ ἐρείπιον τὸ Πανεπιστήμιον, παρέδωκεν αὐτὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον*** (Φρεαρίτης Α σελ. 33) καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι ***τὰ πάντα ἀκριβῶς ἐγένοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ.*** (Φρεαρίτης Β σελ. 56).

Ἐπὶ πλέον ὁ Πρύτανις ἐπιλέγει (Β σελ. 61) ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον ἅπαν, ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν ὑπογείων μέχρι τοῦ ὕψους τῆς στέγης καὶ τῶν κεράμων αὐτοῦ, καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς διευθύνσεις καὶ διαστάσεις, ἐντελῶς διεσκευάσθη καὶ

[1] Διὰ τὰς παραπομπὰς σημειοῦνται συντομώτερον τὰ τρία τεύχη τοῦ Πρυτάνεως Φρεαρίτου (Α), (Β), (Γ).

ἀνεκαινίσθη, δαπανηθεισῶν διὰ πάντα τὰ ἔργα ταῦτα δραχμῶν 154.915,97.

Περαιτέρω (Β σελ. 62). Ἤδη τὸ Πανεπιστήμιον παραδίδοται τῷ διαδόχῳ μου ἐξωτερικῶς τέλειον, καθαρὸν καὶ λαμπρόν. (Β σελ. 3) ὅτι ἀσμένως ἐγὼ αὐτός, ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου κήρυκος, ἐπαναλαμβάνω νῦν τὸ πάτριον ἐκεῖνο καὶ ἔννομον κήρυγμα, ***τίς βούλεται κατηγορεῖν.***

Εἰς τὰς προκλήσεις ταύτας ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου ἀπαντᾷ (σελ. 9), ὅτι ἔλλειψιν καθήκοντος ἤθελε θεωρήσει νὰ μὴ ὑψώσῃ φωνὴν ὑπὲρ ἀνδρὸς διττῶς συναδέλφου του ὄντος καὶ ὡς συντεχνίτου καὶ ὡς συνεταίρου τοῦ συλλόγου τῶν Βρετανῶν ἀρχιτεκτόνων, τοῦ Χριστιανοῦ Χάνσεν, τοῦ συντάξαντος τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Πανεπιστημίου, νῦν δ' ἐρήμην κατηγορουμένου, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγενομένης ἀλλοιώσεως τοῦ σχεδίου του καὶ κρατῶν τὸ δημοσιευθὲν σχέδιον ἀνὰ χεῖρας παρακολουθεῖ μίαν πρὸς μίαν τὰς διαφόρους ἀλλοιώσεις.

Κατάστασις τῆς Οἰκοδομῆς.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει, θὰ παραθέσω τὴν περιγραφὴν τῆς καταστάσεως τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὸ 1863, ἣν μᾶς δίδει ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης καὶ κατωτέρω ὅτι σχετικὸν ἀναγράφει ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου. «Ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ, γράφει ὁ Πρύτανις (Α σελ. 12) ἓν μόνον ὑπάρχει Πανεπιστήμιον, τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τούτοις τοῦ μοναδικοῦ τούτου Πανεπιστημίου τῆς Ἀνατολῆς, ἡ μὲν ἀρκτικὴ πλευρὰ ἦν κατερειπωμένη, ἡ στέγη αὐτῆς ἦν ἐκ πανίου ἠσβεστωμένου, τὰ σανιδώματα αὐτῆς σεσαθρωμένα, οἱ τοῖχοι διεσχισμένοι καὶ ρυπαροὶ τὸ ἐσωτερικὸν διηρημένον ἔτι διὰ σανίδων εἰς πλεῖστα μικρὰ χωρίσματα πρὸς χρῆσιν διαφόρων ὑπαλλήλων καὶ τῶν κλητήρων τῆς Βουλῆς καὶ Γερουσίας, οἵτινες καὶ τὰς προχείρους μαγειρικὰς ἐργασίας ἐν αὐτῷ ἐξετέλουν ἀπό τινος χρόνου. Οἱ διάδρομοι δι' ὧν ἡ εἴσοδος τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς ἐκοινώνει μετὰ τῶν δύο αὐλῶν ἦσαν μεταβεβλημένοι εἰς οὐρητήρια καὶ εἰς

σκοτεινοὺς ἀποπάτους. Αἱ στοαὶ τοῦ Πανεπιστημίου αἱ μὲν ἀστέγαστοι, πλημμυροῦσαι ἐν καιρῷ χειμῶνος ὑδάτων ἐκ τῆς βροχῆς, αἱ δὲ πεπληρωμέναι ὑπὸ τεμαχίων ἀρχαίων λίθων, οὓς φύρδην μίγδην ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐσώρευσεν ὡς εἰς λιμένα ἐλεύθερον. Ὁ μεσόδρομος τοῦ Πανεπιστημίου, ἄνευ στέγης καὶ ἀνεπίχριστος, ἦν πλήρης πολυτίμων ἀντικειμένων τοῦ Φυσιογραφικοῦ Μουσείου, εἰς ὃ πολλάκις τὰ ὕδατα καταρρέοντα σπουδαίας ἐκάστοτε ἐπροξένουν ζημίας. Αἱ αὐλαὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἄστρωτοι καὶ ἀνώμαλοι, πολλάκις τὸν χειμῶνα ἐκ τῶν ὑδάτων καθίσταντο ἀδιάβατοι. — Τὸ σύνολον δὲ ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας πτέρυγος, ἀνεπίχριστον ἐξωτερικῶς καὶ πλῆρες ὀπῶν, ἐν αἷς ἐνεφώλευον πλήθη ἀγρίων περιστερῶν, εἶχεν ὄψιν θλιβερὰν μεσαιωνικοῦ τινος ἐγκαταλελειμμένου κτιρίου».

Ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου ἀναγράφει σχετικῶς (σ. 16). «Ἐπελθούσης τῆς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, οἱ δύο ἀδελφοὶ Χριστιανὸς καὶ Θεόφιλος Χάνσεν ἠναγκάσθησαν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος... Τὰ ἔργα τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἦσαν ἀρκούντως τετελεσμένα καὶ μάλιστα ἡ πρὸς μεσημβρίαν πλευρὰ κεκοσμημένη πρεπόντως, ἡ δὲ ἀρκτικὴ πλευρὰ καὶ αἱ δύο ἕτεραι ἔμειναν εἰσέτι ἀκόσμητοι καὶ ἀνεπίχριστοι. Ἐν ἔτει 1854 παρεχωρήθη εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ τῆς οἰκοδομῆς, κατεχομένη ὑπ' αὐτῶν, ἀκονίατος μὲν ἐξωτερικῶς ἀλλ' ἐσωτερικῶς κεκονιαμένη.

Κατωτέρω (σελ. 49) διότι πῶς ἄλλως ἦτο δυνατὸν νὰ συνεδριάζωσιν ἐν αὐτῇ τὰ βουλευτικὰ σώματα ἐπὶ ἐννέα σχεδὸν ἔτη· καὶ μετὰ ταῦτα νὰ διανυκτερεύῃ ἡ πανεπιστημιακὴ φάλαγξ;.. Ἡ ὀροφὴ διὰ τὸ πρόσκαιρον τῶν ἐκεῖ συνεδριάσεων τῆς τε Βουλῆς καὶ Γερουσίας, συνίστατο ἐκ κοινῶν σανίδων καὶ πανίον ἀμερικανικὸν ἐφηπλοῦτο ἐπ' αὐτῶν, ἀνάλογα δὲ ἦσαν ταῦτα τῆς ὡς προσωρινῆς πάντοτε θεωρουμένης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐγκαταστάσεως τῶν νομοθετικῶν σωμάτων. Περαιτέρω (σελ. 48)... ὁ φιλότεχνος παρατηρητὴς δὲν εὑρίσκει εἰ μὴ ἁπλῆν ἐκκαθάρισιν τῶν αἰθουσῶν, ἀναγκαῖαν ὡς ἐκ τῆς προτελευταίας χρήσεως

αὐτῶν εἰς κοιτῶνας τῆς τοῦ Πανεπιστημίου φάλαγγος καὶ εἰς ἀποθήκην τῆς ἐπισκευῆς αὐτῆς.

Ἡ ἀντίθεσις τῆς περιγραφῆς τοῦ Πρυτάνεως πρὸς τὰς πληροφορίας τοῦ ἀρχιτέκτονος Καυταντζόγλου εἶνε πράγματι μεγάλη.

Ἐσωτερικὴ διακόσμησις.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ ἀντίθεσις παρουσιάζεται μεγαλειτέρα εἶνε εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ κτιρίου, ἥτις ἐγένετο κύριον θέμα ἐξυμνήσεως καὶ διασαλπίσεως.

Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νομίζω νὰ παραθέσω ὅσα ἀναφέρει ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου (σελ. 35) διὰ τὴν διακόσμησιν τῆς μεγάλης Αἰθούσης τῶν τελετῶν. «... Ἀλλὰ τίς καλλιτέχνης ἢ καὶ ἁπλῶς φιλότεχνος, κἂν μικρᾶς ἔχει γνώσεις περὶ καλοῦ καὶ ἁρμονίας, ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην τοῦ μεσοδόμου, μετὰ τὴν διὰ τοιούτου κομψοῦ προδρόμου καὶ διαθύρου διάβασιν καὶ μετὰ τὴν ἀνάβασιν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς κλίμακος, ἀμφοτέρων διακεκοσμημένων πρεπόντως κατὰ τὸν Ἰωνικώτατον ἑλληνικὸν ρυθμὸν καθαρωτάτης τέχνης, πάντων τῶν μερῶν συμφώνως πρὸς τὸ ὅλον εὐρύθμως καὶ ἀκριβῶς ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Χάνσεν, κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σχέδιον, τίς λέγω εἰσερχόμενος εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην δὲν μένει ἔκθαμβος... καὶ δὲν φρίττει διὰ τὴν ἀσυνείδητον διαστροφήν, τοῦ σχεδίου τούτου, διὰ τὴν καπηλικὴν καὶ ἀναρμόδιον διακόσμησιν τῆς αἰθούσης καὶ διὰ τὴν παράβασιν πάντων τῶν περὶ ἁρμονίας καὶ ἑνότητος κανόνων τῆς τέχνης καὶ τῆς καλαισθησίας ἐν γένει;... Εἰς τὸ σχέδιον καθαρῶς καθαρώτατα φαίνεται, ὅτι ἡ ὀροφὴ ἦτο κεκοσμημένη διὰ φατνωμάτων τετραγώνων κατὰ τὸν ἀπαιτούμενον Ἰωνικὸν ρυθμὸν τῆς οἰκοδομῆς, ἀναγκαίων τὰ μάλιστα πρὸς ἀνύψωσιν τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ὅλου ἐμβαδοῦ ἕνεκα τῆς ἐπιφανείας, ἥτις ὅμως νῦν διηρέθη εἰς μεγάλας διαιρέσεις ἁπλῶς διὰ γραμμῶν καὶ μάλιστα εἰς κυκλοτερῆ καὶ πολύγωνα σχήματα, ἅτινα εἶνε ὅλως ἀνάρμοστα εἴς τε τὴν συμμετρίαν καὶ εὐρυθμίαν καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα ἐν γένει τοῦ Ἰωνι-

κοῦ ρυθμοῦ. Τὶς φιλότεχνος καὶ ὀλίγης ἂν εἶνε καλαισθησίας κάτοχος, δὲν προσβάλλεται ἐκ τῆς διακοσμήσεως ταύτης, ἀπρεποῦς μὲν κατὰ πάντα εἰς ὀροφὴν ναοῦ τῆς σοφίας, ὁποῖον τὸ Πανεπιστήμιον, ἁρμοζούσης δὲ μᾶλλον εἰς κοινὸν καφενεῖον ἢ δημόσιον πρόδομον ὀρχηστικῆς τινος αἰθούσης;»

Ὅτι ἡ ἀποπεράτωσις τῆς διακοσμήσεως τῆς μεγάλης Αἰθούσης τῶν τελετῶν δὲν ἐγένετο σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τοῦ Χάνσεν εἶνε ὀφθαλμοφανές.

Ἀλλ' ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου φθάνει μέχρις ὑπερβολῆς, ὅταν κατηγορῇ τὸν Πρύτανιν, ὅτι παρέλειψε τότε ἀπὸ τὸν διάκοσμον τῶν στοῶν τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ κτιρίου καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ζωγράφου Ράλ, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖναι ὑπῆρχον εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Χάνσεν.

Καινοτομίαι.

Δὲν θὰ παρακολουθήσω τὸν ἀρχιτέκτονα Καυταντζόγλου εἰς πάσας τὰς κατηγορίας, ἃς διατυπώνει λεπτομερῶς διὰ τὴν διαθρυλλουμένην μετὰ τόσου στόμφου ἐπισκευήν. Θὰ περιορισθῶ ν' ἀναφέρω τινας 1) ὅτι δὲν ἠλλάχθησαν αἱ παλαιαὶ κοινοῦ σχήματος κέραμοι δι' ἄλλων ἀρχαίου τύπου, κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Χάνσεν, 2) ὅτι ἀφῃρέθη ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς στέγης δι' ὀρθοκεράμων, 3) ὅτι ἅπασαι αἱ ἱστορικαὶ παραστάσεις τοῦ κτιρίου ἀντικατεστάθησαν ἀδεξίως καὶ παραλόγως διὰ δίσκου ὡρολογίου, τὸν ὁποῖον πολὺ καταλλήλως δύναταί τις νὰ παρομοιάσῃ πρὸς φρεάτιον ἀνοιχθὲν εἰς τὸ σῶμα τῆς οἰκοδομῆς.

Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὑρισκόμεθα πλέον εἰς τὰς περιφήμους καινοτομίας.

Ἐκ τῶν πεντήκοντα καὶ πέντε κεφαλαιωδῶν ἐργασιῶν, γράφει ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης (Β σελ. 57), ***πέντε δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀληθεῖς καινοτομίαι,*** μηδόλως προβλεπόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου. Εἰσὶ δὲ αὗται 1) ἡ ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς ἀνέγερσις μεγαλοπρεποῦς κρήνης, 2) ἡ διὰ σιδηρῶν πυλῶν ἐξασφάλισις τῶν Προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου, 3) ὁ δι' ἀεριόφωτος γενικὸς αὐτοῦ φωτισμός, 4) ἡ ἐν αὐτῷ ἀνέγερσις δύο στηλῶν τῶν εὐεργετῶν καὶ 5) ἡ τοποθέτησις τοῦ μεγάλου ὡρολογίου.

Ἐξ αὐτῶν τῶν καινοτομιῶν ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα μόνον ἡ ἀνέγερσις τῆς μεγαλοπρεποῦς κρήνης.—Διὰ τὴν μὴ προβλεφθεῖσαν κρήνην ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου παρατηρεῖ (σελ. 55), ὅτι ὁ Χάνσεν ἀληθῶς δὲν ἔθηκε τοιοῦτον ἐμπόδιον ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς ἀναλόγως αὐλῆς (τῆς παρὰ τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην) πρὸς διακοπὴν τῆς ὁράσεως, διότι ἀνιδρυθεὶς ὁ κολοσσὸς οὗτος, οὐ μόνον ἀφήρεσε μέγα μέρος ἐξ αὐτῆς μικρᾶς ἤδη οὔσης, ἀλλ' ἔβλαψε καὶ τὰς γενικὰς ἀναλογίας τοῦ οἰκοδομήματος, διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν μερῶν μετὰ τοῦ ὅλου, ἀποκαταστήσας τὸ δευτερεῦον ὡς πρωτεῦον μέρος *τῆς ὅλης συνθέσεως*». Προτείνει δὲ περαιτέρω (σελ. 56) «ν' ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ κέντρου τῆς αὐλῆς ἡ κακόζηλος καὶ ἀσύμμετρος αὕτη κρήνη καὶ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ μνημεῖον ἀπὸ τῆς παραλόγου ταύτης προσθήκης».

Παραδέχεται δηλαδὴ ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου, ὅτι ἡ πλαγία ὄψις τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως τὴν ἀπεπεράτωσεν ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης, ἄνευ τῆς κρήνης, ὅτι εἶνε ἡ σύνθεσις τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν, τὴν ὁποίαν δεικνύουν τὰ δημοσιευθέντα σχέδια, ἅτινα κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἀπατᾶται ὁ ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου καὶ ἡ ταπεινή μου γνώμη εἶνε, ὅτι δὲν ὑπερήσπισε καλῶς τὸν Χριστιανὸν Χάνσεν, διττῶς συνάδελφόν του ὄντα καὶ ὡς συντεχνίτην καὶ ὡς συνεταῖρον τοῦ συλλόγου τῶν Βρετανῶν ἀρχιτεκτόνων.

Α. — Πλάγιαι ὄψεις τοῦ κτιρίου.

Πρὸς τοῦτο θὰ ἐξετάσω τὰ σχέδια, τὰ ὁποῖα ἔδωκε πρὸς δημοσίευσιν ὁ ἴδιος Χριστιανὸς Χάνσεν εἰς τὴν Allgemeine Bauzeitung τῆς Βιέννης, κατὰ τὸ 1851. Ἐκεῖ εὑρίσκομεν ὑπὸ τίτλον ***Τὸ Ὀθώνειον Πανεπιστήμιον, ἐν Ἀθήναις*** 1) τὴν κάτοψιν τοῦ ἰσογείου 2) τὴν κάτοψιν τοῦ πρώτου ὀρόφου 3) τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ κτιρίου 4) τομὴν κατὰ μῆκος τοῦ κτιρίου 5) τομὴν κατὰ πλάτος τοῦ κτιρίου 6) λεπτομε-

Η ΚΑΤΟΨΙΣ ΙΣΟΓΕΙΟΥ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
(ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ)

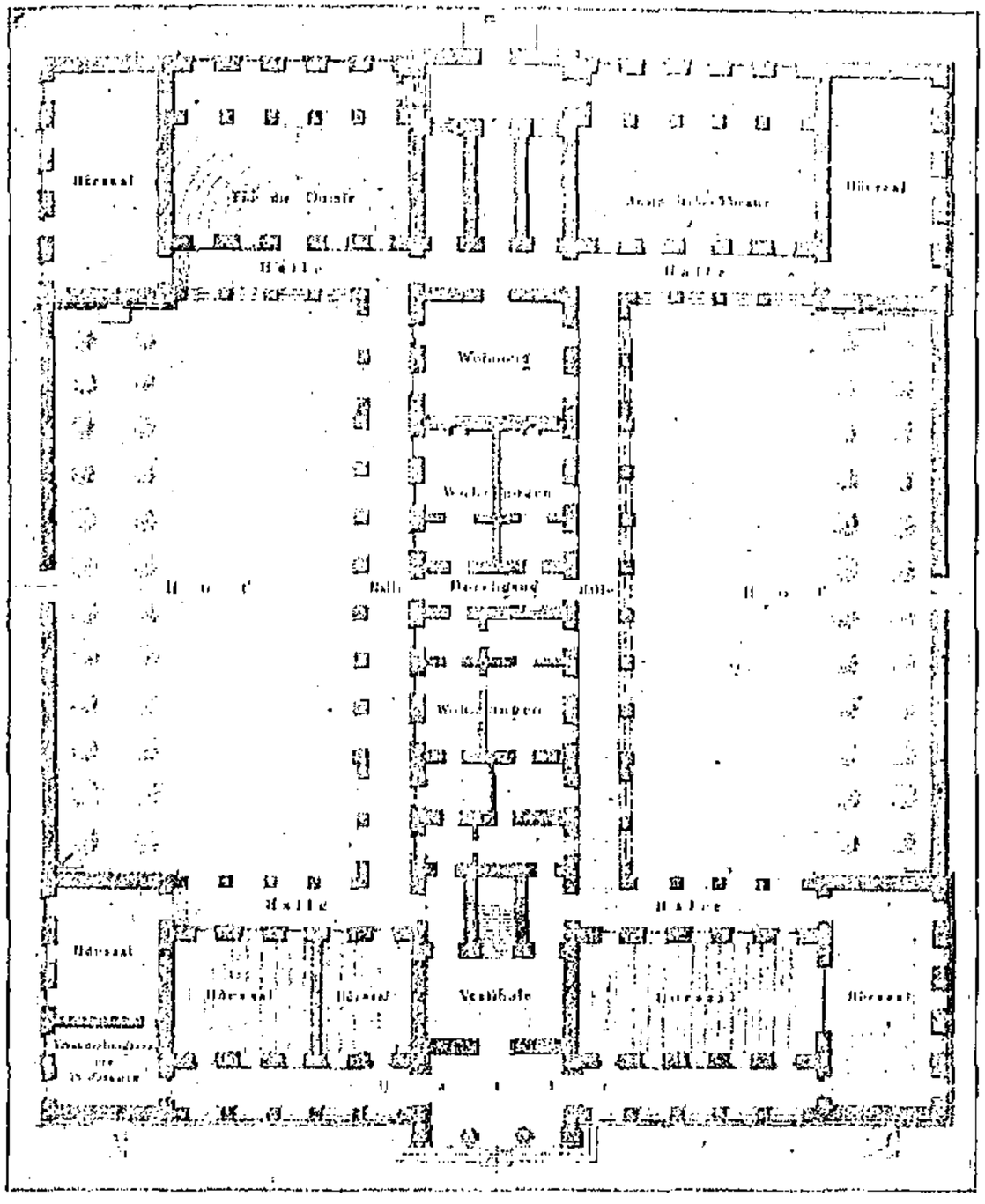

(ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ)

Φωτογραφία τοῦ δημοσιευθέντος σχεδίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν.

Εἰς αὐτὴν φαίνονται ἐντὸς τῶν αὐλῶν, αἱ θέσεις,
1) τῶν τοίχων τῶν 7 μ. ὕψους καὶ 2) τῶν διπλῶν δενδροστοιχιῶν.

Η ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΟΣ ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

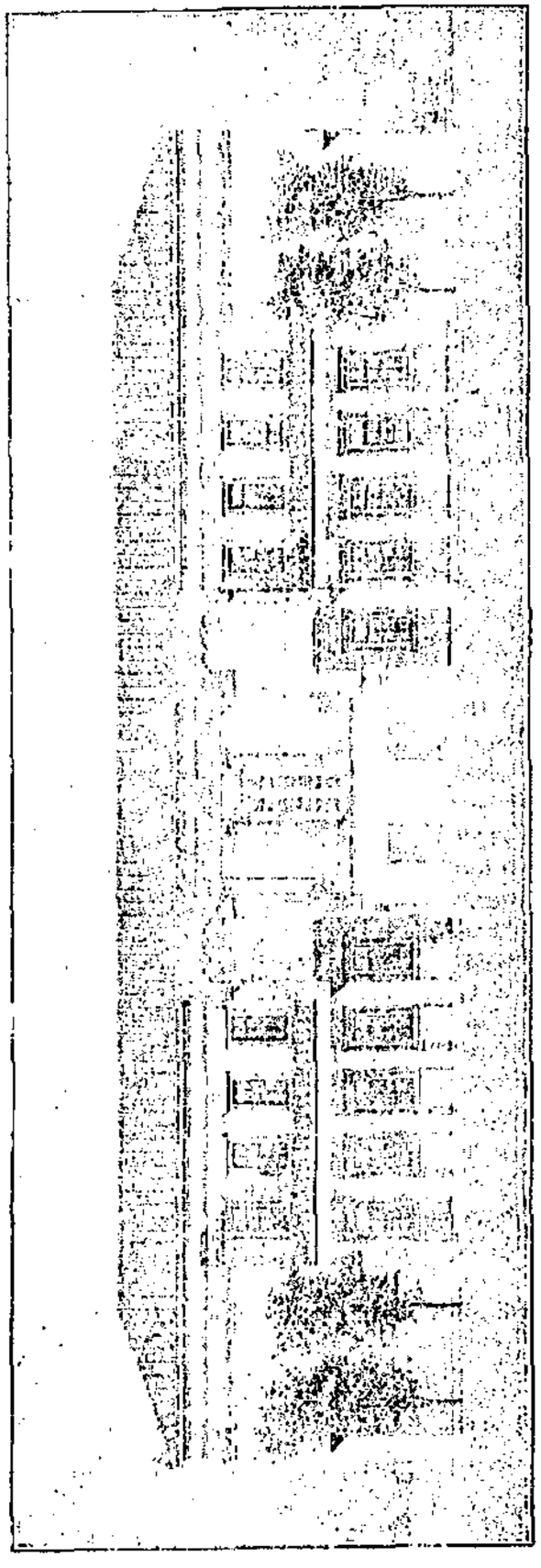

Φωτογραφία τοῦ δημοσιευθέντος σχεδίου, τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν.

Εἰς αὐτὴν φαίνονται ἐντὸς τῶν αὐλῶν, καὶ 2) τὸ μέγεθος τῶν δένδρων.

1) τὸ ὕψος τῶν 7 μέτρων τῶν κιονοστοιχιῶν

ρείας διὰ τὰς καθέδρας καὶ τὰ θρανία τῶν Αἰθουσῶν.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ Χάνσεν δὲν δημοσιεύει μαζῆ μὲ τ' ἀνωτέρω καὶ τὰς ὄψεις τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν τοῦ κτιρίου, καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἔδωσαν προσοχὴν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

α) Πλάγιαι ὄψεις, κατὰ τὰ δημοσιευθέντα σχέδια.

Ἐκ τῶν δεδομένων τῆς δημοσιεύσεως, αἱ ὄψεις τῶν πλαγίων πλευρῶν τοῦ κτιρίου ἀποτελοῦνται 1) ἀπὸ τὰ δυὸ ὑπάρχοντα οἰκοδομήματα εἰς τὰ ἄκρα, ἐκ 5 παραθύρων ἕκαστον, κείμενα ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς 2) μεταξὺ τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῶν ὑπάρχουν τοῖχοι, 7 περίπου μέτρων ὕψους, ἔχοντες μίαν θύραν εἰς τὸ μέσον 3) ὄπισθεν καὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τούτων εἶνε τοποθετημέναι διπλαῖ σειραὶ δενδροστοιχιῶν, ἐντὸς τῶν αὐλῶν, ἐκ μεγάλων δένδρων, ὕψους 9 περίπου μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐξέχουν κατὰ 2 μέτρα ὑπεράνω τῶν τοίχων. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ ἀρχιτέκτων Χάνσεν διὰ τῶν τοίχων καὶ τῶν δένδρων ἀποκρύπτει τελείως τὴν θέαν τοῦ μέσου τῶν πλαγίων ὄψεων, δηλαδὴ ἀποκρύπτει 1) τοὺς 4 τοίχους, τοὺς καθέτους πρὸς τὰς οἰκοδομικὰς γραμμάς, οἵτινες δὲν ἔχουν κανὲν ἄνοιγμα καὶ εἶνε ἀδύνατον ν' ἀποτελοῦν μέρος οἱασδήποτε ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως 2) τὰς αὐλὰς μὲ πάντα τὰ συμπαρομαρτοῦντα 3) τὸν μεσόδομον, ὅπου ἡ μεγάλη Αἴθουσα τελετῶν κ.λ.π.

Οὐδεὶς ἀρχιτέκτων, σχεδιάζων μίαν πρόοψιν δημοσίου κτιρίου, φροντίζει ταὐτοχρόνως ν' ἀποκρύπτῃ μέρος αὐτῆς, εἴτε τὸ ὅλον, ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ, πολὺ ὀλιγώτερον θὰ ἔπραττε τοῦτο ὁ Χάνσεν διὰ τὸ Πανεπιστήμιον.

Ἀποκρύπτει τις ὅτι δὲν θέλει νὰ φαίνηται, ὅτι δὲν εἶνε ὡραῖον καὶ ὁ Χάνσεν ἀποκρύπτει τὰ ἐσωτερικὰ τῶν αὐλῶν προσωρινῶς, διότι αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τὰς ὁριστικὰς πλαγίας ὄψεις τοῦ κτιρίου του.

β) Πλάγιαι ὄψεις, κατὰ τὸν Πρύτανιν Φρεαρίτην.

Ὅτι ἀποκρύπτει ὁ ἀρχιτέκτων Χάνσεν ἐπιμελῶς διὰ τῶν σχεδίων του, μᾶς τὸ ἐμφανίζει ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης, περιορίζων τὸ ὕψος τῶν 7 μέτρων τῶν τοίχων εἰς 1.30 μέτρον περίπου, ἐγκαθιστῶν ἐπ' αὐτῶν κιγκλίδας, ἀφαιρῶν τὰς διπλᾶς σειρᾶς πανυψήλων δενδροστοιχιῶν ἐκ τῶν αὐλῶν καὶ μᾶς παρουσιάζει ἑκάστην πλαγίαν ὄψιν τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου ἀγνώριστον.

Τοῦτο δὲν εἶνε ἁπλῆ καινοτομία, ὅπως ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν αὐλὴν τῆς κρήνης, ἀλλὰ καθαρὰ παραμόρφωσις τοῦ κτιρίου, τὴν ὁποίαν δὲν ἀντελήφθη οὔτε ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης καὶ τὸ ἐπιτελεῖον του, ἀφοῦ πρόκειται περὶ ἀξιωματικῶν, οὔτε ὁ ἐπικρίνων ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου, ὅστις κρατῶν πάντοτε τὰ δημοσιευθέντα σχέδια τοῦ Χάνσεν ἀνὰ χεῖρας, ἀναζητεῖ τὰς δενδροστοιχίας, τὰ οὐρητήρια κλπ., τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν κατωτέρω (σελ. 56).

«Ἐρωτῶ τοὺς κυρίους ἀποπερατωτὰς καὶ ἀνακαινιστὰς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, διατί οὐ μόνον δὲν ἐφήρμωσαν τὰ ἐν τῷ σχεδίῳ διατεθειμένα ἁρμοδίως δύο οὐρητήρια, ἓν ἑκατέρᾳ τῶν αὐλῶν, ἀπέναντι τῶν σχεδιασθεισῶν κρηνῶν, μεταξὺ τῶν δένδρων τῆς ἐν τῇ αὐλῇ ἀφαιρεθείσης δενδροστοιχίας, ὑπαρχούσης καὶ ταύτης ἐν τῷ δημοσιευθέντι σχεδίῳ τοῦ Χάνσεν, ἀλλὰ καὶ ἐξωστράκισαν αὐτὰ ἐξ ὅλου τοῦ καθιδρύματος; Ἐνόμισαν ἴσως ὅτι οἱ χίλιοι περίπου ἄνθρωποι, οἱ ὅλην σχεδὸν τὴν ἡμέραν ἐνδιατρίβοντες ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἅμα εἰσερχόμενοι εἰς αὐτὸ μετασχηματίζονται ὡς τὰ τέκνα τῆς Νιόβης εἰς ἀγάλματα;» (σελ. 57) «ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης λαμπρότητος καὶ καθαριότητος τὰ οὐρητήρια δὲν εἶχον χῶρον καὶ δικαίως ἐξωστρακίσθησαν ἐκτὸς καὶ μακρὰν τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς τὴν ἀπέναντι δενδρόφυτον Πλατεῖαν, ὅπου ἐνυπάρχει ἀνιδρυμένον τὸ ἱερὸν μνημεῖον τῶν Ἱερολοχιτῶν» (ἔνθα εὑρίσκεται σήμερον ὁ κῆπος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης).

γ) Ὁριστικαὶ Πλάγιαι ὄψεις.

Καὶ ὁ ἐπικρίνων ἀρχιτέκτων Καυταντζόγλου, ἐκλαμβάνων ἀμφοτέρας τὰς πλευρᾶς, ὡς δημοσιεύονται, ὅτι ἀποτελοῦν μέρος ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως, δὲν ἀντιλαμβάνεται, ὅτι

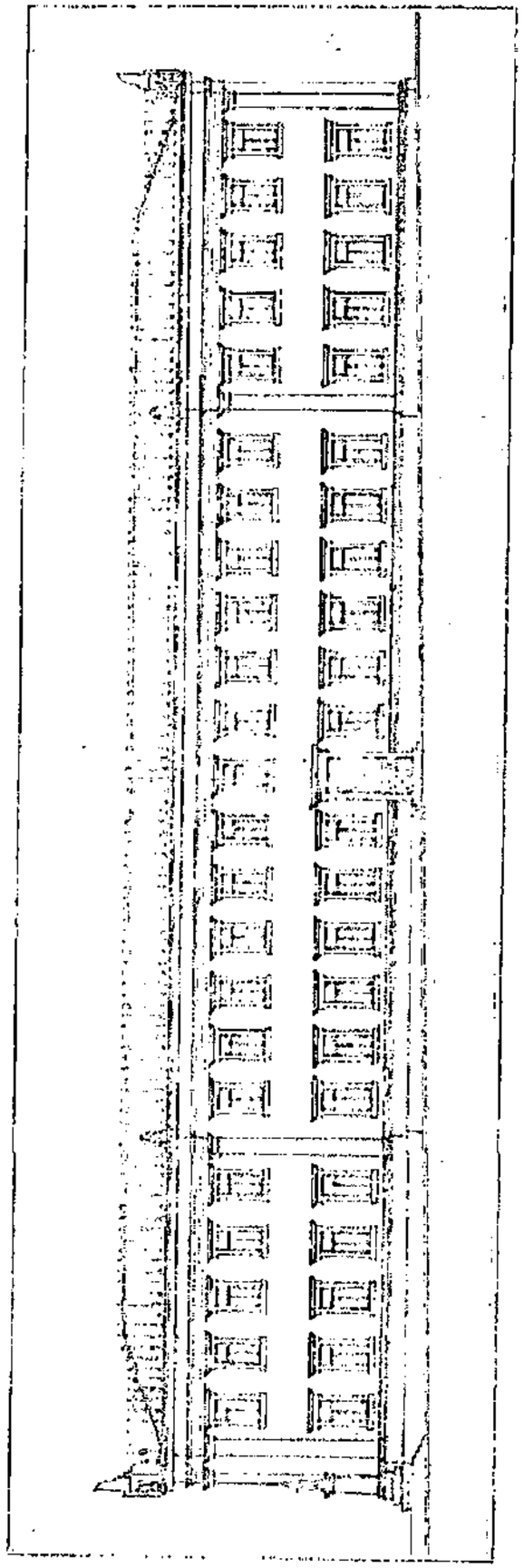

Η ΠΛΑΓΙΑ ΟΨΙΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Σχεδιογραφία συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα σχέδια τοῦ Χριστιανοῦ Χάνσεν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Παύλου Βακᾶ.

Ὄψις πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν)

ἀπὸ σκοποῦ διατυποῦται τὸ κτίριον ἡμιτελὲς καὶ ἀσυμπλήρωτον. Ὁ Χάνσεν εἰς τὰς πλευρᾶς ἀφῆκε θέσεις κενὰς ἐκ στοιχειώδους προνοίας διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ μέλλοντος, πιθανώτατα διότι κατὰ τὸ 1839, ὅπως καὶ μετέπειτα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, αἱ αἴθουσαι τοῦ Ἰσογείου ἦσαν πλέον ἢ ἐπαρκεῖς διὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀφοῦ ὁλόκληρος ὁ πρῶτος ὄροφος προωρίζετο διὰ τὴν μεγάλην Αἴθουσαν τῶν τελετῶν, διὰ τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον.

Τὸ κτίριον διατυποῦται ἡμιτελές, διὰ τοῦτο ὁ Χάνσεν δὲν δημοσιεύει τὰς ὁριστικὰς πλαγίας ὄψεις. Εἶνε ὅμως εὐκολώτατον νὰ εὑρεθοῦν αὗται, ὅταν συμπληρωθῇ τὸ κτίριον. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἑνωθοῦν τὰ δύο ὑπάρχοντα οἰκοδομήματα εἰς τὰ ἄκρα δι' ἑτέρων τοιούτων, μὲ τὸν ἴδιον ἀρχιτεκτονικὸν ρυθμόν.

Τὰ συμπληρωματικὰ ταῦτα οἰκοδομήματα θ' ἀποκρύπτουν τότε τὰ ἐσωτερικὰ τῶν αὐλῶν, ὡς τ' ἀπέκρυπτεν ὁ Χάνσεν προσωρινῶς διὰ τῶν τοίχων καὶ τῶν πανυψήλων διπλῶν δενδροστοιχιῶν, τῶν ὁποίων τὰς θέσεις θὰ καταλάβουν.

Ἡ ἔγκρισις τοῦ Χάνσεν.

Ὅταν κατὰ πρῶτον ἀνήγγειλα εἰς τὸν κ. Θεόδωρον Σκοῦφον τὸ πόρισμα τῆς μελέτης μου, παρετήρησα ὅτι ἐταράχθη. — Δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη καλῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ κτιρίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Χάνσεν, ὅπως δὲν τὴν ἐγνώριζα καὶ ἐγώ, καὶ ἦτο συνειθισμένος, ὅπως ὅλος ὁ κόσμος, νὰ τὸ θεωρῇ ὡς ***μὴ μοῦ ἅπτου,*** μολονότι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀνεγερθῇ εἰς τὰς πλευρᾶς 1) διάφορα εὐτελῆ παραπήγματα, ἐντὸς τῶν αὐλῶν. 2) ἀποχωρητήρια διὰ τὸ προσωπικὸν εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον, εἰς θέσεις περιβλέπτους, ὥστε πᾶς διαβάτης νὰ δύναται ἀπὸ τὰς ὁδοὺς νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐπίσκεψίν των 3) ὑδατοπωλεῖα καὶ διὰ τ' ἀποχωρητήρια καὶ ἕνα σωρὸ ἄλλαι ἀθλιότητες, αἵτινες δὲν παρουσιάζονται εἰς τὰς προόψεις οὔτε τῆς εὐτελεστέρας οἰκοδομῆς.

Διὰ νὰ τὸν καθησυχάσω, διότι θὰ ἔπρεπε καὶ ἐκεῖνος νὰ καθησυχάσῃ τὸν κόσμον μίαν ἡμέραν, τοῦ ὑπέδειξα, ὅτι

ἡ ἀνακάλυψίς μου ἐκ τῆς μελέτης τῶν σχεδίων, θὰ ἦτο ἄλλοτε κοινὸν μυστικόν, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως θὰ ἐγνώριζεν ὁ ἐπιζῶν τότε ἀρχιτέκτων Ε. Τσίλλερ, ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκτελεστὴς τῶν σχεδίων τοῦ Θεοφίλου Χάνσεν, τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀκαδημίας, τῆς Βιβλιοθήκης κλπ., ὅστις πάλιν εἶχε συνεργασθῆ μετὰ τοῦ μεγαλητέρου του ἀδελφοῦ Χριστιανοῦ Χάνσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Πανεπιστημίου.

Ὁ κ. Σκοῦφος εὑρέθη ὅτι συνεδέετο φιλικώτατα μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Τσίλλερ, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ἰδικόν του σχέδιον τῆς πλαγίας ὄψεως τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, ἐκπονηθὲν κατὰ τὸ 1877, ὅπερ ἔφερε τὴν ἔγκρισιν μὲ ἰδιόχειρον γραφὴν καὶ ὑπογραφὴν τοῦ Θεοφίλου Χάνσεν.

Ἡ ἰδική μου πλαγία ὄψις τοῦ κτιρίου, ἔχει μικρὰν διαφορὰν ἀπὸ τὴν τοῦ ἀρχιτέκτονος Τσίλλερ, διότι καὶ αἱ δύο ἀκολουθοῦν κατ' ἀνάγκην τὸν ρυθμὸν τῶν ὑπαρχόντων τμημάτων τοῦ κτιρίου.

Ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1889, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Πανεπιστημίου, οὐδεμία ἐπῆλθε μεταβολή, κατὰ τὸν καθηγητὴν Πανταζίδην. Καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι πρέπει εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον νὰ σταματήσαι τὴν ἱστορίαν καὶ ἂν ὑπῆρχε μεταβολὴ μετὰ τὸ 1889, διότι παρετήρησα πρό τινων ἐτῶν, κατὰ τὴν ἐπένδυσιν διὰ μαρμάρου τῆς βάσεως τοῦ κτιρίου, ὅτι τὴν ἐργασίαν δὲν διηύθυνε πλέον τὸ ἀγνοούμενον τότε σχέδιον τοῦ Χάνσεν, ἀλλὰ ὁ ***μαρμαρᾶς***. Παραπλεύρως δ' αὐτῆς τῆς ἐπενδύσεως, εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν, εὑρίσκονται, ἐκ λευκοῦ πεντελικοῦ μαρμάρου, οἱ κίονες, τὸ ἀέτωμα καὶ ἡ κλίμαξ τῶν Προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου, δῶρα ἑνὸς Βασιλέως, τοῦ Ὄθωνος.

Εἰς τὰς παραμορφώσεις τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Χάνσεν κατὰ τὸ 1843, πταίει βεβαίως ἡ ἑλληνικὴ ἐπιπολαιότης καὶ πανδαημοσύνη, ὅπως δεικνύει ἡ ἱστορία του. Ἰδιαιτέρως ὅμως πταίει ὁ Πρύτανις Φρεαρίτης διότι, ὡς φαίνεται, παρέλειψε τὸ στοιχειῶδες

καθῆκον του τὸ ὁποῖον ἦτο, νὰ ζητήσῃ πρὸ πάσης ἀνακαινίσεως καὶ ἀποπερατώσεως τὴν γνώμην τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν, ὅστις ἔζη τότε εἰς τὴν πατρίδα του.

Ἂν τὸν ἠρώτα θὰ ἐμάνθανε τί ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῆ καὶ τί ἔπρεπε νὰ ἐπιζητήσῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους τῆς ἰδίας αὐτοῦ Πρυτανείας καὶ τότε αἱ Εὐθύναι θὰ μετεβιβάζοντο εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο εἰς θέσιν νὰ τὰς ἀναλάβῃ, εἰς δὲ τὸν Πρύτανιν θὰ παρέμενον πάντοτε αἱ Λόγοι. Δικαιολογίας, ὅταν βλέπῃ τὰ τελεσθέντα, δὲν ἀναγινώσκει κανείς.

Εὐτυχῶς τὸ κτίριον ἀντέσχε εἰς τὰς διαφόρους παραμορφώσεις μέχρι τοῦδε, διότι τὸ σχέδιόν του εἶνε ὡραῖον. Ἂς ἐλπίσωμεν δ' ὅτι ὁ Θεὸς θὰ τὸ διαφυλάξῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ ὅτι δὲν θὰ ὑποστῇ χειρότερα ἀπὸ κανένα διακεκριμένον μηχανικόν, ὡς ἐκεῖνον ὅστις, ὅταν ἤκουσεν ὅτι προσθέτω εἰς τὸ κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου 8 νέας μεγάλας Αἰθούσας διδασκαλίας κ.λ.π., ἐφαντάσθη ὅτι τὸ ἐπετύγχανα διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἑνὸς ἐπὶ πλέον ὀρόφου. Διότι ὁ ἔξοχος οὗτος μηχανικὸς εἶχεν ὅλα τὰ προσόντα ν' ἀναλάβῃ τὴν νέαν αὐτὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, ἂν κατεδέχετο νὰ ὀνομασθῇ διάδοχος τοῦ Χριστιανοῦ Χάνσεν.

Β. — Ἡ κυρία ὄψις [1].

Ὅταν βλέπῃ τις τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου ἀντιλαμβάνεται, χωρὶς νὰ ἔχῃ εἰδικὰς γνώσεις, ὅτι εἶνε ὡραία, ὅτι ἔχει ἀρχιτεκτονικὴν ἑλληνικήν, ὅτι εἶνε καλῶς τοποθετημένη διὰ νὰ ἀναδεικνύωνται αἱ θαυμάσιαι ἀναλογίαι της.

Ἀλλὰ θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ν' ἀμφιβάλλω, ὅτι ἀπὸ τὴν μορφὴν τοῦ κτιρίου, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ Προπύλαια καὶ τὴν ἡμίκλειστον Στοὰν μὲ ἄνοιγμα πρὸς τὴν πόλιν μόνον τὴν κυρίαν θύραν τῆς εἰσόδου, θὰ διέκρινέ τις ἔξωθεν, ὡς εἶνε ὁ κανών, τὸν προορισμόν του, θ' ἀνεγνώριζεν, ὅτι τὸ κτί-

[1] Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα. «Ἀθῆναι» τῆς 14 Νοεμβρίου 1924.

Η ΚΥΡΙΑ ΟΨΙΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ὡς ὑφίσταται ἀκόμη καὶ σήμερον.

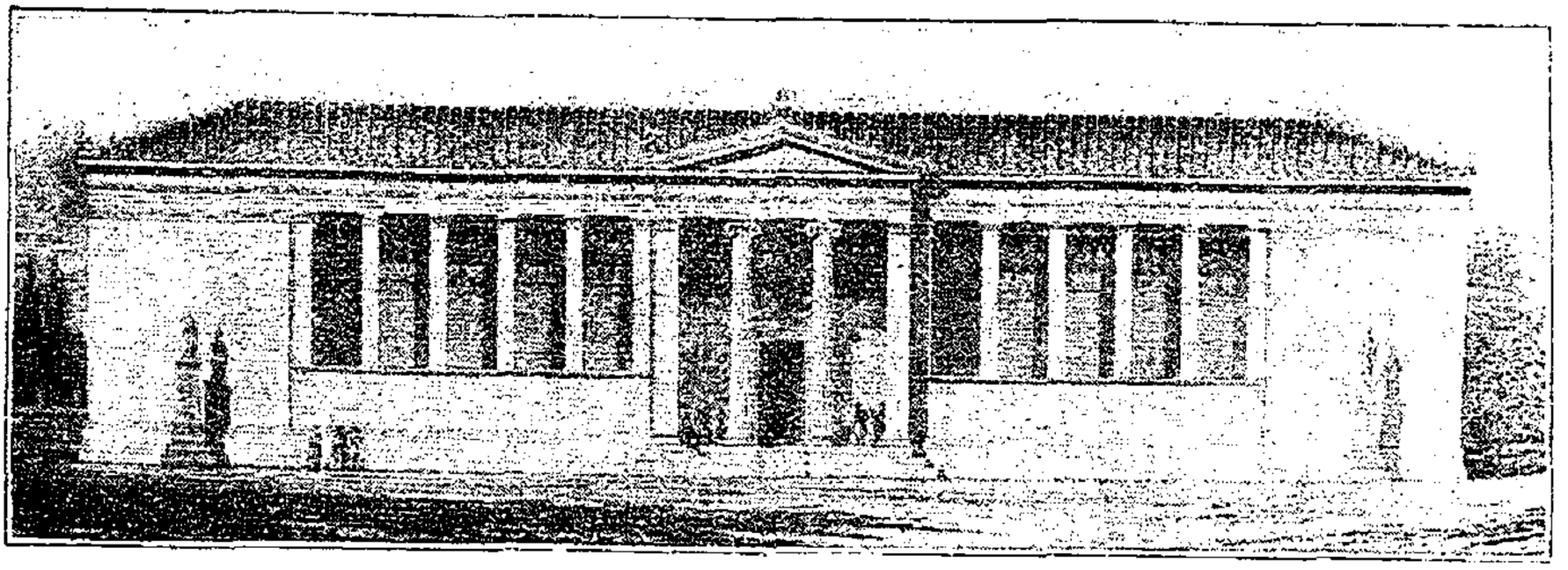

Φωτογραφία τοῦ δημοσιευθέντος σχεδίου, τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν.

Η ΚΥΡΙΑ ΟΨΙΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

κατεσκευάσθη (1839) ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκνονος

Χριστιανοῦ Χάνσεν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ μετατραπῇ οὕτω . . . . εἰς τὸ μέλλον.

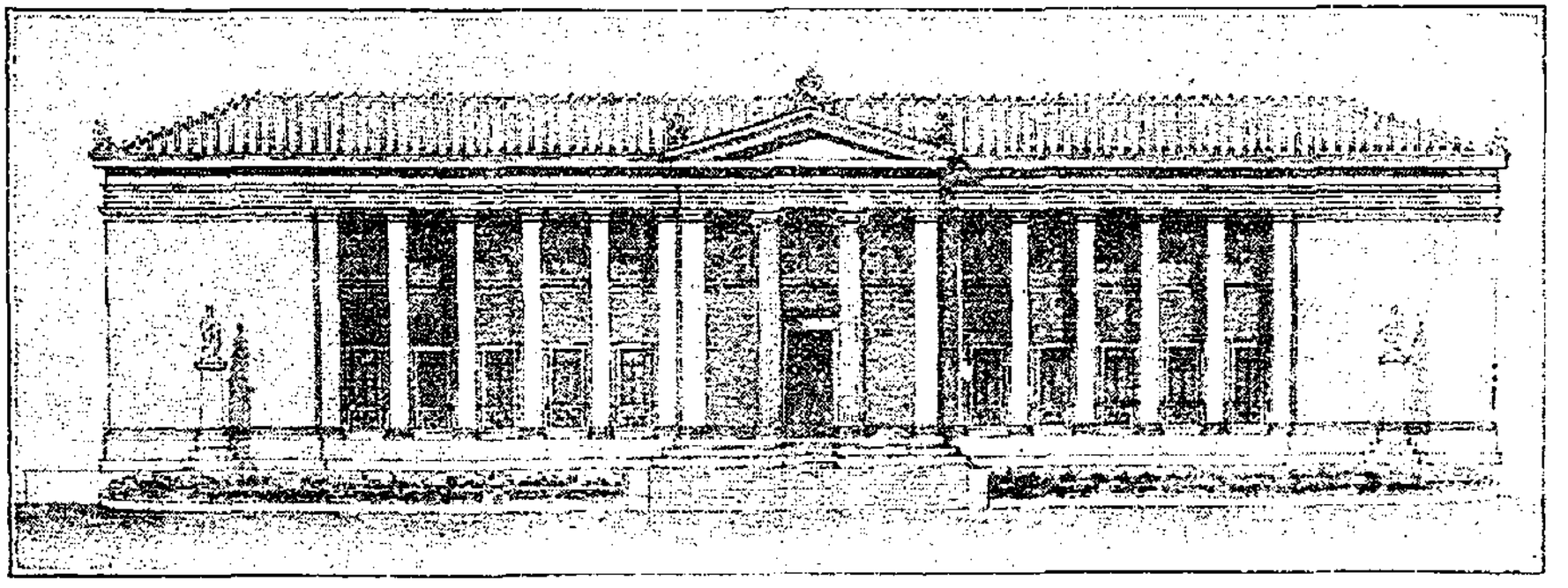

Ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν σχεδίων του κατὰ τὸν ἀρχιτέκτονα Παῦλον Βακᾶ.

ριον αὐτὸ εἶνε Πανεπιστήμιον, ὡς ἀναγνωρίζει πᾶς τις τὸ κτίριον ἑνὸς ἀνακτόρου, ἑνὸς θεάτρου, μιᾶς ἐκκλησίας κ.τ.λ.

Ὁ παρατηρῶν τὴν κυρίαν ὄψιν προσεκτικώτερον βλέπει προσέτι, ὅτι ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου ἀνηγέρθησαν 1) δύο κίονες μὲ ραβδώσεις καὶ αἱ σχετικαὶ παραστάδες τῶν Προπυλαίων καὶ 2) ἑκατέρωθεν αὐτῶν ἀνὰ μία κοινὴ βάσις, ὕψους τριῶν μέτρων, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθησαν ἀνὰ τέσσαρες τετράγωνοι στῦλοι μετὰ τῶν σχετικῶν παραστάδων. Φαντάζεται δ' ὁ παρατηρητής, ὅτι αἱ κοιναὶ βάσεις εἶνε τοῖχοι, πάχους ἴσου τοὐλάχιστον μὲ τὸ τῶν στύλων.

Ὁ ἐξετάζων ὅμως τὴν κατασκευὴν τοῦ κτιρίου, ἀντιλαμβάνεται μόλις εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Στοᾶς α') ὅτι κοιναὶ βάσεις πρὸς τοποθέτησιν τῶν τετραγώνων στύλων δὲν ὑφίστανται, β') ὅτι οἱ τετράγωνοι στῦλοι μετὰ τῶν σχετικῶν παραστάδων ἔχουσιν ἀνεγερθῆ ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως καὶ οἱ δύο κίονες μὲ ραβδώσεις καὶ αἱ σχετικαὶ παραστάδες τῶν Προπυλαίων καὶ γ') ὅτι αἱ ὡς κοιναὶ βάσεις φαινόμεναι ἔξωθεν δὲν εἶνε ἐν τῇ πραγματικότητι παρὰ θωρακεῖα, μεταξὺ τῶν τετραγώνων στύλων, δηλαδὴ τοῖχοι μικροῦ πάχους, μόλις τοῦ ἡμίσεος τοῦ τῶν στύλων, 45 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου περίπου καὶ ὕψους τριῶν μέτρων.

Κατὰ ταῦτα, ***ἡ κατασκευὴ τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου εἶνε ἐντελῶς διάφορος παρ' ὅτι φαίνεται ἔξωθεν.***

Οἱ λόγοι τῆς τοιαύτης κατασκευῆς.

Ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἷς ἀρχιτέκτων, ὅπως ὁ Χάνσεν, ἐσχεδίασε τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ κτιρίου του διὰ νὰ ἀπατᾷ τὸν θεατήν ; Καὶ ἀφοῦ προέβη εἰς τὴν τοιαύτην κατασκευὴν δὲν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἠνάγκασαν εἰς τοῦτο;

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι σήμερον θὰ ἦτο δύσκολον εἰς ἡμᾶς νὰ μαντεύσωμεν τοὺς λόγους τούτους τοῦ Χάνσεν. Εὐτυχῶς

ὅμως εἶχε τὴν πρόνοιαν αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ μᾶς τοὺς καταστήσῃ γνωστούς.

Πράγματι εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν σχεδίων τοῦ Πανεπιστημίου, τὴν γενομένην τῷ 1851, ἀναγράφεται:

«Μία ἀνοικτὴ Στοὰ εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν δὲν εἶνε μόνον στολισμὸς τοῦ κτιρίου, ἀλλὰ καὶ εὐχαρίστησις διὰ τοὺς φοιτητάς, οἵτινες πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν παραδόσεων δύνανται νὰ διαμένουν ἐντὸς αὐτῆς. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἔπρεπε νὰ ληφθῇ φροντὶς διὰ σκιὰν ἐντὸς τῆς Στοᾶς, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε ἐστραμμένη πρὸς μεσημβρίαν καὶ εἶνε ἐκτεθειμένη εἰς τὸν καυστικὸν ἥλιον κατὰ τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς ἡμέρας. Πρὸς ἀπόκτησιν σκιᾶς κατεσκευάσθη τὸ θωρακεῖον, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐτοποθετήθησαν καθίσματα, μεταξὺ τῶν τετραγώνων στύλων, οἵτινες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Στοᾶς φθάνουν μέχρι τοῦ ἐδάφους.»

Ὁ Χάνσεν ἐφρόντιζε νὰ θεραπεύῃ τὰς τότε ἀνάγκας καὶ νὰ σημειώνῃ ταύτας πρὸς δικαιολογίαν του, ἐνῷ ταὐτοχρόνως ἔκτιζε τὸ οἰκοδόμημα ὀρθῶς, σύμφωνα μὲ τὸν προορισμόν του, διὰ τὸ μέλλον.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸ 1839.

Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν διατὶ ὑπῆρχον αἱ ἀνωτέρω ἀνάγκαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἂς ἐξετάσωμεν ἂν ὑφίστανται αὗται καὶ σήμερον.

Πρὸς τοῦτο πρέπει ν' ἀναπαραστήσωμεν τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὑρίσκετο ἡ πόλις κατὰ τὸ 1839, ὅτε ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου, πέντε ἔτη μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ νὰ παραβάλωμεν ταύτας μὲ τὰς σημερινάς.

Κατὰ τὸ 1839 ἡ πόλις ἔκειτο εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ Πανεπιστήμιον εὑρίσκετο μακρὰν αὐτῆς. Πέριξ τοῦ Πανεπιστημίου δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ καλύβη.

Ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν τῶν σχεδίων τοῦ Χάνσεν παραλαμβάνω ἀκόμη τὰς κατωτέρω πληροφορίας:

«*Ἡ τοποθεσία τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου εἶνε ὑπέ-*

ροχος, ἀνταξία τῆς οἰκοδομῆς καὶ τοῦ ἱδρύματος. Πολλὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης ἔχουν κτίρια μὲ ὡραίαν ἀρχιτεκτονικήν, τὰ ὁποῖα ὅμως εὑρίσκονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν πόλεων, μεταξὺ ἄλλων οἰκοδομῶν, ἢ ἔχουν τοίχους ἀμαυρούς, οὓς δὲν φωτίζει ποτὲ ὁ ἥλιος, ἐνῷ ὁ ἐνοχλητικὸς θόρυβος τῆς ὁδοῦ εἰσχωρεῖ ἐντὸς αὐτῶν... Ἀήρ, φῶς, χῶρος, θέα, ὅλα λείπουν ἐκεῖ. Ἡ νέα ζωὴ μᾶς καταλαμβάνει, μᾶς περιβάλλει καὶ δὲν ἀφίνει καμμίαν διέξοδον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ διαφύγῃ ἡ φαντασία μας...

»Εὐτυχέστεροι ἡμῶν εἶνε οἱ φοιτηταὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὅταν ἵστανται εἰς τὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου βλέπουν πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις ἀρχαιότητας... Πρὸ αὐτῶν φαίνεται ἡ Ἀκρόπολις μὲ τὸν Παρθενῶνα. Παραπλεύρως τῆς Ἀκροπόλεως ὁ βράχος τοῦ Ἀρείου Πάγου. Περαιτέρω ἡ Πνύξ. Νοτιοδυτικῶς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ὑψοῦται ἡ Αἴγινα. Δυτικῶς ἀναφαίνεται ὑπὲρ τὸν Πειραιᾶ ἡ Σαλαμίς. Δεξιὰ εἰς τὴν πεδιάδα ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος καὶ ἀκόμη δεξιώτερον ὁ λόφος τοῦ Κολωνοῦ. Ἀριστερὰ πρὸς τὸν Ὑμηττόν, πλησίον τοῦ Ἰλισσοῦ, ἡ θέσις τοῦ Λυκείου κ.τ.λ.».

Τί βλέπομεν ἡμεῖς σήμερον ἱστάμενοι εἰς τὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου; Τί μένει ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω πανόραμα; Ποῖα κτίρια ἐπετράπη νὰ ἀνεγερθῶσι πέριξ καὶ μὲ ποίους ρυθμούς;

Ἂς μοὶ συγχωρηθῇ ν' ἀντιπαρέλθω ἐν σιγῇ διὰ νὰ μὴ παρασυρθῶ καὶ συγκρίνω τὸ παρελθὸν μὲ τὴν σημερινὴν ἀθλιότητα. Εἶνε εὔκολον, ἄλλως τε, εἰς τὸν καθένα ν' ἀντιληφθῇ τὸ τί ἔγινε καὶ τὸ τί γίνεται ἀκόμη αὐτὴν τὴν στιγμὴν πέριξ τοῦ Πανεπιστημίου!!

Μεταβολὴ ἐντὸς 85 ἐτῶν.

Τ' ἀνωτέρω ἀρκοῦν διὰ νὰ ὑπενθυμίσουν, ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ὅροι μετεβλήθησαν ἐντελῶς κατὰ τὸ διάστημα τῶν 85 ἐτῶν.

Ἀπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα εὑρίσκετο κατὰ τὸ 1839, ἡ πόλις ἐπεξετάθη πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον

καὶ ὁλονὲν τὸ περικυκλώνει ἀσφυκτικώτερον. Ἤδη ἐκ τῆς ὁδοῦ Σταδίου θεώμενον τὸ Πανεπιστήμιον ἐπισκιάζεται ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ κτίρια, τὰ ὁποῖα ἐπειράπη νὰ κτισθοῦν. Μετ' ὀλίγον θὰ ἐπισκιασθῇ πανταχόθεν, ἂν δὲν ληφθῇ φροντίς. Ὁ θόρυβος τῆς ὁδοῦ ἤρχισε πρὸ πολλοῦ ν' ἀντηχῇ ἐντὸς αὐτοῦ καὶ πέριξ ἀνεφάνησαν καφενεῖα, ξενοδοχεῖα, τροχιοδρομικαὶ ἐγκαταστάσεις κ.τ.λ.

Ὑπὸ τὰς νέας ταύτας συνθήκας ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ φοιτηταὶ διαμένουν ἐντὸς τῆς ἡμικλείστου Στοᾶς καὶ μάλιστα πρὸς εὐχαρίστησίν των, ὅτι ἀναζητοῦν ἐκεῖ σκιὰν κάτωθεν τοῦ θωρακείου καὶ ὅτι ἡ διαμονὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε εὐχάριστος, διότι σήμερον ὑπάρχουν τερπνότερα μέρη πέριξ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἄλλως τε καὶ ἂν ἤθελον νὰ διαμείνουν, ὁ χῶρος τῆς Στοᾶς εἶνε ἀνεπαρκέστατος διὰ τοὺς φοιτητάς, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἀνέρχονται εἰς ὀκτὼ χιλιάδας, ἐνῷ κατὰ τὸ 1844 ὑπῆρχον μόνον 152 φοιτηταί.

Τὸ συμπέρασμα ἐξ ὅλων αὐτῶν εἶνε, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται αἱ ἀνάγκαι, τὰς ὁποίας ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ ὁ Χάνσεν. Ἑπομένως πρὸ πολλοῦ ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται καὶ οἱ λόγοι ὑπάρξεως τοῦ θωρακείου τῆς Στοᾶς.

Ἄνευ θωρακείου;

Ἀλλ' ἐπιτρέπεται ν' ἀφαιρεθῇ τὸ θωρακεῖον; Κατὰ τὸν Χάνσεν, σύμφωνα μὲ τὴν κατασκευὴν τῆς οἰκοδομῆς, εἶνε ἀπαραίτητον ν' ἀφαιρεθῇ τὸ θωρακεῖον, διὰ νὰ δείξῃ τὸ κτίριον τὴν φυσικὴν ὄψιν του πρὸς τὴν πόλιν, διὰ νὰ φανοῦν ἔξωθεν τὰ ἀνοίγματά του, ὅπόταν θ' ἀρχίσῃ νὰ διακρίνηται καὶ ὁ προορισμός του, ὅτι εἶνε Πανεπιστήμιον. Καὶ δι' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ὁ ἀρχιτέκτων κατεσκεύασε τὸ θωρακεῖον εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δύναται ν' ἀφαιρεθῇ, χωρὶς νὰ ὑποστῇ τὸ κτίριον τὴν παραμικρὰν βλάβην ὡς πρὸς τὴν στερεότητά του.

Κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην, ἡ ἱστορία τοῦ κτιρίου ἔχει συνυφανθῇ μὲ τὴν περίφημον νεοελληνικὴν ἱστορίαν καὶ ἐνόσῳ διατηροῦμεν τόσα ἄλλα ἀκαλαίσθητα κτίρια, ἀμφιβόλου ἱστορικῆς ἀξίας, ἀσχημίζοντα τὴν πρωτεύουσάν

μας, θὰ ἦτο ἀσυνεπὲς ν' ἀφαιρέσωμεν τὸ θωρακεῖον διὰ ν' ἀναδειχθῇ ἡ ὄψις τοῦ Πανεπιστημίου ὡραιοτέρα παρ' ὅτι εἶνε σήμερον.

Ὁπωσδήποτε δὲν θέλω νὰ ἐπιμείνω ἐνταῦθα εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα, διὰ νὰ ἔλθω εἰς τὸ κυριώτερον θέμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔθιξα ἀκόμη.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν.

Πῶς θὰ φαίνεται τὸ κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ θωρακείου; Μήπως πρόκειται νὰ γείνῃ ἀσχημότερον;

Εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα παύω τὸν λόγον, διὰ ν' ἀπαντήσουν αἱ εἰκόνες τοῦ κτιρίου, τὰς ὁποίας παραθέτω.

Τὴν πρώτην παρέλαβον ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Χάνσεν. Τὴν δευτέραν ἀντέγραψα ἀπὸ τὴν πρώτην, ἀφαιρέσας τὸ θωρακεῖον. Οἱ ἀναγνῶσταί μου θὰ δυνηθοῦν νὰ τὰς ἀντιπαραβάλουν καὶ νὰ τὰς συγκρίνουν διὰ τῶν ἰδίων των ὀφθαλμῶν. Οὕτω θὰ σχηματισθῇ κοινὴ γνώμη ἂν πρέπῃ ν' ἀφαιρεθῇ ὁ πέπλος, ὁ ὁποῖος καλύπτει τὸ ὡραῖον κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡ λύσις δὲ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ θὰ δοθῇ ἀργὰ ἢ γρήγορα διὰ δημοψηφίσματος, μετὰ ἢ ἄνευ ἐκλογικῶν καταλόγων, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ λάβουν μέρος πάντες, μικροί τε καὶ μεγάλοι, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν λεωφόρον Πανεπιστημίου, διέρχεται καθ' ἡμέραν πλειστάκις, ὅλος ὁ ἀθηναϊκὸς λαός.

ΠΑΥΛΟΣ ΒΑΚΑΣ
Ἀρχιτέκτων

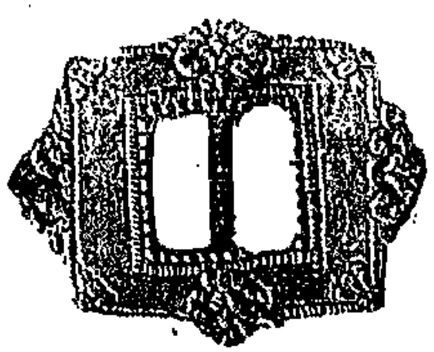

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΥΣΙΣ

Πρωϊνό.

Ἡμέρα ὁ καιρὸς γιορτάζει. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἔβαλε τὰ καλά του. Πρὶν βγῇ ὁ ἥλιος ὅλα ἦσαν συγυρισμένα, τακτοποιημένοι οἱ ἄνεμοι, καθαρισμένος ὁ οὐρανός.

Ὅταν ὁ ἥλιος πρόβαλε πάνω ἀπ' τὸν ὁρίζοντα, τὰ ηὗρε ὅλα ἐναρμονισμένα. Ἀνέβηκε λοιπὸν χαρούμενος κ' ἔρριξε τὰ χρυσάφια του ὁλόγυρα, ἀμέτρητα καὶ πλήθια.

Τὰ γαλάζια χρώματα τῶν ὀρσειρῶν πῆραν τὸ καθένα τὸν τόνο του, ἀπὸ τὰ πιὸ βαθιὰ ὡς τὰ αἰθέρια τὰ πιὸ διάφανα, ἔκαμαν τὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ κυανοῦ.

Τότε ἡ θάλασσα, μαγεύτρα ὅπως ἦταν πάντα, ἔβγαλε κάτι ἐλαφροὺς ἀχνοὺς ἀπ' τὰ βάθη της καὶ τοὺς ἔρριξε στὰ πόδια τῶν βουνῶν γιὰ νὰ τὰ ἐξιδανικεύσῃ.

Γάζες ἀνάλαφρες, τούλια αἰθέρια ἀνέβηκαν οἱ ἀχνοὶ τῆς θάλασσας καὶ τύλιξαν τὰ γαλάζια βουνὰ ὡς τὴ μέση, γιὰ νὰ φανοῦν οἱ μορφὲς ὡραιότερες ἀκουμπισμένες στὸν οὐρανό.

Ἔτσι, ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει καὶ ἡ ἡμέρα προχωρεῖ, τὸ τύλιγμα καὶ τὸ ξετύλιγμα τῶν ἀτμῶν γίνεται ἕνα σωστὸ παιγνίδι, ὅσπου τὸ φῶς ὑπερτερεῖ καὶ μένει μιὰ ἀτμοσφαῖρα καθαρά, δείχνοντας τὰ βουνὰ καὶ τὴ θάλασσα μὲ γραμμὲς ἀναλλοίωτες, σχεδὸν σκληρές.

Τόσο ὡραῖος γίνεται ὁ καιρός, ποὺ δίχως ἄλλο θὰ χαλάσῃ. Αὐτὴ ἡ μεγάλη σιωπή, ἡ διαύγεια τῆς ἀτμοσφαίρας, ποὺ δείχνει τὰ μακρινὰ πλησιέστερα, εἶναι ὅλα προμηνύματα κάποιας ἀνατροπῆς.

Οἱ ἄνεμοι συνωμοτοῦν, ψιθυρίζουν μέσ' στὰ κλαδιά, ἡ θάλασσα ἐλαφρὰ ρυτιδώνεται, τὰ σύννεφα, κρυμμένα ποιὸς ξέρει ποῦ, ἑτοιμάζονται νὰ ἐνσκήψουν.

Εἶναι παμπόνηρα τὰ σύννεφα, γιατὶ ξέρουν ν' ἀλλάζουν μορφὲς ὅπως κανένα στοιχεῖο. Μπορεῖ νὰ εἶναι πλάϊ σας καὶ νὰ μὴ φαίνωνται, μπορεῖ νὰ τρυπώνουν σὲ χαράδρες ἢ νὰ βουτοῦν στὴ θάλασσα ὣς στὴ στιγμὴ ποὺ θὰ διαλέξουν αὐτὰ ν' ἀναπηδήσουν στὸν οὐρανὸ καὶ νὰ κάμουν καρτέρι τῆς ἀνατολῆς ἡ συνοδία στὸ βασίλεμα τοῦ ἥλιου.

Τὰ σύννεφα δὲν πιάνονται, οὔτε μὲ τὴ φαντασία οὔτε μὲ τίποτε. Τυραννοῦν τοὺς ζωγράφους, ξεγελοῦν τοὺς ναυτικούς, γίνονται χάλαζα ἢ βροχὴ γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν χωρὶς λόγο τοὺς ἀγρότας. Παιδιὰ ἀναρίθμητα τοῦ Πρωτέως ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ θὰ εἶναι ὡς τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου γιὰ τὴ χαρὰ καὶ γιὰ τὴ λύπη τῶν ἀνθρώπων.

Τώρα κάμνουν πὼς φοβοῦνται τὸν ἥλιο, ἀλλὰ δὲν ἀργεῖ ἡ ἡμέρα ποὺ θὰ ὁρμήσουν ὅλα μαζὶ κατάμαυρα καὶ πυκνὰ καὶ θὰ τὸν χωρίσουν ἀπὸ τὰ γαλανὰ βουνὰ καὶ τὴ θάλασσα ποὺ τόσο ἐρωτοτροποῦν μαζί του.

Θὰ γίνουν χιόνι, θὰ γίνουν πάγοι καὶ θὰ καθίσουν στὶς κορφὲς τῶν βουνῶν προσωρινοὶ κυρίαρχοι, ὥσπου νὰ τὰ ρουφήξῃ γελαστὸς ὁ ἥλιος καὶ νὰ συνεχισθῇ τὸ αἰώνιο παιγνίδι τῆς ἐναλλαγῆς τῶν στοιχείων.

Σήμερα ὅμως ὁ καιρὸς γιορτάζει! —Κ' ἐγὼ μαζί του.

Γαλήνη.

Σὲ μιὰ πλαγιὰ κατηφορική, στὴ ρίζα ἑνὸς δένδρου κάθισα.

Ἡ ἴδια πάλι ὀνειρώδης θέα, ἡ ἴδια ἡσυχία. Κανένας κρότος παρὰ τὸ ἀεράκι μέσα στὰ κλαδιὰ καὶ οἱ φωνὲς τῶν πουλιῶν.

Βομβοῦν τὰ ἔντομα χωρὶς νὰ φαίνωνται.

Περνοῦν οἱ πεταλοῦδες στ' ὁλόχρυσο φῶς καὶ στέκουν ἁπαλὲς στ' ἀγριολούλουδα.

Ἀργὰ καὶ ποὺ ἀκούεται κανένα κουδούνι μουλαριοῦ ποὺ περνᾶ ἀόρατο στὰ μονοπάτια τῶν πλαγιῶν γιὰ κάποιο χωριό. Ἄνθρωποι πουθένα. Μοναξιὰ ἀπόλυτη. Αὐτὸ εἶναι ἡ μαγεία τῆς στιγμῆς! Αὐτὸ ζητοῦσα. Καὶ μπορῶ νὰ πῶ πὼς ξαναμπαίνω ἔτσι στὴν ἀληθινὴ ζωή, σὰν σ' ἕνα λουτρὸ δροσερὸ καὶ ζεστὸ ποὺ μὲ ξυπνᾶ καὶ μὲ τρέφει.

Κάτω, πολὺ μακρυά, πλάϊ στὴ θάλασσα, μιὰ πολιτεία ζωγραφίζεται μὲ τὰ πυκνὰ σπίτια της, τὶς ἐκκλησίες καὶ τοὺς δρόμους της. Εἶναι τὸ Ἄγιον. Πόσο χαρούμενα μετρῶ τὴν ἀπόστασι, γιατί, ἂς ἦτον ὅποια πολιτεία τοῦ κόσμου, ἡ καλύτερη, δὲν ἤθελα νὰ εἶμαι ἐκεῖ!

Ὅτι ξέφυγα ἀπ' ἐκεῖ μέσα, ὅτι βλέπω μιὰ πόλι ἔτσι τόσο μικρὴ μέσα ἀπὸ τὴ φούχτα μου, εἶναι μιὰ ἡδονή, μιὰ ἀπολύτρωσις.

Κι' ὅμως ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους. Πάρα πολὺ μάλιστα. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ μακρυά...

Οἱ λύπες τους, οἱ στενοχώριες τους, ἡ πάλη τους, ἡ προσπάθειά τους νὰ ζήσουν ὅλο καὶ καλύτερη ζωή, μ' ἐγγίζουν δυνατά. Τοὺς ἀγαπῶ, ἀλλ' αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη ν' ἀποχωρίζωμαι κάποτε ἐντελῶς ἀπ' αὐτούς, γιὰ ν' ἀντλήσω δυνάμεις ἀπ' τὴ μοναξιά, νὰ μπορέσω κατόπιν νὰ τοὺς βοηθήσω.

Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄπειροι, καὶ γι' αὐτὸ κουτοὶ καὶ κακοί. Ὅσοι κατορθώσουν νὰ καταλάβουν τὸ νόημα τῆς ζωῆς, αὐτοὶ γίνονται πηγὴ εὐτυχίας στὶς κοινωνίες. Μέσ' ἀπ' αὐτοὺς βγαίνουν οἱ ἐξαίσιοι τύποι τῶν ἀνθρώπων ποὺ τόσο θαυμάζομε.

Ἀλλὰ γιατί μέσα στὶς πολιτεῖες νὰ παραστρατῇ τόσο ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ χάνῃ αὐτὸ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ποὺ νοιώθει ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος;

Γιατὶ δὲν ἔχει τὴ γαλήνη ποὺ χρειάζεται στὴν ψυχὴ καὶ στὴ σκέψι. Ἡ μεγάλη ἐνεργητικότης, ἡ ἐξακολουθητικὴ ἐνεργητικότης σκοτώνει.

Καλοκαίρι.

Πόσο μεγάλες εἶναι οἱ ἡμέρες ἐδῶ!

Φέγγει στὶς τρεῖς μετὰ τὰ μεσάνυχτα καὶ στὶς ἐννέα τὸ βράδυ ἔχει ἀκόμα φῶς.

Κι' ὅλες οἱ ὧρες εἶναι χρυσὲς ἀπὸ τὸν ἥλιο, ποὺ βγαίνει σὰν ἀληθινὸς θεὸς πίσω ἀπ' τῆς χαμηλότερες τώρα ὀροσειρὲς τῆς Στερεᾶς.

Ἡ μεγάλη μου ἔκπληξις κόπασε.

Ἄρχισα νὰ ἐννοῶ καλύτερα τὸ φυτικὸ βασίλειο τοῦ δάσους. Κάποια σχέσις φιλικὴ ἄρχισε μὲ τὰ περήφανα καὶ πλούσια ἔλατα. Εἶμαι λιγώτερο ξένη. Κατάλαβαν πὼς δὲν ἦλθα νὰ τὰ ταράξω, ἀλλὰ πὼς προσπαθῶ νὰ ἐντείνω τὴν ἀνθρώπινη ὑπόστασί μου ὡς τὴ δική τους τὴ φυτική, σκοτεινὴ καὶ ὑγρὴ ριζωμένη στὴ γῆ, ἀλλὰ τόσο ἐκφραστικὴ μὲ τὴ γραμμὴ καὶ τὸ χρῶμα ὑπόστασί τους.

Κάθε δένδρο ἔχει τὸ χαρακτῆρα του. Ἄλλα εἶναι ἄρτια κι' ἄλλα ἀκρωτηριασμένα δένδρα, ἄλλα στεῖρα κι' ἄλλα στολισμένα μὲ καρπὸ στὴν κορφή τους, κάτι ἐπιμήκη κουκουνάρια πράσινα ἀνοικτά, σὰ γαλάζια κεράκια ποὺ θὰ γίνουν σιγὰ-σιγὰ σκοῦρα καφεδιὰ ὅταν ὡριμάσουν. Μερικὰ ἔλατα καμένα ἀπὸ κεραυνὸ στέκουν ἀκόμη θαρραλέα μὲ τὰ κλαριὰ τεντωμένα σὰ χέρια ποὺ θέλησαν ν' ἀπομακρύνουν τὸ κακὸ καὶ δὲν μπόρεσαν.

Ἄλλα πάλι, γέρικα, ἀσημένια, εἶναι πεσμένα ἀνάμεσα στὰ ζωντανὰ δένδρα καὶ ξαναγίνονται σκόνη μὲ τὴ βοήθεια τῆς βροχῆς. Ρίζες αἰωνόβιες, κλαριὰ βαρυά, βελόνες ξεφτισμένες, σωριάζονται ὅπως μποροῦν στὴ σιωπηλὴ μοναξιά τους. Λείπει τὸ ἀνθρώπινο χέρι, ποὺ θὰ τὰ ξεχώριζε. Ἡ κοινωνία τῶν δένδρων θέλει κι' αὐτὴ τοὺς νοσοκόμους της καὶ τοὺς νεκροθάπτες της. Τὸ δένδρο περιμένει τὸν ἄνθρωπο, ἔστω κι' ἂν θὰ τὸ κόψῃ.

Τὰ νέα δάση δὲν τὸν ζητοῦν, εἶναι ὅμως λίγα. Τὰ βλέπω μακρύτερα νὰ σκαρφαλώνουν κάτι πλαγιὲς πρὸς τοὺς λόφους τοῦ Χελμοῦ καὶ μοιάζουν σὰν στρατὸς ἀπὸ παπαδόπουλα, ντυμένα πρασινόμαυρα ἀνεμισμένα ράσα, καὶ μοιάζουν ἀλήθεια σὰν θεωρίες ποὺ ξεκίνησαν γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς κορφῆς.

Ἐδῶ μπροστά μου βλέπω δυὸ ἔλατα, ποὺ εἶναι σκληρὲς ἀντιθέσεις. Τὸ ἕνα εἶναι ὅλο ζωή, νιάτα, ὑγεία, χαρά, μὲ ὅλα τὰ κλαριά του βλαστημένα κυκλικά, μὲ τὶς κουκουνάρες του, τὸ φῶς καὶ τὸν ἀέρα γύρω του δίχως ἐμπόδιο· τὸ ἄλλο σὲ κάποια μικρὴ ἀπόστασι στέκει κ' ἐκεῖνο μὲ τὰ κλαριά του ἀπείρακτα, στεφανωτά, καὶ μιὰ κορφὴ εἴκοσι χρονῶν. Ἀλλὰ τὸ δυστυχισμένο εἶναι κόκκινο, κατακόκκινο καί, χωρὶς νὰ χάνῃ οὔτε μιὰ βελόνα του, ἔχει χάσῃ ὅλους τοὺς χυμούς του, — κανένα πουλὶ δὲν τὸ πλησιάζει νὰ καθίσῃ — δὲν πρόφθασε νὰ κάμῃ κουκουνάρες, πέθανε νέο, ὄχι ἀπὸ κεραυνό, οὔτε ἀπὸ ἀνθρώπινη κακομεταχείρισι, ἀλλὰ ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιὰ αἰτία κρυφή, ἐσωτερικὴ δική του — ἀρρώστια ποὺ δὲν μοιάζει τοῦ κορμιοῦ, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς . . .

Ὁ ποιητὴς θὰ τοῦ ἔκαμνε ἕνα τραγούδι, ἐγὼ τὸ κυττάζω συμπαθητικὰ καὶ ζητῶ σὰν πάντα τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ, τὸ φάρμακο ποὺ σώζει τὴ ζωὴ ἀπ' τὸ θάνατο.

Αὐτὰ γιὰ τὰ ἔλατα. Καὶ τί γιὰ τὰ πουλιά; Γ' ἀκούω δίχως νὰ τὰ βλέπω ὅλη μέρα. Ἄλλα ψάλλουν κι' ἄλλα κατώτερα στὸ τραγούδι ἔχουν χωριτωμένες φωνὲς κ' ἐρωτα-ποκρίσεις. Ἡ γειτονιὰ αὐτὴ τῶν πουλιῶν καὶ ἡ τελεία ἔλλειψις κρότου τουφεκιοῦ (γιατὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀπαγορεύεται τὸ κυνήγι καὶ δὲν ἦλθαν ἀκόμη λαθραῖοι κυνηγοὶ) ἐμπνέουν τὴν ἀσφάλεια. Ἀφοῦ κανεὶς δὲν τὰ κυνηγᾶ, κάθονται εὐτυχισμένα στὴ βαθειὰ πρασινάδα τὰ πουλιά.

Ὡς πότε ὅμως;

Νύχτα.

Τὸ σεληνόφως ἔδωσε μιὰ νέα χάρι στὸ περιβάλλον τῆς νύχτας. Ἂν καὶ δὲν βλέπομε καλὰ τὴν ἴδια τὴ σελήνη γιατὶ τὴν ἔχομε πίσω μας, βλέπομε ὅμως τὸ φῶς της

χυμένο σὰν πλούσιο μάννα ποὺ εἰσχωρεῖ παντοῦ, ἀκόμη καὶ στὰ μαῦρα ἔλατα ποὺ καμώνονται δῆθεν ἀδιαφορία, ἀλλὰ ποὺ πίνουν ἄπληστα τὸ γλυκὸ φῶς ὡς τὶς τελευταῖες βελόνες τους.

Εἴδατε ποτέ σας τοὺς ἀστερισμοὺς τὴ νύχτα στὸ βουνὸ μὲ πλαίσιο ἀπὸ ἔλατα;

Τὸ κάθε ἄστρο μοιάζει διπλάσιο, ὑγρὸ χρυσάφι ἕτοιμο νὰ διαλυθῇ ἐπάνω στὶς μαῦρες δενδροκορφές.

Πηγαινοέρχονται κι' ἄλλα φῶτα κάτω στὶς ρίζες καὶ στὰ τσαλιὰ — ἀνάβουν καὶ σβύνουν σὰ φωτεινοὶ τηλέγραφοι καὶ διαγράφουν κάποτε κύκλους μικροὺς σ' ἕνα δειλὸ πέταγμα.

Εἶναι οἱ γλυκοτραγουδισμένες πυγολαμπῖδες τοῦ Σέλλεϋ, τοῦ ἄγγλου ποιητῆ. — Χθὲς τὴ νύχτα, ἦρθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς καὶ κάθισε κατὰ λάθος ἐπάνω μου, ἔδειξε τὸ πράσινο φώσφορο, κρυμμένο μέσ' στὴ μικρή της ἐντομικὴ ὕπαρξι, καὶ σὰ νὰ μοῦ ἔδωσε μ' αὐτὸ τὸ φῶς ὅ,τι ὑπέρτατο εἶχε νὰ δώσῃ, πέταξε πάλι καὶ χάθηκε μέσα στὸ σκότος...

Ὕπαρξις κι' Ἀνυπαρξία.

Ἔλατα πανύψηλα καὶ φουντωτά, ἐλατάκια μικρὰ καὶ ὅλο τρυφεράδα, ἔλατα μοναχικὰ καὶ ἄλλα ἀδελφωμένα σὲ οἰκογενειακὲς κοινωνίες, ἔλατα ποὺ πολλαπλασιάζονται κι' αὐξάνουν μὲ τὸν ἀριθμὸ τρία, κι' ἄλλα μὲ ρυθμὸ τετραδικὸ ἢ πενταδικὸ ἢ ἀναρίθμητο, ὅλα τὰ ἔλατα σήμερα τὸ πρωΐ ψάλλουν καὶ εὔχονται μὲ τὴ δική τους γλῶσσα, μὲ τὸ ἄρωμα!

Μυρίζουν τόσο δυνατὰ στὸν ἥλιο μετὰ τὴ βροχή, ὥστε μοιάζει θυμίαμα ποὺ ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ σὰν μιὰ εὐχαριστία γιὰ τὴ ζωὴ ποὺ ζοῦν!

Ὅσα ὄντα βασανίζονται καὶ πονοῦν ζητοῦν τὸ λυτρωμὸ τῆς ἀνυπαρξίας, ἀλλὰ δὲν καταλαμβάνουν—ἀκόμη καὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸν θεῖο σπινθῆρα τοῦ πνεύματος—ὅτι ζωὴ θὰ πῇ πάλη γιὰ νὰ γίνῃ ἁρμονία.

Τὰ δένδρα σήμερα τὸ πρωΐ περνοῦν εὐτυχισμένες στιγμὲς ἁρμονίας. Πέρασαν ὅλο τὸ στεγνὸ καλοκαίρι δίχως μιὰ σταλαγματιὰ βροχῆς. Τώρα ποτίσθηκαν καὶ θερμαίνονται στὴ γλυκειὰ θαλπωρὴ τοῦ ἥλιου. Ἐλαφρὰ ἀεράκια περνοῦν ἀνάμεσα στὰ κλαριά τους, χωρὶς νὰ τὰ ταράξουν. Πῶς νὰ μὴν χαίρωνται καὶ νὰ μὴν ἀναδίνουν τὴ μεθυστικὴ αὐτὴ μυρωδιά;

Ὕπαρξις, ἀνυπαρξία. Τί θὰ ποῦν αὐτὰ τὰ λόγια στὴ γλῶσσά μας; ***Εἶμαι ὑπὸ τὴν ἀρχήν,*** δηλαδὴ ὑπάγομαι σὲ νόμους. Ἀνυπαρξία = σπάνω τοὺς δεσμούς, ἀφαιρῶ τὴν ὑποχρέωσι ν' ἀναγνωρίζω τὸν ἑαυτόν μου ἀπέναντι μιᾶς ἀρχῆς.

Πρώτη φορὰ σκέφθηκα τὴ σημασία αὐτῶν τῶν λέξεων, τὴ βαθειὰ ἔννοια ποὺ περικλείουν καὶ τὴ σκληρὴ ἀντίθεσί τους.

Τὰ ἔλατα μοῦ τὴν ψιθύρισαν καὶ μοῦ εἶπαν:

«—Στὸν κόσμο εἶναι δύο ρεύματα ποὺ θ' ἀκολουθήσωμε ὅλοι, εἴτε θέλομε εἴτε δὲν θέλομε. Τὸ ἕνα πάει στὸ ***Μηδὲν*** καὶ τὸ ἄλλο στὸ ***Εἶναι.***

»Ὅποιος ἀκούει τοὺς νόμους ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρξῃ καὶ θὰ περάσῃ ἀνάμεσα ἀπ' τὴ ζωὴ στὸ ρεῦμα τοῦ ***Εἶναι.***

»Ὅποιος περιφρονεῖ τοὺς νόμους καὶ δὲν θέλει νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ, θὰ πέσῃ συντρίμμι ἄχρηστο μέσ' τὰ θολὰ νερὰ τοῦ ποταμιοῦ ποὺ κυλᾶ στὸ ***Μηδέν.***

»Ἐμεῖς τὰ δένδρα ὑπακούομε πάντοτε καὶ μόνον ***ἐξωτερικὲς*** δυνάμεις μᾶς ἐμποδίζουν κάποτε νὰ ἐκτελέσωμε τοὺς μεγάλους ὁρισμούς.

»Ἐσεῖς ὅμως οἱ ἄνθρωποι ὅλο καὶ ἀνταρσίες κάνετε, ὅλο καὶ γυρεύετε ἐξηγήσεις ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχουν καὶ ἀπομακρύνεσθε ἀπὸ τὸ δικό σας τὸ ρητό: «Ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν».

»Γεμίζει τὸ θολὸ ποτάμι ἀπὸ τὰ κορμιά σας, αὐτοκτονεῖτε θεληματικὰ καὶ ἄθελα. Προτιμᾶτε νὰ ζῆτε σὰ ζῶα

παρὰ σὰν ἄγγελοι κι᾽ ὅμως... ἔχετε τὴ σκέψι... πλησιάζετε στὴ σοφία καὶ λοξοδρομεῖτε».

Κι᾽ ὅσο μοῦ μιλοῦν τὰ ἔλατα, τόσο μυρίζουν δυνατὰ καὶ σκορποῦν βάλσαμα ζωῆς γύρω τους.

Τὸ χρῶμα τους γίνεται ὁλοένα βαθύτερο πράσινο μὲ τὶς χανδρίτσες τὶς καφεδιές, ποὺ ρίχνουν μιὰ σκιὰ στὴν πρασινάδα τους.

Πέρα, μακρυὰ ἡ θάλασσα γυαλίζει σὰ γαλάζιο θαμπὸ γυαλὶ καὶ δὲν ἀντανακλᾷ τίποτε ἀπὸ τὸν οὐρανό.

ΕΛΛΗ ΧΑΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

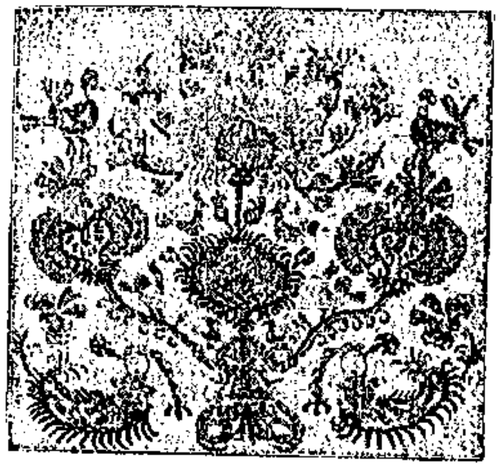

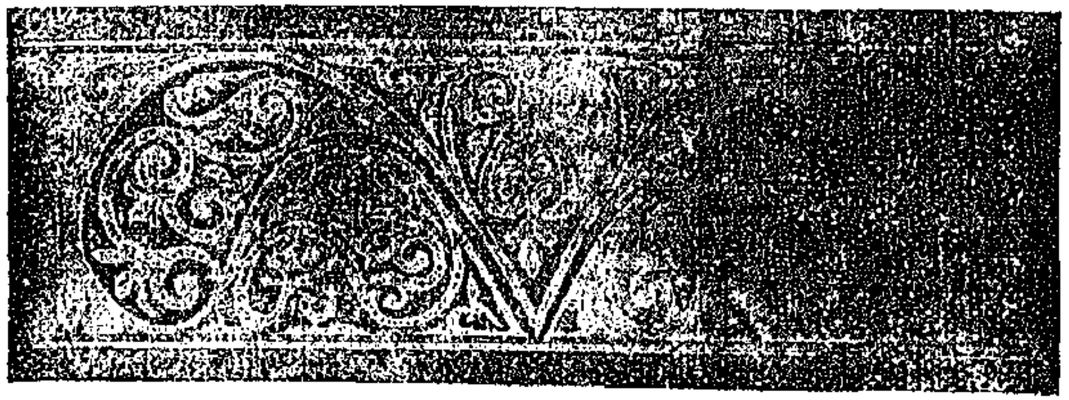

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΛΕΥΣΙΣ

Μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ διατηρήσωσι τὴν προτέραν ἀκμὴν αἱ ἀρχαῖαι ἀπόκεντροι πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ δόξα ὠφείλοντο κυρίως, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς τὰ περίφημα εἰδωλολατρικὰ ἱερά των. Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ αἱ πόλεις αὗται δὲν ἐξαφανίσθησαν παντελῶς ἀλλὰ παρήκμασαν μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ ἐξεμηδενίσθησαν ἕνεκα τῆς ἀσημότητος εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς προτέρας ἱερᾶς αἴγλης.

Καὶ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα αἱ ἀνασκαφαὶ μᾶς ἀπεκάλυψαν πολλὰ τεκμήρια, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα μανθάνομεν ἀσφαλῶς, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ, πιθανῶς δὲ καὶ κατεστράφη τὸ ἱερόν, ἡ κατοίκησις τοῦ τόπου ἐξηκολούθησεν, ἐπί τινα χρόνον τουλάχιστον, νὰ εἶνε ἀξιόλογος.

Πιθανὸν εἶνε, ὅτι τουλάχιστον κατὰ τὸν τέταρτον καὶ ἴσως καὶ τὸν πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. ἡ πόλις τῆς Ἐλευσῖνος διετήρησε τὴν μορφήν, ποὺ εἶχε κατὰ τοὺς τελευταίους Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Αἱ ἀρχαῖαι κατοικίαι θὰ διετηροῦντο ἀκόμη ὅπως καὶ πρότερον πέριξ καὶ πλησίον τοῦ ἱεροῦ, ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ ἐπὶ τοῦ πλησίον τῆς βάσεως τούτου ἐπιπέδου χώρου, καὶ τὰ κοινῆς χρήσεως ἱδρύματα παρέμεναν καὶ τότε ἐν ἐνεργείᾳ. Ἀκριβῶς ἔμπροσθεν τῆς ἀνατολικῆς

πολυτελεστάτης διακοσμητικῆς εἰσόδου τῆς μεγάλης πρὸ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων αὐλῆς τοῦ Ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη ἐσχάτως ἀξιόλογον ἀρχαῖον λουτρόν. Ἐντὸς τῶν ὑπογείων σκοτεινῶν χώρων τούτου, τῶν ὑποκαύστων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον, ἵνα διὰ τεχνικωτάτης κατασκευῆς διοχετεύεται δι' αὐτῶν ἡ θερμότης εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ λουτροῦ, εὑρέθησαν πήλιναι λυχνίαι μὲ σταυρὸν ἢ ἄλλα χαρακτηριστικὰ χριστιανικὰ σύμβολα τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος, ποὺ ἀποδεικνύουν, ὅτι καὶ τότε ὑπῆρχε καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ λουτρόν. Πρὸς δυσμὰς τῆς κορυφῆς τῆς ἀκρο-

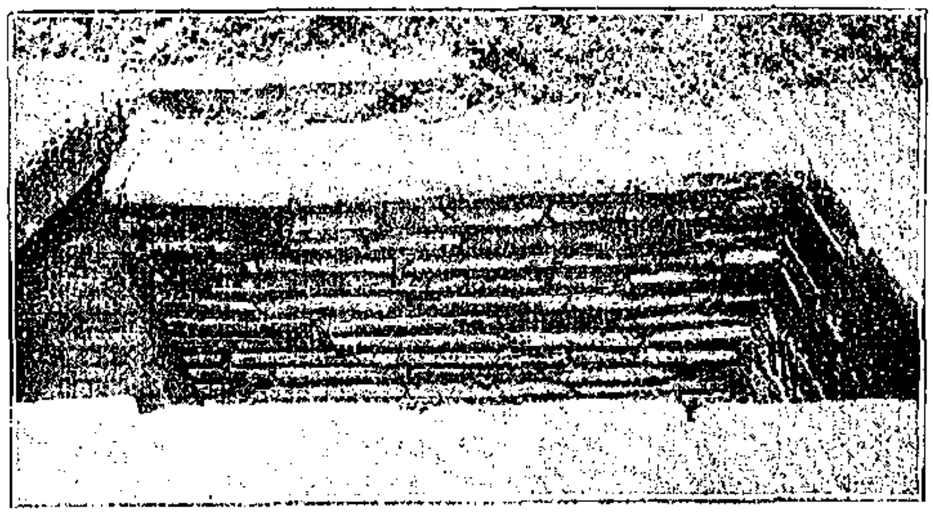

Εἰκ. 1.—Τὸ ἐσωτερικὸν παλαιοῦ χριστιανικοῦ τάφου Ἐλευσῖνος.

πόλεως τῆς Ἐλευσῖνος, ὅπου ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου τμήματος τοῦ λόφου σημαντικὸν τμῆμα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀπεκαλύφθησαν μεγάλαι, θαλαμοειδεῖς λαξευμέναι βαθέως εἰς τὸν βράχον δεξαμεναὶ κατασκευασθεῖσαι ἴσως τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα. Ἐντὸς τούτων εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἄφθονα μικρὰ καὶ μεγάλα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὰ σχήματα καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς δεικνύουν, ὅτι κατεσκευάσθησαν τὸν τέταρτον ἢ πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα, ἐπὶ ἑνὸς δὲ μικροῦ πηλίνου ἀγγείου ποὺ εὑρέθη ἐντὸς τῆς καλλιτέρας ἐκ τῶν δεξαμενῶν τούτων εἶνε γραμμένη μὲ μαῦρον χρῶμα ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφὴ ***εὐλογία σοι***

καλέ. Ἀποδεικνύουν ταῦτα, ὅτι καὶ κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. ἐγίνετο μεγάλη χρῆσις τῶν δεξαμενῶν τούτων, καὶ ὅτι ἑπομένως ἐξηκολούθησε καὶ τότε πλησίον αὐτῶν ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων κατοίκησις.

Τί ἔγινε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸ μέγα Τελεστήριον καὶ τὸν

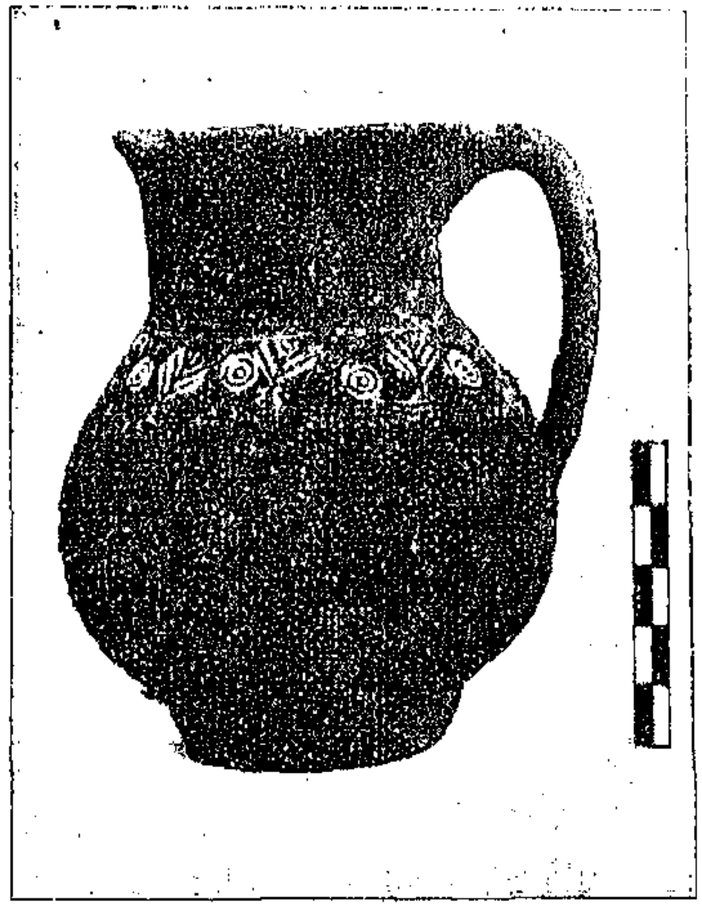

Εἰκ. 2.—Πήλινον ἀγγεῖον τοῦ χριστιανικοῦ τάφου τῆς Ἐλευσῖνος.

ἐκτεταμένον χῶρον τοῦ ἱεροῦ, ὁ ὁποῖος ἐκλείετο διὰ τοῦ μεγάλου περιβόλου, δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς. Ὑπὸ τῶν παλαιοτάτων χριστιανῶν ἱστορικῶν παραδίδεται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης ἐπανέφερε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν τὸ Τελεστήριον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο τουλάχιστον πολὺ βεβλαμμένον ἐγκαταλειφθὲν κατὰ

τὴν πρώτην ἔκρηξιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τοῦ πόθου τῆς ἐκδικήσεως τῶν νικητῶν πλέον μὲ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελαν νὰ ἐκμηδενίσωσι πρὸ πάντων τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος ἕνεκα τῆς μεγίστης ἐπιρροῆς, ποὺ εἶχεν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ἡ θρησκεία τῶν Ἐλευσινιακῶν θεῶν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι κατ' αὐτοκρατορικὴν ἐπιταγὴν καὶ ἐπανελήφθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου

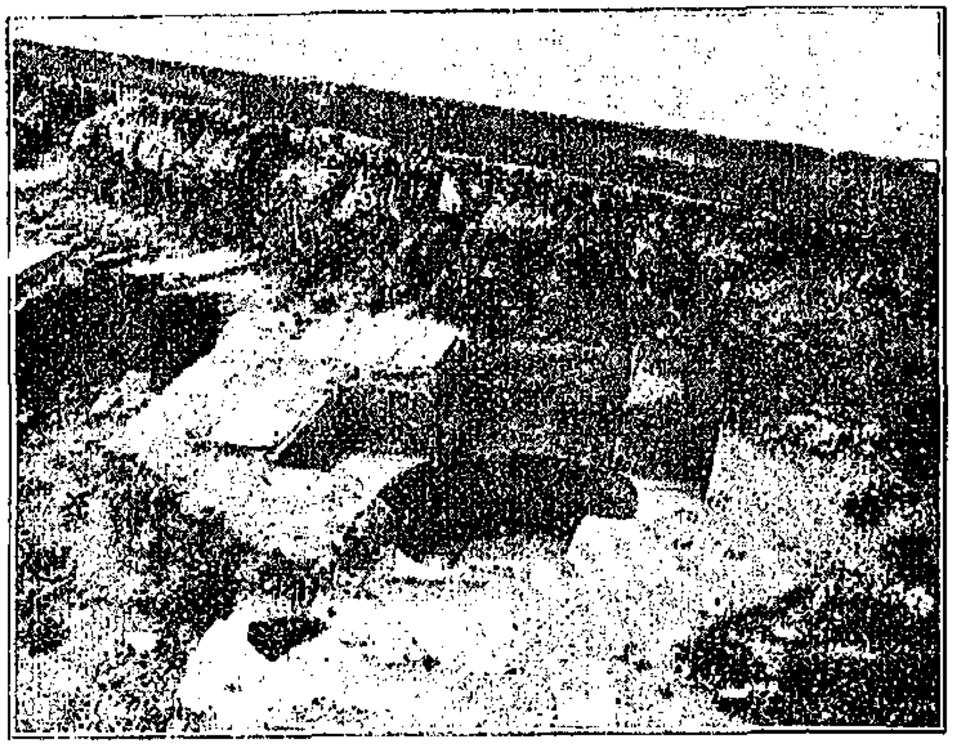

Εἰκ. 3.—Ἡ κολυμβήθρα τοῦ Βαπτιστηρίου παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐλευσῖνος.

ἡ διακοπεῖσα μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον ἐπίσημος τέλεσις τῶν Ἐλευσινιακῶν Μυστηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε μυηθῆ καὶ ὁ Ἴδιος.

Ὅτι καὶ τὸ κτήριον τοῦ Τελεστηρίου εἶχε καταστραφῆ καὶ ἐπανεκτίσθη τότε δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν σωθέντων μέχρι σήμερον λειψάνων τούτου, τὸ πιθανώτερον δ' εἶνε, ὅτι μόνον ἐλειλατήθη καὶ κατεστράφησαν αἱ χάριν

τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων ἱδρυμέναι ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκαταστάσεις.

Πολὺ πλησίον τοῦ Τελεστηρίου φαίνεται, ὅτι ἔγινε πολὺ ἐνωρίς, ἴσως ἀμέσως μετὰ τὴν βιαίαν διακοπὴν τῆς λειτουργίας τοῦ μεγάλου εἰδωλολατρικοῦ ἱδρύματος, χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ἀποδεικνύεται τοῦτο, διότι ὀλίγα μόνον μέτρα μακρὰν τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας τοῦ Τελεστηρίου

Εἰκ. 4.—Προτομὴ Ἀντωνίου μὲ ἐγχάρακτον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

χαμηλὰ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου, εἰς τὸ σημεῖον περίπου ὅπου ὁ ἀκραῖος στρογγύλος πύργος τοῦ Περικλείου περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, ἐνώνεται μὲ τὴν πρὸς νότον τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα γενομένην ἐπὶ Λυκούργου προέκτασιν τούτου, εὑρέθησαν ἱκανοὶ καλοκτισμένοι χριστιανικοὶ τάφοι, οἱ ὁποῖοι καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς των καὶ διὰ τὰ ἀγγεῖα, ποὺ ἦσαν τοποθετημένα χάριν τῶν νεκρῶν ἐντὸς αὐτῶν κατὰ συνέχισιν τοῦ ὁμοίου εἰδωλολατρικοῦ ἐθίμου, ἀποδει-

κνύεται ὅτι εἶνε πολὺ παλαιοί, ἀσφαλῶς ὄχι νεώτεροι τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος. Εἷς ἐκ τῶν τάφων τούτων εἶνε μικρὸν καμαρωτὸν κουβούκλιον ἔχον τὴν εἴσοδον ἐξ ἀνοίγματος ἀφεθέντος εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς μιᾶς στενῆς

Εἰκ. 5. Σταυρὸς χαραγμένος ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῶν προπυλαίων τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους.

πλευρᾶς· οἱ ἐσωτερικοί του τοῖχοι εἶνε ἀλειμμένοι μὲ ἐπίχρισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο ζωγραφισμένος σταυρός. Οἱ ἄλλοι τάφοι εἶνε βαθεῖς σχετικῶς, εὐρύχωροι, διότι περιεῖχον περισσοτέρους νεκρούς, ὀρθογωνικοὶ λάκκοι, τῶν

ὁποίων αἱ μακραὶ πλευραὶ κτισμέναι μὲ μεγάλας ὀπτὰς πλίνθους συγκλίνουσι καθ' ὅσον ὑψώνονται, καὶ γίνεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἄνοιγμα πολὺ στενώτερον τοῦ πυθμένος· τὰ σκεπάσματά των ἦσαν συνήθως μάρμαρα ἐξ ἀρχαίων κτηρίων.

Ἐνισχύεται δὲ ἡ πιθανότης, ὅτι πλησίον τοῦ Τελεστηρίου ἱδρύθη παλαιὰ χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ διότι πολὺ πλησίον τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας τούτου, ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου περιβόλου, ἄνωθεν τῆς θέσεως, ὅπου εὑρέθησαν οἱ τάφοι ὑπῆρχε καὶ ἡ καταστραφεῖσα χάριν τῶν ἀνασκαφῶν παλαιὰ ἐκκλησία τοῦ νεωτέρου χωρίου τῆς Ἐλευσῖνος.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη παλαιὰ χριστιανικὴ ἐκκλησία ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς ἀποτόμου ἐξοχῆς, ὅπου εἶνε τὸ σημερινὸν ἐκκλησίδιον τῆς Παναγίας κτισμένον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς. Δυστυχῶς δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἀπὸ πότε ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἡ παλαιὰ ἐκκλησία, ἀλλ' εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ αὐτὴ εἶνε ἔργον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Καὶ τρίτη παλαιὰ χριστιανικὴ ἐκκλησία εὑρέθη εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ περὶ τὰ διακόσια μέτρα μακρὰν τῆς κυρίας εἰσόδου τούτου, ἐκεῖ ὅπου ἐκτίσθη τὸ σημερινὸν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγ. Ζαχαρίου. Ὡς δεικνύουν τὰ σωθέντα ἀξιόλογα ἐρείπιά της, ἦτο πολὺ μεγάλη σχετικῶς, τρίκλιτος βασιλικὴ (τὴν περιγράφει ἀκριβῶς ὁ κύριος Σωτηρίου εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1929 σελ. 183-184) μὲ νάρθηκα καὶ βαπτιστήριον μὲ τὰ ἐξαρτήματά του. Ἦτο κτισμένη κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ μάρμαρα τῶν κτηρίων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἰδίως τῶν πλησίον τῶν Προ

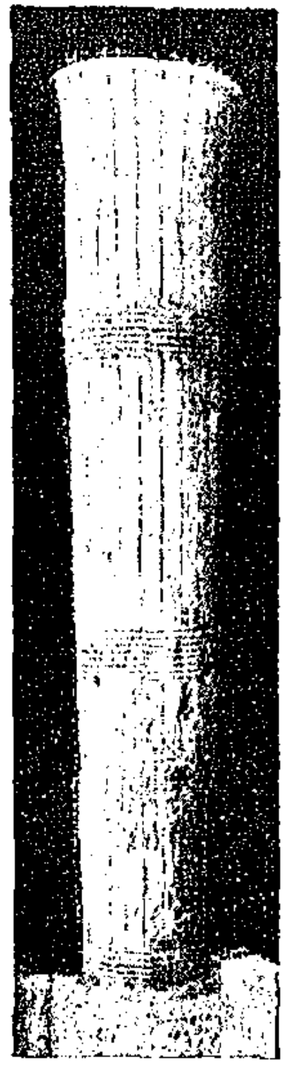

Εἰκ. 6.—Μαρμαρίνη δᾶς Ἑλληνικῶν χρόνων μὲ ἐγχάρακτον σταυρόν.

πυλαίων. Εἰς τὸν στυλοβάτην τοῦ μέσου κλίτους πλησίον τοῦ ἱεροῦ βήματος ἔχει χρησιμοποιηθῆ μετ' ἄλλων ἀρχαίων πλακῶν καὶ μία διπλῆ βάσις αὐτοκρατορικῶν ἀγαλμάτων τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς συζύγου του Λιβίας Δρουσίλλας, ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφή:

Ὁ δῆμος
Λιβίαν Δρουσίλλαν
αὐ]τοκράτορος Καίσαρος
γυναῖκα

Ὁ δῆμος
αὐτοκράτορα Καίσ[αρα
θεοῦ Ἰουλίου υἱ]ὸν
τὸν ἀτοῦ σωτῆρ[α
καὶ εὐεργέτην.

Εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀνήκει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ χαραγμένη μὲ παλαιοὺς χριστιανικοὺς χαρακτῆρας ἐπὶ ἑνὸς μαρμαρίνου ὑπερθύρου:

Ὑπὲρ εὐχῆς Ἀρτεμεισίου καὶ παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ.

Τὸ βαπτιστήριον ἦτο τετράγωνον δωμάτιον, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ κολυμβήθρα ἀποτελουμένη ἐκ στρογγύλης βαθείας, βαθύτερον τοῦ λοιποῦ ἐδάφους κειμένης λεκάνης πρὸς τὴν ὁποίαν κατέβαινον καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν δι' ἀντιστοίχων διπλῶν βαθμίδων, διὰ τῶν ὁποίων ἐσχηματίζετο σταυρὸς πέριξ τῆς λεκάνης. Εἰς ἕν τῶν δωματίων, ποὺ ἐχρησίμευον ὡς παραρτήματα τοῦ βαπτιστηρίου, σώζεται (κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ μόνον) ἀξιόλογος μαρμάρινος θρόνος, ὅστις ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἶνε φανερὸν ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐργασίας του, ὅτι προέρχεται ἐκ παλαιοτέρου Ἑλληνικοῦ ἢ ῥωμαϊκῶν χρόνων κτηρίου. Οἱ πόδες του ἦσαν σχηματισμένοι ὡς πόδες λεόντος.

Τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία φαίνεται, ὅτι ἦτο ἀρκετὰ ἀξιόλογος καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν πολυτελῆ ὁπωσδήποτε κατασκευήν, σώζονται καὶ ὀλίγα τῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τινὰ τῶν ὁποίων εἶνε φανερόν, ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων κτηρίων χωρὶς διόλου νὰ μεταβληθῆ ἡ μορφή των.

Χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς εἰσόδου τοῦ χριστιανισμοῦ

εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τῆς κατοχῆς τούτου ὑπ' αὐτοῦ εἶνε οἱ διάφοροι ἐγχάρακτοι παλαιοὶ σταυροὶ ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτῶν μνημείων. Εἶνε γνωστόν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοί, ἰδίως κατόπιν τῶν σκληρῶν διωγμῶν, ἐμίσουν καὶ θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐξαφανίσωσι τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔργα τέχνης, ὡς τὰ κάλλιστα καὶ σπουδαιότερα ὑπομνήματα καὶ στη-

Εἰκ. 7.—Ὁ ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης δμδὸς ἐγχάρακτος σταυρός.

ρίγματα τῆς παλαιᾶς θρησκείας, τὰ δ' ἀγάλματα, διότι καὶ ἐπίστευον, ὅτι ὑπῆρχον δαίμονες ἐντὸς αὐτῶν. Ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰουλιανὸς εἰς μίαν τῶν ἐπιστολῶν του, ὁσάκις ἐπλησίαζον εἰς εἰδωλολατρικὸν ἔργον οἱ χριστιανοί, ἐσύριττον ἐλαφρῶς καὶ ἔκαμναν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸ μέτωπόν των, διὰ νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τὴν κακὴν ἐπί-

δρασιν τούτων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου, τῷ 426 μ. Χ. ἐξεδόθη ἐπίσημον αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεβάλλετο ἡ χάραξις σταυρῶν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν μνημείων πρὸς ἐξαγνισμὸν τούτων.

Εἰς τὴν Ἐλευσῖνα εἶνε χαραγμένος μέγας σταυρὸς ἐπὶ

Εἰκ. 8.— Τμῆμα ἐκ τοῦ κτισθέντος κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους τείχους εἰς Ἐλευσῖνα μὲ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίων κτηρίων.

τοῦ στήθους τῆς μεγάλης προτομῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, ἡ ὁποία ἐκόσμει τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Ἴσως δὲ τοῦτο εἶνε ἀπόδειξις, ὅτι τὰ Μεγάλα Προπύλαια κατεστράφησαν πολὺ ἐνωρὶς κατὰ τὸν πέμπτον πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνα, διότι δὲν εἶνε

εὔκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ σταυρὸς ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς προτομῆς εὑρισκομένης ἀκόμη εἰς τὸ μέγα ὕψος τῆς ἀρχικῆς θέσεως. Καὶ ἐπὶ τῶν πλακῶν τῶν βαθμίδων τῶν Προπυλαίων εἶνε εἰς διάφορα μέρη χαραγμένος ὁ σταυρὸς καὶ τὸ παλαιὸν χριστιανικὸν μόνογραμμα.

Εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἐλευσῖνος ὑπάρχουσι δύο μέγισται μαρμάριναι ἑλληνικαὶ δᾷδες, παριστῶσαι τὰς φυσικὰς συμπεπλεγμένας δάδας, τὰς ὁποίας ἔφερον οἱ μύσται κατὰ τὴν τελετὴν μυστηρίων κατὰ τὴν μεγάλην χάριν τοῦ ἑορτασμοῦ τούτων πομπήν. Ἦσαν μεγαλοπρεπὲς ἀφιέρωμα εἰς τὸ ἱερὸν διακεκριμένου τινὸς πλουσίου μύστου. Καὶ ἐπὶ τούτων ἔχουν χαράξῃ παλαιοὶ Χριστιανοὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ.

Πότε ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου χῶρος πρὸς κοινὴν κατοίκησιν δὲν γνωρίζομεν, διότι δυστυχῶς δὲν ἔγινε δυνατὸν νὰ χρονολογηθῶσι τὰ ἐρείπια παλαιῶν οἰκιῶν ποὺ εὑρέθησαν εἴς τινα μέρη ἐντὸς τῆς ὑστερωτέρας ἐπιχώσεως, ποὺ ἐσχηματισθη ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψίν του, ὅπως καὶ τὰ ἐρείπια τῶν παλαιῶν οἰκιῶν ποὺ ἐκτίσθησαν μὲ μάρμαρα τῶν κτηρίων τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐλῆς πλησίον τῆς θέσεως τῆς δυτικῆς θριαμβικῆς εἰσόδου τῆς αὐλῆς.

Πιθανώτατα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν τέταρτον ἢ πέμπτον αἰῶνα ἔγινε ἀνάγκη νὰ ὀχυρωθῇ ἐκ νέου καὶ ὁ χῶρος τοῦ ἱεροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον κατέφυγον ἴσως ἔκτοτε ὅσοι Ἐλευσίνιοι δὲν εὕρισκον θέσιν ἐντὸς τοῦ ὠχυρωμένου χώρου τῆς παλαιᾶς ἀκροπόλεως. Τὸ ἐπὶ τοῦ ὁμαλοῦ πεδίου πλησίον τοῦ λόφου πρὸς Ἀνατολὰς πιθανῶς καὶ πρὸς Βορρᾶν ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως, ἢ δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν νὰ χρησιμεύσῃ ἀποτελεσματικῶς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως, ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων εἶχεν ἤδη περιορισθῇ πολὺ καὶ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τὴν ὁποίαν ἦτο εἰς θέσιν νὰ παρατάξῃ ἡ πόλις δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ κρατήσῃ τὴν ἄμυναν ἐντὸς τόσον ἐκτεταμένου τείχους· δι' αὐτὸ τὸ νέον τεῖχος ἐκτίσθη, ὅπου τουλάχιστον σῴζεται

κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος πολὺ πρὸς τὰ ἔσω τοῦ λάφου, οὕτως ὥστε ὁ ἀρχαῖος χῶρος τοῦ ἱεροῦ περιωρίσθη πολὺ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον ποὺ ἦτο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου πρὶν λάβῃ τὴν μεγάλην ἔκτασιν κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν μετὰ τὴν Περσικὴν καταστροφήν, τὴν ὁποίαν καὶ διετήρησε μέχρι τῶν ἐσχάτων Ρωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ τελευταίου τούτου προμεσαιωνικοῦ τείχους τῆς Ἐλευσῖνος ἐχρησιμοποιήθη ἀφθόνως ἀρχαῖον ὑλικόν, πρὸ πάντων μεγάλοι λίθοι καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κατερριμμένα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἱερῶν κτηρίων.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

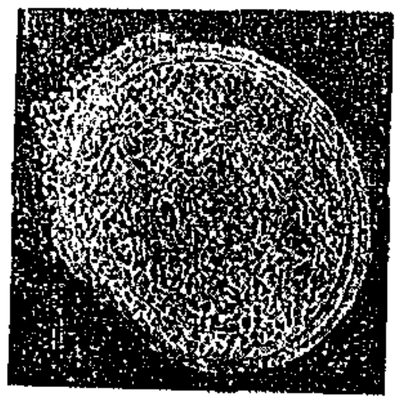

ΑΝΤΙΦΕΓΓΙΣΜΑ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ἀπὸ τότε ποὺ ἔχασε τὸν ἄνδρα της ἡ Λουκία, ὅλη της ἡ σκέψη συγκεντρώθηκε στὴν Ἀγνή. Ὅλα γιὰ τὴν Ἀγνή: κ' ἡ ἀγάπη της... καὶ τὰ ὄνειρά της... Δεκαοκτὼ χρόνων τώρα καὶ τὴ χαϊδεύει σὰν μικρὸ παιδί. Τῆς κάνει ὅλα της τὰ χατίρια. Ἔχει ἡ Λουκία τὸ φόβο πὼς μπορεῖ νὰ χαλάσῃ τὸ χαρακτῆρά της... Μὰ τί νὰ κάνῃ; Συχνὰ ζητεῖ νὰ ἐμποδίσῃ καμμιὰ παράλογη ἐπιθυμία της, στὸ τέλος ὅμως πάντα ὑποχωρεῖ ἀπὸ ἀδυναμία.

— Στὴν Κηφισιὰ θέλεις νὰ πᾶμε, Ἀγνή μου; Καὶ νὰ μείνωμε στὸ Ξενοδοχεῖο; Μὰ εἶναι πολὺ ἀκριβά...

Ἡ Ἀγνὴ μὲ τὴν αἰσιοδοξία της — τὰ δεκαοκτώ της χρόνια δὲν δέχονται οἰκονομικοὺς ὑπολογισμοὺς — βρῆκε εὔκολα συμβιβασμό:

— Τὸν χειμῶνα θὰ κάνωμε ἀπ' ἀλλοῦ οἰκονομίες. Πᾶμε, μαννούλα μου. Δεκαπέντε μέρες μόνο. Πᾶμε.

— Μόνο δεκαπέντε μέρες. Ἀκοῦς; — εἶπε σοβαρὰ ἡ Λουκία.

Καὶ γίνηκε πάλι τὸ χατίρι τῆς Ἀγνῆς.

Καὶ πῆγαν στὴν Κηφισιά.

Οἱ δεκαπέντε μέρες ὅμως κατρακύλησαν γρήγορα καὶ αὔριο πρέπει νὰ φύγουν.

Τὸ ρολόϊ τοῦ τοίχου κτύπησε μεσάνυκτα. Κτύπησε δυό... τρεῖς... κ' ἡ Λουκία, ἄγρυπνη ἀκόμα στὸ κρεβάτι της, συλλογιέται... Νὰ φύγουν;

Τ' ἀλαφρὸ ἀεράκι τῆς νύκτας δροσίζει τὸ νεανικό της ἀκόμα πρόσωπο, καθὼς εἶναι ξαπλωμένη δίπλα στ' ὁλάνοικτο παράθυρο, καὶ τ' ἁπαλὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ φωτίζει τὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ της.

Στὸ πλαϊνὸ κρεβάτι ἡ Ἁγνὴ κοιμᾶται ἥσυχα.

Ἂν ξυπνοῦσε μιὰ στιγμή, ἂν τῆς ζητοῦσε νὰ μείνουν ἀκόμα... Μὲ πόση προθυμία θὰ τῆς ἔκανε τώρα τὸ χατίρι της...

Πάει νὰ ξημερώσῃ κ' ἡ Λουκία ἀκόμα συλλογιέται...

— Τί εἶναι ἡ ζωή; Πῶς ξαναπαίρνουν νόημα τὰ παλιά; Ἔπειτα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ὁ Πέτρος Λακίδης στὴ συντροφιά τους! Κι' ὅλα τὰ περασμένα γυρνοῦν τώρα ἄθελα στὴ θύμησή της. Πόσο μακρυὰ ἦταν καὶ πῶς ἦρθαν ἀπόψε τόσο κοντά της... Θυμᾶται...

Ὡς καὶ τὰ παιδιάστικά της ξεγελάσματα ξαναθυμᾶται... Τοὺς περαστικούς της ἔρωτες, πότε μὲ τὸν πρῶτο μαθητὴ τοῦ σχολείου, πότε μὲ τὸν ὄμορφο δάσκαλο...

Ὕστερα, σὰν τέλειωσε τὸ σχολεῖο... Ἦτον δεκαεπτὰ χρονῶν. Θυμᾶται τὴν ἀγάπη της... Τὴν ἀγάπη της μὲ τὸν Πέτρο Λακίδη, ποὺ ἦτον τότε φοιτητής. Τί καρδιοκτύπια. Τί χαρά. Καὶ τί πόνος μέσα σὲ δυὸ χρόνια.

Ἕνα-ἕνα ὅλα ζωντανεύουν στὰ μάτια της... Τὸ βραδάκι, ποὺ πῆγε στὴν ἐκκλησιὰ νὰ δώσῃ λειτουργιὰ γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς ἀδελφούλας της, ποὺ χάσανε ἐκεῖνο τὸ χρόνο. Μόλις σκοτείνιαζε. Ἐπιστρέφοντας ἀπάντησε στὸ δρόμο τὸν Πέτρο. Σὰ νά ναι τώρα τὸ θυμᾶται...

— Νὰ μὴν ξαναϊδωθοῦμε — ἦτον ἡ πρώτη του λέξη. Ἡ φωνή του ἔτρεμε. Ἀφοῦ ὁ πατέρας σου ἐπιμένει στὴν ἄρνησή του! Δὲν εἶμαι ἐγὼ γιὰ σένα. Μοῦ τὸ εἶπε καθαρά. Ἐγὼ εἶμαι ἕνας φτωχὸς φοιτητής. Ἐσὺ εἶσαι πλούσια. Σοῦ ταιριάζει μιὰ ἄλλη τύχη. Ἐσένα σὲ περιμένει μιὰ εὐτυχία. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ σοῦ τὴ φέρω γρήγορα.

Τῆς ἔλεγε, πόσα τῆς ἔλεγε μὲ παράπονο.

Σὲ λίγο χωρίσανε. Πῶς πόνεσε... Τὸ θυμᾶται καλά.

Ὕστερα ἀπὸ ἐνάμισυ χρόνο ὁ γάμος της. Γρήγορα, ποὺ τῆς φαίνεται τώρα! Ὁ γάμος της μὲ τὸν πλούσιο, μὲ τὸ δυνατό, μὲ τὸν ὥριμον ἄνδρα, ποὺ τὴν ἐρωτεύθηκε καὶ ποὺ ὁ πατέρας της τὸν δέχτηκε πρόθυμα. Κ' ἐκείνη; Ἐκείνη ἔκανε τὸ θέλημά του.

Τὰ χρόνια περνοῦσαν. Μὲ τὸν ἄνδρα της ζοῦσε ἥσυχα, ἁρμονικά. Τὸ παιδάκι, ποὺ γεννήθηκε ἕνα χρόνο μετὰ τὸ γάμο τους, στερέωσε τὴν εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ.

Δεκαεπτὰ ὁλόκληρα χρόνια ἔζησαν μαζί.

Ἴσως νὰ μὴν τὸν ἐρωτεύτηκε ποτέ. Ἴσως νὰ ξεγελάστηκε καὶ τὴ στοργὴ ποὺ τοῦ εἶχε νὰ τὴν πίστεψε γιὰ ἔρωτα... Τώρα τὸ συλλογίζεται. Ὅταν ὅμως πέθανε αἰσθάνθηκε πὼς ἔχανε μιὰ χαρὰ ἀπ' τὴ ζωή της.

Γι' αὐτὸ τὰ δυὸ χρόνια τώρα, ποὺ ἔχει πεθάνει ὁ ἄνδρας της, ἡ Λουκία ἀφωσιώθηκε στὴν κόρη της. Οὔτε στιγμὴ δὲ συλλογίσθηκε τὸν ἑαυτό της.

Καμάρωνε τὴν ὀμορφιὰ τῆς Ἁγνῆς. Τὰ σγουρά της ξανθὰ μαλλιά. Τὰ γαλανὰ ξάστερα μάτια της. Τὴν περήφανη κορμοστασιά της καμάρωνε. Καὶ ξεχνοῦσε ὁλότελα τὴ δική της ὀμορφιά. Καὶ τὰ νιᾶτα της τὰ ξεχνοῦσε... Τὰ νιᾶτα της, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα χαθῆ...

Ἀπόψε ὅμως; Τί ἀλλαγὴ στὴν ψυχή της!

Ὅλα τὰ θέλει ἀπόψε. Καὶ νιάτα! Καὶ ὀμορφιά! Καὶ ζωή! Αἰσθάνεται μέσα της μιὰ λαχτάρα... Τὸ παλιὸ ἐρωτικό της ὄνειρο, θαμμένο τόσα χρόνια, ἄξαφνα ξαναζῆ...

— Μαννούλα, ξύπνησες; φώναξε ἡ Ἁγνὴ καὶ πετάχθηκε μ' ἕνα πήδημα ἀπ' τὸ κρεβάτι.

Ἡ Λουκία βυθισμένη ἀκόμη στὴ γλυκειὰ συλλογή της ξαφνιάσθηκε.

— Κοιμᾶσαι ἀκόμα, μαννούλα;

Ἔγειρε κοντά της καὶ τὴ φίλησε.

— Ἄ! Δὲν κοιμᾶσαι! Γιατί δὲ σηκώνεσαι λοιπόν; Εἶναι ἡ τελευταία μέρα μας στὴν Κηφισιὰ σήμερα. Σήκω νὰ πᾶμε μαζὶ στὰ Πλατάνια. Αὔριο πιὰ φεύγομε. Τί κρῖμα, ποὺ φεύγομε;

Ἡ Λουκία χαμήλωσε τὰ μάτια της σὰ νὰ φοβόταν ν' ἀντικρίσῃ τὴ λαμπερὴ ματιὰ τῆς Ἁγνῆς.

Σηκώθηκαν νὰ ντυθοῦν. Στὸ μεταξὺ ἡ Ἁγνὴ φλυαροῦσε... Γιὰ τὸν ἕνα τῆς συντροφιᾶς ἔλεγε. Γιὰ τὸν ἄλλον. Γιὰ τὸν καθένα μὲ τὴ σειρά του.

Ἡ Λουκία ἄκουε μηχανικά.

— Δὲ μοῦ λές, μαννούλα, τριανταοκτὼ χρονῶν εἶναι ὁ κύριος Λακίδης.

— Τὸν γνωρίζω ἀπὸ φοιτητή, παιδί μου — ἀπάντησε πρόθυμα τώρα ἡ Λουκία. Θὰ ἦτον τότε δεκαοκτώ, δεκαεννιά. Καὶ εἴκοσι χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε... Τόσο θὰ εἶναι...

— Τί λὲς καλέ; Καὶ δὲν τὸν πίστεψα, ποὺ τό λεγε κάποτε. Φαίνεται τόσο νέος. Δὲν τὸν κάνει κανένας παραπάνω ἀπὸ τριάντα. Καὶ εἶναι πολὺ χαριτωμένος καὶ εὐγενικὸς πάρα πολὺ εὐγενικός, τόσο ξεχωριστὸς ἀπὸ ὅλους ποὺ μᾶς τριγυρίζουν ἐδῶ. Ξέρεις τί μοῦ ἔλεγε προχθὲς γιὰ σένα; Πῶς μικρὴ ἦσουν πολὺ ὄμορφη. Σὰν καὶ μένα, λέει. Μόνον, ποὺ ἐγὼ εἶμαι ξανθὴ κ' ἐσὺ ἦσουν μᾶλλον καστανή.

— Ἡ Λουκία χαμογέλασε.

— Ἦτον ἕνα πτωχὸ παιδὶ τότε. Σπούδαζε μὲ στέρηση καὶ ἐργάζουνταν συγχρόνως. Λογάριαζε νὰ μπῇ στὴν Τράπεζα ἅμα θά παιρνε τὸ δίπλωμά του. Ποῦ νὰ φαντάζουνταν κανεὶς πὼς θὰ γίνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς δικηγόρους τῆς Ἀθήνας, εἶπε ἡ Λουκία σὰ νὰ μιλοῦσε στὸν ἑαυτό της.

— Πῶς δὲν παντρεύθηκε ἀκόμα; εἶπε καὶ ἡ Ἁγνὴ καὶ κόπηκε ἡ ὁμιλία.

— Ἕτοιμη εἶμαι, μαννούλα -- φώναξε ἡ Ἁγνὴ παίρνοντας τὴν κεντητὴ τσάντα της. Ἐσὺ ὅμως; Ἔχεις μέλλον ἀκόμα. Πολὺ κοκκέτα μοῦ γινες τώρα, τώρα — κυρία Λουκία. Πάω λοιπὸν ἐγὼ μιὰ βόλτα καὶ ξαναγυρίζω.

Καὶ ἡ Ἁγνὴ μ' ἕνα πήδημα βρέθηκε στὴν πόρτα.

Ὅταν ἡ Λουκία ἔμεινε μόνη ἀφέθηκε πάλι στὴ συλλογή της. Ὥστε ὁ Πέτρος μίλησε στὴν Ἁγνὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά της. Κ' ἐκείνη δὲν τοῦ εἶπε δεκαπέντε μέρες τώρα μιὰ λέξη γιὰ τὴν παλιά τους ζωή. Ἐκεῖνος δὲν εἶχε τολμήσῃ.

Ἐκείνη πρέπει νὰ τοῦ μιλήσῃ πρώτη. Γιατί ὅλο ἀναβάλλει; Ἐκεῖνος γιὰ χατίρι της βέβαια ἔπιασε φιλίες μὲ τὴν Ἁγνή. Καὶ τὴν καμαρώνει. Σὰν παιδί του τὴν καμαρώνει! Μὰ μήπως δὲν μποροῦσε νὰ ἦτον καὶ παιδί του ἂν τὸ ἤθελε ἡ τύχη! Ἂν εἶχαν τότε παντρευθῆ!

Εἶναι ὅμως νέα ἀκόμα. Εἶναι ὄμορφη. Ὅλοι γύρω της τῆς τὸ λένε.

Καὶ ἡ Λουκία ὅλο καὶ συλλογιέται...

Σὲ λίγο ἡ Ἁγνὴ φάνηκε στὴν πόρτα.

— Ἦλθες, Ἁγνή; εἶμαι ἕτοιμη ἀπὸ ὥρα.

Ἡ Ἁγνὴ κάθισε στὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ.

— Κάτι θέλω νὰ σοῦ πῶ, μαννούλα.

— Πᾶμε καὶ μοῦ τὸ λὲς στὸ δρόμο—εἶπε ἡ Λουκία, ποὺ δὲν ἔδωσε καὶ πολὺ σημασία.

— Ὄχι, κάθισε λίγο.

— Εἶναι τόσο σοβαρό; ρώτησε μ' ἀπορία τώρα ἡ Λουκία. Καὶ γύρισε καὶ κύτταξε ἐξεταστικὰ τὴν Ἁγνή.

Ἡ Ἁγνὴ φαίνουνταν σκεπτική. Ἡ ἔκφρασή της ὅμως δὲν ἔδειχνε στενοχώρια.

— Πρέπει νὰ δώσω μιὰ ἀπάντηση καὶ θέλω νὰ μὲ βοηθήσῃς, μαννούλα,—εἶπε μὲ ἀσυνήθιστη σοβαρότητα.

— Ποῦ;

— Σὲ κάποιον κύριο...

— Σὲ ποιὸν Ἁγνή;

— Στὸν κύριο Λακίδη.

— Ἀπάντηση στὸν κύριο Λακίδη; Τὸν εἶδες τώρα;

— Τὸν βρῆκα τώρα στὸν κῆπο καὶ κάναμε λίγες βόλτες. Περίμενε νὰ μὲ δῇ νὰ τοῦ πῶ ἂν θὰ φύγωμε σήμερα. Μιλήσαμε, εἴπαμε ἕνα σωρό. Πιὸ πολὺ δηλαδὴ ἐγὼ μιλοῦσα. Σχεδὸν δὲν τὸν ἄφηνα νὰ πῇ μιὰ λέξη. Ἀκοῦστε καὶ μένα, μοῦ εἶπε μιὰ στιγμή. Τόσο σοβαρὰ μοῦ τὸ εἶπε, ποὺ σώπασα ἀμέσως.—Σᾶς ἀρέσει ἡ συντροφιά μου; μὲ ρωτάει ἀπότομα.—Μπά, καθόλου, τοῦ εἶπα καὶ ἔβαλα τὰ γέλια, μὰ τί γέλια.—Μὴ γελᾶτε. Σᾶς μιλῶ σοβαρά, ξαναεῖπε. Κάτι θὰ σᾶς ρωτήσω, ἀλλὰ δὲ θέλω ἀμέσως νὰ μοῦ ἀπαντήσετε. Θέλω

πρῶτα νὰ τὸ σκεφθῆτε πολύ. Εἶναι ἡ σοβαρώτερη σκέψη, ποὺ θὰ κάνετε στὴ ζωή σας. Γύρισα καὶ τὸν κύτταξα κατάματα. Τί ἀλλοιώτικα ποὺ μὲ κύτταζε! Τί νομίζεις, μαννούλα, ποὺ μὲ ρώτησε ὕστερα ἀπὸ πολλά. Ἂν θέλω νὰ τὸν ἔχω γιὰ πάντα σύντροφο τῆς ζωῆς μου... θέλω νὰ γίνω γυναῖκά του... Νά, ὅλα σ' τὰ εἶπα...

—Ἁγνή μου, διέκοψε μὲ φωνὴ πνιγμένη ἡ Λουκία. Καὶ στήριξε τὸ κεφάλι της στὰ σίδερα τοῦ κρεβατιοῦ. Κάτι αἰσθάνθηκε νὰ τρέμῃ μέσα της...

—Μαννούλα μου! Τί ἔπαθες, μαννούλα μου, φώναξε τρομαγμένη ἡ Ἁγνή. Κ' ἔτρεξε κοντά της. Κράτησε στὰ δυό της χέρια τὸ κεφάλι της καὶ τὴν κύτταξε κατάματα.

Τὰ μάτια τῆς Λουκίας πνίγουνταν στὰ δάκρυα.

— Κλαῖς, μαννούλα; ρώτησε μ' ἀπορία κι' ἀνησυχία ἡ Ἁγνή.

—Ἀπ' τὴ χαρά μου, παιδί μου...

ΦΩΦΩ Π. ΛΟΓΟΘΕΤΗ

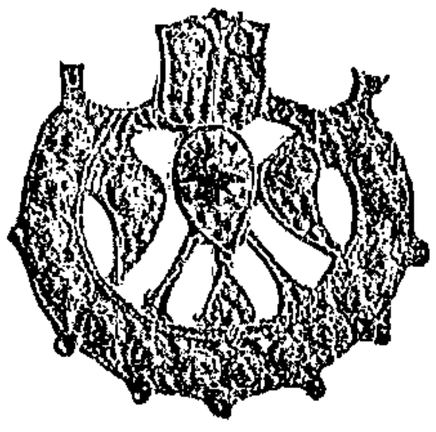

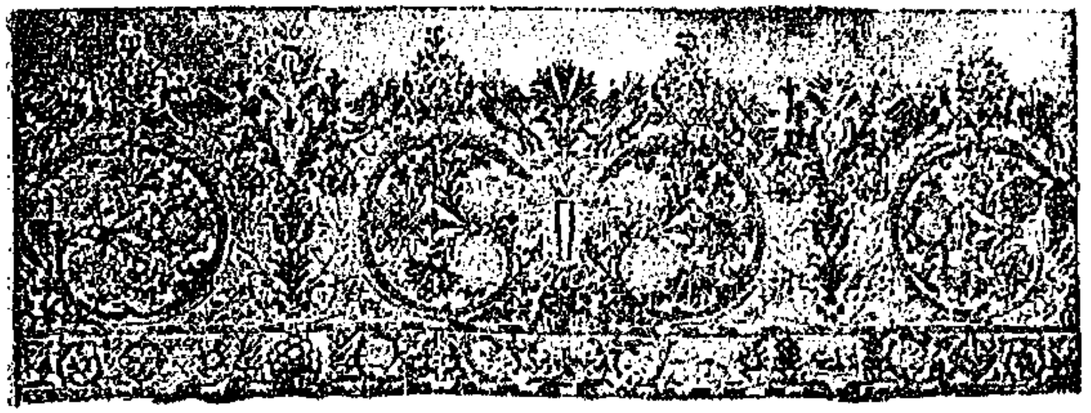

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΠΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

ΤΩΝ ΑΝΕΜΩΝ

Τ' ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν ἀνέμων εἶχανε διπλῆ προέλευση: Ἐσήμαιναν α) τὴ διεύθυνση τοῦ ἀνέμου, τὸ μέρος ἀπ' ὅπου φυσᾶ, ὅπως ***Βορέης*** (σανσκρ. girili, σλαβ. gora = βουνὸ), αὐτὸς ποὺ φυσάει ἀπ' τὰ βουνά, ὁ ψυχρός, ***Ἀπαρκτίας***, αὐτὸς ποὺ φυσάει ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Ἄρκτου δηλ. ὁ βοριᾶς, ***Ἀπηλιώτης***, ποὺ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, ὁ ἀνατολικός, ***Λίψ***, ποὺ φυσάει ἀπὸ τὴ Λιβύη, ὁ νότιος, ***Θρᾳκίας*** ἢ ***Θρᾳσκίας***, ποὺ φυσάει ἀπὸ τὴ Θράκη, ὁ Β.Α. (πρβλ. καὶ τὸ ***Θρῇσσαι πνοαὶ*** Σοφοκλ. Ἀντιγ. 589), Ἑ***λλησποντίας*** ποὺ φυσάει ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο, ὁ Β.Α., ***Καικίας***, ποὺ φυσάει ἀπὸ τὸν αἰολικὸ ποταμὸ Κάϊκο, καὶ β) τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀνέμου, ὅπως ***Νότος*** ὁ ὑγρός, ***Εὖρος*** ὁ καυστικός, ***Ἀργέστης***, αὐτὸς ποὺ φέρνει αἰθρία, γαλήνη (***Ἀργέστης Ζέφυρος***).

Τὸ ἴδιο καὶ τὰ νεώτερα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πανελλήνια ὀνόματα ποὺ σώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία παράδοση: ***Βοριᾶς, Νότος*** καὶ ***Νοτιά, Λίβας, Θρακιᾶς***, σὲ κάθε τόπο δίνουν στοὺς ἀνέμους ἰδιαίτερα τοπικὰ ὀνόματα, σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ, λίμνης, ποταμοῦ ἢ πόλης, ἀπ' ὅπου φυσοῦν. Ἔτσι στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Β.Δ. ἄνεμος λέγεται ***Βαρδάρης***,

γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸν ποταμὸ ***Βαρδάρη*** (Ἀξιό). Στὴν Καστοριὰ ὁ Β.Δ. λέγεται ***Πρέσπας***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὴ λίμνη τῆς Πρέσπας, ὁ βοριᾶς λέγεται ***Βίτσης***, γιατὶ φυσάει ἀπ' τὸ βουνὸ Βίτση, καὶ ***Σιστοβινός***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ χωριοῦ Σίστοβο. Στὸ Σουφλὶ τῆς Δ. Θράκης ὁ ἀνατολικὸς λέγεται ***Μαρίτσας***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ Μαρίτσα (Ἔβρου). Στὴν Ἴμβρο ὁ Β.Δ. λέγεται ***Σαμοθρακίτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Σαμοθράκης καὶ εἶναι κατάψυχρος ἀπὸ τὰ χιονισμένα ψηλὰ βουνά της. Στὴ Χίο ὁ Β.Δ. λέγεται ***Σκυριᾶς***, ἴσως γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νήσου Σκύρου, καὶ ὁ ἀνατολικὸς ***Περαματούσης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ ***πέραμα*** τὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ στεριά. Στὰ Γιάννενα ὁ Β.Δ. λέγεται ***Ἀρβανίτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὴν Ἀλβανία. Στὴν Αἰτωλία ὁ ἀνατολικὸς λέγεται ***Ἠλιώτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ βγαίνει ὁ ἥλιος καὶ ***Ταλανταῖος***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ Ταλάντι (Ἀταλάντη). Ὁ βοριᾶς λέγεται ***Κλεισουριώτης***, γιατὶ φυσάει ἀπ' τὴν Κλεισοῦρα, ὁ Β.Δ. ***Γιαννιώτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὁ νότος ***Μοραΐτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μοριᾶ, ὁ Ν.Α. ***Πάτρας***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Πατρῶν καὶ ***Ἐπαχτίτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸν Ἔπαχτο (Ναύπακτο). Στὸ Χορευτὸ τῆς θεσσαλικῆς Ζαγορᾶς ὁ ἀνατολικὸς λέγεται ***Πολίτικος***, γιατὶ ἔρχεται ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Πόλης, καὶ ὁ Β.Α. ***Ἁγιορείτικος***, γιατὶ ἔρχεται ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Στοὺς Παξοὺς ὁ Β.Α. ποὺ φυσάει ἀπὸ τὶς ἀντικρινὲς ἠπειρώτικες ἀκρογιαλιὲς λέγεται ***Λιμπαβίτσα***, δὲ ξέρω γιατί.

Στὸ Μάτσανι τῆς Κορινθίας ὁ Β.Δ. λέγεται ***Τρικκαλίτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ γειτονικὸ χωριὸ Τρίκκαλα. Στὴ Λάστα τῆς Ἀρκαδίας ὁ ἀνατολικὸς λέγεται ***Ἀναπλιώτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀναπλιοῦ (Ναυπλίου). Στὴ Μεγαλόπολη ὁ νότος λέγεται ***Μυστριώτης***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ περίφημου μεσαιωνικοῦ κάστρου τοῦ Μυστρᾶ. Στὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας ὁ λίβας λέγεται ***Γάλος***, δὲ ξέρω γιατί, καὶ στὸν Τσεσμὲ (Κρήνη) τῆς Ἰωνίας ὁ Β.Α. λεγότανε ***Σκολυμπρῆς***, κι' αὐτός, δὲ ξέρω γιατί. Στὴ Ρόδο ὁ Ν.Α. διατήρησε τὸ ἀρχαῖο ὄνομα ***Εὖρος***.

Στὸν Πόντο ὁ Β.Δ. λεγότανε ***Θρασκέας***, γιατὶ γι' αὐτοὺς φυσοῦσε ἀπὸ τὴ Θράκη, καὶ ὁ ὑγρὸς καὶ ὁμιχλώδικος καιρὸς λεγότανε ***Ἀμαζονία***, γιατὶ ἔρχεται ἀπὸ μιὰ ὀρεινὴ περιοχὴ τοῦ Πόντου, ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα.

Ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἄλλα τοπικὰ ὀνόματα ἀνέμων σὲ δημοτικὰ τραγούδια, ποὺ δὲν εἶναι φανερὸ ἂν λέγονται γιὰ ὁρισμένο ἄνεμο ἢ εἶναι ποιητικὰ πλάσματα, ὅπως τὰ:

Καλαματιανέ μου ἀέρα, ποὺ φυσᾶς νύχτα καὶ μέρα (συνηθ.).

Ἀέρα μου Κουσαδιανὲ κι' ἀέρα μου Πολίτη,
φέρε μου τὴν ἀγάπη μου μὲ τὸ καλὸ στὸ σπίτι (Κρήτη).

Ὁμορφοκαμωμένε μου, Φιλαντριανέ μ' ἀέρα,
ὅποιος σὲ δῇ τὴν Κυριακὴ ἔχει κακιὰ Δευτέρα (Νάξο).

Ὅπως ὁ ἑλληνικός, ἔτσι καὶ ξένοι λαοὶ ἔδωσαν στοὺς ἀνέμους ὀνόματα σχετικὰ μὲ τοὺς τόπους ἀπ' ὅπου φυσοῦν: Οἱ Ἰταλοί, καὶ ἀκριβέστερα οἱ Βενετσιᾶνοι, τὸ βοριᾶ τὸν ὀνόμασαν Tramontana, γιατὶ φυσάει ἀπ' τὰ μεγάλα βουνά, τὶς Ἄλπεις τῆς Β. Ἰταλίας. Τὸ Β.Α. τὸν εἶπανε Grego (Γραῖγο) δηλ. ***Ἑλληνικό***, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδας, τὸν ἀνατολικὸ Levante, τὸ Ν.Α. Ponente, γιατὶ φυσάει ἀπ' τὴ Φοινίκη, καὶ τὸ Ν.Δ. Africo καὶ Africano, γιατὶ φυσάει ἀπὸ τὴν Ἀφρική. Στὴ Ρουμανία τὸ Β.Α. τὸ λένε ***Ροῦσσο***, γιατὶ φυσάει ἀπ' τὴ Ρωσία.

Εἶναι κι' ἄλλα τοπικὰ ὀνόματα τῶν ἀνέμων νεοελληνικά, ποὺ φανερώνουν γενικώτερα τὴν προέλευσή τους: Τὸ ἐλαφρὸ ἀεράκι ποὺ κατεβάζουν τὴ νύχτα οἱ στεριὲς καὶ τὰ βουνὰ πρὸς τὴ θάλασσα λέγεται κοινῶς ***Ἀπόγειο***, στὴν Κρήτη ***Ἀπογειάδα***, στὴν Κορινθία ***Ἀποείλα***, στὰ Δαρδανέλλια ***Ἀπόστεργιος***, στὴν Οἰνόη ***Στεριανά***, στὸ Μεσολόγγι ***Ἀλτῖνα***, ἴσως γιατὶ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ ψηλά. Στὰ Καλάβρυτα ὁ ἀέρας ποὺ κατεβαίνει ἀπ' τὸ Χελμὸ καὶ χύνεται ἀπ' τὴ βαθειὰ χαράδρα τοῦ Βουραϊκοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴ

θάλασσα τοῦ Κορινθιακοῦ λέγεται ***Κατεβάτης***, καὶ στὴν Εὐρυτανία ὁ ἀέρας ποὺ χύνουν τὰ ψηλὰ βουνὰ ***Κατεβατός***. Στὴν Βιθυνία ὁ ἀέρας ποὺ φυσάει ἀπ' τὴ θάλασσα λεγότανε ***Ἀποθαλασσιά***, καὶ στὸ Μεσολόγγι ὁ ἀέρας ποὺ φυσάει ἀπὸ τὶς μποῦκες, δηλ. τὰ στενὰ ἀνάμεσα στὰ νησιά, λέγεται ***Μπουκαδούρα***.

Νεοελληνικὰ ὀνόματα ποὺ φανερώνουν τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀνέμου εἶναι πάμπολλα. Ἀπ' αὐτὰ περιορίζομαι ν' ἀναφέρω τὰ ἑξῆς: Στὴν Αἰτωλία ὁ βοριᾶς λέγεται ***Κουκαλιᾶς***, γιατὶ κοκαλιάζει τοὺς ἀνθρώπους ἀπ' τὸ κρύο. Στὴ Θράκη ὁ Β.Δ. λέγεται ***Μακελάρης***, γιατὶ σφάζει μὲ τὸ κρύο του. Στὴν Εὐρυτανία ὁ νότος λέγεται ***Μέγας***, γιατὶ εἶναι ὁ δυνατώτερος ἄνεμος. Ὁ ἴδιος στὴ Βιθυνία λεγότανε ***Γλασταροῦ*** (Βλασταροῦ), γιατὶ σπάζει τοὺς ἀνοιξιάτικους βλαστούς, καὶ στὴν Αἰτωλία ***Χ(ει)μαστής***, γιατὶ φέρνει βροχὲς καὶ κακοκαιρίες. Στὸν Πόντο ὁ δυτικὸς ἄνεμος λεγότανε ***Φύσεμας***, ἴσως γιατὶ φυσάει δυνατά. Στὰ Σφακιὰ τῆς Κρήτης ὁ νότιος ἄνεμος ποὺ φυσάει ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ νησιοῦ Γαύδου λέγεται ***Στροφός***. Στὴν Αἰτωλία τὸ ἐλαφρὸ ἀνοιξιάτικο ἀγέρι λέγεται ***Φουσκοδέντρης***, γιατὶ κάνει τὰ δέντρα κι' ἀνθίζουν.

Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

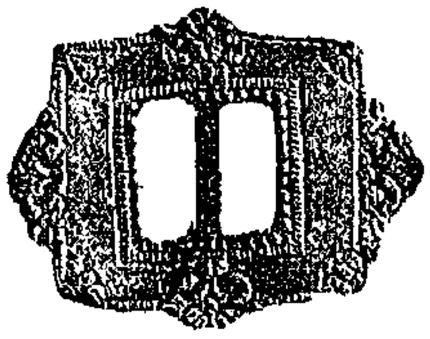

ΓΡΑΓΟΥΔΗΜΕΝΑ ΧΕΡΙΑ

(ΔΙΣΤΙΧΑ)

Γυμνὰ κι' ὀρθὰ τὰ χέρια σου, μοιάζουν στὸ ψηλωμά τους
σβυστὲς λαμπάδες, ποὺ ζητοῦν ἀπ' τ' ἄστρα τὸ ἀναμά τους.

*

Πλάστρα ἢ χαλάστρα; Καὶ τὰ δυὸ στὰ χέρια ζευγαρώνεις:
Ἑλένης οἱ παλάμες σου—τὰ δάχτυλα Ἀντιγόνης.

*

Σφιχτοκρατῶ τὰ χέρια σου χωρὶς νὰ καταλάβω,
πὼς σκλαβωμένα ἂν τὰ θαρρῶ, δικό τους μ' ἔχουν σκλάβο.

*

Τὸ χέρι σου γυμνάγκωνο στὴν ὄψη γιὰ σκεπή σου.
Κάτω ἀπ' τὴ μιὰ φτερούγα σου σὰν τὸ πουλὶ κοιμήσου.

*

Τὸ χέρι σου ἂν μὲ πλήγωσε, θαρρεῖς, τὸ καταριέμαι;
Σὰν νά εἶμαι ὁ φταίστης, τὸ φιλῶ καὶ λέω: Συχώρεσέ με!

*

Στὴν Ἀφρογέννητη Θεὰ μὲ τὰ κομμένα χέρια
τὰ δυό σου χέρια ἂν ἔδινες, θὰ γίνουνταν ἀκέρια.

*

Ὦ χέρια, ποὺ χαϊδεύετε, κι' ἂν κάποτε χτυπᾶτε,
τὴν ὥρα ἐκείνη πιὸ πολὺ θαρρῶ πὼς ἀγαπᾶτε.

*

Τὴν ἀρραβώνα σου θωρῶ στὸ δάχτυλο στολίδι
χωρὶς καῦμὸ - - - Τὸ ἀθώρητο ζηλεύω δαχτυλίδι.

*

Τὰ κρύα σου χέρια στὶς ζεστὲς παλάμες μου ἔχω κλείσῃ.
Πᾶρ' τα! μὴ λυώσῃ ὁ πάγος τους καὶ τὴ φωτιά μου σβύσῃ.

*

Σὲ εἶδαν τὰ μάτια, σ' ἄκουσαν τ' αὐτιά, μὰ δέ μου φτάνει.
Δός μου τὰ χέρια—ἀλλιὼς θαρρῶ τὸν ἔρχομό σου πλάνη.

*

Μὲ τὶς παλάμες ἀνοιχτὲς ζητᾷς ἢ δίνεις κάτι;
Δίνεις ἀγάπη; κράτα την. Ζητᾷς ἀγάπη; νά τη!

*

Τῶν δυό χεριῶν τὰ δάχτυλα, πλέκοντας μὲ συμπόνια,
χτίζεις χελιδονιῶν φωλιὰ - - - Ποῦ εἶναι τὰ χελιδόνια;

*

Τὰ μουσικά σου δάχτυλα λαλοῦν σὲ φῶς κι' ἀγέρα:
καλάμια ἀπὸ τὴν καλαμιά, πού κοψε ὁ Πὰν φλογέρα.

*

Σὲ πλήγωσα καὶ μ' ἄπλωσες πονετικὰ τὸ χέρι.
Πωνὴ δὲν εἶναι πιὸ βαριά.—Καλύτερα μαχαίρι!

*

Σταυρόδεσες τὰ χέρια σου σὰν προσκυνήτρας χέρια.
Στὸ ρημοκλῆσι ποιᾶς κορφῆς θ' ἀνάψῃς ἁγιοκέρια;

*

Διπλὰ τῆς νίκης στέφανα στά χέρια σου πλεγμένα:
κι' ἂν νίκησα ἢ νικήθηκα, πάντα θὰ πάρω τὸ ἕνα.

*

Ρόδα ἔκοψες καὶ μάτωσες τὰ χέρια;—Δὲ σὲ κλαίω.
Θὰ σ' ἔκλαια ἂν σὲ πλήγωνε τὸ Ἄσχημο—ὄχι τὸ Ὡραῖο.

*

Τί κλεῖς στὸ χέρι σου, φλουρια; Στὴ φτώχια νὰ τὰ ρίξῃς.
Καϋμούς; Σ' ἐμένα δόσε τους. Ἀγάπη; Μὴν τ' ἀνοίξῃς.

*

Ὅταν τὰ χέρια σταυρωτὰ σφίγγῃς μὲ καρδιοχτύπι,
σοῦ λέω:—Μιὰ κούκλα, ἕνα παιδί, κάτι ἀπ' τὰ δυὸ τοὺς λείπει.

*

Ἀχτίδες ἥλιου κλώθοντας τὰ δυό σου χέρια τ' ἄξια,
πλέκουν, σὰν τῆς Λιογέννητης, χρυσάφια καὶ μετάξια.

*

Νεράϊδας χέρια—κύματα—γιὰ κάποια βάρκα ἐγράφτη
νὰ γίνουν πνίχτρας ἀγκαλιά. Ζηλεύω ἢ κλαίω τὸ ναύτη;

*

Μ' ὀργὴ τὸ χέρι χτύπησες γροθιὰ μέσ' στὸ ἄλλο χέρι.
Ψέμα! —Γεράκι γίνεται ποτὲ τὸ περιστέρι;

*

Τί καταδίκη εἶναι γιὰ σᾶς, ὦ χέρια, νὰ θυμᾶστε
κάτι κακὸ πού κάνατε—κι' ὅμως ἀθῶα νά στε.

*

Τὰ δυό σου χέρια ἀστείρευτες βρύσες τῆς Καλωσύνης.
Διψῶ! Νά, τὸ ποτήρι μου! Μιὰ στάλα δέ μου δίνεις;

*

Ἀταίριαστο συνταίριασμα: σὲ χέρια σιδερένια
πηλὸς οἱ δυὸ παλάμες τους, τὰ δάχτυλα κερένια.

*

Βαρὺ κρυστάλλι ἡ πίστη σου στ' ἀδύναμά σου χέρια.
Μὴν τὴ ραΐσῃς—σπάσε την! ἢ δός μου την ἀκέρια.

*

Παινεύεσαι πού εἶσ' ἄπονη κι' ἄσταθη σὰν ἀνέμη.
Παιζογελοῦν τὰ μάτια σου - - - Τὸ χέρι γιατί τρέμει;

*

Χέρια τῆς Θέλησης νικοῦν τὰ δυνατὰ κ' ἐνάντια,
κι' ὦ χέρια τῆς Ὑπομονῆς, πού τρίβετε διαμάντια!

*

Μὲ πίστη θά θελα νὰ ἰδῶ τὸ χέρι σου ὑψωμένο,
σὰ χέρι τῆς Μαγδαληνῆς πρὸς τὸν Ἀναστημένο.

*

Εἶπε ἕνα χέρι:—Ὅπου χτυπῶ σπᾶ καὶ χαλᾶ ἡ ὁρμή μου.
Κ' εἶπε ἄλλο χέρι: —Ὅπου χτυπᾶς σώζω. Νά ἡ δύναμή μου!

*

Ἕναν τύφλο ὅποτε ἐλεεῖς, τὸ χέρι σου γνωρίζει:
Τὸ ρόδο καὶ στὰ σκοτεινὰ κι' ἀθώρητο μυρίζει.

*

Ὦ χέρι, ἄναμα, σβύσιμο δαυλοῦ εἶναι τὸ κρυφό σου:
Ἥρως, Ἰσόλδης κράξιμο καὶ θάνατος τὸ φῶς σου.

*

Τὰ χέρια ἀπό τοὺς ὤμους σου γυμνὰ κατηφορίζουν.
Τὰ δυὸ τρεχούμενα νερὰ ποιὰ χέρσα γῆ ποτίζουν;

*

Ἂν τύχαινε τὰ χέρια σου δικά της χέρια νά χῃ,
δὲ θ' ἄφηνε τὸν Ἕκτορα νὰ φύγῃ ἡ Ἀνδρομάχη.

*

Κεράστρας χέρια μοῦ φεραν κρασὶ στὸ πανηγύρι,
κ' ἔγινε Δισκοπότηρο γιὰ μένα τὸ ποτήρι.

*

Ὅπου τὰ χέρια σου ἁπλωθοῦν, τριαντάφυλλα θ' ἀνοίξουν,
κι' ἂν ὑψωθοῦν στὸν οὐρανό, καινούργια ἄστρα θὰ δείξουν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΡΟΣΙΝΗΣ

ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑ

Στὸ περισυνὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Μ. Ἑλλάδος» δημοσίευσα, «Τὸ Σημειωματάρι τοῦ Γεροκαλαμένιου».

Προλογίζοντάς το κιόλας, εἶχα μαντέψει πὼς κάποιος λογοτέχνης πρέπει νὰ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ ὄνομα «Γεροκαλαμένιος». Ποῦ νὰ τὸ βάλη ὅμως ὁ νοῦς μου πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ Κρυστάλλης· τὸ ἔμαθα, χάρη στὸ φίλο κ. Ρώτα. Εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ βγάλη ἀπὸ μιὰ πλάνη, τούτη, πὼς τάχα εἶμαι ὁ πρῶτος ποὺ δημοσιεύω «Τὸ Σημειωματάρι». Μοῦ εἶπε νὰ διαβάσω τὰ «Πεζογραφήματα» τοῦ Κρυστάλλη (ἔκδ. 1884), ποὺ ποτὲ δὲν εἶχα διαβάσει. Τὰ διάβασα, καὶ τότε μόλις τὸ πῆρα εἴδηση πὼς ἔπεσα σὲ γκάφα, δημοσίευσα ξαναδημοσιευμένο ἔργο. Ποῦ νὰ τὸ ξέρω ὅμως....!

Ὡστόσο, μόλο ποὺ λυπήθηκα πολύ, χαίρομαι κιόλας. Πῆρα ἕνα πολὺ σπουδαῖο μάθημα καὶ χρήσιμο γιὰ τὸν καθένα ποὺ καταπιάνεται μὲ τέτοια. Τὸ μάθημα πὼς τίποτε δὲν πρέπει νὰ δημοσιεύη κανεὶς πρὶν συμβουλευτῆ ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ τῆς λογοτεχνίας τὴ βιβλιογραφία πέρα γιὰ πέρα ὅσο μπελαλίδικη κι ἂν εἶναι.

Ἡ ἐξομολόγησή μου τούτη ἀρκεῖ, νομίζω, γιὰ νὰ μοῦ συγχωρεθῆ ἡ ἀναμελιά, ποὺ ἐξαιτίας της ἔπιασα ἄδικα μερικὲς σελίδες τοῦ Ἡμερολογίου ὡστόσο δίχως νὰ τὸ θέλω.

ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ